

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЗАПОРІЗЬКА ПОЛІТЕХНІКА»
ІНСТИТУТ УПРАВЛІННЯ ТА ПРАВА**

**«СУСПІЛЬСТВО І ОСОБИСТІСТЬ У СУЧАСНОМУ
КОМУНІКАЦІЙНОМУ ДИСКУРСІ»**

МАТЕРІАЛИ

**Другої Всеукраїнської
науково-практичної конференції**

Запоріжжя
9-10 квітня 2020

УДК 316.77
С 90

*Рекомендовано до видання Вченою радою
Національного університету «Запорізька політехніка»
(протокол №4 від 02.03.2020 р.)*

Редакційна колегія:

Бочелюк В.Й., д-р психол. наук, професор;
Бохонкова Ю.О., канд. психол. наук, професор;
Застело А.О., канд. психол. наук, доцент;
Мельникова Ю.О., канд. філол. н., доцент;
Островська Н.В., канд. наук із соціальних комунікацій, доцент;
Погребна В.Л., д-р філол. наук, професор;
Попович В.М., д-р філос. наук, доцент;
Серга Т.О., канд. соціол. наук, доцент;
Сізова К.Л., д-р філол. наук, професор;
Шевяков О.В., д-р психол. наук, професор.

**С90 Суспільство і особистість у сучасному
комунікаційному дискурсі : Матеріали II Всеукраїнської
науково-практичної конференції (м. Запоріжжя, 9-10
квітня 2020 р.) / редкол.: В.Л. Погребна, В.М. Попович,
Н.В. Островська, Т.О. Серга та ін. [Електронний ресурс]
Електрон. дані. – Запоріжжя : НУ «Запорізька
політехніка», 2020. – 1 електрон. опт. диск (DVD-ROM);
12 см. – Назва з тит. екрана. – 677 с.**

ISBN 978-617-529-257-0

У збірнику подано матеріали Другої Всеукраїнської науково-практичної конференції «Суспільство і особистість у сучасному комунікаційному дискурсі», яка відбулася 9-10 квітня 2020 року. Коло обговорених проблем: стратегічні напрямки розвитку теорії та практики соціальної роботи, питання соціальної політики в світі та Україні, теоретико-методологічні і прикладні проблеми сучасної журналістики, проблеми та перспективи психологічної науки в Україні та соціологічні дослідження.

Для науковців, викладачів вищих навчальних закладів, а також аспірантів і студентів соціально-гуманітарних факультетів.

УДК 316.77

ISBN 978-617-529-257-0

© НУ «Запорізька політехніка», 2020

ЗМІСТ

НАПРЯМ: СОЦІАЛЬНА РОБОТА

СЕКЦІЯ 1.

СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМКИ РОЗВИТКУ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

<i>Баршацька Г.Ю.</i> ВПЛИВ «НОВОГО МЕНЕДЖЕРІАЛІЗМУ» НА РЕФОРМУВАННЯ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СОЦІАЛЬНИХ СЛУЖБ	17
<i>Вознюк Ю.В., Лещук Г.В.</i> СУТНІСНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЮВЕНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ В КОНТЕКСТІ СОЦІАЛЬНОЇ КОРЕКЦІЇ ДЕЛІКВЕНТНОЇ ПОВЕДІНКИ НЕПОВНОЛІТНІХ	21
<i>Горішина Н.М.</i> МОТИВАЦІЙНЕ ІНТЕРВ'Ю ЯК МЕТОД ДОПОМОГИ ОСОБАМ З РИЗИКОВОЮ ПОВЕДІНКОЮ	26
<i>Євсєєва К.С., Турба О.О.</i> НАСИЛЬСТВО В СІМ'Ї ЯК СОЦІАЛЬНА ДЕСТРУКЦІЯ	31
<i>Закревська А.В., Турба О.О.</i> ПРОБЛЕМА СИРІТСТВА ТА ПРАВ ДІТЕЙ СИРІТ В УКРАЇНІ	33
<i>Коваль Г.В.</i> Поняття та сутність дитячої обдарованості	35
<i>Клевака Л.П.</i> ДОСВІД ВИКОРИСТАННЯ КАНІСТЕРАПІЇ В ДІЯЛЬНОСТІ ЗАКОРДОННИХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ	39
<i>Коваль В.О.</i> ОСОБЛИВОСТІ ІННОВАЦІЙ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ- ІНВАЛІДАМИ В РАМКАХ ІНКЛЮЗИВНИХ ПРАКТИК В СИСТЕМІ ОСВІТИ	44
<i>Колесник В.В., Баршацька Г.Ю.</i> ОСОБЛИВОСТІ ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМ МОЛОДІ У ПЕРЕДШЛЮБНОМУ ПЕРІОДІ ЯК ОБ'ЄКТА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ	48
<i>Котляр А.О., Попович В.М.</i> ПРОФЕСІЙНЕ ВИГОРАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ДЕРЖАВНИХ УСТАНОВ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ (НА ПРИКЛАДІ М. ЗАПОРІЖЖЯ)	50
<i>Кочубей Т.Д., Беспалько М.М.</i> ШЛЯХИ ВПРОВАДЖЕННЯ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ	53
<i>Красуля К.С., Попович В.М.</i>	

ФОРМУВАННЯ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ЗАСОБАМИ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ТРЕНІНГУ	59
<i>Кузьміна М.О., Закревська А.В.</i>	
СОЦІАЛЬНА РОБОТА В СФЕРІ ЗАЙНЯТОСТІ	61
<i>Майхер С.М., Лещук Г.В.</i>	
БАЗОВІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ ГРУП САМОДОПОМОГИ У СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ	66
<i>Онуфрієнко Г.С.</i>	
МАНІФЕСТАЦІЯ ТРОЛІНГУ І МОБІНГУ В ПРОФЕСІЙНИХ ВІДНОСИНАХ ЯК ЧИННИК КОНТРПРОДУКТИВНОСТІ КОЛЕКТИВУ	70
<i>Попович В.М.</i>	
СОЦІАЛЬНА РОБОТА ІЗ ПРОЯВАМИ СОЦІАЛЬНОЇ НАПРУЖЕНОСТІ НАСЕЛЕННЯ: РЕГІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ	75
<i>Пугач К.С., Турба О.О.</i>	
ПОНЯТТЄВИЙ ЗМІСТ НЕОНОМІНАЦІЙ БУЛІНГ ТА МОБІНГ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ	77
<i>Синиця К.А., Николаєва В.І.</i>	
ПРОБЛЕМИ АДАПТАЦІЇ ЖІНОК, ЯКІ ВІДБУВАЮТЬ ПОКАРАННЯ У ВИПРАВНИХ ЗАКЛАДАХ	80
<i>Суровцева І.Ю.</i>	
ПЕРИНАТАЛЬНА СОЦІАЛЬНА РОБОТА: МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ТА ПРОБЛЕМИ ІНСТИТУАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ	84
<i>Турба О.О.</i>	
ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ	87
<i>Черногор О.О., Баршацька Г.Ю.</i>	
ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНО-ПРОФІЛАКТИЧНОЇ РОБОТИ ЩОДО ЖОРСТОКОГО ПОВОДЖЕННЯ З ДІТЬМИ	90

СЕКЦІЯ 2

ФІЛОСОФСЬКІ ДИСКУРСИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

<i>Попович Я.М.</i>	
ЗНАЧУЩІСТЬ ЦІННІСНИХ ОСНОВ В ДЕМОКРАТИЧНОМУ СУСПІЛЬСТВІ	92
<i>Таран В.О.</i>	
РОЗВ'ЯЗАННЯ ПРОБЛЕМИ ВІЙНИ І МИРУ ЯК ФАКТОР ВПЛИВУ НА СТАН ПАТРІОТИЧНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ДЕРЖСЛУЖБОВЦІВ В УМОВАХ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ	95
<i>Рудік О.О., Баршацька Г.Ю.</i>	
СОЦІАЛЬНА РЕАБІЛІТАЦІЯ ПОСТРАЖДАЛИХ ВІД ДІЯЛЬНОСТІ	

ТОТАЛІТАРНИХ СЕКТ ЯК ПРОБЛЕМА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ 100

СЕКЦІЯ 3

**АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ
ТА ЗА КОРДОНОМ**

Албул І.В.

СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ УЧАСНИКІВ АТО/ООС ЯК АКТУАЛЬНЕ
ПИТАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ 103

Дударьов В.В.

ФЕНОМЕН ТОЛЕРАНТНОСТІ В СОЦІОПОЛІТИЧНОМУ ПРОСТОРІ
108

Захарова Д.С., Кузьмін В.В.

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЕФЕКТИВНОСТІ СИСТЕМИ
ЗАХИСТУ ТА ГАРАНТІЙ МАЛОЗАБЕЗПЕЧЕНИХ ВЕРСТВ
НАСЕЛЕННЯ В УКРАЇНІ 111

Карпич І.О.

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ
ЗАЙНЯТОСТІ НАСЕЛЕННЯ 116

Махніборода Д.О., Балухтіна О.М.

СОЦІАЛЬНА ПРОФІЛАКТИКА ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА В
СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ 118

Машко Г.Д., Дударьов В.В.

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ ВЗАЄМОДІЇ В КОЛЕКТИВІ ЗАКЛАДУ
СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ: РЕГІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ 123

Пейчева П.В., Попович В.М.

ОСОБЛИВОСТІ ЗАПРОВАДЖЕННЯ АДРЕСНОЇ СИСТЕМИ
СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ В УКРАЇНІ 126

Стрижевський П.В., Гнатчук О.С.

СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ
СУСПІЛЬСТВІ: ПОШУКИ МОДЕЛЕЙ РЕАЛІЗАЦІЇ ДІЯЛЬНОСТІ 132

НАПРЯМ: СОЦІАЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ

СЕКЦІЯ 1

**ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ І ПРИКЛАДНІ ПРОБЛЕМИ
СУЧАСНОЇ ЖУРНАЛІСТИКИ**

Бондаренко І.С.

ДИНАМІКА КОНЦЕПТУ «ТЕХНОЛОГІЯ» У СВІТОВІЙ
НАУЦІ: МЕТОДОЛОГІЧНІ РЕАКЦІЇ НА ТЕХНОЛОГІЧНІ РИЗИКИ 134

Бутиріна М. В.

TELEGRAM-КАНАЛ ЯК МЕТА-ЗМІ: КОМУНІКАЦІЙНІ
ОСОБЛИВОСТІ 138

Волинець Г.М.

УКРАЇНСЬКІ ДИТЯЧІ ЖУРНАЛИ В ІНТЕРНЕТ-ПРОСТОРІ:

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА	141
<i>Галунова К.О., Панченко С.А.</i>	
ПОЛІТИЧНЕ ІНТЕРВ'Ю ЯК РІЗНОВИД ФОРМАТУ ТОК-ШОУ: ТИПОЛОГІЧНІ РИСИ	144
<i>Горбань Л.В., Кондрико А.А.</i>	
ОСОБЛИВОСТІ ФОТОГРАФІЧНИХ ІЛЮСТРАЦІЙ НА ШПАЛЬТАХ ФЕШН-ВИДАНЬ	149
<i>Грицай В. А., Мельнікова Ю. О.</i>	
АКЦЕНТИ ПРОГРАМ СОЦІАЛЬНОГО СПРЯМУВАННЯ НА УКРАЇНСЬКОМУ ТЕЛЕБАЧЕННІ (НА ПРИКЛАДІ АНАЛІЗУ ПРОГРАМИ «СТОСУЄТЬСЯ КОЖНОГО» НА ТЕЛЕКАНАЛІ «ІНТЕР»)	154
<i>Демченко Д. Л., Костромицький Р. І.</i>	
ПРОГРАМИ «ГРОМАДСЬКОГО РАДІО»: ФОРМАТ, АУДИТОРІЯ, СВОЄРІДНІСТЬ МОВЛЕННЯ	157
<i>Єськова К.В.</i>	
ЖАНРОВІ МОДИФІКАЦІЇ СУЧАСНОЇ КІНОРЕЦЕНЗІЇ (НА ПРИКЛАДІ РЕЦЕНЗІЙ НА ФІЛЬМ «ЗАХАР БЕРКУТ» А. СЕЙТАБЛАЄВА ТА Д. ВІННА)	161
<i>Жукова В.І., Єськова К.В.</i>	
ЖУРНАЛ «НОВОЕ ВРЕМЯ» У ПАРАДИГМІ ДІЛОВИХ ВИДАНЬ УКРАЇНИ	167
<i>Капітова А. О., Панченко С.А.</i>	
ДЕРЖАВОТВОРЧИЙ ХАРАКТЕР ПУБЛІЦИСТИКИ С. ПЕТЛЮРИ ДОБИ УНР (1917 – 1921 РР.)	171
<i>Костюк В.В., Костюк Ю.В., Усманова О.В.</i>	
МЕДІАГРАМОТНІСТЬ ЗАСОБАМИ МЕДІА	176
<i>Кошова О.В., Пода О.Ю.</i>	
ОБРАЗ ЖІНКИ НА ШПАЛЬТАХ ЖУРНАЛУ «СОЦІАЛІСТИЧНА КУЛЬТУРА» КІНЦЯ 1930-Х РОКІВ	181
<i>Лагунов І.А., Тонкіх І.Ю.</i>	
ТЕХНІЧНІ ІНТЕРНЕТ-ВИДАННЯ: ТИПОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ	183
<i>Льобченко Ю.В., Сірінюк-Долгарьова К.Г.</i>	
CHALLENGES OF MODERN JOURNALISM IN THE AGE OF DIGITAL MEDIA	185
<i>Махоніна А.С., Скуртул А.С.</i>	
ЖАНРОВІ ОСОБЛИВОСТІ КОНТЕНТУ ГАЛУЗЕВИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ АГЕНТСТВ	188
<i>Мельнікова Ю. О., Тонких Н. С.</i>	
ТРАВМАТИЧНА ПАМ'ЯТЬ ПРО ГЕНДЕРНО ОБУМОВЛЕНЕ НАСИЛЬСТВО У МЕДІА	191

Островська Н.В.

АВТОМАТИЗАЦІЯ ПЕРЕВІРКИ ІНФОРМАЦІЇ ЯК ПОПУЛЯРНИЙ
НАПРЯМ РОЗВИТКУ ФАКТЧЕКІНГОВИХ ПРОЄКТІВ 193

Панченко С.А.

МАЙСТЕРНІСТЬ ЯК НЕВІД'ЄМНА СКЛАДОВА ТВОРЧОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ СЕРГІЯ РАХМАНІНА 196

Передерій В.Ю., Єськова К.В.

ОСОБЛИВОСТІ СТВОРЕННЯ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ Б'ЮТІ-
БЛОГУ 201

Погребна В.Л., Максакова Р.М.

БЛОГЕРСЬКІ СТРАТЕГІЇ ПРОЕКТУ З ВІДНОВЛЕННЯ МИРУ І
ДІАЛОГУ ДЛЯ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ЖІНОК «ГОЛОС
ЖІНКИ МАЄ СИЛУ 2019» 206

Пода О.Ю.

ЖУРНАЛ «УКРАЇНЬСЬКА КУЛЬТУРА» ПОЧАТКУ 1990-Х РР.:
СПЕЦИФІКА ЖІНОЧИХ РЕПРЕЗЕНТАЦІЙ 210

Свириденко Д.Є., Тонкіх І.Ю.

ОСОБЛИВОСТІ ВИСВІТЛЕННЯ НОВИН У СОЦІАЛЬНИХ
МЕРЕЖАХ 213

Семенко С.В.

ВИСВІТЛЕННЯ ПРОЦЕСУ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ У «ВІСНИКУ
ЩЕРБАНІВСЬКОЇ ОБ'ЄДНАНОЇ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ»
ПОЛТАВСЬКОГО РАЙОНУ ПОЛТАВСЬКОЇ ОБЛАСТІ 217

Сінча С. А., Мельнікова Ю. О.

ВИСВІТЛЕННЯ ПРОБЛЕМ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ
УКРАЇНСЬКИМИ МЕДІА В МІСТІ БЕРДЯНСЬК 221

Скуртул Г. С.

СУЧАСНА РАДІОАУДИТОРІЯ: ВІД ПАСИВНОГО СЛУХАЧА ДО
АКТИВНОЇ СПІВТВОРЧОСТІ 225

Тернова А.І.

ФОРМУВАННЯ НОВИХ ЖАНРІВ УКРАЇНСЬКОЇ ТЕЛЕВІЗІЙНОЇ
ПРОДУКЦІЇ 227

Тонкіх І.Ю.

ВИДИ ВІЗУАЛЬНОГО КОНТЕНТУ В ЛОНГРІДАХ В ІНТЕРНЕТ-
МЕДІА 232

Точка К.А., Мельнікова Ю.О.

ОСОБЛИВОСТІ СТВОРЕННЯ КОНТЕНТУ ДЛЯ ПРОСУВАННЯ
ІНФОРМАЦІЙНОГО РЕСУРСУ 236

Тхор Є.А., Скуртул Г.С.

ТЕСТ-ДРАЙВ У ЖАНРОВОМУ КОНТЕНТІ АВТОМОБІЛЬНИХ
ВИДАНЬ 239

Хітрова Т.В.

ПРОБЛЕМА ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ТА КОМПЕНСАТОРНОСТІ
«ПАМ'ЯТІ» В СУЧАСНОМУ ПУБЛІЧНОМУ ПРОСТОРІ 241

СЕКЦІЯ 2

**ДОСЛІДНИЦЬКІ ПОШУКИ В ЦАРИНІ СОЦІАЛЬНИХ
КОМУНІКАЦІЙ (РЕКЛАМА, PR, ВИДАВНИЧА СПРАВА ТА
РЕДАГУВАННЯ, ДОКУМЕНТОЗНАВСТВО, СОЦІАЛЬНА
ІНФОРМАТИКА)**

Березенко В.В., Санакоєва Н.Д., Іванець Т.О.

ТЕМАТИКА ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ В СОЦІАЛЬНІЙ РЕКЛАМІ
УКРАЇНИ 244

Бедарева А.А., Доценко К.О.

ВИКОРИСТАННЯ PR-ТЕХНОЛОГІЙ ПІД ЧАС ФОРМУВАННЯ Й
КОРЕКЦІЇ ІМІДЖУ КРАЇНИ 254

Гав'як В.А., Островська Н.В.

ТИПОВІ ПОМИЛКИ В УСНОМУ МОВЛЕННІ ЖУРНАЛІСТІВ ПІД
ЧАС ПРЕС-МАРАФОНУ З ПРЕЗИДЕНТОМ УКРАЇНИ
ВОЛОДИМИРОМ ЗЕЛЕНСЬКИМ 258

Генералов Р.М., Носко А.М.

ІМІДЖ ТЕЛЕВЕДУЧОГО: ОСОБЛИВОСТІ СТВОРЕННЯ ОБРАЗУ
МАЙКЛА ЩУРА 260

Джерелейко Д.С., Бутко Л.В.

COMMUNICATION STRATEGIES OF THE ARMED FORCES OF
UKRAINE AS A TOOL FOR THE IMPLEMENTATION OF THE STATE
COMMUNICATION ACTIVITIES 263

Ковпак В.А., Баранецька А.Д.

ПРОТОНАРАТИВ: СОЦІОКОМУНІКАЦІЙНИЙ ПІДХІД 267

Кручиненко А.О., Бутко Л.В.

ПОЯВА МЕРЕЖЕВИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ АГЕНТСТВ ЯК ВИМОГА
ЧАСУ 271

Лебідь Н.М.

КОМУНІКАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ФОРМУВАННЯ ІМІДЖУ УКРАЇНИ
В ІНОЗЕМНИХ ЗМІ (ДІАХРОНІЧНИЙ АСПЕКТ) 273

Микитів Г.В.

ОФОРМЛЕННЯ ДОВІДКОВО-ПОШУКОВОГО АПАРАТУ В
НАВЧАЛЬНИХ ВИДАННЯХ 278

Плеханова Т.М.

ВИКОРИСТАННЯ МУЛЬТИМЕДІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ПРИ
СТВОРЕННІ ЕЛЕКТРОННОГО ПІДРУЧНИКА 283

Романюк Н.В.

ІСТОРІЯ ЕВОЛЮЦІЇ ФОРМИ КНИГИ 287

Санатарчук В.О., Горбенко І.Ф.

БУКТРЕЙЛЕР ЯК СУЧАСНИЙ МЕТОД ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ ЧИТАННЯ 290

Серищева А.С., Червнявська Л.В.

СОЦІАЛЬНІ МЕРЕЖІ ЯК ІНСТРУМЕНТ МАСОВОГО ПОШИРЕННЯ
РЕКЛАМНОЇ ІНФОРМАЦІЇ 295

Тишковець І.О., Бутко Л.В.

HEALTH COMMUNICATION STRATEGY IN UKRAINE 297

Тяпкіна Н.І.

ФЛЕШМОБ ЯК ВІРУСНА ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНА
ТЕХНОЛОГІЯ В МЕРЕЖІ 301

Філь І.О., Бутко Л.В.

GOVERNMENT INFORMATION IN THE DEMOCRATIZATION
ASPECT OF THE MODERN UKRAINIAN SOCIETY 306

Червнявська Л.В.

СТРАХОГЕНЕРУЮЧІ ТЕХНОЛОГІЇ У ВИСВІТЛЕННІ МЕДИЧНОЇ
ТЕМАТИКИ У ЗАПОРІЗЬКИХ МЕДІЯХ 309

СЕКЦІЯ 3

ДИСКУРСИ ПУБЛІЦИСТИКИ І ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ В СУЧАСНИХ МАС-МЕДІА

Альбіновська С.Ю., Волинець Г.М.

СУЧАСНА ПОЛІТИЧНА КАРИКАТУРА: УКРАЇНСЬКИЙ НАРАТИВ 315

Грибко В.В., Хітрова Т.В.

СУЧАСНІ КОНЦЕПЦІЇ ПОПУЛЯРНИХ УКРАЇНСЬКИХ МУЗИЧНИХ
ІНТЕРНЕТ-РЕСУРСІВ 318

Різун А.С., Погребна В.Л.

ПРОБЛЕМИ ЖІНОЧОЇ ЕМАНСИПАЦІЇ У ПУБЛІЦИСТИЦІ Ф.М.
ДОСТОЄВСЬКОГО 321

Саприкіна К.М., Волинець Г.М.

ЗАРОБІТЧАНСТВО ЯК НОВИЙ КОНЦЕПТ У ПОДОРОЖНІЙ
ЖУРНАЛІСТИЦІ 327

Стеценко Л.Г., Сіріньок-Долгарьова К.Г.

«МЕНТАЛЬНІСТЬ ОРДИ» ЯК ЗРАЗОК НАЦІЄТВОРЧОЇ
ПУБЛІЦИСТИКИ КІНЦЯ ХХ СТОЛІТТЯ 329

Стріжко І.С., Онуфрієнко Г.С.

ПУБЛІЧНІ ВИСТУПИ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО ЯК
ІНСТРУМЕНТ РЕГУЛЯТОРНОГО ВПЛИВУ НА РЕФЛЕКСІЮ
СЛУХАЦЬКОЇ АУДИТОРІЇ 335

Таран А.Ю., Хітрова Т.В.

ТЕХНОЛОГІЯ СТВОРЕННЯ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРОЛОГІЧНОЇ

ПРОГРАМИ НА РЕГІОНАЛЬНОМУ ТЕЛЕКАНАЛІ	338
--------------------------------------	-----

СЕКЦІЯ 4

ІНОЗЕМНІ МОВИ В МІЖКУЛЬТУРНІЙ КОМУНІКАЦІЇ

Бондаренко О.М.

НОВІ СЛОВА АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ НА ПОЗНАЧЕННЯ ЯВИЩ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ПАНДЕМІЄЮ КОРОНАВІРУСУ	340
---	-----

Коваленко Є.В., Онуфрієнко Г.С.

МОВНОКОМУНІКАТИВНА ПРАКТИКА ЄВРОСОЮЗУ ТА ЇЇ ПЕРСПЕКТИВИ	342
--	-----

Колодій С.О., Хавкіна О.М.

СПЕЦИФІКА ПЕРЕКЛАДУ ДИТЯЧОЇ ЛІТЕРАТУРИ	347
--	-----

Лут К.А.

ІННОВАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В СУЧАСНИХ АНГЛОМОВНИХ МЕДІАТЕКСТАХ НА ЛЕКСИЧНОМУ РІВНІ	351
--	-----

Мартиненко М.Ю., Резніченко О.Л.

ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ У ВНЗ В АСПЕКТІ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ	355
--	-----

Новотарський М. Є., Полєжаєв Ю. Г.

НЕВЕРБАЛЬНА ПОВЕДІНКА УКРАЇНСЬКИХ ТА АМЕРИКАНСЬКИХ КАНДИДАТІВ У ПРЕЗИДЕНТИ	357
---	-----

Полєжаєв Ю. Г., Брутман А.Б.

ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРНЕТ-СЛОВНИКІВ У ВИКЛАДАННІ ІНОЗЕМНИХ МОВ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛОМОВНИХ МЕРЕЖЕВИХ РЕСУРСІВ)	360
--	-----

НАПРЯМ: СОЦІОЛОГІЧНІ НАУКИ

СЕКЦІЯ 1

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ СОЦІОЛОГІЇ

Кузьмін В.В.

КАР'ЄРНІ СТРАТЕГІЇ В РАМКАХ СОЦІОЛОГІЧНОЇ ТЕОРІЇ ПОСТСТРУКТУРАЛІЗМУ	365
--	-----

Серга Т.О.

ГУМАНІСТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ НАУКОВОЇ ТВОРЧОСТІ ПИТИРИМА СОРОКІНА	369
---	-----

СЕКЦІЯ 2

СОЦІАЛЬНІ СТРУКТУРИ ТА СОЦІАЛЬНІ ВІДНОСИНИ

Гуч В.С., Таран В.О.

ІНФОРМАЦІЙНЕ СУСПІЛЬСТВО: «ІНФОРМАЦІЙНА ЕРА, ЕКОНОМІКА, СУСПІЛЬСТВО І КУЛЬТУРА» МАНУЕЛЯ КАСТЕЛЬСА	373
---	-----

Данієлян Л.В., Черкашина Т.О.

ЛАЙКІНГ ЯК ОСОБЛИВА ФОРМА ВІРТУАЛЬНОЇ ЗАЛЕЖНОСТІ	375
--	-----

<i>Каранда В.О., Черкашина Т.О.</i>	
ВПЛИВ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ НА МОЛОДЬ	378
<i>Колесник В.В., Таран В.О.</i>	
НЕТОКРАТІЯ ТА КОНС'ЮМТАРІАТ У НЕТОКРАТИЧНОМУ ГЛОБАЛІЗОВАНОМУ СВІТІ	382
<i>Недоступ В.В., Черкашина Т.О.</i>	
АБ'ЮЗ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ МЕТОД МАНІПУЛЯЦІЇ	385

СЕКЦІЯ 3

СПЕЦІАЛЬНІ ТА ГАЛУЗЕВІ СОЦІОЛОГІЇ

<i>Дерибик М.П., Медіна Т. В.</i>	
ДЕМОГРАФІЧНА СИТУАЦІЯ В ЧЕРНІВЕЦЬКІЙ ОБЛАСТІ: СОЦІОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ	388
<i>Катаєв С.Л.</i>	
МОДЕРНІЗАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ СІЛЬСЬКОЇ ГРОМАДИ	392
<i>Красуля К.С., Щербина С.С.</i>	
НАПРЯМКИ РОЗРОБКИ ЕФЕКТИВНОГО МОТИВАЦІЙНОГО МЕХАНІЗМУ ДІЯЛЬНОСТІ ДТЕК ЗАПОРІЗЬКА ТЕС	395
<i>Лецул Г.В.</i>	
СОЦІАЛІЗАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	399
<i>Старушок К.В., Щербина С.С.</i>	
РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ ПЕРСОНАЛУ ПІДПРИЄМСТВА	402

НАПРЯМ: ПСИХОЛОГІЧНІ НАУКИ

СЕКЦІЯ 1

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ПСИХОЛОГІЇ

<i>Бородулькіна Т. О.</i>	
ВАЛЬДОРФСЬКА ПЕДАГОГІКА: ПСИХОЛОГІЧНИЙ ВИМІР	408
<i>Гайворонська Т. О.</i>	
ФЕНОМЕН СНОВИДІНЬ І ЙОГО МІСЦЕ В ГНОСЕОЛОГІЇ (ІСТОРИКО-ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ)	413
<i>Клевака Л. П.</i>	
ВИВЧЕННЯ ПСИХОЛОГІЇ НА ПЕДАГОГІЧНИХ КУРСАХ В ПОЛТАВСЬКІЙ ГУБЕРНІЇ (КІНЕЦЬ ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТ.)	419
<i>Коваль Г. В., Спіцина Л. В.</i>	
ЗАГАЛЬНО ТА СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ВЖИТКУ ТЕРМІНІВ МОТИВ ТА МОТИВАЦІЯ	423
<i>Машиалер А. І., Щербина С. С.</i>	
ВИКОРИСТАННЯ НЕЙРОПСИХОЛОГІЇ В ПСИХОТЕРАПЕВТИЧНІЙ РОБОТІ ІЗ КЛІЄНТАМИ	426

<i>Садикіна А. С., Бородулькіна Т. О.</i> ПСИХОСЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ УЯВЛЕНЬ ПРО ІНТУЇЦІЮ У СТУДЕНТІВ-ПСИХОЛОГІВ З РІЗНИМ РІВНЕМ ЕМПАТІЇ	427
<i>Tarasenlo A. V., Mkrtichyan O. A.</i> EMOTIONAL STATES MOTIVATING HUMAN BEHAVIOR	432
<i>Федоренко С. А.</i> ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ ПОШИРЕННЯ ФЕНОМЕНУ ОБСЦЕННОЇ ЛЕКСИКИ У КУЛЬТУРАХ РІЗНИХ НАРОДІВ	436

СЕКЦІЯ 2

ЗАГАЛЬНА ПСИХОЛОГІЯ, ПСИХОЛОГІЯ ОСОБИСТОСТІ

<i>Віхляєва Я. Є., Бочелюк В. Й.</i> ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ НЕГАТИВНОГО ВПЛИВУ КОМП'ЮТЕРНОЇ ЗАЛЕЖНОСТІ НА ОСОБИСТІСТЬ ПІДЛІТКА	442
<i>Войтовичуцька М. О., Панов М. С.</i> ОБГРУНТУВАННЯ ПРОГРАМИ ПСИХОЛОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ПОЗИТИВНОГО ЕМОЦІЙНОГО ФОНУ ТА САНОГЕННОГО МИСЛЕННЯ ПРАЦІВНИКІВ СФЕРИ ОБСЛУГОВУВАННЯ	448
<i>Гавриленко Я. С., Шубертій Н. Г.</i> ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОДІЇ У СИСТЕМІ «ПСИХОЛОГ-КЛІЄНТ»	453
<i>Герасько А. І., Панов М. С.</i> ПСИХОКОРЕКЦІЯ НАСЛІДКІВ ПСИХОТРАВМУЮЧИХ ПЕРЕЖИВАНЬ СТУДЕНТІВ-ПСИХОЛОГІВ	458
<i>Гридасова Я. М., Білоус Р. М.</i> ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ЕМОЦІЙНОСТІ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ	461
<i>Данильченко М. В., Панов М. С.</i> ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ПРОГРАМИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО ОРІЄНТОВАНИХ РОЛЕВИХ ПОЗИЦІЙ СТУДЕНТІВ-ПСИХОЛОГІВ	464
<i>Дичко Т. В., Бочелюк В. Й.</i> СУЧАСНИЙ СТАН ПІДГОТОВКИ РІЗНОПРОФІЛЬНИХ ФАХІВЦІВ ДО РОБОТИ У ЗАКЛАДАХ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ	468
<i>Діброва А. А., Панов М. С.</i> ОБГРУНТУВАННЯ КОРЕКЦІЙНОЇ ПРОГРАМИ ФОРМУВАННЯ АДАПТИВНОСТІ ОСОБИСТОСТІ	473
<i>Жаболенко А. А., Шубертій Н. Г.</i> СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СФОРМОВАНОСТІ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ СУЧАСНОГО СТУДЕНСТВА	479
<i>Заїка В. М.,</i> ПРОБЛЕМА АУТОАГРЕСИВНОЇ ПОВЕДІНКИ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ	486
<i>Кобиляцька М. В., Сербін Ю. В.</i> ОСОБИСТІСТЬ У РАМКАХ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ	488
<i>Ма Фу</i>	

Велитченко Л. К.

КОПІНГ-ПОВЕДІНКА ЯК СИСТЕМНИЙ ОБ'ЄКТ ДОСЛІДЖЕННЯ 491

Пелешенко О. В., Блискун О. О.

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ПСИХОСОМАТИЧНИХ
РОЗЛАДІВ ОСОБИСТОСТІ 498

Сторчеус Н. В.

ВИКОРИСТАННЯ МАНІПУЛЯТИВІВ ЯК НАВЧАЛЬНО-ІГРОВОГО
МАТЕРІАЛУ ДЛЯ ОСОБИСТІСНОГО РОЗВИТКУ МОЛОДШИХ
ШКОЛЯРІВ 502

Ткаченко А. М., Панов М. С.

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОГО
СУПРОВОДУ САМОАКТУАЛІЗАЦІЇ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ В
ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ 508

Chornomord Y. Y., Mkrtychan O. A.

SPECIFIC FEATURES OF SOCIAL COGNITION 512

Шубертій Н. Г.

ПСИХОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ СПІВЗАЛЕЖНОСТІ 516

Шукало А. В., Панов М. С.

ОСОБЛИВОСТІ КОРЕКЦІЇ ПРОЯВУ ПОЧУТТІВ ЗАЗДРОЩІВ У
ПІДЛІТКА 520

Яланська С. П.

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ТВОРЧОЇ
ОСОБИСТОСТІ: РЕСУРС АРТ-ПРАКТИК 526

Яцик Я. Р., Соловійов О. В.

ПСИХОФІЗІОЛОГІЧНИЙ МЕХАНІЗМ СНУ І СНОВИДИНЬ В
РАМКАХ ЗАГАЛЬНОЇ ІНФОРМАЦІЙНОЇ АКТИВНОСТІ МОЗКУ
ЛЮДИНИ 528

СЕКЦІЯ 3

ПСИХОЛОГІЯ РОЗВИТКУ, АКМЕОЛОГІЯ

Галаган А. В., Плаксієв Т. М.

ЄДНІСТЬ КОГНІТИВНОГО, ЕМОЦІЙНОГО ТА РЕГУЛЯТИВНОГО
КОМПОНЕНТІВ «Я-ОБРАЗУ» У ПІДЛІТКІВ 531

Жаболенко А. А., Бородулькіна Т. О.

ОСОБЛИВОСТІ ПІЗНАВАЛЬНОЇ СФЕРИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ
В УМОВАХ ВПРОВАДЖЕННЯ ВАЛЬДОРФСЬКОЇ ПЕДАГОГІКИ В
ЗАГАЛЬНООСВІТНІЙ ШКОЛІ 536

Ігнатченко А. С., Віхляєва Я. Є.

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ ТРИВОЖНОСТІ У МОЛОДШОМУ
ШКІЛЬНОМУ ВІПІ 541

Ігоніна О. В., Лебединська Г. О.

ТОВАРИСЬКІСТЬ ЯК ЧИННИК СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ

МОЛОДШИХ ШКОЛЯРЯВ	544
<i>Кленіна К. В., Попович І. С.</i>	
ПСИХОЛОГІЧНІ ЗМІСТОВІ ПАРАМЕТРИ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ ПЕРФЕКЦІОНІЗМУ ТА ПОЧУТТЯ САМОТНОСТІ В ОСІБ ЮНАЦЬКОГО ВІКУ	547
<i>Ковальчук Є. С., Бочелюк В. Й.</i>	
ТЕОРЕТИЧНЕ ОБГРУНТУВАННЯ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ТЕХНОЛОГІЇ ЩОДО РОЗВИТКУ УВАГИ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ	551
<i>Комащенко А. Т., Стрюкова Ю. В.</i>	
ДОСЛІДЖЕННЯ РІВНЯ ОБРАЗНОЇ ПАМ'ЯТІ У МОЛОДШОМУ ШКІЛЬНОМУ ВІЩІ	557
<i>Ліндгрєн В. Р., Бочелюк В. Й.</i>	
ЗАГАЛЬНІ ПРИНЦИПИ ПОБУДОВИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ КОРЕКЦІЇ ДЕПРЕСИВНИХ РОЗЛАДІВ ОСОБИСТОСТІ ЗРІЛОГО ВІКУ	562
<i>Нестєрова Г. О., Бочелюк В. Й.</i>	
ЗНАЧЕННЯ КУЛЬТУРИ У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИХ ПОЧУТТІВ У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ З ПОРУШЕННЯМ ЗОРУ	567
<i>Новотарський М. Є., Стрюкова Ю. В.</i>	
ДОСЛІДЖЕННЯ МОТИВІВ ТА МОТИВАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ РАНЬОГО ДОРОСЛОГО ВІКУ	571
<i>Педан Д. В., Бочелюк В. Й.</i>	
ГЕНДЕРНІ ТА ВІКОВІ ОСОБЛИВОСТІ САМОСТВЕРДЖЕННЯ ДИТИНИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	575
<i>Сіленко А. О., Бочелюк В. Й.</i>	
ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ САМОПІЗНАННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ	582
<i>Скрипник І. П., Бочелюк В. Й.</i>	
СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СІМЕЙНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ПІДЛІТКІВ: ДО ПОСТАНОВКИ ПРОБЛЕМИ	588
<i>Ткаченко А. М., Панов М. С.</i>	
МОНІТОРИНГ НЕВЕРБАЛЬНОГО КОМПОНЕНТУ ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ НОРМОТИПОВИХ ТА ІЗ ЗТРИМКОЮ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ	590
<i>Шпирна А. Р., Бочелюк В. Й.</i>	
МЕТОДОЛОГІЧНЕ ОБГРУНТУВАННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У ПІДЛІТКІВ З ТРУДНОЩАМИ В НАВЧАННІ	592

СЕКЦІЯ 4
ПОЛІТИЧНА ПСИХОЛОГІЯ

<i>Носова І. І., Пелешенко О. В.</i> ПОЛІТИЧНЕ НАСИЛЬСТВО	597
--	-----

СЕКЦІЯ 5
СОЦІАЛЬНА ПСИХОЛОГІЯ

<i>Бочелюк В. Й.</i> СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТРАНСФОРМАЦІЇ СУЧАСНОЇ ОСОБИСТОСТІ	601
<i>Буровіна О. В., Бохонкова Ю. О.</i> СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ВПЛИВУ АКЦЕНТУАЦІЙ ХАРАКТЕРУ НА ФОРМУВАННЯ КОНФЛІКТНОЇ ПОВЕДІНКИ У ПІДЛІТКІВ	606
<i>Застело А. О.</i> ОСОБЛИВОСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ МОТИВАЦІЇ ПРАЦІ НЕТРАДИЦІЙНИХ ФОРМ ЗАЙНЯТОСТІ	609
<i>Каленчук В. О., Блинова О. Є.</i> ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ УНІВЕРСИТЕТУ	614
<i>Круглов К. О., Блинова О. Є.</i> НАУКОВІ ПІДХОДИ ДО СТРУКТУРИ СОЦІАЛЬНОГО КАПІТАЛУ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ	618
<i>Крупник Г. А., Блинова О. Є.</i> ОСОБЛИВОСТІ ВИВЧЕННЯ МІЖОСОБИСТІСНИХ ВЗАЄМИН У НУКЛЕАРНІЙ СІМ'Ї	623
<i>Лецин Л. В., Застело А. О.</i> НАПРУЖЕНІСТЬ ЯК ОДИН ІЗ КОНФЛІКТОГЕНІВ В ПЕДАГОГІЧНІЙ ОРГАНІЗАЦІЇ: ДО ПОСТАНОВКИ ПРОБЛЕМИ	628
<i>Панов М. С.</i> СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ФАКТОРИ ВПЛИВУ НА ПРОФЕСІЙНУ РЕАДАПТАЦІЮ СУЧАСНОЇ ОСОБИСТОСТІ	630
<i>Ревенко В. В., Літвінова О. В.</i> ПРОБЛЕМА ВИВЧЕННЯ психологічної сумісності ПОДРУЖЖЯ	634
<i>Сорокін В. С., Віхляєва Я. Є.</i> ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ	638
<i>Стецюк Є. С., Застело А. О.</i> РОЗРОБКА ПРОГРАМИ АДАПТАЦІЇ ЕМОЦІЙНОЇ ЛАБІЛЬНОСТІ ЯК ПРОЯВУ СОЦІАЛЬНОГО ІНТЕЛЕКТУ У ІНДИВІДУ АЛЕКСИТИМІЧНОГО ТИПУ	642
<i>Стрюкова Ю. В., Спіцина Л. В.</i>	

РОЗВИТОК СОЦІАЛЬНО – ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ ПРОТЯГОМ НАВЧАННЯ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ	645
<i>Урсуленко О. Б., Блинова О. Є.</i>	
СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ	651
<i>Шевяков О. В., Шрамко І. А., Бабатенко О. В., Славська Я. А.</i>	
СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА ПІДТРИМКА ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ ЖІНОК В УМОВАХ СОЦІОТЕХНІЧНИХ СИСТЕМ	656
<i>Шумейко О. В., Атаманчук Н. М.</i>	
ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ УПРАВЛІНСЬКИХ ВІДНОСИН	660
Відомості про авторів	663

НАПРЯМ: СОЦІАЛЬНА РОБОТА

СЕКЦІЯ 1.

СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМКИ РОЗВИТКУ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Баршацька Г.Ю.,

*кандидат соціологічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної роботи та психології
Національного університету
«Запорізька політехніка»
Україна, м. Запоріжжя*

ВПЛИВ «НОВОГО МЕНЕДЖЕРІАЛІЗМУ» НА РЕФОРМУВАННЯ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СОЦІАЛЬНИХ СЛУЖБ

Закономірне розширення та ускладнення системи соціальної роботи в міжнародному товаристві соціальних працівників стимулювало цілеспрямований пошук від розуміння відповідності контролю та управління, до усвідомлення потреби в управлінцях, які володіли б не тільки технічними управлінськими навичками, а й уміннями застосовувати змістовні та етичні норми соціальної роботи. Новий менеджеріалізм – це поєднання ряду гуманістичних доктрин із бізнесовими техніками управління, які спрямовані на підвищення ефективності та продуктивності соціальних служб.

Фундаментальними тезами нового менеджеріалізму є такі:

державні соціальні служби є неефективними і витратними через незадовільний і часом корумпований менеджмент. Державний службовець, звичайно, більш схильний до зловживань, ніж бізнесмен, тому що може збагатитися тільки нечесним шляхом. Єдиний шанс – застосувати методи управління, прийняті у бізнесі. Отже, соціальна робота має стати соціальним бізнесом, кошти на який акумулює громадянська держава шляхом оподаткування;

зростання конкуренції між соціальними агентствами, боротьба за отримання ресурсів від донорів, створення ринку соціальних послуг – необхідна умова підвищення ефективності соціальної роботи;

згідно з ідеологією споживача послуги стають кращими, якщо є конкуренція між провайдерами. Лише за цієї умови клієнт або споживач має вибір і вибирає краще;

суспільний сектор має бути підзвітний, тому менеджери соціальної роботи повинні здійснювати менеджмент і одночасно контроль щонайменше за чотирма параметрами: об'єктом, показниками

діяльності, ціною послуг і відповідністю стандартам [55; 45].

Основними цінностями в новому менеджеріалізмі є результативність, гнучкість, якість, конкуренція, орієнтація на потреби клієнта та ефективне використання ресурсів.

Найпомітнішим наслідком застосування нового менеджеріалізму стала децентралізація. Це процес, коли прийняття рішень і контроль за наданням соціальних послуг поступово переходять з великих центрів, наприклад регіональних або міських, на місця – ближче до реальних потреб клієнтів. Тепер клієнти беруть активну участь у прийнятті рішень, що матимуть довготривалий вплив на їх життя. Виокремлюють такі рівні залучення клієнтів до прийняття рішень:

- інформування клієнта про прийняте рішення;
- консультація з клієнтом до прийняття рішення;
- партнерство – рішення приймається спільно з клієнтом;
- клієнт самостійно приймає рішення.

Новий менеджеріалізм сприяв появі на ринку соціальних послуг нових професій, які виникли в усіх сферах соціальної роботи – пробації, догляді в громаді, охороні здоров'я, освіті, захисті материнства і дитинства. Ключовим принципом для менеджерів соціальної роботи стало поєднання провайдера і користувача, що означало необхідність закупівлі потрібних клієнту послуг у неприбуткових і волонтерських організацій. Таким чином виник так званий «квазімаркет» соціальних послуг. Соціальні працівники стали займатися створенням і впровадженням «пакетів догляду». З'явилися нові посади – менеджер «пакета догляду» (case расage) та менеджер справи (case manager). Провідних соціальних працівників зараз називають менеджерами груп (team manager), працівників, які займаються питаннями фінансових потоків і укладання контрактів про надання послуг, – «контрактковими» або офіцерами «забезпечення». Робочий словник сучасних соціальних працівників теж змінився. Наприклад, термін «клієнт», який свого часу перетворився на принизливе тавро, поступово був заміщений термінами «споживач» або «користувач» і терміном «правопорушник» у пробації. Звичними стали терміни «стратегічне планування», «тактика втручання», «стратегія залучення», «вихід на цільовий ефект», «оцінка інтервенції» і «аудит кошторису».

Зауважимо, що під впливом нового менеджеріалізму організаційна структура середньостатистичної соціальної служби та підготовка кваліфікованого персоналу також суттєво змінилися. Ситуація, яка була типовою у 70-ті роки в Європі і кілька років тому була зафіксована у нас, коли роботою 12 реальних соціальних працівників керували 43 менеджери різних напрямків, нині в Європі в принципі неможлива.

Один менеджер соціальної служби в середньому координує роботу 12 практичних соціальних працівників. Якщо службова структура маленька (до 10 чоловік персоналу), то всі менеджери, включаючи директора (обов'язкова академічна кваліфікація Ph.D в галузі соціального управління, 9 років стаціонарного навчання), працюють практично.

Слід зазначити, що сучасною рисою менеджменту з організації догляду можна вважати деінституалізацію, тобто організацію соціальної допомоги за місцем проживання клієнта з урахуванням його особливих потреб та індивідуальних можливостей. Наприклад, подання допомоги престарілим або інвалідам у їх власних квартирах дає змогу не тільки економити майже 50 % (порівняно з інтернатами), а й зберегти гідність клієнта і його родини. Психологічні наслідки перебування в таких інституціях пов'язані з тотальною залежністю клієнта від соціальної служби і депресією, викликану довготривалим перебуванням поза рідними стінами. Також слід враховувати зневажливе ставлення оточуючих до родини, яка не бажає опікуватися родичами, і позитивне до тих, хто в змозі організувати хатній догляд. Наприклад, забезпечені діти віддають батьків до будинків престарілих і оточуючі, як правило, починають їх зневажати. Менеджмент догляду полягає в координації та інтеграції фрагментів системи соціальної допомоги та охорони здоров'я на мікрорівні і складається з шести елементів:

- координація зусиль усіх задіяних у догляді (призначення відповідального координатора);

- виконання ключових завдань від діагностики та створення плану догляду до моніторингу;

- чітко визначена для кожного члена команди мета догляду;

- концентрація зусиль на довготривалій допомозі з урахуванням можливих ускладнень стану клієнта в майбутньому;

- особлива увага саме тим явищам, які відрізняють менеджмент догляду від інших соціальних служб, наприклад довготривалий (іноді довічний) догляд, інтенсивність залучення необхідної кількості професіоналів (від медиків до малярів);

- подвійна функція менеджменту – підвищувати рівень надання послуг на рівні клієнта та впливати на вдосконалення сфери соціальних послуг в цілому (паблік рілейшнз).

Питання про підзвітність, яку в соціальній роботі розуміють як відповідальність за діяльність з надання соціальних послуг та допомоги, на перший погляд дуже просте. Насправді ж проблема підзвітності дуже складна і комплексна. Пропонуємо розглянути чотири аспекти цього питання.

1. Традиційно прийнято вважати, що насамперед соціальний працівник у демократичному суспільстві несе відповідальність за свої дії безпосередньо перед клієнтом, у чиїх інтересах отримати певні послуги та допомогу. Але, як свідчать працюючі соціальні працівники, ця концепція занадто ідеалістична і на практиці її важко застосовувати. Наприклад, соціальний працівник вважає необхідним надати певну допомогу, але соціальна служба, яка повинна виділити потрібні кошти, не завжди їх має.

2. Більшість соціальних працівників мають особисті, релігійні або політичні переконання, що спонукають їх займатися саме цією справою. «Допомога людям», «робити добро», «служіння суспільству», «виправляти помилки держави» – не просто фрази, а сенс життя для таких людей. Таким чином, частина соціальних працівників вважають себе борцями з соціальними негараздами суспільства, які відповідають насамперед перед власною совістю, а свої дії сприймають як особистий обов'язок.

3. Досить велике поле діяльності в соціальній роботі створено і перебуває під впливом існуючої законодавчої структури. Більшість соціальних працівників вважають себе підзвітними саме перед законом і свою діяльність намагаються здійснювати в межах, передбачених службовими обов'язками. Наприклад, робота з дітьми та підлітками спирається на закони з захисту прав дитини, а робота офіцера пробації¹ в багатьох європейських державах належить до системи виконання кримінальних покарань.

4. Переважна більшість соціальних працівників зайняті в строго ієрархічній бюрократичній системі і таким чином соціальні працівники, як і будь-які державні службовці, через систему менеджменту підзвітні своїм безпосереднім керівникам і врешті-решт тим, хто формує та контролює бюджет соціальних служб.

Якщо клієнт незадоволений послугами, він має право звернутися в соціальну службу з проханням, пропозицією або скаргою. Процедура розгляду таких справ у соціальних службах здійснюється, на відміну від інших державних установ, у три етапи. На першому етапі після подання скарги проводиться неформальне розслідування, після якого агентство вибачається перед клієнтом і виправляє ситуацію, яка виникла з вини конкретного соціального працівника. Якщо клієнт не приймає вибачення агентства і вважає проблему не вирішеною, на другому етапі починається формальне розслідування справи під керівництвом старшого менеджера соціальної служби, що може мати досить серйозні наслідки для персоналу служби. На третьому етапі, якщо пройдено два попередніх, клієнт має право звернутися до вищого керівництва

соціальних служб районного, міського або національного рівня. У цьому разі відповідальність покладається на старшого менеджера і директора соціальної служби, і розслідування проводиться вищими інстанціями. Як вітчизняна, так і міжнародна практика свідчать, що найбільше скарг надходить від осіб, які мають вищу освіту (можуть логічно довести, що їм потрібно, і змусити себе вислухати), мають власне житло і непогано себе почувають фінансово. На жаль, ті клієнти, які невпевнені у власних силах у зв'язку з низьким соціальним статусом і найменш соціально захищені, дуже рідко на щось скаржаться або вносять пропозиції. Саме тому кожне соціальне агентство зобов'язане регулярно проводити анонімний моніторинг у районі, аналізувати і коригувати свою діяльність.

Отже, кожна європейська держава (партія при владі) намагається досягти компромісу в соціальній сфері, пропонуючи вирішення соціальних проблем за допомогою технології «соціального партнерства». В Україні певний досвід соціального партнерства був набутий ще в роки непу. Тоді сформувалися три сторони соціального партнерства: держава, підприємці та профспілки. Практика свідчить, що без створення відповідних стримуючих механізмів соціальна рівновага в суспільстві може бути порушена внаслідок зіткнення інтересів різних соціальних груп між собою та з інтересами держави.

Вознюк Ю.В.,
*студентка спеціальності «Соціальна робота»
Тернопільського національного педагогічного університету
ім. Володимира Гнатюка;*
Лещук Г.В.,
*кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи
Тернопільського національного педагогічного університету
ім. Володимира Гнатюка
Україна, м. Тернопіль*

СУТНІСНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЮВЕНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ В КОНТЕКСТІ СОЦІАЛЬНОЇ КОРЕКЦІЇ ДЕЛІКВЕНТНОЇ ПОВЕДІНКИ НЕПОВНОЛІТНІХ

Існування інституту ювенальної юстиції, що має довготривалу історію, є свідченням того, що цивілізовані суспільства здавна переймалися питаннями вирішення проблем дітей, які вчинили правопорушення чи стали їх співучасниками. За сформованою на межі XIX-XX ст. концепцією, ювенальна юстиція, на відміну від «дорослої»,

має включати систему соціальних служб і допомоги дитині, яка вступила у конфлікт із законом. Базовими принципами ювенальної юстиції є принцип соціальної спрямованості зусиль усіх залучених інституцій та фахівців і принцип поєднання допомоги та примусу [4].

Сучасна ювенальна юстиція (лат. *juvenālis* – юнацький; лат. *jūstitia* – правосуддя) – це система державних, муніципальних, правоохоронних, судових органів і установ, громадських та правозахисних організацій, які відповідно до законодавства, з допомогою медико-соціальних та психолого-педагогічних технологій забезпечують захист прав, свобод, інтересів дітей та їхню ресоціалізацію, попереджають вчинення правопорушень, здійснюють правосуддя щодо неповнолітніх [2]. Таким чином, ювенальна юстиція є правовою основою західної моделі системи інституцій, метою яких є здійснення відновного, а не карального правосуддя щодо неповнолітнього.

Ювенальна юстиція виходить з того, що права дитини потребують особливого захисту з боку держави, що передбачено міжнародними документами і національним законодавством. Проблеми, що стосуються дотримання прав дитини, особливо дитини, яка перебуває у складній життєвій ситуації, посилюються, насамперед, через відсутність системного підходу до створення дієвих процедур захисту прав дитини. У цьому контексті ювенальну юстицію можна також розглядати як систему заходів щодо впливу судових та інших інституцій на безпосереднє оточення неповнолітніх, які перебувають у ситуації загрози порушення їхніх прав.

Концептуальними положеннями ювенальної юстиції визначено наступні:

система профілактики дитячої злочинності має розглядатися як невід’ємний елемент розвитку країни в напрямку утвердження гуманного ставлення до неповнолітніх правопорушників і бути спрямованою не лише на їх захист, а й на захист власного порядку;

запровадження міжвідомчого та міжсекторального підходу з мобілізацією наявних ресурсів громади (сім’я, школа, громадські організації, волонтери та інші структури). У цьому випадку має йтися про зниження необхідності законодавчого втручання, зокрема про вплив громади на окреслену групу проблем;

пріоритетом системи ювенальної юстиції має стати збереження фізичного, психічного і духовного здоров’я дитини, яка перебуває у конфлікті із законом;

суд, поліція та сторона обвинувачення повинні мати механізми закриття справ або їх відхилення та перенаправлення у систему не судових органів для розгляду і пошуку механізмів, засобів впливу на

неповнолітнього правопорушника;

упровадження процедур, альтернативних до процедур затримання поліцією та ув'язнення;

необхідність застосування всіх можливих засобів для вирішення проблемної ситуації в сім'ї, де проживає неповнолітній. У випадках застосування засобів щодо обмеження/позбавлення волі необхідно створити умови для підтримання контактів і стосунків із членами родини;

організація процесу спеціальної підготовки персоналу інституцій ювенальної юстиції зумовлена необхідністю запровадження системи профілактичної та корекційної роботи з неповнолітніми правопорушниками;

формування та виховання фізично і духовно розвиненої молоді є пріоритетом усіх превентивних програм;

зниження рівня дитячої злочинності потребує залучення ресурсів громади, які часто не застосовуються у соціальній політиці держави;

арешт або утримання під вартою повинні вважатися крайнім заходом впливу на дитину, яка перебуває у конфлікті із законом [3, с. 24-25].

До принципів ювенальної юстиції відносимо:

цінність особистості неповнолітнього, який постав перед судом;

активне застосування в судовому провадженні даних про неповнолітніх, отриманих судом від спеціалізованих допоміжних юридичних і соціальних органів (служб);

посилення захисної функції суду стосовно неповнолітніх (підвищений судовий захист неповнолітнього потерпілого, підсудного чи засудженого шляхом мотивованого закриття судового засідання у справах про злочини неповнолітніх або злочинні посягання на них, зменшення покарання за фактом неповноліття, перевага виховного впливу над примусовими заходами);

спеціальна підготовка суддів у справах неповнолітніх;

спрощений (неформальний) порядок судочинства стосовно неповнолітніх;

наявність системи допоміжних служб [3, с. 21].

Ювенальна юстиція широко розповсюджена в зарубіжній практиці дитячого правосуддя. Її правова основа закріплена у міжнародних документах, серед яких: Декларація прав дитини від 20 листопада 1959 р.; Мінімальні стандартні правила ООН («Пекінські правила»), затверджені резолюцією 40/33 Генеральної Асамблеї ООН від 29 листопада 1985 р.; Конвенція про права дитини від 20 листопада 1989 р.; Керівні принципи ООН для попередження злочинності серед неповнолітніх від 14 грудня 1990 р.; Правила Організації Об'єднаних

Націй щодо захисту неповнолітніх, позбавлених свободи від 14 грудня 1990 р. [6].

В Україні поряд з діючими нормативно-правовими актами, що регулюють права дітей і підлітків (Закон України «Про охорону дитинства», «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю», Сімейний Кодекс), активно впроваджуються базові законодавчі акти, які дають можливість створити систему ювенальних органів державної влади та надають їм відповідні повноваження, зокрема, Конвенція про кримінальну юстицію для неповнолітніх. Нещодавно вступив у дію новий Кримінально-процесуальний Кодекс, в якому вводяться поняття спеціалізованих (ювенальних) судів для неповнолітніх, а також такі ювенальні технології як медіація та пробація. У 2011 р. була прийнята «Концепція розвитку ювенальної юстиції в Україні». Таким чином, правова база щодо ювенальної юстиції в Україні на законодавчому рівні достатньо підготовлена [5].

У рамках реформування системи кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні у 2016 р. було створено окрему організаційну структуру – ювенальну пробацію. Метою ювенальної пробації є ресоціалізація та виправлення засуджених неповнолітніх, що відбувається у громаді, без ізоляції від суспільства, відриву від сім'ї, спілкування з однолітками, що запобігає завданню шкоди психоемоційному стану дитини та не призводить до деформації свідомості та цінностей під травматичним впливом умов позбавлення волі. Ядром пробаційної діяльності щодо неповнолітніх є реалізація пробаційних програм, які є комплексом заходів, спрямованих на корекцію соціальної поведінки або її окремих проявів, формування соціально сприятливих змін особистості [1]. Завдяки спільним зусиллям фахівців ювенальної юстиції, працівників соціальної сфери, педагогів та психологів здійснюється соціально-реабілітаційне відновлення неповнолітнього правопорушника. Технологія пробації передбачає застосування педагогічних методів за умов взаємодії різних суб'єктів реабілітації й ресоціалізації неповнолітніх з врахуванням чинних нормативно-правових постанов, а також індивідуальних особливостей, проблем та потреб неповнолітніх, притягнутих до кримінальної відповідальності [6].

На сьогодні у 14 містах України (Дніпро, Кривий Ріг, Запоріжжя, Мелітополь, Маріуполь, Київ, Житомир, Львів, Рівне, Одеса, Миколаїв, Харків, Кропивницький, Полтава) функціонують центри ювенальної пробації, діяльність яких забезпечує спеціально підготовлений персонал у складі начальника, інспектора, соціального працівника, психолога. На обліку апробаційних центрів перебуває 181 дитина, що становить

близько 20 % від загальної кількості неповнолітніх, якими опікуються органи пробації [7].

На основі соціально-демографічних характеристик дітей, які перебувають на обліку органів пробації України, складено їхній узагальнений соціальний портрет: це хлопці 16-17 років, з неповних сімей, засуджені за тяжкі злочини проти власності, частіше вчинені групою осіб. У першому півріччі 2019 р. через систему ювенальної пробації пройшло 266 неповнолітніх. Відносно 14 неповнолітніх реалізуються пробаційні програми. Рівень рецидивної злочинності становить лише 1,13 % у період перебування неповнолітніх на обліку ювенальної пробації [7].

Таким чином, питання про необхідність функціонування ювенального правосуддя в Україні є актуальним, а система ювенальної юстиції – це особлива сфера перетину юридичних і неюридичних практик, яка виступає певним гарантом захисту прав та інтересів дітей, які перебувають у конфлікті із законом.

Список використаних джерел

1. Гриценко Є.С. Ювенальна пробація як механізм подолання злочинності неповнолітніх. // Юридичний науковий електронний журнал. – № 2/2019. – С. 184-186.
2. Крестовська Н.М. Ювенальна юстиція : навч. посібник/ А.І. Гусев, Ю.Б. Костова, Н.М. Крестовська, Т.Є. Семікоп, В.І. Шмеріга, І.Г. Терещенко; за ред. Крестовської Н.М. – О.: ОЮІ ХНУВС, 2006. – 243 с.
3. Луценко Ю.А. Діти-правопорушники: що робити? – К.: Шкільний світ, 2010. – 128 с.
4. Мірошніченко В.І. Окремі проблеми становлення ювенального права в Україні / В.І. Мірошніченко, А.М. Івановська, Н.І. Чудик-Білоусова // Університетські наукові записки. – 2013. – № 3. – С. 20-33.
5. Плахова О. Ювенальна юстиція в Україні: у пошуках консенсусної парадигми. // Соціопростір. – 2015 (4). – С. 62-66.
6. Плisko Є. Зв'язок ювенальної юстиції з сучасною соціально-педагогічною роботою із неповнолітніми правопорушниками. // Молодь і ринок. – 2019. – 1 (168). – С. 37-42.
7. Рівень повторної злочинності серед підлітків становить лише 1%. URL: <https://minjust.gov.ua/news/ministry/riven-povtornoj-zlochinnosti-sered-pidlitkiv-stanovit-lishe-1>

Горішна Н.М.,
*кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи
Тернопільського національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка
Україна, м. Тернопіль*

МОТИВАЦІЙНЕ ІНТЕРВ'Ю ЯК МЕТОД ДОПОМОГИ ОСОБАМ З РИЗИКОВОЮ ПОВЕДІНКОЮ

Консультування як процес надання допомоги людям, яким не властиві клінічні порушення, але які мають потребу в отриманні професійної підтримки і допомоги у вирішенні проблем і прийнятті рішень, є складовим елементом багатьох професій, у тому числі й соціальної роботи. Найчастіше потреба у консультативній допомозі соціального працівника виникає у ситуаціях, що викликають соціальну дезадаптацію індивіда, таких, наприклад, як безробіття, хвороба, ризикована або девіантна поведінка тощо. Часто шлях до вирішення проблем клієнтів пролягає через зміну їх поведінки. У таких ситуаціях доцільним є використання мотиваційного консультування.

Метод мотиваційного інтерв'ю, розроблений американськими вченими В. Міллером і С. Ролліком у 1980-х роках, спрямований на зміцнення мотивації і готовності до зміни ризикованої поведінки на більш безпечну. Визначення мотиваційного інтерв'ю, запропоновані його авторами, відображають різні рівні його розуміння. Зокрема, його визначають як стиль бесіди, спрямований на зміцнення особистої мотивації людини та її готовності до змін [4, с. 13]; клієнт-центрований підхід у консультуванні, спрямований на підготовку клієнта до змін шляхом виявлення та подолання його амбівалентності [4, с. 14]; стратегію втручання при використанні якої консультант виступає помічником клієнта у процесі зміни його поведінки, виражаючи прийняття клієнта та уникаючи суперечок і переконань [4, с. 15]. Метою мотиваційного інтерв'ю є допомога клієнту змінити поведінку та відмовитись від дій, які піддають ризику його здоров'я та благополуччя. Під час такого консультування фахівець заохочує клієнта проаналізувати власні думки, почуття, які призводять до ризикованої поведінки, прийняти самостійне рішення щодо необхідних змін.

Інтерес наукових досліджень та практиків до мотиваційного інтерв'ю зростає протягом 90-х років. На нинішній час мотиваційне інтерв'ю впроваджується в широкому спектрі галузей людської діяльності, включаючи охорону здоров'я, психотерапію, освіту, медицину, стоматологію, соціальну роботу тощо [5, с. 117].

Аналіз наукової літератури з проблеми дослідження свідчить, що наукові праці зарубіжних дослідників розкривають теоретичні засади мотиваційного інтерв'ю (В. Міллер, С. Роллік), його ефективність у роботі з клієнтами груп ризику (В. Міллер, Дж. Седен, В. Сандерс, К. Вілкінсон, М. Філіпс, А. Скотс, Дж. Шмітд, Х. Роадз, Дж. Грабовські). Проте, результати аналізу наукової і навчально-методичної літератури з проблеми дослідження засвідчили, що в Україні загалом, й у сфері соціальної роботи зокрема, метод мотиваційного інтерв'ю не отримав належного висвітлення.

Метою статті є визначення сутності мотиваційного консультування, особливостей його здійснення, переваг та обмежень у використанні.

Результати дослідження історії розвитку мотиваційного інтерв'ю як методу консультування осіб, схильних до ризикованої поведінки, свідчать, що його зародження відбулось у 80-х роках минулого століття. Вперше сутність методу була описана В. Міллером у 1983 році. Теоретичною основою методу стали окремі положення концепції когнітивного дисонансу Л. Фестінгера, теорії самосприйняття Д. Бема та гуманістичної психології К. Роджерса. Остаточне оформлення теоретичних засад мотиваційного інтерв'ю відбулося на початку 1990-х років, після обґрунтування Дж. Прочаска та К. Діклемента транстеоретичної теорії, яка поглибила розуміння процесу зміни поведінки, і впровадження С. Ролліком поняття «амбівалентності» як ключового у мотиваційному інтерв'юванні.

Дослідження і подолання амбівалентності клієнта є головним завданням у мотиваційному консультуванні. Використовуючи керівний стиль спілкування, що поєднує елементи як директивного, так і недирективного стилів, консультант заохочує клієнта розмовляти про свої сумніви і перешкоди на шляху до змін, аналізувати переваги і недоліки нової моделі поведінки, не нав'язуючи йому мотивацію до змін ззовні, а намагаючись «пробудити» внутрішню мотивацію до змін. Основу мотиваційного інтерв'ю становить його особлива атмосфера, складовими якої є співпраця (англ. collaboration), прийняття клієнта (англ. acceptance), співчуття (англ. compassion) та розвиток мотивації до змін (англ. evocation). Досягненню такої атмосфери сприяють принципи мотиваційного інтерв'ю: демонстрація емпатії (англ. express empathy); виявлення протиріч і сумнівів та робота з ними (англ. develop discrepancy); уникнення суперечок з клієнтом (англ. avoid confrontation); зменшення опору (англ. roll with resistance); підтримка впевненості клієнта у собі (англ. support self-efficacy).

Процес мотиваційного інтерв'ю послідовно проходить чотири основні етапи: залучення, фокусування, зміцнення мотивації та

планування.

Основним завданням діяльності фахівця на етапі залучення (англ. *engaging*) є створення атмосфери мотиваційного інтерв'ю як основи для обговорення можливості змін поведінки. Основними техніками, які використовуються до досягнення цієї мети, є відкриті запитання (англ. *open question*), рефлексивне слухання (англ. *reflection*), похвала (англ. *affirmation*), підсумування (англ. *summary*).

На етапі фокусування (англ. *focusing*) консультант допомагає клієнту визначити, що саме він хоче змінити, уникаючи нав'язування власних пріоритетів. Корисною для реалізації цього завдання є техніка «визначення порядку денного» (англ. *agenda mapping*).

Зміцнення мотивації (англ. *evoking*) – це етап консультування, спрямований на розвиток і стимулювання ідей клієнта про те, чому і як саме потрібно змінюватися. Це ключовий етап і він вимагає, щоб два попередні – залучення і фокусування – створили міцну основу для реалізації його завдань. На цьому етапі ефективним є використання технік «баланс рішень» (англ. *decisional balance*), шкал важливості змін (англ. *importance ruler*) та готовності до змін (англ. *readiness ruler*).

На етапі планування (англ. *planning*) відбувається розробка конкретних дій, які допоможуть клієнту змінити свою поведінку. Фасилітації процесу розробки плану змін сприяє використання технік, спрямованих на підвищення самоефективності клієнта, таких, наприклад, як «збирай інформацію-надавай інформацію-збирай інформацію» (англ. *elicit-provide-elicit*).

Загалом метод мотиваційного інтерв'ю, недивлячись на свою зовнішню простоту і відсутність вимог до консультантів щодо володіння спеціалізованими вміннями і навичками, є достатньо складним і потребує певного часу і зусиль для його опанування. Набільш простою модифікацією мотиваційного інтерв'ю є методика «Відкриті запитання Міллера». Для виявлення амбівалентності у мисленні і поведінці клієнта та спрямування його роздумів у бік прийняття конструктивного рішення консультант послідовно ставить клієнту наступні запитання:

1. Як Ви опинилися в ситуації, що склалася?
 2. Які «плюси» Ви бачите в цій ситуації зараз?
 3. Які «мінуси» виникли у Вас у зв'язку з даною ситуацією?
 4. Що заважає Вам змінити ситуацію, якщо «мінусів» більше, ніж «плюсів»?
 5. Яким Ви бачите своє майбутнє?
 6. Що Ви самі готові зробити для зміни своєї ситуації на краще?
- Вона використовується у випадках, коли на проведення

мотиваційного інтерв'ю мало часу; клієнту потрібно продемонструвати переваги і недоліки його становища; якщо ситуація, у якій він опинився, здається йому безвихідною; клієнт не бажає змінюватися, хоча існує загроза для його здоров'я і безпеки або ж його оточення; консультант є новачком [1, с. 71].

Серед переваг мотиваційного інтерв'ю називають:

низьку вартість, зумовлену короткою тривалістю втручання. В окремих випадках однієї зустрічі достатньо для запуску процесу змін; зазвичай таке консультування триває від 2-х до 4-х сесій [2, с. 19];

гнучкість. Воно може бути використано у різних сферах діяльності (соціальній роботі, психології, психотерапії, наркології, сфері освіти тощо) з різними групами осіб, поведінка яких містить ті чи інші форми ризиків (вживання психоактивних речовин, схильність до проявів насильства, вчинення правопорушень і злочинів, безладні і незахищені статеві контакти, захоплення екстремальними видами розваг тощо), проводиться в індивідуальній та груповій формах, як очно, так і з допомогою телефонного чи відеозв'язку [4, с. 35];

сумісність з іншими типами втручань та підходами, такими як когнітивно-поведінкова терапія, підтримуюча психотерапія, теорія зменшення шкоди, концепція сильних сторін клієнта тощо. Мотиваційне інтерв'ю може застосовуватись як в терапевтичних, так і в профілактичних програмах [2, с. 16-18];

ефективність. Існує значна доказова база впливу мотиваційного інтерв'ю на зміну поведінки, представлена близько 300-ми дослідженнями, проведеними у різних сферах діяльності та щодо вирішення різних поведінкових проблем [2, с. 18-20]. Результати досліджень свідчать про його ефективність у роботі з клієнтами різного етнічного походження, раси, статі, віку, стилю життя та відповідності концепції міжкультурної компетентності завдяки його орієнтації на визнання і прийняття цінностей та цілей клієнта, повагою до його автономії.

Мотиваційне інтерв'ю не використовується у роботі з людьми, які мають незадоволені базові потреби, психічні розлади, знаходяться на межі суїциду або у стані алкогольного чи наркотичного сп'яніння, з неповнолітніми.

Проведений аналіз свідчить, що сутність мотиваційного інтерв'ю полягає в тому, щоб стимулювати і спрямовувати процес зміни ризикової поведінки, в ході якого клієнт обмірковує «за» і «проти» можливих змін, самостійно приймає рішення. Головна мета мотиваційного інтерв'ю – вивчення і подолання амбівалентності клієнта до зміни поведінки.

Ключовими для розуміння сутності мотиваційного консультування є наступні положення: мотиваційне інтерв'ю є одночасно стилем консультування і сукупністю технік; воно передбачає визначення та мобілізацію внутрішніх цінностей і цілей клієнта для стимулювання зміни його поведінки; імпульс до змін повинен виходити із власних мотивів клієнта, а не нав'язуватись ззовні; мотиваційне консультування спрямоване на виявлення та подолання амбівалентності та аналіз переваг і недоліків нової моделі поведінки; опір клієнта є сигналом для зміни стратегії мотивації; віра в здатність клієнта змінитися та його наснаження є важливими для досягнення позитивних результатів.

Перевагами мотиваційного інтерв'ю є: низька вартість, гнучкість, ефективність, можливість поєднання з іншими методами втручання; особлива атмосфера довіри, співчуття і співпраці, яка є основою для формування подальших професійних стосунків і залучення клієнта до інших інтервенцій; чіткий і зрозумілий процес консультування; та арсенал конкретних технік роботи з клієнтом на кожному з етапів консультування.

Перспективи подальших досліджень стосуються вивчення ефективності та обмежень використання методу мотиваційного інтерв'ю у соціальній роботі з подолання проявів ризикової поведінки різних категорій клієнтів.

Список використаних джерел

1. Ведення випадку в роботі з засудженими фахівців служби пробації: методичні рекомендації. // МБФ «Міжнародний альянс з ВІЛ/СНІД в Україні», 2015. – 134 с.
2. Arkowitz H., Miller W. R. Learning, applying, and extending motivational interviewing // *Motivational interviewing in the treatment of psychological problems*. – 2008. – С. 1-25.
3. Hohman M. *Motivational interviewing in social work practice*. New York: Guilford Publications, 2015. – 178 p.
4. Miller W., Rollnick S. *Motivational Interviewing: Helping people change*. 3rd ed. New York: Guilford Press, 2013. – 662 p.
5. Teater B. *An introduction to applying social work theories and methods*. Open University Press, McGraw-Hill Education, McGraw-Hill House, Shoppenhangers Road, Maidenhead; Berkshire, England, 2010. – 218 p.

*Євсєєва К.С.,
студентка спеціальності «Соціальна робота»
Національного університету «Запорізька політехніка»;
Турба О.О.,
кандидат соціологічних наук, доцент, доцент кафедри
соціальної роботи та психології
Національного університету «Запорізька політехніка»
Україна, м. Запоріжжя*

НАСИЛЬСТВО В СІМ'І ЯК СОЦІАЛЬНА ДЕСТРУКЦІЯ

Насильство в сім'ї – будь-які умисні дії фізичного, сексуального, психологічного чи економічного спрямування одного члена сім'ї по відношенню до іншого члена сім'ї, якщо ці дії завдають йому моральної шкоди, шкоди його фізичному чи психічному здоров'ю.

Насильство в сім'ї є однією з найважливіших проблем сучасного суспільства. В Україні щороку фіксується понад 100 тис. звернень за фактами насильства в сім'ї. Особливо вразливими до проявів насильства є сім'ї, які перебувають у складних життєвих обставинах через низку проблем: безробіття, вживання психоактивних речовин, ВІЛ-інфекцію та інші соціально небезпечні захворювання, тощо.

Насильство в сім'ї – будь-які умисні дії фізичного, сексуального, психологічного чи економічного спрямування одного члена сім'ї по відношенню до іншого члена сім'ї, якщо ці дії завдають йому моральної шкоди, шкоди його фізичному чи психічному здоров'ю.

В Україні з 2019 р. почав діяти новий Закон з протидії насильства в сім'ї, який гарантує жертвам більш дієвий захист, а кривдники можуть потрапити за ґрати на 5 років. Адже, за словами правоохоронців, кількість звернень по домашньому насильству до поліції зростає.

Слід зауважити, що майже 90% від усіх звернень щодо домашнього насильства надходять від жінок. За кількістю звернень першою стала Дніпропетровська область (11 212 випадків за 2017 рік), за нею розташовується Київ (9 499), а замикає трійку Вінницька область (7 818).

У ст. 1 Закону України від 15.11.2001 р. «Про попередження насильства в сім'ї», це явище має чотири основні форми – фізичну, психологічну, сексуальну й економічну. Фізичне насильство в сім'ї – загроза зброєю, удушення, побиття, стусани та укуси, заподіяння опіків, кидання предметами у бік жертви, відмова надати необхідну допомогу в разі хвороби або вагітності.

Сексуальне насильство в сім'ї може виявлятися не тільки у вигляді злочинів, а й у сексуальній поведінці, яка не суперечить КК, але все ж,

відповідно до Закону про попередження насильства, порушує сексуальну недоторканість і статеву свободу жінки чи чоловіка.

Економічним насильством у сім'ї визнається умисне позбавлення одним членом сім'ї іншого члена сім'ї житла, їжі, одягу та іншого майна чи коштів, на які постраждалий має передбачене законом право, що може призвести до його смерті, викликати порушення фізичного чи психічного здоров'я.

Досить непросто відрізнити насильство (в основному психологічне) від конфліктних ситуацій, суперечок, які виникають у будь-якій родині та є підґрунтям для подальшого розвитку здорових сімейних стосунків. Межа полягає в наступному: якщо конфлікти в подружжі вирішуються на засадах компетентності, тобто виходячи з того, хто краще розуміється на певному питанні, то тоді мова про насильство не йде.

Насильство в сім'ях демобілізованих військових – наразі одна з найважчих категорій, з якими ми зустрічаємось. Оскільки в таких ситуаціях поліція часто не стає на бік постраждалих жінок і часто стають на бік демобілізованих. Домашнє насильство точно присутнє після війни там, де воно було й до війни. Коли для сім'ї це була стала модель поведінки: звичайним було і образити, і вдарити. Для тих, хто до війни не вчиняв насильства – після війни в результаті довготривалого напруження та стресу, постійного режиму підвищеної пильності насильство може проявитися як результат втрати самоконтролю, нездатності вчасно опанувати агресію.

Міжнародна спільнота щорічно підтримує акцію "16 днів проти насильства". Тисячі громадян та сотні державних і громадських організацій з більш ніж 100 країн світу активізують з 25 листопада по 10 грудня свої зусилля заради об'єднуючої мети: збільшити розуміння та обізнаність про всі форми насильства у співвітчизників, створити в конкретному регіоні (або державі в цілому) соціальний простір, вільний від насильства.

Можна зробити висновок що сьогодні ця проблема стала усвідомлюватися суспільством. І як реакція на це явище, почали створюватися притулки для жертв домашнього насилля, різні програми з профілактики, консультативні центри, які надають психологічну і соціальну підтримку жертвам насилля. В умовах України боротьба з насильством в сім'ї залежить від зусиль суспільних рухів, засобів масової інформації, правоохоронних органів і законодавців.

Список використаних джерел

1. Блага А.Б. Насильство в сім'ї (кримінологічний аналіз і запобігання): монографія. – Харків: ФОП Макаренко, 2014. – 360 с.

2. Бондаровська В. М., Булах Л. В., Журавель Т. В., Пилипас Ю. В.

Запобігання насильству в сім'ї у діяльності фахівця соціальної сфери. – К.: Вид. дім «КАЛИТА», 2014. – 282 с.

3. Герасіна Л. М. Насильство як соціальна деструкція // Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Казаріна. – Серія: Соціальне дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи. – 2015. – №1148. – 145 с.

4. Долучення Запоріжжя до акції «16 днів проти насилля» (17.12.2018 р.) [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://ztv.zp.ua>.

Закревська А.В.,
студентка спеціальності «Соціальна робота»
Національного університету «Запорізька політехніка»;
Турба О.О.,
кандидат соціологічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної
роботи та психології
Національного університету «Запорізька політехніка»
Україна, м. Запоріжжя

ПРОБЛЕМА СИРІТСТВА ТА ПРАВ ДІТЕЙ СИРІТ В УКРАЇНІ

«Виховуючи дітей, треба пам'ятати, що ми виховуємо їх не для життя в теперішньому, а в майбутньому, кращому стані людського роду, тобто для життя в інших, кращих, умовах життя. Виховуючи ж дітей для майбутнього, кращого устрою світу, ми цим самим покращуємо майбутній устрій світу»

Кант

В нашої країні склалась певна традиція – чим ближче до Дня захисту дітей, тим більше розмов на цю тему. Раз на рік ми чуємо зворушливі промови про «наше майбутнє» та бачимо сльози на очах представників нашої влади. До дитячих садків, шкіл, інтернатів, дитячих будинків привозять подарунки, організовують Свято одне на 365 дитячих буднів на рік. Що відбувається в інші дні, які права мають наші діти – про це б хотілось розповісти більш детально.

Почнемо з того, які права мають наші найменші громадяни. 15 травня 2003 року наша країна підписала Конвенцію ООН про права дитини, яка містить всеосяжний комплекс міжнародних правових стандартів щодо захисту і забезпечення належних умов для виховання дітей. Також, у Конституції України є низка прав, які наша країна зобов'язалася виконувати, незважаючи на чималий проміжок часу від підписання «Конвенції про права дитини», громадяни України ще й досі намагаються довести всі встановлені права не лише дітей, а й дорослих, бо саме вони повинні контролювати та дотримуватися всіх законних

прав дітей.

Діти, які внаслідок смерті батьків, позбавлення батьків батьківських прав, хвороби батьків чи з інших причин залишилися без батьківського піклування, мають право на особливий захист і допомогу з боку держави. Відсутність одного або двох з батьків та батьківського піклування підтверджується відповідними документами, які є підставою для надання цим дітям матеріального забезпечення і пілг, передбачених законодавством України. Та чи все так, як має бути?

Законодавство України гарантує цілу низку пілг і допомоги дітям-сиротам та дітям, позбавленим батьківської опіки. Разом з тим, сирітство набирає загрозливих масштабів. Нам розповідають, приводячи статистику, про збільшення народжуваності в Україні за останні роки. Якщо уважно подивитись, то ця тенденція співпадає зі збільшенням виплат за народження дитини. Разом з цим кількість дітей-сиріт, та дітей, позбавлених батьківського піклування збільшилось втричі та продовжує збільшуватись. Для скількох сума в 8500 гривень стала причиною для вагітності та народження дитини? Виходить, що діти України сиротіють, маючи живих батьків: щороку близько шести тисяч дітей залишаються без батьківської опіки, більш того, багато дітей не мають статусу та не попадають до статистики. При цьому всиновити чи удочерити тих, хто опинився в інтернаті, можуть далеко не всі українські громадяни і на це є декілька причин: матеріальний стан родини, цільова група всиновлюваних дітей – адже сім'ї віддають перевагу дітям до 5 років, та щоб не мали діагнозів, а таких дітей з загального числа тільки 5-7%. А як же всі інші? Ось і маємо чергу на всиновлення в 1300 сімей та тисячі дітей без батьків.

Забезпечити гідні умови життєдіяльності дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківської опіки, – це завдання, які повинна ставити перед собою держава, але, незважаючи на збільшення кількості таких дітей, значна частина дитячих будинків та шкіл-інтернатів має слабку матеріально-технічну базу, потребує ремонту житлових та службових приміщень. Вихованці інтернатних закладів забезпечені одягом і взуттям на 60-70%. Матеріальні потреби дітей адміністрація дитячих закладів змушена вирішувати за рахунок спонсорських коштів, отримати які дуже непросто.

Існують також проблеми із влаштуванням дітей після закінчення навчання. Дуже гостро постає питання отримання житла – на чергу дітей ставлять, а коли буде видане соціальне житло ніхто відповісти не може. Проблема частково вирішена на період продовження навчання у професійно-технічних та вищих навчальних закладів – це означає передусім можливість отримати місце в гуртожитку, фінансову

підтримку у вигляді стипендії, інші пільги, встановлені державою. Складніше тим дітям, які мають розпочати трудове життя відразу після закінчення школи. Забезпечення їх житлом та робочим місцем законодавчо визначено, однак реально ці гарантії практично не реалізуються. До речі, у разі відмови в прийомі на роботу молодих громадян у межах встановленої квоти державна служба зайнятості, відповідно до статті 5 Закону України «Про зайнятість населення», може застосовувати штрафні санкції за кожну таку відмову у п'ятидесятикратному розмірі неоподатковуваного мінімуму доходів громадян.

Випускники навчальних закладів із числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківської опіки, забезпечуються за рахунок навчального закладу одягом і взуттям, а також одноразовою грошовою допомогою в розмірі двох прожиткових мінімумів. Нормативи забезпечення одягом і взуттям затверджуються Кабінетом Міністрів України. За бажанням випускників навчальних закладів вони можуть отримати грошову компенсацію в розмірі, необхідному для придбання одягу та взуття. Грошовий еквівалент цієї виплати визначається відповідно до Закону України "Про прожитковий мінімум". Чи є це достатнім? Можна вважати, що ні. Хоча важко оцінювати коли це не відбувалося особисто з тобою.

Проблема сирітства в Україні породжує низку інших проблем – дитячу злочинність, насильство у сім'ї, наркоманію, хвороби та навіть торгівлю дітьми. Ці теми не втраять важливості до того часу, доки ми будемо жити так, як вчора. Те, що було вчора, дало те, що є сьогодні – дітей, які через кілька років стануть дорослими, залишившись сиротами. Нам жити в цьому суспільстві. Нам з вами жити серед цих людей, які не мали можливості відчувати і зрозуміти прекрасного сенсу слова «сім'я».

Коваль Г.В.

*доктор наук держу правління, професор,
завідувач кафедри гуманітарних дисциплін
та соціальної роботи
Львівський державний університет
безпеки життєдіяльності,
Україна м. Львів*

ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ ДИТЯЧОЇ ОБДАРОВАНOSTІ

Успіх і розвиток держави досягається через призму застосування творчих здібностей громадян. Саме тому обдарованість і розвиток творчих здібностей особистості є умовою перетворення, оновлення і

гармонійного розвитку нашої країни. Виходячи з цього, в сучасній соціально-педагогічній теорії та практиці соціальної роботи особливої значущості набуває проблема соціальної підтримки обдарованих дітей, створення для них соціального середовища, яке буде сприятливим для виховання особистості з високим рівнем інтелекту.

Обдарованість – це високий рівень здібностей людини, що дозволяє їй досягти особливих успіхів у певній галузі діяльності. Слід зазначити, що обдарованість не можна зводити ні до коефіцієнта інтелектуальності, ні до креативності, ні до мотивації. Вона завжди унікальна. Дж.Рензуллі «обдарованість» вважає результатом поєднання інтелектуальних здібностей вище середнього рівня, творчого підходу та наполегливості [5]. За О. І. Кульчицькою, обдарованість – це системно-особистісне утворення, зумовлене природними особливостями організму людини (сенсорні, моторні, інтелектуальні компоненти високої енергетичності) [3]. Вона вважає, що обдарованість, як системне утворення, складається з високого рівня інтелекту творчих здібностей і мотиваційного компонента. В офіційній доповіді держвідділу освіти Конгресу США (1972 р.) було запропоновано визначення, яким і досі користуються американські фахівці: обдарованими і талановитими учнями є ті, котрі, за оцінкою професіоналів, внаслідок значних здібностей володіють потенціалом до високих досягнень.

Обдарованість – якісно своєрідне сполучення здібностей, від якого залежить ймовірність більшого чи меншого успіху під час виконання тієї чи іншої діяльності. Загальновизнаними є сформульовані три ознаки здібностей:

- 1) індивідуально-психологічні особливості, що відрізняють людину від інших людей;
- 2) особливості по відношенню до успішності виконання діяльності;
- 3) здатність до оволодіння новими знаннями та вміннями.

Н.С. Лейтес під терміном «обдарованість» розуміє набір здібностей. Він вважає, що дитяча обдарованість виявляється у схильності до праці, у гострій потребі дитини займатись певним видом діяльності. До того ж не будь-яка діяльність розвиває, а лише та, у процесі якої виникають позитивні емоції [4]. На думку багатьох дослідників, обдарованість – це не лише своєрідне поєднання здібностей людини, а ще й сукупність її особистісних характеристик.

Розвиток обдарованості дітей залежить від професійного рівня соціальних педагогів та використання методів навчання, які сприяють розвитку інтелектуальної, творчої, предметної або лідерської обдарованості.

За результатами багатьох спостережень, обдаровані діти іноді

негативно ставляться до школи, що має різні причини, а тому для розвитку обдарованості необхідно створювати організаційно-педагогічні умови, які б сприяли ефективному розвитку дитячих здібностей, не заважали позитивній соціальній реалізації, гармонійній взаємодії з оточуючими.

Вивчення виявів обдарованості тривалий час було спрямоване переважно на інтелектуальні здібності. Дослідження проводили на основі тестів інтелекту, орієнтуючись на коефіцієнт інтелекту «IQ» (ай-кью) як довгостроковий показник інтелектуальної діяльності індивіда. Однак, ряд дослідників дійшли висновку, що у вирішенні складних проблем найуспішніші не ті діти, які добре вчаться, і навіть не ті, у кого високий коефіцієнт інтелекту, тобто ці показники не визначають обдарованості [6]. Психологи вважають, що обдарованість як складне психологічне явище, невіддільне від особистості, як наявність здібностей, їх своєрідне поєднання, від якого залежить можливість успішної діяльності.

Ми звикли вважати, що обдарована дитина – це дитина, яка вирізняється яскравими, очевидними, інколи визначними досягненнями або має внутрішні задатки для таких досягнень у певному виді діяльності [5].

Обдарованість дитини іноді важко відрізнити від навченості, яка є результатом підвищеної уваги батьків і педагогів до розвитку дитини. Це особливо яскраво виявляється при порівнянні рівня розвитку дітей із сімей з високим соціальним та освітнім статусом і дітей з родин, які не приділяють належної уваги розвитку дитини.

Слід розрізняти обдарованість і прискорення темпів розвитку дитини, яке може виявитися тимчасовим. Така «талановитість» швидко згасає, оскільки відсутній прояв творчого компонента або його розвиток був несвоєчасним. Іноді дитина є носієм «прихованої обдарованості» (відсутність яскраво виражених ознак талановитості), що може бути спричинене негативним ставленням дорослих до успіхів дитини або її побоюванням бути неправильно зрозумілою. Тому в дошкільному віці складно спрогнозувати талановитість, оскільки ознаки обдарованості можуть насправді бути ознаками швидкого темпу розвитку дитини [2].

До ранніх виявів обдарованості дитини належать: потужна енергійність, значна фізична, розумова і пізнавальна активність, порівняно низькі втомлюваність і потреба у відпочинку; раннє навчання ходьби та інших рухів; інтенсивний розвиток мовлення; допитливість, прагнення до експериментування; легке і швидке засвоєння та використання нової інформації; ранній інтерес до читання, часто навіть самостійне його опанування.

Складовими ранньої обдарованості є домінуюча роль пізнавальної мотивації; дослідницька творча активність, яка полягає у виявленні нового під час формулювання і розв'язання проблем; уміння знайти оригінальні рішення; здатність до прогнозування; створення ідеальних еталонів, що забезпечують високі естетичні, моральні, інтелектуальні оцінки.

Обдаровані діти наділені високим творчим потенціалом і високим рівнем розвитку здібностей. Здебільшого найважливішими характеристиками обдарованих дітей вважають:

- надзвичайно ранній вияв високої пізнавальної активності й допитливості;

- швидкість і точність виконання розумових операцій, що зумовлене стійкістю уваги та оперативною пам'яттю; сформованість навичок логічного мислення;

- багатство активного словника;

- швидкість і оригінальність вербальних (словесних) асоціацій;

- виражена установка на творче виконання завдань;

- розвиток логічного мислення й уяви;

- володіння основними компонентами уміння вчитися [2].

Важливою характеристикою обдарованості є креативність – здатність до творчості. Згідно із соціально-психологічними дослідженнями основою обдарованості є закладений від народження творчий потенціал, який розвивається впродовж усього життя людини. Він не залежить безпосередньо від рівня розумових здібностей, оскільки діти з високим рівнем інтелектуального розвитку іноді володіють незначним творчим потенціалом.

Обдаровані діти часто є оригінальними у поведінці та спілкуванні. Вони використовують особливі способи спілкування з дорослими й однолітками, чутливі до ситуації спілкування, виявляють уміння спілкуватися не лише словесно, а й за допомогою невербальних засобів (міміки, жестів, інтонації тощо), легко вступають у контакт з однолітками, прагнуть до лідерства у спільній діяльності. Обдаровані діти частіше за своїх однолітків обирають роль дорослого в творчих іграх, змагаються з іншими дітьми. Не уникають вони відповідальності, пред'являють високі вимоги до себе, самокритичні; не люблять, коли до них ставляться із захопленням, обговорюють їхню винятковість, талановитість. Ці діти випереджають однолітків у моральному розвитку, активно прагнуть добра, справедливості, правди, виявляють інтерес до всіх духовних цінностей [3].

Отже, обдарованість – це системна якість психіки, що розвивається протягом життя і визначає можливість досягнення людиною більш

високих результатів в одній або декількох видах діяльності порівняно з іншими людьми. Обдарована дитина – це та дитина, яка виділяється яскравими, очевидними, іноді видатними досягненнями (або має передумови для цього) у тому або іншому виді діяльності. Таким чином, обдаровані діти потребують особливого ставлення з боку вчителів та вихователів, тому завдання соціального педагога полягає в тому, щоб правильно віднайти підхід до обдарованої особистості та створити умови для її самовдосконалення.

Список використаних джерел

1. Антонова О.Є. Обдарованість: досвід історичного та порівняльного аналізу: Монографія. – Житомир: Житомирський державний університет імені Івана Франка, 2005. 456.
2. Буйністрович О.Ю. Обдарована дитина – цвіт нації. Острог, 2014. 39 с.
3. Кульчицька О. І. Специфіка дитячої обдарованості [Текст] / О. І. Кульчицька // Обдарована дитина. 2001. № 1. С.18-21.
4. Лейтес Н. С. Одаренные дети [Текст] / Н. С. Лейтес . М.: АСАДЕМА. 2007. 332 с.
5. Рензулли Дж. С., Рис С. М. Модель обогащающего школьного обучения: практическая программа стимулирования одаренности детей. [Текст] / Дж. С. Рензулли, С. М. Рис // Основные современные концепции творчества и одаренности (под ред. Богоявленской Д.Б). – М.: Молодая гвардия, 1997. 416 с.
6. Яценко Т.В. сучасний стан досліджень проблеми обдарованості дошкільників в Україні. Електронний ресурс. Режим посилання: <https://doi.org/10.32626/2227-6246.2015-28.%p>

Клевака Л.П.,
*кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри психології та педагогіки
Національного університету «Полтавська політехніка
ім. Юрія Кондратюка»
Україна, м. Полтава*

ДОСВІД ВИКОРИСТАННЯ КАНІСТЕРАПІЇ В ДІЯЛЬНОСТІ ЗАКОРДОННИХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ

Каністерапія – метод позитивного психосоціального і фізіореабілітаційного впливу на людей які цього потребують, через спеціально керованих і навчених собак або пса (лат. canis – собака). Каністерапія поширена в країнах з високим соціальним розвитком. Програми виховання та підготовки собак-терапевтів мають серйозну

державну та благодійну підтримку, бо складність та відповідальність в цій діяльності величезна.

Поле діяльності для участі собак-терапевтів дуже широко. Каністерапевти працюють в школах, лікарнях, центрах реабілітації, будинках для людей похилого віку та інших соціальних установах. Каністерапія добре себе зарекомендувала при роботі з емоційно лабільними дітьми, аутистами, з клієнтами, що страждають від депресій, посттравматичних розладів, особами з інвалідністю, що проходять реабілітацію, з людьми похилого віку, що страждають деменцією і хворобою Альцгеймера. Звернемо увагу, що лікування собаками відіграє дуже велику роль при соціальній та психологічній реабілітації жертв насильства і стихійних лих. Зв'язок з собакою є ефективним відволіканням для людей, які страждають від психічних розладів, депресії або тих, хто просто відчуває себе самотнім. Наприклад, у будинках для людей похилого віку або в дитячих будинках, де собака для дітей є другом та істотою, про яку вони повинні піклуватися. Для людей з психічною та фізичною інвалідністю терапія з собаками є частиною реабілітації, оскільки допомагає тренувати (навантажувати) деякі частини тіла. Дуже важливим і успішним методом є позиціонування. У дітей каністерапія найбільш часто використовується в логопедії, реабілітації слуху, а також для дітей з порушенням інтелектуального розвитку. Для осіб з аутизмом собака може довго працювати як посередник між їхнім світом і оточенням [1; 4].

Історія каністерапії походить з 1796 року, коли в англійському графстві Йоркшир була заснована лікарня для душевнохворих «Ретрит». Засновник лікарні Вільям Тьюк та його сподвижники замінили традиційний на той час метод лікування психічнохворих (за допомогою гамівних сорочок і ліків) на християнські принципи співчуття, любові, розуміння і довіри. У лікуванні стали застосовувати собак. Згодом лікарі відзначали позитивний вплив тварин на хворих, оскільки у них знизилася агресія і частота нападів.

Також американський дитячий психіатр Борис Левінсон помітив, як його маленькі пацієнти позитивно реагували на його собаку, який знаходився в приймальні під час сеансу лікування, згодом запропонував використовувати цих тварин для лікування психічних розладів. Він вперше вжив в 1969 році термін «pet-терапія» [4].

Однією з перших терапевтичний ефект від перебування у палаті хворої людини собаки помітила Елайна Сміт, коли працювала у лікарні в Англії. Тоді в неї виникла ідея використовувати собак, яких спеціально навчають, для підтримки та розради пацієнтів. Першими собаками-терапевтами стали кілька німецьких вівчарок та колі. Пізніше

була створена Міжнародна організація терапії тваринами (Pet Therapy International), яка займається пропагандою пет-терапії, навчанням собак, вирішенням юридичних питань, питань страхування собак та їх власників тощо. На думку Міжнародної організації терапії за допомогою тварин сама поява собаки у лікарняній палаті вносить пожвавлення у стерильну буденність, пожвавлює розмови, пом'якшує серця. Люди здатні відволікатися від важких дум та болі, коли погладжують блискучу собачу шерсть, відчувають тепло дружніх лап [6].

У даний час дослідники [2; 5; 7] виділяють наступні напрямки використання кністерапії в роботі з клієнтами соціальної сфери.

По-перше, це допомога в нормалізації стану людини в кризовій ситуації – людина опиняючись в стресовій ситуації, наприклад у зв'язку з втратою близьких відчуває нестачу в соціальній і психологічній підтримці. Тварини мають унікальну здатність нормалізувати, навіть складну стресову ситуацію. При взаємодії з людиною вони можуть ненав'язливо підтримати, а в деяких випадках є єдиною істотою здатною дійсно ефективно надати таку допомогу.

По-друге, допомога в процесі соціалізації і поліпшення соціальної взаємодії – собаки стимулюють людину до спілкування і часто їх присутність може стати приводом для бесіди, полегшують взаємодію з незнайомими людьми, пробуджують інтерес у співрозмовника, допомагають встановити довіру.

Наступний напрям – допомога в процесі реабілітації для правопорушників. Наукові дослідження свідчать, що тварини можуть бути використані як для роботи з неповнолітніми, так і дорослими злочинцями. В ході терапії клієнти, доглядаючи за собаками, набувають нового соціального досвіду, нових форм поведінки, в подальшому переносячи ці позитивні здобутки і в інші сфери життя.

По-четверте, це допомога клієнтам з низькою мотивацією – тварини можуть надихати і мотивувати людей на вчинення будь яких дій, наприклад, собаки впливають на збільшення кількості прогулянок, що позитивно позначається як на психологічному, так і на фізичному здоров'ї людини.

Далі – допомога людям з проблемами концентрації уваги і гіперактивності, оскільки тварини в ході взаємодії з дітьми, можуть надавати заспокійливий ефект – собака може утримувати увагу дитини, спілкування або просто спостереження за тваринами дозволяє розслабитися, зменшити занепокоєння або знизити збудження і агресію.

По-шосте, це допомога особам з психічними захворюваннями. Соціальні працівники, використовуючи собак при роботі з хворими, що

мають різні психічні розлади, знижують напругу клієнта, звільняють його від стресового стану, прищеплюють різні важливі соціальні якості, необхідні для життя в сучасному суспільстві: відповідальність, дисциплінованість і вміння самостійно приймати рішення. Подібні ефекти зачіпають весь широкий спектр психічних розладів.

Також пет-терапія використовується з метою допомоги особам з невиліковними захворюваннями – робота соціального працівника з даною категорією клієнтів є складною методологічною проблемою, тому, використання тварин дозволяє більш гладко протікати 5 стадій, через які проходять люди з невиліковними хворобами та їх родичі, (заперечення, гнів, угода, депресія і прийняття). Беззастережне прийняття тваринного допомагає хворим працювати зі своїми почуттями, впоратися зі своїми страхами, відчаєм і самотністю, знижувати рівень стресу. Відомо, що у 2011 році майже 60 відсотків американських хоспісів, які використовували комплементарну медицину, використовували для лікування тварин, у тому числі, й собак.

Наступний напрям використання каністерапії – допомога клієнтам з функціональними обмеженнями здоров'я – соціальна робота з даною категорією клієнтів досить складна, тому що вимагає постійної участі, наприклад, в разі, коли зі слабким зором або незрячим потрібна допомога в супроводі, в цьому випадку собака, яка проживає разом з ним може цілодобово надавати необхідну допомогу. Інший важливий психологічний аспект, особи з функціональними обмеженнями здоров'я отримують можливість піклуватися про когось іншого. Науковці Л. Харт, Р. Заслофф, А. Венфатто досліджуючи ефект наявності собаки у осіб з вадами слуху, встановили, що у респондентів виникає і зберігається відчуття безпеки, знижене почуття самотності і підвищений рівень соціальної взаємодії.

За даними досліджень Л. Смолової [5] тварина здатна знизити напругу, пов'язану з самотністю ізольованих людей, може компенсувати і задовольнити щоденні потреби в спілкуванні. У ході дослідження вдалося з'ясувати, що якщо разом з дитиною на інвалідному кріслі буде собака, в дослідженні це були обслуговуючі собаки (servicedogs), то до них оточуючі люди наближалися набагато частіше. Собаки створювали сприятливі умови для спілкування, знижуючи дискомфорт при спілкуванні, оскільки дитину з інвалідністю, що мала собаку, навколишні розглядали більшою мірою як здорового [2].

Наукові дослідження, здійснені в кінці XX століття в США, доводять, що в 70 будинках-інтернатах для людей похилого віку, де було дозволено утримання тварин, літні люди, що страждали на

депресію і не бажали ні з ким спілкуватися, доглядаючи за тваринами, повністю змінювали свій спосіб життя, ставали активними і зав'язували дружні взаємини навіть з тими мешканцями будинку, з якими раніше не контактували [4].

Собаки-терапевти стали героями американських ЗМІ, коли волонтери Humane Society of Broward County вирішили підтримати підлітків, які вижили після стрілянини в приватній школі в штаті Флорида. Вперше після трагедії учні повернулися на заняття. У класі їх радісно зустріли вихованці, а потім грали і тренувалися зі школярами. Організатори акції впевнені: собаки допомагають знизити стрес і відчуття згуртованість у важких ситуаціях.

Регулярне спілкування з собаками зменшує тривожність у онкохворих дітей. До такого висновку прийшли фахівці громадської організації American Humane. За даними дослідження, 106 пацієнтів отримували хіміотерапію, але 60 з них додатково протягом чотирьох місяців раз на тиждень займалися з псами. Сеанс тривав 20 хвилин. Істотних відмінностей в медичних показаннях піддослідних вчені не помітили. Однак занепокоєння, пов'язане з діагнозом, у першій групі дітей знизилося. Крім того, батьки побачили інтерес школярів до навчання в лікарні [3].

У Європі дуже розвинута каністерапія – наприклад у Польщі спеціальність «каністерапевт» входить до класифікатору професій. У Чехії, Іспанії є освіта за дипломом «каністерапевт». У Ізраїлі є післядипломна освіта та видається диплом державного зразка за спеціальністю «каністерапевт» [1].

Отже, каністерапія сприяє нормалізації психічного і фізичного стану людини, допомагає в кризовій ситуації, заспокоює і розслабляє, знижує почуття самотності, допомагає в процесі соціалізації і формуванні соціальної комунікації. Успіх каністерапії, передусім, залежить від правильної організації всього курсу допомоги, професіоналізму соціального працівника, від собаки, яку використовували, якості її підготовки і від особистого ставлення клієнта до конкретної тварини. Каністерапія виявляється найбільш ефективним методом для дітей і літніх людей, які часто є найбільш вразливими категоріями в плані соціалізації та емоційного благополуччя.

Список використаних джерел

1. Багненко Д. Що таке каністерапія, та як собака може стати лікарем. URL: <https://hromadske.radio/publications/shcho-take-kanisterapiya-ta-yak-sobaka-mozhe-staty-likarem> (дата звернення: 11.03.2020 р.)
2. Дударь А. И., Хусяинов Т. М. Возможности использования

домашних животных при работе с клиентом в современной социальной работе и психологии. Гуманитарные научные исследования. – 2015. – №3. URL: <http://human.snauka.ru/2015/03/10117> (дата звернення: 11.03.2020 р.)

3. Нагаевщук А., Лептуга И. «Вам прописана собака два раза в неделю». Рассказываем о пет-терапии. URL : <https://nakipelo.ua/vam-propisana-sobaka-dva-raza-v-nedelju-rasskazyvaem-o-pet-terapii/> (дата звернення: 10.03.2020 р.)

4. Пет-терапія. URL: <http://aldenvet.ua/pet-terapiya/> (дата звернення: 10.03.2020 р.)

5. Смолова Л. В. Психология взаимодействия с животными и ее применение в психолого-социальной работе. Ученые записки Санкт-Петербургского Института Психологии и социальной работы. – 2008. – Выпуск 1. – Т. 9. – С. 45-50.

6. Феді О. А. Естетотерапія: навч. пос. – Київ. : ЦУЛ, 2012. – С. 255-258.

7. Шаронова Е. Г. Социальная реабилитация школьников при взаимодействии с природой. Педагогика. – 2005. – №6. – С. 55-59. URL : http://www.portalus.ru/modules/shkola/rus_show_archives.php?subaction=showfull&id=1193750279&archive=1194448667&start_from=&ucat=& (дата звернення: 09.03.2020 р.)

Коваль В.О.,
*кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної
роботи та психології
Національного університету «Запорізька політехніка»
Україна, м. Запоріжжя*

ОСОБЛИВОСТІ ІННОВАЦІЙ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ-ІНВАЛІДАМИ В РАМКАХ ІНКЛЮЗИВНИХ ПРАКТИК В СИСТЕМІ ОСВІТИ

Технології соціальної роботи з дітьми-інвалідами в рамках інклюзивних практик можуть розбудовуватися у двох середовищах: освітньому і корекційному. У рамках освітніх практик відбувається навчання знанням і формування вмінь і навичок, які індивід може одержати в рамках соціальних інститутів освіти.

Тобто, у процесі інклюзії основним завданням, яке вирішується в ході включення дітей-інвалідів в освітні практики стає формування психологічних, соціальних, емоційних і інших новотворів. Їхнє формування можливе тільки через систему комунікацій, вибудованих у відповідних освітніх системах.

Комунікації в освітніх системах вибудовані як система посадових позицій покликана регламентувати відносини між ними й реалізовувати приписання, пов'язані з формуванням знань, умінь і навичок як фіксованих одиниць, що задають границі приписаних статусів, які можна одержати тільки за допомогою цієї системи.

Тому ми можемо констатувати, що для даної системи посад комунікації повинні бути задані посадовими позиціями, а із цього випливає, що будь-яке вбудовування в систему відтворення практик у даній системі буде пов'язане з виконанням приписань, норм і цінностей, відповідних до займаної посади. Відповідно інклюзивна практика повинна вбудовуватися у вже існуючу самореферентну систему.

Для дітей інвалідів існує окрема освітня система, практики й приписання в якій спеціалізовані під їхні особливості, а отже, для загальноосвітньої системи описаної вище вони будуть являти собою ексклюзивні практики і являти собою певний інноваційний набір правил. Загальноосвітньою системою такий набір правил повинен розцінюватися як інвазія. Інвазія повинна привести до того, що одна із систем повинна буде в ході взаємодії включити іншу як частину своєї власної, що приводить нас до уявлення про те, що такого роду інвазія є інновацією.

У процесі діяльності, здійснюваної в рамках соціальної роботи в освітній системі, досягається певна соціально значима і освітня мета. Результатом цієї діяльності повинне стати перетворення об'єкта впливу. Елементи, які можуть бути перетворені в освітній системі задаються винятково рамками цієї системи й можуть бути піддані регуляції в процесі взаємодії об'єкта із системою по приписаннях, заданих системою.

Тобто, якщо діти-інваліди включаються в освітню систему, то будь-які види взаємодій, крім формуючих знання, уміння й навички в рамках даної системи вже будуть інвазивними й інноваційними.

Ефективність і результативність інновацій в освітній системі буде залежить від:

визначення позитивного ефекту від впровадження для освітньої системи і її елементів;

з'ясування деструктивних наслідків для освітньої системи від її впровадження;

оцінки негативних наслідків від її розгортання в освітній системі у вигляді інвазії в майбутньому.

Корекційний блок інновацій у соціальній роботі з дітьми інвалідами спрямований на їхню фізичну, психологічну й соціальну реабілітацію та абілітацію. Інноваційними методами і технологіями тут виступають

методи соціокультурної та виховної роботи, психотерапії й медицини. Їхня реалізація можлива в рамках системи соціального обслуговування.

При реалізації їх в освітній системі в рамках інклюзії виникає невідповідність середовищ – освітнього й корекційного, які по своєму функціональному наповненню, спрямованому на задоволення відповідних потреб – різні.

Освітнє середовище в силу її специфіки має на увазі комунікацію, яка буде трансформувати завдання корекційного середовища під свої приписання.

У ході розгортання конфлікту між корекційним середовищем освітня рефлексія кожного із цих середовищ здійснюється тільки в рамках своєї власної системи, здійснюються операції, замкнені тільки на свою систему просто в силу того, що по відношенню друг до друга й до зовнішнього миру взагалі ними буде здійснюватися інореференція.

Відповідно освітня система буде виділяти лише те, що суттєво для продовження її системної комунікації, то ж стосується й корекційної системи. Як указав Антоновський А.Ю. [1] « Мова йде про здатність систем найвищою мірою селективно реагувати на процеси в зовнішньому світі, зберігаючи свою системну специфічність, залишаючись самим собою». Із цього випливає, що освітня система або буде формувати й відтворювати свої власні стани як реакцію на інтервенцію за допомогою розрізнення навчання/виховання або за допомогою того ж розрізнення спостерігати зовнішній стосовно неї світ. Тобто корекційне буде використовуватися освітньою системою не в її системі розрізнення: виправлення/ослаблення недоліків у психофізичному розвитку, а у своїй власній системі за допомогою розрізнення навчання/виховання.

Наприклад, у школах найчастіше створюються окремі інклюзивні класи, що складаються повністю з: дітей з важкими порушеннями мови, дітей з інтелектуальними порушеннями, дітей з порушеннями опорно-рухового апарата, глухих дітей і дітей зі зниженим слухом, дітей із сенсорними порушеннями. Наказом Міністерства освіти і науки України затверджений «список спеціальних засобів корекції дітей з особливими освітніми потребами, які навчаються в інклюзивних і спеціальних класах (групах) установ освіти» [2]. У цьому списку тільки комп'ютерні програми спрямовані на реалізацію функції навчання, інші – корекційної. Таким чином, можна сказати, що в рамках виконання цього наказу всі корекційні практики в школі будуть не тільки інвазивними, але й корекційними.

У постанові Кабінету міністрів «про організацію інклюзивного навчання в закладах позашкільної освіти» саме зафіксована норма по

індивідуалізації освітнього процесу через складання індивідуальної програми розвитку, а за засновником закладу закріплюється відповідальність за організацію і якість інклюзивної освіти відповідно до законодавства [3].

Тут за соціальним працівником можуть бути закріплені посередницька й супровідна функції. Інноваційними тут стають індивідуальні програми навчання вже в силу того, що кожна з таких програм може мати унікальний характер.

У рамках інклюзивних центрів, діяльність соціального працівника спрямована на супровід сімей, що мають дітей з особливими потребами й моніторингу поряд із психологом процесу соціалізації в школі. Слід зазначити, що діяльність цих центрів у школах спрямована на створення корекційного середовища, яке стосовно середовища навчання в школі буде носити інвазійний, а значить і інноваційний характер.

Слід зауважити, що змістовна частина соціального супроводу сім'ї спрямована на створення корекційної системи, отже, освітня програма в такій системі буде переописуватися мовою корекційної і реалізовуватися в рамках останньої. А будь-яке використання інтегрованого підходу, а соціальний супровід його припускає, завжди відносилось до інновацій.

Створення інклюзії в системі освіти є різновидом такої інновації в соціальній роботі як соціального замовлення. Воно передбачає виділення державою або місцевими бюджетами коштів на створення комплексу правових, економічних, психологічних, освітніх, медичних та реабілітаційних заходів спрямованих на поліпшення їх діяльності, соціальної адаптації, соціалізації та створення умов повноцінного життя.

Освітня система, розуміється як безліч комунікацій, що відокремилися із цілю виконання певного завдання або функції буде реагувати на будь-які інвазії з боку системи корекції як на інноваційні. А тому самореференціональність освітньої системи має на увазі осмислене приєднання одного рішення до іншого в рамках освітніх програм і оформлюваних у вигляді рішень і розпоряджень обов'язкових до виконання. А це значить інвазії корекційної системи будуть переописуватися в системі розрізень освітньої системи й будуватися в освітні програми.

Список використаних джерел

1. Антоновский А.Ю. О пространственно-временных и личностно-коллективных измерений общества. Монография / А.Ю. Антоновский – М.: «Канон+» РООИ «Реабилитация», 2011. – 400 с.
2. Про затвердження Типового переліку спеціальних засобів

корекції психофізичного розвитку осіб з особливими освітніми потребами, які навчаються в інклюзивних та спеціальних класах (групах) закладів освіти від 23 квітня 2018 року // Офіційний вісник України, 2018. – № 43, стор. 504, стаття 1533.

3. Про організацію інклюзивного навчання в закладах позашкільної освіти від 21 серпня 2019 року // Офіційний вісник України, 2019. – № 69, стор. 142, стаття 2410.

Колесник В.В.,
магістрантка спеціальності «Соціальна робота»
Національного університету «Запорізька політехніка»;
Баршацька Г.Ю.,
кандидат соціологічних наук, доцент, доцент кафедри
соціальної роботи та психології
Національного університету «Запорізька політехніка»
Україна, м. Запоріжжя

ОСОБЛИВОСТІ ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМ МОЛОДІ У ПЕРЕДШЛЮБНОМУ ПЕРІОДІ ЯК ОБ'ЄКТА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

У сучасному українському суспільстві надзвичайно актуальним є досягти взаєморозуміння з партнером, бо це є основою надійних та міцних стосунків, особливо це стосується подружжя та майбутньої сім'ї. Для створення успішної родини потрібно бути психологічно та матеріально незалежним від родини, тобто досягти фізіологічної та соціальної зрілості, мати досвід спілкування та взаєморозуміння з протилежною статтю, а також встановити емоційний контакт з партнером.

Питання підготовки молодих людей до вступу у шлюб розглядалися у роботах зарубіжних і вітчизняних вчених: Андрєєва Т. В., Гагай В. В., Горбатов Ж.К., Єлізаров А.Н., Ковалев С.В., Москвичева Н.Л., Обозов Н.Н., Корольчук М.С., Поліщук В.М., М. Толстих, А. Прихожан, Т. Юферева, Т. Демидова та ін.

У віці ранньої дорослості людина долучається до всіх видів соціальної активності:

вона відходить від батьківської сім'ї;

обирає супутника життя;

приймає рішення про шлюб і створення власної сім'ї.

В усіх сучасних демократичних суспільствах, і в українському зокрема, спостерігаються певні позитивні тенденції:

зростання економічної незалежності жінок;

- відмова від правової дискримінації позашлюбних дітей;
- розширення асортименту товарів, які полегшують побут самотніх чоловіків і жінок;
- послаблення примусових повноважень держави у сфері особистого життя людей.

Однак ці зміни неминуче ведуть до зменшення потреби в реєстрації шлюбу. Як наслідок:

- середній вік тих, хто одружується, постійно зростає;
- багато молодих пар проживають разом неофіційно;
- розлучення стало найбільш імовірним фіналом шлюбних відносин.

Проблемі вибору шлюбного партнера і вступу дівчат та хлопців у подружнє життя присвячено чимало публікацій, особливо зарубіжних дослідників.

На вибір шлюбного партнера впливає багато різних чинників, дослідження яких стає актуальним саме сьогодні, коли кількість розлучень сягає високих рівнів.

Наразі шлюб як суспільне явище переживає глибоку кризу, пов'язану зі зміною його функціонального призначення.

Особливості вивчення молоді у передшлюбному періоді як об'єкта соціальної роботи полягають у проведенні заходів щодо психологічної допомоги молодим людям у період обирання шлюбного партнера, найголовнішим методом є проведення психологічного консультування молоді. Важко дати чітке визначення цьому виду діяльності або вказати всі сфери його використання, так як слово «консультування» вже давно представляє родові поняття для різних видів консультативної практики. Так, фактично у будь-якій сфері, в якій використовуються психологічні знання, в тій чи іншій мірі використовується консультування як одна з форм роботи. Консультування включає в себе і професійне консультування, і педагогічне, і промислове консультування, і консультування керівників та багато іншого

Соціально-педагогічні дослідження доводять, що вихідною орієнтацією індивіда в процесі формування уявлень про особисте життя є орієнтація на створення в майбутньому сім'ї. У людини з раннього дитинства формується і закріплюється досвід життя саме в сім'ї. Для дитини вона виступає найбільш природною і сприятливою формою її існування і дає їй уявлення про культуру колективного співіснування, про культуру праці, прищеплює їй навички інтелектуальної культури. У сім'ї формуються основні правові уявлення і моральні принципи. Засвоєні несвідомо, вони зберігаються на все життя.

Отже, найголовнішими особливостями організації соціальної роботи з проведення підготовки молоді до шлюбних відносин є:

організація заходів щодо дошлюбного психологічного консультування молоді;

надання допомоги молодим людям у вирішенні міжособистісних конфліктів;

допомога зрозуміти, якими саме якостями повинен володіти наш майбутній партнер.

Успіх соціальної роботи залежить від того, чи вміє психолог-консультант соціальної служби налагоджувати контакт з дівчиною/хлопцем й встановлювати довірливі стосунки. Адже багато хто з людей не має такої можливості як висловитися своєму другу або подрузі. Бо не кожен може розповісти друзям, що не може знайти собі партнера чи те, що його не влаштовують сексуальні стосунки з хлопцем/дівчиною, а може в нього взагалі немає адекватних уявлень про шлюб. А вже те, що психолог-консультант може уважно вислухати приносить позитивні результати. Тому, завдання психолога-консультанта допомагати майбутнім чоловікам та дружинам у створенні нової сім'ї.

Котляр А.О.,
магістрантка спеціальності «Соціальне забезпечення»
Національного університету «Запорізька політехніка»;

Попович В.М.,
доктор філософських наук, доцент,
завідувач кафедри соціальної роботи та психології
Національного університету «Запорізька політехніка»
Україна, м. Запоріжжя

ПРОФЕСІЙНЕ ВИГОРАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ДЕРЖАВНИХ УСТАНОВ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ (НА ПРИКЛАДІ М. ЗАПОРІЖЖЯ)

Проблема професійних ризиків в соціальній роботі в Україні актуальна, але досі мало вивчена. Часто соціальні працівники стикаються з ситуаціями, до яких не підготовлені. В процесі складної соціальної взаємодії з клієнтом волонтери та соціальні працівники постійно потрапляють в стресові ситуації, оскільки специфіка професії вимагає постійного проникнення в суть соціальних проблем клієнта, тому особиста незахищеність і інші морально-психологічні чинники негативно впливають на здоров'я соціального працівника. Наслідками такого впливу є зниження якості надання послуг, емоційне виснаження, вороже ставлення до клієнтів, агресивність, відчуття вини, психологічні проблеми та багато іншого. Згодом це може призвести до професійного

вигорання та небажання продовжувати працювати в сфері соціальної роботи.

У науковій літературі термін «професійне вигорання» з'явився у 1974 р. Його ввів американський психіатр Х.Дж. Фрейденбергер для характеристики психічного стану здорових людей, які інтенсивно взаємодіють з клієнтами, постійно перебувають в емоційній атмосфері під час надання професійної допомоги: лікарі, медичні сестри, вчителі, соціальні працівники, психіатри, психологи, менеджери, керівники різних рівнів, журналісти, пожежники, рятувальники, юристи та інші [3].

Американські дослідники К. Масlach і С.Джексон розглядали синдром професійного вигорання як трикомпонентну систему, що складається з емоційного виснаження, деперсоналізації та редукції особистісних прагнень. Під «емоційним виснаженням» розуміється відчуття втоми і спустошеності, викликане власною роботою. Деперсоналізація передбачає цинічне ставлення до роботи та її об'єктів. Зокрема, в соціальній сфері деперсоналізацію характеризує байдуже, негуманне, цинічне ставлення до людей, з якими працюють. Редукція професійних досягнень характеризується виникненням у працівників почуття некомпетентності у своїй професійній сфері, усвідомлення неуспішності в ній [2]. В.Бойко зазначає, що емоційне вигорання – це механізм психологічного захисту, вироблений особистістю, який має форму повного чи часткового виключення емоцій у відповідь на окремі психотравмуючі впливи, що спричиняє негативний вплив на професійну діяльність [1].

Емпірична база дослідження полягає в результатах за методикою діагностики емоційного вигорання В.Бойко серед співробітників закладів соціального захисту населення м. Запоріжжя (вересень-жовтень 2019 р., n=150).

Синдром емоційного вигорання виявився у 18% респондентів, у фазі формування синдром емоційного вигорання у 66% опитаних, у 16% опитаних відсутній синдром вигорання. Сформований синдром «емоційного вигорання» властивий більшою мірою групі у віці від 18 до 36 років (84,6%), «вигорання» відсутнє у 63,6% у віковій групі від 36 до 55 лет. Цей факт можна пояснити тим, що у фахівця в зрілому віці вже пройдений етап професійного становлення і адаптації до професії: визначені конкретні цілі, сформовані професійні інтереси, вироблені механізми професійного самозбереження. Таким чином, у молодих фахівців з соціальної роботи більше ризик виникнення синдрому емоційного вигорання.

«Емоційне вигорання» у фазі формування властиве більшою мірою

фахівцям з середньою (10,9%) і середньотехнічною освітою (58,7%). У групі фахівців з вищою освітою виявлено меншу кількість випадків емоційного «вигорання»: синдром емоційного «вигорання» відсутній у 53,8% соціальних працівників, що мають вищу освіту. У групі опитаних з синдромом емоційного вигорання, переважають професіонали, що знаходяться на посаді соціального працівника (46,2%). Даний вказує на те, фахівець на посаді соціального працівника безпосередньо спілкується з клієнтами, здійснюючи патронаж або надаючи соціальну допомогу. Вони більшою мірою відчують психоемоційні навантаження, стикаються з горем, відчаєм людей, переживають і співчують їм. Соціальні працівники, які постійно відчують психоемоційне навантаження в процесі роботи мають сформований синдром виховання 69,2%. У тих, хто ніколи не відчував психоемоційних навантажень (72,7%) – відсутнє «вигорання». Отже, чим частіше в професійній діяльності соціальний працівник відчуває психоемоційні навантаження, тим вище у нього ризик виникнення синдрому емоційного вигорання.

Було розроблено тренінгову програму для соціальних працівників. Програма включає в себе декілька тренінгів: тренінг ефективного спілкування, тренінг сенситивності, тренінг вирішення конфліктності, тренінг формування толерантності. Тренінг ефективного спілкування спрямований на формування навичок встановлення контакту, на виявлення домінуючої моделі поведінки (асертивна, невпевнена, агресивна) з подальшою її зміною, на формування ефективних засобів асертивної поведінки, на формування вміння надавати зворотній зв'язок іншій людині. Тренінг сенситивності спрямований на формування і тренування навичок сенситивного спілкування як здатності усвідомлювати і розуміти почуття і стани людини в процесі міжособистісного спілкування. Тренінг вирішення конфліктів спрямований на формування вміння діагностувати напруженість в міжособистісних стосунках, виявляти основні конфліктні зони, вміння застосовувати різні стратегії поведінки для конструктивного вирішення конфліктів.

Список використаних джерел

1. Бойко В.В. Энергия эмоций в общении: взгляд на себя и на других. – М.:Наука, 1996. – 154 с.
2. Методичні рекомендації «Профілактика професійного вигорання працівників соціальної сфери». Всеукраїнський центр професійної реабілітації інвалідів. Л.: 2008. – 53 с.
3. Технології роботи організаційних психологів: навч. посібник для студентів вищ. навч. закл. та слухачів ін-тів післядипломної освіти. К. :

Фірма «Інкос», 2005. – 366 с.

Кочубей Т.Д.,

*доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри
соціальної педагогіки та соціальної роботи
Уманського державного педагогічного університету
ім. Павла Тичини;*

Беспалько М.М.,

*магістрантка спеціальності «Соціальна робота»
Уманського державного педагогічного університету
ім. Павла Тичини
Україна, м. Умань*

ШЛЯХИ ВПРОВАДЖЕННЯ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

Розвиток сучасного суспільства та процеси євроінтеграції України вимагають термінового вирішення питання впровадження та розвитку в країні освіти для всіх громадян [6]. Кожна держава прагне привести у відповідність з міжнародними нормами власну законодавчу базу. Приєднавшись до основних міжнародних договорів у сфері прав людини (Декларації ООН про права людини, Конвенцій ООН про права інвалідів, про права дитини), Україна взяла на себе зобов'язання щодо дотримання загальнолюдських прав, зокрема, щодо забезпечення права на освіту дітей з особливими освітніми потребами [4].

Проблемі організації інклюзивного навчання в закладах освіти присвячено чимало праць. Так, М. Салігман визначив особливості психологічної допомоги дітям з ООП; Л. Гупало і Р. Юськевич опрацювали засади організації навчання дітей з ООП; М. Староверова визначила напрями подолання шкільної неуспішності в дітей в умовах інклюзії; Т. Скрипник представила технології психолого-педагогічного супроводу дітей з аутизмом в освітньому просторі; І. Юхимець і Л. Савчук здійснили моніторинг готовності педагогів до роботи з дітьми з ООП [7]. С. Богданов, Г. Гаврюшенко, А. Колупаєва, Н. Найда, Н. Софій, І. Ярмошук та ін., присвятили свої праці дослідженню проблеми включення осіб з особливими потребами в інклюзивне освітнє середовище [3].

На сьогодні існує ряд питань, що потребують виконання завдань для отримання кінцевого результату відповідно до Національної стратегії розвитку інклюзивної освіти – формування інклюзивного освітнього середовища та створення умов, в яких кожна особа матиме доступ до якісної освіти з урахуванням її потреб, що сприятиме розвитку її

потенціалу без відриву від сім'ї та громади, а саме: впровадження дієвого фінансового механізму для створення інклюзивного освітнього середовища; забезпечення доступності до якісної освіти; забезпечення архітектурної доступності закладів освіти згідно з державними будівельними нормами; формування безпечного освітнього середовища, здатного відповідати потребам кожного; впровадження гнучкого фінансового механізму комплексного задоволення потреб здобувачів освіти з особливими освітніми потребами з урахуванням рівнів підтримки; забезпечення володіння педагогічними працівниками та фахівцями інших галузей компетентностями для роботи з особами з особливими освітніми потребами; забезпечення закладів освіти необхідними дидактичними та навчально-методичними матеріалами для організації освітнього процесу здобувачів освіти з особливими освітніми потребами; впровадження дієвої системи психолого-педагогічного супроводу учасників освітнього процесу; впровадження дієвого механізму надання послуг на підтримку осіб з особливими освітніми потребами відповідно до їхніх потреб та можливостей на рівні громади; створення цілісної нормативно-правової бази в сфері інклюзивної освіти; розроблення фінансового механізму «кошти ходять за дитиною» в залежності від індивідуальних потреб; впровадження дієвого механізму моніторингу забезпечення освітніх потреб здобувачів освіти із врахуванням індивідуальних потреб та можливостей; залучення до впровадження та розвитку інклюзивної освіти міжнародних та вітчизняних організацій, волонтерів та інших заінтересованих осіб; забезпечення на рівні громади підтримки розвитку інклюзії та інші [5].

Водночас, на сьогодні організаційно-методичні засади освітнього процесу у загальноосвітніх школах орієнтовані на дітей переважно з типовим розвитком, і не враховують особливостей навчально-пізнавальної діяльності дітей з особливими освітніми потребами. Тому невідповідність форм і методів педагогічного впливу на таких дітей може створювати передумови для формування у них негативного ставлення до навчання, девіантної поведінки, а отже і виключення дитини з повноцінного освітнього середовища та суспільства в цілому [7].

Видатний український філософ Г. Сковорода, говорячи про людей, уражених хворобою, у творі «Розмова п'яти подорожніх про істинне щастя в житті», ставить риторичне запитання: «Невже гадаєш, що премилосердна й дбала матір наша натура зачинила їм двері до щастя, ставши для них мачухою?» [2]. Це риторичне запитання нині хвилює багатьох фахівців, причетних до навчання, виховання, соціальної

реабілітації дітей, яких природа позбавила достатньою мірою сприймати світ і відчувати свою належність до нього через хвороби, травми, патологічні стани. Як би не називалася дитина з порушеннями психофізичного розвитку, слід зазначити, що в кожному терміні єдина суть: така дитина – це не менш розвинена, а своєрідно, інакше розвинена дитина. У зв'язку з цим видатний психолог Л.С. Виготський писав, що дефективна дитина – якісно відмінний своєрідний тип розвитку. Як з кисню та водню виникає не суміш газів, а вода, так само особистість дитини з розумовими вадами є щось якісно інше, ніж звичайна сума недорозвинених функцій та властивостей. Дитина, розвиток якої ускладнений дефектом, не є просто менш розвинена, ніж її нормальні однолітки, діти, а інакше розвинена [1].

Наголосимо, що на сьогодні в Україні є політична воля щодо впровадження інклюзивного навчання, є достатньо сформована законодавча база, яка постійно удосконалюється. Низка законодавчо-нормативних актів, прийнятих за роки незалежності України дає можливість розвитку інклюзивної освіти. Так, у Законі України «Про освіту» (стаття 19) визначено, що «Органи державної влади та органи місцевого самоврядування створюють умови для забезпечення прав і можливостей осіб з особливими освітніми потребами для здобуття ними освіти на всіх рівнях освіти з урахуванням їхніх індивідуальних потреб, можливостей, здібностей та інтересів»; Законі України «Про загальну середню освіту» (стаття 29) зазначається, що «Батьки або особи, які їх замінюють, мають право вибирати навчальні заклади та форми навчання для неповнолітніх дітей»; Законі України «Про охорону дитинства», вказується, що «Дискримінація дітей-інвалідів та дітей з вадами розумового або фізичного розвитку забороняється...». Ці та інші нормативно-правові документи засвідчили право батьків на вибір навчального закладу для своєї дитини. Значна частина батьків цим правом скористалася, вочевидь, не бажаючи, аби їхні діти перебували в цілодобових інтернатах, які часто віддалені від місць проживання, а іноді, в інших областях.

При організації інклюзивного навчання слід керуватись постановою Кабінету Міністрів України від 15.08.2011 № 872 «Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах» (зі змінами, внесеними згідно з постановою Кабінету Міністрів України № 588 від 09.08.2017 р., яка визначає вимоги до організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти з метою реалізації права на освіту дітей з атиповим розвитком за місцем проживання, їх соціалізації та інтеграції в суспільство, максимального залучення батьків до участі в освітньому

процесі [5].

Безпосередня організація інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти здійснюється командою психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами закладу освіти. Примірне положення про команду психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами в закладі загальної середньої та дошкільної освіти затверджено наказом Міністерства освіти і науки України від 08.06.2018 року № 609 [5].

Відповідно до висновку інклюзивно-ресурсного центру, індивідуальної програми реабілітації дитини з інвалідністю (за наявності), результатів психолого-педагогічного вивчення дитини команда супроводу упродовж 2-х тижнів від початку освітнього процесу складає індивідуальну програму розвитку дитини з психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами, яка погоджується батьками та затверджується керівником закладу освіти. На перше організаційне засідання команди супроводу запрошуються фахівці інклюзивно-ресурсного центру (вчитель-логопед, практичний психолог, вчитель-реабілітолог, вчитель-дефектолог (олігофренопедагог, тифлопедагог, сурдопедагог)) для отримання детальних рекомендацій щодо розроблення індивідуальної програми розвитку та особливостей організації інклюзивного навчання.

Команда супроводу визначає способи адаптації (у разі необхідності – модифікації) освітнього середовища, навчальних матеріалів відповідно до потенційних можливостей та з урахуванням індивідуальних особливостей розвитку дитини. У разі потреби розробляє індивідуальний навчальний план. З метою коригування та визначення динаміки розвитку дитини проводиться перегляд індивідуальної програми розвитку двічі на рік (у разі потреби – частіше), діяльність дитини оцінюється, не лише з позиції набутих знань, а насамперед – з позиції прогресивного розвитку [5].

При потребі, (зокрема, у разі пропуску дитиною з поважних причин великої кількості навчальних днів), виконання освітньої програми здійснюється шляхом реалізації для учня індивідуальної освітньої траєкторії завдяки індивідуальному навчальному плану відповідно до ст. 53 Закону України «Про освіту». При цьому корекційно-розвиткова складова може здійснюватися в канікулярний час, попередньо погодивши це з батьками.

Надання психолого-педагогічних та корекційно-розвиткових послуг відбувається шляхом проведення індивідуальних та групових занять, які можуть здійснюватися як штатними працівниками закладу, так і залученими фахівцями на підставі цивільно-правових договорів. Їх

оплата здійснюється за рахунок коштів державної субвенції, відповідно до п. 6 «Порядку надання субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на надання державної підтримки особам з особливими освітніми потребами», затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 14 лютого 2017 року № 88 (із змінами). На відміну від роботи за сумісництвом, яка виконується лише у вільний від основної роботи час, педагогічна робота з погодинною оплатою праці, в обсязі не більше 240 годин на рік може виконуватися в межах основного робочого часу працівника з дозволу керівника, без утримання заробітної плати. Адже, відповідно до «Положення про умови роботи за сумісництвом працівників державних підприємств, установ і організацій», затвердженого спільним наказом Міністерства праці України, Міністерства юстиції України та Міністерства фінансів України від 28.06.1993 року № 43, робота з погодинною оплатою робочого часу не є сумісництвом та оплачується за ставками погодинної оплати праці працівників усіх галузей економіки за проведення навчальних занять у розмірах, передбачених для доцента або кандидата наук, які проводять заняття з учнями шкіл, установленими в додатку 5 до постанови Кабінету Міністрів України від 30 серпня 2002 року № 1298, підвищеними на 20 відсотків за роботу з особами з особливими освітніми потребами. Відповідні зміни внесено постановою Кабінету Міністрів України від 27 лютого 2019 року № 129 [5].

Починаючи з 2018 року, в закладах освіти, у яких навчання дітей з особливими освітніми потребами організовано в інклюзивних класах, для проведення психолого-педагогічних та корекційно-розвиткових занять уводяться посади вчителів-дефектологів відповідно до «Типових нормативів закладів загальної середньої освіти», затверджених наказом Міністерства освіти і науки України № 90 від 01.02.2018 року. Цим наказом передбачено введення повної ставки асистента вчителя, що раніше становило лише 0,5 ставки на один інклюзивний клас.

Зауважимо, що нині змінилися не лише вимоги до якості освіти, але і норми доступності до неї. Відповідно до п. 2 статті 25 Закону України «Про освіту» засновник закладу освіти, або уповноважена ним особа забезпечує створення у закладі освіти інклюзивного освітнього середовища, універсального дизайну та розумного пристосування. Дотримання вимог архітектурної доступності дозволить створити безбар'єрне і безпечне для всіх учасників освітнього процесу середовище, забезпечуючи право дітей з особливими освітніми потребами на навчання та гармонійний розвиток в освітньому просторі [5].

Аналіз законодавчих та нормативно-правових документів засвідчив,

що політика сучасної України щодо дітей з порушеннями психофізичного розвитку як міноритарної групи, що потребує реабілітації та інтеграції в суспільство, характеризується максимальним залученням держави до системного вирішення проблем. Однак механізми реалізації цього процесу нині активно відпрацьовуються.

Саме на рівні регіонів може вирішуватися чимало питань, пов'язаних з піднесенням освіти, стимулюванням соціально-економічних процесів. Тому на регіональному рівні доцільно провести широку просвітницьку кампанію, яка б дозволила інформувати суспільство про необхідність і важливість інклюзії, проводити спеціальну роботу для формування в суспільстві толерантності по відношенню до дітей з особливими потребами.

З огляду на вищевикладене, українська держава виступає провідним гарантом в забезпеченні більшості умов для всіх учасників інклюзивного середовища, сформувавши достатньо міцну законодавчу базу. Про те, за рахунок стрімкого розвитку інклюзії в Україні за останні 5 років маємо ще достатньо питань, які підлягають вирішенню. Аби інклюзія була успішною, потрібно працювати над створенням відповідного освітнього клімату й опануванням сукупності практичних підходів.

Список використаних джерел

1. Выготский Л. С. Собрание сочинений : в 6-ти т. : Т. 5. Основы дефектологии / Под ред. Т. А. Власовой. – М.: Педагогика, 1983. – 368 с.
2. Сковорода Г. Розмова п'яти подорожніх про істинне щастя в житті [Електронний ресурс] // Режим доступу: <https://ukrclassic.com.ua/katalog/s/skovoroda-grigorij/501-grigorij-skovoroda-rozмова-p-yati-podorozhnikh-pro-istinne-shchastya-u-zhitti>
3. Софій Н.З., Найда Ю.М. Концептуальні аспекти інклюзивної освіти / Інклюзивна школа: особливості організації та управління : [навч.-метод. посіб.] / [А.А. Колупасєва, Ю.М. Найда, Н.З. Софій та ін.] ; за заг. ред. Л.І. Даниленко. – Київ, 2007. – 128 с.
4. Концепція розвитку інклюзивної освіти. [Електронний ресурс] // Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-kontseptsiirozvitku-inklyuzivnogo-navchannya>
5. Методичні рекомендації щодо організації навчання осіб з особливими освітніми потребами в закладах освіти в 2019/2020 н.р. [Електронний ресурс] // Режим доступу: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/inkluzyvne-navchannya/2019/08/07/rekomendatsiiorganizatsiya-navchannyaooop.pdf>
6. Національна стратегія розвитку інклюзивної освіти на 2020-2030 роки (проект) [Електронний ресурс] // Режим доступу:

<https://nus.org.ua/wp-content/uploads/2019/07/210719-strategiya-inklyuziya.pdf>

7. Підготовка педагогів до роботи в умовах інклюзивного навчання.
– Вісник № 3. / Упор.: Юхимець І. В., Савчук Л. О. – Рівне: РОІППО, 2012. – 69 с.

Красуля К.С.,
*магістрантка спеціальності «Соціальне забезпечення»
Національного університету «Запорізька політехніка»;*

Попович В.М.,
*доктор філософських наук, доцент,
завідувач кафедри соціальної роботи та психології
Національного університету «Запорізька політехніка»
Україна, м. Запоріжжя*

ФОРМУВАННЯ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ЗАСОБАМИ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ТРЕНІНГУ

Особливого значення набуває розробка ефективних методів формування і вдосконалення лідерських якостей особистості соціальних працівників, серед яких провідне місце займає соціально-психологічний тренінг, методології, принципам, формам і напрямкам якого присвячені праці багатьох практиків і дослідників в сфері психології, соціальної роботи, соціальної педагогіки: І.Вачков, Т.Гера, Ю.Жуков, Т.Зайцева, В.Захаров, Ю.Ємельянов, Г.Ковальов, С.Макшанов, А.Мудрик, Л.Петровська, П.Растянніков, М.Форверг, Н.Хрящова, Х.Шишкіна та інші.

Синтезуючи поняття «лідер», «лідерство» з терміном «якість», Д.Алфімов пропонує таке визначення: лідерські якості особистості – це узагальнені властивості лідера створювати нове бачення розв’язання проблеми, успішно впливати на послідовників у напрямі досягнення групою або організацією цілей [1, с.50]. На думку В.Ягоднікової, лідерські якості – це риси особистості, які забезпечують ефективне лідерство, а саме: індивідуально-особистісні й соціально-психологічні особливості особистості, що впливають на групу і приводять до досягнення мети [3, с.5]. Лідерські якості, як зазначає М.Кіпніс, – це «відносно стабільні й пов’язані між собою утворення особистісних характеристик, які забезпечують закономірності лідерства в різноманітних групових та організаційних ситуаціях ... і охоплюють характер, темперамент, мотиви, розумові здібності, вміння, знання й досвід особистості» [2, с.104].

Отже, аналіз різних наукових підходів до визначення лідерських якостей особистості дав нам підстави для такого формулювання: лідерські якості – це риси, які забезпечують ефективне лідерство, тобто здатність виділитися в конкретній справі й приймати відповідальні рішення в значущих ситуаціях; використовувати інноваційні підходи для розв’язання проблеми; успішно впливати на послідовників у напрямі досягнення спільних цілей; створювати позитивну соціально-психологічну атмосферу в колективі.

Здійснений теоретичний аналіз досліджень з проблеми формування лідерських якостей дозволив нам виділити структурно-змістову і критеріальну модель сформованості лідерських якостей менеджерів соціальної сфери: 1) когнітивний компонент визначає сформованість системи знань про лідерство; 2) мотиваційний критерій передбачає наявність активності, ініціативності, цілеспрямованості, наполегливості, потреби успіху, позитивного ставлення й інтересу до суспільного життя й прагнення брати в ньому участь, свідомого прагнення до оволодіння організаційними та комунікативними вміннями, зацікавленість у комунікативній взаємодії, орієнтацією на партнерство та співпрацю в спільній діяльності; 3) комунікативний критерій містить тактовність, доброзичливість, товарищескість, уміння розв’язувати конфлікти, комунікативні знання, уміння й навички; 4) особистісно-операційний критерій містить індивідуально-типологічні якості, організаторські вміння, рефлексивні вміння, самоаналіз та аналіз діяльності інших, адекватну самооцінку, самоконтроль.

Емпірична база дослідження полягала в результатах діагностичного опитування керівників і співробітників соціальних служб м. Запоріжжя (червень-липень 2019 р., n=30).

Розроблено і проведено тренінг «Розвиток лідерських якостей», метою якого є розширення уявлень про лідерство як способи організації та управління малою групою, активізація лідерського потенціалу як сукупності умінь самоуправління і управління іншими людьми. В процесі тренінгу учасникам дається можливість побачити зі сторони свої лідерські схильності (потенціал), відчутти переваги і труднощі лідерських позицій, визначити для себе свої сильні і слабкі сторони щодо лідерства в тих чи інших ситуаціях, оволодіти техніками лідерського впливу та згуртування групи, розвинути лідерські вміння. Основними модулями тренінгу є: особистісний, професійно-управлінський, організаційно-лідерський.

Експериментально доведено ефективність впливу соціально-психологічного тренінгу на формування і вдосконалення лідерських якостей соціальних працівників. Так, сформованість лідерських якостей

за когнітивним критерієм після експерименту переважно знаходиться на високому рівні – 82,7% (до експерименту – 9,1%); сформованість лідерських якостей за мотиваційним критерієм здебільшого знаходиться на високому рівні – 61,5% (до експерименту – 18,1%); сформованість лідерських якостей за комунікативним критерієм здебільшого знаходиться на високому рівні – 54,4% (до експерименту – 15,2%); сформованість лідерських якостей за особистісно-операційним критерієм здебільшого знаходиться на високому рівні – 52,4% (до експерименту – 8,4%).

Отже, рівень сформованості лідерських якостей у соціальних працівників після проведення соціально-психологічного тренінгу суттєво підвищився за всіма критеріями і показниками, що свідчить про ефективність соціально-психологічного тренінгу у формуванні і вдосконаленні лідерських якостей соціальних працівників.

Список використаних джерел

1. Алфімов Д. В. Зміст феномену «лідерські якості особистості». Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах : зб. наук. пр. – Запоріжжя, 2010. – Вип. 11 (64). – С. 44-51.
2. Кипнис М. Ш. Тренінг лідерства. 2-е изд., стер. – М. : Ось-89, 2006. – 144 с.
3. Ягоднікова В. Виховання лідерів. Виховна робота в школі. – 2009. – № 10. – С. 2-36.

Кузьміна М.О.,

*викладач кафедри соціальної роботи та психології
Національного університету «Запорізька політехніка»;*

Закревська А.В.,

*студентка спеціальності «Соціальна робота»
Національного університету «Запорізька політехніка»
Україна, м. Запоріжжя*

СОЦІАЛЬНА РОБОТА В СФЕРІ ЗАЙНЯТОСТІ

Соціальна робота у сфері зайнятості є невід'ємною сферою соціального захисту різних цільових груп і категорій населення, її вирізняють свої особливі форми, методи роботи, соціальні технології, сфери соціального впливу.

Зайнятість населення – це діяльність, пов'язана з задоволенням особистих і суспільних потреб, яка, як правило, приносить дохід у вигляді заробітної плати, додаткових грошових допомог, натуральних виплат тощо.

Зайнятість – це діяльність громадян, пов'язана із задоволенням

особистих та суспільних потреб, яка приносить їм дохід у грошовій або іншій формі. В Україні до зайнятого населення належать громадяни, які проживають на території держави на законних підставах, а саме: громадяни, які працюють за наймом на умовах повного або неповного робочого дня (тижня) на підприємствах, в установах та організаціях незалежно від форм власності в міжнародних та іноземних організаціях в Україні і за кордоном; громадяни, які самостійно забезпечують себе роботою, включаючи підприємців, осіб, зайнятих індивідуальною трудовою діяльністю, творчою діяльністю, члени кооперативів, фермери та члени їхніх сімей, що беруть участь у виробництві; обрані, призначені або затверджені на оплачувану посаду в органах державної влади, управління та громадських об'єднаннях; які проходять службу в Збройних Силах України, Службі безпеки України, Прикордонних військах України, військах внутрішньої та конвойної охорони і Цивільної оборони України, органах внутрішніх справ, інших військових формуваннях, створених відповідно до законодавства України, альтернативну (невійськову) службу.

Безробітними визнаються працездатні громадяни працездатного віку, які через відсутність роботи не мають заробітку або інших передбачених законодавством доходів і зареєстровані у Державній службі зайнятості як такі, що шукають роботу, готові та здатні приступити до підхожої роботи. У разі неможливості надати підходящу роботу безробітному може бути запропоновано пройти професійну перепідготовку або підвищити свою кваліфікацію.

Не всі громадяни можуть бути визнані безробітними, серед них: особи віком до 16 років, за винятком тих, які працювали і були звільнені у зв'язку зі змінами в організації виробництва і праці, реорганізацією, перепрофілюванням і ліквідацією підприємства, установи та організації або скороченням чисельності штату; які вперше шукають роботу і не мають професії (спеціальності), у тому числі випускники загальноосвітніх шкіл, у разі їхньої відмови від проходження професійної підготовки або від оплачуваної роботи, включаючи роботу тимчасового характеру, яка не потребує професійної підготовки.

У разі відсутності підхожої роботи рішення про надання громадянам статусу безробітних приймається Державною службою зайнятості за їх особистими заявами з восьмого дня після реєстрації у центрі зайнятості за місцем проживання як таких, що шукають роботу. Реєстрація громадян провадиться при пред'явленні паспорта і трудової книжки, а в разі потреби – військового квитка, документа про освіту або документів, які їх замінюють.

Держава гарантує працездатному населенню у працездатному віці в

Україні певні права: добровільність праці, вибір або зміну професії та виду діяльності; захист від необґрунтованої відмови у прийнятті на роботу і незаконного звільнення, а також сприяння у збереженні роботи; безплатне сприяння у підборі підходящої роботи і працевлаштуванні відповідно до покликання, здібностей, професійної підготовки, освіти з урахуванням суспільних потреб всіма доступними засобами, включаючи професійну орієнтацію і перепідготовку; компенсацію матеріальних витрат у зв'язку з направленням на роботу в іншу місцевість; виплату вихідної допомоги працівникам, які втратили постійну роботу на підприємствах, в установах і організаціях, у випадках і на умовах, передбачених чинним законодавством; безплатне навчання безробітних нових професій, перепідготовку в навчальних закладах або в системі державної служби зайнятості з виплатою матеріальної допомоги; виплату безробітним в установленому порядку допомоги з безробіття, матеріальної допомоги з безробіття, матеріальної допомоги членам сім'ї, які перебувають на їх утриманні, та інших видів допомоги; включення періоду перепідготовки та навчання нових професій, участі в оплачуваних громадських роботах, одержання допомоги з безробіття та матеріальної допомоги з безробіття до загального трудового стажу, а також до безперервного трудового стажу; надання роботи за фахом на період не менше трьох років молодим спеціалістам – випускникам державних навчальних закладів держави, раніше замовлених підприємствами, установами, організаціями.

У країні діє розвинена мережа державних закладів та установ, які уповноважені проводити працевлаштування громадян, надавати їм соціальні послуги. Основними з них є Державна служба зайнятості, Державний фонд сприяння зайнятості населення, соціальні служби для молоді.

Технології працевлаштування громадян у центрах зайнятості

Державним центром зайнятості затверджено (2000 р.) Єдину технологію обслуговування населення в центрах зайнятості (ЄТОН) – це система способів надання клієнтам державної служби зайнятості соціальних послуг на основі раціонального поділу і спеціалізації праці персоналу служби на скоординовані між собою стандартні уніфіковані процедури. В основі ЄТОН містить 6 цільових блоків: формування функціональних секторів; посилення взаємодії з роботодавцями; активізація власних зусиль клієнтів для влаштування свого життя, підвищенню відповідальності людини перед собою, своєю сім'єю і суспільством; диспетчеризація прийому клієнтів; раціоналізація документообігу в забезпеченні спеціалістів необхідними документами клієнтів перед початком роботи з ними, регламентації маршрутів руху

персональних справ клієнтів (ПС) і персональних карток (ПК); створення умов для високооплачуваної праці.

I. Формування функціональних секторів. У центрах зайнятості створюється вісім функціональних секторів; 1-й – диспетчерсько-консультаційний; 2-й – самостійного пошуку вакансій; 3-й – профінформаційний; 4-й – реєстраційно-приймний; 5-й – активної підтримки безробітних; 6-й – взаємодії з роботодавцями; 7-й – навчання і психологічного розвантаження персоналу; 8-й – адміністративно-господарський.

У диспетчерсько-консультаційному секторі знаходиться робоче місце диспетчера-консультанта. Він першим зустрічає клієнтів, пояснює їм цілі прибуття і направляє їх до спеціалістів. Метою сектору самостійного пошуку вакансій є надання клієнтам можливості самостійно підібрати собі найкращий варіант працевлаштування. Тут претенденти можуть отримати інформацію про вільні робочі місця, систематизовані за групами професії і території. Є також інформація для осіб, які бажають заснувати власну справу чи взяти участь у громадських, сезонних чи інших тимчасових роботах. У профінформаційному секторі є література з описом професій (спеціальностей); довідкові матеріали про навчальні заклади і перелік професій, за якими організовує роботу центр зайнятості, а також "паспорти" організацій, які висвітлюють історію підприємства, його виробничу діяльність, наявність соціально-побутової сфери тощо. Кожен клієнт має можливість у цьому секторі самостійно чи за допомогою спеціаліста ознайомитись з наданими матеріалами. У реєстраційно-приймному секторі проводяться співбесіди при реєстрації клієнтів, а також при їх повторному відвідуванні центрів зайнятості. Співбесіди націлені на виявлення потреб, намірів, побажань клієнтів, які можуть прискорити пошук роботи, на формування у клієнтів впевненості у власних силах.

З метою активізації зусиль клієнтів, підвищення їх мотивації до поліпшення власного життя і підвищення конкурентноспроможності на ринку праці створено сектори активної підтримки безробітних.

II. Посилення взаємодії з роботодавцями.

Відповідно до посередницьких функцій служби зайнятості забезпечують роботодавців інформацією про професійно-кваліфікаційний склад зареєстрованих осіб, надають їм можливість без значних матеріальних і організаційних зусиль підібрати необхідних працівників, організовують професійне навчання кадрів. Центри доводять до роботодавців ту інформацію, що пропонуючи вакансії підприємства, вони його рекламують, формують у співвітчизників імідж

соціально відповідальної особи власника чи керівника підприємства.

III. Активізація власних зусиль клієнтів для влаштування свого життя, підвищення відповідальності людини перед собою, своєю сім'єю і суспільством; диспетчеризація прийому клієнтів. Ефективним засобом активізації клієнтів служб зайнятості є розробка за допомогою центру зайнятості спеціальних планів самостійного пошуку роботи. Такі плани допомагають клієнтам систематизувати свої зусилля з пошуку роботи, а спеціалістам – більш цілеспрямовано сприяти громадянину. Особливо високим є ефект від складання планів у містах і районах, де значна частина інформації про вільні робочі місця не поступає в центри зайнятості. У кожному центрі створюється спеціальна комісія, яка з певною періодичністю (наприклад, через 3-6 місяців після реєстрації клієнта) на основі аналізу проведеної роботи, ретельного вивчення виконання плану самостійного пошуку роботи, причин відсутності результатів з працевлаштування, оцінює правильність обраних клієнтом і спеціалістом методів пошуку роботи. Потім комісія спільно з клієнтом і спеціалістом намічає подальші дії, які на її думку, можуть прискорити працевлаштування, а в разі необхідності приймає рішення про заміну спеціаліста.

IV. Диспетчеризація прийому клієнтів. Сене диспетчеризації полягає в тому, щоб розробити спеціальні процедури та операції для того, щоб направляти кожного клієнта до потрібного спеціаліста, а також раціонально розподілити реальних і потенційних відвідувачів між спеціалістами на підставі мінімізації часу очікувань.

Раціоналізація документообігу в забезпеченні спеціалістів необхідними документами клієнтів перед початком роботи з ними, регламентації маршрутів руху персональних справ клієнтів (ПС) і персональних карток (ПК). ЄТОН зумовлює наявність у кожному центрі зайнятості спеціальної посадової особи – спеціаліста з організації документообігу, створення особових картотек і архівів. Картотека формується на стелажах (у шафах, на полицях) відповідно до робочих місць спеціалістів, які здійснюють функції працевлаштування. Архіви створюються двох типів: оперативні (знаходяться у центрах зайнятості базового рівня) і довгострокові (знаходяться в центрах регіонального рівня для клієнтів, які зняті з обліку два чи більше років тому). Для оптимізації документообігу використовується обладнання робочих місць спеціалістів уніфікованими контейнерами для вхідних і вихідних документів клієнтів.

Створення умов для високооплачуваної праці. Створенню умов для високооплачуваної праці сприяють спеціальні заходи з організації праці і відпочинку співробітників центрів зайнятості.

Майхер С.М.,

*магістрант спеціальності «Соціальна робота» Тернопільського
національного педагогічного університету ім. Володимира Гнатюка;*

Лежук Г.В.,

*кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної
педагогіки і соціальної роботи Тернопільського національного
педагогічного університету ім. Володимира Гнатюка*

Україна, м. Тернопіль

БАЗОВІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ ГРУП САМОДОПОМОГИ У СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ

Соціальна групова робота є практичним методом соціальної роботи, який допомагає індивідам розширювати їхнє соціальне функціонування і через досвід групи більш ефективно справлятися з індивідуальними, груповими або середовищними проблемами [6].

Розглядаючи специфіку соціальної допомоги індивіду через можливості групи, Х. Перлман акцентує увагу на тому, що індивід стає членом будь-якої групи для того, щоб вирішити свої значущі проблеми та налагодити особливі відносини. Виходячи з того, що соціальна групова робота спрямована на розширення життєвого простору клієнта, усвідомлення і набуття ним соціальних і життєвих цінностей, поліпшення соціального функціонування, до основних цілей соціальної групової роботи можна віднести: посередницький обмін досвідом між клієнтами; спілкування; самоусвідомлення існуючих проблем, їх реалістичне оцінювання; прийняття соціальних норм і цінностей [3].

У вітчизняній практиці соціальної допомоги виокремлюють поняття «групи самодопомоги» та «групи взаємодопомоги», які найчастіше виступають як взаємозамінні та синонімічні. Попри це, у зарубіжній науковій думці ці дві дефініції мають певні відмінності у трактуванні.

Група взаємодопомоги визначається Р. Баркером як формальне або неформальне об'єднання людей, які мають спільні проблеми і зустрічаються регулярно для надання один одному допомоги, емоційної підтримки, обміну інформацією тощо. Соціальні працівники зазвичай спонукають до такої діяльності та сприяють їй, заохочують клієнтів до входження у групи взаємодопомоги [4]. У ці групи можуть об'єднуватися або безпосередньо люди, об'єднані проблемою, або їхні близькі та рідні. Такі групи управляються самими учасниками й існують для їх блага.

Група самодопомоги (selfhelpgroups) – добровільне об'єднання непрофесіоналів, що мають спільні потреби та проблеми і зустрічаються час від часу з метою надання підтримки та обміну інформацією про дії

та ресурси, які можуть бути корисними для вирішення проблем.

Головна відмінність груп самодопомоги від взаємодопомоги, за Баркером, полягає в тому, що до складу останніх можуть входити професійні лідери [4].

Група самодопомоги складається з певної кількості людей (6-20 осіб), які самостійно визначають напрямок своєї діяльності, тобто тематика і методи роботи групи розробляються самими членами групи, які активно і безперервно співпрацюють між собою, як правило, без професійного керівництва. Робота в групах самодопомоги відбувається завдяки систематичним зустрічам у певні терміни, завдяки чому відбувається процес формування навичок по усвідомленню своїх труднощів, поводження з ними та їх подолання. У центрі роботи такої групи знаходиться взаємний обмін досвідом та інформацією [1].

Основним критерієм класифікації груп самодопомоги є проблеми, які об'єднують її членів:

групи по боротьбі з залежностями, що займаються переважно контролем або реорганізацією поведінки їхніх членів (Анонімні алкоголіки (АА), Анонімні наркомани (АН), Анонімні курці (АК), Анонімні емоціонали (АЕ), Анонімні азартні гравці (ААГ), Анонімні сексоголіки (АС), Анонімні депресивні (ДА), Анонімні співзалежні (Coda) тощо);

групи з подолання кризи або перехідного періоду (розлучення, зґвалтування, смерть близької людини, виживання після спроби суїциду і т.п.);

групи осіб, які відчувають дискримінацію у зв'язку з їхньою статтю, расовою або соціальною приналежністю і сексуальною орієнтацією;

групи осіб, які страждають хронічними захворюваннями (онкохворі, ВІЛ-інфіковані, люди з інвалідністю та інші);

групи, які не мають об'єднуючої проблеми, однак їхні члени прагнуть до самоактуалізації й організації свого дозвілля (домогосподарки, пенсіонери та інші);

групи для родичів і друзів осіб, які страждають від будь-яких залежностей, хвороб. До них відносяться: спільноти дружин, чоловіків, батьків, друзів алкоголіків (АЛ-Анон), спільноти молодих людей, на чие життя вплинув алкоголізм когось із членів сім'ї або близьких людей (Алатін (англ. Alateen, від alcohol – алкоголь та teenager – тінейджер), дорослі діти алкоголіків (ДДА), групи самодопомоги для родичів і друзів наркоманів (Нар-Анон), групи самодопомоги для родичів азартних гравців (І-Анон) та інші [5].

Більшість груп самодопомоги працюють за програмою «12 кроків», розробленою співтовариством Анонімних алкоголіків у 1935 р. в США і

вперше опублікованою в журналі «AA Grapevine» в листопаді 1969 р. [7]. Зазначається, що метою таких груп є зміна особистих життєвих обставин індивіда, актуалізація власного «Я», а також перетворення власних соціальних і життєвих умов [5].

Діяльність груп самодопомоги базується на дотриманні ряду принципів:

1. Принцип добровільності. Усі члени групи беруть добровільну участь у її роботі. Умовою для участі в групі самодопомоги є наявність власних, але схожих з іншими проблем. Родичі осіб, які потребують допомоги, як правило, беруть участь у власних групах самодопомоги. Кожен учасник може припинити відвідування групи самодопомоги, коли він сам забажає цього.

2. Принцип демократичності. Всі члени групи самодопомоги мають рівні права і визначають стиль діяльності групи спільно. Напрямок діяльності групи, відкритість або закритість для нових членів, теми, що підлягають обговоренню, або активні дії – всі ці аспекти діяльності погоджуються усіма членами групи. Керівник групи, наділений особливими правами, відсутній. Усі члени групи по чергово виступають у ролі модератора, організатора, посередника тощо.

3. Принцип конфіденційності. Теми, обговорювані в групі самодопомоги, не виходять за її межі та не повідомляються стороннім.

4. Принцип домінанти самодопомоги. Кожна людина бере участь в групі самодопомоги для того, щоб насамперед допомогти самій собі. Приймати чи не приймати рішення групи, кожен вирішує самостійно, пропонуючи своє бачення проблеми. Тим самим, кожен член групи, активно і відповідально вносить свій внесок у розвиток подій в групі і направляє її діяльність [2].

Більшість груп самодопомоги практикують такі види діяльності:

регулярні зустрічі для надання взаємної допомоги;

телефонний зв'язок між членами групи;

надання інформації;

заходи різної тематики (навчальні, оздоровчі, просвітницькі тощо);

надання допомоги тим, хто не може брати участь в роботі групи;

запрошення на зустрічі групи фахівців та лекторів.

Завдяки спільній роботі, в групах самодопомоги можливе більш легке подолання соціальних і психічних навантажень. Члени груп самодопомоги працюють над покращенням власної життєвої ситуації, відпрацьовуючи таким чином соціальні навички. У групах налагоджуються контакти, відбувається обмін особистим досвідом та інформацією, виробляються шляхи виходу з проблемної ситуації:

члени групи надають взаємну підтримку при подоланні труднощів;

отримують нові знання в контексті власної проблемної ситуації;
знаходять способи поводження зі своєю проблемою;
позбавляються від стану соціальної ізоляції та існуючих страхів;
займаються активною спільною діяльністю;
знаходять новий сенс життя і перспективи;
підтримують один одного в боротьбі за свої права [3].

Незаперечним є той факт, що групи самопомогі і взаємодопомогі здатні вирішити лише обмежене коло завдань соціальної роботи. По-перше, такі групи не можуть виступати заміною мережі соціальних, медико-психологічних та інших інституцій. По-друге, люди із спільним досвідом (ситуацією, проблемою), можуть не мати можливостей або бажання брати участь в діяльності груп самопомогі. Попри це, групи самопомогі можуть ефективно доповнювати існуючі державні та громадські системи соціальної підтримки громадян.

Список використаних джерел

1. Бутриновська У. П. Групи самопомогі як ефективна форма соціальної роботи / У. П. Бутриновська. – Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. – Серія 11 : Соціальна робота. Соціальна педагогіка. – 2017. – Вип. 23. – С. 8-13.
2. Куприна Н.К., Блягоз Н.Ш. Группы самопомощи как инновационные формы социальной работы с населением. Сборники конференций НИЦ Социосфера. – 2014. – № 43. – С. 115-120.
3. Масленцева Н.Ю. Технология групп самопомощи в социальной работе с неполной отцовской семьей: теория и практика распространения в России. // Экономика, социология и право. – 2016. – № 5. – С.74-76.
4. Barker L.R. The Social Work Dictionary. NASW Press; 6 edition. – 2013. – 528 p.
5. Crawford K. Groupwork Practice for Social Workers. SAGE Publications Ltd; 1 edition, 2014. – 192 p.
6. Konopka G. Groupwork in the Institution: A Modern Challenge. New York: Association Press, 1970. – 304 p.
7. Kurts L. F. Self-Help and Support Group: A Handbook for Practitioners (SAGE Sourcebooks for the Human Services). – USA, New York : Sage Publications, 1997. – 318 p.

Онуфрієнко Г.С.,

*доктор філософії у філологічних науках, доцент,
доцент кафедри українознавства та загальної мовної підготовки
Національного університету «Запорізька політехніка»
Україна, м. Запоріжжя*

МАНІФЕСТАЦІЯ ТРОЛІНГУ І МОБІНГУ В ПРОФЕСІЙНИХ ВІДНОСИНАХ ЯК ЧИННИК КОНТРПРОДУКТИВНОСТІ КОЛЕКТИВУ

Одним із центральних понять колективного трудового права є трудовий колектив, у формуванні якого (нині здебільшого на конкурсній основі) беруть участь різновікові претенденти з відповідного рівня спеціальною освітою, різним набутим досвідом, вміннями, навичками. Неабияка увага при відборі на вакансії надається звичайно й особистісним якостям, поміж яких в останні роки ледь не найбільший попит працедавців мають такі, як широка ерудованість претендента, креативність та аналітичність мислення, порядність, комунікаційна культура, професійна чесність/щирість, працездатність, цілеспрямованість, ініціативність, ентузіазм, самоорганізованість. Цілком зрозуміло, що в кожного з претендентів не може не бути й певних недоліків, втім важливо їх розмежовувати на допустимі (наприклад, схильність до імпульсивності, слабкі комунікаційні навички, недостатня гнучкість, небажання передоручати обов'язки) і недопустимі (наприклад, необ'єктивність у судженнях, схильність до маніпуляцій та провокацій, заздрисність, нещирість, схильність до привласнення чужих ідей, заслуг, досягнень). Забезпечити цивілізоване функціонування професійного колективу, спроможного досягати поставлені перед ними цілі, мають фахівці з неабиякими особистісними чеснотами та якостями: психологічними, моральними, духовними, когнітивними, комунікативними [2]. Відтак, керівник трудового колективу має гранично уважно ставитися до морально-психологічного клімату в професійних відносинах, який метафорично точно називають «здоров'ям колективу».

У середньостатистичному професійному колективі в контексті теорії рольової поведінки R. Meredith Belbin [4] де-факто є ціла низка командних ролей (від 3-х і більше), зокрема: генератор ідей, наставник – консультант, виконавець, мотиватор, контролер, експериментатор, аналітик, дипломат, вузький фахівець, координатор тощо. При цьому часто-густо зустрічаються комбінаторні варіанти, коли один працівник грає не одну, а навіть 3-4 ролі в колективі, або ж навпаки ухиляється від виконання навіть однієї ролі. Звичайно в багатьох ситуаціях це стає

загрозливим явищем (наприклад, один працівник і виконавець, і контролер), або ж таким, що, невмотивовано перевантажуючи одного працівника і недовантажуючи іншого/інших, ускладнює, спотворює чи унеможливує сенс спільної праці і професійно-ділового спілкування, яке і є по суті нервовою системою кожного трудового колективу і від якого безпосередньо залежить не тільки продуктивність колективної (особливо інтелектуальної) праці, її активність, але й життєдайність її.

Інструментом активного функціонування продуктивного професійного колективу є вербальна комунікація, під якою розуміємо прищвидшений обмін інформацією: новими знаннями, достовірними даними, об'єктивними результатами, логічними висновками, коректними експериментами, перевіреними гіпотезами. Втім, у багатьох колективах спостерігаються і протилежне цьому, а саме: дезінформування та псевдоінформування. На нинішньому «святі вербальної свободи» чи не найбільший дефіцит, але найвищу цінність за всіх часів цивілізації мають інформаційна чесність і людська порядність комунікантів, їх об'єктивність та етичність щодо суджень, їх доброчинність, їх відповідальність за все сказане чи написане [3].

Якщо взяти до уваги наукові розробки данського дослідника Manfred Kets de Vries [5] щодо патологічних тенденцій у колективах та скористатись у т.ч. й медичною термінологією, цілком переконливо виглядає класифікація трудових колективів з такими вадами на «примусові» (в них спостерігається абсолютна регламентованість усіх дій), «депресивні» (максимальна пасивність всіх або майже всіх працівників), «драматичні/істероїдні» (праця нагадує шоу, виставу для публіки, сутність якої – привернути якнайбільшу увагу) і навіть так звані «шизоїдні» (приховування інформації як засіб збереження й зміцнення влади), «параноїдні» (підтримка атмосфери страху, недовірливості, переслідування, відчуженості). На всіх відомих стадіях розвитку колективу («адаптація», «переворот», «результат», «ефективність», «спад», «старіння», «смерть») можливі конфліктні ситуації чи вибухи, різноманітні девіації у спілкуванні, що за збігу певних умов (соціальних, психологічних, гендерних, комунікативних, темпоральних тощо) призведе до хвороби, контрпродуктивності його діяльності або ж навіть до передчасного припинення існування трудового колективу: відмова працівників від самовдосконалення, неефективне лідерство, необ'єктивність чи спотвореність критеріїв якості та обсягів виконуваної роботи, «нездоровий» або «вірулентний» соціально-психологічний клімат.

Доволі частою причиною сучасних комунікативних девіацій, конфліктних ситуацій, вербальної агресії поміж колег, унаслідок яких

працівник постійно відчуває не тільки дискомфорт, але й пригніченість, самотність, депресію, стрес, суїцидальні наміри чи гостру потребу покинути цей колектив, стають такі вкрай негативні явища, як тролінг та мобінг. Їх поширеність у професійних колективах актуалізує проблему вчасної й оперативної діагностики цих небезпечних соціальних «хвороб» у першу чергу за їх комунікативними маркерами (умисні словесні образи, публічні плітки, поширення недостовірних фактів, у тому числі про нібито складний характер працівника, вербальні погрози і приниження гідності, навішування ярликів, приписування неіснуючих недоліків, професійне пригнічення, створення комунікаційної ізоляції, комунікаційне ігнорування чи навіть вакуум упродовж тривалого часу), та способів надання кваліфікованої соціальної допомоги суб'єктам, яких «тролять» чи «мобінгують», передусім у законодавчому форматі [1].

Ще 1998 р. ООН називала мобінг в одному переліку з такими злочинами, як вбивство, зґвалтування, пограбування. Франція в січні 2002 р. ввела антимобінговий закон, у Німеччині Федеральний суд з трудових спорів кваліфікує мобінг як систематичний прояв ворожості, знущання, приниження професійної честі і гідності задля провокацій людини на звільнення з цієї установи. Зокрема, кібермобінг у Німеччині є правопорушенням (деліктом), яке передбачає відповідне покарання. В Україні у законопроекті № 10118-3 від 18.03.2019 р., запропоновано передбачити штрафи за цькування на роботі як єдину відповідальність за мобінг, який є небезпечним для потерпілої особи.

Психологічний тиск на робочому місці у формі свідомо провокованих чвар, цькування, необґрунтованих претензій і надуманих вимог, підсиджування, пліток, інтриг, хамства, емоційного насильства, нав'язування чужих посадових обов'язків без письмових розпоряджень і за відсутності об'єктивних для цього причин, ігнорування очевидних вагомих досягнень працівника задля приниження – це все приклади пресингу, знущання над честю та гідністю особи. Інструментарієм мобінгу (групового психологічного терору, пресингу, агресивності) та тролінгу, який передує йому (словесних образ, наклепів і безпідставних скарг переважно в електронних ресурсах, провокацій, нецензурної (обсценної) оцінної лексики у віртуальній мережі, тобто комунікаційного знущання для нагнітання конфлікту), є різні мовнокомунікаційні ресурси, маніпулятивні технології, демагогічні та неетичні прийоми ведення дискусії. Поміж них найчастіше мобери і тролери використовують формат сандвіч-мобінгу (одночасне цькування індивіда керівником колективу та групою колег, котрі за це мають зиск від керівника). Подібне цькування має свідомий (навмисний) характер –

знижити авторитет працівника, зруйнувати його позитивну репутацію, створити такі умови, в тому числі комунікаційний вакуум, щоб, наприклад, високопрофесійний, досвідчений, перспективний молодий колега, успіхам і результатам діяльності якого заздрять, звільнився. До того ж це абсолютно не приховується, а навіть маніфестується на зборах, засіданнях, інструктажах тощо.

Тролінг – це по суті форма мобінгу, хоча ці поняття чітко розмежовані в українському законодавстві, проте мають спільну мотивацію: нечесна боротьба за лідерство, заздрість досягненням та успіхам, помста з надуманою мотивацією, неприязнь, прагнення незаслужених привілеїв, бажання налякати підлеглих тощо. Допомогти завчасному розпізнаванню мобінгу може фіксація проявів кібермобінгу, різні форми якого, звичайно анонімні, мають на меті дошкулити, свідомо нашкодити, скомпрометувати особу в її колективі, принизити людину дистанційно, без фізичного насильства (на відміну від булінгу та мобінгу), як правило, регулярно впродовж тривалого (навіть кількарічного) часу. Платформою троля-мобера (кривдника) стають соціальні мережі, форуми, чати, сайти, електронна пошта, мобільні телефони тощо. Дії в цьому середовищі вчиняються анонімами, тому жертва не знає, хто здійснює ці агресивні дії та з якого мотиву.

У професійній комунікації мобінг має таку маніфестацію: постійне умовчування позитивної інформації про працівника, обливання його брудом, безпідставне висміювання, доноси на нього керівництву, необгрунтоване невдоволення цим працівником, поширення завідомо неправдивої інформації про нього в тих чи інших електронних ресурсах, в тому числі створення фальшивого профілю, поширення принизливих чуток, наклепів, пліток задля підриву його професійної компетентності та нівелювання його доброї репутації у фахових колах; насмішки, претензії і провокації (приховування від нього повної службової інформації); прямі образи і залякування; комунікаційні бойкоту.

Отже, недотримання загальноприйнятих норм взаємовідносин і прав у трудових колективах, прояви дегуманізації в різних формах колективної праці та на різних рівнях мовної комунікації, патологічні випадки «полювання» на інакшого/інакших завжди маніфестуються тролінгом та мобінгом, останній з яких переважно представлений в офісних, педагогічних, медичних, творчих структурах такими видами, як вертикальний, сендвіч-мобінг, босинг, десигналізаційний, відбірковий. Складність системної й дієвої профілактики цих очевидно руйнівних та загрозливих явищ, схожих на торнадо, детермінована як інтегративною природою передумов та причин їх появи (ось чому ці явища в останні роки є об'єктом пильної уваги і дослідження різних

наук: юридичних, соціальних, поведінкових, лінгвокультурологічних та інших), так і гетерогенністю превентивної моделі протидії колективному нападу в професійних відносинах, у складі якої провідною має бути і нарешті стати в Україні юридична відповідальність (адміністративна, цивільна, кримінальна) та активна взаємодія соціальних партнерів в рамках прогресивної державної програми протидії мобінгу. Результат мобінгових війн в умовах «свята вербальної свободи», яким вирізняється теперішній час активізації електронних можливостей, тільки сумний – це занижений рівень продуктивності праці, втрата високопрофесійного кадрового потенціалу колективу, що завершується драматично й для конкретних осіб. Тільки підкріплений на законодавчому рівні принцип загальної відповідальності за погрозливі діяння, свідоме цькування, поширення завідомо неправдивих даних про особу задля підриву її доброї репутації і принизливі фальшиві оцінки та висловлювання (а це теж вчинки) в наш час активної цифровізації нарешті стане дієвим превентивним ресурсом цивілізованого суспільства в контексті загальносуспільної гуманістичної стратегії забезпечення конструктивного співіснування та продуктивного співробітництва.

Список використаних джерел

1. Законопроект «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо попередження та протидії мобінгу» – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JH7T200A.html.
2. Онуфрієнко Г.С. Мовно-риторична компетентність випускників ЗВО як умова розбудови суспільства цивілізованої комунікації. // 36. тез міжнар. наук.-практ. конф. «Передові освітні практики: Україна, Європа, Світ». 16-17 лист. 2019. Київ: Педагогічна думка, 2019. – С. 165-167.
3. Онуфрієнко Г.С. Риторика: навч. посібник. – 2-ге вид. доп і перероб. (до 25-річчя Незалежності України). – К: ЦУЛ, 2016. – 624 с.
4. R. Meredith Belbin. (2010). Team Roles at Work. Routledge; 2nd Revised edition. – 168 p.
5. Kets de Vries, Manfred F. R.; Miller, D. (1984). The Neurotic Organization: Diagnosing and Changing Counterproductive Styles of Management. – 241 с.

Попович В.М.,
*доктор філософських наук, доцент,
завідувач кафедри соціальної роботи та психології
Національного університету «Запорізька політехніка»
Україна, м. Запоріжжя*

СОЦІАЛЬНА РОБОТА ІЗ ПРОЯВАМИ СОЦІАЛЬНОЇ НАПРУЖЕНОСТІ НАСЕЛЕННЯ: РЕГІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ

Нестабільність українського суспільства пов'язана із затяжним транзитивним (перехідним) періодом розбудови соціальної, правової, демократичної держави з розвиненим громадянським суспільством, що проявляється в посиленні соціальної напруженості населення. Серед основних проявів соціальної напруженості можна виділити: зростання інтенсивності соціальних страхів і виникнення нових; ціннісна аномія; депресивність, невпевненість, суїцидальність населення; алкоголізація і наркотизація населення; зростання злочинності; посилення протестних настроїв і готовності населення до активного і агресивного протистояння із владою; соціальна і психологічна дезадаптація.

Саме тому особливого значення набуває розробка концептуальної моделі соціальної роботи із профілактики і подолання соціальної напруженості населення та її негативних соціальних і психологічних наслідків, що сприятиме підвищенню адаптаційного потенціалу українського суспільства в умовах нестабільності і глобальних змін.

Соціологи відмічають, що наслідки соціальної напруженості проявляються на соціально-психологічному та поведінковому рівнях. Так, І.Бузовський [1, с.170] говорить про те, що історично зміст поняття соціальної напруженості розглядався у зв'язку з такими явищами, як соціальна дезінтеграція, криза солідарності, девіація (в стабільному суспільстві), аномія (в нестабільному суспільстві), втрата соціальної ідентичності, депривація і фрустрація, класова боротьба, міжнаціональні зіткнення і, нарешті, соціальна криза і соціальна катастрофа. Л.Орбан-Лембрик вказує на те, що соціальна напруженість виникає внаслідок соціальної дезадаптації, яка охоплює такі сфери і процеси: 1) фізіологічну дезадаптацію певних прошарків населення до труднощів; 2) психофізіологічну дезадаптацію, яка виражається в неусвідомлених масових психічних станах (страх, тривога, агресивність, апатія) під час пристосування до труднощів та соціальних змін; 3) соціально-психологічну дезадаптацію, яка відтворює усвідомлені конфліктні ставлення певних прошарків населення до труднощів і соціальних змін (підвищена політизація, страйки, незадоволення, міграція, злочинність тощо) [2].

Соціальна напруженість населення як суспільний стан життя може бути відображена в таких показниках як: 1) низький рівень соціальної адаптації населення; 2) домінуючі в суспільстві соціальні страхи; 3) особливості соціального самопочуття населення; 4) ступінь соціальної аномії в соціумі, які можуть виступати як конкретизований предмет соціальної роботи.

За результатами соціологічного дослідження, 45% населення Запорізького регіону або низькоадаптовані, або займають пасивну позицію, причому представлені людьми старшого покоління, пенсіонерами, що свідчить про складність простосування «радянського» покоління до нових соціально-економічних умов, які вимагають від людини активної життєвої позиції і відповідальності за власне життя і добробут. Активний варіант адаптивної поведінки виявляють респонденти молодого покоління переважно з вищою освітою. Індекс аномійної деморалізованості населення становить 12,4 балів (вище середнього) – більшість населення Запорізького регіону переживає стан і відчуття розгубленості в атмосфері безнормативності, що сприяє збільшенню соціальних девіацій в суспільстві. Соціальне самопочуття населення регіону залишається на досить низькому рівні і характеризується переважанням негативних оцінок над позитивними. Аналіз структури соціальних благ, недостатність яких знижує рівень соціального самопочуття, показує, що сьогодні більшості людей (більш ніж двом третинам населення регіону) не вистачає благ, відповідних цінностям середнього класу: стабільності в суспільстві і соціальних гарантій, що забезпечують відчуття упевненості в «завтрашньому дні». Майже 47% респондентів не задоволені сучасним життям в Україні, ще 34% – виявляють песимістичну установку щодо подальшого розвитку українського суспільства. Ця тенденція відображає сучасну ситуацію соціально-політичної нестабільності і соціально-економічної кризи. Таким чином, рівень соціальної напруженості населення Запорізького регіону вище середнього і характеризується негативним образом українського суспільства в масовій свідомості.

Проведений аналіз наукових підходів до змісту соціальної роботи в громаді дозволяє зробити висновок про те, що цей вид соціальної діяльності носить поліфункціональний характер і базується на активізації членів громади (дорослих, дітей, молоді, спеціалістів соціальної сфери, представників громадських організацій) до змін у їх життєдіяльності, сприяє зниженню рівня соціальної напруженості в загалі і корекції окремих негативних проявів, пов'язаних із соціальною і психологічною дезадаптацією, аномійною деморалізованістю, песимістичними установками і вираженими соціальними страхами.

Отже, розвиток соціальної роботи в громаді дозволить підвищити здатність членів територіальної громади до самоорганізації і соціальної адаптації в умовах нестабільності українського суспільства, що сприятиме зниженню рівня соціальної напруженості. А розробка концептуальної моделі соціальної роботи в громаді із профілактики і подолання соціальної напруженості населення та її негативних соціальних і психологічних наслідків сприятиме підвищенню адаптаційного потенціалу українського суспільства в умовах нестабільності і глобальних змін.

Список використаних джерел

1. Бузовский И. Социальная напряженность и тревожность в контексте диагностики общественных конфликтов. // Социология: теория, методы, маркетинг. – 2008. – №3. – С. 169-176.
2. Орбан-Лембрик Л.Е. Соціальна психологія : посібник / Л.Е. Орбан-Лембрик. – К. : Академвидав, 2003. – 448 с.

*Пугач К.С.,
студентка спеціальності «Соціальна робота»
Національного університету «Запорізька політехніка»;*
*Турба О.О.,
кандидат соціологічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної роботи та психології
Національного університету «Запорізька політехніка»
Україна, м. Запоріжжя*

ПОНЯТТЄВИЙ ЗМІСТ НЕОНОМІНАЦІЙ БУЛІНГ ТА МОБІНГ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

У ХХІ ст. поняття булінгу набуває великої значущості. Раніше багато дослідників вдавалися до проблеми підліткової агресії, але не називали це явище «булінг». Від 2017 року в нашій країні ця проблема стає більш гострою, адже згідно з дослідженням, проведеним UNICEF Ukraine, від цього явища потерпає 67% українських школярів [1], причому 40% із них не розповідають навіть батькам про насильство, цькування та знущання у школі. Наразі Україна посідає четверте місце в світі за рівнем підліткової агресії, після Росії, Албанії та Білорусі. Актуальність цієї теми підтверджується тим, що на фоні емоційних стресів, переживань дитини в неї розвиваються замкнутість, страх, невпевненість, зневіра у власні сили та рабська психологія – і, як наслідок з'являється думка про скоєння суїциду.

А Закон визначає, що булінг (цькування) – це діяння учасників освітнього процесу, які полягають у психологічному, фізичному,

економічному, сексуальному насильстві, у тому числі із застосуванням засобів електронних комунікацій, що вчиняються стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи або такою особою стосовно інших учасників освітнього процесу, внаслідок чого могла бути чи була заподіяна шкода психічному або фізичному здоров'ю потерпілого. За законом України, за булінг, вчинений малолітніми або неповнолітніми від 14 до 16 років пропонується введення адміністративної відповідальності у вигляді штрафів для батьків від 340 до 850 гривень, а для представників закладу освіти за приховування фактів булінгу від 850 до 1700 гривень. Окрім цього, Верховною радою України 1 січня 2019 року прийнято постанову, яка покладається на керівника закладу освіти здійснення контролю за виконанням плану заходів, спрямованих на запобігання та протидію булінгу та відповідальність за розгляд заяв про випадки булінгу від здобувачів освіти, їх батьків, законних представників, інших осіб та винесення рішення про проведення розслідування [3].

Також з 1 січня 2019 року в Україні запрацював інститут Освітнього омбудсмена, з основною функцією захисту прав учнів, студентів, освітян та науковців. Крім того, освітньому омбудсмену відповідно до Закону України надається право здійснювати перевірку заяв про випадки булінгу в закладах освіти, повноту та своєчасність заходів реагування на такі випадки з боку науково-педагогічних працівників та керівництва закладу освіти, а також отримувати інформацію від центрального органу виконавчої влади у сфері освіти і науки щодо загальної кількості випадків булінгу у закладах освіти за певний період. Пов'язано це з тим, що цю проблему часто з тих чи інших причин замовчують, не афішують випадки знущань і цьому є, як мінімум, два пояснення:

По-перше, дбаючи про власну репутацію, педагогічний колектив ігнорує подібні випадки;

По-друге, батьки, які вважають ситуацію цькування методом загартування характеру, або, хвилюючись за власних дітей, просто переводять їх до інших навчальних закладів (без з'ясування обставин).

Нарівні з поняттям «булінгу» не поступається актуальністю і «мобінг». Мобінг – негативне явище у професійних колективах, а булінг у сучасних школах. У законодавстві мобінг визначений як – психологічний тиск, цькування групи чи навіть усього колективу або його частини (керівництва, підлеглих або колег) стосовно працівника, здійснювані з метою змусити людину змінити роботу, тобто звільнитися. Механізми протидії такому явищу, як «мобінг» (агресія у натовпі), з 4 березня 2019 р. розглядаються в Комітеті Верховної Ради.

Щоб знайти шлях до подолання цього явища, науковці

проаналізували, хто найчастіше стає жертвами мобінгу: особи, які обіймають хорошу посаду чи місце роботи, яке прагнуть зайняти майже не кожен; так звані «білі ворони» – працівники, що відрізняються професіоналізмом від більшості та новачки у сформованому колективі. Мобінг може бути і наслідком бажання керівника налякати підлеглих і в такий спосіб підвищити свій авторитет.

Медичні дослідження, проведені в Європі та США роблять акцент на тому, що мобінг є не тільки небезпечним для емоційного стану людини, але й призводить до негативних наслідків для здоров'я та зниження працездатності людини, яка опинилась у цій ситуації. За для боротьби з мобінгом психологи – практики та дослідники у цій сфері радять власникам та директорам підприємств і організацій вдаватись до таких основних заходів:

нетерпимість по відношенню до пліток, електронних образ та будь-яких інтриг на роботі;

виключення можливості родинних або інтимних зв'язків між керівництвом і підлеглими;

створення механізму отримання зворотного зв'язку від службовців.

Булінг – це агресивна поведінка дітей одне до одного, яка має на меті, принизити, залякати і часто супроводжується фізичним насиллям. Законодавство України визначило, що булінг є серйозною загрозою для підлітків, тому 16 січня 2019 року Президент України підписав закон про протидію булінгу. Цей закон є чинний та вбачає конкретний алгоритм дій та заходів у разі виявлення булінгу.

До профілактики булінгу належать довірчі відносини з батьками та правильне виховання, гідне ставлення до дитини в родинному колі, викладачі у школах та наявність психологів, до яких дитина може звернутися у разі сорому.

У підсумку треба сказати, що шкільний булінг за своєю природою є складним соціально – психологічним явищем, як і професійний мобінг. В обох цих ситуаціях людина потерпає, та зневірюється, інколи наважуючись на несправне. Треба зважати й на те, що ці явища мають хронологію, адже той, хто страждав у школі від булінгу, переходячи в робочий колектив, зазвичай, потерпає від мобінгу. Аби покласти край цьому на плечі психологам, викладачам та соціальним працівникам лягає нова відповідальність, а саме – до функцій соціального працівника у ситуаціях прояву булінгу чи мобінгу входять:

Інтерв'ювання (в ході якого соціальний працівник завдяки розвиненій комунікації спілкування, повинен виявити причину, чому саме ця людина, опинилася під тиском цього явища, або ж це людина - кривдник, тоді в компетенції соціального працівника є роз'яснення, які

саме зовнішні фактори стали наслідком агресивної поведінки);

Застосування соціальним працівником комплексної моделі допомоги (посилення сильних сторін дитини/дорослої людини, яка опинилась у ситуації булінгу/мобінгу та виведення її зі стану психологічного розпачу; якщо це людина – кривдник, соціальний працівник надає їй виховний вплив через соціальні інститути / заходи);

Застосування соціальним працівником екзистенційного підходу (усунення страху, тривоги, невпевненості та оптимізація взаємовідносин клієнта з колективом у школі / на роботі).

Наша компетентність залежить цілком від того, чи не скажемо ми «Це ваші власні проблеми, і ви їх вирішуйте», адже в нашій професії немає чужих проблем, і ми повинні це пам'ятати!

Список використаних джерел

1. 67% дітей в Україні зазнали цькувань у попередні 2-3 місяці [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://humanrights.org.ua/material/67_ditej_v_ukrajini_zaznali_ckuvan_u_p_operedni_23_misjaci.

2. Лейн Д.А. Школьная травля (буллинг) / Дэвид А.Лейн [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://refdb.ru/look/1718343.html>.

3. ВРУ ухвалила закон про протидію булінгу [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://selidovo-rada.gov.ua/novini/verkhovna-rada-ukrajini-ukhvalila-zakon-pro-protidiyu-bulingu>.

Синиця К.А.,
*студентка спеціальності «Соціальна робота»
Донецького державного університету управління,*
Николаєва В.І.,
*кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціології управління
Донецького державного університету управління
Україна, м. Маріуполь*

ПРОБЛЕМИ АДАПТАЦІЇ ЖІНОК, ЯКІ ВІДБУВАЮТЬ ПОКАРАННЯ У ВИПРАВНИХ ЗАКЛАДАХ

Ізоляція засуджених жінок від суспільства, специфічні умови утримання справляють глибокий вплив на психіку, змушують переживати своє перебування в колонії. Такий психічний стан засуджених жінок створює певний клімат, який відбивається на проходженні виправного процесу, вимагає пристосування їх психолого-педагогічних методів і засобів до особливостей стану засуджених жінок.

На жаль, для України сьогодні злочинність є однією з відчутно значущих соціальних проблем, що загрожує суспільному порядку, безпеці та стабільності функціонування держави. Згідно даних прес-служби Державної служби статистики, в Україні з року в рік зростає не лише кількість злочинів, але й їх жорстокість, важкість та цинічність. За даними Міністерства юстиції України, станом на 1 січня 2018 року пенітенціарна система України охоплювала 148 установ виконання покарань, в яких утримувалося понад 172 тис. засуджених [1].

Зараз більше уваги приділяється ресоціалізації жінок, які відбувають покарання у виправних закладах, ніж адаптації їх до умов і перебування у виправних колоніях. На жаль, постійного моніторингу та соціологічних досліджень тримання засуджених жінок не проводиться.

Соціальній роботі в пенітенціарних закладах присвячені праці Ю. Алферова, А. Бабушкина, В. Білецького, М. Лукашевича, М. Фірсова, Д. Ягунова.

За даними раніше опитувань, засуджені жінки визначають, що перші шість місяців відбування покарання як найтяжчі. Основна мета соціальної роботи із засудженими – гуманізація процесу відбування покарання, зниження рівня рецидивної злочинності.

Соціальна робота із засудженими – це професійно комплексна діяльність із надання соціальної допомоги та підтримки, здійснення соціального захисту засуджених, результатом чого є створення умов для соціального, позитивного функціонування й удосконалення людини, котра переступила поріг закону.

Перебування в соціальній ізоляції надає сильний вплив на особистість людини, її подальшу долю, так як наслідком відбування покарання у вигляді позбавлення волі є дезадаптація людини, в результаті якої відбувається звуження спектра можливостей засудженого пристосуватися в постпенітенціарний період до існуючих норм права і моралі, умов життя на свободі. Крім того, порушуються форми взаємодії засудженого після звільнення від відбування покарання із соціальним середовищем на волі, що перешкоджає формуванню у нього адекватної реакції на життєві ситуації, самореалізації. Найбільш важко засуджені переносять початковий період перебування в умовах ізоляції [2].

Важливу роль в полегшенні адаптації новоприбулих засуджених до життя в умовах виправної установи належить відділу соціально-виховної та психологічної роботи.

Види виправних установ: виховні, загального, суворого та особливого режиму, поселення, тюрми, лікувальні. Вони відрізняються умовами перебування. Як правило, засуджені в тому чи іншому закладі

подібного плану виявляються в залежності від того, яким було правопорушення та на скільки небезпечним для суспільства.

Формування та реалізація пенітенціарної політики в Україні упродовж останніх 4 років, Д. Ягунов вважає відбувалось під впливом 11 показників. На нашу думку найбільш важливими можна вважати [3]:

дифузія та розмивання рамок відповідальності за результати запровадження ініціатив у сфері пенітенціарного реформування;

відсутність будь-якого більш-менш чіткого плану дій як на початку реформи, так і на подальших етапах пенітенціарного реформування;

формування пенітенціарної політики здебільшого за рахунок безоплатного залучення громадянського суспільства з одночасним широким залученням оплачуваних державних експертів;

тривале саботування запровадження пенітенціарного інспектування як виду діяльності, так само як і підготовки проекту Закону про пенітенціарні інспекції;

міфологізація та зайва теоретизація пробації як складової пенітенціарної системи.

Жінки більш емоційні, мають підвищену сугестивність, більш чутливі до умов життя, до характеру взаємин з оточуючими. Тому відбування покарання, умови відчуження (необхідність дотримання вимог режиму, бідність предметного світу та ізоляція, сенсорна депривація, скупченість, специфічні форми звернення адміністрації і засуджених), що існують у місцях позбавлення волі, здійснюють на жінок більш сильний вплив, ніж на засуджених чоловіків.

Тому жінки, які відбувають покарання в місцях позбавлення волі, швидше руйнують позитивний соціальний стереотип, швидше десоціалізуються. Їхні психологічні стереотипи та соціальні зв'язки руйнуються швидше, ніж у чоловіків. Крім того, жінці складніше подолати інерцію злочинної діяльності та включитися до процесу ресоціалізації. Більшості з них нікуди повертатися, сім'ї розпалися, зв'язки із дітьми розірвані, навички роботи втрачено. Слід зазначити що, чим більший вік засудженої тим важче проходить її адаптація. З віком гостріше відчувається втрата особистісних перспектив, втрата сім'ї, звичок, реакція на нові умови та втрата зв'язків із суспільством.

Проблема « жінки у в'язниці » є особливо злободенною у зв'язку із тим, що реалізація принципу рівності всіх перед законом далеко не завжди задовольняє природні очікування жінок, а робота з жінками-в'язнями у пенітенціарних установах має істотні особливості, які також необхідно враховувати.

Адже адаптація жінок які вчинили злочин, в силу фізіологічних, соціальних, психологічних та інших чинників, має власну специфіку.

Відомо, що ізоляція від суспільства, особливо на тривалий строк, спричиняє втрату соціально корисних зв'язків і позбавляє самостійності в розв'язанні побутових проблем. Перебуваючи в установах виконання покарань, жінка подеколи здобуває нові для неї навички злочинного життя, крім того, під час відбування покарання деякі деформації особистості можуть поглибитися.

Таким чином, зміст соціальної роботи з засудженими в установах виконання покарань визначається особистісними характеристиками засуджених, важкістю скоєних ними злочинів, якістю соціальних зв'язків та можливостями соціального працівника. В арсеналі соціальних працівників є значне розмаїття технологій, форм, методів та засобів роботи з засудженими, які: сприятимуть розвитку і зміцненню їхніх соціально-корисних зв'язків, підвищенню соціального статусу, забезпечуватимуть соціальний захист і соціальний розвиток, формуватимуть соціально прийнятне для них середовище.

Отже, засудженим жінкам притаманне слабке залучення у соціальне життя, зниження особистісних якостей, нереалізованість у сім'ї. Майже усім жінкам потрібен приватний простір у житті, для неї це дуже важливо, але жінка яка потрапляє у виправний заклад, втрачає здатність до приватного життя.

Скоюючи злочин та відбуваючи покарання жінка втрачає повагу до патріархального світу, створеного чоловіками. Разом із цим вона втрачає власну жіночу сутність. Через це чоловіки перестають бути для неї авторитетом, та у подальшому своєму житті вона навчається обходитись без чоловіка як життєвої потреби.

Також потрібно зауважити, не зважаючи на те, що жінок більше ніж чоловіків, жіноча злочинність у декілька разів менша за злочинність серед чоловіків. Тому жіночій злочинності не приділяють пильної уваги, та вважають її вторинною по відношенню до чоловічої. Також жіноча злочинність має більшу латентність.

Для того, щоб осмислити процес спілкування соціального працівника і колишнього ув'язненого, поважно визначити його спрямованість, цінності, відповідно до якого воно повинне будуватися. Цінності соціальної роботи формуються відповідно до гуманістичної етики спілкування, а її вищою цінністю є людина. Етика міжособової взаємодії виключно складна. У основі її – головні принципи довіри і доброзичливості, пошана до іншої людини. Визнання цінності іншої людини може виражатися і в конкретних оцінках і навіть, якщо ця позитивна оцінка випереджає дійсні достоїнства людини, він старатиметься її виправдати, тобто виконати ту соціальну роль, яка йому наказує ззовні.

Список використаних джерел

1. Загальна характеристика Державної кримінально-виконавчої служби України (станом на 31 грудня 2018 р.). Офіційний веб-сайт Державної пенітенціарної служби України. URL: <http://www.kvs.gov.ua/>.
2. Михайленко О.В. Особливості соціально-виховної роботи із засудженими жінками в установах виконання покарань. О.В. Михайленко. // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. – Серія: Педагогічні науки. – 2014. – вип. 122 . – С. 175-179.
3. Пенітенціарна політика в Україні (2015-2019): результати, виклики та порядок денний нової реформи. URL: <http://www.yagunov.in.ua/?p=2471>.

*Суровцева І.Ю.,
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри соціології та соціальної роботи
Приазовського державного технічного університету
Україна, м. Маріуполь*

ПЕРИНАТАЛЬНА СОЦІАЛЬНА РОБОТА: МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ТА ПРОБЛЕМИ ІНСТИТУАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ

Одним з напрямків медико-соціальної роботи є перинатальна соціальна робота.

Вагітність може бути дуже захоплюючою і періодом чистої радості; однак вона також може бути страшною і бурхливою подією. Медичні умови, невпевненість та соціокультурна ситуація в сім'ї можуть завадити спробі насолодитися вагітністю та народити здорову дитину. Перинатальний період (від зачаття до першого року життя дитини) може бути ускладнений такими факторами, як медикаментозна вагітність високого ризику, аномальні діагнози плоду, передчасні / хворі новонароджені, вживання наркотиків вагітною жінкою та / або її родиною, сімейний конфлікт, юридичні проблеми, батьки, які мають когнітивні, поведінкові та / або психічні потреби, амбівалентність щодо вагітності та бідності. Навіть на здорову вагітність з оптимальними психосоціальними умовами може вплинути занепокоєння та невпевненість щодо нового набутого статусу батьківства.

У 70-80-ті рр. XX ст. відбувається інституалізація перинатальної соціальної роботи закордоном. Так, у 1974 р. у США було ініційовано утворення Національної асоціації перинатальних соціальних працівників (NAPSW) під час семінару з питань охорони здоров'я матері та дитини, а остаточно Національна асоціація перинатальних соціальних

працівників була створена в травні 1980 року і презентована офіційно на Четвертій національній конференції з питань перинатальної соціальної роботи у Вашингтоні. Її метою було сприяння, розширення та посилення зацікавленості соціальних працівників у перинатальній охороні здоров'я [1].

Національна асоціація перинатальних соціальних працівників розробила та запровадила наступні Стандарти надання соціальних послуг у сфері перинатальної соціальної роботи: стандарти підліткової вагітності; стандарти усиновлення в умовах лікарні; стандарти у сфері освіти у перинатальній соціальній роботі; стандарти для перинатальних соціальних працівників, які працюють з пацієнтами у стані депресії після пологів; стандарти соціальних служб у центрах лікування безпліддя; стандарти соціальних служб у відділеннях інтенсивної терапії для новонароджених; стандарти соціального обслуговування в акушерських установах тощо.

Міжнародний досвід розвитку перинатальної соціальної роботи свідчить, що зайняті в різних умовах, перинатальні соціальні працівники допомагають молодим батькам, сім'ям та громадам реагувати на психосоціальні проблеми, що виникають у період вагітності до першого року життя немовляти.

Перинатальні соціальні працівники працюють над підтримкою жінок та сімей під час вирішення медичних проблем, опрацьовують складну інформацію про вагітність та новонароджених, підтримують доступність догляду уразливих сімей у громаді. Перинатальні соціальні працівники розвивають підтримуючі та терапевтичні стосунки з клієнтами та їх сім'ями, забезпечують домашні візити до клієнтів протягом вагітності та післяпологового часу, щоб забезпечити підтримку, заохочення та рекомендації. Співпрацюють з медсестрою з питань пренатального населення, переглядаючи індивідуалізовані плани догляду.

Перинатальні соціальні працівники можуть використовувати кризове втручання за таких обставин:

- оцінка сильних сторін та проблем жінок та сімей, коли вони підходять до народження дитини;

- поліпшення наслідків психосоціальних та медичних проблем, працюючи безпосередньо з жінкою та сім'єю, а також допомагаючи їм отримати доступ до послуг, що надаються тривалий час за необхідності;

- допомагати у створенні та вихованні здорових відносин батько-дитина;

- адвокація жінок та її родину в межах охорони здоров'я та в громаді.

- під час перинатальної втрати (безпліддя, викидень, патологічний

діагноз плоду, смерть новонароджених), соціальний працівник допомагає сім'ям зрозуміти та впоратися з почуттям горя, допомагаючи навчитися жити з новим статусом.

Перинатальні соціальні працівники діють у лікарнях, що є місцями зосередження медико-соціальної роботи у громадах. Вони можуть працювати в педіатричних хоспісах, установах усиновлення, клініках для пренатальної діагностики, прийомній допомозі, освіті батьків, запроваджуючи програми раннього втручання, відміни пренатальної терапії, тощо. Деякі перинатальні соціальні працівники надають амбулаторні послуги з психічного здоров'я, під час пристосування сім'ї до медичних проблем, управляють переходом від післяпологової депресії до батьківства, сприяють пережити перинатальні втрати. Наприклад, пренатальний кейс-менеджер у Центрах сімейного здоров'я (США), маючи досвід роботи з пренатальними / післяпологовими батьками і уразливими групами вагітних та диплом медичного асистента, забезпечує координацію планів догляду за пацієнтами, веде медичну документацію, спостерігає та контролює спеціальні призначення тощо. Отже, місія перинатальної соціальної роботи - грамотна співчутлива турбота про дитину та кожну породіллю.

На пострадянському просторі, перинатальна соціальна робота розвивається у межах психолого-соціальної роботи, використовуючи напрацювання перинатальної психології. Наголос робиться на профілактиці відмов від новонароджених дітей та супроводу вагітних жінок, які перебувають у складній життєвій ситуації. Профілактика відмов – один із напрямів профілактики соціального сирітства. Проблема збереження дитині кровної сім'ї безпосередньо пов'язана з організацією роботи з вагітними жінками. Дуже часто до відмови від новонародженого жінку штовхають не прості життєві обставини: відсутність житла, роботи, коштів для існування, категоричне неприйняття дитини близьким оточенням жінки та ін.

Тому в даний час особлива увага приділяється розробці різних комплексних програм з профілактики відмови від новонароджених. У Російській Федерації при місцевих перинатальних центрах існують відділи, що організовують роботу з надання допомоги та профілактики відмови від новонароджених. Робота ведеться за участю медиків, психологів і фахівців із соціальної роботи. В Україні відпрацьовується модель соціальної роботи, спрямованої на супровід кризової вагітності, раннє виявлення жінок, які мають намір відмовитися від новонародженої дитини, та надання їм своєчасної адресної допомоги. Спеціалісти мережі ЦСССДМ працюють з пологовими будинками в разі, коли жінка висловила намір відмовитися від новонародженої

дитини [2]. Наразі проводяться роботи з фахівцями, специфіка роботи яких передбачає контакти з клієнтом, що переживають перинатальну втрату (психологи, акушери-гінекологи, неонатологи, неврологи, психотерапевти, психіатри, остеопати, середній медичний персонал, соціальні працівники). Таким чином у пострадянських країнах очевидні труднощі з інституалізацією перинатальної соціальної роботи.

Список використаних джерел

1. The National Association of Perinatal Social Workers. URL: <https://www.napsw.org/napsw-history>.

2. Суровцева І.Ю., Копейкіна М. Сучасний стан та соціальні наслідки відмов від новонародженої дитини «Вісник Маріупольського державного університету. – Серія : Філософія, культурологія, соціологія. 2019. – Вип. 17. – С. 74-79. Маріуполь: МДУ, 2019. <http://visnyk-culturology.mdu.in.ua/ARHIV-uk/17/12.pdf>.

Турба О.О.,

*кандидат соціологічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної роботи та психології
Національного університету «Запорізька політехніка»
Україна, м. Запоріжжя*

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

Згідно зі ст. 1 діючої Конституції Україна визначена як соціальна держава, отже соціальна робота своєю суттю покликана сприяти зміцненню стабільності і безпеки суспільства. Але система соціального захисту населення в Україні в сучасних умовах вимагає до себе також постійної уваги з боку держави та суспільства в цілому.

Необхідно відзначити головне, що соціальна робота в нашій державі як і в інших пострадянських країнах, здійснюється в умовах гострої економічної кризи. Таке становище склалося в нашій країні в 90-х роках і, на жаль, продовжує залишатися понині; криза в Україні набула системного, затяжного характеру. Пострадянський простір зараз є чітко вираженою зоною соціального неблагополуччя і нестабільності: так, доходи нижче величини прожиткового мінімуму має значна частка населення, у тому числі 25 відсотків в Україні. А за даними соціологічних опитувань фактичний рівень бідності в Україні (41,7%) в 1,5-2 рази перевищує офіційний показник [1].

На пострадянському просторі фактично вичерпаний потенціал кваліфікованих фахівців і грамотних управлінських кадрів, необхідних для модернізації економіки. Значна частина висококваліфікованих

працівників змушена працювати не за фахом, багато – за межами рідної країни. Наше суспільство постало перед загрозою повної незворотної втрати основних виробничих фондів – основи життєдіяльності та незалежності держави. Для структурної перебудови народного господарства потрібно, за вкрай заниженими урядом термінами, до 20 років і не менше як 130 млрд. доларів США. Водночас, за розрахунками відомого економіста Дж. Сакса, така перебудова може зайняти від 40 до 120 років [2].

Моральне здоров'я українського суспільства значно погіршує поглиблення соціальної нерівності, кримінальний переділ народного добра; продовжує поглиблюватися диференціація населення за рівнем доходів. Дослідники вважають, що критичний рівень реального коефіцієнта співвідношення доходів (10% найбільш забезпеченого і 10% найбіднішого населення), після якого суспільство не може вважатися соціально стабільним, дорівнює 10:1. В Україні таке співвідношення сьогодні становить 50:1, тобто в п'ять разів (!) перевищує критичну межу [3].

Більш ніж чверть століття, практично з моменту отримання Україною юридичної незалежності, в нашій державі виникають нові і нові проблеми, успішне розв'язання яких потребує системних соціологічних досліджень та напрацювань соціологічної науки і практики.

Одна з першочергових проблем пов'язана з необхідністю подолання комплексу неповноцінності держави, а з нею і кожного громадянина України. Соціальну роботу з переборення цього комплексу неповноцінності необхідно проводити, насамперед, в гуманітарно-ідеологічній площині і цій роботі повинен передувати серйозний теоретичний аналіз ситуації та варіантів вирішення зазначеної проблеми. Близька до першої і проблема відсутності в країні високої державницької ідеї (можливо, подібної до пресловутої американської мрії, до лозунгу «Америка понад усе»), яка б об'єднувала всіх громадян країни на шляху розвитку держави. Звісно, вирішення цієї проблеми виходить за рамки соціологічної теорії, але і залишатися осторонь проблеми наука соціального управління не має морального права.

Наука соціального управління давно мусила дати теоретичну оцінку завеликій кількості задекларованих в країні заходів та лозунгів, які на свій лад протиставляють окремі групи суспільства, а в підсумку – роз'єднують націю, наприклад, у мовному питанні, у міжконфесійних конфліктах, у заниженні ролі історичних героїв, шанованих на окремих територіях та штучному возвеличенню інших персонажів. З 2014 року з'явилася проблема адекватного самовідчуття себе українцем у

мільйонів жителів окупованого Криму та анексованого Донбасу. Вочевидь, з населенням цих територій необхідно проводити у першу чергу кропітку ідеологічно-психологічну роботу, додавати впевненості, що ті залишаються українцями, що вітчизна певним чином дбає про їхнє майбутнє і не перестає вести пошуки шляхів вирішення проблеми територій.

Паралельно з попередньою виникла і дедалі розширюється серйозна проблема з переселенцями. З початком воєнних дій ними опікувалися практично лише волонтери, які надавали первинне житло та гуманітарну допомогу переселенцям; державні органи були осторонь цих проблем. Наразі переселенці стали більше потребувати допомоги в соціальній адаптації, працевлаштуванні. У вирішенні цих проблем вирішальне слово має бути вже не стільки за теорією, як за соціальною практикою.

Значний контингент українців перебуває за кордоном зі своєї доброї волі, правильніше, з недостої волі можновладців, які не дали їм можливості працювати і мати гідний заробіток у рідній країні. Більшість з від'їжджаючих за кордон – це молоді люди. Від того, наскільки буде молоде покоління готове взяти на себе відповідальність за розвиток держави, як активно і конструктивно приєднається до суспільних процесів, наскільки ініціативно воно братиме участь у розв'язанні нагальних завдань, значною мірою залежить доля країни, завтрашній день якої належить саме молоді. Натомість ми маємо прийнятих за роки незалежності понад 700 Законів України та близько 800 підзаконних нормативно-правових актів, які, за думкою їх творців, були спрямовані на вирішення молодіжних проблем. На жаль, ця купа «документів» так і не змогла вирішити проблему трудової міграції молоді.

Отже, вирішенню зазначених проблем через проведення специфічної соціальної роботи повинні передувати реальні політичні та економічні державницькі заходи; безумовно, широке поле діяльності із зазначених проблем залишається і теоретикам та практикам соціального управління і соціальної роботи.

Список використаних джерел

1. Соціальна робота: навчальний посібник // Соціальна робота. Книга II. – К.: ДЦССМ, 2002. – С.11.
2. Соціальні інтереси в системі національної безпеки України. –К., 1996. – С. 38.
3. Балабан Р. Проблеми сучасної України та практичні рекомендації щодо їх вирішення // <http://www.ipiend.gov.ua/libs/spaw/empty.html>. – 2014. – Вип. 30. – С. 159-161. – Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua / UJRN / Nvuuped_2014_30_59](http://nbuv.gov.ua/http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuuped_2014_30_59).

Черногор О.О.,
магістрантка спеціальності «Соціальна робота»
Національного університету «Запорізька політехніка»;
Баршацька Г.Ю.,
кандидат соціологічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної роботи та психології
Національного університету «Запорізька політехніка»
Україна, м. Запоріжжя

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНО-ПРОФІЛАКТИЧНОЇ РОБОТИ ЩОДО ЖОРСТОКОГО ПОВОДЖЕННЯ З ДІТЬМИ

Жорстоке поводження з дітьми визнано однією з найбільш розповсюджених форм порушення прав людини у світі. Без подолання цього згубного явища не можливо створити умови для повноцінного розвитку дитини, реалізації її особистості. Проблема насильства над дітьми свідчить про необхідність ретельного вивчення й розробки профілактичних заходів спрямованих на її вирішення, оскільки діти є найнезахищенішою, найуразливішою й майже повністю залежною від дорослих частиною суспільства.

Протягом тривалого часу в Україні на рівні суспільства проблеми насильства в сім'ї активно не обговорювалися. Правозахисні громадські організації, зокрема жіночі, стали не тільки ініціаторами захисту жертв насилля, а й спонукали державні органи влади до формування необхідної законодавчої бази щодо розширення державної системи захисту потерпілих від насильства.

Явище насильства потребує ретельного розгляду, важливо вчасно виявити випадок жорстокого ставлення до дитини. Саме з цією метою нами запропоновано методику вияву дітей, які постраждали від насильства з урахуванням вікових особливостей.

Для всіх вікових категорій властиві такі характерні прояви, які свідчать про насильство, яке над ними чинять: затримка фізичного чи психічного розвитку, затримка мовного моторного розвитку, низька успішність, нервовий тік, енурез, порушення сну, тривожність, тривалі пригнічені стани, сумний чи стомлений вигляд, порушення апетиту, постійний голод чи спрага, санітарно-гігієнічна занедбаність, педикульоз, аутоагресія тощо.

У маленької дитини, яка стала жертвою насильства, спостерігаються специфічні поведінкові реакції, вона може здригатись від звуків, неадекватно реагувати на питання, вона стає знервованою,

Науковці Т. Сафонова, Є. Цимбал, Л. Олефіренко, І. Дем'яненко

виділяють такі вікові особливості психічного стану та поведінки дитини, які дозволяють запідозрити насильство щодо них:

- пасивна реакція на біль;
- відсутність опору, примиреність з існуючим станом речей;
- нічні кошмари.

Також можна визначити наступні фізичні та соматичні ознаки того, що з дитиною жорстоко поводяться:

- енурез;
- енкопрез;
- гіперактивність;

синці (на плечах та грудній клітині, сідницях, нижній частині спини, поверхні стегон, щокках, нижній щелепі, внутрішній поверхні вуха) характерної форми (пряжка ремня, пальці, шнур тощо);

- множинність та різний «вік» синців (від темних до жовтих);
- укуси, опіки (особливо на кінцівках, круглі чіткі опіки від сигарет);
- переломи;

«синдром тряски» (крововиливи на кон'юнктиві ока, сліди пальців на грудях);

пошкодження генітальної, анальної ділянок у вигляді синців, припухлостей, розривів, пігментації, кровотеч;

захворювання, що передаються статевим шляхом, інфекції сечовивідних шляхів;

- нервово-психічні розлади;

психосоматичні захворювання (непояснювані болі внизу живота, дерматити тощо)

Соціально-профілактична робота щодо жорстокого поводження з дітьми має такі форми:

первинна – як загальна просвіта населення з цього явища: що воно таке, чому воно є поганим і неприйнятним. Застосовується в основному для благополучних сімей, має такі форми, як: групова профілактична робота (тренінги, інтерактивні дискусії, відеолекторії, семінари, тощо) проводиться силами спеціально підготовлених спеціалістів серед учнівської та студентської молоді, молодих сімей, військовослужбовців та зосереджена на попередженні домашнього насильства у родинах, на створення партнерської сім'ї, та індивідуальна робота з певною категорією населення, яка становить групу ризику, як, наприклад, діти з неблагополучної сім'ї.

вторинна (де зафіксовано, чи постерігається жорстоке поводження з дітьми, членами родини, домашніми тваринами) – це цілеспрямована робота з окремими групами дорослих і дітей з метою зміни ставлення до поводження з дітьми, формування гуманного ставлення дорослих до

дітей, життєвих умінь та навичок у дорослих та дітей, роз'яснення сутності і відповідальності за жорстоке поводження з дітьми);

третинна профілактика проводиться з тими, хто постраждав від жорстокого поводження з метою навчання самозахисту; з тими, хто здійснює таке поводження – як соціальне навчання і контроль, що є умовою збереження сім'ї, залишення батьківських прав тощо. Це вже є реабілітаційною роботою безпосередньо з жертвами насильства.

Але, на жаль, незважаючи на певні позитивні зрушення у розв'язанні проблеми насильства, механізм соціально-правового захисту потерпілих від насильства залишається недосконалим: не вистачає відповідних закладів для надання допомоги потерпілим та спеціально підготовлених фахівців у сфері запобігання насильству, неефективною є система раннього виявлення випадків насильства в родині. Недостатньо ефективною також є система санкцій, що застосовуються щодо осіб, які вчиняють насильство в сім'ї. Специфіка соціально-педагогічної допомоги жертвам насильства полягає в спрямованості на позитивну зміну середовища, в якому знаходиться жертва насильства.

СЕКЦІЯ 2

ФІЛОСОФСЬКІ ДИСКУРСИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Попович Я.М.,
кандидат філософських наук, доцент
доцент кафедри загальноправових та політичних наук
Національного університету «Запорізька політехніка»
Україна, м. Запоріжжя

ЗНАЧУЩІСТЬ ЦІННІСНИХ ОСНОВ В ДЕМОКРАТИЧНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Сучасний етап суспільного розвитку з притаманними йому процесами демократизації, трансформації, глобалізації все більше актуалізує проблему формування системи політичних цінностей, демократичної політичної культури. Демократія, утверджуючи принцип політичного плюралізму, дає змогу громадянам вільно реалізовувати своє право на захист власних інтересів, обстоювати свої політичні інтереси, створювати з цією метою різні організації.

Гуманізація політичного життя пов'язується з ідеєю захисту і реалізації прав людини, що визначає механізм політичної влади, наголошуючи на людському вимірі соціальних та політичних реалій, способів вирішення соціальних проблем і досягнення політичних цілей. Гуманістична ціннісна домінанта збагачує зміст політичних цінностей –

демократії, плюралізму, стабільності тощо, акцентуючи на їх людяному розумінні, а змістовне розуміння збагачується за рахунок психологічного, культурного, правового й екологічного аспектів.

Поняття «цінність» було запроваджене до наукового обігу в середині XIX ст. (Р. Лотце, Г. Коген та ін.). Згодом на основі всебічного детального опрацювання цього поняття сформувалася галузь філософського знання – теорія цінностей, або аксіологія (грец. *axios* – цінність). Як зазначає Ю. Шайгородський: «Теорія цінностей – узагальнена назва «мережі» проблем, загальних для так званих оцінюючих наук – етики, естетики, психології, політології, антропології, соціології, етнології. Спеціалізація усе більше й більше розділяє ці науки, ізолюючи одну від іншої, а аксіологія (грец. *axios* – цінність і *logos* – вчення) діє у зворотному напрямі, окреслюючи проблеми, загальні для них» [4, с. 42].

Вітчизняний дослідник В. Малахов у поясненні природи цінностей вказує два підходи, що формувалися в сучасній науці: аксіологічний (ціннісний) і пізнавальний (когнітивний). Перший пояснює те, яке значення речі можуть мати для людини, для суспільства з погляду потреб та інтересів (у результаті ми і встановлюємо цінність цих речей); другий пояснює сутність речей самих по собі, як вони є [4, с. 112-114].

Психологія визначає цінності як певні смисложиттєві орієнтири, які є результатом досягнення людиною соціальної реальності і спрямовують її існування в цій реальності (індивідуально-психічні переживання людини). Сучасна психологія досить широко розробляє питання «цінності». Доречно згадати в цьому контексті відомого психолога В. Франкла, який стверджував, що пошук людиною сенсу життя – це вроджена мотиваційна тенденція, яка спонукає до пошуку відповідних цінностей. Аналіз системи цінностей, притаманних окремим особам та групам, здійснив американський політичний психолог К. Волтер. Соціальну теорію цінностей вивчали У. Томас, Ф. Знанецький, К. Клакхон та інші.

Існує велика кількість визначень поняття «цінності», які відрізняються одне від одного, однак кожне з них фіксує загальні ознаки його змісту. У сутності цінностей зазвичай виокремлюють два аспекти: 1) зв'язок з індивідом як суб'єктом оцінювання; 2) санкціонування цінності суспільством або групою (при виконанні цієї умови цінності перетворюються на ідеали та нормативну базу).

Під цінністю розуміють прихильність індивідів до певних цілей, спрямованих на задоволення інтересів, які стосуються мотивацій та мають важливість (значення) у повсякденному житті; міцну віру в те, що певний спосіб поведінки і/або мета існування в соціальному і

особистому плані є більш вагомими, ніж інші (М. Рокіч); колективні переваги, які виникають у певному інституціональному контексті і беруть участь у його регулюванні; те, що люди оцінюють, цінують, бажають мати, рекомендують і навіть пропонують як ідеал; те, що має для них моральну, естетичну та пізнавальну значущість [3, с. 12].

За об'єктами виділяють такі групи цінностей: соціально-політичні, економічні, моральні тощо. За суб'єктом – цінності суспільства, соціальної групи, колективу, індивіда. За В. Тугаріновим, цінності поділяють на матеріальні, соціально-політичні та духовні.

Політичні цінності є елементом ціннісної системи будь-якого суспільства. Щоб стати орієнтирами і цілями суспільства, політичні цінності потребують обґрунтування, доказів своєї істинності та універсальної прийнятності.

Розуміння та інтерпретація сучасних політичних цінностей залежить, на думку вітчизняної дослідниці Н. Жабінець, від: особливостей ідеологічної системи (теоретично оформлених поглядів та цінностей: консервативних, ліберальних, комуністичних, соціалістичних, демократичних тощо); стану трансформації політичної системи та суспільства загалом; національних та цивілізаційних ознак суспільства, пов'язаних з його національною культурою; моделі та особливостей економічного розвитку суспільства; характеру історичної епохи та масштабів визначеного нею впливу на розвиток конкретної країни [1, с. 222-225].

Політичні цінності формуються і функціонують у політичних відносинах. Тому визначальним для формування відповідних політичних цінностей є їх тип (авторитарний, демократичний тощо). Водночас розвиток системи політичних цінностей визначають їх ідеологічна і культурна наповненість, національні традиції політичних відносин, прогресивність суб'єктів політичних цінностей – політичних сил, лідерів, еліт. Ідеологічний складник політичних цінностей посилює свій вплив у перехідні (революційні) періоди і знижує у спокійні (еволюційні) періоди політичного розвитку.

На формування політичних цінностей значний вплив також мають: культурний рівень та рівень розвитку особистості, спосіб соціалізації, соціальне і матеріальне становище особи, статевікові особливості, релігія як елемент національної культури, що містить традиційні цінності.

Ю. Шайгородський наголошував, що як критерій класифікації цінностей може слугувати тріада «загальнолюдські цінності – суспільні цінності – особистісні цінності», яка є результатом історичного розвитку і свідчить про тенденцію до виокремлення та вияву сутнісних

цінностей людини. Пріоритет загальнолюдських цінностей над іншими – індивідуальними та колективними (суспільними, національними) – не просто декларація. Це радше аксіологічний імператив, який підтримують нині різні напрями наукової думки. Це також вимога часу, без задоволення котрої людство може припинити своє існування [4, с. 43].

Отже, суттєвою ознакою цінності є важливість, значущість для соціального суб'єкта речі, предмета, явища чи їх окремих властивостей, сторін, якостей, які стають об'єктом поваги, бажань, переваг. Загальнолюдськими цінностями є мир і злагода в суспільстві; чесна праця і добробут; соціальна справедливість, людська і національна гідність; права і свободи громадянина, соціальна і правова захищеність людини; громадянська відповідальність і законність; демократична державність і національний патріотизм, тобто світоглядні ідеали і моральні норми, котрі відображають досвід усього людства та є спільними для всіх людей незалежно від будь-яких відмінностей.

Список використаних джерел

1. Жабінець Н.В. Політичні цінності і перспективи гармонізації суспільних відносин. Актуальні проблеми політики : збірник наукових праць. – Одеса : Юридична література, 2000. – Вип. 9. – С. 222-225.
2. Малахов В.А. Етика. : Курс лекцій : навчальний посібник. 6-те видання. – К. : Либідь, 2006. – 384 с.
3. Универсальные ценности в мировой и внешней политике. – М. : Издательство Московского университета, 2012. – 224 с.
4. Шайгородский Ю.Ж. Ціннісний конструкт міжкультурної комунікації. // Український соціум. – 2002. – № 1. – С. 41-48.

Таран В.О.,
*доктор філософських наук, професор,
професор кафедри соціальної роботи та психології
Національного університету «Запорізька політехніка»
Україна, м. Запоріжжя*

РОЗВ'ЯЗАННЯ ПРОБЛЕМИ ВІЙНИ І МИРУ ЯК ФАКТОР ВПЛИВУ НА СТАН ПАТРІОТИЧНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ДЕРЖСЛУЖБОВЦІВ В УМОВАХ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ

Патріотизм завжди вважався однією із базових світоглядно-ціннісних характеристик особистості, незалежно від її віку, статі, соціального стану, роду діяльності тощо, що у найбільш широкому розумінні означало відданість своїй Батьківщині, народові, державі. Особливе місце патріотизм посідає серед морально-духовних якостей

державних службовців як вимога, якої неухильно дотримуються при формуванні кадрового складу відповідних структур практично в усіх сучасних країнах світу. Не є виключенням і Україна, про що свідчать базові нормативно-правові документи, які регламентують діяльність державної служби в Україні, зокрема й Закон України «Про державну службу».

Подібна роль патріотизму для державного службовця обумовлена тим, що він виступає активним ініціатором, носієм і реалізатором державної політики в усіх сферах суспільного життя, котра, з одного боку, відповідає характеру культурно-цивілізаційного типу держави, а з іншого – більш конкретного – визначає рівень міцності держави як політичного утворення, ступінь її зв'язку з громадянським суспільством, здатність бути гарантом захисту конституційних прав і свобод громадян, умови забезпечення високих соціальних стандартів тощо, – тобто усього того, що створює духовно-практичну основу національно-державних патріотичних настроїв у суспільстві. Якість зазначених показників, у свою чергу, впливає на внутрішній зміст патріотизму, а також на ступінь його активності чи пасивності.

Незважаючи на те, що патріотизм є морально-етичною категорією, що характеризується спробами знаходження найбільш універсального способу її визначення (дефініції), абстрактного патріотизму не буває.

В залежності від взаємодії свого суб'єкта і об'єкта патріотизм завжди виступає у специфічному виді – етнонаціональному, територіально-регіональному, державному, громадянському, конституційному, правовому. Кожний із них має свої особливості і навіть певні елементи «внутрішньої опозиційності», що знаходить відображення у спеціальних наукових дослідженнях. Однак в тенденції всі вони взаємодіють між собою, доповнюючи один одного певними властивостями, а в ідеалі патріотизм завжди виступає особливим, конкретно-історично обумовленим симбіозом всіх зазначених видів.

Конкретної форми такий патріотизм значною мірою набуває в результаті політики держави, її здатності не тільки втілювати принципи патріотизму в систему виховання і освіти, демонструвати відданість цим принципам в процесі формування і реалізації концептуальних підходів у вирішенні найбільш гострих питань сьогодення, але і захищати свої позиції на ідеологічному фронті. Саме теоретико-ідеологічного змісту сьогодні набула проблема війни і миру, яка перетворилася на одну з найбільш актуальних з урахуванням військової агресії РФ проти України, що розпочалася у 2014 році і триває до сьогоднішнього дня. Власне, концептуальна позиція держави стосовно способу вирішення даної проблеми може проявлятися у широкому

діапазоні – від досягнення миру в результаті продовження багатовікової боротьби за власну державність і остаточної перемоги над ворогом, до погодження на мир внаслідок прийняття вимог агресора без будь-якого опору, що автоматично передбачає федералізацію країни, зміну євроінтеграційного курсу на євразійський, відмову від української національної і культурної ідентичності, зречення української мови як державної, добровільне прийняття цінностей руського миру тощо. Різні ж підходи до розв'язання цієї проблеми демонструють ступінь патріотичного духу держави, її здатність або служити орієнтиром патріотичності і для окремих громадян, і для державних службовців, і для всього українського суспільства, або уособлювати собою символ капітулянтства і політичного занепаду. У зв'язку з цим і сам патріотизм може варіюватися від войовничо-визвольного, національно-державного до пацифістського, денаціоналізованого, що фактично набуває форми квазіпатріотизму. Подібна дилема не є абсолютно новою.

Історія свідчить, що проблему миру протягом багатьох століть намагалися вирішити в контексті розв'язання дихотомії «війна – мир», про що свідчать ще думки Конфуція, Демокріта, Протагора, Сократа, Арістотеля, Епікура. Одним із гуманістичних підходів щодо проблеми війни і миру можна вважати теорію справедливої війни (Ф.Віторія, Ф.Суарес, А.Джентіле, Г.Гроцій). В період Нового часу над проблемою війни і миру розмірковували видатні мислителі Західної Європи Ф.Бекон, Т.Гоббс, Дж.Локк, Б.Спіноза. Утопічну ідею вічного миру намагалися обґрунтувати представники епохи Просвітництва – М. де Сьютлі, Ш. де Сен-П'єр, Вольтер, Ж.-Ж.Руссо та інші. Одним із варіантів вирішення цієї проблеми пропонувалося створення конфедерації християнських народів Європи.

Вимоги миру постають у роботах І.Канта як прояв самого розуму, а вічний мир розглядається як продиктований цим розумом моральний обов'язок. Проте Кант був далекий від того, щоб спрощено ставитись до проблеми миру. Адже головними засобами, якими користується природа для досягнення своєї мети, є саме антагонізми, властиві людському роду суперництво, боротьба інтересів, користолюбство та характерна для людської натури ворожість. Й.Фіхте був переконаний в тому, що вічний мир на землі може бути досягнутий шляхом домовленостей між державами, охоронятися він повинен зі зброєю в руках, а агресора мають силою зобов'язати дотримуватися миру.

На думку Гегеля, основною причиною, що породжує війну, є суперечність. Суперечність існує як в природі, так і в суспільстві, вона є джерелом всякого руху і розвитку. Раз існують держави, – об'єктивно між ними існують суперечності, які призводять до конфліктів і війн.

Народи, які не борються за свою державність і суверенітет, які не демонструють свого патріотичного духу, «підпадають під владу інших народів». У ситуації, коли необхідно йти на жертви заради незалежності і суверенітету держави, війна виступає важливим чинником збереження незалежності, і в цьому полягає її позитивний «моральний аспект».

Необхідно визнати, що наведені ідеї чітко корелюють із сучасним станом розвитку світового співтовариства, в якому проблема війни і миру набула глобального характеру. На жаль, на сьогодні світ ще не досяг стану зрілості з відповідним рівнем політичної, правової і моральної культури. В результаті ми спостерігаємо не тільки збереження, але й розширення кола причин, що викликають війни: від ціннісно-цивілізаційних, геополітичних і економічних до релігійних і ментально-психологічних. Та й типологія війн значно розширилась – громадянська, економічна, торговельна, інформаційна, релігійна, партизанська, превентивна, позиційна, війна на виснаження, правовійна тощо, що обумовлюється специфікою суперечок між конфліктуючими сторонами, їх відповідністю конкретним обставинам та наявним засобам.

Особливе місце нині посідає «гібридна війна» – термін, що з'явився у 2005 році і став домінуючим у дискурсі стосовно сучасної і майбутньої війни. Її особливістю є поєднання традиційних засобів ведення бойових дій з «недержавними акторами». Важлива роль у гібридній війні надається досягненню стратегічної мети через не прямі військові операції, а через використання комплексу інформаційних, дипломатичних, політичних, правових, економічних, міжнародних тощо важелів впливу, що повністю відповідає сучасним глобалізаційним процесам (Д. Перкінс). Насправді ж це найбільш витончена і підспудна війна, яка намагається свою агресивну сутність замаскувати псевдомирною риторикою, перетворити агресора на жертву, а жертву виставити агресором. Тим не менш, не зважаючи на усвідомлення усіх небезпек війни, вона нині розглядається не тільки з точки зору її суто негативного прояву, але й як фактор, що сприяє масштабним змінам у суспільстві та переосмисленню ним свого місця у світі заради виживання. Отже, виходячи із нинішніх реалій, війна, без сумніву, є злом, але і сталий мир – це проблемне питання, оскільки він може бути досягнутим переважно як засіб стримування війни.

Все це дає підстави для об'єктивної оцінки причин війни, котру розв'язало політичне керівництво Росії проти України, та умов настання миру. Очевидно, що ця війна є результатом, у першу чергу, агресивної політики РФ, вираженням її неоімперської сутності, побудованої на ідеології «руського миру» та претензіях на світове лідерство (навіть

окупований Крим перетворений на військову базу, що дає можливість розширювати зону російської експансіоністської політики в регіоні, а Донбас – на полігон для випробування зброї і підготовки особового складу РЗС), невизнанням самого факту існування суверенної, демократичної, економічно розвиненої і національно згуртованої України. Для України ж ця війна – єдиний спосіб збереження своєї політичної суб'єктності і національно-культурної ідентичності.

Тому будь-які пацифістські заклики до миру, «миру за будь-яку ціну», які сьогодні стали гаслами у першу чергу проросійських політичних сил в Україні, спрямовані на визнання справедливою і обґрунтованою у першу чергу імперську політику РФ. На жаль і нинішня правляча партія в Україні та її політичне керівництво на чолі з Президентом обрали для себе за мету досягнення «миру за будь-яку ціну», «ховаючись» за специфічним трактуванням тез про «цінності життя кожної окремої людини», «турботу про українських громадян на окупованих територіях», «дружелюбність російського народу», ставку на «пріоритет дипломатично-переговорних заходів досягнення миру» тощо, абстрагуючись при цьому від усвідомлення реальних причин війни, які залишаються неподоланими, серйозних соціальних деформацій, що вже відбулися як на окупованих територіях, так і в українському суспільстві в цілому, та очевидних руйнівних для України наслідків її односторонньої мирної поступливості, що більше нагадує капітуляцію. У зв'язку з цим не можна не погодитись з Айдером Муждабаєвим, котрий зазначив, що бути «президентом миру» в країні, на яку скоїв напад самий страшний і жорстокий ворог на планеті, фізично неможливо. Виходячи проти звірів-бійців з голубом у руці, ти повинен розуміти, чим це закінчиться – загибеллю зовні або всередині. Путін безжалісний мисливець, який не прощає прорахунків. «Президент миру» в Україні для нього – лише релевантна жертва і шанс на вирішальний удар.

Однак подібна позиція має і певні наслідки, адже вона акцентує увагу на «припиненні війни» (будь-яким чином) і не передбачає активного опору ворогу, можливостей використання різних, більш радикальних, сценаріїв розв'язання проблеми, що в цілому послаблює патріотичний дух української військово-політичної доктрини і реальної політики. Саме така позиція від правлячої політичної влади розповсюджується по усім державним інституціям, у тому числі й структурам державної служби, впливаючи на настрої державних службовців. Ті ж, у свою чергу, виходячи із позиції влади, переглядають пріоритетні напрями роботи з населенням, зокрема з тими його категоріями, які мають безпосереднє чи опосередковане відношення до

військового опору російській агресії, чи є постраждалими від дій окупантів. В результаті відбувається системна дискредитація будь-яких проявів національно-державного патріотизму в українському суспільстві, бо такий патріотизм виявляється невідтримуваний державною владою, а патріоти опиняються у більш невідгідному становищі у порівнянні з непатріотами.

Отже, досягнення миру можливе не через односторонні поступки ворогу, чи виконання всіх забаганок агресора, що більше нагадує капітуляцію, а тільки як результат відновлення територіальної цілісності країни, компенсації завданих збитків та визнання права України на проведення незалежної внутрішньої і зовнішньої політики. Подальше ж запобігання війни передбачає як підтримку постійної високої бойової і мобілізаційної готовності ЗСУ, так і комплекс оновлених політико-дипломатичних, організаційно-управлінських, економічно-технологічних, інформаційно-ідеологічних, духовно-культурних тощо заходів. Видається, що саме така політика українського політичного керівництва і його позиція у розв'язанні проблеми війни і миру найбільшою мірою здатна відповідати національно-патріотичній політиці держави, що відповідним чином може впливати і на моральний дух та спрямованість діяльності державних службовців усіх рангів, видів і категорій.

Рудік О.О.,

*магістрантка спеціальності «Соціальна робота»
Національного університету «Запорізька політехніка»;*

Баршацька Г.Ю.,

*кандидат соціологічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної роботи та психології
Національного університету «Запорізька політехніка»
Україна, м. Запоріжжя*

СОЦІАЛЬНА РЕАБІЛІТАЦІЯ ПОСТРАЖДАЛИХ ВІД ДІЯЛЬНОСТІ ТОТАЛІТАРНИХ СЕКТ ЯК ПРОБЛЕМА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Історія сучасної України дала певні підстави боятися негативного впливу окремих релігійних організацій. На початку 90-х років у нас почало активну діяльність знамените «Біле братство». Майже відразу його організаторів почали безпідставно підозрювати у витягуванні грошей і майна зі своїх «прихожан». У 1993 році активісти братства захопили Софійський собор у Києві, бажаючи здійснити там масове самогубство. Керівники організації потрапили до в'язниці, але зараз

вони вже намагаються зареєструвати «Біле братство», принаймні як громадську організацію.

Існують в Україні й інші релігійні рухи, до яких із недовірою ставляться навіть чиновники профільного Державного комітету у справах національностей і релігій. Наприклад, вони не реєструють Церкву саєнтології або Церкву Муна, не надаючи їм переваг, які в Україні мають релігійні організації. До речі, головна з цих переваг – передбачене законом «Про свободу совісті та релігійні організації» право не платити податки з усіх фінансових і майнових пожертв, які ця громада отримує.

В Україні опубліковано список заборонених релігійних організацій.

До цього списку включені секти сатаністів, Саєнтологічний рух, Церква Христа (Бостонський рух), Аум Сенріке, Біле Братство, Церква Останнього Завіту Віссаріона, Богородній Центр. Ці секти офіційно визнані деструктивними.

Виділяють наступні чотири ознаки тоталітарних сект:

- наявність гуру, якого обожнюють і якому беззаперечно підкоряються і поклоняються. Наведемо висловлювання засновника кришнаїзму: «Якщо у вас є проблеми з Богом, допомогти вам може тільки гуру. Якщо ж у вас є проблеми з гуру, допомогти вам уже не зможе ніхто»;

- наявність організації, яку можна порівняти з мафією чи кадровою партією ленінського типу з залізною дисципліною і беззаперечним підпорядкуванням;

- метод, тобто винахід лідера. Це вчення, яке є ідеологічною основою даної секти і додає їй релігійний характер;

- переховування істинного змісту вчення секти.

Найчастіше в секту потрапляють люди, що знаходяться в стресовій ситуації, що мають проблеми в сім'ї, що пережили серйозне розчарування, що відчують себе самотньо. До групи ризику можна віднести індивідів з сімей з гіперопікою, осіб з обмеженими фізичними можливостями, осіб з асоціальних сімей, психостеників, істероїдів та інших.

Допомогу потерпілому слід починати з усунення тих емоційних проблем, які привели його в секту, для чого потрібен кваліфікований психолог або психотерапевт. В ідеалі процес по виходу з тоталітарної секти через зовнішню дію має на увазі участь великого числа людей: поперше, психолога і навчених їм родичів і друзів потерпілого, сектознавця і колишніх членів секти. Їхнє завдання пробудити в сектанта критичне мислення і знову поставити його в ситуацію вибору, на цей раз інформованого, а значить, вільного. В принципі, ефективну

психологічну допомогу можна визначити трьома словами: мета - чутливість - гнучкість. Для того, щоб не наткнутися на активний опір суб'єкта, необхідно чітко уявляти собі шляхи досягнення мети, необхідно володіти високою чутливістю до всіх, без винятку, його реакцій на підношення критичної інформації про секту, при цьому, володіючи достатньою гнучкістю, що дозволяє переходити від прийому до прийому, від методу до методу, від стратегії до стратегії, пристосовуючись до поведінки суб'єкта таким чином, щоб всі ці впливи допомагали в досягненні мети.

Важливу роль у реабілітації жертв деструктивних культів грає духовна реабілітація, що включає в себе роботу священика і емоційну підтримку віруючих. Таким чином, повертається сенс життя і знаходиться духовний стрижень, необхідний для нормального розвитку особистості.

Не можна забувати і про соціальну реабілітацію колишніх членів тоталітарних сект, які часто виявляються без житла і роботи, причому з втраченими навиками самостійного життя. Відновлення всього цього неможливо без допомоги юриста і соціального працівника.

Що стосується безпосередньо самого процесу соціальної реабілітації або зцілення колишніх adeptів, то тут виділяють три етапи [Форд В.]:

- усвідомлення і догляд;
- розуміння і здатність відчувати;
- перебудова і мрії.

Розглянемо роль соціального працівника в наданні допомоги на кожній з цих стадій. На першому етапі (реабілітація adeptів до виходу із секти) завдання соціального працівника полягає в проповіді сектантам, він повинен якомога більше розповідати їм про оману секти на доктринальному рівні. Адепт, мабуть, сам повинен прийти до висновку про обман, який має місце в секті по відношенні до нього.

На другому етапі колишній адепт повинен навчитися довіряти самому собі, позбувшись стереотипів, нав'язаних йому в період перебування в секті, позбутися свого роду комплексу неповноцінності.

Третій етап настає тоді, коли колишній адепт поступово починає нове життя: знаходить роботу, створює сім'ю і т.д., одним словом, остаточно соціально адаптується.

Якщо всі ці стадії будуть протікати спокійно, то, безумовно, це полегшить і прискорить реабілітацію, зробивши її більш безболісною.

Соціальний працівник може і повинен зіграти важливу роль у процесі реабілітації колишніх сектантів. Без сумніву, допомога соціального працівника може бути і матеріальною, включаючи сприяння у пошуку роботи та інше, однак у першу чергу вона полягає в

чуйному відношенні.

Отже, тактика репрограмування повинна спиратися на задовільні потреби суб'єкта до захисту, безпеки та всілякої підтримці. Особливо на перших етапах реабілітації. Це допомагає впоратися з культовим посттравматичним розладом особистості, що зустрічаються у багатьох сектантів.

Таким чином, для того, щоб успішно боротися із засиллям тоталітарних сект суспільство має усвідомити всю серйозної цієї проблеми. Державою і церквою робляться кроки з викорінення сектантства.

СЕКЦІЯ 3 **АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ** **ТА ЗА КОРДОНОМ**

Албул І.В.,
*кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи
Уманського державного педагогічного університету
ім. Павла Тичини
Україна, м. Умань*

СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ УЧАСНИКІВ АТО/ООС ЯК АКТУАЛЬНЕ ПИТАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

На сьогодні одним з головних завдань держави є максимальне охоплення соціальними послугами та пільгами учасників АТО/ООС – людей, які ціною власного життя та здоров'я захищають кожен сантиметр нашої рідної землі. Політика держави щодо підтримки учасників АТО/ООС і членів їх сімей має носити комплексний характер: від медичного забезпечення та реабілітації, придбання та будівництва житла до юридичного супроводу, працевлаштування та стимулювання самозайнятості, надання різноманітних пільг.

В умовах соціальних криз та бойових дій набуває актуальності розбудова ефективної системи соціального захисту населення, здатної вирішувати нагальні й перманентні соціальні проблеми. Особливо гостро постає потреба переосмислення соціальної політики в Україні, визначення чіткої мети, завдань, механізмів і етапів її реалізації.

Зауважимо, що для вирішення низки проблем учасників АТО/ООС є передумови, зафіксовані у законопроєктах Верховної Ради України. Зокрема, у сфері ветеранських справ та соціального захисту військовослужбовців вдалося вирішити такі проблеми: надано право на

додаткову відпустку тривалістю 14 календарних днів для учасників бойових дій та осіб з інвалідністю внаслідок війни; закріплено право на оздоровлення для дітей учасників бойових дій; надано право на отримання статусу учасника бойових дій добровольцям, підрозділи яких увійшли в офіційні збройні формування; закріплено право на одноразову грошову виплату для осіб з інвалідністю внаслідок війни із числа добровольців та членів сімей загиблих добровольців; звільнено від сплати судового збору учасників АТО/ООС та членів їхніх сімей; звільнено від сплати військового збору військовослужбовців на час безпосередньої участі в АТО/ООС; закріплено право на державну цільову підтримку для здобуття професійно-технічної та вищої освіти для учасників бойових дій, їхніх дітей та дітей загиблих; закріплено трудові гарантії для військовослужбовців, а саме збереження місця роботи та середнього заробітку на підприємстві, а також відповідальність роботодавця за порушення цих гарантії; удосконалено питання використання військовослужбовцями відпусток на час особливого періоду; встановлено порядок поведінки та знаходження військовополонених відповідно до норм міжнародного законодавства; удосконалено порядок нарахування субсидій на житлово-комунальні послуги для осіб, які брали участь в АТО/ООС та членів їхніх сімей; поширено на осіб офіцерського складу за призовом умови соціального захисту військовослужбовців; надано можливість зараховувати стаж військової служби в особливий період до стажу роботи на пільгових умовах (як місяць за три для обчислення стажу для оформлення «змішаної» пенсії або за вислугою років); встановлено правовий статус борців за незалежність України у XX столітті, закріплено їхні соціальні гарантії; встановлено обов'язок проходження психологічної та медико-психологічної реабілітації для осіб, які звільняються з військової служби.

У 2016 році завдяки законодавчої діяльності надано право військовослужбовцям ДФС отримувати статус УБД; знято обмеження по доходах для членів сімей загиблих (померлих) учасників АТО/ООС щодо деяких пільг; надано можливість звільнення з військової служби для осіб, які мають на утриманні дітей з інвалідністю I або II групи; передбачено додаткові гарантії у працевлаштуванні для учасників бойових дій, які брали участь в АТО/ООС; закріплено право на дострокові пенсії за віком для військовослужбовців, які брали участь в АТО/ООС, а також для дружин (чоловіків) та батьків загиблих (померлих) учасників АТО/ООС; передбачено норму щодо неврахування розміру грошового забезпечення при обрахуванні державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям; закріплено

право на призначення пенсій дружинам (чоловікам) загиблих (померлих) військовослужбовців, які доглядають за дітьми годувальника до 8-річного віку, незалежно від того, чи працює така особа чи ні; встановлено спрощений порядок прийняття до громадянства іноземців та осіб без громадянства, які проходять військову службу за контрактом у ЗСУ; порівняно право на пенсію для резервістів, які брали участь в АТО/ООС та членів сімей осіб, які загинули чи померли внаслідок виконання обов'язків служби у військовому резерві під час участі в АТО/ООС до рівня пенсії військовослужбовців; передбачено, що призову на військову службу під час особливого періоду не підлягають особи, чиї родичі загинули, пропали безвісти під час проведення АТО/ООС; закріплено правовий статус та особливості застосування Сил спеціальних операцій, а також визначено соціальні гарантії для військовослужбовців ССО; надано право на збереження грошового забезпечення за військовослужбовцями, які були захоплені в полон чи в заручники; скасовано контракти «до кінця особливого періоду», чим забезпечено право на звільнення з військової служби; передбачено трудові гарантії для військовослужбовців у разі переукладення контракту, а саме збереження місця роботи та середнього заробітку на підприємстві, в установі чи організації;

За 2017 рік Верховна Рада прийняла 4 закони, за допомогою яких передбачено порядок позбавлення статусу УБД; надано право на отримання статусу члена сім'ї загиблого особам, чиї родичі померли після звільнення з військової служби внаслідок захворювання, а також право отримати статус особи з інвалідністю внаслідок війни особам, які отримали інвалідність внаслідок захворювання, набутого в АТО/ООС; скасовано обмеження по доходах при наданні пільг для сімей загиблих ветеранів війни; закріплено гарантію щодо збереження жилих приміщень за військовослужбовцями, призваними на військову службу під час мобілізації, на особливий період.

У 2018 р. Верховною Радою закріплено право на виплату одноразової грошової допомоги для членів сімей осіб, померлих протягом 1 року після звільнення зі служби внаслідок захворювання чи поранення, набутого під час служби а також для осіб, яким було встановлено інвалідність або часткову втрату працездатності протягом трьох місяців після звільнення з військової служби; надано право на державну цільову підтримку для здобуття професійно-технічної та вищої освіти для учасників бойових дій та осіб з інвалідністю, незалежно від віку; встановлено однакові розміри одноразової грошової допомоги у разі загибелі (смерті), інвалідності або часткової втрати

працездатності для усіх військових ЗСУ, у тому числі для іноземців та осіб без громадянства; дозволено встановлювати інвалідність безстроково особам, яким ампутовано кінцівки, а для осіб з інвалідністю внаслідок війни з числа осіб, які брали участь в АТО/ООС, передбачено встановлення групи інвалідності на ступінь вище; передбачено право на компенсацію за піднайм житла для військовослужбовців рядового, сержантського та старшинського складу військової служби за контрактом; забезпечено право на отримання пенсії в разі втрати годувальника курсантам військових ЗВО; передбачено надання щорічної відпустки для військовослужбовців; забезпечено рівні права і можливості для жінок і чоловіків під час проходження військової служби; припинено АТО та розпочато Операцію об'єднаних сил; надано право на звільнення для військовослужбовців, які уклали контракт про проходження військової служби до кінця особливого періоду; підвищено граничний вік прийому на військову службу; надано право продовжувати службу військовослужбовцям, які отримали травму, поранення, контузію, каліцтво чи захворювання під час участі в бойових діях.

За час роботи Верховної Ради у 2019 році було прийнято 3 закони, якими передбачено створення в Україні Єдиного державного реєстру ветеранів; спрощено порядок прийняття до громадянства та отримання посвідки на тимчасове проживання для іноземців та осіб без громадянства, які брали участь в АТО/ООС; встановлено адміністративну відповідальність за незаконне носіння військової форми одягу та підроблення державних нагород, а також кримінальну відповідальність за осквернення могил, пам'ятників, споруджених в пам'ять захисників суверенітету та територіальної цілісності України.

Узагальнивши результати документо-творчої діяльності Верховної ради України, можемо стверджувати, що законодавчі зусилля держави спрямовані на вирішення таких проблем військовослужбовців та ветеранів, як встановлення статусу учасників бойових дій, реабілітація та оздоровлення самих військовослужбовців та членів їх родин, матеріальну підтримку, здобуття освіти на пільгових умовах, працевлаштування і пенсійне забезпечення та ін.

Така законотвоча діяльність потребує реалізації основних ідей органами виконавчої влади на місцях. Реальним прикладом могут бути організація соціального захисту учасників АТО/ООС в межах громади міста Умані Черкаської області.

Так, в місті проживає близько 500 родин учасників АТО/ООС. Для формування єдиної системи надання допомоги учасникам АТО/ООС утворено в структурі Центру соціальних послуг управління праці та

соціального захисту населення – відділення організації та надання соціальних послуг, в тому числі учасникам АТО/ООС, їх сім'ям та внутрішньо переміщеним особам; відділення реабілітації, оздоровлення та відпочинку змішаного типу «Буг», де учасники АТО/ООС мають змогу оздоровитися із сім'ями; функціонує сектор адаптації військовослужбовців, допомоги учасникам антитерористичної операції, депортованим та трудовим мігрантам. Для виявлення потреб сімей учасників АТО/ООС проводиться їх анкетування, обстеження матеріально-побутових умов їх проживання, про що складаються соціальні паспорти. В Умані відкрито цільовий фонд міської ради для забезпечення мобілізаційної готовності, яким придбано дизпаливо, одягу, взуття, інвентар, обладнання, спецформу та передано до військових частин, які беруть участь в ООС. Щодо пільг та соціальних гарантій учасникам АТО/ООС, то в Умані діє міська програма соціальної допомоги «Турбота», спрямована на підтримку учасників АТО/ООС та їх сімей за кошти міського бюджету. За цією програмою встановлено додатково пільги на житлово-комунальні послуги, послуги зв'язку, сім'ям учасників АТО/ООС та сім'ям загиблих військовослужбовців, які брали участь бойових діях на сході України; надається безкоштовне харчування дітям учасників АТО/ООС в закладах дошкільної та загальної середньої освіти, надаються соціально-реабілітаційні послуги в Реабілітаційному комплексі для людей з особливими потребами; виплачуються кошти на матеріальну допомогу військовослужбовцям, звільненим з строкової військової служби; здійснюється безкоштовний проїзд в усіх автобусах міського пасажирського транспорту членів сімей загиблих учасників АТО/ООС та учасників бойових дій з числа учасників АТО/ООС. Вирішуються питання медичної та психологічної допомоги, забезпечення житлом та працевлаштування.

Список використаних джерел

1. Аналітичний звіт «Що зробила верховна рада 8 скликання для ветеранів та військових за 5 років?» // <https://legal100.org.ua/wp-content/uploads/2019/08/Verkhovna-Rada-Zvit.pdf>
2. Про соціальний захист учасників АТО в Умані // <http://uman-rada.gov.ua/index.php/novyny/item/7427-pro-sotsialnyi-zakhyst-uchasnykiv-ato-v-umani>
3. Професійна адаптація учасників АТО, ООС // <https://uman-rda.gov.ua/news/1582205499/>

Дударьов В.В.,
кандидат політичних наук, доцент
доцент кафедри соціальної роботи та психології
Національного університету «Запорізька політехніка»
Україна, м. Запоріжжя

ФЕНОМЕН ТОЛЕРАНТНОСТІ В СОЦІОПОЛІТИЧНОМУ ПРОСТОРІ

Сьогодні як в українському суспільстві, так і у світі загалом спостерігається зростання певної нетерпимості у взаєминах на всіх рівнях комунікації (між різними соціальними групами, владою і громадянами, владою і опозицією та ін.), що виявляється в наявності зіткнень, суперечок, конфліктів тощо. Тому толерантність (коли жодна політична позиція не претендує на домінантність), коли панує взаємна повага, покликана змінити правила «політичної гри» і сприяти утвердженню консенсусу та компромісу.

Латинський термін «tolerantia» спочатку означав добровільне перенесення страждань, пасивне терпіння [4]. Сьогодні зазначене поняття трактують неоднозначно, наприклад, як терпимість стосовно інших людей, які відрізняються за переконаннями, цінностями і поведінкою. Вдалим є таке визначення, що трактує це поняття як різновид взаємодії та взаємовідносин між різними сторонами – індивідами, соціальними групами, державами, політичними партіями, за якого сторони виявляють сприйняття і терпіння щодо різниці у поглядах, уявленнях, позиціях та діях. Толерантності завжди передують процес соціальної ідентифікації і соціальної категоризації, коли людина починає диференціювати «своїх» та «чужих».

У політичному просторі толерантність можна інтерпретувати, «як готовність влади допускати іншомислення в суспільстві і навіть в своїх рядах, дозволяти в рамках Конституції діяльність опозиції, здатність гідно визнати свою поразку в політичній боротьбі, приймати політичний плюралізм, як прояв різноманітності в державі» [1, с. 10-12]. М. Мацковський трактував політичну толерантність як «відношення до діяльності різних партій та об'єднань, висловом їх членів, де крайніми формами прояву політичної інтолерантності є: фашизм і властива тоталітарним режимам політика політичних репресій» [6].

У визначеннях поняття «політична толерантність» найчастіше мова йде про відношення до політичної еліти, «можновладців». Детальніше аналізують аспекти цього поняття Г. Денисовський і П. Козирева, які виокремлюють такі її характеристики: на рівні взаємодії політичних сил толерантність виявляється як визнання права опозиції на існування; в

житті окремої особи – як готовність прислухатися до думки політичних супротивників [2, с. 9].

М. Уолтцер звертає увагу на те, що існують види взаємин, які за своєю суттю припускають інтолерантність, що може диктуватися специфікою ситуації [7], а інакше, у разі толерантної комунікації «політична гра» може втратити сенс. Однак, як вірно зауважують Г. Денисовський та П. Козирева, політична толерантність необхідна сьогодні як проміжна ланка між «незгодою» і «згодою», як засіб попередження крайніх форм вирішення конфлікту. Тут проблема полягає в тому, яка допустима міра інтолерантності. Політична толерантність означає критичне налаштування на опонента, але вона, разом з тим, є засобом, який дозволяє розв'язати розбіжності цивілізованими методами. Дослідники відзначають, що «демократія передбачає наявність постійного конфліктного поля», але, в той же час, містить конкретні принципи і ефективні технології зняття суперечностей, що періодично виникають» [2, с. 12-13]. Безумовно, конкуренція повинна бути вписана в «цивілізовані» рамки політичної комунікації, тобто партнерство виступає своєрідним стандартом, який породжується такими нормами діалогу як толерантність, компроміс та консенсус.

Як відомо, в демократичному суспільстві громадяни повинні мати можливість виступати проти дій влади. Демократизація припускає наявність регульованих, інституціоналізованих конфліктів, як, наприклад, звернення до суду, функціонування інституту медіації [5, с. 146-148]. До цього можна віднести участь у виборах, членство в політичній партії, в конвенціональних формах протесту тощо. Таким чином, політична толерантність проявляється у формі інституціоналізованої боротьби.

Громадянин розвиненого демократичного суспільства в процесі політичної комунікації засвоює багато ролей – виборця, члена територіальної громади, представника групи інтересів, групи тиску, депутата тощо. Саме це сприяє формуванню консенсусної демократії, толерантності, зближенню держави і громадянського суспільства. Іншими словами, чим більше політичних ролей виконує громадянин, тим толерантнішим він буде й політична комунікація стане більш демократичною.

На думку О. Дубко, заклики до толерантності фактично камуфлюють бажання на державному рівні підтримати індивідуалістичну моральність і паралізувати всіх обурених, представити гострі проблеми політичних комунікацій, як чийсь суб'єктивні думки [3, с. 168-170].

Толерантність, як ідея та особистісна установка, підтримує мирну

політичну комунікацію, тому її можна розглядати як політичну чесноту. Тільки на практиці не варто покладати великі надії на її регулятивні можливості: толерантність не здатна об'єднати учасників політичної комунікації, перетворити їх на спільність. «Терпимість руйнує політичну мотивацію і політичну спільність» [3, с. 661]. За терпимістю часто ховається незгода з чужою думкою, або насторожене відношення до іншої людини, або поблажливе ставлення до її думки.

Таким чином, конфлікт цінностей не усувається толерантним відношенням, проте значно більше підстав в ній бачити небезпечний для моралі феномен: толерантність якщо і не руйнує, то обмежує мораль. Одна з найважливіших функцій моралі – ціннісно-орієнтуюча, яка позначає всі суспільно-політичні явища, що стосуються інтересів людей, такими знаками: «добро» і «зло», «гуманність», «справедливість» тощо. Толерантність орієнтує на стриманість від оцінок, внаслідок чого на одну дошку ставляться, наприклад, героїчне самопожертвування заради інших і егоїстичне отримання особистої вигоди за рахунок інших. Толерантність утримується від однозначного засудження морально неприпустимого, дезорієнтує суб'єкта комунікації. Те, що з обуренням могло б бути оцінено з моральних позицій, захищається толерантністю. Тому за певних умов толерантність може деформувати особистість, яка в результаті змушена не реагувати на аморальні явища, приховувати свою позицію і позбавлена можливості захищати її в процесі комунікації.

Список використаних джерел

1. Асмолов А.Г. О смысле понятия «толерантность». Век толерантности. – М. : МГУ, 2001. – № 1. – С. 8-18.
2. Денисовский Г.М. Политическая толерантность в реформируемом российском обществе второй половины 90-х годов. – М. : Центр общечеловеческих ценностей, 2002. – 112 с.
3. Дубко Е. Л. Политическая этика. – М. : Академический проект, 2005. – 719 с.
4. Ильинская С. Г. Толерантность как категория политической теории : дис. ... канд. полит. наук : 23.00.02. М. : Института философии РАН, 2006. – 210 с.
5. Круглова Н. В. Конфликтность и толерантность: становление толерантных отношений в обществе. Толерантность и интолерантность в современном обществе: Восток–Запад: материалы международной научно-практической конференции. – СПб. : Изд-во С.-Петерб. ун-та, 2008. – С. 23-24.
6. Мацковский М. Толерантность как объект социологического исследования [Электронный ресурс]. Век толерантности. – М.: МГУ,

2001. – № 3. – Режим доступу : www.tolerance.ru. Названіє с екрана.

7. Уолтцер М. О терпимости. Лекції по етике, політике і економіке. – М. : Дом інтелектуальної книги, 2000. – 160 с.

Захарова Д.Є.,
*магістрантка спеціальності «Соціальне забезпечення»
Національного університету «Запорізька політехніка»*

Кузьмін В.В.,
*кандидат соціологічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної роботи та психології
Національного університету «Запорізька політехніка»
Україна, м. Запоріжжя*

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЕФЕКТИВНОСТІ СИСТЕМИ ЗАХИСТУ ТА ГАРАНТІЙ МАЛОЗАБЕЗПЕЧЕНИХ ВЕРСТВ НАСЕЛЕННЯ В УКРАЇНІ

Актуальність теми. Розбудова вільного демократичного суспільства і ринкової економіки передбачає перерозподіл і вирівнювання грошових доходів як основу соціальної політики держави. Уряд і парламент мають здійснювати свою діяльність, виходячи з головного – від людини, від її зарплати, пенсії, освіти, стану здоров'я, умов дозвілля, задоволення духовних потреб.

Нині валові показники народного добробуту свідчать про здорові тенденції економічного зростання. Однак їх результатами скористалася лише невелика частина населення, тому бідність залишається в Україні найгострішою проблемою. Серед заходів Стратегії подолання бідності створення дійової системи адресної соціальної допомоги в основу якої держава закладає справедливий розподіл «суспільних дивідендів» від зростання виробництва, збільшення надходжень до бюджету в інтересах незаможних та з середнім достатком громадян стає безумовним пріоритетом урядової соціальної політики.

Саме тому, що проблема соціальної незахищеності на сучасному етапі, в Україні, дуже актуальна і не достатньо розроблена, досліджена і вивчена, нами була обрана тема магістерської роботи, актуальність якої безсумнівна.

Проблеми соціальної незахищеності населення вивчають науковці різних країн світу: економісти, соціологи, психологи, педагоги, демографи, статисти та інші. Широко розкрив проблему бідності і вказав на вплив її на формування і розвиток держави В.А. Васильєв. Серед українських авторів слід відмітити роботи Зверевої, Коваль, Котькот, Хлебнік, які досліджували причини і проблеми низького рівня

життя та поширення бідності в Україні і розробили методичні рекомендації по усуненню і профілактиці даної проблеми.

Термін «соціальний захист» в Україні вживається лише кілька років. Він замінив термін «соціальне забезпечення», який зберігає право на існування, проте характеризує дещо вужче поняття, ніж соціальний захист [3].

Соціальний захист – це комплекс організаційно-правових та економічних заходів, спрямованих на захист добробуту кожного члена суспільства в конкретних економічних умовах чи іншій ситуації. Організаційно-правові заходи передбачають створення інститутів соціального захисту і законів, які повинні керувати їх діяльністю, економічні – формування механізмів перерозподілу доходів, тобто стягнення податків та інших платежів і трансфертів. Отже, з позицій економіки, соціальний захист – це правила перерозподілу суспільного багатства на користь людей, які тимчасово чи постійно потребують особливої підтримки з боку суспільства: від багатих до бідних, від здорових до хворих, від молодих до літніх.

Система соціального захисту – підсистема національної економіки, тобто явища, процеси, види діяльності та об'єкти, які пов'язані з забезпеченням життєдіяльності суспільства, людини, задоволенням їхніх потреб, інтересів. Це систему принципів, методів, законодавче встановлених державою соціальних гарантій, заходів і закладів, які забезпечують оптимальні умови життя, задоволення потреб населення. Соціальний захист створює гарантії допомоги на випадок настання соціальних ризиків, яких може зазнати будь-який громадянин упродовж життя: хвороба, інвалідність, травматизм, старість, втрата годувальника, безробіття, міграція та ін. Охоплює соціальне забезпечення, соціальне страхування і соціальну допомогу (підтримку), сукупність дій, спрямованих на надання допомоги під час життєвих криз. Реалізується державою через соціальну політику.

Соціальна політика – діяльність держави щодо створення та регулювання соціально-економічних умов життя суспільства з метою підвищення добробуту членів суспільства, усунення негативних наслідків функціонування ринкових процесів, забезпечення соціальної справедливості та соціально-політичної стабільності у країні.

Соціальне забезпечення є складовою системи соціального захисту і виконує функцію накопичення та розподілу коштів соціального захисту, призначених для соціальної допомоги, виплат по соціальному страхуванню та ін. Соціальне забезпечення включає пенсії та різні види допомоги (з тимчасової втрати працездатності, по вагітності й пологах, по догляду за дитиною до 3 років, по догляду за хворою дитиною, на

поховання, допомогу непрацездатним особам, дохід яких менший від встановленої межі малозабезпеченості, тощо). Соціальне забезпечення передбачає також подання допомоги в натуральному вигляді (обслуговування інвалідів, людей похилого віку у спеціалізованих установах – будинках-інтернатах і вдома).

Незважаючи на доволі активний розвиток національного законодавства у сфері соціального забезпечення і захищеності, Україна досі не ратифікувала жодної базової Конвенції МОП про мінімальні норми соціального забезпечення, не приєдналася до Європейського кодексу соціального забезпечення. Державні видатки на соціальне забезпечення хоча і зросли (в основному за рахунок дотації Пенсійного фонду), але вони нижчі за середній показник країн ЄС, який становить 27% ВВП. Відношення мінімальної пенсії до середньої заробітної плати, з якої сплачуються страхові внески, є на межі мінімальної норми 40%, встановленої МОП, проте менше норми згідно з законодавством ЄС, яка становить 55%. З 2005 р. мінімальна пенсія встановлюється на рівні прожиткового мінімуму для непрацездатної особи, однак через його необ'єктивне визначення майже половина пенсіонерів отримує пенсію, нижчу за межу бідності. У той самий час приватні пенсійні системи не набули поширення, обов'язкова накопичувальна система (другий рівень) ще не введена.

Соціальна допомога держави малозабезпеченим верствам населення, яка прив'язана не до прожиткового мінімуму, а до так званого рівня забезпечення прожиткового мінімуму, є дуже низькою і не відіграє суттєвої ролі у соціальному захисті сімей.

Україна не ратифікувала Конвенцію МОП № 130 про допомогу у випадку хвороби, № 128 про допомогу по інвалідності, по старості і у зв'язку з втратою годувальника.

Обов'язкове соціальне страхування працівників від виробничих ризиків відповідає загальноприйнятій практиці в інших країнах, управління фондами здійснюється на самоврядній тристоронній основі, але потребує вдосконалення, як і завершення розбудови системи соціального страхування працівників п'яти компонентам соціального медичного страхування та переходом до управління на тристоронній паритетній основі Пенсійним фондом України.

Між тим, кардинальне реформування системи соціального забезпечення є багатоаспектним процесом, розрахованим на тривалу перспективу, внаслідок якого має бути створена сучасна та ефективна система адміністрування соціального страхування, а також налагоджена стабільно працююча накопичувальна складова пенсійної системи. При цьому слід враховувати низку принципово важливих моментів.

1. Передача управління частиною активів системи соціального страхування недержавним страховим фондам потребує значної уваги до проблем надійності останніх, підвищення ефективності їхнього використання. На жаль, в Україні поки що не сформовано належної ділової та професійної етики ведення відкритого ефективного бізнесу, особливо – у фінансовій сфері. Відтак принципово важливими передумовами створення ефективної системи соціального страхування є формування розвиненого прозорого фондового ринку та впровадження дієвого контролю над виконанням господарського законодавства. Це свідчить про неможливість швидкого переходу соціального забезпечення на страхові принципи та вимагає етапності цього процесу.

2. Має бути здійснений перехід до сплати єдиного соціального внеску та зниження навантаження соціальним податком фонду заробітної плати. Нині сукупний розмір внесків на соціальне страхування становить 41,7 % фонду оплати праці, причому 38,7 % сплачують роботодавці, а 3 % – застраховані особи. За розрахунками, в результаті запровадження обов'язкового медичного страхування на користь системи охорони здоров'я необхідно буде перерозподілити додатково близько 3 % виробленого внутрішнього валового продукту держави, що відповідає підвищенню загального розміру страхових внесків додатково на 5 % від фонду оплати праці. Таке становище спонукає роботодавців до приховування реальних обсягів фонду заробітної плати, що в умовах переходу на страхові засади соціального забезпечення закладає підґрунтя конфлікту між роботодавцями та працівниками.

3. Об'єднання всіх видів соціального страхування в одну систему дозволить охопити ризики віддаленого періоду (пенсії) і ризики повсякдення (медичне страхування), підвищивши «споживчий попит» на систему соціального страхування. Це створить відповідні умови для виникнення соціального тиску на роботодавців, які ухиляються від сплати внесків до системи обов'язкового соціального страхування. У свою чергу, це позначиться на загальному рівні сплачуваності страхових внесків і, відповідно, приведе до певного розширення консолідованої бази нарахування обов'язкового страхування. Запровадження єдиного соціального внеску потребує поступового та виваженого підходу до його реалізації. Адже в умовах реформування пенсійної системи значно зростають витрати солідарної системи, і запровадження єдиного соціального внеску не повинно спричинити зменшення рівня фінансових надходжень [2].

Українська модель системи соціального захисту передбачає, насамперед, необхідність забезпечення соціально гарантованого

мінімуму задоволення потреб, створення належних умов для життя тих хто цього потребує, і паралельно з тим створення передумов, аби скоротити кількість тих, хто потребує допомоги. Це можливо шляхом підвищення рівня соціально-медичного забезпечення, освітнього рівня, покращення законодавчої бази, тощо. Але аби ефективно діяла система соціального захисту населення має бути на належному рівні теоретико-методологічне обґрунтування [1].

З метою побудови системи ефективного соціального захисту, подолання бідності та зменшення розшарування населення за рівнем доходів необхідно:

завершити реформування системи загальнообов'язкового державного соціального страхування з дотриманням принципів самоврядності фондів та переходу до управління ними на двосторонній основі (з паритетною участю представників платників страхових внесків – роботодавців і профспілок) й збереженням державного нагляду;

ліквідувати «зрівнялівку» в пенсійному забезпеченні та впровадити справедливі принципи нарахування пенсій залежно від стажу й заробітку, довести мінімальний розмір пенсії до рівня реального прожиткового мінімуму для непрацездатної особи, а середнього – не менш як 60% заробітної плати, а також скоротити розрив верхньої і нижньої межі пенсій;

проводити узгоджену політику цін і грошових доходів населення, привести основні державні соціальні гарантії до рівня об'єктивно розрахованого прожиткового мінімуму, а в подальшому – до європейських стандартів рівня та якості життя;

здійснювати довгострокову житлову політику, спрямовану на реалізацію конституційного права на житло, збільшення обсягів будівництва нового житла економічного класу;

запровадити на державному рівні відзначення Міжнародного дня соціальної справедливості щороку 20 лютого, що сприятиме консолідації дій держави, бізнесу і громадянського суспільства у визначенні ефективної соціальної політики.

Список використаних джерел

1. Кривоконь Н.І. Проблеми соціальної роботи та соціальної політики в Україні [Текст:] навчальний посібник / Н.І. Кривоконь. – Чернігів: Чернігівський державний технологічний університет, 2012. – 320 с.

2. Соціальний звіт за 2019 рік [Електронний ресурс] / Департамент стратегічного планування Мінсоцполітики України // Мінсоцполітики України. – 2020. – Режим доступу до ресурсу: http://www.mlsp.gov.ua/labour/control/uk/publish/category?cat_id=160211.

3. Технології соціальної роботи: Навчальний посібник з грифом МОН України / О.А. Агарков (керівник авт. кол.), Д.Ю. Арабаджиев, Т.В. Єрохіна, В.В. Кузьмін, І.В. Мещан, В.М. Попович. – Запоріжжя, вид. комплекс АТ «Мотор Січ», 2015. – 487 с.

Карпич І.О.,
*кандидат педагогічних наук,
ст. викладач кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи
Уманського державного педагогічного університету
ім. Павла Тичини
Україна, м. Умань*

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ЗАЙНЯТОСТІ НАСЕЛЕННЯ

Однією з актуальних проблем розвитку сучасного стану нашого суспільства є проблема зайнятості населення, оскільки негативно відображається на всій економіці країни.

Означеною проблемою займалися вітчизняні вчені, які висвітлювали різні аспекти даного питання, зокрема: Н. Грицяк, Ю. Краснов, С. Корецька, Б. Кравченко, В. Мартиненко, О. Мельников, О. Лебединська, Л. Лісогор, А. Чемерис та інші. Проблему зайнятості також відображають праці зарубіжних учених: Д. Рікардо, В. Савченко, Ж. Сей, А. Сміт та інші.

Соціальна політика у сфері зайнятості є невід'ємною сферою соціального захисту різних цільових груп і категорій населення [3, с. 58].

Зайнятість – це діяльність громадян, пов'язана із задоволенням особистих та суспільних потреб, яка приносить їм дохід у грошовій або іншій формі [3, с. 58].

Міністерство соціальної політики забезпечує реалізацію державної політики у сфері зайнятості населення, гарантії держави щодо захисту прав громадян на працю та реалізації їхніх прав на соціальний захист від безробіття. Відносини у сфері зайнятості населення регулюються Конституцією України, Законом України «Про зайнятість населення», Кодексом законів про працю країни, Господарським та Цивільним кодексами України, Законом України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття» та іншими актами законодавства [3, с. 60].

Соціальна політика в Україні спрямована на управління соціальними ризиками, важливою її складовою на загальнонаціональному рівні є соціальний захист населення – система економічних, соціальних,

правових, організаційних заходів, у межах якої працездатним громадянам надаються відповідні умови для покращення життєдіяльності за рахунок особистого трудового внеску, а непрацездатним, соціально-уразливим групам населення – певні державні соціальні гарантії, матеріальна підтримка, спеціальні соціальні послуги тощо. Метою соціального захисту є забезпечення добробуту населення, тобто можливість задовольнити основні потреби людей, які є не однаковими для окремих соціальних груп та мають тенденцію змінюватися у просторі та часі, для забезпечення стану соціальної захищеності не тільки окремої людини, але й суспільства в цілому [4].

Для забезпечення соціального захисту населення застосовується комплекс інструментів, серед яких виділяють активні і пасивні. Пасивні інструменти покликані надати соціальну допомогу та підтримку особі або соціальній групі, яка не має достатніх засобів існування та знаходиться у складній життєвій ситуації. При цьому соціальна допомога має адресну направленість [4].

Система соціального захисту у сфері зайнятості населення є важливим елементом управління ринком робочої сили й представляє корекційно-регулятивну систему, спрямовану на зменшення проблем, що виникають у правовому й економічному статусі людей із безробіттям [3, с. 58].

Безробітними визнаються працездатні громадяни працездатного віку, які через відсутність роботи не мають заробітку або інших передбачених законодавством доходів і зареєстровані у Державній службі зайнятості як такі, що шукають роботу [3, с. 58].

У разі неможливості надати відповідну роботу безробітному може бути запропоновано пройти професійну перепідготовку або підвищити свою кваліфікацію [3, с. 58].

Саме ефективна зайнятість є свідченням процвітання економіки та передумовою добробуту населення, створює матеріальну основу для реалізації будь-яких соціальних програм. Тому підвищення економічної ефективності, продуктивності зайнятості має стати найпріоритетнішим завданням соціальної політики [4].

Зайнятість є головною характеристикою ринку праці і визначає соціально-економічний розвиток країни. У сучасних умовах питання регулювання зайнятості набуває особливої значущості, оскільки циклічний характер ринкової економіки спричиняє безробіття і пов'язані з ним негативні економічні та соціальні наслідки.

Серед основних напрямків державної політики у сфері державної служби можна назвати: визначення основних цілей, завдань та принципів функціонування інституту державної служби зайнятості; забезпечення ефективної роботи всіх державних органів відповідно до їх компетенції [4].

Важливим елементом захисту економічно активного населення є система соціального захисту від безробіття та соціальна підтримка

безробітних [4, с. 59].

Системотворчий характер соціальної політики у сфері зайнятості обумовлюється тим, що соціальна політика виступає механізмом забезпечення умов життєздатності суспільства; його стабілізації і консолідації [1].

Отже, актуальними проблемами соціальної політики у сфері трудових відносин є:

- регулювання соціальних відносин у суспільстві;
- вирішення проблем безробіття (зокрема молодіжного);
- забезпечення ефективної зайнятості населення;
- створення системи соціального захисту населення та ін.

Список використаних джерел

1. Бичков С. І. Теоретичні аспекти формування системи соціального захисту населення. [Електронний ресурс] – Офіційний сайт Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/DUTP/2006-1/txts/SOCIALNA/06bsiszn.pdf>
2. Соціальна політика: навчальний посібник // уклад. І. О. Карпич, Н. М. Коляда. – Вид. 3-є доповн. та переробл. – Умань : ВПЦ «Візаві», 2018. – 172 с.
3. Соціальна молодіжна політика : навч. посіб. / уклад. Н. М. Коляда, О. О. Кравченко. Умань : ПП Жовтий, 2013. – 119 с.
4. Соціальна робота у сфері зайнятості населення: навчальний посібник для студентів спеціальності «Соціальна робота»/ за ред.В. В. Харабет, А. І. Андрющенко, В. М. Ніколаєвського. Маріуполь : Новий світ, 2012. – 568 с.

Махниборода Д.О.,
студентка спеціальності «Соціальна робота» Національного університету «Запорізька політехніка»;

Балухтіна О.М.,
*кандидат історичних наук,
старший викладач кафедри соціальної роботи та психології
Національного університету «Запорізька політехніка»
Україна, м. Запоріжжя*

СОЦІАЛЬНА ПРОФІЛАКТИКА ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Помітне зростання відсотка насильства не тільки у сім'ях, але й взагалі у сучасному світі зумовило, по-перше, поглиблене вивчення цієї проблеми у різних країнах, по-друге, сприяє пошуку ефективних засобів соціальної профілактики. Перші фундаментальні наукові дослідження

теорії насильства пов'язані з працями соціологів Е. Дюркгейма та Р. Мертон, психологів З. Фрейда та Г. Тарда.

В Україні, де вже шостий рік йде війна, щороку фіксується понад 100 тис. звернень за фактами насильства в сім'ї, з яких 90% надходить від жінок. Особливо вразливими до проявів насильства є сім'ї, які перебувають у складних життєвих обставинах через низку проблем: безробіття, наркоманію, ВІЛ-інфекцію та інші соціально небезпечні захворювання тощо. Причини та витоки цього явища у кожному окремому випадку є різними і потребують вивчення, оцінки ситуації та визначення видів необхідної допомоги.

Від домашнього насильства можуть потерпати всі члени родини, проте найчастіше воно стосується слабких, нездатних до самозахисту та залежних членів сім'ї: дітей, людей похилого віку, осіб з обмеженими можливостями, а також жінок, які зазвичай фізично слабші за чоловіків, можуть економічно залежати від партнера. Сім'я є первинним осередком соціалізації особи, тому разом з домашнім насильством може формуватися насильство суспільства в цілому. Слід також зазначити, що реакція українського суспільства на такі випадки часто є неадекватною і навіть ворожою, а кримінальні покарання за аналогічні порушення є набагато м'якшими, у порівнянні з покараннями по відношенню до сторонніх осіб.

Найменший рівень домашнього насильства в світі зафіксований в Канаді, на низькому рівні – в Австрії, Греції, Ірландії та Португалії, найбільший – в Пакистані. Тобто, проблема є гострішою для економічно менш розвинених країн. В нашій державі, щорічно від фізичного та сексуального насильства страждають близько 1 млн осіб, до поліції звертаються максимум 10%. За 2017 р. національною поліцією було зафіксовано 111 тис. звернень, з них – 1391 випадків щодо дітей, за 2018 р. їх стало більше – 115 тис. (1418 – щодо дітей). Проблема лише поглиблюється. За статистичними даними Київського міжнародного інституту соціології за 2014-2015 рр. 65% дітей відчували хоча б один з чотирьох видів насильства (фізичне, психологічне, економічне, сексуальне), а 4% з них піддавались всім видам насильства. Найстрашніше в цьому те, що бачачи постійне насильство в своїй сім'ї, проходячи процес соціалізації, вони сприймають таку поведінку як норму в подальшому житті.

Докорінно змінити ситуацію на краще повинно введення з 2019 р. крім адміністративної, яка існувала раніше, кримінальної відповідальності від 2 до 5 років ув'язнення за цей вид злочину. Судова практика вже дала кілька судових рішень з таких питань, і це дуже обнадідило.

Не менш загрозливі для нашого суспільства також прояви психологічного насильства в сім'ї, пов'язані з дією одного члена сім'ї на психіку іншого шляхом словесних образ, погроз, переслідування, залякування, якими навмисно спричиняється емоційна невпевненість, нездатність захистити себе та може завдаватися шкода психічному здоров'ю. Зовсім відсутня статистика щодо економічного насильства у сім'ї, яке проявляється через умисне позбавлення одним членом сім'ї іншого житла, їжі, одягу, майна, на які постраждалий має передбачене законом право, що може призвести до його смерті, викликати порушення здоров'я. Наприклад, заборона працювати члену сім'ї.

У зв'язку з російсько-українською війною, необхідно додати декілька тез про ріст насильства в сім'ях учасників АТО (сучасна назва – ООС). Окрема офіційна статистика щодо таких постраждалих взагалі відсутня. Необхідно погодитися з думкою спеціалістів про те, що у вказаних сім'ях насильство точно присутнє після війни там, де воно було й до війни. Нерідко агресором стає той, хто сам у дитинстві потерпав від насильства в сім'ї. І тепер у дорослому віці транслює цю поведінку. Тож у таких випадках точно не війна стала причиною насильства, і нерідко подолати це буває складно.

Для тих, хто до війни не вчиняв насильства – після війни в результаті довготривалого напруження та стресу, постійного режиму підвищеної пильності насильство може проявитися як результат втрати самоконтролю, нездатності вчасно опанувати агресію. І без допомоги психолога, фахового спеціаліста, підтримуючого оточення, розуміння родини тут точно не обійтися.

Шлях повернення до мирного життя тривалий і непростий. І від того, як його пройде боєць, чи знайде він себе в нинішньому суспільстві, чи зможе інтегрувати свій досвід у мирному житті, у сім'ї – залежатимуть і його стосунки з рідними. Якщо подивитися статистику «телефону довіри» громадської організації «Ла Страда – Україна», то у 35,6% – це саме дзвінки від чоловіків. Кожен п'ятий дзвінок отриманий щодо насильства у сім'ях.

Наразі насильство в сім'ях демобілізованих військових – одна з найважчих категорій справ, з якими спеціалісти зустрічаємось в роботі. Оскільки в таких ситуаціях поліція не сприймає постраждалих жінок і часто стає на бік демобілізованих. При цьому не варто жінкам залишатися наодинці з цією проблемою. Спеціалісти радять звертатися до фахівців після випадку насильства та до правоохоронних органів. Зараз діє багато програм та впроваджуються нові корекційні програми для чоловіків, котрі хочуть навчитися жити без насильства. По всій території України, в кожній області необхідно створювати

реабілітаційні та кризові центри, де б учасникам ООС була надана кваліфікована допомога.

Все вище зазначене нами підтверджує тезу про важливість соціальної профілактики проявів насильства в суспільстві загалом. Термін «профілактика» має три рівні: первинний, вторинний, третинний. У соціальній роботі визначають також загальну і специфічну профілактику. Під загальною розуміють «діяльність, спрямовану на попередження і ліквідацію факторів, що зумовлюють негативне явище серед широкого кола осіб, в першу чергу підлітків і молоді»; під спеціальною «діяльність, спрямовану на попередження подальшого розвитку проблеми серед груп ризику й осіб, схильних до девіантної поведінки» [1, с. 67].

Первинна профілактика, як загальна просвіта населення з цього явища, застосовується в основному для благополучних сімей, має такі форми, як: групова профілактична робота (тренінги, інтерактивні дискусії, відеолекторії, семінари тощо). Проводиться силами спеціально підготовлених фахівців серед молоді, молодих сімей, військовослужбовців та зосереджена на попередженні домашнього насильства у родинах, на створення партнерської сім'ї та індивідуальній роботі з певною категорією населення, яка становить групу ризику, як, наприклад, діти з неблагополучної сім'ї.

Якщо ж зафіксовано чи постерігається жорстоке поводження з членами родини, проводиться вторинна профілактика, яка передбачає цілеспрямовану роботу з окремими групами дорослих і дітей, з метою зміни ставлення до дітей, роз'яснення сутності і відповідальності за жорстоке поводження.

Третинна профілактика проводиться з тими, хто постраждав від жорстокого поводження з метою навчання самозахисту; з тими, хто здійснює таке поводження – як соціальне навчання і контроль, що є умовою збереження сім'ї. Це вже є реабілітаційна робота безпосередньо з жертвами насильства, її проводить кваліфікований психолог, соціальний педагог, залучаючи жертву до груп взаємопідтримки, відвідування корекційних програм тощо.

Питанню протидії та профілактики домашнього насильства в Запорізькій області приділяється особлива увага, враховуючи те, що вона є прифронтовою територією. Кількість звернень зростає, за даними на 2019 р. зафіксовано 3980 випадків. Щороку на реалізацію заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству в рамках Комплексної обласної програми з оздоровлення та відпочинку дітей, сімейної, гендерної політики та протидії торгівлі людьми на 2017-2021 рр. виділяються кошти з обласного бюджету. На проведення

інформаційно-просвітницької діяльності в 2018 р. витрачено близько 100 тис. грн., у 2019 році – близько 40 тис. грн. У цьому році коштом обласного бюджету планується навчання фахівців, які будуть проводити корекційні заходи для кривдників на місцях.

При облдержадміністрації діє координаційна рада з питань сім'ї, жінок, охорони материнства і дитинства, до якої входять представники органів виконавчої влади, місцевого самоврядування, депутатського корпусу, громадських організацій, вищих начальних закладів.

Для жінок найбільш дієвою формою реабілітації можуть стати групи самопомогли «Анонімні Жерти Насильства (АЖН)», організація та функціонування котрих має чимало спільного з іншими групами самопомогли, перш за все з Ал-Аноном, який надає підтримку співзалежним [2, с. 146].

Міжнародна спільнота щорічно підтримує акцію «16 днів проти насильства». Тисячі громадян та сотні державних і громадських організацій з більш ніж 100 країн світу активізують з 25 листопада по 10 грудня свої зусилля заради об'єднуючої мети: збільшити розуміння та обізнаність про всі форми насильства у співвітчизників, створити в конкретному регіоні (або державі в цілому) соціальний простір, вільний від насильства [3].

Дати початку та завершення Акції вибрані не випадково. Вони створюють символічний ланцюжок, поєднуючи заходи проти насильства стосовно жінок (25 листопада) та дії щодо захисту прав людини (10 грудня), підкреслюючи, що будь-які прояви насильства над людиною, незалежно від її статі, є порушенням її прав. Метою кампанії в Україні є актуалізація гострих проблем домашнього насильства та формування ненасильницької ідеології в суспільстві.

Основними завданнями акції є: проведення інформаційних акцій з метою підвищення обізнаності населення з питань попередження насильства, жорстокого поводження з дітьми, формування свідомості всіх верств населення щодо нетерпимого ставлення до насильства; проведення місцевих або регіональних заходів, громадських слухань; підтримання представників соціальних закладів щодо популяризації соціального ефекту, результатів від звернення за допомогою при насильстві.

Запорізька область кожного року долучається до акції. Проект 2019 р. містив основний посил – щоб боротися із домашніми тиранами чи гендерним насиллям, потрібно не мовчати, та усіма методами привертати увагу суспільства. Акцент зосередили на молоді – влаштували не лише обласні конкурси дитячої творчості, а ще – тематичні заняття для малечі та підлітків.

Таким чином, заходи та ініціативи акції, проголошеної Всеукраїнським конгресом жінок, пройшли вже у 20 регіонах України, об'єднали 75 громадських організацій та широке коло представників державних структур.

Підсумовуючи, зазначимо, що державна політика України у сфері попередження насильства у сім'ї концентрується навколо проблем координації зусиль різних структур.

Список використаних джерел

1. Бондаровська В.М., Булах Л.В., Журавель Т.В., Пилипас Ю.В. Запобігання насильству в сім'ї у діяльності фахівця соціальної сфери. – К.: Вид. дім «КАЛИТА», 2014. – 282 с.

2. Герасіна Л.М. Насильство як соціальна деструкція. // Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Казаріна. – Серія: Соціальне дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи. – 2015. – №1148. – С. 145-150.

3. Долучення Запоріжжя до акції «16 днів проти насильства» (17.12.2019 р.) [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://ztv.zp.ua>.

*Машко Г.Д.,
магістрантка спеціальності «Соціальне забезпечення»
Національного університету «Запорізька політехніка»;*

*Дударьов В.В.,
кандидат політичних наук, доцент
доцент кафедри соціальної роботи та психології
Національного університету «Запорізька політехніка»
Україна, м. Запоріжжя*

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ ВЗАЄМОДІЇ В КОЛЕКТИВІ ЗАКЛАДУ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ: РЕГІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ

Актуальність проблеми дослідження соціальної взаємодії як основи колективних відносин в закладах соціальної роботи диктується запитами практики, обумовленими колективним характером людської діяльності, що посилюється в наші дні, і актуальними проблемами ефективності організації і управління людьми, регуляції стосунків, що розгортаються між ними.

В соціології соціальна взаємодія виступає як система, яка включає в себе, як мінімум дві особи (чи дві соціальні групи) або особу і соціальну групу. З іншого боку, соціальна взаємодія являє собою поведінку особи або соціальних груп, яка набуває особистісного і соціального сенсу для індивідів, соціальних груп і соціуму в цілому [1, с. 147]. Як зазначено в соціологічній енциклопедії Г.Осипова, термін «соціальна взаємодія»

відображає характерологічні, структурні, змістовні соціальні відносини між індивідами (соціальними спільнотами). При цьому індивіди (соціальні спільноти) мають різну спеціалізацію (тип діяльності), розташування (соціальний статус) та функціональність (соціальна роль) у структурі суспільства [2, с. 63].

Визначено, що формування малих груп – це складний процес, який передбачає, окрім врахування формально-структурних характеристик груп, присутності соціально-психологічних чинників групової інтеграції: професійну спрацьованість, згуртованість, психологічну сумісність, соціально-психологічний клімат, характер міжособистісних відносин і соціальний статус в групі. На основі цього в якості основних параметрів дослідження було взято:

- ціннісно-орієнтаційна єдність колективу, яка виражається в таких показниках як ціннісні орієнтації (термінальні та інструментальні цінності), життєвий стиль (соціально-психологічні установки особистості), цінності ефективної спільної діяльності в колективі;

- соціально-психологічний клімат колективу, який визначається через наступні показники – рівень задоволеності соціально-психологічною атмосферою в групі (на когнітивному, емоційному, поведінковому рівнях), рівень інтегрованості і згуртованості колективу;

- характер міжособистісних стосунків в колективі, що представлений як система взаємодії між співробітниками на діловому і особистому рівнях (соціометричні критерії).

Емпірична база дослідження полягає в результатах діагностичного обстеження співробітників Територіального центру соціального обслуговування населення м. Запоріжжя (відділення соціально-побутового обслуговування) (вересень 2019 р., n=20).

Результати діагностичного обстеження колективу закладу соціальної роботи полягають у наступному.

По-перше, показник рівня ціннісно-орієнтаційної єдності колективу організації досить високий. Так, коефіцієнт кореляції за термінальними цінностями складає $r=0,82$, що свідчить про схожість ціннісних систем членів трудового колективу організації, для інструментальних цінностей він складає $r=0,74$, що також відповідає високому показнику схожості. Змістовно ціннісна спрямованість співробітників характеризується орієнтацією на матеріальну і суспільну стабільність, спілкування і сімейні цінності, особистісний розвиток, професійну самореалізацію і творчу діяльність. Провідними цінностями виступають: здоров'я, матеріальна і фінансова стабільність, прагматизм, раціональне осмислення дійсності, прагнення до досягнення мети, позитивне ставлення до людей і світу, свобода, незалежність, автономія,

творча самореалізація. Життєвий стиль поєднує як прагматизм, орієнтацію на досягнення, здатність бачити життєву перспективу і цільові орієнтири, так і традиційні моральні і гуманістичні цінності турботи про людей, взаємодопомоги, взаєморозуміння, відображаючи як раціональне, прагматичне, так і емоційне відношення до життя. Найбільш значимими якостями, які необхідні для ефективної спільної діяльності в даному колективі виступають дисциплінованість, працьовитість, цілеспрямованість і вміння планувати роботи. Ці цінності представляють загальні індустріальні цінності суспільства з ринковою економікою, які сприяють досягнення успіху в приватному бізнесі. Статистичний аналіз (коефіцієнт кореляції Спірмена) дозволив виділити схожість відповідей членів колективу (на рівні $r=0,76$), що свідчить про високий рівень усвідомлення цілей закладу соціальної роботи, власних орієнтирів в даному колективі і схожість ціннісних установок щодо соціальних очікувань в поведінці і рольовій структурі даного колективу.

По-друге, результатом міжособистісної взаємодії та спільної діяльності виступає соціально-психологічний клімат, який характеризується рівнем задоволеності психологічною атмосферою і умовами праці і рівнем згуртованості колективу. Найбільш характерною для співробітників є емоційна оцінка свого колективу, що виявляється в усвідомленні і прояві симпатії по відношенню до колег і колективу в цілому. Цей факт говорить про виражену потребу співробітників перш за все в емоційному комфорті на робочому місці, який забезпечує таким чином ефективність професійної діяльності. Загальний кількісний показник рівня соціально-психологічного клімату за тестовою методикою вияву ступеню інтеграції О. Немова дорівнює 5,8 балів, що свідчить про середню соціально-психологічну атмосферу в колективі організації, і середній рівень згуртованості колективу, його інтегрованості як цілого. Слід зазначити актуалізацію потреби в більш тісній міжособистісній взаємодії і спільних заходах, що вимагає приділення уваги стосункам в колективі, формуванню певної колективної корпоративної культури організації.

По-третє, характер міжособистісних стосунків в колективі було досліджено за допомогою соціометричного методу. В якості соціометричних критеріїв було обрано: критерій оцінки ділових якостей співробітників і критерій особистої симпатії і довіри серед співробітників. Порівнюючи вибори за особистісними і діловими ознаками можна відзначити, що лідерська група зберігається і виступає як «зірка» лідерів. Виходячи з даних соціограм треба відзначити, що переважає позитивний психологічний клімат і характер

міжособистісних відносин в колективі, середній рівень згуртованості (індекс психологічної взаємності складає 50%). Але існує недостатність активної взаємодії між більшою кількістю членів колективу, при чому, два співробітника опинилися в ізольованому стані щодо спілкування і міжособистісної взаємодії в колективі. Така ситуація може призводити до створення психологічної напруги і дискомфорту в колективі.

В цілому, колективні відносини в колективі закладу соціальної роботи характеризуються високим рівнем ціннісно-орієнтаційної єдності, схожістю ціннісних установок і усвідомленістю власних цілей; сприятливим середнього рівня психологічним кліматом, високою емоційною оцінкою колег; актуалізацією і нереалізованістю потреби в активному спілкуванні і міжособистісній взаємодії. Тобто, соціальна взаємодія в колективі реалізується в основному на когнітивному і емоційному рівнях, і недостатня на поведінковому, що призводить до підвищення латентної напруги в міжособистісних стосунках. Можна казати про те, що рівень і особливості соціальної взаємодії визначають соціально-психологічний клімат в колективі, проявляючись в когнітивному, емоційному і поведінковому аспектах.

Список використаних джерел

1. Лукашевич Н.П. Психология труда и совместной деятельности: учеб.пособие. – К.: МАУП, 2005. – 154 с.
2. Российская социологическая энциклопедия. – М. : НОРМА–ИНФРА·М, 1999. – 672 с.

Пейчева П.В.,

*магістрантка спеціальності соціальне забезпечення
Національного університету «Запорізька політехніка»;*

Попович В.М.,

*доктор філософських наук, доцент,
завідувач кафедри соціальної роботи та психології
Національного університету «Запорізька політехніка»
Україна, м. Запоріжжя*

ОСОБЛИВОСТІ ЗАПРОВАДЖЕННЯ АДРЕСНОЇ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ В УКРАЇНІ

Актуальність теми. До ключових питань, що постають перед більшістю країн як у довгостроковій, так і в короткостроковій перспективі, належить побудова ефективної системи соціального захисту населення здатної вирішувати нагальні й перманентні соціальні проблеми.

Особливо гостро постає потреба переосмислення соціальної

політики в Україні, визначення чіткої мети, завдань, механізмів і етапів її реалізації. Означена проблема набуває особливої актуальності у світлі процесів нестабільності соціально-економічного розвитку держави та військового конфлікту на Сході України. Вищеозначене зумовлює необхідність створення високоефективної системи соціального захисту, здатної допомогти слабким у самоствердженні і сприяти сильним у саморозвитку, закладенні міцного фундаменту тристоронніх відносин у механізмі соціального партнерства.

Для імплементації сучасних і досконалих механізмів системи соціального захисту виникає потреба у характеристиці й узагальненні досвіду зарубіжних країн, виокремленні адекватних до вимог часу інструментів, які можна використати у вітчизняному просторі соціального захисту з найефективнішою та найбільш повною їхньою віддачею. Ігнорування цієї проблеми спричинить зубожіння населення, соціальну ізоляцію, втрату довіри до державних органів влади та зростання соціальної напруженості.

Адресність допомоги полягає в тому, що її отримує конкретна людина, яка має право на допомогу відповідно до встановлених законодавством критеріїв і довела це право через подання відповідних документів. Адресність забезпечує ефективність допомоги, бо часто такий вид допомоги має цільовий характер. Адресна допомога може надаватися в грошовій і натуральній формах.

Порівняно з пільгами адресна допомога має низку переваг, а саме:

адресна допомога краще забезпечує соціальну справедливість, оскільки неодмінною умовою її надання є малозабезпеченість. Отже, держава підтримуватиме лише тих, хто найбільше цього потребує;

адресна допомога ефективніша, оскільки цільовий характер адресної допомоги дає змогу не розпорошувати ресурси, а спрямовувати їх тим особам і на ті цілі, які є пріоритетними. Це дає можливість збільшити підтримку найнужденнішим за інших рівних умов;

адресна допомога забезпечує ринкові розрахунки між різними економічними агентами, що сприяє поліпшенню фінансового стану підприємств – надавачів пільгових послуг;

адресна допомога сприяє економії, оскільки завжди обмежена, на відміну від пільг, обсяги споживання яких не завжди нормовані [1].

Метод адресності соціальної допомоги – це механізм, яким охоплюється певна цільова група. У світовій практиці існує наступний поділ методів адресності: прямого оцінювання; бальний метод оцінки нужденності; метод забезпечення адресності силами громадськості; метод забезпечення адресності за категоріальним принципом; метод самовідбору.

На сьогодні, в Україні єдиного визначеного методу або плану реалізації найбільш результативної адресності соціальної допомоги не існує.

Слід зазначити, що адресність, все ж таки, не є панацеєю, а лише – інструментарієм боротьби з бідністю, якому присутня і витратна сторона і у деяких моментах недосконалість.

Що ж стосовно результативності, то Коуді, Грош і Ходдінотт (2004 р.) склали рейтинг механізмів забезпечення адресності на основі співвідношення їх дієвості та помилок у призначенні допомоги, який свідчить, що успішність методів забезпечення адресності частково зумовлюється характеристиками країн [90, с. 7]:

краще підготовлені країни до впровадження програм адресної соціальної допомоги (більшому значення ВВП на душу населення) демонструють вищу дієвість у спрямуванні соціальної допомоги найменше забезпеченим категоріям населення;

країни, в яких на державні органи покладається більша відповідальність за діяльність з надання соціальної допомоги, демонструють кращі показники адресності;

країни з більшим розшарування населення за рівнем доходів, і в яких легше виявити різницю в матеріальному стані домогосподарств, також демонструють кращі показники адресності.

Тобто, дієвість адресності підвищується зі зростанням відповідальності органів державної влади, прибутку країни, рівнем нерівності.

В Україні існує два типи помилок, що зустрічаються в процесі надання населенню адресної допомоги: Існує два типи помилок, що зустрічаються в процесі надання населенню адресної допомоги: помилки «включення». Якщо допомогу отримує особа, котра насправді її не потребує, то це – помилка «включення», що призводить до перевитрат соціальних коштів, а відтак, і до зменшення коштів на допомогу дійсно тим, хто її потребує.

помилки «не включення» або неповного охоплення. Даний вид помилок виникає тоді, коли допомогу не отримують ті, кому вона дійсно потрібна. У такому випадку треба констатувати неефективність соціальної програми. Зменшуючи ймовірність появи одного виду помилок, збільшують ймовірність прояву іншої помилки, (виникає певна взаємокомпенсуюча залежність).

Адресність допомог ніколи не повинна бути самоціллю, а лише засобом ефективного використання коштів.

Підвищення дієвості адресності соціальної допомоги в Україні дозволить зосередитися на бідних, що забезпечить цільове та ефективне

використання видатків бюджету; дозволить розширити доступ до адресності, так як програми адресності можуть реалізовуватися не дивлячись на різні рівні прибутку країн; надасть можливість вибору найбільш оптимального методу адресності [3, с. 219].

Серед основних факторів, що можуть перешкодити впровадженню програм адресності є:

- ✓ заполітизованість питання пільг та адресної грошової допомоги і, а відтак, брак взаєморозуміння і неможливість ухвалення законодавчого рішення про реформування;

- ✓ непорозуміння груп інтересів, зокрема малозабезпечених громадян, які заміну пільг на адресну допомогу асоціюватимуть з позбавленням пільг.

- ✓ високі адміністративні витрати на розроблення та впровадження удосконаленої системи адресної допомоги;

- ✓ збільшення навантаження на бюджет внаслідок усунення перехресного субсидування пільг підприємствами – надавачами пільгових послуг;

- ✓ небажання колишніх пільговиків платити за послуги [1].

В Україні існує програма державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям, що надається виходячи з різниці між доходами сім'ї-заявника та рівнем прожиткового мінімуму. Відповідно до Закону України «Про прожитковий мінімум», до набору послуг у прожитковому мінімумі включаються житлово-комунальні, транспортні, побутові, послуги зв'язку, закладів культури, охорони здоров'я тощо. Саме на ці види послуг надаються пільги в Україні, а отже відбувається дублювання допомоги. Ця проблема зникла б у разі скасування соціальних пільг, а за рахунок заощаджених коштів можна було б підвищити рівень прожиткового мінімуму [2, с. 5-6].

Таким чином, адресуючи систему соціального захисту можна, з одного боку, істотно збільшити здатність цієї системи, щоб забезпечити допомогою саме тих, хто її потребує, а з другого боку – унеможливити доступ до коштів, що передбачені на надання соціальної допомоги, тих, кому вона не призначена.

Для реформування системи соціального захисту з метою оптимізації видатків на соціальний захист населення, складовою якої є перехід на принцип адресності необхідно: на законодавчому рівні визначити категорії отримувачів соціальної допомоги; розробити та ввести в дію систему перевірки матеріального становища та дійсного рівня нужденності у допомозі; ввести єдину базу даних отримувачів соціальної допомоги; проводити на постійній основі інформування населення щодо видів, умов та обсягів отримання соціальної допомоги;

запровадити систему стандартизації соціальної допомоги, що удосконалив механізм управління соціальною допомогою та вплине на її ефективність.

Адресність соціальної допомоги є інструментом покращення методики планування видатків соціального призначення, нехай інноваційним, творчим, але дієвим при вірному підході. В умовах сьогодення, коли рівень зuboжіння населення та кількість нужденних у соціальній допомозі зростає, саме адресність є тією дієвою силою у боротьбі з цими проблемами, що сприятиме ефективному використанню бюджетних коштів, знизить рівень зловживань соціальною допомогою та числа найнужденніших.

Соціальний захист – це комплекс заходів (економічних, соціальних та правових, а також сукупність інститутів), які забезпечують рівні можливості не тільки соціально незахищених верств населення, але і представників певних професій чи певного роду занять, а також громадян, які мають заслуги перед державою.

Соціальний захист населення в Україні необхідно розглядати крізь призму теорії соціальної згуртованості суспільства. В основу соціальної згуртованості суспільства покладено добробут більшості громадян, гармонійні й стабільні відносини, мінімізація соціальної ізоляції та соціальної дезінтеграції. Це означає, що справедливий та ефективний, з огляду кінцевої мети, соціальний захист населення – запорука стійкості й стабільності розвитку суспільства.

Проблема організації соціального забезпечення – історична, тому не можна зрозуміти сучасних державно-правових моделей соціального захисту, не ознайомившись з історією його розвитку як інституту громадянського суспільства у світі та в Україні. Історія нашої країни та інших країн світу, свідчить про використання різноманітних форм соціальної опіки. Багатий соціальний досвід громадської опіки став тим моральним підґрунтям, на основі якого сформувалися сучасні системи соціального забезпечення.

Характерною ознакою розвитку соціально-економічної політики України починаючи з 2000 р. було стабільне зростання доходів громадян, зокрема наявного доходу, реальної та номінальної заробітної плати, із синхронним прискоренням зростання основних соціальних стандартів - мінімальної заробітної плати, прожиткового мінімуму й

Сьогодні Україна переживає дуже складний та суперечливий етап своєї історії. Навіть, не враховуючи події 2014-2015 рр., слід відмітити такі негативні тенденції періоду її незалежності, як значне зниження рейтингу за міжнародним Індексом людського розвитку (Україна перемістилася із 45-го на 83-тє місце), значне падіння обсягів ВВП,

відсутність модернізації виробництва, надто низький рівень оплати праці, висока майнова нерівність, несправедливий розподіл ресурсів, поширення корупції, тіньової зайнятості тощо.

Аналіз державного регулювання механізму соціального захисту населення виявив необхідні напрями його удосконалення: викорінювання корупції та олігархічної моделі економіки; розроблення Соціального кодексу України; модифікація механізму надання пільг; підвищення стандартів оплати праці в Україні й щорічний моніторинг якості життя громадян; щомісячний моніторинг одержувачів соціальної допомоги та розроблення ефективної системи надання адресної допомоги соціально незахищеним верствам населення; удосконалення методики розрахунку прожиткового мінімуму, вдосконалення системи надання соціальних послуг, посилення контролю за наданням житлових субсидій та ін.

Порівняльний аналіз сучасних моделей соціального захисту населення розвинутих країн світу (Швеції, Німеччини, США, Франції, Японії, Італії) та країн пострадянського простору (Польщі, Чеської Республіки, Російської Федерації) підтвердив, що найкращий варіант, для України – спрямування зусиль на побудову такої моделі, яка б відповідала умовам соціально орієнтованої економіки і становила поєднання елементів континентальної й англосаксонської моделей: розвиток соціального партнерства; функціонування надійного механізму соціального страхування; існування жорсткого державного контролю за дотриманням соціальних гарантій і підвищенням ефективності функціонування інститутів соціального захисту.

Зважаючи на неминучу необхідність скорочення державних видатків, необхідно постійно проводити роботу з удосконалення порядку надання соціальної підтримки на основі кращого врахування потреб та реальної нужденності, переносити акценти на запобігання бідності та активне соціальне залучення. Надання послуг має носити більш комплексний (і одночасно індивідуальний) характер і бути спрямованим на усунення причин виникнення нужденності кожної конкретної сім'ї (або особи).

Список використаних джерел

1. Адресна допомога та її переваги [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pilga.in.ua/node/31>
2. Баранова Н. Комплексна система моніторингу та прогнозування соціальних виплат як інноваційна соціальна технологія / Н. Баранова, Н.Федірко // Україна. Аспекти праці. – 2012. – № 5. – С. 3-10.
3. Піскун К. Адресність соціальної допомоги як напрям покращення методики планування видатків соціального призначення [Електронний ресурс] / К. Піскун // Соціально-економічні проблеми і держава. – 2013.

– Вип. 1 (8). – С. 212-221. – Режим доступу:
<http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2013/13pkvvsp.pdf>.

Стрижевський П.В.,

студент спеціальності соціологія

Чернівецького національного університету

ім. Юрія Федьковича;

Гнатчук О.С.,

кандидат історичних наук, доцент,

*доцент кафедри соціології, соціального забезпечення
та місцевого самоврядування*

Чернівецького національного університету

ім. Юрія Федьковича

Україна, м. Чернівці

СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ: ПОШУКИ МОДЕЛЕЙ РЕАЛІЗАЦІЇ ДІЯЛЬНОСТІ

На сьогоднішній день українське суспільство перебуває в тому стані, коли люди з підвищеним інтересом цікавляться питаннями реального стану соціальної сфери в Україні та майбутніх перспектив розвитку в цьому напрямку. В щорічному посланні Президента України до Верховної Ради України було наголошено Про недосконалість системи державної соціальної політики. По-перше, було зазначено, що існуюча в Україні модель соціальної політики має реальні протиріччя щодо програми реформування української економіки в післякризовий період. По-друге, чинна система не сприяє реальному вирішенню проблеми бідності, а сама «провокує» її поширення через неефективність методів протидії, які породжують низьку соціальну активність населення. Тому станом на сьогодні дана система неспроможна перерозподілити ресурси на користь тих, хто реально цього потребує. По-третє, відсутність чітких стратегічних пріоритетів соціальної політики спричиняє нерациональний розподіл бюджетних коштів та низьку ефективність соціальних програм.

Всупереч сучасній соціальній риториці представників владних інститутів українське суспільство вказує на інший стан речей в соціальній сфері. Спираючись на дані Держкомстату, близько 95% українців вважають себе бідними. Серед них до категорії «зовсім бідних» себе віднесли 56% українців, «не бідняки, але ще не середній клас» – 40%. І вже незаперечним є той факт, що в Україні співвідношення доходів найбагатших і найбідніших груп населення становить 30:1 (у країнах ЄС – 5,7:1). Доходи, нижчі за прожитковий

мінімум, отримують 23% міських і 38% сільських жителів. Очевидно, фактично склалась парадоксальна ситуація: по-перше, неспроможність влади проводити повноцінну та адекватну соціальну політику; по-друге, державна соціальна політика із засобу зменшення соціальної напруженості перетворилась на один із суттєвих факторів її посилення; по-третє, відсутність чітких стратегічних пріоритетів державної соціальної політики призвела до розпорошування коштів та тотального недофінансування соціальних установ. Частина дослідників вважає, що останні десятиліття були не найкращим часом для побудови соціальної держави. Проте спостерігається тенденція європейських держав на розвиток соціального законодавства, побудови «держави загального добробуту» (забезпечення якісної освіти і охорони здоров'я, підвищення соціального добробуту, збереження довкілля та ін.).

Реалізація державної соціальної політики в Україні потребує вивчення світового досвіду та його адаптації до українських реалій. Тому сьогодні перед науковцями стоїть завдання проаналізувати світові моделі соціальної політики (ліберальну, континентально-європейську (консервативну), скандинавську (соціал-демократичну)) та отримати відповіді на питання, яка ж із діючих світових моделей соціальної політики буде відповідати сучасним вимогам українського суспільства. Адже в Україні не має єдиного закону який би визначив принципи, засади, мету соціальної політики. Окрім того, в основі кожної з вищеперахованих моделей лежить свій власний принцип, який враховує співвідношення частки участі впровадження соціальної політики її основних суб'єктів (держави, особистості, корпорації).

Важливо, щоб в Україні була визначена така модель соціальної політики, яка б сприяла скороченню бідності, зміцненню ролі середнього класу, попереджала зростання рівня доходів громадян відповідно до інфляції, збільшення рівня зайнятості населення, покращання соціальної мобільності населення. Отже, українському суспільству, на нашу думку, потрібна така модель соціальної політики, яка була б зосереджена на потребах та інтересах кожної людини, а не тільки конкретних соціальних груп.

Список використаних джерел

1. Стратегія сталого розвитку «Україна 2020» / Указ Президента України // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5/2015#n10>

НАПРЯМ: СОЦІАЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ

СЕКЦІЯ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ І ПРИКЛАДНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОЇ ЖУРНАЛІСТИКИ

Бондаренко І.С.,

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри реклами та зв'язків з громадськістю
Запорізького національного університету
Україна, м. Запоріжжя*

ДИНАМІКА КОНЦЕПТУ «ТЕХНОЛОГІЯ» У СВІТОВІЙ НАУЦІ: МЕТОДОЛОГІЧНІ РЕАКЦІЇ НА ТЕХНОЛОГІЧНІ РИЗИКИ

У другій половині XX сторіччя відбулися концептуальні зрушення у розумінні феноменів техніки й технології. Наразі у світовій науці термін “технологія” виходить далеко за межі поняття “артефакт” або “техніка створення матеріальних об'єктів”. Надзвичайна семантична ємність та стала історико-філософська традиція використання цього конструкту дозволила йому стати органічною категорією модерної гуманітаристики, означуючи раціональні способи політичних трансформацій й планування, ефективні засоби культурної динаміки суспільства, дієві механізми організації інформаційно-комунікаційного простору, оптимальну парадигму економічного поступу, нарешті, модифікації біологічної константи людини. Технології, впроваджені у суспільну тканину ХХІ ст., призвели до різючих змін соціокультурного, екологічного, комунікаційного та біологічного ландшафтів нашого буття.

Історія побутування й осмислення поняття “технологія” у філософському дискурсі не була однозначною. Протягом тисячоліть філософські оцінки технології коливалися від оптимістичного схвалення її функціонування у суспільному житті до повного її заперечення. Останнє спровокувало так звану “песимістичну” реакцію сучасних філософів на розгортання технологічного прогресу.

Ми визначаємо декілька періодів філософії технології як особливої методологічної парадигми осягнення цього важливого соціокультурного феномену. Перший період, умовно позначений нами як «класичний», охоплює філософські погляди доби Античності, Середніх Віків, Ренесансу, Просвітництва. Нами враховувалися різномірні соціокультурні, економічні, науково-технологічні контексти цих епох та

чутливо визначилися “сумарні” світоглядні позиції щодо технології. Аристотель, Платон, Демокріт, Геракліт а згодом Т. Аквінський, Н. Макіавеллі, Ф. Бекон, Т. Гоббс розглядали технологію як розумний акт творення соціального світу, імітування людиною природних процесів, “обживання” самої природи. Так, Аристотель вбачав у технологічному процесі вираження творчого потенціалу самої людини, адже вироблені нею артефакти поставали оригінальними версіями природних явищ. Антична філософія запропонувала дихотомічне розуміння технології як суто технічного виробництва й мистецтва, у якому сублімувався творчий потенціал індивіда. Ця інтерпретація технології стала філософською домінантою епохи Відродження. Ф. Бекон в утопії “Нова Атлантида” відобразив оптимістичну перспективу майбуття, заснованого на науково-технологічних інноваціях. У працях Платона, Аристотеля зримо виокремлюються ідеї соціоінженерного моделювання, зокрема ідеальної держави та інших суспільних інституцій – системи влади, освіти, соціального життя.

Другий період, «індустріальний / інженерний», спричинений небувалими темпами промислового розвитку, спровокував глибинні структурні перетворення суспільства. Світ охопили не тільки кардинальні економічні зміни, а й “перелицювання” побуту, ритму життя, трудової й масової поведінки пересічної людини, способів обробки та поширення інформації. Світ нарешті став технологічним. Цілком зрозуміло, що філософи відгукувалися на ці трансформації оригінальними версіями технологічного поступу цивілізації. Уперше технологія почала осмислюватися як раціональна (а не утопічна) частина політичного, правничого та соціокультурного просторів (теорії Т. Веблена, М. Вебера, Е. Каппа, Р. Паунда, Ч. Гендерсона), а також царини формування громадської думки (Г. Тард). У цей час з’являється концепція філософії технології / філософії техніки (Е. Капп), яка почасти збігалася з античною традицією інтерпретації технології як продовження / імітації біологічної організації людини й природи. У сучасній науці утвердилася думка, що саме теорія та практика соціальної інженерії визначили формування методологічної парадигми соціальних технологій.

Ідея розумного / технологічного конструювання соціального світу за людським біологічним “макетом” постає у працях німецького дослідника Е. Каппа, які ознаменували другий етап розвитку філософії технології. Концепція “органного проєктування” чітко продемонструвала позицію щодо технології як не тільки суто технічної, а й інтелектуальної системи творення суспільної організації. На особливу увагу заслуговують праці Т. Веблена, М. Вебера, Р. Паунда, Ч.

Гендерсона, які остаточно зафіксували поняття “соціальний інжиніринг” та “соціальна технологія” у науковому дискурсі. Саме у цей час відбувається розширення меж розуміння названих концептів та чітко прослідковується тенденція щодо формування прикладних аспектів гуманітарної науки. Конструкти “соціальний інжиніринг” та “соціальна технологія” стають ключовими критеріями практичного й експериментального використання наукового знання. Проекти соціальної інженерії як технологічної системи організації багатьох суспільних процесів запропоновані у роботах С. Вебба і Б. Вебб (індустріальна платформа трейд-юніонізму), Р. Паунда (юридична концепція впорядкування державотворення), Є. Ерліха (теорія живого права), А. Коржибського (ідея “time-binding” людського інжинірингу).

Третій період, «критично орієнтованої філософії технології», охоплює середину – кінець ХХ ст. Вважаємо, цей етап світової думки був викликаний зовнішніми соціальними «подразниками». Нові технологічні розробки, масове виробництво, активне зростання ролі засобів масової інформації та комунікації, трагічні геополітичні події (Друга світова війна), винахід ядерної зброї, політ у космос людини і ще величезний перелік наукових досягнень змінили фокус сприйняття технології, а отже, і цивілізаційної динаміки. У працях видатних філософів все відчутніше простежуються критика індустріального суспільства і песимістичне бачення майбутнього людства. Представники Франкфуртської школи (Т. Адорно, Ю. Габермас, М. Горкгаймер, Г. Маркузе, Е. Фромм), Г. Арендт, М. Гайдеггер, Ж. Еллюль неодноразово акцентували увагу на деструктивному впливі сучасної технології, подаючи екзистенційні картини цивілізаційного апокаліпсису. Е. Фінгер так визначає методологічну специфіку цього періоду: «Раскіни і Гайдеггери жалкували про нелюдське просування машини, водночас демократи й соціалісти підбадьорювали інженерів, героїчних підкорювачів природи. Однак всі погодилися з тим, що технологія є автономною силою, окремою від суспільства, своєрідною другорядною природою, що впливає на соціальне життя з чужинної сфери розуму, в якій наука теж знаходить своє джерело. Добре це чи погано, але суть технології – раціональне управління, ефективності – управляти сучасним життям» [1, с. 8].

Четвертий період розвитку філософії технології позначений «емпіричним поворотом» / «епістемологічним зрушенням» у філософських дослідженнях технології. Розвиток нової філософської парадигми відбувається досі, тому будь-які його термінологічні номінації матимуть умовний характер. Приміром, Н. Бунге називає цей період «технонаукою» [2], П. Брей – «аналітичною філософією

технології» [3], Г. Йонас – «етичною філософією технології» [4]. Більшість світових учених вважають, що саме у цей період визначається специфічна методологічна система – філософія технології, яка репрезентує раціональний / аналітичний погляд сучасників на технологічні вимірювання епохи. У роботах Дж. Агассі, Д. Айді, Н. Бунге, П. Брейя, М. Вартофського, Г. Йонаса, М. Кокельберга, Г.-Я. Лохорста, К. Мітчема, Х. Ортега-і-Гассета, Ф. Раппа, Т. Рейдона, Е. Фінберга та ін. технологія осмислюється як «нейтральна» категорія і неодмінний показник суспільного розвитку. Дослідники застерігають від прямих негативних оцінок технології і пропонують людству встановити контроль над нею. Регулювання взаємовідносин між людиною і технологією, буттям і катастрофою має відбуватися на етичних принципах шляхом апелювання науки, політики, мас-медіа до почуття відповідальності кожного. Цей новий філософський проєкт одночасно залучає досягнення експериментальної науки, вікові норми релігії, програми відповідальної політики та технології соціальної комунікації.

Отже, предметом філософської парадигми технології є технологія як соціокультурний феномен. Ми акцентуємо увагу на соціокультурному аспекті технології, оскільки такий зріз проблематики розширює межі розуміння цього явища й дозволяє подати цілісну картину конструювання соціального світу. Його інженерування відбувалося на технологічних засадах: у саму природу людського творення / діяльності включено технологічний алгоритм послідовності, узгодженості, цілеспрямованості, заданості операцій. Відтак технологія постає континуумом метафізичного й фізичного, неосяжного й експериментально доведеного. Складність феномену технології спричинила таксономічну багатовекторність філософії технології; наразі констатуємо різні структуровані композиції цієї методологічної галузі знань.

Список використаних джерел

1. Feenberg A. Questioning Technology. London and New York : Routledge, 1999. DOI: <https://epdf.pub/questioning-technology85bf86afb2a84f36913f1dc43074a11a67628.html>.
2. Bunge M. Philosophical Inputs and Outputs of Technology. Philosophy of Technology. The Technological Condition: An Anthology. Ed. by R. C. Scharff, V. Dusek. New Jersey : John Wiley & Sons, 2014. Pp. 191-201.
3. Brey P. Philosophy of Technology after the Empirical Turn. Techné: Research in Philosophy and Technology. 2010. № 14 (1). Pp. 34-48. DOI: <https://ethicsandtechnology.eu/wp-content/uploads/downloadable->

content/Brey_2010_PoT_Empirical.pdf.

4. Jonas H. Toward a Philosophy of Technology. Philosophy of Technology. The Technological Condition: An Anthology. Edited by R. C. Scharff, V. Dusek. New Jersey : John Wiley & Sons, 2014. Pp. 191–201.

Бутиріна М. В.,
*завідувач кафедри масової та міжнародної комунікації
Дніпровського національного університету
імені О.Гончара
Україна, м. Дніпро*

TELEGRAM-КАНАЛ ЯК МЕТА-ЗМІ: КОМУНІКАЦІЙНІ ОСОБЛИВОСТІ

Діджиталізація комунікаційних практик, зростання аматорського сегменту журналістики, поява нових форм монетизації контенту спричинили виникнення такого відгалуження у журналістиці, як мета-ЗМІ. За словами дослідниці О.М.Касперович-Ринкевич, «за мета-ЗМІ закріпилося визначення як засобів масової інформації, повністю існуючих у сторонній екосистемі соціальної мережі або месенджера, без власного сайту та/ або додатка» [2].

Найбільш репрезентативним представником нового формату журналістики є телеграм-канали, що останнім часом трансформувались із сервісу миттєвого обміну повідомленнями на повноцінні медіаканали, що формують власну «чергу денну» і значною мірою визначають змістові характеристики національного медіапростору. Вони швидко набирають популярності: завдяки ефективній промоції аудиторія Telegram-каналів зростає майже щодня. Кількість підписників найбільш рейтингових каналів цілком зіставна із накладом загальнонаціональних видань. За актуальними даними Telegram Analitics, аудиторія каналу «Україна 24/7» складає 541,6 тис. підписників, «Україна сейчас» – 386,3 тис. підписників, Україна Online – 351,6 тис. підписників.

Відповідно до нового закону про медіа, який наразі проходить слухання у Верховній Раді, Telegram-канали будуть класифікуватися як майданчики загального доступу, що потребують обов'язкової реєстрації. Нині цей сегмент мобільного інтернету не підлягає ані ліцензуванню, ані іншим реєстраційним процедурам, що формально звільняє його від лещат цензури та тавра заангажованості. Останнє сприяє підвищенню довіри серед читачів, які усе більше віддають перевагу отриманню інформації з месенджерів, що на відміну від ЗМІ не несуть «нічого зайвого».

За функціональними та змістовими характеристиками інформаційні

Telegram-канали наближаються до традиційних медіа. Між тим, вони мають і істотні комунікаційно-технологічні особливості, що підвищують їхню ефективність та конкурентоздатність у медіагалузі. Зупинимося на них детальніше.

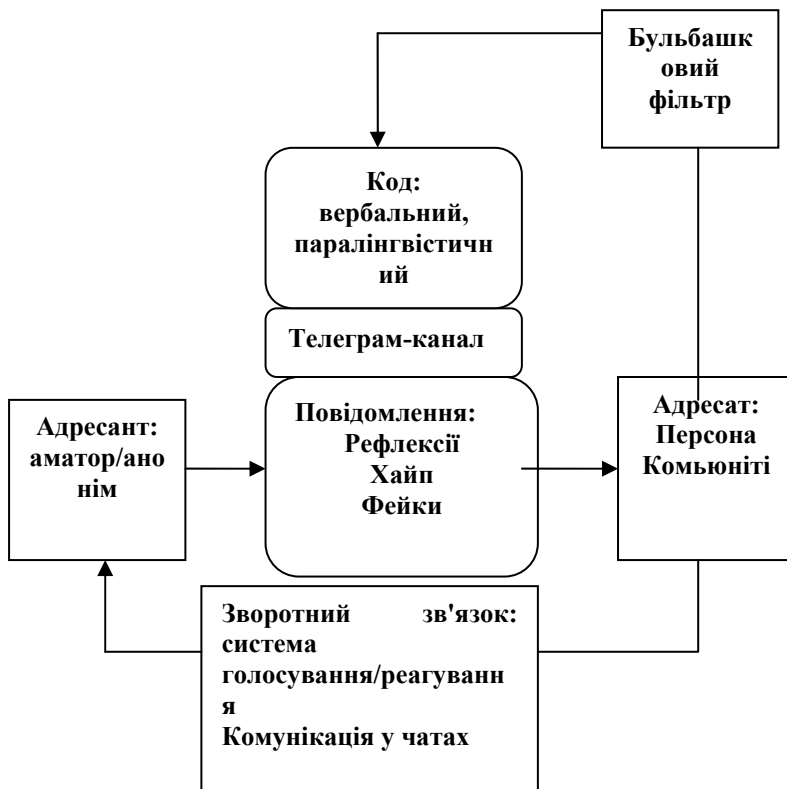

Рис.1. Система комунікації Telegram-каналу

Більшість українських Telegram-каналів, що позиціонують себе як інсайдерські, не ідентифікують в інформаційному просторі свою приналежність, що фактично спричиняє анонімну комунікацію адресанта із реципієнтами. Комунікант-анонім позначає себе певним образом-метафорою («Темний лицар», «Білий лицар», «Джoker», «Жінка з косою»), що дозволяє йому безкарно надавати будь-які інсайди, інтерпретації, оцінки, прогнози. Для аудиторії, яка останнім часом досягла критичної позначки у рівні недовіри медійним платформам, чинник «витоку інформації», забезпечений Telegram-каналом, є набагато важливішим за її зміст. Саме тому такими

каналами, окрім дійсно «інформації зсередини», часто транслюються фейки. Варто також зазначити, що зростання мобільного сегменту аматорської журналістики безпосередньо пов'язане із кризою у професії: появою «мережєвих авторів» та закріплення в інформаційному просторі інституту блогерства.

Важливим чинником, що підвищує рецептивність контенту телеграм-каналів, є персоналізованість повідомлень. Факти/думки приходять на персональний телефон, і це дозволяє імітувати адресність контенту. Увазі до телеграм-повідомлень сприяє і система сповіщень, при цьому низка непрочитаних постів відображається окремим списком. Таким чином, процес масової комунікації, властивий традиційним медіа, в телеграм-середовищі при фактичному збереженні кількісних показників трансформується на персональну комунікацію.

Окрім утворення новинного дискурсу, телеграм-канали також часто вдаються до створення групового чату – лояльного до них ком'юніті. Крім того, вони надають механізми зворотного зв'язку, пропонуючи систему «like-dislike» або голосування/реагування на зміст повідомлення чи проблему, заявлену у ньому.

Важливою для адресанта особливістю Telegram-середовища є і його семіотика: в епоху тотальної візуалізації канали, що розглядаються, зберігають домінуючий вербальний код. Візуальний ряд не є обов'язковим складником контенту, що є типовим, наприклад, для мережі Інстаграм. Між тим, дописувачі активно користуються паралінгвістичними засобами комунікації – емотиконом, що дозволяє їм передавати аудиторії емоційно-оціночні співзначення, характерні для смислових елементів, з яких складається основний текст.

Свої особливості має також центральний елемент комунікаційної системи інформаційного Telegram-каналу – повідомлення. На відміну від усталеної варіативності контенту у традиційних медіа, що надають факти або думки, ТК зорієнтовані переважно на різноманітні рефлексії комунікантів та хайп. Вони інформують підписників про ту чи іншу подію, однак роблять це не на теренах об'єктивності, а через оптику суб'єктивного сприйняття ситуації.

В систему Telegram-каналу віртуально вбудований так званий «бульбашковий фільтр», який дозволяє реципієнтові отримувати лише ту інформацію, яка його цікавить. Фактично «бульбашка» утворює локальний медіапростір адресата, робить процес комунікації закритим.

Telegram-канали, що синтезують політичну аналітику та інсайдерські повідомлення, сприймаються масовим адресатом як лідери думок. ЗМІ не можуть на це не зважати, тому вдаються до практики тематичних оглядів телеграм-каналів, що автоматично легітимізує їх

контент. Це не єдиний прояв взаємодії традиційних медіа та мета-ЗМІ. Зростання аудиторії мобільного інтернету змушує онлайнві мас-медіа переходити на майданчики соцмереж та промоціювати власні телеграм-канали. З часом медіагалузь може бути переформатована під мобільний веб, і журналістам доведеться адаптуватися до правил гри, запропонованих аматорським сегментом медіагалузі. За умов інформаційної перенасиченості, коли великі обсяги повідомлень перетворюються на комунікаційний шум, ЗМІ змушені гостро конкурувати між собою у часопросторі цільової аудиторії. За словами І. Мінчук, «мас-медіа все більше освоюють інтернет-комунікацію, прагнучи «завойовувати нові слоти часу аудиторії»: очікування в черзі, нарада, рух в громадському транспорті тощо» [1]. Йдеться, власне, про ті часові прошарки, які вже ефективно опанували мета-ЗМІ.

Таким чином, можемо констатувати, що розвиток медіагалузі йде шляхом охоплення усе більш персоналізованих комунікаційних платформ. Гомогенізований контент, зорієнтований на масового адресата, за таких умов буде урізноманітнюватися, канали інформування – диверсифікуватися, жанри й формати – підлаштовуватися під принципи роботи мобільного вебу. Вже зараз професійним журналістам варто враховувати ті нові комунікативні умови та можливості, якими керуються дописувачі-аматори у Telegram-середовищі.

Список використаних джерел

1. Минчук И. Стратегии дистрибуции новостного контента в мессенджерах Viber и Telegram. – URL: <http://elib.bsu.by/bitstream/123456789/217176/1/157-165.pdf> (дата звернення: 15.03.2020). – Назва з екрана.
2. Касперович-Рынкевич О.Н. Феномен мета-СМИ. – URL: https://www.academia.edu/38538728/Феномен_мета_СМИ (дата звернення: 16.03.2020). – Назва з екрана.

Волинець Г.М.,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри журналістики
Національного університету «Запорізька політехніка»
Україна, м. Запоріжжя

УКРАЇНСЬКІ ДИТЯЧІ ЖУРНАЛИ В ІНТЕРНЕТ-ПРОСТОРІ: ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА

Зі здобуттям Україною незалежності починає активно розвиватися періодика для дітей. На ринку преси з'являються нові яскраві видання –

різноманітні за типологічними ознаками. Науковці зазначають, що сьогодні пропозиція перевищує попит; щоправда, якість окремих видань досить сумнівна. Сучасна дитяча періодика неодноразово ставала предметом журналістикознавчих досліджень. Питання типології друкованих дитячих видань були в центрі уваги багатьох науковців – це праці Т. Давидченко, І. Круть, Е. Огар, О. Орлик, М. Пайди, Ю. Стадницької, О.Юферевої та інші. Особливості дизайну дитячих видань загалом та ілюстративного контенту зокрема вивчали такі дослідники, як І. Ворона, Т. Давидченко, Н. Кіт, В. Олійник та інші.

Технічний поступ призводить до змін, на які вимушені реагувати й друковані видання для дітей. Явища конвергентності у сфері дитячої періодики є малодослідженими, потребують вивчення й узагальнення. Тому тема є актуальною.

В Україні існує багато друкованих періодичних дитячих видань, які різняться за цільовою віковою аудиторією, за функціональним призначенням, за мовою видання і под.: «Ангелятко», «Барбі», «Вінні та його друзі», «Джміль», «Казковий вечір» (газета), «Колобочок», «Колосок», «Котя», «Малятко», «Мамине сонечко», «Пізнайко», «Професор Крейд», «Стежка», «Ухтышка», «Яблунька» та інші. Частина видань припинила існування, частина – пристосувалася до нового порядку денного: зокрема – перейшли у віртуальний простір.

Сайт видання «Пізнайко» є одним із найкращих прикладів інтегрування дитячої періодики в онлайн-простір. Головна сторінка – яскраво оформлена, має зручну навігацію, містить анонс на новий номер друкованого журналу із пропозицією придбання / передплати, а також «кнопки»-розділи до кожного із продуктів:

«Пізнайко від 2 до 6 «журнал для маленьких» (українською);

«Пізнайко від 6 – дитячий журнал» (українською);

«Познайка – детский журнал» (російською);

«Posnayko – kids magazine» (1-4 рік вивчення англійської) (англ./рос.).

Вгорі праворуч містяться символи із посиланнями на сторінки в соцмережах – Твіттер, Фейсбук, Інстаграм, Ютуб. Ресурс пропонує не лише розваги для дітей (онлайн-ігри, аудіоказки, добірки художніх текстів «Книжкова полицка»), але й поради для педагогів і батьків. Цими матеріалами можуть користуватись не лише підписники, вони доступні широкому загалу. На сайті є інформація про інтерактивні конкурси, а також реклама.

Інтернет-сторінка журналу «Колобочок» розміщує матеріал про концепцію видання. До основних рубрик ресурсу належать такі: «Колесо року», «Шануймо свята свої», «Торбинка цікавинок», «Казка

стукає в вікно», «Англійська для дітей» та інші, у яких викладено окремі зверстані сторінки (із друкованої версії журналу). Самодостатніх інтерактивних продуктів для дітей – немає; усі матеріали знайомлять читачів із фрагментами друкованого видання і скеровують читачів до придбання журналу. На сайті розміщено партнерську рекламу.

Журнал «Джміль» (дослідження, живопис, музика і література) позиціонує себе як видання для дітей від 4 до 104 років, їхніх батьків і педагогів. Навігація сайту – проста і зручна. На головній сторінці розміщується анонс нового випуску, а також зміст номера із окремими фрагментами друкованої версії. Сайт пропонує взяти участь у різноманітних конкурсах; розміщує посилання на власні сторінки у популярних соцмережах (Фейсбук, Ютуб). Рубрика «Електронні додатки» розповідає про інтерактивні дидактичні посібники, які доступні лише підписникам друкованого видання «Джміль». Окремі матеріали доступні в закладці «Рубрики», там знаходимо розділи – «Ігротека», «Казки на горіщі», «Лабораторія», «Літературна студія», «Майстерня», «Мала сцена» та багато інших.

Видання «Равлик» позиціонує себе як журнал для розвитку та розваг. Сайт презентує друковану версію, тому для вільного доступу викладені поодинокі матеріали, наприклад: рубрика «Розмальовка» містить лише три ілюстрації; рубрика «Вчимо з дітьми» наповнена кількома піснями, віршами та оповіданнями (українською й англійською мовами). Втім, закладки містять багато матеріалів із друкованого видання, а також є посилання на власні продукти в Youtube.

Цікаву навігацію сайту пропонує видання «Розумашки»: на головній сторінці є розділи для дорослих – «Про журнал», «Передплата», «Контакти», «Співпраця», «Відзнаки», «Акції», а також рубрики для дітей – «Читачун», «Евріка», «Задачки», «Шукач», «Чомучка», «Саморобка» тощо, які оформлені у вигляді різнокольорових закладок із відповідними малюнками-логотипами. У кожній рубриці представлено по одному зразку відповідного тематичного блоку (одна зверстана сторінка із друкованого видання).

Журнал «Крилаті» має «архівний сайт», а головна активна сторінка видання міститься у соцмережі Фейсбук. Сайт містить рубрики для дорослих (висвітлено питання передплати, історії створення журналу, відомості про творчу команду видання) і для дітей – «Читальня», «Майстерня», «Крилата команда», «Конкурси» тощо. На ресурсі у вільному доступі є оповідання, казки, вірші і навіть «крилаті усмішки», а також по декілька відповідних матеріалів у кожному розділі.

Одним із найбільших ресурсів (із вільним доступом до матеріалів) є

український дитячий портал «Соняшник», який містить розвиваючі матеріали для дітей різного віку; редакція пропонує безліч розмальовок, текстів (казки, вірші, лічилки, анекдоти і под.), заготовок стінгазет, трафаретів, а також прописи й ігри. Друкований журнал виходив протягом 1991-2007 рр.

Обсяг статті не дозволяє подати характеристику всіх українських інтернет-сайтів дитячої періодики. Проте, варто зазначити, що не всі дитячі видання мають інтернет-ресурс. Наприклад, «Малятко», «Професор Крейд», «Жирафа Рафа» та деякі інші мають лише сторінку в соціальній мережі Фейсбук, де час від часу викладаються або окремі зверстані сторінки друкованої версії журналу, або привітання, або фотографії читачів-переможців окремих конкурсів. Останнім часом призупинив роботу сайт газети «Казковий вечір».

Таким чином, сучасна дитина все більше занурена у віртуальний світ, тому друкованим періодичним виданням важко витримати конкуренцію і з неперіодичними виданнями (якісними, доступними, цікавими книгами), і з онлайн-розвагами (у вільному доступі є безліч розмальовок, є ігри для розвитку дитини, є мультфільми і відео тощо). Саме тому закриваються такі видання, як «Барвінок» (журнал видавався із 1928 р.).

Отже, сьогодення вносить корективи у форми роботи періодики з читачами: у першу чергу, журнали для дітей адаптуються до сучасних потреб – і переходять в онлайн. Втім, комерційна складова не дозволяє цим ресурсами бути абсолютно автономними і безкоштовними: повного доступу до всіх матеріалів друкованого видання (зокрема й до архівів) сайти не дають. Інтернет-сторінки стають лише інструментом реклами дитячого журналу, а розміщені матеріали створюють інтригу й бажання передплатити друковану версію.

*Галунова К.О.,
магістрантка спеціальності «Журналістика»
Національного університету «Запорізька політехніка»;
Панченко С.А.,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри журналістики
Національного університету «Запорізька політехніка»
Україна, м. Запоріжжя*

ПОЛІТИЧНЕ ІНТЕРВ'Ю ЯК РІЗНОВИД ФОРМАТУ ТОК-ШОУ: ТИПОЛОГІЧНІ РИСИ

Жанр інтерв'ю є результатом «закріпленості» у журналістському

тексті форми одержання автором цього тексту певних відомостей про дійсність за допомогою методу інтерв'ю [6]. Як відомо, сам по собі метод інтерв'ю належить не до теоретичних, а до емпіричних методів. Очевидно, з цієї причини і жанр інтерв'ю часто відносять до інформаційних жанрів, що базуються саме на інформації, отриманій в результаті застосування емпіричних методів дослідження. При цьому залишається в тіні той факт, що інтерв'ю, як і інші емпіричні методи, застосовується для одержання вихідних відомостей, необхідних для підготовки не тільки інформаційних виступів, а й аналітичних.

Інтерв'ю дозволяє реципієнту отримувати інформацію з першоджерела, попри наявність у ньому певної частки суб'єктивізму, якою найбільше відрізняється газетне інтерв'ю. Позначений суб'єктивізм полягає в тому, що оформлюючи одержану інформацію як інтерв'ю, і переносячи на папір точно те, що сказав співрозмовник, журналіст певною мірою пропускає цю інформацію через призму своєї свідомості. І те, що виходить на сторінках газет в запитально-відповідній формі, не є розмова, що відбулася між інтерв'юером і інтерв'юйованим в чистому вигляді. Це розмова журналіста з інтерв'юйованим, але вже у «перекладі» інтерв'юера.

Проте, ця риса властива більшою мірою газетному інтерв'ю, коли споживач інформації читає те, що чув журналіст, але менше – радіо та телевізійному інтерв'ю, де споживач інформації має можливість чути і бачити самостійно. Тут реципієнт осмислює і адаптує почуте і побачене відповідно до свого світогляду, світовідчуття, світорозуміння [7, с. 57].

Телевізійне інтерв'ю збагатило відповідний жанр істотною якістю – видовищністю. Джерелом інформації стає мова, яка лунає, зі всім багатством її риторики, інтонаційного та емоційного забарвлення, додається міміка і жести, поведінка співрозмовників. Саме видовищністю пояснюється особлива достовірність, завдяки чому інтерв'ю стало поширеним у телепрограмах.

Вчений С. Муратов зазначає, що, вочевидь, недостатньо визначити телевізійне інтерв'ю лише як метод збору інформації чи «розмову двох людей, з яких один запитує, а інший відповідає, навіть якщо врахувати, що розмова ця організована з метою отримання інформації і журналіст у цій розмові є ініціатором. Окрім цього, необхідно, щоб відповіді співрозмовника викликали суспільний інтерес або щоб такий інтерес для аудиторії представляв собою сам співрозмовник» [1].

Дослідниця Н. Симоніна пише, що телевізійне інтерв'ю – це аудіовізуальний продукт, що виникає у процесі спілкування журналіста зі спікером на теми актуальні та цікаві для глядача, відзнятий за допомогою телевізійної техніки, що вийшов в ефір наживо або у запису

[5].

Інтерв'ю як жанр посідає особливе місце на телеекрані. Фактично немає жодного випуску новин, в якому журналісти б не ставили питань компетентним людям, не зверталися до учасників різних подій, не цікавилися думкою оточуючих про важливі події. Інтерв'ю – неодмінний елемент багатьох складних телевізійних форм. Рідше воно використовується для створення самостійної передачі.

Одним із найзатребуваних та найактуальніших видів інтерв'ю на сьогодні є політичне інтерв'ю, виокремлення якого пропонує дослідниця К. Серажим. Вона зазначає, що політичне інтерв'ю характеризується більш розширеним форматом, ілюстрованим рядом, можливістю для інтерв'юера поставити заздалегідь підготовлені запитання, що ретельно опрацьовує не лише журналіст, а й група аналітиків.

Крім цього, суто політичне інтерв'ю в умовах демократизації суспільної думки призводить до іншого малодослідженого феномену. Дослідниця пише: «Часом респондент, не підлаштовуючись до запитань журналіста, сам починає самостійно аналізувати, виокремлюючи із загального списку запитань ті, що йому більше до вподоби, які адекватніше відповідають сенсові політичної ситуації. Безперечно, у такому разі констатуємо дуже своєрідний вид трансформації жанру, коли респондент, формуючи запитання, фактично змінює не лише ідейно-політичне спрямування інтерв'ю, а й, власне, архітектуру матеріалу» [4].

Політичне інтерв'ю можна розуміти у широкому і вузькому значенні. Широка назва «політичне інтерв'ю» зумовлена його політичною тематикою. У рамках цього виду інтерв'ю журналіст веде розмову про політику (політичну систему, діяльність політиків тощо) із будь-якою людиною, думку якої він вважає цікавою та актуальною. Не є коректним обмежитися політичним інтерв'ю у вузькому його тлумаченні, тобто як розмова журналіста з політиком. Політиками виступають також фахівці різних напрямів, але їх об'єднують під поняттям «політики», з огляду на вид діяльності цих фахівців у даний час.

Загалом інтерв'ю поділяється на три фази: попередня інформація, ядро (основний зміст) і резюмування. Фаза попередньої інформації служить координації уявлень про спеціаліста, який дає інтерв'ю, ситуацію спілкування й основну тему обговорення. У фазі ядра увагу спрямовано на об'єкти (теми інтерв'ю) і цілі комунікації. Функція фази резюмування полягає у виробленні кінцевої тези і підбитті підсумків [4].

Мета інтерв'юера в політичному інтерв'ю зводиться до висвітлення таких питань: характеристика проблеми, позиція політика, партійна характеристика політика. Надзавдання політичного інтерв'ю полягає у доведенні того, що партія (сила), до якої належить інтерв'юований, гідна/не гідна влади. Журналіст, що демонструє лояльність до діяльності цього політика (сили), застосовує в інтерв'ю стратегію нормальної інтеракції. Маніпуляційна трансакція характерна для журналіста, що перебуває в опозиції до певної партії (сили).

Телевізійний формат політичного інтерв'ю є різновидом формату «ток-шоу». Програми формату політичного інтерв'ю будуються на діалогові ведучого (модератора) та запрошеного гостя (спікера, політичного діяча). Аудиторія та опозиційні політики в студії відсутні. Тому телепроекти, де присутні лише дві людини (модератор та політик), доречно відносити до формату політичного інтерв'ю.

Політичне ток-шоу, що належить до категорії суспільно-значущих, поєднує в собі ознаки інтерв'ю, дискусії, гри, а також концентрується навколо особистості ведучого. Через те такий телевізійний жанр є максимально персоніфікованим. Зазвичай ведучі політичного ток-шоу володіють певними особистісними якостями: розум, винахідливість, чарівність, гумор, вміння зацікавлено слухати, пластично рухатися тощо. Істотними є також і зовнішні обставини: певне місце, оформлення студії та строго дотримувана циклічність, тобто регулярна повторюваність у програмі тощо.

Питання, що ставляться гостям, визначають інтригу, динаміку розвитку сюжетної лінії програми. Залежно від того, яку мету переслідує ведучий, він використовує різні типи питань. Неодмінними «компонентами» ток-шоу, крім ведучого, виступають гості («герої», «спікери») – люди, які відомі більшості глядачів, або просто ті, що цікавлять своїми вчинками, думками чи способом життя.

Телероекти у форматі політичного інтерв'ю на національному телебаченні непоодинокі. Одними із найрейтинговіших програм є «Складна розмова» (UA:Перший) та «HARD з Влащенко» (ZIK).

Продюсери передачі «Складна розмова» визначають її як «ток-шоу у стилі hard-talk». Ведуча програми, виконавча директорка громадської організації «Центр UA», Інна Борзило вимагає від політиків та усіх відповідальних за прийняття важливих для України рішень відповідей на складні запитання про реформи, дотримання політичних обіцянок, статки тощо. Гострі запитання ведучої мають на меті не дати гостям програми почуватися зручно в комфортному для них середовищі питань і говорити правду. Головне завдання проекту – розкрити кожного гостя, не опускаючись до персональних образ чи приниження. Без істерії,

паніки і зрадофільства, без нагнітання негативу гості програми за допомогою своїх відповідей допомагатимуть глядачам зрозуміти, як ухвалюються важливі для суспільства рішення» [2].

«HARD з Влащенко» позиціонується як «яскраве хард-ток-шоу з яскравою ведучою та статусними спікерами» [3]. Ведуча – Наталя Влащенко – український театрознавець, сценарист, журналіст, телеведуча.

Оскільки темою програм обираються політичні події, а запрошеними гостями виступають політичні діячі, то об'єктивно вважати формат цих програм «політичним інтерв'ю». Обидва телепроекти позиціонуються як формат «ток-шоу», але в них відсутні ключові елементи ток-шоу: аудиторія у студії, опозиція (інші політики, між якими виникає дискусія) та експерти.

Назви програм, окрім номінативності, несуть в собі також інформаційний код змісту. Наприклад, назва «Складна розмова» анонсує, що протягом усього випуску у студії відбуватиметься непроста бесіда. Це також означає, що питання, які ставляться гостеві – «складні» для відповіді та вимагають розлогих розповідей.

Назва «HARD з Влащенко» заздалегіть готує глядачів до серйозного та відвертого інтерв'ю. Немалу роль відіграє прізвище ведучої у назві. Це свідчить про те, що програма є здібельшого персоніфікованою. Журналістка власноруч готує запитання та продумує їх послідовність.

У цілому, програми «Складна розмова» (UA:Перший) та «HARD з Влащенко» (ZIK) розглядають важливі суспільно-політичні питання, а запрошені гості – політики – коментують їх та роз'яснюють альтернативні варіанти державної політики. Це сприяє формуванню обґрунтованої громадської думки. Характер передач визначає їхню назву. Обидві телевізійні програми за своєю структурою належать до формату політичного інтерв'ю, яке в свою чергу є різновидом телевізійного формату «ток-шоу».

Отже, політичне інтерв'ю займає чільне місце у телевізійних проектах або ж становить собою самостійний різновид формату ток-шоу. Саме воно покликане надавати громадськості можливість знайомитися з позицією політичних та громадських лідерів, оцінювати їх, а політикам – висловлювати своє ставлення до суспільних проблем і брати участь у вільному перебігу політичних дискусій.

Список використаних джерел

1. Муратов С. Телевизионное общение в кадре и за кадром : учебное пособие для студентов вузов, обучающихся по направлению и специальности журналистика. Москва : Аспект Пресс. 2003. 201 с.
2. Офіційний сайт телеканалу UA:Перший. URL: <http://1tv.com.ua/>

3. Офіційний сайт телеканалу ZIK. URL: <https://zik.ua/>
4. Серажим К. Інтерв'ю з політиком як типовий жанр актуалізації сучасного політичного дискурсу. URL: <http://journlib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1606>
5. Симоніна Н. Новітні жанри української тележурналістики: розвиток інфотейменту. URL: http://www.journ.univ.kiev.ua/trk/publikacii/symonina_publ.php
6. Тертычный А. Жанры периодической печати : учеб. пособ. URL: <https://www.twirpx.com/file/1198993/>
7. Халер М. Інтерв'ю : навчальний посібник. Київ : Академія Української Преси, Центр Вільної Преси. 2008. 436 с.

Горбань Л.В.,
*студентка спеціальності «Журналістика»
Економіко-правничого коледжу
Запорізького національного університету;*
Кондрико А.А.,
*кандидат наук із соціальних комунікацій,
доцент кафедри видавничої справи та редагування
Запорізького національного університету
Україна, м. Запоріжжя*

ОСОБЛИВОСТІ ФОТОГРАФІЧНИХ ІЛЮСТРАЦІЙ НА ШПАЛЬТАХ ФЕШН-ВИДАНЬ

Потужні інформаційні потоки зумовлюють прагнення сучасної читачкої аудиторії отримувати якісні, оперативні та достовірні відомості, що не потребують значних зусиль для сприйняття та запам'ятовування. Дослідниця Н. Смірнова стверджує, що 90 % інформації людина сприймає через зір; в очах зосереджені 70 % сенсорних рецепторів; близько половини нейронів головного мозку людини задіяні в обробці візуальної інформації; при роботі з візуальними даними когнітивна функція мозку, що відповідає за їх обробку та аналіз, використовується на 19 % менше; продуктивність людини, що працює з візуальною інформацією, на 17 % вище; деталі візуальних даних згадуються на 4,5 % краще; у порівнянні з текстовою візуальна інформація сприймається швидше у 60 000 разів [7].

Різноманітність процесів візуального сприйняття, відмінність візуальних медіавпливів від текстових, їх дієвість та ефективність наразі привертають увагу науковців. Згадані фактори є чинниками формування нової культури сприйняття, підвищеної уваги до візуалізованої інформації і навіть до певної міри нівелювання впливу вербального

тексту [3].

Усі медіаілюстрації, залежно від характеру їх оригіналів, поділяють на дві групи. Перша з них – фотоілюстрації, оригінали для яких отримують за допомогою фотоапарату або цифрових аналогів (фоторепортаж, фотоетюд, фотомонтаж, фотонарис тощо). Друга група візуальних публікацій поєднує нефотографічні ілюстрації (мальований портрет, таблиця, шарж, карикатура, діаграма, схема, інфографіка, карта, графік) [5]. У межах даної розвідки нас цікавитимуть ілюстрації першої групи, що можуть оперативного транслювати відомості, унаочнювати проблеми часу, відображати важливі події у країні та світі. Гортаючи сторінки друкованого періодичного видання, реципієнт легко запам'ятає якісний фотографічний матеріал, а якщо це поліграфічно досконалий журнал, то за допомогою світлин формуватиметься і смак читача. Якщо людство настільки звикло до фотографій, що навіть не замислюється над їх роллю та місцем у власному житті, а камера є в кожному телефоні, то для журналіста – це невід'ємний елемент професії. Фотографія дає можливість візуалізації, надає додаткову інформацію, експресію, естетику тощо.

Мета дослідження – виявити закономірності використання фотографічних ілюстрацій на шпальтах жіночих фешн-видань «Vogue» і «Harper'sBazaar». Для реалізації мети необхідно описати специфіку та вимоги до фешн-фотографії як жанру фотожурналістики, а також проаналізувати фотоілюстрації сучасних фешн-журналів «Vogue» і «Harper'sBazaar» на відповідність окресленим вимогам.

Як відомо, від характеру аудиторії багато в чому залежить й характер друкованих видань та ілюстративної складової в ньому. Якщо журнал розрахований на «серйозну» аудиторію, то фотографій буде небагато, а на шпальтах видання будуть переважати графіки та таблиці. Якщо журнал масового характеру, то переважно міститиме фотографії, причому вони матимуть здебільшого розважальний та інформаційний характер.

Так, на думку дослідника М. Мельника, фешн-журналістика задовольняє потреби в інформації про нові тенденції моди: формує і підтримує зацікавлення модою в одязі, аксесуарах, тілесних практиках (догляд за обличчям, тілом, волоссям). Традиційно фешн-журналістика через глянцеві журнали пропонувала потрібну споживачам інформацію з мотиваційною та репрезентативно-оцінною інтенцією, поєднуючи словесні й візуальні образи [4, с. 261]. Фешн-фотографія – жанр фотографії, пов'язаний з демонстрацією одягу та інших товарів індустрії моди [2]. Такі світлина пов'язані з рекламою товарів, орієнтовані на створення настрою і атмосфери певного стилю життя. У

спеціалізованих фешн-виданнях вузької спрямованості, присвячених, наприклад, макіяжу, парфумерії, одягу, фотографія буде рівнозначна тексту.

Незважаючи на те, що нині візуальний контент є домінуючим в фешн-журналістиці, він є одним з недостатньо вивчених напрямків. Основним видом подачі інформації є зоровий образ, створюваний різними способами і методами. На думку Н. Симбірцевої, «це образ, розрахований на зорове сприйняття, що несе в собі пам'ять епохи, відображає її тілесний дух. Проникаючи в усі сфери культури, модна фотографія репрезентує зразки елітарного мистецтва і задає тон смаку і стилю в умовах масової культури» [6].

Превалюючими жанрами фешн-журналів є фотозамітка, фотозамальовка, фоторепортаж, фотокореспонденція, фотонарис, фотомонтаж. Обираючи фотографії для фешн-видань, необхідно дотримуватися таких вимог: використовувати винятково якісні фотографії у максимальному розмірі; визначати «напрямок» фотографії та враховувати його при розташуванні на сторінці; відображати дію предмету/людини; виділяти фотографію, що має підпис, як домінантний елемент на сторінці; за наявності декількох пов'язаних між собою фотоілюстрацій у фотонарисі виокремлювати одну з них як головну [1].

Для дослідження фотографічного контенту нами було обрано по 3 номери журналів «Vogue» і «Harper's Bazaar», що вийшли друком протягом 2019 року. Обидва видання пишуть про моду, є жіночими, щомісячними, мають сайти.

Журнал «Vogue» складається зі значних за обсягом матеріалів із великою кількістю ілюстрацій. Видання часто розміщують у салонах краси, кав'ярнях з рекламною метою, для ознайомлення клієнтів з новинками моди і б'юті-індустрії та підкреслення статусності закладу. Щомісячна аудиторія одного номера журналу становить 75 тисяч читачів, які його купують або передплачують, і ще близько 125 тисяч вторинної аудиторії (прочитали випадково) [10].

Для рекламних і тематичних ілюстрацій редакція журналу «Vogue» обирає такі загальні жанри фотографії, як портретна, пейзажна та предметна. Для подачі хроніки, як правило, редакція використовує фоторепортаж. У виданні переважають світлини, зроблені фотографами журналу, їх найбільша кількість на шпальтах мала місце в лютому (табл. 1). Імовірно, кількість фотохроніки прямо залежить від кількості світських заходів та сезону їх проведення, а серед випусків, що нами аналізуються, найбільше їх якраз було в лютому.

Таблиця 1. Фотоілюстративний контент випусків журналу «Vogue»

(лютий-травень 2019 р.)

Місяць випуску	Рекламні фотографії		Хроніка		Тематичні ілюстрації журналу	
Лютий	58	12 %	84	17 %	360	71 %
Травень	57	18,5 %	31	10 %	220	71,5 %
Липень	34	10 %	27	8 %	270	82 %

Зауважимо, що дослідження випусків журналу «Vogue» 2019 року показало, що фотоілюстрації загалом відповідають вимогам, що висувають фахівці: усі фотографії якісні, мають максимально можливий розмір і супроводжуються підписами. Разом з цим, нами виявлені деякі невідповідності: зокрема, нехтують відображенням дії та акцентуванням уваги на конкретній фотоілюстрації серед світлин хроніки. Також на шпальтах виявлено часткове недотримання вимог щодо напрямку фотографії та невдале кадрування. Необґрунтованим, на нашу думку, є використання значної кількості ілюстрацій з архівів, але, зважаючи на своєрідний підхід редакції, що простежується в усіх випусках журналу, зазначимо, що світлини не втратили своєї актуальності й розміщувалися доречно, доповнюючи композицію сторінки.

Особливу увагу привертає рекламна фотографія, адже всі номери починаються саме рекламою (приблизно 30-40 сторінок). Цікавим фактом є те, що перші сторінки «Vogue» віддають бренду «Dior», а «Harper's Bazaar» – «Chanel».

Журнал «Harper's Bazaar» – перший в світі жіночий журнал про моду, стиль і суспільство, що вперше вийшов друком у США в 1867 році. Кожен номер «Harper's Bazaar» особливий, з оригінальними ідеями і несподіваними образами. Сьогодні продається в 46 країнах, має 31 міжнародне видання, понад 11 мільйонів читачів і близько 3 мільйонів проданих примірників щомісяця [9].

Щодо жанрів, то в аспекті рекламних і тематичних ілюстрацій журнал «Harper's Bazaar» також надає перевагу таким загальним жанрам фотографії, як портретна, пейзажна та предметна, а для подачі хроніки, як правило, і ця редакція обирає фоторепортаж (табл. 2).

Таблиця 2. Фотоілюстративний контент випусків журналу «Harper's Bazaar» (січень-липень 2019 р.)

Місяць випуску	Рекламні фотографії		Хроніка		Тематичні ілюстрації журналу	
Січень	76	12,8 %	80	13,6 %	434	73,6 %
Лютий	93	15,2 %	91	14,8 %	429	70 %
Липень	78	14 %	52	9,4 %	426	76,6 %

Аналіз випусків журналу «Harper's Bazaar» 2019 року показав, що фотографії, які в ньому подаються, відповідають вимогам набагато частіше, ніж в журналі «Vogue». Але поодинокі приклади порушень вимог, пов'язаних з напрямом, розташуванням тексту і акцентуванням уваги на конкретній світлині, таки було виявлено.

Загалом, сучасна модна фотографія на шпальтах видань «Vogue» та «Harper's Bazaar» – це поєднання різних стилів, пошук гармонії у дисгармонії, еkleктика й копіяція різних форм для демонстрації гіпертрофованої емоційності, перебільшеної експресивності та сповненої епатажу образності, причому часто всупереч усталеним стандартам, орієнтованим на гармонію зображально-виражальних засобів і прийомів фотозйомки. У фешн-фотографіях превалюють спонтанність, природність та мінімалізм. Проте їх оформлення все ж вимагає професійного підходу та уважності дизайнерів.

Список використаних джерел

1. Блог Эвелины Хромченко. URL: <http://evelinakhromtchenko.com>.
2. Васильева Е. Феномен модной фотографии: регламент мифологических систем. Культурные индустрии. № 1 (26). 2017. С. 215–245. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/fenomen-modnoy-fotografii-reglament-mifologicheskikh-sistem/viewer>.
3. Кулаковська Х. Візуальний контент інтернет-ЗМІ: термінологічні засади дослідження. Вісник Книжкової палати. 2012. URL: <http://old.journ.lnu.edu.ua/vypusk7/n11/tv11-10.pdf>.
4. Мельник М. Фешн-журналістика в епоху Інтернет-медій. Вісник Львівського університету. Серія Журналістика. 2017. Випуск 42. С. 261–266.
5. Макаrchук Л. Синтез вербальних та невербальних засобів у сучасній комунікації. URL: http://www.aup.com.ua/uploads/Zbirknik_konf_AUP_2017.pdf.
6. Симбирцева Н. Fashion-фотография как визуальная репрезентация. Концепт. 2013. Т. 4. С. 146–150. URL: <http://e-koncept.ru/2013/64030.htm>.
7. Смирнова Н. Роль инфографики в современном информационном

бизнес-пространстве. Социально-гуманитарное знание: история и современность : материалы Всероссийской научно-практической конференции с международным участием. Мурманск. 2011. С. 32–35.

8. Fashion Journalism and Fashion Styling Programs. URL: <http://www.fashionschooldaily.com/index.php/2016/08/30/fashion-journalism-and-fashion-styling-programs-academy-of-art-uni-versity>.

9. Harper's Bazaar. URL: <https://harpersbazaar.com.ua>.

10. Vogue. URL: <https://vogue.ua>.

*Грицай В. А.,
студентка спеціальності «Журналістика»
Бердянського державного педагогічного університету;
Мельнікова Ю. О.,
кандидат філологічних наук, доцент,
завідувач кафедри соціальних комунікацій
Бердянського державного педагогічного університету
Україна, м. Бердянськ*

АКЦЕНТИ ПРОГРАМ СОЦІАЛЬНОГО СПРЯМУВАННЯ НА УКРАЇНСЬКОМУ ТЕЛЕБАЧЕННІ (НА ПРИКЛАДІ АНАЛІЗУ ПРОГРАМИ «СТОСУЄТЬСЯ КОЖНОГО» НА ТЕЛЕКАНАЛІ «ІНТЕР»)

Важливість дослідження соціальної журналістики полягає у тому, щоб показати, з якими перешкодами кожного дня стикається населення і проаналізувати відповідність соціальних проєктів загальноприйнятим міжнародним стандартам. Важливою складовою функціонування всіх соціальних інститутів, суспільства є якісна соціальна журналістика, що висвітлює проблеми соціуму, гострі явища. Ці фактори і визначили актуальність роботи.

Мета – дослідити акценти програми соціального спрямування на українському телебаченні на прикладі аналізу програми «Стосується кожного» на телеканалі «Інтер».

Об'єктом дослідження є специфіка програми соціального спрямування в телевізійному просторі України.

Предмет роботи – особливості соціального ток-шоу «Стосується кожного» на телеканалі «Інтер».

У статті «Моделі медіа-дій у соціальній журналістиці» дослідниця Ж. М. Степанов визначає «соціальну журналістику» як багатовимірним явищем, яке забезпечує різні соціальні категорії громадською інформацією, аналізує логіку дій і вчинків, роз'яснює різні точки зору окремо взятих соціальних індивідів або цілих соціальних груп по

відношенню до різних подій, нових соціальних норм і принципів, до всієї системи соціальних цінностей, існуючих в суспільстві [3, с. 54]. Соціальна журналістика забезпечує суспільство громадською інформацією, аналізуючи і роз'яснюючи різні точки зору. Це може стосуватися як соціальних груп, так і до всієї системи соціальних цінностей, що є в суспільстві. Основними цілями соціальної журналістики є висвітлення соціальної реальності аби розвинути соціальну й громадську культуру; моніторинг і аналіз законодавчих й адміністративних рішень, механізмів задля освітлення соціальної сфери.

Основними цілями соціальної журналістики є висвітлення соціальної реальності, щоб розвинути соціальну й громадську культуру; моніторинг і аналіз законодавчих й адміністративних рішень, механізми задля висвітлення соціальної сфери. Проєктуючи проблеми соціуму, і працюючи у соціальній сфері, журналісти повинні мати професійні знання, навички, повинні вміти орієнтуватися у певній галузі, маючи життєвий досвід та практику. Завдання соціального журналіста – з'ясувати, чому саме виникла проблема та як її можна вирішити, не нашкодивши певним групам.

У науковому дослідженні «Синергетична взаємодія ведучого і гостя в студії на прикладі політичних ток-шоу» І. С. Пуцята стверджує, що ток-шоу – вид телепередачі, в якому один або кілька запрошених учасників ведуть обговорення запропонованих ведучим тем, із залученням глядачів у студії і біля телеекранів за допомогою запитань із залу, телефонних дзвінків. Тобто, ток-шоу – розмовний жанр, сучасний аналог теледискусії, адресований «не всім, але кожному» [2, с. 47]. Ток-шоу може бути сучасним аналогом теледискусії, де ведучий запропонує тему для обговорення за участю глядачів у студії та через інтерактивність – можливістю зворотного зв'язку. Отже, ток-шоу – телевізійні програми, які заздалегідь сплановані та мають чіткі тему, кількість учасників, глядачів. Вони розкривають питання, які важливі соціуму, саме через реалістичність і неоднозначність, допомагають змодельовати певну життєву ситуацію, через яку глядач може зрозуміти, що він не самотній, і є шляхи вирішення певної проблеми. Соціальні ток-шоу орієнтовані на терапію, не тільки на комунікацію, що важливо для формування свідомості і думки. На ток-шоу як на інтерактивний телевізійний жанр виносяться різні проблеми з життя людей, і головним завданням є зробити цікавий контент з різними елементами, щоб аудиторія хотіла це дивитися.

На прикладі нашого дослідження, можна сказати, що ток-шоу «Стосується кожного» – проєкт, який піднімає соціально-важливі теми, ситуації, в яких виявляється ставлення людини до людини. У передачі

ведеться дискусія ведучого з безпосередніми учасниками подій та експертами, що змушує звернути увагу на ситуації, які стали наслідком людської байдужості або небайдужості. У студії завжди присутні ведучий/модератор, який контролює процес комунікації; експерти програми: лікарі, юристи, психологи і фахівці в сімейних відносинах. Вони дають конкретні поради з вирішення складних конфліктів; об'єктивну оцінку кожній конкретній ситуації, свій коментар.

Герої ток-шоу – свідки й учасники резонансних подій. Гості ток-шоу діляться з героями програми своїм досвідом і висловлюють авторитетну думку в ході дискусії. Експерти у ток-шоу кожну програму змінюються постійних немає. Також у студії присутні глядачі, які створюють атмосферу публічності, допомагають емоційно орієнтуватись в ситуації. Цей проєкт важливий для суспільства, адже за його допомогою, люди можуть дізнатися, що відбувається в країні з співвітчизниками, і як ток-шоу може допомогти вирішити конкретну соціальну проблему. У кожній програмі, де існує загроза психологічного навантаження, стресу, працює штат психологів і юристів. Вони повинні адаптувати учасника до умов/формату ток-шоу, допомогти йому виробити власну модель поведінки і не залишитися незадоволеним чи навіть пригніченим після ефіру програми. Психологи зазвичай працюють із учасниками шоу перед, під час і навіть після телепередачі (усе залежить від того, скільки часу необхідно людині, аби вийти зі стану психологічного напруження). Журналістам, які працюють з соціальними проблемами, також необхідна постійна підтримка психологів, адже їм доводиться пропускати інформацію, проблеми людей крізь призму своєї свідомості, і в деякою мірою забути про власне життя.

Ведучий ток-шоу, Андрій Данилевич здійснює взаємозв'язок між героями і глядачами. Основна його роль у проєкті – бути модератором, контролювати ситуацію у студії та водночас намагатися допомогти учасникам. Він вважається дуже стриманим ведучим, а все тому, що кожну ситуацію пропускає крізь себе, і він намагається відчувати все те, що пережив герой. Для самого проєкту «Стосується кожного» це добре, коли ведучий щиро намагається ставитися до кожного, він дійсно виконує свою соціальну функцію, є виразником інтересів суспільства по той бік екрану. Ведучий ток-шоу Андрій Данилевич – не просто модератор дискусії в програмі. Це професіонал, який вмів уважно вислухати, поспівчувати та допомогти у даній ситуації. Гості та експерти теж мають вагоме значення. Спеціалізуючись у певній галузі, людина дає об'єктивну точку зору, спираючись на свої знання та вміння.

Саме через завдання, яке стоїть перед ведучим, викликати

якнайбільше емоцій – Андрій Данилевич неодноразово переступав через журналістські стандарти, такі як точність подачі інформації, повнота представлення фактів та інформації щодо проблеми ставлення до головних героїв, принципи роботи журналіста із героями програми – дітьми. Суперечливим є питання виходу в ефір програми. Порушуються положення Європейської конвенції про транскордонне телебачення, у якій чітко зазначено, що подібні ток-шоу не повинні виходити в ефір у той час, коли діти/підлітки можуть їх побачити, адже це впливає на психіку [1]. Також, редакція дуже часто забуває про Кодекс етики українського журналіста, бо імена неповнолітніх та малолітніх та вказування ознак, за якими їх можна розпізнати, завжди оприлюднюються у студії.

Список використаних джерел

1. Європейська конвенція про транскордонне телебачення від 09.09.1998. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_444 (дата звернення: 30.09.2019)
2. Пуцята І. С. Синергетична взаємодія ведучого і гостя в студії на прикладі політичних ток-шоу. Гуманітарні та соціальні науки. Нац. ун-т «Львівська політехніка». 2018. С. 46–49.
3. Степанов Ж. М. Моделі медіа-дій у соціальній журналістиці. Наукові журнали та конференції. 2017. Вип. 883. №1. С. 54–60.

*Демченко Д. Л.,
магістрантка спеціальності українська мова та
література. Медіакомунікації
Бердянського державного педагогічного університету;
Костромицький Р. І.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри соціальних комунікацій
Бердянського державного педагогічного університету
Україна, м. Бердянськ*

ПРОГРАМИ «ГРОМАДСЬКОГО РАДІО»: ФОРМАТ, АУДИТОРІЯ, СВОЄРІДНІСТЬ МОВЛЕННЯ

У сучасній радіожурналістиці такі фактори, як розвиток технічних можливостей радіостанцій, їх комерціалізація, прагнення знайти нові форми взаємодії зі слухачем і урізноманітнити зміст, накладають певний відбиток на програму мовлення кожної радіостанції. Іншими словами, для успішного функціонування і отримання прибутку, радіостанціям необхідно мати не тільки оригінальний контент, який буде цікавий аудиторії, але і набір відмінних рис, що виділяють її з ряду

подібних. Як показують соціологічні дослідження, рейтинг ефіру визначається наявністю розважальної інформації, роль якої зростає абсолютно у всіх засобах масової інформації. Це стало причиною появи на радіо такого виду програм.

Специфіку журналістської діяльності у створенні розважальної програми визначають її жанр і формат, вимоги аудиторії, необхідність бути цікавим, новим і незвичним. Журналіст повинен постійно вигадувати нові ходи, удосконалювати свою майстерність і утримувати аудиторію. Робота над розважальною програмою – це складний процес, який має свої закони і особливості. Актуальність дослідження розважальних радійних програм визначається явною затребуваністю цієї форми радіомовлення, з одного боку, а з іншого боку, майже браком теоретичного осмислення феномена розважальних програм на радіо. Дослідження цього роду програм необхідно, оскільки вони гранично широко представлені на комерційних радіостанціях.

Дана тема широко досліджується науковцями з царини радіожурналістики, зокрема Л. Д. Болотовою [1], Н. В. Вакуровою, О. Я. Гояном [2], Г. В. Кузнецовим, Л. І. Московкою, А. А. Шерелем [4].

Мета дослідження – виявити своєрідність розважальних програм, формату та аудиторії на радіостанції «Громадське радіо».

Функція розваги (рекреативна функція) природна для радіо, оскільки воно не може не відгукуватися на прагнення людини до відпочинку. Сфера дозвілля являє собою соціально значимий вид життєдіяльності людини. Сучасні радіостанції, з одного боку, створюють «дозвільний продукт», з іншого – активно залучають адресата в систему споживання творів культури і мистецтва, здатних вписатися в структуру відпочинку. А це значить, що одним із завдань сучасної журналістики стає змістовне наповнення дозвілля масової аудиторії [2]. Визнання дослідного статусу дозвільної журналістики відкриває широке поле для наукових досліджень, «розвага стосовно радіо виявляється складним і неоднозначним явищем, спрямованим на включення адресата в різноманітні види діяльності. У той же час саме в цьому сегменті реалізується потреба людини в «повному відпочинку» [1, с. 54].

Розуміння функціонування журналістики дозвілля неможливо без звернення до результатів спеціальних досліджень. Базовими загальнонауковими дисциплінами для вивчення дозвільної журналістики є соціологія сфери вільного часу, способу життя і, звичайно, психологія [5].

Люди звертаються до радіо, в тому числі і для того, щоб відпочити, «розслабитися», відволіктися від насущних проблем і привести в стан рівноваги свої душевні і фізичні сили. Важливо, що в будь-якому

випадку мова йде про проведення часу, який супроводжується приємними відчуттями. Релаксація за допомогою радіо передбачає тимчасову відмову від діяльності, тобто таке «байдикування», яке визначається повним відновленням душевних і фізичних сил.

«Громадське Радіо» існує вже сім років, велика кількість ефірної продукції побудована на принципах існуючих радіопрограм і шаблонів, особливо розважального (музичного) характеру (наприклад, хіт-паради і програми з музикою на замовлення), але існує і сектор власних проєктів радіостанції. Ці проєкти як розважального формату, так і соціального (наприклад, «Ген справедливості»).

«Громадське Радіо» – перша та єдина в Україні некомерційна недержавна радіостанція інформаційно-музичного формату (news & talk). Зараз радіостанція має змішаний формат, за основними характерними рисами можна визначити його як поєднання формату MOR – Middle Of The Road («Середина шляху»), і формату AC – Adult Contemporary («Сучасний дорослий»). Останній, на сьогодні, є провідним і дуже поширеним в Україні. Цільова аудиторія цього формату – слухачі від 25 до 49 років, яка досить приваблива для рекламодавців.

Контент радіостанції «Громадське радіо» зосереджений на інформуванні, цільовою для радіостанції є максимально широка аудиторія (за виключенням дитячої молодшого віку) у містах 50 000 + та 50 000 –. У той же час, ядро аудиторії передбачається окреслити як чоловіки та жінки від 25 до 55 років із середнім рівнем доходів, які отримують інформацію як через традиційні медіа (телебачення, радіо), так і у мережі Інтернет, та мають звичку обговорювати та/або обмірковувати інформацію.

Інформативне наповнення ефіру радіостанції «Громадське радіо» не обмежується випусками новин. Маленькими порціями інформації ведучий дає аудиторії уявлення про свіжі і цікаві новини кіно, шоу-бізнесу, спорту, новітніх технологій і просто цікаві факти з життя звичайних людей. Слухачі можуть дзвонити на радіо, виправляти помилки ведучих, пропонувати власні ідеї щодо нових програм або нового формату (підбору тематики) для тих програм, що зараз транслюються в ефірі (що, власне, і є проявом інтерактивності). Радіо також відвідують зірки кіно і шоу-бізнесу, чиновники, політики, тому можна сказати що воно користується певними попитом і авторитетом серед аудиторії.

Аудиторія у віці від 16 до 64 років ділиться умовно на шість груп. Дві найбільші з них – «Любителі розваг» та «Знавці». Далі ідуть: «Приймаючі рішення», «Орієнтовані на сім'ю і спілкування», «Цінителі

гармонії» і «Любителі гострих відчуттів». Кожна з цих штучно сконструйованих спільнот має унікальні характеристики. Іншими словами, слухачі, зазначені в одній з цих груп, схожі між собою і відрізняються від тих, хто опинився в інших [3, с. 78–82].

Розглянемо розважально-пізнавальні передачі, представлені радіостанцією «Громадське радіо». «Антенa» – гастрономічна програма, присвячена культурам і обмінам між ними. Щодня на хвилі радіостанції «Громадське радіо» цікаві рецепти і корисні «лайфхаки». Програма виходить о 16:15 щодня. Автор і ведуча – Ірина Славінська.

«Громадська хвиля» – щоденне ток-шоу з «героями дня» – людьми, що змінюють Україну: чиновниками та волонтерами, депутатами та політтехнологами, художниками та науковцями, активними громадянами та воїнами АТО. Програма виходить щодня о 7:15.

«Чайник» – програма, в якій експерти з різноманітних питань доступно та цікаво розповідають про складне. Ведуча – Лариса Денисенко.

«Ранкова хвиля» – ранкове ток-шоу спільного виробництва «Громадського радіо» і радіо «Промінь». Пам'ятаючи про одну зі своїх головних функцій – інформування, радіостанція прагне давати слухачеві важливу інформацію, при цьому обробляючи і подаючи її таким чином, щоб вона була максимально зручна для сприйняття. Залучення аудиторії в даному випадку створюється за допомогою різноманітності інформації та форм її подачі. Головним ефектом ігрових рубрик в шоу є залучення до гри як до тимчасового відходу від реальності. Непередбачуваність результату гри робить її особливо привабливою. Програма виходить щодня з 7:30 до 10:00 у будні та з 8:30 до 11:00 у вихідні.

Підводячи підсумки роботи, ми дійшли наступних висновків. Ступінь присутності рекреативної складової обумовлена концепцією мовлення конкретної радіостанції. У рамках ефіру радіостанції «Громадське радіо» як постійні елементи функціонують розважальні програми, що несуть легку за характером інформацію. Навіть важлива інформація в цих шоу подається таким чином, щоб вона була максимально зручна для сприйняття. Захопливість в даному випадку створюється за допомогою представлення різної інформації та особливих форм її подачі.

Можливим поясненням ситуації, що склалася є істотне збільшення кількості «Любителів розваг» в загальному обсязі населення, тих слухачів, для яких характерно прослуховування радіо і форматів виключно розважального типу. Всі ці процеси говорять про те, що українське радіомовлення і надалі продовжить інтенсивно збільшувати частку аналогічного контенту, підтримуючи тим самим свідомо чи

мимоволі тенденцію міграції інтересу слухачів якомога далі від аналітичних програм, що вимагають самостійного мислення і пізнавальних інтересів.

Список використаних джерел

1. Болотова Л. Д. Особенности современного радиовещания Телерадиоэфир: История и современность ; под ред. Я. Н. Засурского. М. : Аспект Пресс, 2005. 239 с.
2. Гоян О. Я. Основы радиожурналистики і радіоменеджменту. К. : Веселка, 2004. 245 с.
3. Костюк А. «Еще больше развлечений!». О зрительских предпочтениях. Искусство кино. 2009. №4 (Апрель). С. 78–82.
4. Радиожурналистика : учебник ; под ред. А. А. Шереля. 2-е изд. М. : Высшая школа, 2002. 304 с.
5. Раскатова О. Типологическая характеристика современного радиовещания. URL до ресурсу: <http://kgu-journalist.ucoz.ru/publ/4-1-0-40>.

Єськова К.В.,

*старший викладач кафедри журналістики
Національного університету «Запорізька політехніка»
Україна, м. Запоріжжя*

ЖАНРОВІ МОДИФІКАЦІЇ СУЧАСНОЇ КІНОРЕЦЕНЗІЇ (НА ПРИКЛАДІ РЕЦЕНЗІЙ НА ФІЛЬМ «ЗАХАР БЕРКУТ» А. СЕЙТАБЛАЄВА ТА Д. ВІННА)

Для сучасної журналістики характерні «дві взаємозалежні тенденції – активна еволюція жанрів і вільна комбінація ознак різних жанрів в одному тексті» [10]. Жанр фіксує зміни в духовному житті суспільства і сам зазнає змін. Таким чином відбувається дифузія форм журналістських текстів, їх взаємоперехід, взаємозбагачення. Кінорецензія є основним журналістським матеріалом, що містить оцінку медіатексту, а також здійснює детальний аналіз кінопродукту з метою встановлення його мистецтвознавчої й загальнолюдської цінності, формування у читача високих естетичних ідеалів. Традиційно до рецензента висуваються вимоги: знати всі нюанси, розкривати суть твору, пам'ятаючи, що це не переказ, а всебічний і об'єктивний аналіз. Рецензент, маючи естетичні принципи, повинен сформулювати об'єктивну громадську думку, тому оцінка в рецензії ґрунтується не лише «на об'єктивних судженнях розуму, а й на суб'єктивних підказках почуттів» [7]. О. Чернікова зазначає, що об'єктивність у рецензії – це річ умовна, хоча теоретично рецензент повинен прагнути об'єктивної

характеристики і виваженої оцінки [13]. Особливості її як змістоформи визначає і чітка комунікативна мета – привернути увагу читача, вплинути на нього образним словом. Кіножурналістика у XXI столітті тяжіє до масової культури, призводить до зміни статусу рецензента та появи персоніфікованих публікацій. На вибір жанрового різновиду кінорецензії впливає кінопродукт як предмет дослідження з такими рисами, як синтетичність, пластичність та колективність творення, специфіка аудиторії (професіонали чи масові глядачі), майстерність рецензента у представленні власного трактування фільму як мистецького явища.

У жовтні 2019 року український кінопрокат представив глядачам фільм А. Сейтаблаєва та Д. Вінна «Захар Беркут» за мотивами повісті І. Франка. Прем'єра була підготована професійною промоцією, тому й журналісти не залишили фільм поза увагою. Розглянувши кінорецензії у ЗМІ, помічаємо певні тенденції, що дозволяють зробити висновки про особливості жанрових модифікацій рецензії у сучасній журналістиці.

На думку О. Тертичного, як один із основних аспектів, рецензія повинна містити особисте враження автора [12], який, з одного боку, не може залишатися неупередженим, а з іншого – повинен максимально об'єктивно поставитися до предмету аналізу. Окрім того, рецензія виконує два основних завдання: оцінити твір і створити орієнтири, сформувати суспільну думку. Враховуючи ці протиріччя, журналісти у більшості випадків пишуть рецензії не від першої особи. Відсутність «я» у текстах на підсвідомому рівні викликає довіру у читачів, оскільки написане сприймається не як особиста думка окремої людини, а як доведена істина. У розглянутих текстах помічаємо, що такої стратегії дотримуються Зорян [6], Валерій Мирний [8], Ю. Потеряно [11], Н. Белова [1], М. Нижник [9], І. Грабович [5]. У матеріалі А. Гвоздецького [3] безособова форма дієслів поєднується з особовою, що робить рецензію більш наближеною до читача, однак, зважаючи на загальний стиль автора, дозволяє говорити про деяку категоричність у судженнях.

Автори рецензій застосовують експліцитні (відкриті) та імпліцитні (приховані) засоби вираження власної думки. Їх вибір залежить від особистої позиції журналіста, концепції видання, оцінюваного фільму тощо.

Прикладами переважання експліцитних засобів вираження авторської думки є рецензії Зоряна «300 тухольців», А. Гвоздецького ««Захар Беркут» – боги це передбачали», В. Мирного «Неминучість фільму. Рецензія на епік Ахтема Сеїтаблаєва «Захар Беркут»». У цих матеріалах прослідковуються загальні риси: позиція автора яскраво виражена, оцінка пряма, інколи категорична. Такий ефект досягається в

основному на лексичному рівні:

за допомогою вживання прикметників і прислівників з однозначною конотацією («комп'ютерна графіка досить посередня, а в деяких моментах – відверто жаклива» [6], «фільм «Захар Беркут» викликає менше відторгнення ніж Заборонений або Крути 1918 року, можливо, через свою порядно дистанційовану в часі дію» [8];

використанням метафор та інших засобів художньої образності («починають вилазити сюжетні діри та помилки в режисурі» [6]; «дружину грає якась Елісон Дуді, обличчя якої перетягнуте пластиком зовсім не за модою XIII століття [8]; ««Захар Беркут» не обіцяє бути шедевром кіно ще з трейлеру, стрічка настільки вбиває усю емпатію до героїв чи подій, що про неї навіть особливо не хочеться й говорити» [3];

персоніфікацією рецензій («мушу зізнатись, історичну достовірність я тут до уваги не беру» [3]);

вживанням просторічної лексики («біс із нею, з історичною достовірністю»; «в сюжет фільму додано ... шизонутого карпатця Богуна» [6].

Переважання імпліцитних засобів вираження авторської думки у рецензіях пояснюється тим, що автор віддає перевагу не оцінці твору, а поясненню його суті та ролі у мистецькому процесі та соціальній ситуації. У таких рецензіях детально аналізуються тема, сюжет, поведінка героїв, гра акторів, точність реалізації авторської ідеї на екрані. Журналісти ставлять акцент на констатації факту, залишаючи за читачем можливість зробити свій висновок щодо кінопродукту.

Для менш очевидного і сильнішого впливу на читача рецензенти використовують певні прийоми, найрозповсюдженішими з яких є риторичні запитання та вставні конструкції. Завдяки риторичним запитанням складається ілюзія, що читач сам дійшов до закладених автором висновків і суджень, після чого не може не погодитися з рецензентом. Вставні конструкції найчастіше містять дошкульні зауваження автора і переважають те, про що говорилося у реченні. Наприклад, В. Мирний пише: «Автори наповнили свій фільм недвозначними відсилання до східного агресора (двоголовий орел на блясі Бурунди) і його східного ж підмайстра (Тугар Вовк – це щось типу ОРДЛО?), що в межах занепадницької якості фільму виглядає відчайдушною спробою сподобатися [8]. Таким чином, виділяючи вставну конструкцію, автор акцентує на ній увагу читача, оскільки саме в такій конструкції міститься основна думка речення. Іншу функцію виконують вставні конструкції, що містять позитивну оцінку. Вони не є домінантою речення, а мають лише додаткове значення.

Відмова від використання прямого маркування «сподобалось-не

сподобалось» не заважає вираженню позиції рецензента, а, навпаки, свідчить про певний рівень професіоналізму. Наприклад, І. Грабович, проаналізувавши стрічку, пише: «Якщо підсумовувати, то фільм є наступним кроком до інтеграції українського кінематографа у світовий. Цей крок виглядає не настільки переконливим, як мав би виглядати, проте є цілком прийнятним» [5].

Слід зазначити, що експліцитні засоби вираження авторської думки використовуються як у позитивних, так і в негативних рецензіях, тоді як імпліцитні засоби вживаються частіше у негативних рецензіях – вони передбачають залучення читача до формування думки про кінопродукт.

Структура кінорецензій в цілому традиційна. Заголовок є важливою складовою тексту, окрім інформативної, він виконує ще й оцінну функцію. Використання різноманітних мовнотипістичних прийомів робить заголовок привабливим для читача і спонукає до ознайомлення з текстом: ««Захар Беркут» – 300 карпатців і гра монголів» [11], «Неминучість фільму. Рецензія на епік Ахтема Сейтаблаєва «Захар Беркут»» [8], ««Захар Беркут» – боги це передбачали» [3], ««Захар Беркут» – головний український блокбастер» [3], «Народження блокбастера: яким вийшов фільм «Захар Беркут» за повістю Івана Франка» [5].

Початок рецензій виконує комунікативну функцію, створює емоційний настрій у читача, однак найголовніше його завдання – неординарно подати найважливішу інформацію. У розглянутих кінорецензіях простежуються дві тенденції створення зачину:

констатація події, де говориться про появу фільму у прокаті, посилання до першоджерела та екранізації повісті І. Франка Л. Осикою у 1971 році, а також про історію створення сценарію та особливості фінансування стрічки.

оцінка фільму: «Коли глядач чекає на появу нового фільму, йому не варто завищувати свої очікування, бо це може зіграти з ним злий жарт. Тому ті, хто очікував від другої екранізації «Захара Беркута» надто багато можуть бути розчаровані або і вкрай незадоволені. Але що ж тут поробиш – від Ахтема Сейтаблаєва, режисера «Кіборгів», очікувався немало-небагато шедевр українського кіно (в прямому сенсі). На жаль, шедевра не вийшло» [6]; «Картина поставлена за однойменною і дуже популярною повістю Івана Франка, в якій поєдналися трагедії і сподівання українського народу. У фільмі Ахтема Сейтаблаєва теж з'єдналися і трагедії, і сподівання, але з трохи іншими результатами» [8].

Інша важлива складова рецензії – кінцівка, в якій автор найчастіше підсумовує переваги й недоліки фільму, описані в основній частині. Це

може бути своєрідний «вердикт», у якому узагальнено, коротко, чітко й однозначно сформульовано авторську думку: позитивну («Не викликає сумнівів те, що є у «Захарі Беркуті» унікальний колорит та універсальна історія про єдність у боротьбі» [1]) чи негативну («Для режисера «Кіборгів» це синонім слова «провал» [6], «Ми були приречені чути про Захара Беркута, побачити його, тепер треба пережити» [8], ««Захар Беркут» – чергова недосконала спроба українського кіно подати історію в кітчевих голлівудських традиціях» [3]). Однак журналісти, які орієнтують свої матеріали на вдумливого читача, намагаються бути неупередженими й дати реципієнту можливість самому оцінити фільм («Фільм є наступним кроком до інтеграції українського кінематографа у світовий. Цей крок виглядає не настільки переконливим, як мав би виглядати, проте є цілком прийнятним» [5], ««Захар Беркут» не позбавлений недоліків. Рваний монтаж батальних сцен часто заважає зрозуміти, хто і з ким б'ється, надмірно вільна і сучасна поведінка героїв ховає атмосферу середньовіччя, а шаблонні сцени часом викликають зняковулу посмішку. Але все ж це нове явище для українського кінематографа» [9]).

Важливою складовою основної частини рецензії є аналіз усіх або певних аспектів фільму. Показово, що й тут спостерігається певне розмежування. В одних рецензіях аналіз поверховий: автори зосереджуються на недоліках, намагаючись довести основну думку про низьку якість фільму; не зважають на мету режисерів; апелюють до почуттів читача (Зорян, В. Мирний, А. Гвоздецький). Інші рецензенти, навпаки, не лише дають детальний аналіз картини, а й розглядають такі важливі аспекти, як операторська та режисерська робота, гра акторів, декорації, робота костюмерів, порівнюють екранізацію з першоджерелом та фільмом режисера Л. Осики 1971 року (Н. Белова, М. Нижник, І. Грабович). Така строкатість свідчить про різні модифікації кінорецензії, покликання яких – задовольнити певну читацьку аудиторію та одночасно відповідати інтересам видання.

Можна констатувати, що притаманним для розглянутих кінорецензій є індивідуальний авторський стиль, полемічність думки, яка фокусується у риторичних запитаннях та окликах, наявність образних деталей тощо. Ці складові формують манеру публіцистичного мислення автора, що дозволяє говорити про нові синкретичні форми кінорецензії, сутність яких виявляється у еклектичності та синкретизмі. Для цього жанрового утворення характерна есеїстична манера викладу матеріалу, особистісне емоційно-образне осягнення проблеми, місця й ролі кіноподії у мистецькому просторі. Таким чином, є підстави говорити про нові жанрові модифікації кінорецензії, яка із розряду традиційних

аналітичних жанрів «емігрує» до інформаційних та публіцистичних.

Список використаних джерел

1. Белова Н. «Захар Беркут» – головний український блокбастер. URL: https://beztabu.net/kino_t6755.
2. Васильєв С. Американская «категория Б» в Карпатах: о фильме «Захар Беркут». URL: <https://delo.ua/lifestyle/amerikanskaja-kategorija-b-v-karpatah-o-filme-359204/>.
3. Гвоздецький А. «Захар Беркут» – боги це передбачали. URL: <https://ecranist.com/zahar-berkut-review/>.
4. Голік О. Методологічний аспект теорії жанрів періодичних ЗМІ. Вісник Львівського університету. «Серія журналістика». 2009. Вип. 32. С. 113–120.
5. Грабович І. Беркут повертається. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/2799590-berkut-povertaetsa-kino-dna.html>.
6. Зорян. 300 тухольців. URL: <https://kino-teatr.ua/review/zahar-berkut-4862.phtml>.
7. Лазутина Г. В., Распопова С. С. Жанры журналистского творчества : учеб.пособие. Москва : Аспект Пресс, 2011. 320 с.
8. Мирний В. Неминучість фільму. Рецензія на епик Ахтема Сейтаблаєва Захар Беркут. URL: <https://nv.ua/style/kultura/neizbezhnost-filma-recenziya-na-epik-ahtema-seytablaeva-zahar-berkut-50047636.html>.
9. Нижник М. Народження блокбастера: яким вийшов фільм «Захар Беркут» за повістю Івана Франка URL: <https://apostrophe.ua/ua/article/lime/kino/2019-10-11/rojdienie-blokbastera-kakim-poluchilsya-film-zahar-berkut-po-povesti-ivana-franko/28485>.
10. Поліщук А. І. Жанрові модифікації на шпальтах сучасного щотижневого видання (на прикладі суспільно-політичної газети «Київський телеграф»). Вісник Київського міжнародного університету (журналістика, медіалінгвістика, кінотелемистецтво). 2008. С. 105–110.
11. Потерянюк Ю. «Захар Беркут» – 300 карпатцев и игра монголов. URL: <https://112.ua/mnenie/zahar-berkut--300-karpatcev-i-igra-mongolov-510961.html>.
12. Тертычный А. А. Жанры периодической печати URL: http://evartist.narod.ru/text2/05.htm#z_11
13. Черникова Е. В. Основы творческой деятельности журналиста : учеб. пособие. 2-е изд., испр. и доп. Москва : Школа издательского и медиабизнеса, 2012. 414 с.
14. Чичкан Д. «Захар Беркут»: запізнілий блокбастер. URL: <https://telekritika.ua/kino/recenzija-na-zahara-berkuta-prosrochennyj-blokbaster/>.

Жукова В.І.,
магістрантка спеціальності «Журналістика»
Національного університету «Запорізька політехніка»;
Єськова К.В.,
старший викладач кафедри журналістики
Національного університету «Запорізька політехніка»
Україна, м. Запоріжжя

ЖУРНАЛ «НОВОЕ ВРЕМЯ» У ПАРАДИГМІ ДІЛОВИХ ВИДАНЬ УКРАЇНИ

На сьогодні ділова преса є одним із найпомітніших компонентів у структурі періодики, оскільки з кожним днем на газетно-журнальних розкладках з'являється все більше видань такого типу.

Ділова періодика має свою чималу аудиторію. Читачами можуть бути суб'єкти професійно-економічної діяльності (підприємці, бізнесмени, економісти, банкіри) та пересічні люди, які цікавляться новинами у сфері бізнесу, економіки.

Ринок ділової преси України представлений газетами, журналами, інформаційними бюлетенями, довідниками, різноманітними додатками у вигляді рекламних або інформативних блоків, громадсько-політичних видань, теоретичних та навчальних (освітнянських) видань. Сегмент щотижневої преси лідирує як за кількістю читачів, так і за обсягами залученої реклами.

Ділові видання – це журнал чи газета, які містять новини, статті та рекламні повідомлення, призначені для задоволення спеціальних інтересів представників специфічних професійних, індустріальних, торгових груп. Поділяються на два види: ділові видання які подають інформацію тільки ділового характеру та які поряд із щоденною інформацією містять інформацію ділового характеру. Особливостями ділової періодики є орієнтація на сучасні тенденції, різноманітна тематика, точна, лаконічна інформація, використання сучасних методів реклами, модернізація способів розповсюдження.

На відміну від іншої періодики, ділові видання містять багато реклами, яку умовно можна розділити на рекламні оголошення й публікації оглядово-рекламного характеру. Ділова преса є одним з найбільш графічно універсальних, перспективних та прогресивних різновидів українських видань взагалі. Кількість сторінок залежить від типу і формату видання. На вибір гарнітури шрифту і кегля впливає вид матеріалу, композиція та обсяг тексту, формат видання.

В Україні ділова преса виокремилася не так давно, але вже має свою

чи малу аудиторію. Кількість ділових видань щороку збільшується. Позитивною тенденцією ділових видань в Україні є різноманітність тематичного і жанрового наповнення, використання всіх видів інфографіки. Перспективність ділових тижневиків на українському ринку ЗМІ, наявність попиту на них є причиною того, що видавці охоче вкладають великі гроші в якісний розвиток цього типу видання. Намагаючись догодити покупцеві та водночас знищити в нього бажання шукати на ринку альтернативні поліграфічні продукти, видавець враховує якнайширшу палітру читачьких смаків, вміщує в межах одного такого журналу матеріали найрізноманітнішого спрямування. Для друку таких журналів використовується найкраща сировина, найновіші поліграфічні досягнення. Поліпшення матеріальної бази спричинює прогрес у засобах дизайну та верстки ділових тижневиків.

В українських ділових виданнях відстежується наявність замовних матеріалів. Це зумовлено фінансовими проблемами видань. Ділові видання в Україні мають різноманітне тематичне і жанрове наповнення, використовуються всі види інфографіки. Для друку таких журналів використовується найкраща сировина, найновіші поліграфічні досягнення.

Ділова преса України сьогодні представлена такими виданнями: «Деловая столица», «Контракты», «Бизнес», «Експерт», «Комерсант Украина», «Комп&ньон», «Forbes» та інші. Більшість із них щотижневі й друкують статті російською мовою. Реклама – якісна, відрізняється від реклами в масових виданнях: рекламують лише те, що цікавить ділових людей (техніка, одяг, готелі, ресторани, комплекси відпочинку, банки, фірми, підприємства).

«Новое Время» – це традиційний тижневик, що висвітлює найактуальніші події в Україні та світі. На сайті журналу зазначено, що не випадкова назва відображає суть змін, які відбулися з країною, бажання крокувати в ногу з часом, надію на якнайшвидший розвиток країни в усіх напрямках.

Журнал був заснований 30 квітня 2014 року командою професіоналів з громадянською позицією, які протягом 10 років працювали над російськомовним українським журналом «Корреспондент», який з 2003 по 2013 роки був лідером у своєму сегменті, але в середині 2013 року ситуація різко змінилася у зв'язку зі зміною власника. Видавництво придбав Сергій Курченко, олігарх часів президентства Віктора Януковича. Більшість журналістів на чолі з головним редактором Віталієм Сичем на знак протесту залишили роботу в «Корреспонденте».

У травні 2014 року вийшов перший випуск журналу «Новое время».

Інвестором нового проекту став чеський бізнесмен Томаш Фіала, голова інвестиційної компанії Dragon Capital і президент Європейської Бізнес Асоціації.

Головним редактором видання є Віталій Сич. На сьогодні штат «Нового времени» налічує більше п'ятдесяти журналістів, серед яких Сергій Жадан, Олександр Пасховер, Сергій Лещенко, Віталій Портников, Анастасія Береза, Іван Яковина, Христина Бердинських та інші. У журналі й на сайті висвітлюються події та явища в Україні та світі, дається їх аналіз, публікуються інтерв'ю з відомими політиками та суспільними діячами, репортажі з гарячих точок, а також авторські колонки. Щотижневі випуски часопису містять огляд подій тижня, розслідування, репортажі з зони бойових дій, авторські матеріали провідних журналістів тижневика, найактуальніші теми економічного та культурного розвитку країни, інтерв'ю з впливовими представниками різних сфер діяльності – політиками, бізнесу, культури (такими, як Наталя Яресько, Арсеній Яценюк, Віталій Кличко, Дмитро Павленко, Володимир Гройсман, Володимир Бородянський, Святослав Вакарчук та інші).

У 2015 році журнал «Новое время» був визнаний одним із найкращих медійних стартапів, а Віталій Сич переміг у номінації «Кращий діловий редактор». У червні 2014 року було започатковано інтернет-проект «Новое время». Сайт представлений у двох мовних версіях – українській і російській – і складається з трьох основних частин: стрічки новин, ексклюзивних авторських матеріалів і блогів лідерів думок. Також на сторінках сайту публікуються матеріали друкованого журналу. Більше 100 авторів публікують свої думки на шпальтах журналу «Новое время»: Святослав Вакарчук, Ярослав Грицак, Сергій Жадан та багато інших.

Проблеми, які висвітлюються у виданні, пов'язані з концепцією тижневика. Публікуються матеріали економічного, політичного, історичного, культурного характеру для певної цільової аудиторії: бізнесменів, підприємців, політиків, дипломатів тощо. У виданні публікуються матеріали економічного, політичного, історичного, культурного характеру для певної цільової аудиторії: бізнесменів, підприємців, політиків, дипломатів. Основні рубрики видання – «Неделя», «Страна», «Мнение», «Бизнес», «Мир», «Жизнь», «Культура», «История», «Последняя страница». Характерним для тижневика «Новое время» є використання найрізноманітніших журналістських жанрів: інформаційних (інтерв'ю, замітка), аналітичних (стаття, коментар, рецензія, огляд). Зустрічається багато графіків, діаграм, таблиць, завдяки яким читачі мають змогу швидше й наочніше

сприймати інформацію, витрачають менше часу для пошуку необхідного повідомлення.

Діловий тижневик «Новое время», як і інші ділові видання, має певні особливості, які відрізняють його від іншої періодики. Формат журналу не зовсім відповідає стандартному «світовому» форматові. Середній обсяг видання – 66 сторінок, така кількість є стабільною для кожного випуску, що є важливим для видання. Журналу притаманне активне використання всіх можливих типів інфографіки. Графіки, діаграми, таблиці, карти-схеми можуть займати цілу шпальту або розворот. З огляду на кількість та якість ілюстративних матеріалів можна беззаперечно стверджувати, що діловий тижневик «Новое время» є справжньою колекцією основних різновидів сучасної газетно-журнальної ілюстрації. В ньому наявні всі найголовніші типи фотоілюстрацій. Заставки-символи найчастіше використовуються для позначення тематичного спрямування текстів, абстрагованих від конкретного факту або події, націлених на розкриття загальних тенденцій та закономірностей розвитку якоїсь галузі сучасної економіки. На сторінках видання використовується дуже багато ілюстрацій до тексту. У рубриці «Неделя. В объективе» розміщується одне фото на цілий розворот.

Розподіл на колонки сторінок журналу «Новое время» є швидше ситуативним, аніж системним, закономірним. Скоріш за все, він продиктований не загальною специфікою тієї чи іншої рубрики та притаманних їй текстовий жанрів, а перш за все, обсягом конкретних текстів та планом конкретного випуску. Певно, намагаючись заверстати на шпальті матеріали, які були заплановані редакцією в номер, оформлювач вдається до розверстки текстів на колонки різного формату, аби вмістити якнайбільшу кількість знаків. Частіше це зроблено вдало та доречно. В результаті видання не виглядає мозаїчно і з легкістю сприймається візуально. Слід пам'ятати, що занадто часта зміна ширини колонок в межах однієї шпальти, яка є характерною для цього видання, може зробити журнал важким для читання.

Основні тексти у виданні набрані комерційним шрифтом «CFB1 Shielded Avenger». Розмір шрифту у матеріалах на різних сторінках може трохи відрізнятись. Певно, це зроблено з метою вмістити весь запланований текст у номер. Перша літера тексту, як правило, суттєво більша за розміром, інколи виділяється червоною рамкою, або кольоровою заливкою. Тексти у тижневику «Новое время» набрані чорним кольором, інколи зустрічається червоний. Це дозволяє читачеві легше сприймати текст, чітко відділяти питання від відповіді. Заголовки виділяють жирним шрифтом та кольором.

Слід зауважити, що тижневик «Новое время» містить багато реклами, яка майже не відповідає тематичному наповненню журналу. Зустрічається прихована реклама у текстах і на фото.

Отже, журнал «Новое время» є одним з авторитетних ділових видань, що висвітлюють та аналізують найактуальніші події та явища економічного, політичного та культурного життя в Україні й світі. Незважаючи на досить нетривалий час існування, видання має сталу аудиторію. Тижневик не має на меті конкурувати з більшість технологічними засобами мас-медіа в сфері оперативності. Швидкість подачі матеріалу відходить у ньому на останній план, натомість акцент робиться саме на аналітичному характері матеріалів. Присутній огляд найважливіших подій тижня, які не просто привернули до себе увагу суспільства в момент здійснення, але й продовжують мати помітні наслідки на розвиток провідних сфер людської діяльності.

Список використаних джерел

1. Дудченко Л. М. Ділова преса України : монографія. Суми : Сумський державний університет, 2019. 154 с. URL: https://ifsk.sumdu.edu.ua/images/nauka/monografii/Dudchenko_dilova_presa.pdf
2. Мордовская Е. И. Деловое издание в системе периодической печати. Типоформирующие факторы, характер становления и развития : автореф. дис. ... канд. филол. наук. Москва, 1998.
3. Новое время. Офіційний сайт. URL: <https://nv.ua/>

Капитова А. О.,
*студентка спеціальності «Журналістика»
Національного університету «Запорізька політехніка»;*
Панченко С.А.,
*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри журналістики
Національного університету «Запорізька політехніка»
Україна, м. Запоріжжя*

ДЕРЖАВОТВОРЧИЙ ХАРАКТЕР ПУБЛІЦИСТИКИ С. ПЕТЛЮРИ ДОБИ УНР (1917 – 1921 РР.)

Серед когорти українських державних діячів ХХ ст. важливе місце належить Симону Петлюрі – людині, з іменем котрої пов'язана ціла епоха боротьби за незалежність України. Державна й військова діяльність Симона Петлюри, тим паче, з урахуванням грандіозних історичних подій, на фоні яких вона розгорталася, а також того, що він не просто очолював певний час українську державу, але справді стояв

біля витоків українського національного руху на початку XX століття перетворили його на символ, як сказали б нині – «культову постать» української історії [1].

С. Петлюра був одним з провідних діячів української національно-демократичної революції: з березня 1917 року – член Української Центральної Ради, з травня – голова Українського Військового Генерального Комітету, з червня – генеральний секретар військових справ (у грудні 1917 року С. Петлюра, не погоджуючись із соціалістичною орієнтацією голови уряду В. Винниченка, пішов у відставку). У січні-лютому 1918 року сформував Гайдамацький Кіш Слобідської України і брав активну участь у придушенні більшовицького повстання в Києві. Можна стверджувати, що постать Симона Петлюри дає найкраще віддзеркалення різних етапів української національної революції того часу.

Майже одночасно із громадсько-політичною діяльністю, С. Петлюра прилучається до журналістики. З 1902 р. – починає працювати у «Літературно-науковому віснику» і наступні майже 25 років – є журналістом, публіцистом-аналітиком українського політичного життя, мистецтвознавцем-культурологом, редактором і видавцем.

Він залишив величезний, багатогранний творчий спадок, що беззаперечно вписався у публіцистичний дискурс межі століть, репрезентований іменами В. Винниченка, М. Грушевського, Є. Чикаленка, Д. Донцова, С. Єфремова та багатьох інших. У різних виданнях ним надруковано понад 125 статей, заміток, рецензій з обговоренням та аналізом важливих подій і явищ у житті тогочасної України. Його дослідження, розвідки, статті і огляди з історії, літератури, літературознавства, драматургії, театру й літературної критики тощо не втратили свого гострого громадського звучання і в наші дні [2].

На формування творчої індивідуальності С. Петлюри як публіциста вплинув ряд чинників. Природне чуття мови, уміння точно й образно висловити свою думку, використовувати виразові засоби різних мовних рівнів, постійна робота над шліфуванням своїх текстів сприяли виробленню власного «почерку» в українській публіцистиці.

Повною мірою державотворчі ідеї Симона Петлюри виявилися у його публіцистичній творчості доби 1917 – 1920 рр. Публіцистика Симона Петлюри доби УНР не охоплена однією збіркою, що зумовлено жанровою специфікою доробку: його складають здебільшого відозви, листи, меморандуми, телеграми, накази, ноти тощо.

Аксіомою для С. Петлюри впродовж усієї його політичної діяльності періоду Української революції було невідступне дотримання постулату

державної незалежності України. У відозві «До населення всієї соборної України» від 17 вересня 1919 р. першим програмним пунктом уряду УНР він визначив “самостійність і незалежність Української Народньої Республіки, – щоб ніхто з близьких та далеких сусідів не замахувався на наше самостійне державне життя та добробут українського народу” [3, с. 181].

Твори цього періоду, на відміну від ранньої публіцистики Симона Петлюри, позначені виразною експресивністю і висвітлюють здебільшого проблеми українського державотворення.

У публіцистиці цього періоду яскраво відбився один з основних напрямів його діяльності: створення українських збройних сил як важливого чинника становлення української держави. Наприклад, у «Відозві до українських солдат» Симон Петлюра закликає українських воїнів до єдності та дисциплінованості, прагне прищепити їм почуття патріотизму та національної гордості. В іншій відозві «Громадяни!» Симон Петлюра наголошує на вирішальному значенні української армії у справі розбудови української незалежної держави: «...що уявляють собою наші козаки, себто наша армія? Це наше життя, це наша воля, це наші кохані діти, котрі своєю кров'ю будують нашу республіку і звільняють від чужинців нашу землю та захищають наш спокій і добробут» [4, с. 63].

Восени 1917 року Симон Петлюра вийшов з уряду, а вже 1918 року увійшов до складу Директорії та очолив Армію УНР, у лютому ж 1919 року став Головою Директорії. Протягом цього періоду в його публіцистиці виразно звучить настанова на утвердження в свідомості своїх співвітчизників ідей українського державотворення. Так, у «Наказі Головної Команди військ УНР, 26 серпня 1919 року ч. 131» Симон Петлюра пише: «Старшино й козацтво!.. Я, ваш Головний Отаман, кажу вам, що як раз тепер на міжнародному суді розв'язується справа: бути чи не бути нашому незалежному життю. Старшино й козацтво! У ваших руках ця справа» [4, с. 105].

Прикметно, що у публіцистиці цього періоду Симон Петлюра дає чітке визначення політичного устрою майбутньої української держави: «Не повинно бути хаосу в політичному думанні. Наша політика оправдала себе. Самостійна Україна коли буде, то буде тільки як демократична республіка» [3, с. 182]. Крім того, публіцист і політик визначає підвалини, на яких, на його думку, потрібно будувати нову демократичну державу: «...самостійність і незалежність Української Народньої Республіки – щоб ніхто з близьких та далеких сусідів не замахувався на наше самостійне, державне життя та добробуту українського народу... Загальне, рівне, таємне, безпосередне,

пропорціональне право обирати своїх представників до всіх установ народньої влади... [3, с.183].

Характерною особливістю публіцистики Симона Петлюрицького періоду є також і оптимізм, який звучить у більшості творів аналізованого періоду, тверда віра у перемогу справи утвердження української держави: «В тому тяжкому стані, може, декому в серце закрадається думка, – чи не пора, мовляв, нам сказати: «Не тратьте, куме, сили, пускайтеся на дно!» Немає більшої помилки, коли б хто з нас так подумав. Чи ми своєю боротьбою здобули для України щонебудь? Так, наша боротьба в історії українського народу буде записана золотими буквами. Ми виступили на арену історії тоді, коли весь світ не знав, що таке Україна. Ніхто не хотів її визнати як самостійну державу, ніхто не вважав нашого народу за окрему націю. Єдиною боротьбою, упертою і безкомпромісовою, ми показали світові, що Україна є, що її народ живе і бореться за своє право, за свою свободу і незалежність... Наше становище не безвихідне... тільки наша боротьба й перемога може визволити Україну від чужого панування!» [4, с. 89].

Стосовно естетичних якостей публіцистики Симона Петлюри аналізованого періоду, його твори 1917 – 1920 років бідніші на виражально-зображальні засоби, ніж рання публіцистика періоду 1905 – 1917рр. Зокрема, це зумовлено насамперед жанровою специфікою доробку Петлюрицького періоду, який, як зазначено вище, складають здебільшого відозви, листи, меморандуми, телеграми, накази, ноти тощо, а також метою автора: висвітлити проблеми українського державотворення. Мета зумовила спектр основних зображально-виражальних засобів, використаних Симоном Петлюрою у публіцистиці цього періоду. Так, характерними для творів цього періоду є:

1. Імперативність висловлювань, наприклад: «рішуче наказую викидати геть...», «віддавати під суд...», «час уже зрозуміти...», «всі сили... повинні взяти участь...», «час знати...», «пропоную дати розпорядження...», «вважав відповідним доручити...» тощо.

2. Використання відповідної – політично заангажованої – лексики. Наприклад: «державні інституції», «демократія», «фронтові та армійські ради», «нота», «відозва», «меморандум»; характерних звертань, наприклад, «Ваша Екселенціє!».

3. Відсутність тропіки за винятком деяких неоригінальних епітетів («занапащена земля», «вража кров», «славетне козацтво» тощо), поодиноких метафор та порівнянь («ганебне павутиння провокації», «большевики, наче ті полохливі злодії» тощо).

4. Використання фразеологізмів, як правило, у промовах до народу, на нашу думку, для забезпечення кращого розуміння їх реципієнтами.

Наприклад: «Не тратьте, куме, сили, пускайтеся на дно!», «Не вбачати за деревами лісу» тощо.

5. Наявність риторичних фігур, зумовлених жанровою специфікою публіцистики цього періоду та її головною ідеєю. Так, Симон Петлюра вживає анафори (наприклад, декілька абзаців «Наказу Головної Команди військ УНР, 26 серпня 1919 року ч. 131» починаються словами «Старшино й козацтво!»), патетичні вигуки та звертання, інверсію («...хто на ній [землі] з давніх-давен мирно оселився», «на занапащеній нашій землі», «з подиву гідним завзяттям», «не вбачали за партійними інтересами інтересів державних» тощо).

У цілому, стильовій манері автора притаманні ясність викладу, сформованість стилю, образність мови, оригінальність підходу до проблем, сумлінність критичного аналізу, велика ерудиція, а понад усе – чітко скристалізована суверенна національно-державна філософія. імперативність висловлювань, використання відповідної – політично заангажованої – лексики, фразеологізмів, риторичних фігур, зумовлених жанровою специфікою публіцистики.

Отже, публіцистика Симона Петлюри 1917 – 1920 років характеризується глибоким державотворчим характером і є яскравим явищем в історії української публіцистики. Симон Петлюра намагався втілити ідеали соціальної справедливості й рівності винятково в межах суверенної української держави, відповідно, він приділяв велику увагу саме практичним аспектам боротьби за незалежність. Висвітлені у статтях проблеми не претендують на вичерпність, але дозволяють окреслити потенційні проєкції, які можуть стати базовими для подальшого студіювання зазначеної тематики.

Отже, творча спадщина С. Петлюри, його документи, статті і листи мають величезне значення як історичне та історіографічне джерело. Комплексне вивчення цієї спадщини, критичне осмислення її інформаційного потенціалу в контексті інших джерел дозволяє повніше і об'єктивніше відтворити в усій повноті конкретно-історичні події його доби, особливості тогочасної історіографічної ситуації, а також створити цілісний портрет особистості Симона Петлюри, рельєфніше окреслити його роль і місце в українській політичній, військовій та інтелектуальній історії. Не підлягає жодному сумніву, що ставши символом Української соборної держави, Петлюра з-поміж сучасників виявився найбільш послідовним, самовідданим, незламним і творчим її оборонцем. У його легендарній особі гармонійно поєднувалися риси політичного діяча, воєначальника, публіциста і редактора.

Список використаних джерел

1. Голубко В. Концепція української державності в баченні Симона

Петлюри. URL: <https://www.sichovyk.com.ua/istorichna-slava/842-ukrainian-state-doctrine-by-simon-petliure>

2. Кривизюк Л. Журналістська діяльність Симона Петлюри. URL: http://www.nbuv.gov.ua/portal/natural/Vnulp/Armia/2008_612/40.pdf

3. Петлюра С. До населення всієї соборної України. Київ : Дніпро, 1993. С. 180–183.

4. Петлюра С. Народе Український: Вибрані статті, листи, документи. Харків : «Лівий берег», 1992. 152 с.

Костюк В.В.,

*кандидат педагогічних наук, доцент,
декан факультету журналістики
Запорізького національного університету;*

Костюк Ю.В.,

*кандидат наук із соц. комунікацій,
доцент кафедри журналістики
Запорізького національного університету;*

Усманова О.В.,

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри журналістики
Запорізького національного університету
Україна, м. Запоріжжя*

МЕДІАГРАМОТНІСТЬ ЗАСОБАМИ МЕДІА

4 березня 2020 року Міністерство освіти і науки України винесло на обговорення проєкт Державного стандарту базової середньої освіти [2]. Як свідчить документ, Міністерство освіти і науки продовжує розпочату у 2018 році для початкової школи практику визначення ключових компетентностей у змісті освіти для 5-9 класів [3]. 3-поміж 12 ключових компетентностей, які є «однаково важливими», звернемо увагу на інформаційно-комунікативну, «...що передбачає впевнене, критичне й відповідальне використання цифрових технологій для розвитку і спілкування, здатність безпечно та етично застосовувати інформаційно-комунікаційні засоби в навчанні та інших життєвих ситуаціях» [2].

Звичайно, сьогодні неможливо уявити навчання у загальноосвітніх закладах без гаджетів. Однак, як бачимо, інформаційно-комунікативна компетентність передбачає безпечне використання школярами цифрових технологій не тільки в освітньому процесі, а й у повсякденні.

Додаток 14 проєкту Державного стандарту визначає такі чотири обов'язкові результати навчання учнів в інформатичній освітній галузі:

Пошук, подання, перетворення, аналіз, узагальнення та

систематизація даних, критичне оцінювання інформації для вирішення життєвих проблем.

Створення інформаційних продуктів і програм для ефективного розв'язання задач/проблем, творчого самовираження (індивідуально і в співпраці), за допомогою цифрових пристроїв і без них.

Усвідомлене використання інформаційних і комунікаційних технологій та цифрових пристроїв для доступу до інформації, сплкування та співпраці як творець та/або споживач.

Усвідомлення наслідків використання інформаційних технологій для себе, суспільства, навколишнього світу й сталого розвитку, дотримання етичних, міжкультурних і правових норм інформаційної взаємодії [2].

Як бачимо, інформаційно-комунікативна компетентність – це не тільки вміння користуватися відповідними технічними пристроями для одержання чи створення відповідного контенту, а й критичне сприйняття інформації, використання її з метою розвитку творчого потенціалу особистості.

Останні роки тема медіаграмотності активно впроваджувалась в освітній процес шкіл та вишів. Затверджена Указом Президента України 26 травня 2015 року «Стратегія національної безпеки України», з метою забезпечення інформаційної безпеки, передбачала упровадження загальнонаціональних освітніх програм з медіакультури [5]. Однак такі освітні проекти спрямовані на учнів та студентів.

Тема медіаграмотності, критичного сприйняття інформації є затребуваною нині в усьому світі. Одним із яскравих прикладів цього, зокрема у нас, є так звані «новосанжарські події» в лютому 2020 року. «Гуманне» ставлення до співгромадян, евакуйованих із Уханя, продемонструвало глибину освітньої кризи в Україні, відсутність елементарної медіаграмотності у суспільстві.

Саме тому варто говорити не тільки про роль школи у формуванні, зокрема, медіаграмотності, але й інформаційно-комунікативної компетентності в цілому. Невипадково у названому вище проекті документу зазначається таке: «Основою формування ключових компетентностей є особисті якості, здібності, попередній особистісний, соціальний, культурний і навчальний досвід учнів; їхні потреби, які мотивують до навчання; знання, уміння та ставлення, що формуються в освітньому, соціокультурному та інформаційному середовищах, а також у різних життєвих ситуаціях» [2]. Одним із таких соціальних інститутів, які безпосередньо дотичні до формування інформаційно-комунікативної компетентності, зокрема медіаграмотності, є журналістика.

Аналіз теоретичних джерел засвідчує, що тема формування інформаційно-комунікативної компетентності суспільства засобами

журналістики вітчизняними науковцями не досліджено. В основному розглядаються загальні питання, зокрема багатофункціональність журналістики, концепція соціальної відповідальності журналістики (В.Іванов, І.Михайлин).

Мета статті – дослідження шляхів формування медіаграмотності суспільства засобами журналістики.

За нашим переконанням, успішна реалізація цієї справи залежить не тільки від роботи школи, сім'ї, а й інших соціальних інституцій, зокрема журналістики. Журналістика, як соціальний інститут зі збору, опрацювання і донесення інформації, зацікавлена у формуванні медіаграмотної аудиторії, здатної критично мислити і організовувати свою життєдіяльність в інформаційному суспільстві.

Розглянемо основні шляхи формування інформаційно-комунікативної компетентності суспільства зарубіжними та вітчизняними засобами масової інформації. У ході дослідження нами проаналізовано роботу телеканалів, радіостанцій та інтернет- порталів Болгарії, Великобританії та України.

В першу чергу привертає робота болгарських журналістів. Найбільший недержавний телеканал країни «Нова» значну увагу приділяє формуванню критичного сприйняття аудиторією медійної інформації. «Творці фальшивих новин використовують традиційні засоби масової інформації, щоб привернути увагу читача, ... його обдурити і змусити повірити, що інформація, яку він читає, є правдивою. У відповідь на фейкові новини багато засобів масової інформації об'єднують свої сили. Усі вони намагаються допомогти глядачам та читачам розпізнати неправдиву інформацію, щоб вони не стали жертвою», - так пояснюють телевізійники причину появи фейків і необхідність активної діяльності сучасних медіа задля зміни ситуації [6].

Саме тому в рубриці «Новини» на сайті медіа пропонується можливість перевірити будь-який інформаційний матеріал, який читачі чи глядачі вважають фейковим [6]. Будь-хто із користувачів може направити на перевірку новину про подію, що становить суспільний інтерес, опубліковану на веб-сайтах країни не пізніше доби з моменту надсилання, додаючи гіперпосилання. Після перевірки репортерами телеканалу користувачі одержують відповідь, у якій надіслані користувачами новини розподілені на дві категорії (достовірні і недостовірні) із вказівкою причин такого поділу.

Телекомпанія «Нова» здійснює цю роботу задля забезпечення інформаційного простору країни від фейкових новин. Такий підхід формує відповідальне ставлення журналістської спільноти до своєї

професійної діяльності і формує в аудиторії вміння критично сприймати інформацію.

Увага до теми медіа і діти також характерна для журналістики Болгарії. Ще в 2011 році в країні розроблені (доповнені в 2017) критерії для оцінки контенту, який створює ризик для фізичного, психічного, морального та соціального розвитку дитячої аудиторії. Щороку відповідні державні структури підписують відповідні угоди із теле(радіо)організаціями, що свідчить про об'єднання зусиль в реалізації цих критеріїв [9]

На жаль, аналогічної форми системної діяльності з цього питання ми не побачили в аналізованих нами ЗМІ інших держав, зокрема й України.

Привертають увагу окремі проекти деяких ЗМІ. Нещодавно всесвітньо відома британська теле-радіокомпанія «BBC» проанонсувала створення курсу з медіаграмотності для підлітків. Це буде новинне антифейк-шоу, мета якого – розвиток критичного мислення. В якості виконавчого продюсера програми залучено відому голлівудську акторку Анджеліну Джолі [7]. Залучення до проекту відомих світові людей свідчить про розуміння організаторів важливості цього питання у сучасному світі.

Серед вітчизняних ЗМІ системно займається питанням інформаційної грамотності всеукраїнська газета «День». На сайті видання є рубрика «Медіа», в якій висвітлюються питання діяльності засобів масової інформації і, зокрема, протидії неправдивим новинам та інформаційним провокаціям [1]. Варто відзначити, що саме газета «День» свого часу опублікувала матеріали Джеймса Мейса, Клари Гузик, Лариси Івшиної та інших авторів, які стали хрестоматійними з питань медіаосвіти.

Також нами проаналізовано програмний контент 19 радіостанцій, які працюють в FM-діапазоні Запоріжжя на частотах від 91.2 до 107.9 МГц. Оскільки абсолютна більшість радіостанцій в FM-діапазоні нашого міста музично-інформаційні, тому спеціальних програм, присвячених темі медіакультури, медіаграмотності, нами у них не виявлено. На першому каналі Українського радіо ми виокремили програми «Рускій міф», «Відсоток правди», «Акцент», в яких розвінчуються фейки російської пропаганди, відрізняються факти від маніпуляцій [8]. На радіостанції «НВ» до такого типу програм віднесли проект «Мас слово», де в прямому ефірі ведучий Юрій Мацарський разом із гостями студії (провідними українськими журналістами, головними редакторами видань та лідерами думок) порушують різні питання, зокрема і діяльності ЗМІ у наш час [4].

Сьогодні медіаграмотність та критичне мислення є запорукою

стійкості до дезінформації. Формування медіаграмотності – процес тривалий і системний. Успіх його залежатиме від спільної роботи тих, хто здатний це зробити професійно. Поряд із закладами освіти, громадськими організаціями, як бачимо, медіапросвітницький потенціал мають і засоби масової інформації.

Список використаних джерел

1. Газета «День» Офіційний сайт. URL: <https://day.kyiv.ua> (дата звернення: 21.03.2020).

2. МОН пропонує для громадського обговорення проєкт державного стандарту базової середньої освіти. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/mon-proponuye-dlya-gromadskogo-obgovorennya-proyekt-derzhavnogo-standartu-bazovoyi-serednoyi-osviti> (дата звернення: 14.03.2020).

3. Про затвердження Державного стандарту початкової освіти. Постанова Кабінету Міністрів України від 21 лютого 2018 № 87. URL: https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/59891/ (дата звернення: 14.03.2020).

4. Радіо «НВ» Офіційний сайт. URL: <https://radio.nv.ua> (дата звернення: 15.03.2020).

5. Стратегія національної безпеки України. Затверджено Указом Президента України від 26 травня 2015 року № 287/2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/287/2015> (дата звернення: 12.03.2020).

6. Телеканал «Nova». Офіційний сайт. URL: <https://nova.bg> (дата звернення: 15.03.2020).

7. Христина Кобак. Анджеліна Джолі спільно з BBC створить курс з медіаграмотності. URL: [\[https://24tv.ua/lifestyle/andzhelina_dzholi_spilno_z_bbc_stvorit_kurs_z_me_diagramotnosti_n1282949\]](https://24tv.ua/lifestyle/andzhelina_dzholi_spilno_z_bbc_stvorit_kurs_z_me_diagramotnosti_n1282949) (дата звернення: 15.03.2020).

8. UA: Українське радіо. Офіційний сайт. URL: <http://www.nrcu.gov.ua> (дата звернення: 15.03.2020).

9. Подписаха споразумение за защита на децата от неблагоприятно медийно съдържание. URL: <https://nova.bg/news/view/2020/03/17/281719> (дата звернення: 15.03.2020).

Кошова О.В.,
*магістрантка спеціальності «Журналістика»
Національного університету «Запорізька політехніка»;*
Пода О.Ю.,
*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри журналістики
Національного університету «Запорізька політехніка»
Україна, м. Запоріжжя*

ОБРАЗ ЖІНКИ НА ШПАЛЬТАХ ЖУРНАЛУ «СОЦІАЛІСТИЧНА КУЛЬТУРА» КІНЦЯ 1930-Х РОКІВ

Журнал «Соціалістична культура» (з 1921 року часопис неодноразово змінював свою назву; сучасна – «Українська культура») майже сто років представляє на своїх сторінках культурне життя України.

Радянській владі важливо було підтримувати образ будівника соціалізму на рівні культурного складника. Значення ролі працівників культури розкривалося через різноформатні і різножанрові матеріали, але навіть за потужною «енергетикою» пропагандистського контенту підтримувався авторитет як великого і знаменитого на всю країну культурного діяча, так і «маленького» працівника культури на місцях (у міських і сільських клубах, бібліотеках та ін.).

З одного боку, у журналістських матеріалах відбивалися певні реалії життя, з іншого – демонструвалися зразки, як має бути (з варіантом (нечасто) – і як не має бути). Цікавими для аналізу є різні періоди виходу часопису, оскільки журнал має свою столітню історію.

Образ жінки в журналі кінця 1930-х років – цілком стереотипне й ідеологічне обумовлене її представлення і позиціонування владним режимом.

Жіночі образні ряди, наявні в матеріалах журналу, можна поділити на кілька груп.

Перша – це відомі жінки, які зробили свою кар'єру завдяки можливостям, наданим новою владою (матеріали: «Революційна письменниця Ванда Василевська» (1939, № 12; автор Я. Солодченко) – своєрідний відгук на творчий доробок польської революційної письменниці, яку було обрано депутаткою до Народних Зборів Західної України; «Як я працюю над роллю» (1940, № 1). Артистка Наталя Ужвій описала свої таємниці акторської майстерності в роботі над різними жіночими образами (текст супроводжують фотопортрети); була представлена в часописі і стаття про Надію Крупську («Кращий друг колгоспника»; 1940, № 2).

Друга – пересічна жінка, яка професійно реалізується на такому важливому для розвитку країни культурному фронті (у № 4 за 1939 рік є замітка завідувачки бібліотеки Сотнікової «Карлівська бібліотека», фоторяд до цього матеріалу подається на кількох сторінках – це фото бібліотекарки Яловечої, яка працює з ученицею Ночовною над бібліотечним мінімумом, а також фото завідувачки бібліотеки Сотнікової з завідувачкою пересувного фонду Резніковою, які працюють над комплектацією пересувної бібліотеки. У номері п'ятому за 1939 рік розповідається про випускницю Київської бібліотечної школи Марусю Раківську, яка була направлена завідувати бібліотекою в село Бабанку. Про літню жінку зі складною долею Марію Литвиненко розповідається в матеріалі «Народна поетеса» (1939, № 10) (є фото)).

Третя – жінки, які і до соціалістичної революції робили кроки на культурний ниві, які з натхненням прийняли здобутки соціалістичної революції і нового комуністичного режиму, що дозволило їм утриматися на Олімпі соціалістичної національної культури (у № 2 за 1940 рік розміщений матеріал в пам'ять відомої народної артистки УРСР Г. Борисоглебської. Доля цієї жінки була по-своєму унікальна. Це приклад того, як талановита акторка з трупи М. Кропивницького з успіхом продовжила свою акторську працю в новій соціалістичній країні. Подібним прикладом є доля відомої оперної співачки М. Литвинено-Вольгельмут (1940, № 12)).

Четверта – жінки, які з тих чи інших причин потрапили до переліку небажаних осіб, діяльність яких засуджувалася новою владою (про таких писали тільки з метою формування образного ряду ворогів і маргіналій, робилося це вкрай рідко).

Кожна з образних груп представлялася на рівні текстових матеріалів, котрі зазвичай супроводжували останні, публікувалися й окремі, не пов'язані з текстами, жіночі образи візуалізації.

Не можна не звернути увагу і на жіночі образи, представлені в матеріалах на рівні художньої масової комунікації, зокрема в художньому літературному контенті. Більшість з цих образів – жінки і дівчата, котрі, кожна по-своєму, приймають нову владу і беруть участь у розбудові нового соціалістичного життя. Наприклад, таким матеріалом є музична п'єса «Весілля в Малинівці» (Л. Юхвід, муз. О. Рябов) (1939, №№ 5, 6, 7, 8), п'єса Суходольського «Хуртовина» (1939, № 8), драматична замальовка «Ластівки» Юр. Дуди-Дудинського, п'єса Гр. Градова «Путь-дорога» (1939, № 12), комедія М. Ятка «Золотисті ігрушки» (1940, № 12). А шостий номер за 1939 рік пропонує слова і ноти пісні «Ворошилівські стрільці» (по чоловіків) (автор І. Іванченко). Ілюстрація до них – фото дівчат ворошилівських вершниць на конях у

день святкування 1 Травня в м. Калінін (фотохроніка ТАРС).

Отже, огляд матеріалів журналу «Соціалістична культура» кінця 1930-х років демонструє, у першу чергу, форматний образ радянської жінки України як будівниці соціалізму на культурному фронті.

*Лагунов І.А.,
магістрант спеціальності «Журналістика»
Національного університету «Запорізька політехніка»;
Тонкіх І.Ю.,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри журналістики
Національного університету «Запорізька політехніка»*

ТЕХНІЧНІ ІНТЕРНЕТ-ВИДАННЯ: ТИПОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ

Розвиток інформаційних та інтернет-технологій і полегшення доступу до них призводить до того, що інтернет-видання набувають все більшої популярності, а бажання людей не відставати від науково-технічного прогресу робить технічні видання ще більш затребуваними серед певної групи цільової читацької аудиторії. Тому на сучасному етапі вивчення типологічних особливостей мережових технічних видань стає актуальним і доцільним.

Мета дослідження – визначити типологічні особливості технічних видань, що функціонують в інтернет-просторі.

На сьогодні немає уніфікованого визначення інтернет-медіа, що пояснюється як правовою неврегульованістю діяльності мережових ЗМІ, так і розмаїттям ресурсів, які з кожним роком поповнюють медійний сегмент мережі інтернет.

Типологічні особливості мережових видань мають багато спільних рис із традиційними ЗМІ. Визначальними факторами, як правило, стають такі критерії: видавець; мета та завдання; аудиторія; авторський склад; жанри. За цими параметрами технічні інтернет-видання нічим не відрізняються від друкованих видань цієї галузі: вони засновуються з метою повідомлення головних новин з проблем техніки та їх аналізу; розраховані на обмежену читацьку аудиторію, яка обізнана у цій темі та має певний рівень підготовки для сприйняття такої інформації; створюються журналістами, які спеціалізуються на темі техніки. Слід зазначити, що, як і у друкованій версії, у мережевому технічному виданні переважають такі жанри як новини, статті, замітки, огляди тощо.

Головні відмінності, що відрізняють технічне інтернет-видання від його друкованого аналогу, стосуються інших характеристик, а саме

внутрішньої структури, оформлення, періодичності та обсягу.

В інтернет-виданнях немає усталеної внутрішньої структури: вони не мають випусків і мають довільну кількість статей в різних розділах. Можуть бути опубліковані цикли статей одного автора на якусь тему. Рубрики і статті також не мають чіткої періодичності, після презентацій крупних брендів з'являється велика кількість статей, а в час «затишку» в технологічній сфері статті будуть виходити не так часто.

Технічні інтернет-видання прив'язані до нових подій в технічному середовищі. Тому встановити чітку періодичність у публікації матеріалів дуже важко. Журналісти готують нові матеріали не раз на тиждень або на місяць, а залежно від інформаційного приводу, коли вони мають що сказати.

Як і в кожному інтернет-виданні, в технічних виданнях використовується велика кількість світлин. Це можуть бути як фото гаджетів, так і скріншоти екрану, на якому демонструється якість зображення, зробленого фотоапаратом чи відеокартою та графічним процесором. Дуже часто використовуються графіки і таблиці – з їх допомогою порівнюють характеристики між прямими конкурентами чи новим та попереднім покоління. Шрифт, як правило, використовується один для всього видання.

Мережеві публікації не мають фізичного носія, який би обмежував журналістів в обсязі та кількості матеріалів. Також в електронній версії видання може бути велика кількість зображень та відеоматеріалів, без яких не може обходитися технічне видання, і котрі в друкованих ЗМІ неможливо опублікувати у необхідній кількості. Також наявні гіперпосилання на інші ресурси та джерела інформації, посилання на завантаження програм і навіть музикальні треки.

Поняття тиражу для мережевих медіа взагалі не є актуальним, адже вони загальнодоступні, і єдиною умовою їх розповсюдження є доступ до мережі інтернет. Такий тип видань використовує оцінку масовості впливу за двома показниками: кількістю переглядів та фідбеком (коментарями, оцінками та репостами публікацій). При цьому середню кількість переглядів важко оцінювати за певний проміжок часу: одні статті можуть викликати широкий суспільний інтерес, а інші будуть цікаві лише вузькій аудиторії.

Отже, протягом останніх тридцяти років інтернет-медіа стрімко захоплюють найбільш масову аудиторію. XXI ст. – ера інформаційних технологій, й інтерес людей до технічного прогресу зростає, і з ним зростає інтерес до технічних видань. Інтернет-медіа цієї тематичної галузі за такими параметрами як засновник, мета, авторський склад, жанри та цільова аудиторія, мають такі самі типологічні ознаки, як і

традиційні друковані ЗМІ. Головні відмінності мережових медіа стосуються таких факторів як періодичність виходу, обсяг, тираж, оформлення та внутрішня структура – саме за цими показниками такі видання значно випереджають друковані аналоги, адже інтернет надає такі переваги у висвітленні проблем техніки як необмежений обсяг і кількість публікацій, пріоритет візуального контенту, оперативність та загальнодоступність.

*Любченко Ю.В.,
кандидат наук із соціальних комунікацій,
завідувач кафедри журналістики
Запорізького національного університету;
Сірінюк-Долгарьова К.Г.,
кандидат наук із соціальних комунікацій
доцент кафедри журналістики
Запорізького національного університету
Україна, м. Запоріжжя*

CHALLENGES OF MODERN JOURNALISM IN THE AGE OF DIGITAL MEDIA

The modern journalism landscape is rapidly transforming due to growing influence of social media and changes in audiences' attitudes and media consumption patterns. Nowadays there are multiple challenges that Ukrainian journalism faces. Among them are the following:

- a) fake information overflow (Ukrainian media NGOs Institute of Mass Information, Detector Media, Stopfake monitor and refute fakes constantly);
- b) many media do not follow the journalism professional standards;
- c) crisis of people's trust to the profession;
- d) changes in the information consumption (dominance of social media and entertaining media formats, monopolization of media industry, stagnation of regional media).

N. Newman described the modern tendencies and noted in his report: "The last ten years were defined by the twin technological disruptions of mobile and social media, which fragmented attention, undermined advertising-based business models, and weakened the role of journalistic gatekeepers. At the same time, social and political disruptions have affected trust in journalism and led to attacks on independent news media in many countries. The next decade will be defined by increasing regulation of the internet and attempts to re-establish trust in journalism and a closer connection with audiences" [4, p. 7].

According to Ukrinform, in 2019, Ukrainians have started trusting media

less – level of trust in all traditional media has fallen by 11% compared to 2018. Confidence ranges between 19% to the national press, 22% to local radio and 49% to national TV channels. According to the poll by USAID-Internews “Attitude of the population to the media and consumption of different types of media in 2019, 68% of respondents use social media to get news [2]. The study was conducted by InMind commissioned by the international non-profit organization Internews. In June-July 2019, InMind representatives interviewed 4,056 respondents. The sampling error does not exceed 2.5%.

Consequences of this situation are seen by M. Gogadze in formation of information tunnels (receipt of information is based solely on previous preferences or interests of the user – information bubble), and emergence of information deserts (disappearance of local media) [1].

The lack of quality media and disappearance of some types of them is evident in Zaporizhzhia. Local media of Zaporizhzhia include:

- public broadcasting service (UA: Suspilne Zaporizhzhia television and radio);

- three commercial and one municipal TV channels, which content align directly to the owners points of views;

- changing number of online media (40-50 web sites, among which very few generate quality journalism);

- eight print newspapers, which gradually move towards changing to digital format;

- no local commercial radio at all.

This local media landscape is not stable and depend on current tendencies. The researchers suggest that in digital age modern journalists are required to know basics of IT and coding, study mathematics, understand the economy, know their audience, build their own brand, communicate in social media, learn how to write less than in 140 characters, create content across platforms, write without errors, and be able to adapt [3].

Journalism is more than journalism now. Recently it was enough to express thoughts clearly, but today a journalist needs to understand digital technologies and media business. As a result of the pursuit of marketing strategies and technical aspects, journalism loses quality, depth, attention to every single reader.

In this situation, M. Gongadze suggests that media professionals should:

- Create new forms of financing media (social responsibility is more important than profit).

- Support the local media.

- Support the public service broadcasting, create public media.

- Cultivate openness of the media about sources of their finances, gathering

of information and working with it [1].

Student media can realize suggested features of modern journalism. In 2018, local Zaporizhzhia National University student radio Universe created an alternative public service broadcasting project 'Unconditionally' [5]. Goal is to tell about the people who strongly oppose the challenges and resist the adversity of life circumstances, those who consciously change the community, those who can see and hear others and can help them. 30 radio stories/interviews has been aired so far. Authors are teachers and students of Journalism Department of Zaporizhzhia National University

The project is aimed to:

tell the listeners of the student radio station about interesting and active people who live nearby and want to change their environment, overcome stereotypes and find their ways in lives;

involve young people in creation of the quality talk radio content, to attract students' attention to human values, formation of patriotism and love for their native land.

Heroes of the radio stories are participants of Anti-terrorist operation in Eastern Ukraine (Donbass region), internally displaced people from Donbass, and extraordinary people like winner of Ukrainian contest Global Teacher Prize, volunteers, disabled people, public activists etc.

Topics of the radio stories are journalism education in Ukraine and abroad, social adaptation of participants of ATO and IDP, community initiatives (creation of a Ukrainian-language radio station in the demarcation area; children's archeological school, amateur theater, etc.), and successful and active citizens of Zaporizhzhia.

The perspectives of this student public service radio are seen as the following:

creating the quality journalism and teaching the quality journalism to the students,

promoting idea of social responsibility, professionalism and accountability of journalism,

developing Ukrainian local media by encouraging students creating their own alternative media.

Список використаних джерел

1. Герич А. Мирослава Гонгадзе: "Вертикальний світ помер назавжди". Збруч. 2019. 29 травня. URL: <https://zbruc.eu/node/89659>.

2. Довіра українців до ЗМІ за рік знизилася на 11%. Укрінформ. 2019. 22 жовтня. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2803560-dovira-ukrainciv-do-zmi-za-rik-znizilas-na-11.html>.

3. Левін П. Профі в епоху digital. 10 основних навичок сучасного журналіста. MediaLab Online. 2016. 31 березня. URL:

<https://medialab.online/news/profi-v-epohu-digital-10-osnovny-h-navy-chok-suchasnogo-zhurnalista>.

4. Newman N. Journalism, Media, and Technology Trends and Predictions 2020. Oxford : University of Oxford, Reuters Institute for the Study of Journalism, 2020. 42 p. URL: https://reutersinstitute.politics.ox.ac.uk/sites/default/files/2020-01/Newman_Journalism_and_Media_Predictions_2020_Final.pdf.

5. UNconditional is a new project of Universe radio. Universe. Youth internet-radio. URL: <http://universe.zp.ua/?cat=2672&paged=4> (Retrieved 10.03.2020).

Махоніна А.С.,
студентка спеціальності «Журналістика»
Національного університету «Запорізька політехніка»;
Скуртул А.С.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри журналістики
Національного університету «Запорізька політехніка»
Україна, м. Запоріжжя

ЖАНРОВІ ОСОБЛИВОСТІ КОНТЕНТУ ГАЛУЗЕВИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ АГЕНТСТВ

Жанрова система сучасних інформаційних агентств практично не має принципових відмінностей від подібної системи, що практикується редакціями новинних мережових ЗМІ. Специфіку жанрової організації агенційної журналістики досліджували такі вчені: Е. Могилевська, О. Лашук, Ю. Погорелий. Однак ґрунтовного аналізу жанрових пріоритетів сегментних галузевих українських інформаційних агентств і досі немає, що й зумовило актуальність наукової розвідки.

Вдалим об'єктом для дослідження вважаємо інформаційне агентство «Agravey», яке має специфічну тематичну спрямованість (аграрний сектор), працює на сегментовану аудиторію, відрізняється особливою зворотною комунікацією, пов'язаною з основними принципами функціонування та пріоритетами діяльності ІА. Традиційні формати новин на сайті «Agravey» – блискавка, термінова новина, розширення, огляд, документ, анонс, статистика. Блискавка – термінова новина з 5-10 слів, яка може мати продовження в додаткових новинних повідомленнях із тієї ж теми, або доповнюється там же – у такому випадку поряд із заголовком ставиться спеціальна позначка, яка допомагає читачу орієнтуватись у потоці новин. Побачивши такий графічний елемент або ж слово «оновлено» в тексті заголовка, читач

розуміє, що в матеріалі з'явилися нові деталі й за необхідності може перечитати. Наприклад, публікації: «Аграрії масово вийшли на мітинг в підтримку заборони продажу землі іноземцям (оновлено)» (від 20 вересня 2019 р.), «Ринок землі відкриють з 1 жовтня 2019 – Гончарук (доповнено)» (від 19 вересня 2019 р.), «Аграрії мітинують: Під стінами ВР фермери влаштували символічний похорон тваринництву (оновлюється)» (від 13 листопада 2019 р.).

Ще один жанр, який часто функціонує в контенті агентства – коментар спеціаліста – новинна замітка, доповнена кількома цитатами компетентного спеціаліста: відповідальної особи, чиновника, офіційного представника, уповноваженого і т.ін. Посилання на ньюзмейкера може міститися як у заголовку новини, так і безпосередньо в тексті. Цитата оформлюється як пряма, так і непряма мова. При цьому автор публікації не робить жодних висновків, лише констатує факт. Матеріал може бути отриманий як у результаті безпосереднього спілкування журналіста й компетентного спеціаліста, так і базуватися на цитуванні публікацій іншого ЗМІ з гіперпосиланням на першоджерело.

Анонс – коротка інформаційна замітка, яка анонсує галузевий захід і є потенційно цікавою для сегментної аудиторії спеціалізованого агентства новин. Як правило, анонс містить інформацію про місце проведення заходу, його деталі й координати організаторів. Так, в агентства «Agravey» є спеціальне тематичне узагальнення «Агроподії», яке періодично (2-3 рази на тиждень) доповнюється.

Усе частіше контент спеціалізованих інформаційних агентств розширяється завдяки не лише інформаційним, а й аналітичним жанрам; у публікаціях чітко простежується авторська оцінка подій, а художньо-публіцистичні матеріали розміщуються на сайті у відповідних тематичних узагальненнях. Таку тенденцію журналістикознавець О. Лашук [22] пояснює тим, що ІА стали повноцінними ЗМІ, споживачі продукції агентств чекають від журналістів переосмислення фактів, прямих коментарів, статей, оглядів, журналістських розслідувань. На сайті досліджуваного галузевого агентства регулярно публікуються аналітичні жанри. Так, ІА «Agravey» пропонує своїм читачам статті від журналістів-аналітиків, наприклад, («Коронавірус VS аграрії: чи не завадить карантин посівній? (від 19 березня 2020 р.), «Тримайуться в тіні: як працює та що продає чорний ринок сільгоспкультур (від 2 березня 2020 р.); «Підтримаємо національну нафтопереробку? Як можуть змінитися ціни на дизель напередодні посівної» від 2 лютого 2020 р.). Аналітичні новини часто доповнюються документацією. Документація – це факти, які пройшли найменшу

обробку, що надаються читачеві для того, щоби він сам міг зробити висновок. Як правило, під час політичних чи економічних подій у якості документації використовують невідредаговані витримки з промов важливих політиків, юристів, економістів, міністрів та ін. Також, як документи можуть використовуватися витримки з документів, договорів чи законів, які так чи інакше пов'язані з темою, що висвітлюється. Наприклад, «Депутати проголосували у першому читанні проект держбюджету на 2019 рік» (від 19 жовтня 2018 р.), «Експерти погіршили прогноз зростання ВВП у 2019 році» (від 25 вересня 2018 р.), «Мінінфраструктури посилять контроль за перетином російського кордону» (від 27 серпня 2019 р.).

Щотижня на сайті агентства «Agravery» в рубриці «Моніторинг» публікується аграрний дайджест. З огляду на спеціалізацію досліджуваного ЗМІ, на нашу думку, цілком доречними видаються публікації саме в такому форматі. Тематичний моніторинг дає можливість зафіксувати «зріз» певного явища, події, насамперед у сукупності статистичних даних із залученням експертної фахової думки. Аналізуючи складні питання в області аграрної політики й економіки, редакція агентства не забуває і про одну з важливих функцій сучасної агенційної журналістики – розважальну. Складні аналітичні дані моніторингу журналісти транслюють через віртуального персонажа Єнота-агровіра, який у комічній (інколи саркастичній) формі розмірковує про події в аграрному секторі: «Що важливого відбулось в аграрному світі України за цей тиждень? Всі найактуальніші матеріали та найважливіші новини в агродайджесті від Єнота-агровіра».

Отже, галузеві інформаційні агентства у своїй роботі активно використовують як інформаційні, так і аналітичні жанри. На нашу думку, мережева агенційна журналістика буде й надалі розвиватися в напрямку оперативної подачі інформації, у зв'язку з чим будуть переважати інформаційні жанри. Крім того, усі ЗМІ вибудовують свою роботу навколо інтересів і потреб аудиторії, а сучасний читач (глядач, слухач) часто прагне скласти цілісне уявлення про події в максимально короткий термін, лише побіжно знайомлячись із контентом. Надалі реципієнт потребуватиме максимально лаконічної інформації, тому домінуючими жанрами в повідомленнях інформаційних інтернет-агентств будуть інформаційні.

Список використаних джерел

1. Лашук О. Редактирование информационных сообщений. М. : Аспект Пресс, 2004.160 с.
2. Офіційний сайт інформаційного агентства «Agravery». URL: <https://agravery.com/>

Мельнікова Ю. О.,
кандидат філологічних наук, доцент,
завідувач кафедри соціальних комунікацій
Бердянського державного педагогічного університету;
Тонких Н. С.,
журналістка, гендерна експертка,
волонтерка Центру допомоги постраждалим
від сімейного та сексуального насильства
Україна, м. Бердянськ

ТРАВМАТИЧНА ПАМ'ЯТЬ ПРО ГЕНДЕРНО ОБУМОВЛЕНЕ НАСИЛЬСТВО У МЕДІА

Матеріали ЗМІ здатні вплинути на особистісну сферу людини, звертаючи увагу всього суспільства на травматичний досвід окремих героїв тих чи інших подій. Медіа є не тільки каналом інформування та фіксації подій, а й методом усвідомлення, прийняття та досягнення травм, у тому числі і пережитих унаслідок гендерно обумовленого насильства. Метою розвідки є дослідження ролі медіа у формуванні громадської думки стосовно випадків гендерно обумовленого насильства.

В українському медіапросторі ця тема до 2012 року майже не порушувалась. Відправною точкою змін у медіапросторі стала дата 9 березня 2012 року. Мова йде про трагедію 18-річної Оксани Макар, яку згвалтували та жорстоко вбили троє злочинців – юрист Максим Присяжнюк, охоронець Євген Краснощок та син колишнього прокурора Артем Погосян.

Шокуюча подія, яка сталася цього дня в Миколаєві, привернула увагу всіх українських медій. Не мовчали й міжнародні ЗМІ – реагували журналісти BBC, Independent, The New York Times, ABC News, Le Figaro, Haaretz та багатьох інших видань з усього світу.

Рік потому українські медіа повідомили про ще одну трагедію. 26 червня 2013 року 29-річну мешканку смт Врадіївка Ірину Крашкову жорстоко згвалтували та побили офіцери міліції Євген Дрижак і Дмитро Поліщук та таксист Сергій Рабіненко. Громадські протести на підтримку Ірини Крашкової, які охопили всю країну, опинилися на перших шпальтах українських газет.

Про врадіївську трагедію писали й закордонні медіа – Euronews, Radio Free Europe / Radio Liberty Otago Daily Times та інші.

Ці два випадки змусили українське суспільство нарешті заговорити на незручну та роками табуовану тему – насильство проти жінок.

Згвалтування, домашнє насильство (фізичне, психологічне, репродуктивне), проституція, секс-торгівля та сексуальні домагання. Все це різновиди гендерно обумовленого насильства. Тобто такого насильства, яке в переважній більшості випадків чинить одна гендерна група (чоловіки) проти іншої гендерної групи (жінок). Важливо зазначити, що гендерно обумовлене насильство коїться не через проблеми в стосунках між конкретними особами, воно являє собою механізм встановлення влади між гендерними групами загалом – всіма чоловіками і всіма жінками [1, с. 153].

Згадаймо винних у справах Оксани Макар та Ірини Крашкової. Чоловіки, що мали владу, силою скоїли злочини проти статевої свободи і статевої недоторканості жінок, а побачивши спроби вчинити опір, зазіхнули на їхнє життя. Юрист, охоронець, син прокурора, офіцери поліції – суспільству, яке потерпає від корумпованої влади та беззаконня, легко побачити в них ворогів. Такі злочинці завжди винні, завжди заслуговують публічного осуду, а їхні жертви – співчуття та підтримки. А якщо б'ють, гвалтують та вбивають інженери, лікарі, викладачі, музиканти чи тренери зі спорту? Хтось, в кому суспільство не бачить ворога за замовчуванням?.. Медіа (а разом з ними й люди, які знаходяться під їхнім впливом) в подібних випадках не завжди такі категоричні, й намагаються виправдати злочини чоловіків поведінкою жінок, що від них постраждали.

Улітку 2019 року в Запоріжжі, чоловік вилив на сплячу дружину дві каструлі з окропом, жінка опинилася у реанімації з опіками 20% тіла. Того ж місяця цього чоловіка, що переховувався від поліції вже більше двох тижнів, запросили на шоу “Говорить Україна” (телеканал УКРАЇНА). Знімальна група надала йому право “виправдатися”, він публічно звинуватив дружину в подружній зраді, критикував її як матір, скаржився, що дружина його спровокувала. Передача вийшла в ефір під назвою “Шок: кипяток в рот заливал, потому что любовь спасал?”. Прикладів подібного неетичного та некоректного висвітлення теми гендерно-обумовленого насильства в українських ЗМІ сотні, якщо не тисячі. Зокрема, для привернення уваги глядачів медіа часто використовують провокативні заголовки та розповідають про злочини проти жінок так, ніби це якісь романтичні історії. Наприклад, “Надзвичайні новини. ICTV” випустили сюжет про жорстоке вбивство жінки з такою назвою: “У Києві кавалер вбив кохану табуретом через \$500”. Ще один сюжет “Надзвичайних новин” про вбивство жінки чоловіком отримав назву “Кохання, що вбиває: чоловік зарізав дружину, а потім відтяв собі голову пилкою”. “Коханням” вирішили пояснити вбивство жінки й журналісти “Новин Харкова та України Вісті Ньюс”,

що оприлюднили відеоматеріал “40 ножових ударів через кохання: Киянин вбив дружину та намагався вкоротити віку собі”.

У спробах створити сенсаційні новини медійники не усвідомлюють, що підґрунтя гендерно обумовленого насильства немає нічого спільного ані з романтикою, ані з коханням. Багато ЗМІ також ігнорують той факт, що гендерно обумовлене насильство – це те, що врешті решт призводить до феміциду – злочину на ґрунті ненависті, вбивства жінок просто через те, що вони жінки. Ніяке “кохання” не може виправдати той факт, що 66 000 жінок по всьому світі щорічно стають жертвами феміциду. Жодна іронія чи спекуляція на тему “провокативної поведінки”, ревностів чи зрад тут недоречна.

Кожна жінка, яка пережила гендерно обумовлене насильство, заслуговує на таку ж саму підтримку та співчуття, як Оксана Макар чи Ірина Крашкова. Кожен чоловік, який вчинив насильство проти жінки, заслуговує на публічний осуд та покарання згідно з чинним законодавством. Без винятку. Заперечуючи ці істини, медіа стають частиною культури згвалтування та нормалізують гендерно обумовлене насильство. Але ті ЗМІ, які усвідомлюють катастрофічні масштаби проблеми, здатні вплинути на суспільну думку та зробити внесок у створення безпечного світу для всіх жінок та дівчат.

Список використаних джерел

1. Гендер для медій : підручник для гендерної теорії для журналістики та інших соціогуманітарних спеціальностей. За ред. М. Маєрчик, О. Плахотнік, Г. Ярманової. Київ : Критика, 2014. 218 с. С. 153.

2. Годі терпіти: усе про гендерне насильство проти жінок. URL: <https://genderindetail.org.ua/season-topic/genderne-nasilstvo/godi-terpiti-use-pro-genderne-nasilstvo-proti-zhinok-134410.html>

Островська Н.В.,

кандидат наук із соціальних комунікацій,

доцент кафедри журналістики

Національного університету «Запорізька політехніка»

Україна, м. Запоріжжя

АВТОМАТИЗАЦІЯ ПЕРЕВІРКИ ІНФОРМАЦІЇ ЯК ПОПУЛЯРНИЙ НАПРЯМ РОЗВИТКУ ФАКТЧЕКІНГОВИХ ПРОЄКТІВ

Безпрецедентне зростання кількості неправдивої інформації зумовлює значне зацікавлення науковців і практиків удосконаленням і прискоренням автоматизації самого процесу перевірки фактів.

Дослідження щодо автоматизації фактчекінгу здійснюються в різних напрямках, включаючи обробку природного мовлення, машинне навчання, бази даних і журналістику. Особливу увагу науковці приділяють аналізу стану автоматичної перевірки фактів, способів її удосконалення, розробці програмних засобів, якими здійснюється пошук фактичних заяв політиків для перевірки, різноманітних інструментів для перевірки фото, аудіо- та відеозаписів.

У всьому світі використовують різноманітні підходи до розв'язання проблеми боротьби із фейками. Серед них – розробка інструментів, що відстежують поширення неправдивої інформації. Наприклад, NewsGuard [5] (розробник NewsGuard Technologies) – це розширення для браузера, що відображає рейтинги довіри, а також докладні підказки, коли посилання на вказаний вебсайт з'являються в результатах пошуку або в стрічках соціальних мереж. NewsGuard позначає джерело повідомлення новин зеленим або червоним значком, вказуючи на його загальну достовірність, а також на те, чи має він історію запуску історій, позначених як фейкові новини. Розширення оцінює всі новинні та інформаційні вебсайти, на які припадає 96% онлайн-активності в США, а також працює в Великобританії, Німеччині, Франції та Італії. Оцінка сайтів здійснюється на основі дев'яти аполітичних критеріїв журналістської практики, включаючи те, чи регулярно сайт публікує фейкову інформацію, чи спростовує її і чи не використовує він заголовків, що вводять в оману.

Розширення для браузерів (Firefox та Chrome), що попереджає користувачів про емоційні маніпуляції, матеріали з ознаками замовності та про ненадійні сайти, існує і в Україні. За словами розробників «Фейкогриза» (інтернет-видання «Тексти»), автоматизація становить не стільки альтернативу, скільки підсилення «людської» перевірки новин [2]. Та й сам алгоритм пошуку маніпулятивних новин створювався на основі кількох тисяч матеріалів, які перевірили та оцінили професійні журналісти. До того ж до боротьби із фейками можуть долучитися і користувачі, надсилаючи повідомлення про підозрілі матеріали, навіть якщо їх немає у базі Фейкогриза.

Глобальність масштабів проблеми фейкового контенту привернула увагу підприємців й зумовила зростання кількості стартапів, спрямованих на виявлення та боротьбу з поширенням неправдивої інформації у Всесвітній мережі. Огляд напрямків їх діяльності здійснено у рубриці «Інструменти» фактчекінгового ресурсу «StopFake» [1].

Активно залучають автоматизацію у свою діяльність фактчекінгові ресурси. Ще кілька років тому науковці називали автоматичну

перевірку фактів у режимі реального часу «святим Граалем», який «може залишатися далеко за межами нашої досяжності протягом багатьох, багатьох років» [4]. Однак за останні роки значно покращилась здатність програмного забезпечення переводити мовлення в текст, як і здатність аналізувати письмовий текст і визначати, коли різні слова відносяться до однієї тематики, і, як результат, визначати заяви для перевірки.

Наприклад, дослідницький центр Reporters'Lab з Університету Дюка (Duke University, США) за допомогою Tech & Check Cooperative надає провідним фактчекінговим проектам (PolitiFact, FactCheck.org і The Washington Post Fact Checker) список можливих заяв для перевірки, які автоматично вибираються за допомогою комп'ютерного моніторингу програм CNN, записів Twitter і програми NBC «Зустріч з пресою». Спеціалісти лабораторії також розробили додаток FactStream, який пропонує користувачам скористатися такими можливостями: переглянути щоденний потік останніх перевірок фактів; отримувати повідомлення про час останніх перевірок фактів на iPhone, iPad і Apple Watch; вибрати позицію, щоб отримувати повідомлення тільки про «найгірші» рейтинги, як-от «4 Буратіно»; шукати останні перевірки фактів за іменем, темою або ключовим словом; стежити за живою перевіркою фактів під час великих політичних подій, зокрема політичних дебатів.

Револьюційною розробкою Лабораторії Tech & Check Cooperative є Squash [3]. Він здійснює перевірку фактів на відеоекрані під час дебатів або політичних виступів. Механізм його роботи такий. Перший бот переводить слова політика в текст. Завдання другого бота – знайти в тексті фактичні твердження, які надходять до третього бота. Той перевіряє онлайн-базу даних, щоб визначити, чи була ця інформація раніше перевірена чи спростована незалежною фактчекінговою організацією. Якщо це відбувається, програма генерує заголовок, що відтворює раніше перевірену інформацію і вердикт (правда, неправда і т.д.).

Найскладнішим завданням виявилась розробка алгоритму, який може зіставити заяву, стару чи нову, з наявною базою перевірених фактів.

На сьогодні триває випробовування такого програмного забезпечення. На думку розробників, перед практичним запуском воно має стати більш складним, повинна збільшитися база даних перевірок фактів, а постачальники інформації мають прийняти і вдосконалити цю концепцію [3].

Отже, науковці підтверджують можливість швидкої автоматизованої

перевірки фактів саме в той момент, коли ви вперше сприймаєте інформацію. Триває вдосконалення відповідного програмного забезпечення, що відкриває можливість фактчекінговим ресурсам більш швидко і якісно перевіряти факти.

Список використаних джерел

1. Баловсяк Н. Стартапи проти фейків: новий погляд на боротьбу з інтернет-брехнею. URL: <https://www.stopfake.org/uk/startapy-proty-fejkiv-novuj-poglyad-na-borotbu-z-internet-brehneyu/>
2. Перші результати використання Фейкогриза (нашого інструменту для боротьби з маніпуляціями в новинах). URL: https://texty.org.ua/articles/99801/Pershi_rezultaty_vykorystanna_Fejkogryza_nashogo_instrumentu_dla-99801/
3. Adair B. Squash report card: Improvements during State of the Union ... and how humans will make our AI smarter. URL: <https://reporterslab.org/squash-report-card-improvements-during-state-of-the-union-and-how-humans-will-make-our-ai-smarter/>
4. Hassan N., Adair B., Hamilton J. T., Li Ch., Tremayne M., Yang J, Yu C. The Quest to Automate Fact-Checking. URL: <http://cj2015.brown.columbia.edu/papers/automate-fact-checking.pdf>
5. NewsGuard. URL: <https://www.newsguardtech.com/>

Панченко С.А.,

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри журналістики*

*Національного університету «Запорізька політехніка»
Україна, м. Запоріжжя*

МАЙСТЕРНІСТЬ ЯК НЕВІД'ЄМНА СКЛАДОВА ТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СЕРГІЯ РАХМАНІНА

Сьогодні як ніколи державі потрібні журналісти, які здатні постійно самовдосконалюватися і як професіонали, і як особистості; фахівці із чітким розумінням своїх соціальних ролей і готовністю до сумлінного виконання професійних функцій. За словами В. Здоровеги, у журналістику йдуть, коли мають «певні думки, певну позицію та моральний обов'язок поділитися цими думками публічно з іншими» [1]. Також він зазначає, що «журналістська праця – це не просто вміння вправно написати замітку чи статтю (хоча ці ази ремесла треба засвоїти), а своєрідний спосіб сприйняття світу, спосіб бачення реальності, спосіб мислення і світовідчуття, спосіб існування й усвідомлення себе у неспокійному житті» [1, 10].

Журналістська майстерність – це основа професії журналіста, це

найважливіша складова професіоналізму працівників мас-медіа. Журналістська майстерність – це ефективність журналістського твору, його змістове наповнення та відповідальна місія перед суспільством. Досліджуючи принципи журналістської майстерності, В. Здоровега приділяє велику увагу образності журналістського виступу, демонструючи в цій складовій значну частину журналістської майстерності. Кожний журналіст повинен розвивати природні задатки, вміння бачити суперечності, поєднувати між собою необхідні поняття на основі подібності чи відмінності. Він повинен яскраво і наочно показати реалії життя, прагнути глибини думки і свіжості, яскравості слова [1, 36].

На жаль, у сучасних українських медіареаліях не так часто можна зустріти професіонала-журналіста з яскраво вираженою індивідуальністю, з високим рівнем професійної культури та комунікативності, творчим стилем фахової діяльності і творчим мисленням. Однак вони є. Про одного з них у передмові до інтерв'ю, журналіст «Української правди» Роман Кравець сказав: «Сергій Рахманін – глибока української журналістики. Він працював політичним журналістом за всіх президентів. На відміну від більшості нових політиків, Рахманін розуміється на політичних тонкощах, компетенціях гілок влади та чудово знає законодавство. Для людей, які цікавляться політикою, Рахманін – це скарб. Він може годинами розповідати про те, як зароджувався олігархат чи як змінювалися депутати й міністри. Упродовж багатьох років тексти Рахманіна були прикладом того, як взагалі повинна виглядати політична публіцистика» [4].

Сергій Іванович Рахманін – український політичний діяч, журналіст, публіцист і телеведучий, народний депутат України IX скликання, який до обрання працював редактором відділу політики та першим заступником головного редактора газети «Дзеркало тижня» та був автором і ведучим програми «Гра у класику» на телеканалі ZIK.

С. Рахманін є автором книги «Руки, качающие колыбель демократии» (2002), співавтором посібника «Аналіз державної політики для журналістів та редакторів» (2007), та автором сценарію документального фільму «Незалежність. Український варіант» (2003). Усі його авторські проекти мають успіх та підкреслюють невичерпані творчі здібності.

Журналістська майстерність публіциста повною мірою виявилася у численних статтях на сторінках щотижневика «Дзеркало тижня». Його статті сповнені потоком суджень, оцінками, власною позицією та емоціями. Уникаючи одновекторності аналітики та дотримуючись етичних норм журналістики, С. Рахманін розглядає важливі для читачів

теми та на підставі аналітичних суджень дає робити аудиторії висновки з приводу обраної теми. Авторська позиція С. Рахманіна переважно суб'єктивна. Він чітко тримає свою позицію, своє «я», та понад це ще й вдало виражає народну думку.

Особливість текстів С. Рахманіна в тому, що вони завжди насичені іронією («Пролітаючи над гніздом «качки» від 29.03.2019, «Двоє на дірявому даху» від 08.12. 2017), «Гарбуз на тортіку» від 26.10 2017; риторичними питаннями «Чи не занадто висока ціна за демонстрацію?» («Два відтинки хакі» від 20.02.2015). Інше риторичне запитання: хто міг уповноважити Київ (хто б його не представляв) брати на себе зобов'язання, що суперечать Конституції?» («Щоб не було нестерпно боляче...» від 10.07.2017), «А якщо відомо, то чому нацгвардійці були у брониках, які не витримують гранатних осколків? І як МВС протидіє незаконному озброєнню населення? Появою «Кугуарів» на вулицях столиці? Щоб населення Києва побачило, що вони є на озброєнні? Багато озвучених запитань – риторичні. Але не треба забувати їх ставити.» («Дим над країною...» від

4.09.2015), «Якщо вибори вам потрібні, він вам їх проб'є... А вони нам потрібні?» («Морельські тези» від 18.09.2015), «Це ж війна не за території, а за людей, правда? Це ж війна, правда? І вона не завершена?» (««Свої», «ваші», й «ті»» від 13.11.2017).

Специфіка творчої манери автора у тому, що він постійно заглиблений у роздуми. Його тексти захоплюють читача починаючи з назви або ліду та закінчуючи останнім реченням. С. Рахманін належить до тих, хто яскраво демонструє власне ставлення до проблеми. Роблячи висновки, автор визначає для себе чітку позицію щодо певної ситуації, демонструючи громадянську сміливість.

Розкриваючи секрети своєї творчої лабораторії сам автор зазначає: «Здебільшого журналістика має бути максимально холоднокровною. Але виникають ситуації, коли емоційність і навіть пристрасність потрібна. Особливо коли йдеться про журналістику авторську. Бо якщо ти працюєш у царині інформаційної журналістики, коли твоє завдання полягає виключно у зборі, синтезі та аналізі ситуації, звісно, потрібно мати холодну голову. Але якщо журналіст не просто інформує, а ставить гостре запитання, для того щоб його почули і зрозуміли важливість цього питання, він має вживати інших засобів...» [3].

Тема політики, що є провідною у публіцистиці журналіста, вдало перемежовується з іншими, не менш важливими філософськими, морально-етичними, соціальними та іншими темами. Матеріали С. Рахманіна вдало доповнені притчами, анекдотами, цитатами, фразеологізмами тощо. Є трансформовані цитати, які грамотно

підбрані під текст. Окрім них, аналітик використовує прийоми порівняння та гіперболізації. Його авторський стиль формують такі чинники, як поєднання простої (але не примітивної) мови зі специфічною суспільно-політичною лексикою, сатиричний чи іронічний тон викладу, ерудованість автора, яка дозволяє йому вільно оперувати історичними та літературними образами, символами, активна життєва позиція та повага до своєї аудиторії. Публікації автора відрізняє чіткий фактаж з окресленням загального контексту ситуації, дотримання професійної та загальнолюдської моралі, об'єктивна оцінка суспільних процесів, повна концентрація доказової бази і надання всім сторонам конфлікту можливості висловитись у публікації, зрозумілість та доступність для усіх верств населення.

Багатогранність творчого мислення С. Рахманіна сприяла тому, що він спробував проявити свої професійні здібності в кількох напрямках журналістики. «Дуже важко займатися однією справою багато років, – прокоментував журналіст намір поєднати роботу у газеті із телевізійною кар'єрою. – Хочеться змін, адже інакше відбувається консервування. Тому я при нагоді завжди намагався поєднувати газетну справу, яку дуже люблю і не хочу повністю полишати, із різними іншомедійними проектами. Мені доводилося мати програми на кількох радіостанціях. Тричі мав програми на телебаченні. З одного боку поєднання одного, іншого ускладнює мені життя, бо я завжди намагаюся робити якісно все, чим займаюся, а з іншого – це розширення кордонів, руйнування умовностей» [2].

Постійне бажання розвиватися надихнуло С. Рахманіна на створення власного телевізійного проекту. 3 червня 2014 року на телеканалі ZIK вийшов прем'єрний випуск авторської програми С. Рахманіна «Гра у класику». Відповідно до формату програми, гості студії та ведучий проводять історичні аналогії з минулими подіями та сьогоденням. Як зазначає С. Рахманін: «Ідея «Гри у класику» полягає в проведенні паралелей між подіями нинішніми і подіями минулого, які відбувалися в схожих ситуаціях, мали подібний розвиток. Така інформація має підштовхнути людей до певних думок, до аналізу і висновків, щоб не повторювати помилок предків, минулого. Мені видається, що ця ідея є зараз на часі, вона – затребувана» [2].

Структуруючи кожен випуск програми, С. Рахманін використовує прийом аналогії, цитування, крізь яке проводить паралель минулого з сучасністю. Наприклад, в сюжеті програми «Гра у класику» («Гра у класику». – ZIK. – 2015. – 21 грудня) журналіст порівняв комуністичний режим із темним середньовіччям, а в ефірі (Гра у класику». – ZIK. – 2015. – 10 серпня) він порівнював воєнний стан Ізраїлю в 20 столітті

(війна з трьома ісламськими країнами) та сучасну ситуацію в Україні.

Цій же меті підпорядковане й нанизування історичних, літературно-естетичних фактів, представлених іменами культурних і державних діячів, різних народів і різних епох. Цитування великих істориків, філософів або просто відомих діячів минулого й сучасності – традиційний початок програми С.Рахманіна «Гра у класику». Часто він вживає цитати в аналітичних матеріалах: «Покійний Іван Плющ жартував: «Тільки-но виборець починає нарікати, що обрані не виконали своїх обіцянок, треба негайно розпочинати нову кампанію. У принципі, можна обіцяти те саме.» («Різьба шилом по милу» від 15.05.2015), ««Поважайте кожную окрему хвилину, бо помре вона, і ніколи не повториться...» Ціную цей вислів Януша Корчака, людини, яка здобула повагу до себе і подвижницьким способом життя, і мужньою кончиною» («Повторення непройденого» від 4.12.2015).

У житті Сергій Рахманін інтелектуал, порядна людина, акуратист і педант. Він полюбляє точність, дисципліну та порядок. Такі ж життєві принципи покладені й в основу професійної діяльності. У текстах та ефірах аналітика відсутні плітки, плагіат, порушення журналістської етики. Він демонструє свою індивідуальність через власний стиль, для якого характерні високий мовно-стилістичний рівень тексту для вираження оцінок і думок, ерудованість, спостережливість, інтелектуальність, комунікабельність, інтелігентність, толерантність та професійна свідомість. Це різноплановий журналіст-професіонал, цінність матеріалів якого досить висока.

Список використаних джерел

1. Здоровега В. Теорія і методика журналістської творчості. Львів : ПАІС, 2004. 268 с.

2. «Гра У Класику» на ZIKy – політичний ребус від Сергія Рахманіна. URL: https://www.zik.ua/news/2014/06/01/gra_u_klasyku_na_ziku_istorychnyy_rebus_vid_sergiya_rahmanina.

3. Довгань П. Сергій Рахманін: «Розчарування минають, а журналістика й Україна залишаються». URL: https://www.osvita.mediasapiens.ua/print/1411980811/sergiy_rakhmanin_rozcharuvannya_minayut_a_zhurnalistika_y_ukraina_zalishayutsya.

4. Сергій Рахманін. Українська правда. 13.11.2019. URL: <https://www.pravda.com.ua/rus/articles/2019/11/13/7231776/>

*Передерій В.Ю.,
студентка спеціальності «Журналістика»
Національного університету «Запорізька політехніка»;
Єськова К.В.,
старший викладач кафедри журналістика
Національного університету «Запорізька політехніка»
Україна, м. Запоріжжя*

ОСОБЛИВОСТІ СТВОРЕННЯ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ Б'ЮТІ-БЛОГУ

Інтернет – це багатогранне ЗМІ, що містить у собі багато видів комунікацій. Комунікація в Інтернеті приймає різні форми, від WWW-сторінок до електронних листів між друзями. Кожна ланка в ланцюжку «джерело-повідомлення-одержувач» може варіюватися у широких межах. Джерелом може бути як приватна особа, так і група журналістів, повідомленням – журналістський матеріал або повідомлення у чаті, а одержувачем – одна людина або аудиторія, що потенційно складається з мільйонів людей.

У вузькому значенні інтернет-журналістикою є ті матеріали, що публікуються в онлайн-ЗМІ, тобто у мережових версіях традиційних ЗМІ або у самостійних онлайн-виданнях. У широкому значенні до інтернет-журналістики можуть відносити також блоги, соціальні медіа та інші засоби масової комунікації, що використовуються в Інтернеті, для позначення яких закордонні фахівці вже давно використовують термін «соціальні медіа».

На сьогодні журналістика існує у двох формах: традиційна (преса, телебачення й радіомовлення) та інтернет-журналістика. Друга, в свою чергу, набирає оберти у своєму розвитку. Її найголовнішою перевагою є швидкість, адже читач хоче отримати інформацію якомога оперативніше. Мультимедійність можна вважати настільки ж важливою перевагою, як і швидкість. Мережева (або інтернет) журналістика комбінує у собі текстові, фото-, відео-, аудіоматеріали та може містити відсилки на інші події або ЗМІ.

На сучасному етапі розвиток інтернет-ЗМІ має велике майбутнє і вже сьогодні відіграє важливу роль у вдосконаленні мас-медіа. По-перше, всесвітня мережа є джерелом різноманітної інформації: читач має змогу проаналізувати різноманітні ЗМІ у межах своєї країни або навіть світу; він може обирати спосіб отримання інформації (відеоматеріали, журналістські тексти, фотографії з місця події тощо). По-друге, Інтернет є базою розвитку нових напрямків журналістики, таких як Інтернет-журналістика та блогінг.

За останні роки інтерес до блогосфери як мережевого інформаційного простору зріс у багато разів. Вона використовується для публікації новин як суспільного характеру, так і особистого, художніх творів власного написання, розміщення реклами та багато чого іншого. Приваблює блогосфера, перш за все, своєю анонімністю і відсутністю цензури. У зв'язку з великим обсягом залучених користувачів можна вважати цю середу досить потужним інструментом для переслідування інтересів тих, хто має безпосередній доступ до управління цими сайтами.

Чимало інтернет-видань в Україні і світі мають рубрику «Блоги». Вести її можуть і журналісти, і відомі персони за межами редакцій. Блог може мати форму авторської колонки або щоденника – жанрів, які здавна практикують у традиційній друкованій періодиці. Щоправда, тут є щонайменше дві суттєві відмінності. Перша полягає в тому, що автори блогів мають персональний доступ до цього розділу сайту і публікують там матеріали у власній редакції, без втручання ззовні. Тобто внутрішньоредакційної цензури чи редагування зазвичай немає. Друга відмінність – кількісна. Кількісних обмежень, на відміну від традиційних ЗМІ, в інтернет-журналістиці немає.

Швидкий технічний розвиток став поштовхом для всебічного прояву «себе» серед людей. Вони почали ділитися думками, розповідати про себе, своє життя та висловлювати свої погляди через мережу Інтернет. Внаслідок цього з'явилися та закріпилися поняття «блог», «блогер» та «блогосфера». Блогерство стає популярним не лише серед звичайних користувачів, але й у професійних колах, у тому числі й журналістських. Блоги стають джерелом отримання інформації, місцем її вільного розповсюдження незалежно від політики видання. Вони є логічним результатом потреби людей у спілкуванні та співучасті у творенні нової реальності. Тому блогер, не маючи просторових обмежень, надає інформацію, застосовуючи мультимедійні можливості. Це також і надшвидке подання інформації. Не менш важливий чинник – широко поширені форми діалогу: це наявність поля для коментарів читачів, відкриті чи анонімні голосування, гостьові книги тощо. Зміни, що відбуваються в журналістиці у зв'язку з розвитком нових інформаційних технологій, надають нові можливості для комунікації – більшої за обсягом, змістом і більш різнопланової. Блоги розширюють традиційне уявлення про журналістику, синтезуючи технічні можливості та індивідуальну майстерність.

Б'юті-блог став окремими складником блогосфери. Це пов'язано з тим, що такий тип блогової діяльності користується попитом, особливо серед жінок. Б'юті індустрія та мода швидко розвиваються та

змінюються, тому теми для публікацій невичерпні.

Instagram – соціальна мережа для обміну фотографіями й відео та особистого листування, розрахована переважно на молодіжну аудиторію. Потреба у мережевому спілкуванні призвела до того, що Instagram став майданчиком для ведення власних блогів. Ця соціальна мережа є багатомільйонною та однією з найпотужніших в Україні.

Оскільки нашою цільовою аудиторією стали дівчата та жінки від 16 до 25 років, які слідкують за трендами, модними новинками та доглядають за собою, ми створили б'юті-блог у Instagram.

Наш блог може стати цікавим та корисним для обраної категорії читачів, оскільки він виконує ряд функцій:

інформаційну (надає інформацію про модні новинки, поради по догляду за собою);

ціннісно-орієнтаційну (прививає гарний смак);

комунікативну (читач має змогу обговорити публікацію у коментарях з іншими читачами або зв'язатись з нами особисто);

розважальну (матеріали написані у публіцистичному стилі, тому їх легко та цікаво читати).

Окрім цього, кожна публікація доповнена тематичними фотографіями, які взяті в мережі Інтернет і, на наш погляд, найбільш вдало доповнюють текст. Часто використовується «карусель» (добірка з декількох зображень, які гортаються одне за одним) з фотографіями, на яких написаний текст. Основними темами для публікацій стали модні новинки, добірки актуальних образів та поради по догляду за собою. Ці теми не є унікальними, але різноманітність моди та особистий смак дають змогу написати цікавий та неповторний текст.

Створюючи блог, автор повинен ретельно спланувати як реалізацію його змістовної частини – так зване наповнення блогу – так і приємне оформлення сторінок блогу – його дизайн, інакше читачі блогу матимуть труднощі зі сприйняттям викладеної інформації. Назва акаунту має бути лаконічною і добре запам'ятовуватися. Для профілю було обрано назву «ladi_bambina». Головна фотографія теж має значення, у нашому випадку це логотип:напис «Bambino's» на тлі абстрактних рожевих кристалів. Серед основних елементів дизайну блогу особливе місце посідають:

- колір фону та тексту;
- шрифт та розмір текстових повідомлень;
- розміщення тексту та зображень;
- якість та розмір завантажених матеріалів;
- приємний загальний вигляд сторінки.

Зважаючи на те, що яскраві, насичені, контрастні кольори

погіршують зовнішній вигляд інформаційного наповнення блогу, для оформлення блогу підбиралися кольори, які доповнюють один одного. У якості альтернативи можна скористатися звичною для багатьох користувачів колірною схемою: фон сторінки – білий або має невеличкий відтінок іншого кольору, колір тексту – темний (чорний, темно-синій, темно-зелений, але в жодному разі не червоний).

Великі за обсягом зображення, розміщені на сторінці, збільшують час завантаження блогу на комп'ютер користувача – у такому випадку користувач може залишити блог, так і не дочекавшись його повного відображення; тому зображення зменшувалися перед розміщенням на сторінці. Фотографії, завантажені до блогу, зроблено тільки при денному освітленні; Якщо світлина недостатньо чітка, використовуються фільтри, налаштовуються яскравість, контраст тощо.

Розмішуючи текст, ми керувалися правилом: не слід переважувати його засобами накреслення (робити напівжирним, курсивом та підкресленим одночасно і впродовж всього тексту статті) – такі засоби пристосовані перш за все для відокремлення деяких термінів та головних понять статті.

Головним завданням сторінок блогу є донесення інформації до відвідувача, тому зрозуміло, що оформлення статті за шириною усього екрана змушує читача докладати додаткових зусиль під час читання розміщеної в такий спосіб інформації. Тому інформацію розміщено у дві колонки.

Для журналіста-блогера також важливим є стиль і архітектоніка текстів. Більшість блогерів будує своє повідомлення за правилом перекинутої піраміди, де спочатку подано основне повідомлення, а далі подробиці, ілюстрації, судження і доповнення. Такий принцип є логічним і вмотивованим, бо допомагає читачеві відсіювати те, що його не цікавить. Більшість користувачів здатні дочитати публікацію до четвертого абзацу, і якщо ця інформація їх не зацікавила, тоді ваші старання марні. Щоб зацікавити аудиторію, ми експериментували з нестандартними прийомами. Наприклад, почати оповідь з кінця, зосередитись на подробицях, ввести в текст несподіваний поворот подій, вживати винятково діалогічну форму звернення до читача, підвести читача до висновку, але самому його не робити, залишивши тему для роздумів, провокативні судження, апелювання до фактів тощо. Також застосовували принцип ромба чи діаманту – це коли оповідь починається здалека: з життєвої історії чи із причини написання матеріалу, що плавно підводить читача до основної проблеми. У результаті експериментів з різними прийомами подачі матеріалу було вироблено правила:

- мова повинна бути чіткою і простою;
- слід уникати офіціозу та мовних штампів;
- необхідно працювати зі своїм словником, вчитися писати легко і просто;
- уникати складних речень, надмірності вживання епітетів, статистичних даних, які перевантажують текст, роблячи його нудним;
- кожную нову думку починати з нового абзацу – це підвищить читабельність тексту;
- пам'ятати про свого читача, тому краще скорочувати свій пост, замість зайвих слів додавати гіперпосилання, що відведе читача до першоджерела.

На успішність блогу, як бачимо, впливає чимало чинників. Блог – це насамперед майданчик для спілкування з аудиторією, тому не варто забувати, на кого ми орієнтуємось. Для цього знадобиться відоме в журналістиці правило наближення інтересів.

Проаналізувавши особливості сучасної блогосфери, ми дійшли висновків, що майстерність журналіста-блогера залежить від багатьох чинників – як внутрішніх, так зовнішніх. Блогінг є логічним результатом потреби людей у спілкуванні та співучасті у творенні нової реальності. Тому блогер, не маючи просторових обмежень, надає інформацію, застосовуючи мультимедійні можливості. Це також і надоперативне подання інформації. Не менш важливий чинник – широко поширені форми діалогу: це наявність поля для коментарів читачів, відкриті чи анонімні голосування, гостьові книги тощо. Зміни, що відбуваються в журналістиці у зв'язку з розвитком нових інформаційних технологій, надають нові можливості для комунікації – більшої за обсягом, змістом і більш різноплановою. Блоги розширюють традицій не уявлення про журналістику, синтезуючи технічні можливості та індивідуальну майстерність.

Список використаних джерел

1. Артамонова І. Тенденції становлення та перспективи розвитку інтернет-журналістики в Україні. Донецьк : Лебідь, 2009. 416 с.
2. Баженова Е. А., Иванова И. А. Блог как интернет-жанр. Вестник Пермского университета. Сер. «Российская и зарубежная филология». 2013. Вып. 4 (20). С. 125–131.
3. Блог «ladi_bambina». URL: https://instagram.com/_lady_bambina_?igshid=p3ywmd5a9hay.

Погребна В.Л.,
доктор філологічних наук, професор,
зав. кафедри журналістики
Національного університету «Запорізька політехніка»
Максакова Р.М.,
доктор юридичних наук, професор,
зав. кафедри конституційного,
адміністративного та трудового права
Національного університету «Запорізька політехніка»
Україна, м. Запоріжжя

БЛОГЕРСЬКІ СТРАТЕГІЇ ПРОЕКТУ З ВІДНОВЛЕННЯ МИРУ І ДІАЛОГУ ДЛЯ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ЖІНОК «ГОЛОС ЖІНКИ МАЄ СИЛУ 2019»

Громадське об'єднання «Центр реформ, демократії та права», Національний університет «Запорізька політехніка» спільно з Фондацією прав людини взяли участь у реалізації Проекту з відновлення миру і діалогу для внутрішньо переміщених жінок «Голос жінки має силу 2019» за підтримки Інституту міжнародних культурних зв'язків (Institut für Auslands beziehungen) та Міністерства закордонних справ Федеративної Республіки Німеччина.

60 студентів-блогерів, майбутніх журналістів та юристів НУ «Запорізька політехніка», на протязі 2019 року вели активну блогерську діяльність (це біля 500 публікацій у блогах та безліч публікацій у соціальних мережах). Їх діяльність вплинула насамперед на представників студентського середовища, а також інших груп молодіжної цільової аудиторії. Цей вплив реалізувався на різних рівнях: привертання уваги до проблем внутрішньо переміщених осіб, змінення ставлення до ВПО, залучення молоді до діяльності волонтерів та громадських організацій, які допомагають ВПО.

Наприклад, Постол Анастасія у блозі «#MinuteVoice» порушувала питання соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам у публікації «Соцзахист переселенців-2019»; права вибору під час голосування у публікації «Голосувати чи ні, ось у чому питання»; цікавих можливостей у роботі та створенні власного бізнесу у публікації «Бізнесові справи»; мистецтва у житті, а саме театру у публікації «Емоції – це важливо або плейбек-театр в дії»; гендерної рівності у публікації «Гендерна рівність: поза межами можливого»; стосунків у сім'ї, дитячої творчості у публікації «Конкурс дитячого малюнку у день захисту дітей» [1].

Кавун Ганна у блозі «На увазі» порушувала питання проведення

освітніх і мистецьких заходів у межах проекту у публікаціях: «Чим займалися студенти у другій школі з відеоблогінгу», «Участь студентів ЗНТУ у дводенному тренінгу «Особливості формування контенту блогів», «Секрети фото- та відеозйомки», «Як у Запоріжжі пройшла акція «Мирний квартал», «І все-таки настане день – і ластівки повернуться додому», проблем транспортного забезпечення мешканців регіону у публікації «Де шукати правду, якщо в «Укрзалізниці» не розуміють», розмістила власне інтерв'ю з переселенцями у публікації «Переселенка из Луганска рассказала о новой жизни в Токмаке» та ін. [2].

Ще приклад, під час реалізації проекту мала місце наступна успішна історія, яка висвітлювалася у декількох блогах: багатодітна родина, яка проживала у модульному містечку внутрішньо переміщених осіб м. Запоріжжя та переїхала з міста Донецька через збройний конфлікт на сході України, опинилась у складних життєвих обставинах, через важке захворювання жінки та чоловіка і неможливість праці за станом здоров'я. На утриманні цієї родини було двоє неповнолітніх дітей. 23 квітня 2019 року студенти факультету соціальних наук та юридичного факультету провели благодійний весняний ярмарок «Твори добро». Було зібрано благодійні кошти та передано вказаній родині, щоб підтримати її у такий непростий час. Також вдалось привернути увагу правозахисників до проблем цієї родини з метою надання безоплатної правової допомоги у оформленні усіх можливих соціальних виплат.

Блогери висвітлювали проведені у межах проекту освітні та мистецькі заходи, у яких отримали можливість взяти участь переселенці, такі заходи сприяли культурній адаптації ВПО та надавали широкі можливості для їх творчої самореалізації та самопрезентації. Усі заходи відіграли значну роль у послабленні напруження та пом'якшенні конфліктів у суспільстві, позитивно вплинули на світосприйняття та формування ціннісних орієнтирів населення щодо важливості взаєморозуміння, взаємодопомоги та миру. Це: круглий стіл, тренінги «Специфіка формування контенту блогів», «Мистецтво заради миру»; блог-кафе: «Структурна організація блогів», «Заголовки в блогах», «Особливості просування блогів у мережі», «Технічні особливості створення контенту для блогів», «Види відеоблогів. Етичні та правові аспекти функціонування відеоблогів», «Відеоблогерство як один із засобів впливу на вирішення проблем ВПО», «Професія юриста і блогінг», «Правоохоронні органи України в системі захисту прав людини»; арт-кафе: «Фарби мого світу»: арт-терапевтичні технології в пізнанні свого внутрішнього світу», «Ти мене чуєш?»: арт-терапевтичні технології у вирішенні проблем міжособистісного спілкування».

Декілька публікацій були присвячені виставі плейбек-театру «Чотири стихії». Актори цього театру – випускники та студенти «Запорізької політехніки». Чужі історії – це імпровізація. Плейбек-театр відрізняється від звичайного театру своєю наближеністю до почуттів та історій людей, буквально сприймається як театр відтворення, де глядач стає співавтором і героєм спектаклю, він має можливість подивитися на себе збоку. У теплій дружній атмосфері учасники розповідали історії із свого життя про ситуації розуміння і нерозуміння, що виникали під час спілкування, а потім дивилися їх в інтерпретації акторів плейбек-театру.

Десять блогерів висвітлили один з кульмінаційних моментів проекту – виставу «Коли ластівки повернуться додому», засновану на реальних життєвих історіях жінок-переселенок (Театральна студія "КУПЕ №5"). Акторки не залишили байдужими нікого! Особливо вразило глядачів те, що реальна героїня однієї з трьох представлених історій вийшла на сцену з квітами і привітала акторку, яка розповіла про її долю. Друга історія про хвору дівчинку теж мала своє продовження. Небайдужі викладачі, студенти університету, школярі, їх батьки поклали в скриньку гроші для її лікування.

Найпопулярнішим, найемоційнішим заходом, на думку блогерів, стало проведення конкурсу дитячих малюнків на асфальті «Мирний квартал» у Міжнародний день захисту дітей. До конкурсу у Дубовому гаю було залучено широку аудиторію мешканців Запоріжжя, які у такий спосіб висловили своє ставлення до поточної суспільно-політичної ситуації в Україні та наголосили на необхідності встановлення миру та спокою.

Перед публікою з промовами виступили представники місцевої влади, блогери проекту, які говорили про важливість взаєморозуміння, взаємодопомоги та миру, доводили, що мистецтво може відкрити будь-які двері і пройти через будь-які бар'єри.

Конкурс оцінювався за 7 номінаціями, у кожній з яких було по кілька переможців. Гості свята мали змогу проголосувати за малюнок, який їм сподобався найбільше. Таким чином, усі бажаючи могли обрати найяскравіший, найдобріший, найкреативніший, наймудріший, найзагадковіший, найпатріотичніший, найвеселіший малюнок. Усі переможці були нагороджені подарунками та залишилися задоволеними від отриманих емоцій під час конкурсу малюнків.

Завдяки ефективній роботі блогери досягли позитивних результатів в питаннях:

- адаптації внутрішньо переміщених осіб на території запорізької громади;
- сприяння реалізації внутрішньо переміщеними особами

конституційних прав і свобод, законних інтересів і соціальних гарантій;
- вирішення окремих соціальних питань внутрішньо переміщених осіб в Запоріжжі;

- актуалізації та привернення уваги громадськості над вирішенням місцевих проблемних питань на рівні Запорізької громади.

Більшість публікацій була присвячена проблемам адаптації переселенців до нових умов життя, проблемам подвійного громадянства, формування поняття ВПО у міжнародних документах та у національному законодавстві, пересування для ВПО, особливості участі у виборах, медичного обслуговування, фінансового забезпечення та працевлаштування ВПО та містила поради ВПО щодо пошуку житла та працевлаштування, отримання пенсій, ІТ-стипендій та соціальних виплат, правил вступу до вищих навчальних закладів та голосування. Блогерська діяльність була ефективною та результативною насамперед на рівні інформаційної допомоги.

Під час організації і проведення президентських виборів 2019 року за допомогою змісту блогів з правової тематики надано можливість ВПО отримати консультації та роз'яснення щодо особливостей реалізації ними виборчих прав, що сприяло демократизації в нашому регіоні (наприклад, підвищенню відсотка участі у виборах) та попередженню конфліктних ситуацій під час голосування на виборах.

За допомогою постів нашої команди до авторів почали звертатися громадяни, які потребували юридичної консультації або консультації спеціаліста-психолога. З нашою командою працювали спеціалісти, які залюбки допомогли у вирішенні таких питань. Для студентів це була вдала практика, а для людей, які потребували допомоги, успішне вирішення їх проблемних питань.

Таким чином, процесам демократизації у регіоні сприяло не тільки проведення освітніх та мистецьких заходів для молоді та ВПО, де актуалізувалась необхідність вирішення конфліктів мирним шляхом; а й залучення студентів-блогерів до участі у розвитку громадянської журналістики, що є однією з головних умов існування демократичного суспільства.

Список використаних джерел

1. MinuteVoice. URL: https://minutevoice.blogspot.com/2019/05/blog-post_9.html

2. На увазі. URL: <https://nauvazi.blogspot.com/2019/05/7-2019-2019.html?m=1>

*Пода О.Ю.,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри журналістики
Національного університету «Запорізька політехніка»
Україна, м. Запоріжжя*

ЖУРНАЛ «УКРАЇНЬСЬКА КУЛЬТУРА» ПОЧАТКУ 1990-Х РР.: СПЕЦИФІКА ЖІНОЧИХ РЕПРЕЗЕНТАЦІЙ

Гендерні студії в сучасному журналістикознавстві мають великий дослідницький діапазон. Цікавим для вивчення є аспект жіночих репрезентацій у друкованих виданнях на рівні представлення жінки як редакторки, авторки, героїні матеріалів, візуального образу та ін. Неоціненними джерелами в цьому плані є газети і журнали, що мають тривалу історію виходу й у своїх текстових і візуальних матеріалах хронікують розвиток України взагалі та її гендерної системи зокрема.

Об'єктом дослідження було обрано «Українську культуру» – один з найстаріших журналів в Україні (виходить друком з 1921 року; назва часопису змінювалася).

Нас зацікавило питання представленості жінки як авторки на шпальтах журналу.

Також у полі нашого зору була візуальна репрезентація образу жінки на першій і четвертій сторінках обкладинки. Увага була приділена 1991–1995 рокам – часам здобуття й утримання незалежного розвитку України як держави.

Без сумніву, на сторінках часопису цих років жінка в дискурсі національного культурного розвитку була різнопредставлена: як редакторка, як членкиня редколегії, як авторка, як героїня матеріалів, як візуальний образ (документальний і художній).

Аналіз презентацій жінки як авторки на шпальтах видання (шляхом підрахунку авторських підписів під матеріалами) довів наявність гендерної асиметрії: жіночий авторський маркер значно поступається чоловічому (див. табл.1).

Наприклад, у № 1 за 1991 р. тільки два підписи жінки-автора, натомість чоловіче авторство засвідчене 19 підписами; у номері третьому за цей самий рік сім підписів авторів-жінок і 20 авторів-чоловіків. У проаналізованих номерах за 1992 рік майже подібна ситуація: № 4 автор-жінка – 4 підписи, автор-чоловік – 23 підписи; № 5 – 10 і 18 підписів відповідно; а ось у № 6 кількість авторських підписів рівнозначна: по вісім жіночих і чоловічих. Цифрова співвіднесеність авторських підписів жінок і чоловіків проілюстрована в таблиці 1.

Звернімо увагу на те, що не завжди можна ідентифікувати стать

автора за підписом: йдеться про поєднання ініціалу імені з прізвищем, граматична форма якого може передбачати і чоловічу і жіночу родову приналежність (Ю. Михайленко, К. Петренко та ін.). Такі варіанти підпису під час підрахунку виділялися окремо. Наприклад, у № 7 за 1993 рік один такий підпис – А. Чигиринець, а в № 9–10 за 1994 рік – вісім (А. Білан, А. Лосенко, Б.Карпенко, А. Король та ін.)

Таблиця 1 – Жіночі і чоловічі авторські підписи в журналі «Українська культура» початку 1990-х рр.

Ідентифікація журналу (рік, номер)	Загальна кількість авторських підписів	Автор матеріалу		
		Жінка	чоловік	важко визначити
1991, № 1	21	2	19	-
1991, № 2	22	3	19	-
1991, № 3	27	7	20	-
1992, № 4	27	4	23	-
1992, № 5	29	10	18	1
1992, № 6	18	8	8	2
1993, № 7	25	9	15	1
1993, № 8	22	4	17	1
1993, № 9-10	17	4	12	1
1994, № 9-10	28	6	14	8
1994, № 11-12	19	4	11	4
1995, № 1	25	5	18	2
1995, № 2	25	9	14	2
1995, № 3	29	11	17	1

Результати підрахунку авторських жіночих підписів у зіставленні з чоловічими доводить перевагу останніх.

Наскільки доречним є практика підрахунку візуальних жіночих образів у журналі про національну культуру, вірогідно, – питання окремої розвідки. Проаналізований нами матеріал демонструє певну візуальну гендерну врівноваженість обкладинки часопису: візуалізується і жінка і чоловік, чимало нейтральних обкладинок – плакати, живопис тощо.

Таблиця 2 Візуальні репрезентації обкладинки журналу «Українська культура» початку 1990-х рр.

Ідентифікація журналу (рік, номер)	Гендерна візуалізація обкладинки	
	перша сторінка	четверта сторінка
1991, № 1	нейтральне зображення	Жінка
1991, № 2	чоловік	нейтральне зображення
1991, № 3	колективне фото: чоловіки і жінки	Чоловік
1992, № 4	жінка	нейтральне зображення
1992, № 5	нейтральне зображення	Чоловік
1992, № 6	чоловік+жінка (рекламне зображення)	Жінка
1993, № 7	чоловік	Чоловік
1993, № 8	жінка (лик святої)	чоловік+жінка
1993, № 9-10	нейтральне зображення	нейтральне зображення
1994, № 9-10	жінка	нейтральне зображення
1994, № 11-12	чоловіки+жінки (різдвяний вертепний малюнок)	нейтральне зображення (реклама)
1995, № 1	чоловік (художник на фоні картини – жіночий образ)	чоловічі образи (роботи художника Бідняка)
1995, № 2	жінка (фотопортрет актриси)	чоловіки+жінки
1995, № 3	жінки	чоловіки+жінки (зображення на гобелені)

Прокоментуймо інформацію з таблиці 2. Наприклад, авторкою ілюстрації на першій сторінці обкладинки першого номера за 1991 р. є Наталка Дегтяр (плакат «Втрата особистості – шлях до духовного рабства»), а на четвертій сторінці обкладинки цього випуску – фото дівчини-моделі, яка не має жодного відношення до культурного дискурсу.

Третя сторінка обкладинки в № 2 за 1991 р. – фото двох дівчат-школярок. Під цією ілюстрацією є також текстова реклама облігацій Державної внутрішньої позики Ощадбанку СРСР.

У № 4 за 1992 рік перша сторінка обкладинки – фотопортрет актриси Галини Сулими в старовинному національному вбранні; третя сторінка обкладинки – фото жінок у національних костюмах із домотканими килимами (зазначається що це фото самодіяльного фольклорного

ансамблю із села Мутин Сумської області).

На першій сторінці обкладинки № 9–10 за 1994 рік – фотопортрет молодої зірки української опери Вікторії Лук'янець. У № 3 за 1995 рік на першу сторінку обкладинки потрапили учасниці конкурсу Міс Україна 1985 – міс і віце-міс (для тих років такий захід був не стільки культурно значимим, скільки незвичним і новим).

Окрім обкладинок, жіночий візуальний образ є активним ілюстратором більшості текстових матеріалів у часописі. Так, у № 2 за 1991 р. надруковано зображення графічного малюнку (обриси двох оголених жіночих тіл) Олександра Архипенка, подарованого Україні професором Богданом Осадчуком (Німеччина). Стаття «Кримський біль» Миколи Рубана про питання повернення і життя кримських татар на території Криму ілюструється фотозображенням дівчат-кримських татарок у національних костюмах (1991, №1) Розповідь про художника Рафаеля Багаутдінова супроводжується фотографіями його картин «З татарського епосу», «Солоха» (1992, № 4), на яких є образи жінок та ін.

Підсумовуючи вищезазначене, маємо сказати:

по-перше, не зважаючи, на очевидну представленість жінки-автора на шпальтах журналу «Українська культура» початку 1990-х років, вона «програє» авторові чоловіку;

по-друге, візуальний образ жінки на обкладинці журналу подається врівноважено (у зіставленні з чоловічим образом).

Свириденко Д.Є.,
студентка спеціальності «Журналістика»
Національного університету «Запорізька політехніка»;
Тонкіх І.Ю.,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри журналістики
Національного університету «Запорізька політехніка»
Україна, м. Запоріжжя

ОСОБЛИВОСТІ ВИСВІТЛЕННЯ НОВИН У СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ

Під впливом процесів цифровізації та конвергенції більшість журналістів у всьому світі сьогодні опановують нові платформи для поширення масової інформації, серед яких чільне місце посідають мережеві ЗМК. Інтернет надає багато можливостей для оперативного повідомлення новин, які завдяки технологічним особливостям цього каналу комунікації потрапляють до реципієнта швидше, ніж у традиційних ЗМІ, тому переважна частина аудиторії у наш час

дізнається новини саме в онлайн-форматі. При цьому, якщо декілька років тому новини в інтернеті поширювали переважно мережеві видання, інформаційні портали та інформаційні агентства, то зараз цю функцію виконують соціальні мережі. Зважаючи на швидке зростання популярності соціальних мереж, на урізноманітнення способів їх використання журналістами у своїй професійній діяльності, на сьогодні дослідження наявних і перспективних можливостей соціальних мереж як каналу поширення суспільно важливих новин набуває особливої актуальності.

Метою роботи є визначення особливостей висвітлення новин у соціальних мережах як перспективи фахової роботи журналістів в інтернет-просторі.

Феномен соціальних мереж привертав увагу дослідників майже з моменту їх виникнення. Проте останнім часом, у зв'язку зі зміною функцій цих інтернет-ресурсів, до них посилився інтерес науковців, зокрема журналістикознавців, оскільки соціальні мережі поступово перетворюються із засобу міжособистісної персональної комунікації на потужний канал масової інформації та комунікації. Особливості розвитку соціальних мереж в інформаційній системі постіндустріального соціуму розглядають автори монографії «Соціальні мережі як чинник розвитку громадянського суспільства» В. Горовий, В. Попик, О. Онищенко та ін. [3].

М. Кіца аналізує роль соціальних мереж у сучасній журналістиці і робить такий висновок: «Журналісти використовують соціальні мережі здебільшого для комунікації з коментаторами та посадовцями, для пошуку нової інформації та інформаційних приводів. Найпопулярнішими соціальними мережами серед журналістів є «Фейсбук» та «Твіттер». Ці платформи переросли із соціальних мереж у повноцінні соціальні медіа, які виступають джерелом пошуку, обміну та поширення суспільно значущої інформації» [2, с. 104].

Явище «журналістики соціальних мереж» та роль соціальних мереж у контексті суспільних трансформацій вивчає Ю. Залізняка, який наголошує на принциповій зміні ролей у новій системі комунікації: «Соціальні мережі в наш час є невід'ємним елементом щоденного спілкування більшості учасників онлайн-комунікації. Через них індивіди здобувають альтернативні до традиційних медіа факти, коментують їх, інтерпретують та поширюють, стаючи, таким чином, співучасниками інформаційного процесу. В масштабах держави цей механізм має неабиякий вплив на соціальні, культурні, економічні та політичні взаємини, а також процеси» [1, с. 137]. Проте поза увагою дослідників дотепер залишається специфіка висвітлення новин у

соціальних мережах.

Через те, що доступ до соціальних мереж «Однокласники» та «ВКонтакте» в Україні був обмежений, ще більшої популярності серед користувачів набули «Facebook», «Twitter» та «Instagram». Останнім часом журналісти дуже активно опановують ці соціальні мережі для поширення суспільно важливої масової інформації, зокрема новин. Це відбувається як на персональних сторінках журналістів, так і у спеціальних новинних пабліках та корпоративних акаунтах – сторінках певних телеканалів та інших ЗМІ.

Соціальні мережі як канал поширення новин мають як певні переваги, так і суттєві недоліки. Безперечною перевагою є надзвичайна оперативність, яка є характерною ознакою усіх інтернет-медіа. Соціальні мережі можуть поширювати новини у режимі реального часу, із постійним їх оновленням та додаванням актуальної інформації. Враховуючи те, що кожен користувач соціальних мереж заходить на свою сторінку декілька разів на день, і це відбувається у переважній більшості випадків щодня, існує великий відсоток ймовірності того, що ці новини потраплять до реципієнта своєчасно.

Частина цільової аудиторії у соціальних мережах, як реальної, так і потенційної, набагато більша, ніж у традиційних ЗМІ, оскільки ці ресурси мають великі можливості щодо сегментації аудиторії за різними показниками. До того ж, кожен користувач самостійно обирає коло тем, що його цікавлять, та підписується на певні новинні пабліки.

Так само, як і в усіх інтернет-медіа, у соціальних мережах є можливість розміщення мультимедійного контенту, проте рівень співвідношення його вербальних та візуальних компонентів залежить від технологічних особливостей соціальної мережі. Так, наприклад, в «Instagram» домінує візуальний контент, а саме фотографії та короткі відеоролики (до 1 хв.), тому тут публікують переважно новини та фоторепортажі. Натомість у «Facebook» текст має більші обсяги та несе основне інформаційне навантаження, тому тут можна розміщувати не лише короткі новинні повідомлення, а й замітки та більш розгорнуті репортажі.

Зважаючи на природу соціальних мереж як простору вільної комунікації, журналісти мають можливість коментувати новини та висловлювати власні думки. Проте дуже часто вони це роблять як пересічні користувачі, а не професійні комунікатори, вдаючись до надто емоційних та тенденційних висловлювань, провокування конфліктів та демонстрації нетолерантного ставлення до інших користувачів мережі. Через те, що журналісти у соціальних мережах часто забувають про неупередженість та об'єктивність, рівень довіри аудиторії до тих новин,

які вони поширюють, знижується.

Негативною тенденцією функціонування новин у соціальних мережах можна вважати і часте вживання журналістами сленгу, нецензурної лексики як засобу популізму та «загравання» з аудиторією. Навіть у такому форматі журналіст не має порушувати професійних та етичних норм, адже він повинен залишатись професійним комунікатором і переслідувати ту саму мету, яку виконують новинні повідомлення у традиційних ЗМІ, – оперативне, об'єктивне та неупереджене подання актуальної інформації.

Напевно, найбільшою проблемою функціонування новин у соціальних мережах на сьогодні можна вважати недостатній рівень достовірності інформації. У цих ресурсах розповсюджується велика кількість фейкових новин. Як правило, вони стосуються найбільш резонансних тем, тому дуже швидко поширюються користувачами, перетворюючись на «вірусний контент». Тому перед тим, як опублікувати новину, журналіст обов'язково має переконатися у її достовірності, адже від цього залежить рівень довіри аудиторії та його професійна репутація комунікатора.

Отже, сьогодні журналісти активно опановують соціальні мережі як канал розповсюдження суспільно важливої та актуальної інформації, розрахованої на масову аудиторію. Новини у соціальних мережах розміщують у спеціальних пабліках, на персональних або корпоративних сторінках. При цьому цей канал має як свої переваги (оперативність, чітка сегментація аудиторії, масовість, мультимедійність, незалежність), так і суттєві недоліки (недостовірність інформації, велика кількість фейкових новин, порушення етичних та інших професійних норм). Перспективою подальших досліджень може стати визначення жанрово-тематичних та структурних особливостей новин у соціальних мережах.

Список використаних джерел

1. Залізняк Ю. Роль соціальних мереж у контексті суспільних трансформацій. Вісник Львівського університету. Серія журналістика, 2012. Випуск 36. С. 137–143.
2. Кіца М. Роль соціальних мереж у сучасній журналістиці. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія : Журналістські науки. 2018. №896. С. 98–105.
3. Соціальні мережі як чинник розвитку громадянського суспільства : Монографія [О. С. Онищенко, В. М. Горовий, В. І. Попик та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. К., 2013. 220 с.

Семенко С.В.,
*кандидат філологічних наук, професор,
завідувач кафедри журналістики
Полтавського національного педагогічного
університету імені В. Г. Короленка
Україна, м. Полтава*

ВИСВІТЛЕННЯ ПРОЦЕСУ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ У «ВІСНИКУ ЩЕРБАНІВСЬКОЇ ОБ'ЄДНОАНОЇ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ» ПОЛТАВСЬКОГО РАЙОНУ ПОЛТАВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Розвиток інформаційної політики у новостворених об'єднаних територіальних громадах є надзвичайно важливою у розвитку громад. Увесь спектр створення інформаційного контенту потребує наукового вивчення й осмислення для вироблення продуктивних стратегій розвитку інформаційної сфери ОТГ. Громадські комунікації є життєво необхідним видом діяльності громади, вони є справою не менш важливою, ніж основна господарсько-економічна діяльність, плануванню громадських комунікацій слід приділяти таку ж увагу, як і плануванню бюджету громади; на громадські комунікації як і на господарську чи адміністративну діяльність громади. Адже рівень поінформованості про життя ОТГ є чи не найголовнішою складовою його іміджу.

За спостереженнями сучасних науковців, «Керівники об'єднаних громад повинні усвідомлювати, що завдяки дієвим інформаційним каналам комунікації (газети, сайт) влада буде охочіше підтримувати ту громаду, що активно розвивається та охоче співпрацює з державними інституціями.; члени об'єднаної громади (населення, місцеві мешканці) активніше підтримуватимуть всі задуми і рішення ОТГ тоді, коли на власні очі переконаються, що громада є успішною, реально створює кращі умови для їхнього життя; представники недержавного сектору охоче пристануть на партнерські пропозиції, але за умови, що ці пропозиції збігаються з їхніми власними цілями й завданнями, інвестори пристануть на інвестиційні пропозиції ОТГ, якщо через налагоджену комунікацію знатимуть, що ОТГ шукає партнерів-інвесторів; є інвестиційно-привабливою; ОТГ має конкретні й чіткі бізнес-плани та проекти, що працюють «на перспективу»; керівництво громади працює прозоро, публічно й відкрито» [2, с. 38].

Розуміючи важливість публічних комунікацій керівництво Щербанівської ОТГ Полтавського району Полтавської області видає свою щомісячну газету «Вісник Щербанівської об'єднаної територіальної громади», редактором якої є досвідчений журналіст

Віталій Скобельський. Кожне число «Вісника Щербанівської об'єднаної територіальної громади» на першій сторінці містить звернення голови Щербанівської ОТГ Ігора Процика: це можуть бути і привітання з державними святами, і важливі пропозиції до громади.

Газета має систематичні рубрики «Новини», «Громада». «Сільська рада», «Спорт», «Різне» і рубрики, викликані потребою дня: «Гордість громади», «Наші люди», «Фокус», «Свята», «Актуально», «Реформи», «Тема номера», «Події», «Ярмарок».

У рубриці «Новини» висвітлюються актуальні питання життя Щербанівської ОТГ: «У Розсошенцях планують збудувати унікальний спортивний об'єкт», «У Нижніх Млинах зробили освітлення біля Центу дозвілля», «Новозбудований дошкільний заклад скоро запрацює», «Бюджетні пріоритети Щербанівської ОТГ», «Збільшення бюджету, проекти ремонту робіт – підсумки сесії Щербанівської сільської ради», «У Горбанівці на радість дітям встановили новий спортивний майданчик», «Збільшення поголів'я корів – пріоритетний напрямок розвитку малого аграрного бізнесу», «Освітні питання та дороги: на що виділили кошти депутати», «Жителі Щербанівської ОТГ вчилися долучатися до розвитку рідного краю», «У громаді визначили опорну школу та виділили матеріальну допомогу», «У Сапожиному проклали нову асфальтовану дорогу», «Новий дитячий садок у Розсошенцях: роботи на завершальній стадії», «У Центрі дозвілля «Водограй» відремонтували дах», «Учні й вчителі Тростянецького НВК відвідали столицю», «Новозбудований дошкільний заклад скоро запрацює», «У Розсошенцях планують збудувати унікальний спортивний об'єкт», «Учнів Тростянецького НВК вчили кібер-безпеці», «У Терешках з'явиться освітній заклад для дітей з особливими потребами», «У Розсошенській гімназії збирали кошти на лікування хлопчика, хворого на рак» тощо [1]. Як бачимо, змістове наповнення рубрики торкається всіх сфер життя громади.

Неважко помітити, що ключовими для редакції «Вісника Щербанівської сільської ради» залишаються проблеми соціальної сфери: ремонт доріг, освітлення населених пунктів, будівництво й ремонт соціальних об'єктів, шкільне життя. Так, у публікації журналістки Вероніки Бардовських «У Терешках з'явиться освітній заклад для дітей з особливими потребами» мова йде про важливий соціальний проект громади: «Дітям з інвалідністю необхідне спілкування зі здоровими однолітками. У Щербанівській громаді є семеро дітей з особливими потребами від народження. На умовах співфінансування громада готова направляти до ІРЦ тих, хто цього потребує» [1].

Рубрика «Громада» інформує своїх читачів про результати децентралізації у Щербанівській ОТГ: «Як пройшов 2018 рік для Щербанівської ОТГ та її голови Ігоря Процика. Річний звіт», «За 9 місяців існування Щербанівська ОТГ продемонструвала фінансову спроможність», «У Щербанях відзначили потрібне свято», «День захисника України у Великому Тростянці», «Якісна освіта вже сьогодні: головна сфера для вкладання інвестицій у Щербанівській громаді», «Дівчина із Щербанів підкорює спортивні вершини», «Рецепт довголіття», «У Щербанівській ОТГ продовжують ремонтувати дороги», «Дотик до історії рідного краю» [1]. Так, у публікації Ніни Бриж «У Щербанівській ОТГ продовжують ремонтувати дороги» мова йде про важливий сегмент діяльності роботи сільської ради з благоустрою – ремонт доріг: «Дороги – інфраструктурний базис і обличчя громади. Тому необхідно підтримувати їх у належному стані. Також важливо пам'ятати про пішоходів. Саме тому разом з ремонтами дорожнього покриття в громаді будуть тротуари. Щербанівська сільрада докладає максимум зусиль, щоб забезпечити мешканців громади якісними дорогами, які не потребуватимуть щомісячного ремонту» [1], а в розлогій публікації Дмитра Деркаченка «Якісна освіта вже сьогодні: головна сфера для вкладання інвестицій у Щербанівській громаді» розповідається про стан підготовки закладів освіти до нового 2019/ 2020 навчального року: «Садочки та школи Щербанівської ОТГ є комунальними закладами громади. Тому всі клопоти з підготовки навчального року вже вдруге бере на себе відділ освіти Щербанівської сільради. Готувалися до нового навчального року комплексно: оновили матеріально-технічну базу та вирішили безліч організаційних питань. Кожна дитина по-своєму талановита, тож основна мета – розвивати здібності учнів, а не показники успішності» [1].

У рубриці «Сільська рада» висвітлюються окремі напрямки роботи Щербанівської ОТГ, інформується про конкретні справи, зроблені в напрямку покращення життя громади: «Просторове планування громад: Щербанівська ОТГ приєдналася до освітньої програми», «З нагоди Великодня Щербанівська сільрада зібрала самотнім людям святкові кошики», «Новому маршруту бути: Щербанівську громаду включать до міського маршруту», «У Щербанівській ОТГ відбулася масштабна толока», «Щербанівські діти – гордість громади», «Земельні, бюджетні та соціальні питання – з чого рік почали рік депутати Щербанівської ОТГ» [1].

У цій рубриці часто вміщуються інтерв'ю депутатів ОТГ, які висловлюють своє бачення розвитку об'єднаної громади, інформують про виконанні передвиборних обіцянок. Так, депутат Михайло Чемшит

в інтерв'ю журналістці «Вісника Щербанівської об'єднаної територіальної громади» наголосив: «»Благоустрій – вадлива складова для успішного ОТГ. Намагаємося почути кожного, та зробити все, що в нашої компетентності. Люди радіють змінам у селі й самі долучаються до господарювання, намагаються підтримувати порядок» [1].

У фоторепортажі «У Щербанівській ОТГ відбулася масштабна толока» висвітлена участь громади у всеукраїнській акції з благоустрою «За чисте довкілля». На чисельних фото зафіксовані моменти спільної праці у селах ОТГ: Гора, Буланове, Щербані, Горбанівка, Розсошенці, Нижні Млини, Великий Тростянець. У публікації наголошується, що саме такі акції об'єднують людей в єдину громаду.

Значне місце у газеті відводиться висвітленню спортивного життя громади. У рубриці «Спорт» вміщується інформація про важливі спортивні новини у Щербанівській ОТГ, подаються розлогі інтерв'ю з відомими спортсменами-земляками: «Учні Тростянецького НВК привезли медалі із Запоріжжя», «Паралімпієць Євгеній Богодайко: «Треба не просто мріяти, а робити для здійснення мрій усе можливе»», «Турнір на честь видатного земляка, як стимул до перемог», «У Розсошенцях відкрили оновлений спортивний комплекс», «Громада приймала відкритий чемпіонат України зі змішаних бойових мистецтв», «У Полтавському районі відбулася спартакіада серед депутатів», «У Щербанівській ОТГ планують відкрити спортивну школу», «Бажання, наполегливість та сила волі. Як стати чемпіоном у гирьовому спорті», «Спортивні таланти серед депутатів об'єднаних територіальних громад». Така увага до спорту та здорового способу життя є ключовим напрямком у роботі об'єднаної громади, виховання у юних громадянців орієнтуру на здоровий спосіб життя.

На сторінках «Вісника Щербанівської об'єднаної територіальної громади» публікуються матеріали й на таку актуальну тематику: «Автономне опалення: точка зору фахівців та мешканців», «Усиновлення дитини – це щастя, а не таємниця», «Що таке шкільний боулінг і як правильно з ним боротися» тощо. У рубриці «Різне» друкуються оголошення, новини мистецького життя, гороскоп на місяць.

Наприкінці 2017 року редакція «Вісника Щербанівської сільської ради» високим друком випустила перший додаток-звіт, в якому було проінформовано громаду про конкретні справи у різних сферах життєдіяльності Щербанівської ОТГ та зроблено публічний фінансовий звіт про витрачені бюджетні кошти. Так, у рубриці «Соціальна сфера» зазначено: «Особливої уваги заслуговують люди, які опинилися у складних життєвих ситуаціях. Сільська рала на кожній сесії направляє

кошти на адресну допомогу. Для збереження здоров'я дітей та пропаганди злоротоного образу життя на території сіл були встановлені дитячі майданчики, огорожені парканами, відремонтовано приміщення та територія дитячого садочка, встановлено дерев'яні будиночки для ігротерапії. Підтримуючи ініціативу громади, спорткомплекс «Розсошенці» регулярно отримує спортивний інвентар та новенькі спортивні форми. Необхідним медичним обладнанням забезпечується і відділення соціально-медичних послуг територіального центру соціального обслуговування» [1].

У додатку редакція запрошує жителів Щербанівської ОТГ до конструктивного діалогу за допомогою сайту громади. Редакція шле громадянам досить позитивний меседж: «Ваша думка для нас важлива!»

Отже, творення інформаційної політики в громадах на сучасному етапі є надважливою, адже вона покликана налагодити комунікацію між владою і громадою, поліпшити загальний політичний клімат в об'єднаній територіальній громаді. На сторінках «Вісника Щербанівської об'єднаної територіальної громади» висвітлюються всі ключові аспекти життєдіяльності однієї з найбільших ОТГ Полтавського району. Щомісячна газета є уважним хронікером змін, котрі відбуваються у Щербанівській ОТГ.

Список використаних джерел

1. Вісник Щербанівської об'єднаної територіальної громади – Річники 2018–2019.

2. Козюра І. В., Лебединська О. Ю. Місцеве самоврядування в Україні (становлення та еволюція) : навч. посіб. Ужгород : Патент, 2003. 204 с.

Сінча С. А.,
студент спеціальності «Журналістика»
Бердянського державного педагогічного університету;
Мельнікова Ю. О.,
кандидат філологічних наук, доцент
доцент, завідувач кафедри соціальних комунікацій
Бердянського державного педагогічного університету
Україна, м. Бердянськ

ВИСВІТЛЕННЯ ПРОБЛЕМ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ УКРАЇНСЬКИМИ МЕДІА В МІСТІ БЕРДЯНСЬК

Актуальність дослідження. Незважаючи вже на шостий рік проведення військових дій та незаконної окупації Криму та міста

Севастополь, запровадження цивілізованими та демократичними державами санкцій проти Росії, Україна поки що не має повноцінного досвіду поводження з переселенцями, а виконання і дотримання державної системи влади не приносить жодного позитивного результату, що періодично створює дискомфорт у вигляді черг, мітингів та сутичок з правоохоронними органами. Несвоєчасні соціальні виплати, послуги, неотримання чи скасування пільг, змушує українців відчувати на собі несправедливість і непотрібність з боку інституту влади, через що відбувається неоголошена боротьба проти системи. Геополітичний апетит агресора та нездатність України поставити ворога на місце спричинив соціальну, економічну, внутрішньо-політичну, гуманітарну і культурну кризи, внаслідок чого цілі галузі виробничо-господарських діяльностей на непідконтрольних та захоплених регіонах держави понесли фінансові та людські збитки, або і взагалі припинили своє існування. А розбомблена інфраструктура, нелюдська жорстокість і безкомпромісність терористичних угруповань наводять лише панічний страх за власне життя та життя своєї сім'ї, та не залишає жодного вибору, окрім як тікати внікуди, взявши з собою документи та найцінніші речі.

Мета дослідження: подати огляд ЗМІ стосовно висвітлення проблем внутрішньо-переміщених осіб

Завдання дослідження: розглянути публікації щодо висвітлення прав та етнічну й територіальну дискримінацію внутрішньо-переміщених осіб.

Об'єкт дослідження – регіональні та загальноукраїнські ЗМІ та інтернет сайти: «Городской центр помощи», «the БАБЕЛЬ», «ПРО #Бердянск INFO», «Бердянские новомученики», «Деловой», «Український Південь», «Донецкие новости», «Press-center», «Город», «TV5», «Деро.Запорожье», «Вгору», «Репортер.ua», «СТБ», «06153com.ua», «Бердянск 24», «Вчасно».

Предмет дослідження. Система методів та прийомів висвітлення у ЗМІ питання про внутрішньо переміщених осіб.

Методи дослідження. Для визначення стану опрацювання досліджуваної теми було використано аналітичний та описовий методи.

Регіональний сайт «Городской центр помощи» вніс роз'яснення стосовно того, ким є внутрішньо переміщені особи та які документи треба мати при собі, на які державні гарантії вони мають право, куди звертатися в разі необхідності; надають зразок заяви про взяття на облік людей з тимчасово окупованих територій України та району проведення АТО.

Скориставшись таким медіа ресурсом як «ПРО #Бердянск INFO»,

потерпілі могли безкоштовно отримати соціальну, гуманітарну допомогу, юридичну консультацію; ознайомитися з правилами поведінки під час проведення військових дій та контактами екстрених служб.

Одними з перших, хто у Бердянську відкликнувся на допомогу хворим, інвалідам, матерям з немовлятами та іншим жертвам бойових дій на Донбасі України стала Бердянська Єпархія Української Православної Церкви (УПЦ). За матеріалами релігійно-духовних засобів масової інформації (ЗМІ) «Бердянские новомученики» за грудень 2014 року та «Бердянские новомученики» за грудень 2015 року, а також «Православіє в Україні», керівник Єпархіального відділу з соціально-гуманітарних питань протоієрей Едуард Кислий взяв на себе відповідальність щодо забезпечення нужденних всім необхідним. Він роздавав теплий одяг та продукти для дорослих та дітей, харчування для немовлят і вирішував проблему з житлом, адже значній кількості людей було просто нікуди повертатися. А мариупольський меценат та ктитор храмів допоміг з противірусними та протигрипозними медпрепаратами і молочними виробами. Також Бердянській Єпархії вдалося за підтримки Міністерства іноземних справ Німеччини та УПЦ долучити німецьку благодійну організацію Diakonie Katastrophenhilfe, що і надала заповнити склад синодального відділу гуманітарним вантажем. Редакція «Бердянских новомучеников» навіть розмістила звернення до всіх небайдужих громадян та призвала допомагати, хто чим може: теплим дитячим одягом, спальним комплектом та продуктами харчування тривалого терміну зберігання.

Проте не обійшлося і без плагіату при створенні стрічки новин. Замітки таких видань як «Донецкие новости» і «Press-center» практично слово в слово дублюють одне одного за винятком цитати міського голови Бердянська Володимира Чепурного. Річ йшла про відкриття в місті соціального центру для ВПО. Міська рада за ініціативою Європейського Союзу спільно профінансували даний об'єкт, де соціальні служби надаватимуть допомогу сім'ям, молоді, та знаходитиметься відділ у справах дітей. І відрізнялися вони іще різними фотографіями: «Press-center» показав приміщення з середини, а «Донецкие новости» – лише вид ззовні. Проте цитата, котру додали «Донецкие новости» є вкрай важливою, адже мер Бердянська, а це був 2018 рік, вказав приблизну кількість переселенців з Донбасу – біля 10 тисяч. І, оглядаючи інтернет ресурси, можна зробити висновок, що з кожним роком приїжджих до Бердянська прибувало все більше і більше, хоча точно ніхто не може сказати. Наприклад, вже згадуване «Православіє в Україні» в грудні 2014 року наводить кількість в 1

тисячу осіб, у 2015 році «Городской центр помощи» наполягає на сумі в 14 тисяч, а «Деловой» в 2017-му і «Город» в 2019-му і взагалі спираються на начальника управління і соціального захисту населення Тетяну Токмань і нараховують 15 334 і 19 829 відповідно, котра розподіляє людей на певні категорії: особи працездатного та не працездатного віку, діти, особи з інвалідністю. Запорізький телеканал «TV5» і газета «Деро.Запорожье» станом на 2016-ий теж схильні до цифри в 20 тисяч.

Сайт запорізького телеканалу «TV5» повідомив про ще одну гуманітарну допомогу потерпілим від війни. Цього разу організація «Червоний Хрест» та ЮНІСЕФ створили спільний проект щодо безпеки і захисту дітей та дорослих. Два подібних проекти вже існують в донецькій області, а третій було вирішено створити саме в Бердянську. А героєм національного сайту «СТБ» стала жінка-перукар з Горловки, що знайшла роботу в «Центрі підтримки сім'ї». Сервіс, у якому працює Людмила Стешко, направлений на безкоштовне професійне обслуговування переважно внутрішніх переселенців, малозабезпечених та пенсіонерів. Вона розповідає про свою нелегку долю з двома дітьми на руках, проте у Бердянську відчуває себе вкрай спокійно та впевнено дивиться в майбутнє.

«Бердянск 24» оприлюднив матеріали про черги внутрішньо переміщених осіб під стінами запорізької ГО «Городской центр помощи», а організаційну підтримку надав Бердянський центр соціальних служб для дітей, сім'ї та молоді. За даними інформаційного агентства «Вчасно» (2016 р.) через невиплати переселенцям соціальної допомоги у багатьох містах України, і в тому числі Бердянську, тисячі чоловік займають черги, щоб відновити довідку ВПО. За словами представників окремих регіональних офісів, проблема лежить в зацікавленості Кабінетом Міністрів України обмежити прямі та непрямі переміщення людей територією держави та збільшення над ними контролю, внаслідок чого на роки затримуються соціальні виплати. Перед усім, така поведінка влади тільки ускладнює відновлення втраченого рівня життя.

З часу проведення перших військових дій на Донбасі, за підрахунком вище вказаних ЗМІ, до Бердянська перебралося немало українців в пошуках миру, але, приїхавши сюди, вони зіштовхнулися з непорозумінням місцевих громадян та влади. Журналістка «Деро.Запорожье» Олеся Неделіна поспілкувалася з чоловіками та жінками зі сходу і дізналася про такий собі сайт, створений місцевою владою, де оприлюднені «липові» списки, їх контакти, аби бердянці не селили в своїх домівках або не надавали їм житло. Як вважає авторка статті та опитані нею респонденти, причиною радикального кроку влади

є нестача фінансування, а чиновники погрожують позбавити зареєстрованих переселенців усіх пільг. Унаслідок докорів з боку влади не на жарт розгорівся великий скандал, через що люди прагнули пояснень, вибачень та забезпечення своїх конституційних прав і можливостей.

Тому через неякісне висвітлення внутрішніх переселенців українськими медіа виникають проблеми з етнічною та територіальною дискримінацією. Цим самим вони тільки унеможливають примирення і порозуміння між собою. Журналісти, порушуючи етику, публікують матеріали за власними політичними, релігійними, етнічними переконаннями. Не усі медійники та рядові громадяни у змозі зрозуміти, що довелося переїхати в Бердянськ не від сприятливих умов життя, а щоб вижити та дочекатися миру. Не розбираючись у термінах, законодавстві, медіа чи то навмисно, чи ні, плутають поняття «внутрішньо переміщені особи» і називають їх біженцями, або нелегальними чи напівлегальними переселенцями, цим самим дискредитують та вводять в оману людей, визнаючи їх як іноземців з інших держав. На думку А. Рудченко і К. Шендеровського, «до спеціального в інклюзивній журналістській практиці системного розкриття в українському суспільстві медіаєм мігрантів, шукачів притулку, біженців, ВПО належать інструменти включеності медіадіяльності до правозахисного руху та громадського руху протидії проявам ненависті» [1, с. 168].

Також їм навішують ярлики, звинувачують, у крайньому разі, в більшості проблем, а зачасти в кримінальних чи адміністративних правопорушеннях. Тоді виникає недовіра з боку місцевих жителів, через що і з'являються негативні відгуки та образи, а перед усім – нічим не підкріплена ворожість. Хоча журналісти вправі лише висвітлювати ту інформацію, котра об'єднає дві категорії громадян, вимагати дотримання обов'язків держави та виконання нею їх прав та свобод.

Список використаних джерел

1. Права людини та мас-медіа в Україні : збірник конспектів лекцій / Авт. кол. ; за ред. І. Виртосу, К. Шендеровського. Київ : Інститут журналістики КНУ ім. Тараса Шевченка. 2018. 260 с.

Скуртул Г. С.,
кандидат філологічних наук, доцент
доцент кафедри журналістики
Національного університету «Запорізька політехніка»
Україна, м. Запоріжжя

СУЧАСНА РАДІОАУДИТОРІЯ: ВІД ПАСИВНОГО СЛУХАЧА ДО АКТИВНОЇ СПІВТВОРЧОСТІ

Понад 120 років у світі виробляють радіоприймачі, а можливість

передачі сигналу з допомогою радіохвиль є одним із найважливіших відкриттів XIX століття. У багатьох країнах відбувається перехід з FM на цифрове радіо. Радіоіндустрія піддається кардинальним змінам, динамічно змінюються формати радіомовлення, а завдяки інтернету й цифровим пристроям, радіо переживає тотальне перезавантаження.

Традиційні типи слухання радіо, запропоновані О. Шерелем (фонове, вибіркове, пошукове, зосереджене), значно трансформувалися з появою інтернет-радіостанцій, аудиторія яких, як правило, перебуває за комп'ютером (тримає смартфон чи планшет), не рандомно обирає контент для слухання та свідомо заходить на сайт конкретної радіостанції в спеціальному додатку чи програмі. Здатність цієї аудиторії сприймати й розуміти програмне колесо значно вища. Крім того, ця аудиторія налаштована отримувати не лише аудіальну, але текстову і візуальну інформацію, бути одночасно слухачем, читачем і глядачем. Так, наприклад, українське «Old Fashioned Radio» позиціонує себе не лише як вебрадіо, а й як мультимедійний проект, на сайті якого є такі вкладки: «Слухати», «Читати», «Дивитися». Радіостанція «Аристократи» пропонує відеотрансляції своїх ефірів та стріми з т.зв. онлайн-вечірок із відомими ді-джеями в ефірі.

Унікальні можливості інтернету розширюють комунікаційні можливості радіо, посилюють його полілогічність і інтерактивність, яка, об'єднує незнайомих людей, дає відчуття психологічної єдності та співучасті. «Щоби вечірка відбулася вдома як насправді, організатори радять узяти участь в організації події. Підготувати до трансляції домашній комплект аудіо та відео, одягнути все найкраще, приготувати простий коктейль, замовити улюбленої їжі, зробити з домашнього світла сценічне та розвісити по кімнаті гірлянди», – таку інструкцію отримують слухачі-глядачі радіо «Аристократи» до онлайн-вечірки за 20 березня 2020 року.

Здебільшого онлайн-радіостанції приділяють велику увагу ефірній комунікації. Наприклад, «мандрівне» радіо «Skovoroda» транслює ефірні інтерв'ю (часто не зі студії, а з кав'ярні, музею, музичного фестивалю тощо) в «Instagram». Ведучий може не лише приймати дзвінки в прямому ефірі, але і спілкуватися з учасниками чату або відповідати на повідомлення/запитання у «Facebook». Тому сьогодні під радіоаудиторією варто розуміти не лише тих, хто слухає радіо, але й тих, хто слідує за його діяльністю в соціальних мережах. Така дифузія радіо й соціальних мереж суттєво відображається на зв'язку між ведучим та його аудиторією, а також на відносинах між окремими слухачами. Соціальні мережі не лише сприяють збільшенню аудиторії радіостанцій, але й дають слухачам можливість висловитися,

контролювати змістове наповнення сайту, брати участь у формуванні контенту через постановку проблеми/теми для висвітлення, причому не лише в години мовлення. Наприклад, редакція радіостанції «20ft Radio» дозволяє своїм слухачам формувати годинний плей-лист не обмежуючи їх стилем і жанром. Також, слухачі, які присутні на важливих політичних чи суспільних заходах, можуть спробувати себе в ролі репортера. Для цього достатньо записати аудіо- чи відеосюжет на смартфон і надіслати його в редакцію радіостанції або ж викласти в YouTube.

Комунікативні можливості інтернет-радіостанцій переважають можливості FM. Це, на нашу думку, призводить як до позитивних, так і негативних наслідків. З одного боку, в журналістів вебрадіо більше простору для творчості, спілкування зі слухачами, аналізу аудиторії радіостанції. З іншого – залишається небезпека, що розмовний складник зовсім зникне з радіоефіру. Унікальним залишається феномен радіо «за запитом», коли слухач отримує індивідуальну радіостанцію, написавши про свій запит у пошуковій системі свої музичні переваги («Lounge FM», «Акустика 101», «Радіо Криївка»). Такий тип інтернет-мовлення повністю скасовує тип комунікації «ведучий – слухач» (крім готових подкастів), залишаючи можливою комунікацію лише між слухачами.

Отже, на сьогодні вебрадіо стає все більш затребуваним завдяки перевагам перед традиційним FM-радіомовленням. Серед таких переваг: конвергентність (аудиторія одночасно може слухати, читати, дивитися контент на сайті радіостанції), інтерактивність (отримувач повідомлення є таким же повноправним учасником спілкування, як і відправник); можливість архівувати контент до якого можна повернутися в будь-який зручний для слухача час (подкасти), віртуальність.

Список використаних джерел

1. Шерель А. Радиожурналистика. М. : Издательство Московского университета. 2000. 480 с.

*Тернова А.І.,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри журналістики
Запорізького національного університету
Україна, м. Запоріжжя*

ФОРМУВАННЯ НОВИХ ЖАНРІВ УКРАЇНСЬКОЇ ТЕЛЕВІЗІЙНОЇ ПРОДУКЦІЇ

На сучасному етапі, задовольняючи потреби глядацької аудиторії,

телевізійні мовники наповнюють ефір переважно розважальним контентом. То ж розважальна функція українського телебачення є головною, домінуючою, у порівнянні з просвітницькою, виховною тощо. Виявлена функціональна тенденція зумовлює кардинальні зміни в жанровій структурі аудіовізуальних творів і, звісно, активізує трансформаційні (видозмінні), інтеграційні (створення нових жанрових форм), контамінаційні (зміщення схожих рис кількох жанрів) та інших процесів на українському телебаченні.

Диференціація жанру як провідного поняття є об'єктом наукового спостереження літературознавців, журналістикознавців, екранознавців тощо протягом століть, проте й на сучасному етапі розвитку жанри телевиробництва потребують постійної уваги вчених. Розвиток телебачення в Україні на сучасному етапі, як зазначає у дисертаційному дослідженні Н. Цімох, «характеризується різноманітними структурними та змістовими перетвореннями телевізійного процесу, що передусім відображаються в асиміляції старих, традиційних телевізійних жанрів, які активно використовуються, та появи нових – інноваційних» [15, с. 170].

Перші наукові розвідки Н. Симоніної щодо нових жанрів української журналістики, а саме інфотейнменту [14], як соціокомунікативного явища в сучасних українських інформаційно-публіцистичних телепроектах [2], його феномену [8] чи ед'ютейнменту як жанру [5], як технологію «повсякденну» [9], як жанру [5], комунікаційну стратегію [6], були новою телевізійною реальністю для українських медійників. Водночас поява інших жанрів екранної продукції вже є буденністю. Все частіше у полі дослідження українських вчених є трансформація журналістських жанрів на українських телеканалах (В. Вахрушина, Л. Хотюн, Н. Цімох), жанрові новації сучасного українського телебачення (М. Недопитанський), становлення та перспективи впровадження новітніх соціально-комунікаційних технологій на українському телебаченні (В. Загороднюк), перспективи та тенденції розважальних програм сучасного телебачення (А. Недо), релаксійні проекти (С. Сивопляс С., О. Голоусова) тощо.

Науковці небезпідставно відзначають, що тенденції «сучасного телебачення полягають у взаємопроникненні (дифузії, гібридизації, трансформації) жанрів, видів і форм телевізійної продукції» [14]. На сучасному етапі телебачення пропонує глядачеві принципово нові ефірні продукти, сформувавши різні синтетичні типи змісту, такі як «фудтейнмент» (food – їжа та entertainment – розвага), «політейнмент» (policy – політика та entertainment – розвага), «бізнестейнмент» (business – бізнес та entertainment – розвага), «калтчартейнмент» (culture –

культура та entertainment – розвага), «сайенстейнмент» (science – наука та entertainment – розвага), «шоктеймент» (shock – шок та entertainment – розвага) тощо. Зауважимо, що одні нові жанри вже практично сформувалися у телевізійній журналістиці, інші – перебувають на цьому етапі чи тільки починають формуватися в українському сегменті.

Термін «фудтейнмент» увела в науковий обіг К. Матвік, яка розглядає класифікацію кулінарних програм у процесі трансформації телеформатів. Такою назвою, на її думку, варто позначати розважальні програми кулінарної тематики, дослівно перекладається як «розважальне харчування» [17]. Вважаємо, що поняття може виступати у сучасній науковій думці як загальний термін на позначення всіх кулінарних програм розважального плану. Гастрономічні програми українського виробництва все частіше з'являються на екранах і є популярними серед українського глядача. Згадаймо хоча б «Готуємо разом» та «Сусід на обід» на телеканалі «Інтер», «Кулінарна академія з Олексієм Сухановим» та кулінарні рубрики ранкової програми «Ранок з Україною» на каналі «Україна», «Їмо за 100» і кулінарні рубрики ранкової ефіру «Сніданок з 1+1», «Великий пекарський турнір» ТСН.ua на каналі «1+1», «Страва честі» на «СТБ» та «Енеїда» на UA:Першому тощо. Їх різножанровість та політематичність є на користь визначення фудтейнменту як самостійного жанру програм, у якому «переплітаються» і знайомство з гастрономічною історією і культурою під час готування та спілкування, пізнання традицій різних країн і реалізація рецептів, змагальність і соціальна складова тощо. Саме тому вчена А. Яшина вважає «кулінарні шоу самостійним жанром», а «окремо взяті програми (формати) є складовими або “гібридними”» [16].

Поняття «політейнменту» стрімко ввійшло в наукове поле з виходом в ефір програми «#@)2?50» проекту «Телебачення Торонто» на каналі UA:Перший. У ній за допомогою іронії та сатири(часом сарказму) висміюються та викриваються вчинки політиків, які суперечать демократичним, європейським цінностям, законам логіки, а часом і здоровому глузду. О. Варганова вважає, що «Поєднання в різних пропорціях важливої, серйозної політичної, економічної інформації та розваги стало основою більшості жанрів телебачення для прайм-тайму, до яких належать і документальні проекти» [3, с. 2]. Наразі «політейнмент» як компонент програми іншого жанру представлений більше на українському телебаченні. Наприклад, проект «Політична кухня» на телеканалі «Прямий» та однойменна програма на ATV (м. Суми), «Народ проти» на каналі «ZIK» та «Право на владу» на «1+1». Передумовою «політеймента», цілком очевидно, слугувала

деідеологізація політичної сфери в цілому.

Німецький дослідник медіа Н. Больц, визначаючи роль політичних програм, говорить про слідування внутрішній логіці телебачення. На його думку, з одного боку, інтерактивні політичні ток-шоу формують почуття безпосередньої причетності до подій, що своєю чергою спонукає до участі в політичному житті. Проте, з іншого – для того, щоб успішно використовувати телебачення, політикам самим доводиться грати за його правилами. Відповідно політика перетворюється на політеймент – «єдність новини, реклами і розваги» [1, с. 57]. Зародившись як політико-розважальна технологія в електоральній практиці США, сьогодні «політейнмент» практично в усіх країнах є однією з маркетингових стратегій, особливо у період виборчих перегонів різних рівнів.

Цей жанр матеріалів все помітніше проникає у інформаційну площину, щотижня можна побачити телевізійний матеріал, який реалізується у цьому жанрі, адже політична нестабільність, безвідповідальність депутатів, недолуге (без чітких механізмів) впровадження реформ за всіма напрямками життєдіяльності країни ... тобто через поєднання важливих проблем із несерйозним ставленням до них, як розвагу, – глядачу подається інформація про політику як таку. Часто «інфотейнмент», аби не перенавантажувати свого глядача патогенною інформацією, застосовується у програмах-розслідуваннях. Розслідування журналістів програми «Наші гроші» (особливо про «чесну діяльність на користь народу» когось із депутатів) починаються з іронічної підводки ведучого. Аби емоційно підсилити аргументи та зібрані факти, аби ще ефективніше «розкрити» політика та тримати увагу глядача – пропонується досить динамічні (прискорені/уповільнені), збільшені чи стоп-відеокадри з відповідним музичним супроводом чи відповідним фрагментом з кіно. Подібні відступи як компоненти «політейнменту» є упродовж всього журналістського матеріалу-розслідування, вони гармонійно поєднуються з фактами і створюють контраст між популістикою і справжньою життєдіяльністю депутата.

Телевізійні матеріали у жанрі «бізнестейнмент» теж не повно представлені в ефірі наших мовників, адже говорити про економічну нестабільність, корупційні скандали на високих рівнях, напевно, не на часі. Проте, окремі частини програми «Світського життя з Катериною Осадчею» (телеканал «1+1») представлені у цьому жанрі. Деякі телевізійні програми «Роби бізнес» на каналі «2+2» також представлені бізнестейнмент.

Новим жанром розважального телебачення є «сайенстейнмент» Н.

Цімох вважає що виник він на межі розважальних та науково-популярних програм. «Його специфікою є фокусування не на логічному вербальному викладенні інформації, а на емоційному відеоряду» [15, с. 115]. Проте, на вітчизняному телебаченні даний жанр ще не отримав розповсюдження. Такі жанри телевізійної продукції як «сайенстейнмент» та «калтчартейнмент» на українських екранах представлені переважно контентом закордонного медіа-виробника, придбаними й адаптованими проектами. За нашими спостереженнями, беззаперечним лідером у таких жанрах телематеріалів є канал «Мега». Наприклад, наукові проекти у жанрі «сайенстейнмент» про Всесвіт, флору і фауну, цікаві факти з історії світу представлені у таких програмах як от: «Всесвіт всередині нас» («Inside the Human Body»), «Як Земля змінила нас» («How The Earth Made Man»), «Як працюють машини» («How Machines Work»), «Історія світу» («History of the World»), «Невідомий океан» («Ocean Wilds»), «Відчайдушні рибалки» («Hooked») тощо.

Вчена С. Покровська стверджує, що трансформація жанру саме мінісеріалу Бі-бі-сі посприяла виникненню інноваційній тенденції на сучасному британському телебаченні – так званого «калтчартейнменту» [12, с. 54]. Тож під час екранізації літературних творів на культурну тему інтегруються риси розважальності. Це сприяє зміні форми подачі інформації (вона стає доступною глядачу будь-якого рівня освіти), з метою інтелектуального збагачення та культурного розвитку. Цікавою, як на нас, є екранізація твору І. Нечуя-Левицького «Кайдашева сім'я». Українська телеаудиторія нещодавно мала змогу переглянути стрічку під назвою «Спіймати Кайдаша» на телеканалі «СТБ», створену продакшн-компанією «ПроКіно». Культурно-просвітницька телепрограма, в якій розглядаються питання стану культури та мистецтва, проблематика освітньої галузі є телеканалі «1+1» – «МінКульт».

Жанр «шоутейнмент» ще зовсім «молодий» для українського виробника, проте він швидко проникає у новинний контент (адже патогенна інформація переважає у випусках новин в ефірах вітчизняних телемовників). Війна, економічна й політична нестабільність, епідемія й под. на думку Н. Цімох, все «це відображається на трансформації новинних програм – створенні парановинних та квазіінформаційних програм, масовому наслідуванні інфотеймент та шоктеймент» [15, с. 146].

Отже, телевізійний ефірний контент державних та комерційних мовників стрімко зазнає жанрових інновацій. Одні жанри (інфотеймент, ед'ютейнмент, фудтейнмент) вже визнані науковою

спільнотою як нові жанроутворення, інші (політейнмент, сайнстейнмент, бізнестейнмент, калтчартейнмент, шоктейнмент) – ще проходять цей процес формування, становлення й визнання та потребують подальшого наукового дослідження.

Список використаних джерел

1. Больц Н. Азбука медиа. Пер. с нем. Л. Ионин, А. Черных. Москва : Издательство «Европа», 2011. 136 с.
2. Бурдіна Е. Інфотейнмент як соціокомунікативне явище в сучасних українських інформаційно-публіцистичних телепроєктах : дис. ... к.н. із соц. ком. : 27.00.04 / Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна. Харків, 2017. 257 с. URL: https://www.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/09/dis_burdina.pdf.
3. Вартанова Е. Медиаэкономика зарубежных стран : учеб. пособ. Москва : Аспект Пресс, 2003. 462 с.
4. Вахрушина В., Хотюн Л. Трансформація журналістських жанрів на українських ТВ каналах. Сучасний мас-медійний простір: реалії та перспективи розвитку : матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції (25 жовтня 2018 р.) / наук. ред. В. М. Каленич. Вінниця, 2018. С. 233–236.

Тонкіх І.Ю.,
*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри журналістики
Національного університету «Запорізька політехніка»
Україна, м. Запоріжжя*

ВИДИ ВІЗУАЛЬНОГО КОНТЕНТУ В ЛОНГРІДАХ В ІНТЕРНЕТ-МЕДІА

Останнім часом в інтернет-медіа спостерігається тенденція поступового переходу від малих форм до великих: якщо 10 років тому в більшості видань домінували новини та інші лаконічні інформаційні жанри, то сьогодні досить помітним є зростання відсотку аналітичних та публіцистичних матеріалів. Це можна пояснити декількома факторами. По-перше, в умовах стрімкого збільшення кількості інтернет-медіа та загострення конкуренції між ними змінюються завдання мережевої масової інформації та комунікації. Мета привернути увагу користувача вже не є першочерговою та пріоритетною – гучні заголовки можуть зацікавити реципієнта, проте вони не мотивують його залишатися довго на одному сайті. У пошуках новин читачі «подорожують» багатьма інтернет-сторінками, тому на сьогодні більш важливим завданням є утримати увагу користувача за збільшити час його перебування на сайті

одного видання. Від цього залежить і рівень економічної ефективності інтернет-медіа, залежних від рекламодавців, зацікавлених у більш тривалому контакті потенційних споживачів із рекламною інформацією на сайті.

По-друге, вектори розвитку онлайнової журналістики визначаються і зміною інформаційних потреб та очікувань аудиторії: в умовах зростання інформаційного шуму та інформаційного перенасичення користувачі мережі губляться у безлічі новинних повідомлень. Через велику кількість фейкової інформації в інтернеті рівень довіри до новин знижується. Відтак, аудиторія мережевих медіа потребує більш серйозного, всебічного та ґрунтовного дослідження певних тем. Інформаційними орієнтирами у цих умовах стають лонґріди – великі за обсягом мультимедійні повідомлення, які надають можливість читачам глибоко й повно розглянути певну тему.

Візуальний контент у лонґрідах відіграє дуже важливу роль: великі обсяги текстової інформації користувачу буде важко сприймати з екрану монітору, а тим більше з екрану смартфона, тому використання журналістами мультимедійних форматів стає обов'язковим. При цьому відбувається помітний перерозподіл функцій візуального контенту у порівнянні з друкованими ЗМІ: ілюстративна, естетична та описова функції поступаються інформаційній, експресивній, розважальній, мотивуючій та ін. Відтак, вивчення специфіки, завдань, функцій та видів візуального контенту у лонґрідах набуває особливої актуальності.

Мета роботи – визначити види візуального контенту у лонґрідах на сайтах українських інтернет-медіа.

З моменту виникнення лонґвідів у зарубіжних (2012 р.) та в українських (2014 р.) інтернет-медіа цей феномен неодноразово привертав увагу науковців. О. Градюшко розглядає лонґвід як формат візуалізації контенту у сучасних інтернет-ЗМІ і висловлює припущення, що у майбутньому такий формат здатний «відродити інтерес читачів до аналітичних текстів та змінити підхід до веб-журналістики» [2, с. 48]. О. Харитоненко надає таке визначення: «Лонґвід – різновид електронних публікацій, розрахованих на тривале читання, доповнених великою кількістю ілюстрацій, відео- чи аудіоматеріалів, зверстаних із застосуванням інструментів паралаксної (асиметричної, нелінійної) прокрутки, спрямованих на поглиблене і, разом із тим, емоційне сприйняття» [3, с. 1726].

На мультимедійність як істотну ознаку лонґвідів звертає увагу Ю. Блажеєвська: «Це великий за обсягом текст, для оформлення якого застосовують різні мультимедійні елементи (відео, аудіо, фото, інфографіки, діаграми, карти тощо). За допомогою такого способу

подачі матеріалу читачі можуть повністю «зануритися» в історію» [1]. С. Шашенко пояснює зростання популярності лонгвідів розвитком такого явища як «журналістики довгих форм» (англ. Long-form journalism) [4, с. 199]. Проте поза увагою науковців дотепер залишається класифікація видів мультимедійного контенту у лонгвідах.

У традиційних ЗМІ текстовий контент завжди відігравав провідну роль, а візуальні матеріали лише доповнювали текст. У мережевих медіа спостерігається перерозподіл функцій вербального і візуального контенту. По-перше, це пояснюється психологічними особливостями сприйняття інформації в електронному вигляді: швидше й легше сприймається і запам'ятовується саме візуальний контент. По-друге, тенденцію візуалізації у веб-журналістиці диктують соціальні мережі, які останнім часом стають для користувачів не лише засобом міжособистісної комунікації, а й головним джерелом новин. Більшість сучасних соціальних мереж побудована за таким принципом, що текст у них відіграє другорядну роль, а головне інформаційне навантаження покладається на візуальний контент. Зважаючи на зростаючу з кожним роком популярність соціальних мереж, більшість інтернет-видань орієнтуються на таку саму стратегію подання інформації.

Хоча у лонгвідах візуальний контент є необхідною складовою публікацій, важко стверджувати, що він безперечно домінує над вербальним наповненням, проте він виконує набагато більше функцій. Головне завдання тексту в лонгвіді – інформування аудиторії, аналіз та роз'яснення дискусійних питань, всебічний розгляд актуальних проблем. Візуальний контент також виконує інформаційну функцію, насамперед це стосується такого його виду як інфографіка, яка за рівнем інформативності та лаконічності може випереджати текст.

Так, наприклад, на сайті «Громадського телебачення» (hromadske.ua) останнім часом інфографіку використовують задля наочного зображення поширення коронавірусу світом, де зазначаються назви країн, вік і стать заражених коронавірусом, динаміка розповсюдження пандемії тощо. У тексті, що супроводжує такі матеріали, надається детальний порівняльний аналіз ситуації у різних країнах світу. Окрім інфографіки, використовуються фотографії та діаграми. Невелика кількість різних видів візуального контенту у такому випадку є абсолютно виправданою, адже у повній мірі реалізує мету публікації. Чільне місце посідає інфографіка серед інших видів візуального контенту на сайті «Укрінформ». Як правило, тут лонгвіди мають таку структуру: 1-2 фотографії, 4-5 зображень з інфографікою, яке несе головне інформаційне навантаження, і текст із роз'ясненням проблемних питань.

Окрім інформаційної, візуальний контент у лонгрідах виконує ілюстративну функцію, проте у порівнянні з традиційними ЗМІ вона стає другорядною. Лонгрід – це не просто великий за обсягом текст із великою кількістю світлин, які дублюють вербальне повідомлення. Різні види контенту мають не повторювати, а доповнювати один одного, у такий спосіб, щоб вилучення будь-якого елементу помітно впливало на повноту розкриття теми. Тому кількість світлин не має великого значення – головне, щоб вони суттєво доповнювали зміст та виконували експресивну, естетичну та (іноді) розважальну функції, що є запорукою утримання уваги читача. Наприклад, на сайті видання «Цензор.НЕТ» у лонгрідах найбільш розповсюдженим видом візуального контенту є фотографії, середня кількість яких – 8-12.

Те саме стосується динамічних зображень – відеосюжетів та відеороликів, онлайн-трансляцій (стрімів), веб-анімації. Найменш ефективна стратегія – розміщення відео і тексту, у якому дублюється зміст повідомлення. Використання відео має бути доцільним та релевантним меті публікації. Найбільшу частку відеоматеріалів містять сторінки телеканалів, що є виробниками цього виду візуального контенту, як, наприклад, сайт «ТСН» (tsn.ua). При цьому на сайті не дублюється інформація з випусків новин, а створюються самостійні лонгріди, що поєднують різні види візуального контенту: аудіоподкасти («Послухайте, як звучать різні міста нашої країни», «Звуки космосу»), відео з дронів («Зона відчуження, якою її ніколи не бачили»), архівні фотографії та скан-копії документів («Українське підпілля») тощо.

Використання того чи іншого виду візуального контенту залежить від формату видання: в інформаційно-розважальних інтернет-медіа домінують фотографії, фотогалереї, фотоколажі, меми, демотиватори, скрін-шоти сторінок соціальних мереж та веб-анімація, натомість в аналітичних виданнях пріоритетною є інфографіка, скан-копії документів, відеосюжети та онлайн-трансляції.

Функцію структурної організації матеріалів на сайті відіграють такі види візуального контенту як віджети та прев'ю. Серед віджетів найбільш розповсюджені логотип видання, різні елементи дизайну та юзабіліті, посилання на соціальні мережі. Прев'ю у лонгрідах використовують у тому разі, коли організація матеріалів є нелінійною: за допомогою гіперпосилань читач переходить на іншу сторінку, де зображення відкривається у повному розмірі та подається повний текст публікації.

Отже, на сайтах українських інтернет-медіа у лонгрідах використовують такі види візуального контенту: статичні зображення (фотографії, фотогалереї, фотоколажі, меми, інфографіка, скрін-шоти,

скан-копії документів, віджети, прев'ю) та динамічні (відеосюжети, відеоролики, стріми, веб-анімація). Попри зростання ролі візуального контенту у медіа, на сьогодні ще не можна говорити про його тотальне домінування над вербальним, проте він виконує набагато більше функцій: інформаційну, естетичну, експресивну, розважальну, структурної організації та дизайну. Перспективою подальших досліджень у цій галузі може стати визначення особливостей функціонування різних видів візуального контенту в інтернет-медіа.

Список використаних джерел

1. Блажесвська Ю. Лонгрід як спосіб подачі інформації в сучасних інтернет-ЗМІ. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Соціальні комунікації». 2019. №16. URL: periodicals.karazin.ua/sc/article/view/15131 (дата звернення: 28.02.2020).
2. Градюшко А. Лонгрід как формат визуализации контента в современных интернет-СМИ. Визуально-семантические средства современной медиаиндустрии: материалы Респ. науч.-практ. конф., 20–21 марта 2015 г., Минск / редкол.: С.В. Дубовик (отв. ред.) [и др.]. Минск : Изд. центр БГУ, 2015. С. 44–48.
3. Харитоненко О. Мультимедійні лонгріди в сучасних ЗМІ. Сучасний рух науки : тези доп. VII міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, 6–7 червня 2019 р. Дніпро, 2019. С. 1726–1732.
4. Шашенко С. Комунікаційні аспекти сучасних мультимедійних лонгрідів: українська практика. Український інформаційний простір: Науковий журнал. 2019. Число 1 (3). С. 197–210.

Точка К.А.,
*студентка спеціальності «Журналістика»
Бердянського державного педагогічного університету;*
Мельникова Ю.О.,
*кандидат філологічних наук, доцент,
завідувач кафедри соціальних комунікацій
Бердянського державного педагогічного університету
Україна, м. Бердянськ*

ОСОБЛИВОСТІ СТВОРЕННЯ КОНТЕНТУ ДЛЯ ПРОСУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО РЕСУРСУ

На сучасному етапі засоби масової інформації і суспільство знаходяться у постійній і різноманітній взаємодії і взаємозалежності. Наповнення цікавим і унікальним контентом дає можливість засобу масової інформації привернути до себе увагу більшої аудиторії, підвищити інтерес саме до цього медіа, що веде за собою зростання

фінансових прибутків.

В основу дослідження покладено теорію та методи створення контенту. Інформаційне наповнення сайту (англ. content, вміст) – це інформація чи досвід, який направлений на кінцевих користувачів чи аудиторію, яку розробник складає самостійно або копіює з дотриманням чинного законодавства.

Мета полягає у дослідженні особливостей контенту інформаційного ресурсу на прикладі інстаграм-сторінки і зумовлена необхідністю постановки та вирішення наступних завдань:

- описати явище «контент», та «контент-технології»;
- виділити ключові властивості створення якісного контенту;
- основні етапи створення контенту в соціальних мережах.

Актуальність зумовлена стрімким розвитком Інтернет-технологій у XXI столітті та зростанням відносно нового напрямку у журналістиці – блог (інтернет-блог).

Предметом дослідження стають особливості створення власного блогу та наповнення його якісним контентом на прикладі власного інтернет-блогу у соціальній мережі Instagram.

Контент – це інформація, розміщена на сторінках будь-якого сайту. Сайт може бути наповнений як текстової, так і графічної, мультимедійної інформацією. Простіше кажучи, контентом називається все, що шукається за допомогою пошукових систем. На сьогоднішній день як Google і Яндекс, так і майже всі інші пошукові системи вміють знаходити тексти, картинки і відео. Аудіозаписи пошукові боти не шукають, але їх можна спробувати пошукати через звичайний пошук.

Контент – це термін яким заведено називати наповнення (склад) певного інформаційного ресурсу. Зазвичай дане слово використовується у сфері інтернет-ресурсів і під його характеристику підпадають: текстові та відео матеріали, аудіо записи чи зображення.

Контент (від англійського content – вміст) – це абсолютно будь-яке інформаційно значуще або змістовне наповнення інформаційного ресурсу або веб-сайту. Контентом називаються тексти, мультимедіа, графіка. Проте найчастіше контентом називають текстове наповнення веб-сайту.

Instagram – безкоштовний додаток для обміну фотографіями і відеозаписами з елементами соціальної мережі, що дозволяє знімати фотографії та відео, застосовувати до них фільтри, а також поширювати їх через свій сервіс і ряд інших соціальних мереж.

Вміст блога можна уявляти собі як стрічку, на якій в хронологічному порядку згідно з датами їхньої публікації блогером йдуть дописи, так звані пости, один за одним. Оскільки з часом у блозі накопичується

багато постів, зазвичай ця стрічка займає кілька веб-сторінок, так що найновіший пост займає верхню частину першої сторінки, і чим давніше, тим нижче від нього містяться попередні пости, скажімо, всі пости за останній тиждень; друга сторінка тоді присвячена постам за тиждень до того, третя сторінка ще давнішим, і так далі. Як правило, сторінки блога також містять посилання на архів Блогу, тобто на попередні пости згруповані по місяцях і роках. Отже навігація блогу в хронологічному порядку є дуже легкою. Для створення блогу перш за все необхідно визначитися з його концепцією – тематикою, віком аудиторії та інформаційним наповненням.

Найголовніші фактори для ведення власного блогу: визначити тему та мету вашого контенту, розказувати про себе світу (публікувати тексти з «родзинкою», аби привернути увагу глядача), робити регулярні публікації, створити дизайн вашого блогу, продумати можливість фідбеку, використовувати різні способи корегування відео- та фотоматеріалів. Найголовнішим правилом Instagram є використання хештегів, що дає змогу розширити розповсюдження контенту. Чим більше хештегів зазначається, тим більшу аудиторію можна охопити. Слід не тільки використовувати найпопулярніші, але й створити власний (унікальний), оскільки саме його створення дасть змогу значно збільшити кількість підписників, які цікавляться такою ж тематикою.

У ході роботи було створено власний блог у соціальній мережі, та досліджено його статистику. 19 вересня 2019 року персональна Instagram-сторінка кафедри соціальних комунікацій БДПУ, на якій ведеться розповідь про життя та розвиток кафедри та зокрема студентів, почала функціонувати. Блог виконує інформативну функцію, а саме інформування аудиторії про події, новини, заходи; містить матеріали про функціонування телестудії, радіо, редакції газети «Університетського слова».

Назва: @kafskom_bdpu

Контент: відео-, фотоматеріали, написання тексту, агітація до вступу.

Кількість підписників станом на 09. 03. 2020 рік – 133

Найпопулярніші хештеги: #journalist #journalistics #future #life #best #bdpu #study #azosea #camera #video #like #likeforlikes #follow #followme #навчання #університет #вступ #журналістика #журналістикаБДПУ #БДПУ #універ #майбутнійжурналіст #майбутнє #Україна

Періодичність виходу матеріалу: декілька разів на тиждень.

Отже, блог кафедри соціальних комунікацій в Бердянському державному педагогічному університеті був наповнений унікальним, якісним та доступним контентом. Метою створення цього блогу стало

інформування аудиторії про події, які відбуваються у студентському житті, створення позитивного іміджу університету.

Список використаних джерел

1. Instagram запустить нову функцію: «дозволить легше спілкуватися : веб-сайт. URL: <https://politeka.net/uk/news/hightech/914387-instagram-zapustit-novuju-funkciju-pozvolit-legche-obshhatsja>
2. On-line контент. Основні визначення : веб-сайт.: URL: <https://studfile.net/preview/5043908/page:2/>
3. Контент : веб-сайт.: URL: <https://termin.in.ua/kontent/>
4. Поняття блога. Робота з блогом : веб-сайт.: URL: <https://kostyagrushko.wixsite.com/iblogschoolwork>
5. Що таке контент? : веб-сайт. URL: <https://moyaosvita.com.ua/rizne/shho-take-kontent/>

Тхор Є.А.,

*магістрант спеціальності «Журналістика»
Національного університету «Запорізька політехніка»;*

Скуртул Г.С.,

*кандидат філологічних наук, доцент
доцент кафедри журналістики
Національного університету «Запорізька політехніка»
Україна, м. Запоріжжя*

ТЕСТ-ДРАЙВ У ЖАНРОВМУ КОНТЕНТІ АВТОМОБІЛЬНИХ ВИДАНЬ

Із розвитком техніки автомобіль став невід'ємною частиною життя сучасної людини. Розвиток автомобільного ринку зумовлює створення профільних видань на автомобільну тематику. Сьогодні такі видання мають велику вагу в автомобільній індустрії, забезпечую читачів новинами та інформуючи їх про ходові і споживчі характеристики автомобілі в різних марок. Основну масу контенту видань на автомобільну тематику займають матеріали у форматі «тест-драйв». Галузь машинобудування давно вже вийшла на високотехнологічний рівень розвитку, а автомобіль став одним із найважливіших товарів споживання, що формує ринок. Публікації автомобільної тематики є популярними як в універсальних, так і в ділових виданнях. Автомобільна журналістика як професійна діяльність спеціалістів мас-медіа в якій збір, обробка й розповсюдження інформації пов'язані з автомобільною тематикою (як для любителів, так і для професійних водіїв) неодноразово ставала об'єктом уваги журналістикознавців.

Проте сьогодні в різних наукових публікаціях, предметом дослідження яких є автомобільна тематика ЗМІ, відсутнє системне бачення функціонування українських спеціалізованих автовидань і журналу «Автоцентр», зокрема, що й зумовлює актуальність дослідження.

Дослідженням специфіки матеріалів у форматі «тест-драйв» займалися так і дослідники як: В. Бабаєва, В. Москаленко, О. Рогальова. Однак наукові праці, присвячені визначенню жанрової специфіки тест-драйву майже відсутні, чим і зумовлена актуальність наукової розвідки.

Тест-драйв – це пробний заїзд на автомобілі для випробування його ходових та споживчих характеристик. Сьогодні тест-драйв – найрозповсюдженіший вид рекламних кампаній автовиробників. Обираючи автомобіль, потенційний покупець може «протестдрайвити» модель, яка його цікавить. Проте найчастіше тест-драйви влаштовуються автовиробниками спеціально для автомобільних журналістів до появи нової моделі на ринку. Так, на думку О. Рогальнової, тест-драйв має всі жанрові ознаки репортажу (наочність, ефект присутності, емоційно забарвлений стиль).

У процесі написання наукової розвідки, дослідження й визначення специфіки жанру, було опрацьовано матеріали видання «Автоцентр». Характерною для тест-драйвів досліджуваного видання є яскрава назва (крім назви самого автомобіля, який тестується, часто вказується причина проведення тесту, як от вихід нової машини на ринок, споживча зацікавленість, оновлення списку обладнання тощо). Також часто додаються яскраві епітети, питання чи висловлювання, що, на думку автора, найточніше характеризують авто: «Тест-драйв Infiniti QX50: скільки стоять технології»; «Тест-драйв ToyotaCorolla: новое поколение, новые приоритеты». Текст тест-драйву чітко структурований. У вступі автор знайомить читача з тестованим автомобілем, коротко викладає його історію та передумови проведення тесту. Далі текст, на нашу думку, можна поділити на дві частини: «статичну» та «динамічну». У першій журналіст послідовно демонструє читачу характеристики автомобіля, які не належать його ходовим якостям: екстер'єр, інтер'єр, розмір багажника та простір у салоні: «На багажник отведено 480 литров, что является некой нормой по меркам класса — примерно столько же в ближайших конкурентов». У другій частині автор переходить до «динамічного тесту». Тут він коротко знайомить читача з найважливішими технічними показниками автомобіля та своїм враженням від «поведінки» машини на ходу: «И вот здесь пазл начинается: хорошая приемистость с низов (у двигателе применена электрогидравлическая система изменения фаз газораспределения MultiAirvalvetiming), крутящий момент у 400

Ньютонов, точный руль, очень собранная и упругая подвеска». Далі журналіст підбиває підсумок тесту. Часто у висновку тестований автомобіль заочно порівнюється із конкурентами, з метою визначення його місця на ринку: «Конечно же, новая AlfaRomeo с ценником от 1,3 млн грн (48 тыс. долларов) целит у «немецкую тройку!»». Весь текст супроводжується фотографіями. Тест-драйв базується на авторській експертній оцінці автомобіля, яка підкріплюється його технічними та ринковими характеристиками: «У нашей версии AlfaRomeoGiulia разгон до сотни составляет 5.2 секунды, и это быстрее не только некоторых «горячих» хэтчей, но и главных конкурентов с 2-литровыми турбомоторами...». Для досягнення мети журналіст може використовувати необмежену кількість прийомів, що характерні для абсолютно різних жанрів журналістики. Ключовим чинником якості тест-драйву є експертний рівень автора.

Отже, тест-драйв – це жанр автомобільної журналістики, що увібрав у себе елементи різних журналістських жанрів, які, поєднуючись, створюють інструмент для передачі експертної думки автора про тестований автомобіль читачеві.

Список використаних джерел

1. Рогальова О. Тест-драйв как жанр автомобильного дискурса. Омский научный вестник. Сер. Языкознание. 2013. Вып. 2. С. 124–126.

*Хітрова Т.В.,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри журналістики
Національного університету «Запорізька політехніка»
Україна, м. Запоріжжя*

ПРОБЛЕМА ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ТА КОМПЕНСАТОРНОСТІ «ПАМ'ЯТІ» В СУЧАСНОМУ ПУБЛІЧНОМУ ПРОСТОРІ

У 2020 році спливає п'ять років, як в Україні був ухвалений так званий «декомунізаційний пакет» законів. Сьогодні вже є можливість надати оцінку процесам «законодавчої» декомунізації / деколонізації України. Теоретичним підґрунтям до наукового осмислення процесів та наслідків «декомунізації» в сучасному публічному дискурсі є не лише новітня практика його експлікацій у ЗМІ, а й проблема відповідальності та компенсаторності «пам'яті». Поняття «відповідальності», зокрема й кримінальної, включена й в основний зміст пакету «декомунізаційних законів», а отже передбачає реформатування комунікаційної моделі «пам'ять» в публічному просторі. Наукове обґрунтування проблеми

«відповідальності» у процесі «декомунізації» на сьогодні репрезентують розвідки дослідників Українського інституту національної пам'яті, які беруть безпосередню участь у продукуванні й просуванні його офіційного тлумачення в українському та міжнародному інформаційному просторі. Роз'яснювальна функція у цьому напрямі покладається на медійний сектор. Крім того, медіа беруть на себе функцію громадського контролю за виконання основних норм закону, систематично інформуючи про правомірність чи неправомірність ухвалених рішень, дій суб'єктів різних форм господарювання, фізичних осіб, долю декомунізованих монументів та пам'ятних знаків, конфліктних питань зміни місцевої топоніміки, судових рішень тощо. Станом на жовтень 2019 року в державному реєстрі судових рішень за статтею 436-1 ККУ (виготовлення, поширення комуністичної символіки і пропаганда комуністичного і націонал-соціалістичного режимів) зафіксовано 60 справ, моніторинг українських медіа, дозволяє констатувати, що третина з них висвітлювалась у засобах масової інформації. На думку чеського історика Петра Вагнера, маркування публічного простору й фіксація в ньому успіхів держави є важливим етапом стирання комуністичного минулого країни [1].

Станом на 19 травня 2019 року, за повідомленням глави УІНПВ. В'ятровича в Україні демонтовано близько 2,5 тис. пам'ятників комуністичним лідерам, перейменовано 987 населених пунктів, змінено 52 тисячі топонімів. Загалом меморіальний дискурс-потік й до сьогодні відображений в межах медіадискурсу «декомунізації», представлений він здебільшого аналітичними матеріалами, що репрезентують чіткі артикуляції історичних оцінок процесу демонтування радянської символічної спадщини, аналізом нового монументального наративу, відстеженням недодекомунізованої меморіальної спадщини, питаннями охорони радянських пам'ятників, які належать до витворів мистецтва, питаннями рекомунізації окремих монументів, ревізіями демонтованих пам'ятників, проблемами декомунізації місцевого меморіального простору тощо. Темарій проблемних публікацій у межах означеного дискурс-потіку свідчить про те, що сучасна журналістика виконує одну із найважливіших своїх функцій – контролюючи, й покладає на себе функцію ініціювання та громадського контролю щодо остаточного очищення символічного простору України. Так, у публікації «Що можуть робити медіа та держава: дискусія про деколонізацію» (Bookforum, 20 вересня 2019), акцентуючи на необхідності викорінювання не лише радянського, а й російсько-імперського нашарування, журналісти підрахували, що до сьогодні в Одеській області є 87 вулиць,

що названі на честь Пушкіна, а 89 – Суворова; Херсонській – 67 топонімів, які пов'язані з іменем Пушкіна, 79 – Суворовим, 28 – Лермонтовим та іншими. Ще однією проблемою, на яку вказують журналісти, є потреба перейменування топонімів-русизмів, яких нараховують близько 60, наприклад, без змін залишилися назви таких населених пунктів, як: Первомайськ, Малокатеринівка, Горького, Знам'янка та ін. Окремої уваги в медіасередовищі набули топоніми названі на честь Карла Маркса, Фрідріха Енгельса чи Рози Люксембург, відповідно до закону про «декомунізацію» вони не підпадають під перейменування, оскільки ці особи не були діячами радянського режиму, а їхні імена лише використовувалися режимом. За ініціативи місцевих громад в багатьох населених пунктах ці топоніми були змінені.

До сьогодні відбувається й процес «очищення» медійного сегменту, так 19 серпня 2019 року окружний адміністративний суд Києва повністю задовольнив позов Міністерства юстиції щодо припинення випуску друкованого видання «Робітнича газета». Суд погодився з доводами позивача, що газета порушила вимоги закону про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки. Підставою послужили результати комплексної лінгвістично-мистецтвознавчої експертизи від 4 жовтня 2018 року, яку замовило Головне управління СБУ у Києві і Київській області у рамках кримінального провадження. Експерти дослідили три номери «Робітничої газета» (№№ 47, 48 і 50-51) від 2018 року і натрапили на публікації, зміст яких містить ознаки підбурювання до зміни чинної української влади і діючої в Україні системи державного укладу та встановлення соціалістичного ладу революційним шляхом. До прикладу, у статті «Марксистско-ленинское учение востребовано современностью» (з промови Петра Симоненка) містяться цитати з праць В. Леніна, у яких є заклики-лозунги, що виражають схвалення перемоги пролетаріату над капіталізмом і націоналізмом, їх повалення і знищення; єднання пролетаріату Росії та України задля реалізації спільної мети – відсторонення капіталістів від влади, встановлення на території цих країн соціалістичного устрою та світового панування соціалізму (Главком, 19 August 2019).

Таким чином, засоби масової інформації поряд з новою топонімічною картографією беруть участь і в процесах творення нової тематичної картографії української нації, що, власне й закладено в еволюційний зміст законів про «декомунізацію».

Список використаних джерел

1. Вагнер П. Нельзя войти дважды. Современная Европа. Журнал общественно-политических исследований. 2015. № 5 (90). С. 27–31.

СЕКЦІЯ 2
ДОСЛІДНИЦЬКІ ПОШУКИ В ЦАРИНІ СОЦІАЛЬНИХ
КОМУНІКАЦІЙ (РЕКЛАМА, PR, ВИДАВНИЧА СПРАВА ТА
РЕДАГУВАННЯ, ДОКУМЕНТОЗНАВСТВО, СОЦІАЛЬНА
ІНФОРМАТИКА)

Березенко В.В.,
доктор наук із соціальних комунікацій, професор,
професор кафедри теорії комунікацій,
реклами та зв'язків з громадськістю
Запорізького національного університету;

Санакоєва Н.Д.,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри теорії комунікацій,
реклами та зв'язків з громадськістю
Запорізького національного університету;

Іванець Т.О.,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри теорії комунікацій,
реклами та зв'язків з громадськістю
Запорізького національного університету
Україна, м. Запоріжжя

ТЕМАТИКА ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ В СОЦІАЛЬНІЙ
РЕКЛАМІ УКРАЇНИ

Сьогодні соціальна реклама представляє собою новий затребуваний елемент культури сучасності, це вид діяльності, актуальний для сучасного суспільства.

В усьому світі соціальна реклама асоціюється з моральним і духовним здоров'ям суспільства. Найчастіше важко відрізнити соціальну рекламу від PR агітації. Як пише Сергій Ісаєв у своїй статті «Соціальна реклама. Що це таке?»: «На даний час у середовищі професійних рекламистів склалася стійка думка, що соціальна реклама – це щось таке несерйозне і безкоштовне, якась розминка для креативних здібностей дизайнерів і self-promotion для рекламних агентств» [7].

Головним замовником соціальної реклами, як правило, виступає держава. У нашій країні за часів незалежності соціальна реклама була неякісною, оскільки її замовляли у приватних рекламних агенціях.

Проте після створення у 2014 році в Україні Міністерства інформаційної політики (з 2019 року Міністерство культури, молоді та спорту України) [8] ситуація змінилася, оскільки одним із головних завдань цього відомства – було створення ефективної соціальної реклами для наших громадян.

Проблематику соціальної реклами розглядали у своїх працях українські та зарубіжні науковці, а саме: Г. Ніколайшвілі, Н. Паршенцева, О. Савенко, О. Савельєва, В. Уцьонова, Г. Цуканова, Ю. Чала, та багато інших. Тематика гендерної рівності в соціальній рекламі, представлена на сайті Міністерства культури, молоді та спорту України, потребує детальнішого вивчення, що й слугувало актуальності наукового дослідження.

Міністерство культури, молоді та спорту України за 5 років свого існування змогло зробити перші кроки до розвитку соціальної реклами у нашій країні.

Так, наприклад, 15 лютого 2019 року було представлено серію відеороликів в рамках кампанії «В професії всі рівні», направленої на пропаганду гендерної рівності в професійній діяльності українців та українок [URL: <https://mip.gov.ua/news/3039.html>].

Перший заступник міністра інформаційної політики Еміне Джапарова акцентує: «Ми сподіваємося, що такі проекти призведуть до нової соціальної домовленості, де жінки матимуть рівнозначне соціальне положення і статус разом із чоловіками. Саме ця реклама, де ви побачите сюжети в душі, про те, що нас відрізняє лише фізіологія, все інше з точки зору прав є рівним і має бути рівним» [10].

Серія відеороликів була відзнята на підтримку Стратегії гендерної рівності Ради Європи на 2018–2023 роки.

Представлена серія відеороликів про гендерну рівність та протидію стереотипам в професійній діяльності чітко дають розуміння про те, що жінки та чоловіки мають право на рівну оплату праці та свободу у виборі професії.

Відео розповідає про різні пари, в яких чоловіки й жінки працюють на посадах, що традиційно вважаються «не чоловічими» або «не жіночими».

Заступниця міністра інформаційної політики Еміне Джапарова: «Це надважливий продукт, який має на меті позбавлення не тільки нерівності в оплаті праці, але й позбавлення гендерно зумовлених стереотипів. Ще в дитинстві я почула вислів «За кожним сильним чоловіком стоїть сильна жінка». Начебто нічого поганого в цьому немає, але кожна жінка також має право на те, щоб реалізувати свою велич, якщо у неї є потенціал» [10].

З допомогою Національної ради з питань телебачення та радіомовлення роликам був наданий статус соціальної реклами, їх запропонували телеканалам, а також демонстрували перед показом кінофільмів у кінотеатрах.

Перш ніж ми детально розглянемо вище згадану серію відеороликів – потрібно вяснити, чому соціальна реклама гендерної рівності дуже важлива для сучасного суспільства.

Реклама настільки тісно увійшла в наше життя, що ми вже не можемо обходитись без неї у вирішенні повсякденних потреб, як то вибір їжі, одягу, відпочинку, питань купівлі-продажу, вибору послуг, роботи, житла. Але мало хто замислюється, що в багатьох рекламних відеороликах чи газетних текстах рекламісти маніпулюють нами, використовуючи людину як сексуальний об'єкт з метою привернення уваги споживачів. Міф у рекламному бізнесі, що «секс продає», все ще популярний в Україні та далеко за її межами. Хоча останні наукові дослідження та світові тренди спростовують це твердження і доводять його неефективність. Так, за висновками досліджень канадських вчених Adverting Standards Canada, 67% покупців обох статей з меншою вірогідністю придбають продукт, що рекламується за допомогою сексистської реклами, а серед жінок цей відсоток виростає до 77% [6].

Загалом інформаційна кампанія від Міністерства культури, молоді та спорту України включає в себе п'ять відеороликів під гаслами «У професії всі рівні» і «Твоя професія – твій вибір» (лютий 2019) [URL: <https://mip.gov.ua/news/3039.html>]. Ролики демонструють, що жінки і чоловіки однаково добре можуть виконувати роботу у всіх сферах життя: від виховання дітей до служби в армії. Також у роликах наголошується на кількох важливих речах:

- рівність в оплаті праці для жінок та чоловіків;
- не існує розподілу на жіночі та чоловічі професії – існує лише вибір людини, в якій сфері їй реалізовуватися;
- жінки та чоловіки однаково здатні добре піклуватися про дітей та вести домашнє господарство, виконувати складну і важливу роботу в різних галузях господарства.

На презентації даних відеороликів народна депутатка України, голова підкомітету з питань гендерної рівності і недискримінації Ірина Суслова наголосила, що на сьогодні в Україні розрив у оплаті праці складає 26%, є окремі регіони, в яких розрив в оплаті праці досягає 60%, наприклад на сході України. Після цього, як це питання (рівність в оплаті праці) почало обговорюватися, цей розрив почав скорочуватися, про що свідчать дані на сайті Державної служби статистики.

Також вона нагадала, що скасування в 2018 році наказу МОЗ №256

від 1993 року дозволило жінкам долучитися до 450 професій, і що завдання держави в цьому питанні – створити умови для реалізації жінок та чоловіків у професії, а не створити перепони під хибним гаслом піклування про одну зі статей [8].

Проаналізуємо згадану вище серію з п'яти відеороликів з теми гендерної рівності.

У рамках популяризації процесу євроінтеграції Міністерство України представляє комунікаційну кампанію під гаслом «Твоя професія – твій вибір», спрямовану на промоцію гендерної рівності у суспільстві.

Кампанія представлена п'ятьма відеороликами, які показують, що професійність не має статі. Ролики розповідають історії про чоловіка-кондитера та жінку-регбістку, чоловіка-флориста та жінку-електрика, бізнес-леді та чоловіка-вихователя у садочку, про офісних працівників різної статі, та мають на меті зламати у суспільстві стереотипне мислення про поділ професій на «жіночі» та «чоловічі».

Гендерна рівність займає центральне місце у системі прав людини та серед цінностей Організації Об'єднаних Націй (ООН). Одним з фундаментальних принципів Статуту ООН, який було прийнято світовими лідерами у 1945 році, є «рівні права чоловіків та жінок», а також захист та просування прав жінок як відповідальність кожної держави [3].

Ролики отримали статус соціальної реклами та демонструвалися на загальнонаціональних та регіональних телеканалах, у кінотеатрах та в мережі інтернет.

Перший відеоролик називається «Дитячий садок» (лютий 2019) [URL: <https://mip.gov.ua/news/3039.html>] і розповідає історію двох людей, де чоловік працює вихователем у дитячому садочку, а жінка займає керуючу посаду у бізнес сфері. Відеоряд супроводжується закликом до рівності професій, розповідає глядачу про те, що від народження – кожна людина має право обирати своє покликання самостійно, проте так було не завжди, адже раніше люди мали розподіляти свої справи на чоловічі та жіночі задля виживання, але цей час минув, людство розвинулось настільки, що наразі кожен має право обирати, ким він хоче працювати.

Цей відеоролик знято якісно, продумано і наповнено правильним послугою, що, на нашу думку, позитивно впливає на цільову аудиторію, для якої була зроблена реклама.

Наступний ролик серії називається «Дівчинка-електрик та флорист» (лютий 2019) [URL: <https://mip.gov.ua/news/3039.html>]. Глядачам показують, що жінка працює електриком, що в усі часи вважалося суто

чоловічою професією, а чоловік – працює флористом в магазині квітів, що навпаки, раніше вважалося жіночою справою.

Ролик також знятий дуже якісно і повністю розкриває суть проблеми, проте звукове супроводження диктора і дикторки таке ж, що і в першому відеоролику. Загальна мета ролику – донести глядачу, що гендерна рівність є наступною сходинкою соціально-статевих відносин після патріархальної системи. Його завдання – усунути всі соціальні бар'єри, що заважають людині проявитися як особистості, а також створити рівні соціальні можливості для реалізації особистості жінок і чоловіків в усіх сферах життєдіяльності залежно від особистого вибору людини.

Також слід відзначити музикальне супроводження у відео, яке доречно підкреслює сюжет даної соціальної реклами.

Третій рекламний відеоролик називається «Винагорода за працю має бути чесною» (лютий 2019) [URL: <https://mip.gov.ua/news/3039.html>]. У сюжеті нам розповідають про чоловіка та жінку, які росли в однакових умовах, отримували однакову освіту, мають однаковий рівень професійного досвіду, проте жінка заробляє на 25% менше за чоловіка, що є неприпустимою несправедливістю у сучасному суспільстві.

У рекламі піднята найважливіша проблема гендерної нерівності – порушення трудових прав жінок, зокрема при прийнятті на роботу, звільненні або скороченні, при наданні відпусток по догляду за дитиною та інше.

За даними статистики – жінки затримуються на посадах середньої ланки довше, ніж чоловіки, а отримати керівні посади жінкам досить складно навіть за наявності найвищого рівня знань та досвіду. Нерівність в оплаті праці позбавляє жінок важливого економічного підґрунтя для особистісного та професійного розвитку – середня зарплата жінок за всю історію незалежності України не перевищувала 79% зарплати чоловіків. Причина – не лише у тому, що жінкам пропонують меншу зарплатню. Більшість розриву спричинена не прямою дискримінацією під час встановлення зарплати, а горизонтальною й вертикальною стратифікацією ринку праці: жінки частіше працюють у менш оплачуваних секторах економіки і на нижчих посадах [4].

Метою ролику є розрив шаблону про оплату праці для чоловіків і жінок, що повинно бути беззаперечним стандартом нашого часу.

Наступний відеоролик називається «Тато та мама військова» (лютий 2019) [URL: <https://mip.gov.ua/news/3039.html>], де жінка служить в українській армії, а чоловік доглядає вдома дітей. Ідея задуму правильна, вона показує рівність між чоловіком та жінкою, проте при

перегляді цієї реклами виникають змішані почуття, адже коли річ іде про захист Батьківщини – з біологічної точки зору – чоловіки більш сильні і витривалі, ніж жінки. Саме цей ролик викликав суперечки у глядачів в коментарях під відео на офіційному YouTube каналі Міністерства культури, молоді та спорту. Думки глядачів розділилися, адже дуже низький відсоток жінок дійсно хочуть йти в армію, тому деякі глядачі вважають цей приклад невдалим.

Також слід зазначити, що звукове супроводження відеоролика таке ж, як і в перших двох. Можливо, якщо б зміст начитуваного дикторами тексту був іншим, більш посиленним, зв'язаним із темою жінок в армії – таких розбіжностей думок у глядачів не виникло.

Останній відеоролик соціальної реклами про гендерну рівність називається «Регбістка та кондитер» (лютий 2019) [URL: <https://mip.gov.ua/news/3039.html>]. Мета і завдання цієї реклами такі ж, що і в попередніх відеороликах із серії, проте останній ролик отримав шквал критики по двом причинам:

Регбі – не самий популярний та розвинений вид спорту в Україні, тому з точки зору широкої аудиторії, на яку розрахована вся соціальна реклама – це також не є вдалим прикладом на наш погляд.

У відео зазначено, що жінка – регбістка, проте вона грає в американський футбол, а не регбі. Одна незначна помилка авторів, проте в поєднанні з першою причиною – складається враження непродуманості цієї відеореклами.

Отже, можна зробити висновки щодо всієї серії відеороликів «Твоя професія – твій вибір». Безсумнівно, вони мають правильну мету, цілі і завдання. Виконані якісно, чіпляють погляд пересічного громадянина, проте деякі приклади не зовсім доцільні для всього нашого менталітету, а скоріше лише для молоді.

У цілому в Україні доволі активно займаються питанням гендерної рівності, проте не так активно, як повинно. Власне більшість усієї реклами надходить від некомерційних організацій, а не від Міністерства культури, молоді та спорту України.

Одними з головних винуватців гендерної нерівності є патріархат, який з самого формування людства вважав себе головною, сильнішою статтю і комерційна реклама, яка наповнена сексизмом.

Сексистська реклама — це реклама, що за ознакою статі принижує гідність людей, яких зображує, чи споживачів реклами, транслює стереотипні уявлення про інтелектуальні, фізичні, соціальні чи іншого роду переваги однієї статі над іншою, — надають роз'яснення в Громадській організації «Ліга захисту прав жінок «Гармонія рівних»» (громадська організація, яка об'єднує небайдужих ініціативних людей –

чоловіків та жінок – які прагнуть подолати гендерну дискримінацію, що існує в суспільстві, відкинути стереотипи, що їх розділяють, та побудувати рівноправне суспільство вільних людей, які працюють на спільне благо. Учасники організації переконані, що саме гармонія рівних вивільнить нові творчі сили українського суспільства та надасть потужний стимул для розвитку держави у всіх сферах) [5].

Стандарти недискримінаційної реклами за ознакою статі були прийняті на Форумі громадських асоціацій України лише вісім років тому. Фахівці рекламного бізнесу висловилися за саморегулювання на цьому ринку, наголошуючи на тому, що професіонали здатні зробити ефективну рекламу, яка не дискримінує людину.

Експерти з Індустріального гендерного комітету з реклами наголошують: «Реклама повинна бути такою, щоб її не соромно було дивитись у колі сім'ї. З точки зору бізнесу використання в рекламі сексизму – це нечесна конкуренція. Однак кожен бізнесмен/бізнесвумен змушені балансувати на межі між власною порядністю і можливим прибутком» – зазначає Михайло Бучак, начальник сектору стратегічного маркетингу і розвитку бізнесу корпорації «Богдан» [6].

«Нам варто обговорити, коли використання ознак (вік, стать та ін.) не буде носити дискримінаційного характеру. Не можна апріорі говорити, що гарна жінка в рекламному зверненні – сексизм. Нам потрібно продумати і дати рекомендації з ситуацій, коли маніпуляції з певними ознаками можуть сприйматись як дискримінаційна реклама, а коли ні; як побудувати рекламу, щоб за наявності цих ознак вона не сприймалась дискримінаційною» – зазначає Лариса Магдюк, директорка Центру гендерно-правової освіти Української Асоціації Маркетингу [6].

«Навіщо, з моєї точки зору, потрібні Стандарти недискримінаційної реклами? Раніше я б сказав про мораль, я і сьогодні впевнений, що потрібно уникати розширення сексизму. Однак, сексистська реклама просто економічно неефективна, вона нічого не говорить про ваш товар, а лише про ваші сумнівні переконання» – зазначає Владислав Стефанишин, директор департаменту [6].

Власне ці принципи стосуються комерційної реклами, яка безпосередньо впливає на ставлення глядачів до іншої статі. Саме така реклама створює у свідомості людей неправильне відношення до професій, манери поведінки та вибору інших людей. Завдання соціальної реклами навпаки, ставить перед собою ціль повністю звільнити людей від упереджених кліше та стереотипів, які давно створювались комерційною рекламою.

Наразі більшість людей намагаються бути гендерно чутливими в повсякденному житті і поступово стереотипна поведінка, яка нав'язувалася патріархальним вихованням, неправильною рекламою – поступається таким поняттям як “рівність”, “свобода”, “солідарність”. Так, наприклад, у Великобританії регулятор з реклами АСА (Advertising Standards Authority) склав цілий список гендерних стереотипів, які заборонено використовувати у рекламі, основні два, які цікавлять нас в дослідженні:

- кліше про чоловічу та жіночу поведінку,
- професії, не здатність виконати ту чи іншу роботу через стать.

В АСА стверджують, що нові стандарти не можуть в один момент покласти край всім гендерним стереотипам і тому в рекламах ми бачимо, як за покупками іде жінка, а чоловік щось лагодить у будинку. І така ситуація не викликає негативу у глядачів, хоча в реальному житті дуже часто чоловіки самі роблять покупки або разом з членами сім'ї, а з ремонтом в будинку справляється жінка власноруч або разом з чоловіком. Тож ситуації, коли в рекламах з'являється чоловік, який вправно міняє підгузок малюку – вже нікого не дивує, бо в реальному житті татусі це дійсно роблять.

Якщо в друкованих ЗМІ і по телебаченню читачі не можуть прямо висловити свою реакцію на рекламу, то в інтернет-виданнях вони пишуть свої думки в коментарях, «лайкають», роблять репости друзям з рекламами, що сподобались і роблять негативні відгуки тому, до чого відчують неприязнь. І все це впливає на популярність рекламованого продукту, і на рейтинги компанії, що продає товар та інтернет-видання, що рекламує продукт [12].

Замовляючи рекламу по телебаченню чи на сайті, важливо відразу пояснити рекламісту, що є небажаним і що важливо дотримуватися гендерного балансу.

Кілька рекомендацій для уникнення проявів сексизму у вітчизняних медіа є в посібнику для журналістів “Гендерна абетка для українських медіа” співавторок Богдани Стельмах, Оксани Ярош, Софії Котової-Олійник [2].

Тут є слушна порада про те, що при написанні гендерночутливих рекламних та інформаційних текстів потрібно уникати ігнорування, глузування, зневажання, використання непристойних натяків, висловів, що мають подвійний та неоднозначний зміст.

У посібнику йдеться: “Професійно виконана реклама не повинна містити надмірну оголеність чи сексуальні посилення, в яких не простежується зв'язок з продуктом чи послугою, що рекламуються” [2].

При створенні якісної і гендерночутливої реклами не вживають

стереотипних виразів: “жіноча логіка”, “чоловіча або жіноча справа”, “берегиня”, “годувальник сім’ї”. Навпаки, акцентуємо увагу не на статі чи вікові людини, а на її здобутках і фаховості. Це має бути історія людини як особистості. Не треба поділяти сфери діяльності на чоловічі і жіночі. Наприклад: чоловік в офісі робить презентацію нового проєкту, а жінка вдома – готує обід, прибирає в кімнаті чи мие посуд. Не потрібно нав’язувати стереотипні моделі поведінки: “ти ж хлопчик”, “ти ж дівчинка”, “материнський обов’язок”, “батьківське слово”, “чоловіки не плачуть”, “жінки порядкують на кухні”. І не треба боятися вживати фемінітиви, адже це відповідає граматичним правилам української мови.

Якщо ж мова йде про догляд за старенькими членами сім’ї чи дітьми, то дуже органічно буде зобразити, як цим займаються разом і чоловік і жінка. При використанні у рекламі людей обох статей теж потрібно дотримуватися балансу й уникати нерівності: як-то чоловік стоїть одягнений у костюм, а жінка лежить у нічній піжамі.

Не потрібно надмірно ідеалізувати людей: завжди красиві, молоді, здорові, з гарними зубами і запахом тіла. Або ж зображати у недоречному одязі: дівчат у вечірньому платті або купальнику на рекламі цегли чи комбайнів, а хлопців – у спортивному одязі і обов’язково з надмірно накачаними біцепсами.

Не варто використовувати зображення сцен насилля, тортур, агресії або нетерпимості [11].

Треба стежити за гендерним балансом при обранні спікерів і героїв для сюжетів реклам і новин.

Люди все частіше звертають увагу на сексистську рекламу. У сучасному суспільстві це велике досягнення.

Урядова уповноважена з питань гендерної політики Катерина Левченко зазначила, що у Державній соціальній програмі забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2021 року є окремий напрям щодо подолання гендерних стереотипів за допомогою соціальної реклами.

«Якраз вироблення і розповсюдження інформаційної продукції, яка підтримує державну гендерну політику, є практичною реалізацією цієї програми», – акцентувала вона [1].

Власне саме тому соціальні ролики на тему гендерної рівності від Міністерства культури, молоді та спорту України мають важливе значення для країни. Їх метою є повернути гендерну рівність між чоловічою та жіночою статтю, вирівняти оплату праці і виховати у громадян шанобливе ставлення до вибору професії іншої людини, незалежно від статі.

Проаналізована серія відеороликів про гендерну рівність та протидію стереотипам в професійній діяльності, які чітко дають розуміння про те, що жінки та чоловіки мають право на рівну оплату праці та свободу у виборі професії, представлена в рамках популяризації процесу євроінтеграції Міністерством України. Це дуже важливий і правильний крок, оскільки гендерна рівність займає центральне місце у системі прав людини та серед цінностей Організації Об'єднаних Націй (ООН).

Відео розповідає про різні пари, в яких чоловіки й жінки працюють на посадах, що традиційно вважаються «не чоловічими» або «не жіночими».

В рекламі також піднята найважливіша проблема гендерної нерівності – порушення трудових прав жінок, зокрема при прийнятті на роботу, звільненні або скороченні, при наданні відпусток по догляду за дитиною та інше. Метою одного із роликів є розрив шаблону про оплату праці для чоловіків і жінок, що повинно бути беззаперечним стандартом нашого часу.

Отже, рекламу такого спрямування можна вважати вдалою, оскільки за останні роки в Україні спостерігаються зміна поглядів на гендерні стереотипи з досить великою швидкістю, і це дає надію на зрівняння соціальних позицій в діловій сфері чоловіків і жінок.

Список використаних джерел

1. Вийшла серія відео проти гендерних стереотипів на роботі. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/2641437-vijsla-seria-video-proti-gendernih-stereotipiv-na-roboti.html>

2. Гендерна абетка для українських медіа / Котова-Олійник С., Стельмах Б., Ярош О. : посібник. Луцьк : Волинська мистецька агенція «Терен», 2013. 50 с.

3. Гендерна рівність URL: <http://www.un.org.ua/ua/nasha-robota/gender>

4. Гендерна рівність: чи існує вона в Україні та для чого вона потрібна. URL: https://24tv.ua/genderna_rivnist_chi_isnuye_vona_v_ukrayini_ta_dlya_chogo_vona_potribna_n1027434

5. Данькова Н. Хітпарад сексизму в рекламі: куди скажитися та для чого вона потрібна. URL: <https://detector.media/rinok/article/172029/2019-10-31-khitparad-seksizmu-v-reklami-kudi-skarzhitisya-ta-chomu-skargi-diyut/>

6. Животкова М. Гендерна рівність у рекламі або Як подолати сексизм та наблизитись до європейських стандартів. URL: <https://troyitske.city/read/blog/35721/genderna-rivnist-u-reklami-abo-yak->

podolati-seksizm-ta-nablizitis-do-evropejskih-standartiv

7. Ісаєв С. Соціальна реклама. Що це таке? URL: <https://works.doklad.ru/view/3mTY-GuKOEI/all.html>

8. Міністерство культури, молоді та спорту України. URL: <http://mkms.gov.ua/news/7/>

9. МІП презентувало інформаційну кампанію про гендерну рівність у професії. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2687775-mip-prezentovalo-informacijnu-kampaniu-pro-gendernu-rivnist-u-profesii.html>

10. Мурашко А. Мініформполітики презентувало соціальну рекламу гендерної рівності Анна Мурашко. URL: <https://www.unn.com.ua/uk/news/1780480-mininformpolitiki-prezentovalo-sotsialnu-reklamu-gendernoyi-rivnosti>

11. Савельєва О. О. Введение в социальную рекламу / О. О. Савельева. М. : РИП-холдинг, 2007. С. 11–12.

12. Толкачев И. Реклама и PR в бизнесе. URL: <https://mybook.ru/author/a-n-tolkachev/reklama-i-pr-v-biznese/>

Бєдарєва А.А.,
*магістрантка спеціальності «Журналістика»
Запорізького національного університету;*

Доценко К.О.,
*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри теорії комунікації,
реклами та зв'язків з громадськістю
Запорізького національного університету
Україна, м. Запоріжжя*

ВИКОРИСТАННЯ PR-ТЕХНОЛОГІЙ ПІД ЧАС ФОРМУВАННЯ Й КОРЕКЦІЇ ІМІДЖУ КРАЇНИ

XXI століття – час надшвидкісних технологій і епоха гіпермодерну вимагають від усіх нас величезних затрат для того, щоб виділитися з-понад величезної кількості конкурентів як на ринку праці, так і на ринку товарів та послуг. Серед товарів можна побачити все, від маленького гвинтика до людей і країн.

Бренди, як і люди, які прагнуть стати лідерами на ринку, ведуть постійні маркетингові війни за право бути затребуваними. Адам Морган у своїй книзі «З'їсти велику рибу: як бренди-реформатори можуть конкурувати з брендами-лідерами» визначає бренд лідерства таким, що існує в компанії, де грамотне керівництво забезпечує трансформацію очікувань споживачів у дії співробітників [8].

Ми звикли, що імідж виражається в конкретних образах, асоціаціях,

які можуть бути пов'язані з функціональними характеристиками товару, що можуть передавати тільки емоції й бути абстрактними за характером. Також нашому мозку комфортно сприймати «імідж» як візитівку людини, так зване публічне «я», створене нами для оточуючих. Ел Райс, співзасновник і голова консалтингової фірми «Ries&Ries» (Атланта), уточнює: «У людській свідомості не залишається місця для нового і несхожого, якщо воно не пов'язане з чимось звичним» [10].

На практиці виділяють 3 ключові складники будь-якого іміджу торгової марки: сила, привабливість, унікальність [6]. Зрозуміло, що контролюючи ці характеристики, ви зможете повністю управляти репутацією бренду на ринку. Але що робити, якщо цей бренд не одяг, не молоко і навіть не Парламент, а ціла країна?

У сучасному світі поняття бренду стає глобальним. У зв'язку з цим ми пропонуємо розглянути таке поняття, як «брендинг країни», «брендинг держави», або ж «державний брендинг». Як відомо, 1996 р. британський учений С. Анхольт увів поняття «брендинг країни» («Nation Branding») і відповідно започаткував нову галузь дослідження. Власне зараз за так званим «шестикутником Ангольта» вимірюються показники національного бренду (Nation Brand Index): експорт, управління, культура, населення (люди), туризм, імміграційне законодавство та інвестиції [1]. Український дослідник В. Мирошниченко стверджує, що національний брендинг – це репутація, імідж країни [6]. З іншого боку, щоб відчуті й зрозуміти масштаби проблеми побудови брендингу, в тому числі і країни, великого значення набуває теорія «чотирирівневого брендингу» Томаса Геда, який стверджує, що переважаючими напрямками брендингу є раціональний, емоційний, духовний і соціальний [4], та концепція «емоційного брендингу» Марка Гобе, що пропонує активізувати емоційні взаємини між людиною і брендом [3].

М. Сидоров визначає державний (національний) брендинг, як використання маркетингових прийомів для позиціонування держави на міжнародній арені, а також систематичний процес узгодження дій, поведінки, інвестицій, інновацій та комунікацій країни для реалізації стратегії конкурентної ідентичності. Це процес формування і позиціонування на внутрішньому і зовнішньому рівні бренду держави [9].

Такий брендинг спрямований на створення бренду держави. На сьогодні, більшість держав, опираючись на розуміння того, що бренд принесе їм конкурентні переваги, здійснюють цілеспрямовану діяльність із формування впізнаваності. Розглянемо, які завдання стоять

перед брендом держав:

формувати та посилати месидж,
відображати цінності народу, який у ній проживає,
передавати традиції/досягнення/власну унікальність,
створювати позитивний імідж країни.

Аби досягти бажаного результату, потрібно досконало знати структуру бренду країни, які включають в себе: бренд певного товару або послуги (наприклад, згадуючи США, нам на думку спадає McDonald's, Німеччину – Volkswagen або BMW); певні природні особливості (Сейшели – пляжі, Грузія – гори); дії або обставини (СССР – Гагарін, який першим полетів у Космос, а від США – перша людина на Місяці); творіння людини (наприклад, Єгипет і піраміди).

Ключовими ж елементами створення бренду країни є:
індивідуальність (пам'ятки, що відрізняють країну від інших туристичних центрів),

стереотипи (усталені аксіоматичні уявлення про країну),
емоції ("душевний" образ країни),
атрибути бренду (загальноприйняті логотип і слоган країни).

О. Бад'їн та В. Тамберг, у своїй роботі «Бренд. Бойова машина бізнесу» виділяють 2 основних рівня державного брендингу:

1) внутрішній – просування національного бренду на внутрішньому рівні, серед власного населення країни, що сприяє подоланню конфліктності в суспільстві, розвитку патріотизму і почуття ідентичності;

2) зовнішній – просування національного бренду держави на зовнішньому, міжнародному рівні, що допомагає йому закріплювати політичні успіхи на світовій арені, вибудовувати потрібний асоціативний ряд практично будь-якого своєю дією [2].

Тетяна Федорів відзначає, зокрема, що «для поліпшення репутації України як усередині самої країни, так і за її межами необхідна цілеспрямована системна робота, яка вимагає концептуального підходу й моніторингу результатів, причому ініціатором її має бути держава... створити результативний механізм репутаційного менеджменту, використовуючи тільки технології PR, неможливо, для цього необхідно залучити систему управління, ядром якої є реальна привабливість країни, а не імітаційна, декларативна діяльність, в іншому разі – неминучі репутаційні розриви. Проаналізований зарубіжний досвід свідчить, що внаслідок просування національного бренду виникає синергетичний ефект, оскільки сильний бренд держави – це підвищення міжнародних рейтингів і політичного впливу, довіра інвесторів, розвиток туризму, укріплення внутрішньої стабільності та довіри

всередині країни» [11].

На думку таких вітчизняних дослідниць, як О. Корчагіна й О. Куцевська: «Побудова бренду держави є комплексною процедурою, що знаходиться в компетенції уряду й зводиться до активації шести основних сфер (культури, туризму, експорту, зовнішньої і внутрішньої політики, населення країни, інвестицій)» [5].

Рік за роком брендинг широко проникає в сфери сучасного життя, і особливо в політику. Брендами можуть бути як політичні рухи цілком, так і окремі політики, публічні люди або просто коментатори новин. Проте, варто визнати цей погляд на роль бренду в політиці, і тим більше брендингу в державному устрої, мізерно вузьким. Щодня ми спостерігаємо рейтинги Топ 100 – брендів нашого часу, уважно розглядаючи банери торгових марок, з захопленням листаючи каталоги дизайнерського одягу, не здогадуючись, що головним всесвітньо відомим брендом є держава. Наше завдання – дослідити поняття «державного брендингу», яке виникло унаслідок тотальної комерціалізації нашого життя, порівняти, сформувані та представити «портрети» сучасних лідерів-держав, з'ясувавши, хто з них на сьогоднішній день являється найбільш вдалим PR- проектом та як їм це вдалось. Як казав співзасновник General Electric Томас Едісон: «Цінність ідеї в тому, як її використовують».

Отже, на сьогодні є всі підстави стверджувати, що Україна попри всі намагання створити власний бренд, все ще знаходиться в стадії його розробки. Процес триває, і під час подальших досліджень ми будемо проводити детальний аналіз всіх «за і проти» й спробуємо відзначити можливі шляхи й перспективу цього розвитку.

Список використаних джерел

1. Анхольт С. Создание бренда страны. Бренд-менеджер. 2007. № 1. С. 36–44
2. Бадьин А.В., Тамберг В.В. Бренд. Боевая машина бизнеса. URL: <https://www.klex.ru/79r>
3. Гобэ М. Эмоциональный брэндинг. Новая парадигма, соединяющая брэндсы с людьми. Москва : Альпина Паблишер, 2015. 440 с.
4. Гэд Т. 4D-брендинг: взламывая корпоративный код сетевой экономики. Санкт-Петербург: Стокгольмская школа экономики в Санкт-Петербурге, 2005. 230 с.
5. Корчагіна О., Куцевська О. Особливості побудови брендингу країни: сучасні теорії. Lviv Polytechnic National University Institutional Repository. URL: <http://ena.lp.edu.ua>
6. Милан Р. Ю. Брендинг країни в межах масових заходів як напрям

посилення конкурентоспроможності економіки. Економіка і регіон. 2015. №1 (50) ПолтНТУ. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe=1&Image_file_name=PDF/econrig_2015_1_10.pdf.

7. Мирошніченко В. Національний брендинг України. URL: <http://www.innovations.com.ua/ua/articles/14169/temp>.

8. Морган А. Съестъ большую рыбу: как бренды-реформаторы могут конкурировать с брендами-лидерами. Москва : Виктория Плюс, 2004. 265 с.

9. Сидоров М. Батьківщина як торгова марка. URL: <https://evgenysolomin.livejournal.com/92716.html>

10. Траут Д., Райс Е. Маркетинговые войны. Санкт-Петербург: Питер, 2017. 288 с.

11. Федорів Т. Репутація країни» та «державний брендинг» як категорії науки державного управління. URL: [http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2011/2011_02\(9\)/11ftvndu.pdf](http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2011/2011_02(9)/11ftvndu.pdf).

Гав'як В.А.,
студентка спеціальності «Журналістика»
Національного університету «Запорізька політехніка»;
Островська Н.В.,
кандидат наук із соціальних комунікацій, доцент
доцент кафедри журналістики
Національного університету «Запорізька політехніка»
Україна, м. Запоріжжя

ТИПОВІ ПОМИЛКИ В УСНОМУ МОВЛЕННІ ЖУРНАЛІСТІВ ПІД ЧАС ПРЕС-МАРАФОНУ З ПРЕЗИДЕНТОМ УКРАЇНИ ВОЛОДИМИРОМ ЗЕЛЕНСЬКИМ

Усебічне вивчення проблем культури мовлення ЗМІ є одним з актуальних завдань сучасних мовознавчих студій, оскільки мовлення журналістів має бути зразком для радіослухачів і телеглядачів і в такий спосіб сприяти піднесенню культури мови суспільства. Моніторинг якостей усного мовлення журналістів, проведений на прикладі аналізу прямоефірних програм, підтвердив важливість та зумовив необхідність визначення типових мовних помилок в усному мовленні журналістів.

Досліджувана тема є постійним предметом уваги мовознавців. Зокрема, специфіку мови радіо і телебачення досліджували О. Сербенська, С. Єрмоленко, В. Лизанчук, Д. Баранник, О. Зернецька, Е. Багіров, В. Миронченко, Ю. Покальчук, І. Машенко, В. Франко, А. Багмут, І. Борисюк, Г. Олійник та ін. Конструктивну типологію

мовних анормативів на матеріалі газет розробила Т. Бондаренко, типологічні особливості журналістських (і мовних, і немовних) помилок з'ясовано А. Капелюшним, аналіз найпоширеніших помилок в радіо- й телеефірі здійснив О. Пономарів, на сторінках друкованих видань – А. Яворський, Л. Боярська, М. Бондар та ін. Однією з головних проблем українського медіапростору дослідники визначають практику двомовності, що негативно позначається на рівні культури мовлення журналістів. О. Пономарів, аналізуючи найпоширеніші помилки в радіо- й телеефірі, наголошує на необхідності усувати вади мовно-культурного плану, долаючи комплекс національної меншовартості, аби посісти гідне місце поміж цивілізованих народів світу.

Об'єктом нашого аналізу є усне мовлення журналістів під час пресмарафону з Президентом України Володимиром Зеленським.

Мета дослідження – визначити типові помилки усного мовлення журналістів під час цього заходу.

Здійснений аналіз запитань, поставлених журналістами під час пресмарафону, дозволив визначити типові помилки в усному мовленні журналістів. Розглянемо їх детальніше.

Однією з вимог української орфоепії є вимова літери щ як сполучення двох звуків [шч], натомість під час заходу можна було почути: «Чи означає це, Шо, можливо, вибори відбудуться місцеві. І якШо так, то коли?», «Це одне з гасел вашої команди, Шо ви робите все, Шоб українців ставало більше Але от, наприклад, в цих змінах передбачається, Шо жінку в декреті можуть звільнити?». Крім того, помічено недотримання збереження дзвінкості приголосних у кінці слова та складу, неправильну вимову групи приголосних, які зазнають асимілятивних змін, та незнання особливостей вимови ненаголошених голосних.

Порушувались і акцентуаційні норми, зокрема, індустрІя замість індустрія, залишився замість залишився, обіцянки замість обіцянки та ін.

Також зафіксовані граматичні недоліки, а саме морфологічні помилки, що виникають унаслідок неправильного вибору варіантів морфологічної форми слова і варіантів її поєднання з іншими елементами: «у мене питання ПО Криму», «Ви багато говорите про червоні лінії ПО Донбасу, ну, в пресі багато говориться», «Там у вас було дуже багато МІЖНАРОДКИ, а я хочу на іншу тему запитати» тощо.

Також багато помилок на рівні лексики. Зауважимо, що здебільшого вони зумовлені впливом російської мови: «Пане президенте, питання я ЗАДАЮ», «В резиденціях, ви сказали, будуть ДИТДОМИ, ДІТСКИ

доми, діти там будуть жити». До того ж спостерігалось активне вживання одних із перших ворогів чистої української мови – слів-паразитів, зокрема так званих умовних паразитів, які з'являються там, де потрібно зробити паузу: «Ви сказали, ви приходили а-а-а, як президент миру. Ви обіцяли зниження тарифів а-а-а, ви обіцяли реформи. Де люди, які сіли? а-а-а Зараз ми бачимо початок кримінальних справ, але поки що а-а-а багато...».

У мовленні журналістів трапляються й синтаксичні порушення: «Я би хотіла до трудового кодексу. Це одне з гасел вашої команди», «Ви були коли у Дніпрі, казали, що аеропорт у мільйоннику має бути».

Отже, до типових помилок усного мовлення журналістів під час пресмарафону з Президентом України Володимиром Зеленським відносимо такі: порушення вимог орфоепії, акцентуаційних, лексичних, граматичних і синтаксичних норм. Аналіз помилок журналістів допомагає усвідомити відповідальність за кожне сказане слово і необхідність вдосконалення власного мовлення.

Генералов Р.М.,

студент спеціальності «Журналістика»

Бердянського державного педагогічного університету;

Носко А.М.,

кандидат наук із соціальних комунікацій, доцент

доцент кафедри соціальних комунікацій,

Бердянського державного педагогічного університету

Україна, м. Бердянськ

ІМІДЖ ТЕЛЕВЕДУЧОГО: ОСОБЛИВОСТІ СТВОРЕННЯ ОБРАЗУ МАЙКЛА ЩУРА

У сучасному інформаційному суспільстві більшість явищ, починаючи з окремих компаній і особистостей, закінчуючи цілими країнами, мають репутацію та імідж. Все більше імідж стає ключовим об'єктом для багатьох галузей нашого життя. Імідж є дуже важливим чинником, якщо ми говоримо про публічність. З розвитком глобалізації суспільства та постійним оновленням ЗМІ, можна сказати, що імідж є провідним інструментом впливу на масову аудиторію. Саме це і зумовило актуальність нашого дослідження.

Мета – дослідити особливості створення іміджу телеведучого. Об'єктом дослідження є імідж телеведучого як явище, а матеріалом дослідження – імідж Романа Вінтоніва і його вигаданого образу Майкла Щура у програмах «Чим живеш, Україно?», «АСОА», «Утедин», «#@)є?\$0» (грати-песик-дужка-гривня-знак питання-долар-нуль).

Предметом дослідження є типи та складові іміджу телеведучого.

Якщо ми говоримо про створення образу певної особистості, то варто сказати що, імідж дозволяє показати людину з різних боків. Досліджуючи імідж в шоу-бізнесі і кінематографії С. Виноградова і Г. Мельник зазначали: «Над образами сучасних співаків, композиторів, акторів, режисерів працюють стилісти, візажисти, іміджмейкери. Неабиякою мірою створенню сценічного образу сприяє телебачення. Важливою частиною іміджу є псевдонім, який визначає те, яким об'єкт хоче бачити себе в очах публіки. Багато хто з сучасних співаків перетворили своє (або присвоєне) ім'я, під яким виступають в символ» [2].

При аналізі побудови іміджу телеведучого, можна сказати, що він будується по схемі побудови іміджу в шоу-бізнесі. Оскільки, телеведучий – це і актор, і інформатор, і обличчя телепрограми або телеканалу. Тобто, є уособленням усіх іміджевих ролей у царині шоу-бізнесу.

М. Андрющенко, досліджуючи роль телеведучого підкреслював, що місце телеведучого в системі цінностей телебачення – одне з чільних, якщо не головне. Він як виразник багатьох думок і тенденцій, як постать, що уособлює різні інтереси, має володіти такими рисами, котрі визначають його самобутній і цікавий імідж [3]. Проте, імідж телеведучого тісно пов'язаний з тематикою програми, які він веде.

В. Маргалик стверджував: «Як показує телевізійна практика, відповідність іміджу жанрові й тематиці програми не лише важлива, а й необхідна. Оскільки порушення цієї вимоги призводить до непрофесійності передачі, дисгармонії між образом, поведінкою ведучого і тематикою програми, а найголовніше – до несприйняття з боку глядачів» [4]. Тобто, відповідність іміджу телеведучого та його телепрограми необхідна для успіху на телебаченні.

Для того щоб розібрати імідж Романа Вінтоніва треба звернутися до його відомої біографії, записаних з ним інтерв'ю та дослідити його імідж особистості. Очевидно, що сам Роман Іванович ніколи не користувався послугами іміджмейкерів, тобто його імідж будується виключно на якостях особистості та діяльності, як професійної, так і непрофесійної.

Проаналізувавши усі біографічні дані, що стосуються журналістської діяльності, можна зробити висновок, що Роман Вінтонів є досвідченим журналістом, професіоналом своєї справи. Також можна зазначити його творчу сторону особистості у роботі з політиками та у створенні оригінальних сатиричних журналістських матеріалів і телепрограм.

Особисті якості пана Романа – це не публічність, аналітичні

здібності мислення, уважний підбір слів при розмові, щирість у відповідях, спирання в аналізі подій, тільки на факти або діяльність окремих персоналій. Все це в купі, робить позитивний імідж людини, що є професіоналом своєї справи, не кидає слів на вітер та виражає природну не публічність, коли розмова заходить про особисте життя.

Варто зазначити, що образ Майкла Щура з його особистістю Романа Вінтоніва дуже тісно переплетений. За вигаданою легендою Майкл Омелянович Щур є кореспондентом «УТ-Торонто» української діаспори Канади, який був відряджений до України перед парламентськими виборами 2012 року. Професійний стиль Майкла – це відвертий «стьоб» з політиків або публічних людей. Саме завдяки цьому Майкла Щура почали розрізняти серед усіх інших журналістів.

У програмі «#@)є?\$0 з Майклом Щуром», інколи є запрошені гості, у яких ведучий бере інтерв'ю. Варто підкреслити, що ця розмова відбувається дуже часто не в гумористичній площині, як це зазвичай робив Майкл Щур. Тобто, можна сказати, що під час подібного інтерв'ю, крізь образ канадського журналіста-сатирика Майкла Щура, проглядаються професійні риси Романа Вінтоніва.

Отже, на базі аналізу досліджень і наукових робіт нами було встановлено, що дієвим інструментом впливу на масову свідомість є імідж. Він формує потрібний образ особистості, компанії або навіть країни. Побудова іміджу окремої особистості дозволяє показати людину з різних боків. Імідж політика розкривається через певні задані іміджем ролі, які політик повинен відігравати перед аудиторією. Імідж діяча шоу-бізнеса будується не тільки зусиллями іміджмейкерів, а також стилістів, візажистів та продюсерів. Що стосується іміджу телеведучого, то варто сказати, що його побудова включає в себе, і схему іміджу політика, і схему іміджу актора. Телеведучий одразу відіграє роль лідера думок, інформатора і актора. Саме тому імідж телеведучого повинен бути цікавим і неординарним. Аналіз іміджу особистості журналіста Романа Вінтоніва і його образ телеведучого Майкла Щура дає підстави нам говорити про те, що пан Роман має імідж професійного журналіста – сатирика, який не соромиться зробити зухвалу дію задля успіху. В його вигаданому образі канадського журналіста Майкла Щура проявляються усі риси журналіста – сатирика, які були напрацьовані Романом Вінтонівим протягом його кореспондентської кар'єри.

Список використаних джерел

1. Зражевська Н. Комунікаційні технології : Курс лекцій. Черкаси, 2010. 224 с.
2. Виноградова С. М., Мельник Г. С. Психология массовой

комунікації : учебник для бакалавров. М. : Юрайт, 2014. 512 с. URL: https://stud.com.ua/47129/psihologiya/psihologiya_masovoyi_komunikatsiyi (дата звернення : 10.03.2020).

3. Андрищенко М. Телеведучий у системі телебачення: іміджеві аспекти. Електронна бібліотека Інституту журналістики: веб-сайт. URL: <http://journalib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=2002> (дата звернення : 10.03.2020).

4. Маргалик В. Імідж ведучого телевізійної програми, його відповідність жанрові й тематиці. Електронна бібліотека Інституту журналістики: веб-сайт. URL: <http://journalib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1503> (дата звернення : 10.03.2020).

*Джерелейко Д.С.,
студентка спеціальності «Інформаційна,
бібліотечна та архівна справа»
Кременчуцького національного університету
імені Михайла Остроградського;*

*Бутко Л.В.,
кандидат філологічних наук, доцент
доцент кафедри гуманітарних наук, культури і мистецтва
Кременчуцького національного університету
імені Михайла Остроградського
Україна, м. Кременчук*

COMMUNICATION STRATEGIES OF THE ARMED FORCES OF UKRAINE AS A TOOL FOR THE IMPLEMENTATION OF THE STATE COMMUNICATION ACTIVITIES

Becoming Ukraine as a democratic country, a foreign policy course on rapprochement with Western democracies, integration processes involve conducting military reform aimed at restructuring and transformation of the Armed Forces of Ukraine, gradual approximation of the power structure to Western European and world standards in general.

In addition, strengthening the democratic foundations of public life requires the formation of a new model of military interaction with the public, the achievement of optimization and harmonization of civilian-military relations, the creation of a completely new system of military-public relations based on the principles of trust, partnership, balance and harmonization. mutual understanding and transparency in relationships, constructive public scrutiny and criticism [3].

Priority areas that enable these requirements to be implemented are to ensure greater openness of the structure, intensification of information and

communication policy, introduction of new forms of public relations.

When talking about the communications of the armed forces, they mostly use the strategic attribute, which means long-term, long-term focus. Accordingly, strategic tools and tools must be put in place to achieve these goals, which allow the recipients' beliefs to be gradually and systematically influenced.

For the first time, the definition of strategic communication is defined in NATO's Strategic Communication Policy: coordinated and appropriate use of NATO's communication capabilities and activities - public diplomacy, public relations, military public relations, information and psychological operations, as appropriate. support for Alliance policy, operations and activities and to advance NATO's goals.

The need to introduce strategic communications technologies as an effective tool for improving the public administration system in accordance with the significant transformations in the information and communication environment and the implementation of the reform of the state's communication activities, was emphasized in the Strategy for Sustainable Development «Ukraine 2020» [1] and the Strategy for the Reform of the Public Administration of Ukraine for 2016-2020 [2]. One of the priorities of the reformed system should be the acquisition of capabilities, the identification and response to threats in the information field, the implementation of information activities in the interests of the Ministry of Defense and the Armed Forces of Ukraine.

At the same time, a functional analysis of strategic communications carried out by the National Institute for Strategic Studies in 2016 revealed a number of weaknesses in government communications presented on the slide.

One of the mechanisms for implementing the strategy of effective communication of the civilian-military sphere is the widespread use of methods, techniques and technologies of the public relations communication system, which is an effective means of regulating civil-military relations and a factor of optimization of relations between the structure and the public.

As a communication-psychological interaction between the army and the civilian population, public relations provides public recognition, support for citizens, builds confidence in the armed forces, promotes mutual understanding and balancing military policy with the public interest, and ensures the legitimacy of the functioning of armed forces.

Public relations is a necessary attribute of democracy and an important component of the communication policy of the armed forces of many developed countries. The military-political leadership of countries such as the United Kingdom, the United States, Canada, Germany, France, Turkey, Japan ensures maximum development of military contacts with the

population and makes considerable efforts to involve the public in the wide-ranging discussion of military issues.

For example, the staff of the Pentagon specializing in information and public relations is 1,227.

The annual cost of public relations is \$ 1.9 billion.

There is no effective public relations system for the armed forces in Ukraine. The main assets of the PR system in Ukraine are:

- the official website of the Ministry of Defense of Ukraine, on which the section «Public Relations» provides information that does not cover the components of this system, for example, documents of the type «Expert proposals on the results of public examination of the Ministry of Defense of Ukraine by NGO «Media Law Institute»;

- a few media outlets;

- press centers whose activities cannot be considered effective;

- performances.

Demonstration performances are measures aimed at familiarizing with the specific activity of the Armed Forces, a certain type of Armed Forces of Ukraine; promotion of successes and achievements; advertising military equipment.

Information performances include various types of conferences (press conferences, scientific conferences); Roundtables, seminars, conventions, and more.

Advertising is one of the most effective communication tools of the Armed Forces of Ukraine. It is advertising that promotes awareness of the general population about the activities of the structure, ensures the formation in the minds of citizens of the necessary image of the structure and maintain a high rating and confidence of the population in the army.

The main goals of the armed forces advertising are:

- recruitment of educated and healthy young people to maintain a high level of professionalism of the personnel;

Creating an image of the Armed Forces as a social sphere, where young people can open up their capabilities and demonstrate their abilities, gain material independence, gain education and a prestigious profession;

- emphasizing the benefits of different types of armed forces and military specialties.

Traditionally, a variety of tools are used to accomplish the main tasks of advertising:

- commercials,

- printed advertising products (leaflets, booklets, brochures, etc.).

A considerable amount of military advertising in Ukraine has a clear social orientation: forming a positive image of the military protecting the land of Ukraine. There are also inappropriate attempts to advertise military

affairs.

Typically, print ads that seek to increase the number of contracted personnel portray attractive, physically advanced, courageous men who by their appearance demonstrate the success and aspirations that one can look like in the military. This approach is cultivated in Western countries, especially in US Army advertising. Printed military advertisement in Ukraine not showing the best physical form was found in Ukraine.

Video of the Armed Forces of Ukraine is quite successful. Yes, in 2018, Business Insider created the top videos made in different countries. The rating included the 7 best videos, and the Ukrainian video created by TABASCO advertising agency took second place among them.

The music in the video is called Borders and was written specifically for it by Israeli composer Tomer Biran. Only soldiers and officers of the Land Forces of Ukraine are involved in all army scenes.

At any stage of reforming the Armed Forces of the state, an important role is played by the military mass communication system (MMCS), which serves, in particular, for the outreach of military personnel and the formation of a positive image of the armed forces in society.

After the collapse of the Soviet Union, the Ukrainian military media, as well as the Armed Forces as a whole, went through a difficult period of formation and reform. If we consider the functioning of the national-patriotic Ukrainian military press from its inception to the present day as a holistic process, now is the newest period of formation of the system of military press of independent Ukraine. It is characterized by a catastrophic decline in the mass media of the Armed Forces of Ukraine.

By the beginning of 2020, the newspaper «People's Army» and the magazine «Army of Ukraine» were published.

Today, only the scientific and technical journals, which produce scientific and scientific institutions of the Armed Forces of Ukraine, are implementing the communication strategy of the Armed Forces: «Arms and military equipment» (founder – Central Research Institute of Arms and Military Equipment of the Armed Forces of Ukraine, Kyiv).

It is clear that the termination of their financing is due, first of all, to the subsidization of these media: they have not shown the ability to transform themselves to the modern requirements of the information space.

Today, one of the priority areas for improving the state mechanisms of strategic communications in the security and defense sector of Ukraine is to improve the legislative and regulatory support for the development of strategic communications in the Security and Defense Service of Ukraine, taking into account new threats to the national security of Ukraine in the information sphere.

The complex nature of urgent threats to the national security of Ukraine and the need to counteract information aggressions necessitate the search for mechanisms for the acquisition by the subjects of the strategic communications system of the Security and Defense Service of Ukraine of the ability to identify, analyze and respond to advances. All this is extremely

relevant in view of Russia's military invasion of Ukraine.

Therefore, the development of strategic communications in the Security Service of Ukraine is an urgent need today and a priority direction for improving state mechanisms of strategic communications, namely:

- developing the capabilities of units that perform tasks in the information environment, taking into account the practices of NATO Member States;

- improving coordination between the entities whose fields of activity are information components;

- development of capabilities of monitoring information threats in the information environment of Ukraine and abroad, analysis, forecasting and prompt response to them;

- formation and maintenance of a positive image of the Security and Defense Service among the population of Ukraine and the international community;

- acquisition of sufficient educational qualification level of the specialists of the Security and Defense Service, etc.

References

1. Pro stratehiyu staloho rozvytku «Ukrayina – 2020» : ukaz Prezidenta Ukrainy ; № 5/2015 vid 12 sichnya 2015 r. Ofits. vyd. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>

2. Pro deyaki pytannya reformuvannya derzhavnoho upravlinnya v Ukrainy na 2016-2020 roky : rozporyadzhennya Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 24 chervnya 2016 roku № 474-r. Ofits. vyd. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/249175778>

3. Pro Kontseptsiiu stratehichnykh komunikatsiy Ministerstva oborony Ukrainy ta Zbroynykh Syl Ukrainy : nakaz Ministerstva oborony Ukrainy vid 22.11.2017 № 612

4. Ofits. vyd. URL: http://www.mil.gov.ua/content/mou_orders/612_nm_2017.pdf.

Ковпак В.А.,

*доктор наук із соціальних комунікацій,
доцент, професор кафедри теорії комунікації,
реклами та зв'язків з громадськістю
Запорізького національного університету;*

Баранецька А.Д.,

*кандидат наук із соціальних комунікацій,
доцент кафедри теорії комунікації,
реклами та зв'язків з громадськістю
Запорізького національного університету
Україна, м. Запоріжжя*

ПРОТОНАРАТИВ: СОЦІОКОМУНІКАЦІЙНИЙ ПІДХІД

У суспільствах наратив завжди представляв одну з головних систем

осмислення дійсності та обміну знаннями, продукування та трансляції символічної, архетипної, естетичні моделі реальності для засвоєння культурних цінностей у вигляді конструкцій, схем, наборів понять, ідей, символів, ідеологем та архетипів тощо, що врешті складаються у гранд-наратив – «великий текст» – метатекст, так звану систему координат осмислення реальності, найпоширеніша форма якого, за словами М. Казакова, національна [4]. Термін «grand narrative» («master narrative», «metanarrative») ввійшов у науковий обіг завдяки Ж. Ліотару, який у своїх дослідженнях засвідчив у постмодерній традиції недовіру до метанаративів, їх тенденційну руйнацію через виникнення великої кількості «машин із виробництва картин світу», серед яких однією з перших дослідник називає релігію, далі – книги, кіно, телебачення і, врешті, інтернет [10]. Як опозиційну категорію Г. Бос пропонує переднаратив (антинаратив), що характеризується фрагментарністю, нелінійністю, відсутністю єдиної лінії, що можуть увірватися у контексти, заплутати їх [10]. На сьогодні явище наративу та його функціональні можливості активно вивчаються в контексті стратегічних комунікацій із позиції управління інформацією та її інтерпретації, конструюванням. Так, М. Генц представив концепцію публічного наративу «як підходу, що мотивує колективну дію. Публічний наратив забезпечує перехід глибинних цінностей людей в реальні дії» [5, с. 43]. Розглядаючи комунікативний інструментарій, Г. Почепцов розкриває феномени наративу та наративного контролю, зауважуючи, що віртуальне конструювання дійсності передбачає контроль за наративами, оскільки певні інформаційні контексти формують передумови для відповідних висновків [6, с. 84]. Багатогранність наративу як соціокультурного конструкту та специфіка його реалізації зумовлюють актуальність дослідження розмаїття його втілень та проявів.

Також наративні знання презентовані у розвідках таких дослідників, як С. Зенкін, В. Сиров, І. Троцук, О. Трубіна, В. Тюпа та ін.

За своєю природою наратив характеризується «подвійною референтною співвіднесеністю» (референтність як співвідношення когнітивної компоненти тексту та реальної дійсності): «предметною (об'єктивною співвіднесеністю з реальним світом) та когнітивною (ментальною), «мисленневою» (термін Н. Кобрині) («де спогади і пам'ять про прочитане, побачене, почуте набувають статусу денотату шляхом вербалізації найперше лексичних одиниць, які “референтційно зіставляються з процесами і видами пам'яті, а також елементами мови, які отримують подібні значення в контексті, метафорами і метафоричними висловлюваннями” [цит. за 1, с. 78]») референтністю [1, с. 78].

Це дає підстави уточнити судження Т. Шевченко, яка у своїй розвідці розрізняє, спираючись на російських дослідників І. Кузнецова, Н. Максимову [8], наративну та ментативну організацію текстів, наголошуючи на тому, що «наратив – це клас подвійно подієвих

дискурсивних практик, що поєднує в непочленовану якість висловлювання – референтне і комунікативне, то ментатив – ”висловлювання з розвинутою рецептивною інтенцією і креативною конструкцією», яке ”не просто інформує про стани чи процеси буття й мислення, але передбачає – як наслідок комунікативної події – певну ментальну подію (зміну картини світу) у свідомості адресата”» [7, с. 241]. Тож, вважаємо за необхідність уточнити, що коректніше, на нашу думку, у науковому дискурсі говорити про ментатив як про складник наративу, адже саме «співвідношення фікціонального і реального світу утворює “систему експліцитних чи імпліцитних культурних конвенцій, “кодів”» [1, с. 78], що, власне, і складає зміст наративу у хронотопі, у соціальному часі і просторі.

Проте, спостерігаємо ще одну тенденцію, суть якої полягає в розумінні ще одного чинника зміни картини світу – протонаративів, що розуміємо як смислові кейси «лідерів думок», публічних інтелектуалів. Особливо актуалізується практика протонаративів в інтернет-просторі, адже, як засвідчує І. Гудінова, дослідниця протонаративів як ціннісно-смислових регуляторів, оцінювачів істинності моральних домен соціокультурного знання на самопроектування особистості, «особистісні проекти часто мають за першоджерело протонаративні Інтернет-форми, які породжують особисті наративи та ментативи... протонаративи, ”смислові капсули”, в Інтернеті відображені у вигляді мотиваторів (мемів), демотиваторів (демів), висловів та думок видатних людей, афоризмів, народної мудрості які вважаються ”інформаційним благом”, новим рівнем постановки мети, енергозбереженням при новому смислоутворенні і при конструюванні нового смислообразу» [3, с. 145]. За цих обставин є ряд ризиків при формуванні нового «особистого наративу» (включення (або повна заміна) до базового першонаративу=протонаративу смислів «лідерів думок»), тому в цьому дискурсі важливо згадати про досліджений Г. Почепцовим наративний контроль, що, на його слушну думку, порівняно з медіаконтролем, є більш потужним засобом, «оскільки у такому випадку отримувач інформації відштовхує історії, які не відповідають його базовому наративу (прото-наративу)» [6, с. 84].

Привертають увагу зауваження І. Гудінової з її розвідок про психологічні особливості блогів щодо функціонального потенціалу цих «текстових мікроформ» [8, с. 1]. За її словами, парадокс виявляється в тому, що введення афоризмів, цитат (протонаративів) у текст «виводять криву нерозуміння до однозначного розуміння» [8, с. 1]. Розглядаючи протонаратив як результат осмислення конкретних життєвих подій людини, які втілено/відтворено у такій текстовій мікроформі, як блог, дослідниця робить припущення, «що афоризм, який виник в результаті

суб'єктивної інтерпретації життєвої події, здатен якісно структурувати і переструктурувати особистий досвід суб'єкта» [8, с. 3]. Водночас, протонаративи в інтернеті певним чином можна розглядати як соціокультурний смисловий «допінг» для самопроекування. Віднайдення влучних слів у протонаративі, які відтворюють стан і ціль, допомагає сконцентруватися на їх смислі та ввести їх у контекст свого життя і майбутніх подій [2, с. 3].

Таким чином, наприклад, активний користувач Фейсбуку, який слідує за постами публічних інтелектуалів, робить їх репости, отримує у соціальній мережі статус «пристрасного фаната» за численні вподобання на сторінці «лідера думок», знаходить у такому протонаративі – їх повідомленнях – готові оціночні судження щодо проблемних питань різноманітних дискурсів. Відповідно, у випадку, коли авторитетна думка (протонаратив) стає ціннісно-смисловим стартом для особистісних змін індивіда, відбувається вплив чужого переконання на його життя [2, с. 8].

«Відтак, так звана “проектнобрендова ідентичність у масовому суспільстві реалізується переважно у сфері вживання уже готових культурних форм, міфів, іміджів, тим самим відповідальність за себе, за самопроекування себе як бренду, розгортається переважно у сфері використання маскульту”» [цит. за 3, с. 145].

Протонаративи – це своєрідні соціокультурні конструкти, вагомий складник сучасного інформаційно-комунікаційного простору та репрезентанти відповідних смислів. За своєю природою вони є втіленням факту осмислення дійсності (життєвої ситуації, подій), відтворенням його авторського бачення та «проживання». Водночас, протонаративи стають певною платформою для подальших інтерпретацій довкілля.

Таким чином, соціокомунікаційний підхід до розуміння наративної організації тексту дає можливість вибудувати таку формальну структуру: гранд-наратив (як сукупність наративів, метатекст із концептуальною матрицею основних ідей; переважно, національний) → наративи (дискурсивні форми у вигляді конструкцій, схем, наборів понять, ідей, символів, ідеологем та архетипів тощо): протонаративи (смислові кейси «лідерів думок»)+ментативи (ментальні конструкти в мовленнєвих формах).

Список використаних джерел

1. Бистров Я. Англомовний біографічний наратив у вимірах когнітивної лінгвістики і синергетики : монографія. Івано-Франківськ : Кушнір Г., 2016. 320 с.

2. Гудінова І. Протонаратив як мікромотив з макро поведінкою при самопроекуванні особистості. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/708932/1/%D0%93%D1%83%D0%B4%D1%96%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B0%20%D0%86.%D0%9B.17.pdf>.

3. Гудінова І. Протонаратив як ціннісно-смислова основа

самопроектування в блогосфері. Актуальні проблеми психології. 2015. Т. 2. Вип. 9. С. 142–155.

4. Казаков М. Гранд-нарратив у історії. URL: <https://commons.com.ua/uk/grand-narativ-u-istoriyi/>.

5. Коник Д. Стратегічні комунікації : посібник для держслужбовців. Київ : б/в. 2016. 256 с.

6. Почепцов Г. Стратегічні комунікації: стратегічні комунікації в політиці, бізнесі та державному управлінні : навч. посіб. Київ : Альтерпрес. 2008. 216 с.

7. Шевченко Т. Особливості ментативу в сучасній українській есеїстиці. Науковий вісник МНУ імені В. О. Сухомлинського. Філологічні науки (літературознавство). № 2 (20), жовтень 2017. С. 240–250.

8. Гудинова И. Психология протонарративных истин отображенных в интернет мотиваторах и демомотиваторах. URL: <http://docplayer.ru/26750110-Psihologiya-protonarrativnih-istin-otobrazhennyh-v-internet-motivatorah-i-demovativatorah.html>.

9. Кузнецов И. Текст в становлении: оппозиция «нарратив-ментатив». Критика и семиотика. 2007. Вип. 11. С. 54–67. URL: http://www.philology.nsc.ru/journals/kis/pdf/CS_11/cs11kuznetsov_maksimova.pdf.

10. Почепцов Г. Нарративный инструментарий воздействия. Библиотека «Пси-фактора». Психология и общество. URL: <https://psyfactor.org/lib/narrative.htm>.

Кручиненко А.О.,

*магістрантка спеціальності «Інформаційна,
бібліотечна та архівна справа»*

*Кременчуцького національного університету
імені Михайла Остроградського;*

Бутко Л.В.,

*кандидат філологічних наук, доцент
доцент кафедри гуманітарних наук, культури і мистецтва*

*Кременчуцького національного університету
імені Михайла Остроградського*

Україна, м. Кременчук

ПОЯВА МЕРЕЖЕВИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ АГЕНТСТВ ЯК ВИМОГА ЧАСУ

Виникнення мережових інформаційних агентств, як і поява будь-якого нового засобу масової інформації, пов'язане із двома групами факторів – технологічними й соціальними. До технологічного відносять можливість створення й поширення інформації в глобальній мережі, відносно простоту створення такого інформаційного продукту для

авторів, можливість доступу, не обмеженого часовими й територіальними рамками для аудиторії [2].

Технологічні можливості створили сприятливе середовище для формування аудиторії, зацікавленої в оперативній інформації [1]. Вона концентрувалася навколо таких сфер, як політика, економіка, ідеологія, культура й інші. Ці фактори, у свою чергу, вплинули на соціальні передумови виникнення й наступного розвитку мережових інформаційних агентств [4].

Інтернет пропонує необмежений обсяг місця для зберігання інформації. І хоча реципієнт має доступ до неймовірної кількості інформації, вона надається йому у відсортованому й упорядкованому вигляді [4]. Архів стає частиною загального продукту редакцій, завжди доступної реципієнтові. При цьому весь великий архів оснащений пошуковою машиною, що дозволяє знаходити редакційні матеріали, упорядковані по датах, темах і відділах. Читач може легко скласти загальне враження й зробити огляд якої-небудь теми по днях, за тижні, місяці, роки [2].

Звичайно ЗМІ визначають як сплав усіх існуючих текстових, ілюстративних, аудіо- і відеотехнологій. Тобто вони посередником у передачі інформації через упровадження всіх існуючих технічних засобів, і характеризуються стиранням меж між масовим й індивідуальним спілкуванням [1].

За допомогою електронних ЗМІ інформацію можна подати не лише у вигляді тексту, а й додати фото, яке представляє деталі подій, наочно фіксує ту чи іншу подію, звук, що підсилює емоційний вплив, анімацію, яка є аналогом відео [1].

Користувач електронних ЗМІ має можливість швидко фільтрувати інформацію, а також відгукнутися на неї за допомогою електронної пошти E-Mail, дослідженням банків даних й архівів, участю в опитуваннях, голосуваннях тощо [2].

Отже, поява мережових інформаційних агентств досить позитивно впливає на сучасне суспільство. Сьогодні у зв'язку з невинним зростанням значення й ролі інформагентств на інформаційних ринках світу спостерігається збільшення наукового інтересу до розгляду питань їхньої діяльності. Свідченням цього є поява впродовж останніх років багатьох досліджень, присвячених інформагентствам [3].

Список використаних джерел

1. Аньес І. Пишемо для газет: підручник із журналістики. Київ : ВД «Києво-Могилянська академія», 2013. 544 с.
2. Вайшенберг З. Новинна журналістика : навчальний посібник. Київ : Академія Української Преси, 2011. 262 с.

3. Здоровега В. Теорія і методика журналістської творчості : підручник. Львів : ПАІС, 2004. 268 с.

4. Каппон Р. Дж. Настанови журналістам Ассошіейтед Пресс : професійний poradник. Київ : ВД «Києво-Могилянська академія», 2005. 158 с.

*Лебідь Н.М.,
кандидат філологічних,
доцент кафедри теорії комунікації,
реклами та зв'язків з громадськістю
Запорізького національного університету
Україна, м. Запоріжжя*

КОМУНІКАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ФОРМУВАННЯ ІМІДЖУ УКРАЇНИ В ІНОЗЕМНИХ ЗМІ (ДІАХРОНІЧНИЙ АСПЕКТ)

Міжнародний імідж будь-якої держави є надзвичайно важливим, особливо на сучасному етапі історії світової спільноти. Імідж країни свідчить про її економічну й політичну силу, процвітання та високий рівень культурного розвитку і є показником авторитетності й успішності дій тієї чи іншої країни на світовій арені. Позитивний імідж держави безпосередньо пов'язаний зі ставленням до нього світової спільноти, від чого залежить і рівень патріотизму країни та її мешканців. Натомість утвердження негативного її сприйняття у світі є перешкодою на шляху захисту національних інтересів, ефективної партнерської співпраці з міжнародними організаціями, отримання тієї ж фінансової допомоги в умовах кризи.

У сучасній журналістичнознавчій науці проблема формування зовнішнього образу України мас-медіа, зокрема англomовними, ще не має цілісного, комплексного відображення. Тому аналіз доробку наукових статей про імідж України у друкованих ЗМІ США та Європи дозволяє простежувати динаміку кількості повідомлень про Українську державу, їх емоційне навантаження (позитивний чи негативний образ України та українців), контент (тематику публікацій).

Імідж України значною мірою залежить від змісту, характеру й координації дій її державних органів на міжнародній арені. Так, теоретичні концепції іміджу досліджували: Д. Богуш та В. Чалий (міжнародний імідж України та його перспективи), Т. Грінберг та В. Терещук (типологія іміджу та засоби формування зовнішньополітичного іміджу держави), О. Поліщук (інформаційний аспект міжнародного іміджу держави), Д. Ольшанський (основні компоненти іміджу та його характеристики; механізми формування).

В умовах існуючої тенденції до підвищення відкритості політичного простору, основою впливу на образ країни є ефективне проведення державної політики в засобах масової інформації. Ключову роль відіграє інформаційно-комунікаційний простір, через яке відбувається трансляція будь-яких повідомлень; в рамках якого відбуваються акції та інтеракції політичних суб'єктів. Засоби масової комунікації стали головним інструментом для розповсюдження повідомлень, які впливають на суспільну свідомість, на формування іміджу взагалі й позитивного зокрема. Демократизація суспільства, зростання інформаційної активності та споживання викликали до життя нове визначення інформаційних технологій як засобів управління суспільною свідомістю. До таких засобів належать виборчі технології, рекламні технології, політичні технології в соціальній сфері, а також технології зв'язків із громадськістю, до яких належать комунікаційні технології.

Головні дослідження комунікаційних технологій зроблені у працях І. Бондаренко, В. Вашкевича, М. Койта, В. Корнєєва, М. Маркова, В. Різуна, Г. Почепцова, О. Холода. Сучасні комунікаційні технології слід розглядати з позицій журналістського медійного дискурсу, що має міждисциплінарний характер. Так, за І. Бондаренко, «соціально-комунікаційні технології спрямовані насамперед на організацію комунікаційного простору та часу, на формування постійного діалогу між суспільними інститутами, на створення комунікаційної зони комфорту для кожного суспільного індивіда» [1, с. 199], що можуть бути застосовані й при вивченні національних та міжнародних інституцій. Міжнародна думка стає ключовим елементом у формуванні відносин між країнами, а роль ЗМІ у цих відносинах дуже велика. Медіа-простір здатен маніпулювати і задавати напрямок у міжнародній політиці. Розглядаючи комунікаційні технології як «сукупність засобів трансформації громадської думки» [2, с. 163], стверджуємо, що ЗМІ відіграють головну роль у формуванні громадської думки, вони є провідним каналом отримання достовірної інформації, сприяють формуванню позитивного сприйняття держави на міжнародній арені.

Джерельною базою дослідження стали англомовні газети The New York Times, Financial Times, The Guardian, The Wall Street Journal і сайти CNN та The USA Today за 2010-2015 та 2018-2019 роки, в яких вивчалися засоби створення іміджу України (як мовні, так і візуальні засоби).

Активно за подіями в Україні світова преса почала стежити 21 листопада 2013 року, з того моменту, як на Майдані Незалежності в Києві розпочалися перші акції протесту. Матеріали про Україну на шпальтах англомовних періодичних видань присвячені ситуації на

Півдні та Сході України протягом 2014–2015 років. Така інформація не може вимальовувати позитивну картину в очах читачів, однак деякі матеріали свідчать про підтримку українців та про засудження агресивних дій з боку Росії. Так, письменник і політолог Бен Джуда на сторінках *The New York Times* написав статтю «Arm Ukraine or Surrender» (Озброїти Україну або капітулювати) про те, що президент Росії Володимир Путін лишив Заходу два варіанти на вибір і обидва вони ризиковані: або США та Європа змушені будуть почати озброювати Київ, або змусили українців здатися і дозволити Путіну ділити Європу, як йому заманеться. Політолог переконаний, що легкого виходу з цієї кризи немає.

Негативно маркованим є матеріал на тему «A Visit to Europe's Absurd New Border» (Відвідування нового абсурдного європейського кордону), що був опублікований на сайті он-лайн-видання *International Herald Tribune*. Матеріал для оглядового репортажу був узятий із німецького видання, на яке не було надане посилання, на що вказує приміткою у кінці матеріалу «Translated from the German by Christopher Sultan» (перекладено з німецької Крістофером Султаном). Із самого початку своєї статті автор затверджує своє ставлення до ситуації, що сформувалася на східних територіях України: «Кілометр звідси, починається територія «Донецької народної республіки», до якої українці ставляться як до ворожої та як до цитаделі терористів».

За результатами контент-аналізу – найчастіше вживана категорія «Україна» з позитивними відтінками має місце на шпальтах газети *The New York Times* та на сайті CNN. Тут позитивний образ країни створюється завдяки таким лексичним одиницям, як: ЄС, євроінтеграція, єврокомісія, розширення ЄС, європарламент. Менш уживаною є категорія на позначення розвитку, реформ і представлена такими словами: реформи, реформування, європейські стандарти, потенціал, інтеграція, розвиток відносин. Проте поруч із позитивними характеристиками України, присутні також і негативні конотації при оформленні публікацій, наприклад, порівняння України із Німеччиною періоду холодної війни на он-лайн виданні *International Herald Tribune*.

Тема розвитку є маркером подальшого шляху України як дійсного члена Європейського Союзу, а саме шляху реформування, боротьби з корупцією та використання свого потенціалу. Саме це формує позитивне ставлення США та європейських країн до нашої держави. Її багання вдосконалюватися та розвиватися схвалюється.

Отже, в тематичному плані основна увага в проаналізованих публікаціях приділяється: відносинам з Росією, США, впливовими країнами Західної Європи; проблеми з Росією (під впливом Росії);

ситуації в країні загалом, зокрема, у сферах економіки та політики; реформам в Україні; боротьбі з корупцією; відносинам України з міжнародними фінансовими установами; ситуації в українській енергетиці та в газовій сфері; досягненням українських спортсменів.

Уявлення іноземних громадян про Україну в цілому є поверховим, фрагментарним і переважно негативним. Так, закордонні ЗМІ в період 2010-2015 років друкують матеріали переважно про корумпованість української влади, розквіт злочинності, економічну нестабільність. Англомовні читачі періодичних видань Америки та Європи зацікавлені в таких питаннях, як зовнішня політика нового президента України, інтеграція України до ЄС та НАТО, її майбутні стратегічні плани в межах цих організацій, відносин в майбутньому з Росією, ситуація з інвестиційним кліматом в українському секторі атомної енергетики і проблеми з урановими запасами, європейська інтеграції держави.

Під час аналізу електронних ресурсів таких як «The Guardian» та «The USA Today» за 2019 рік було виявлено невтішні тенденції: новини про Україну мають більш негативний та шокуючий характер, зображення передають воєнні події, політичну, економічну та гуманітарну кризи, екологічну катастрофу.

Видання «The Guardian» у рубриці «The Observer» висвітлює матеріал на тему «Чорнобиль, Україна: варіант ядерної відпустки», де показує ситуацію з туризмом до забороненої зони. Жахи покинутих осель, а також текст створюють картину утопії. Автор статті приїздить на екскурсію разом із власником турагентства, що проводить тури в такі місця. Фотографії передають всю моторошну атмосферу місця, адже на тлі зруйнованих атракціонів, покинутих іграшок, неможливо не зачепити читача.

Європейські ЗМІ також пильно слідкують за життям України. Так, німецька газета «Suddeutsche Zeitung» публікувала, що Німеччині необхідно підтримувати вже экс-президента Петра Порошенка, послаблення його влади призведе до посилення Росії у Європі. «Немає ніяких сумнівів, що режим українського президента Порошенко пов'язаний з важкими правовими порушеннями ... Проте, яким би він не був, в інтересах Берліна – допомогти Порошенку в його протистоянні з Кремлем, щоб Путін не зміг втілити в життя свої імперіалістичні мрії», – підкреслює автор статті. Журналіст також зазначає, що розлад України приведе, до відчутного зростання енергетичної залежності від Росії.

З обранням нового президента на весні 2019 р., Україна ще не підняла свій рейтинг в очах міжнародного медіапростору. Так, вже на початку політичної кар'єри В. Зеленського, а саме під час

передвиборчої кампанії «The New York Times» писали, що «Вільні вибори та можливий демократичний перехід влади в Україні також підкреслить можливість країни щодо тіснішої торгівлі та політичної інтеграції з Європейським Союзом, що було метою протестуючих, які вийшли на вулиці в 2014 р., протистояти російському авторитаризму». Але у цій же статті, автори наголошують на зв'язку Зеленського з олігархом Коломойським, а саме роблять акцент на тому, що президентство першого вигідно лише другому, а не країні в цілому.

До президента України у цій ситуації більшість ЗМІ ставиться нейтрально, але є і негативні відгуки. Так «The New York Times» показує, що В. Зеленський є лише посередником у справі імпічменту Д. Трампа, його ж особистої думки не запитав жоден іноземний журналіст. Тому можна вважати, що Україна ніяк не виграє у такому піарі, а її образ, що тільки набирає світової популярності, паплюжиться. Ця ж тема висвітлена й у німецькій газеті «Die Zeit», що наголосила на тому, що Київ причетний до скандалу, який вплине, якщо не визначить, майбутню президентську виборчу кампанію в США. «Зеленський хотів використати інтерв'ю – а також телефонну розмову липня – для просування своєї « нової України » та забезпечення підтримки президента США. З іншого боку, Д. Трамп зацентрував увагу на монолог про « полювання на відьом », демократа проти нього. ». Головний меседж цієї статті, знову ж таки висвітлюється у негативному світлі.

У зарубіжних медіа було виявлено суттєву кількість повідомлень, що стосувалися міжнародних відносин України з іншими країнами світу. У публікаціях західних ЗМІ про відносини України з США присутні як роз'яснення, так і звинувачення, інформація журналістами подається з балансною тональністю, тобто містить і позитив, і негатив; для російських медіа характерна інформативність з нейтральною позицією. Повідомлення, що стосуються відносин України з Європейським Союзом у даний оглядовий період були виявлені переважно на російських сайтах. Газотранспортні проблеми, що безпосередньо торкаються України, роз'яснюють західні мас-медіа, натомість російські – лише констатують факти.

Актуальними темами, що висвітлюються у обраних інформаційних ресурсах про Україну впродовж 2018–2019 року залишаються:

вплив Америки на політику України, вибори в країні;

перемови президентів України і США;

грошова допомога країні від Міжнародного та Європейського банків.

Концентрування уваги на подібних темах посилює інформаційну напруженість, що підвищує використання вкорінених, стереотипних

поглядів на українську політику і українське суспільство.

Таким чином, образ України є досить невизначеним, однак, якщо в публікаціях за період 2010–2015 років зарубіжні ЗМІ вимальовували Україну як жертву та країну, якій необхідна підтримка у боротьбі з внутрішньою нестабільністю, слабким розвитком та зовнішнім агресором, то в сучасних публікаціях 2018–2019 роках прихильність до України зменшилась, а імідж формується з використанням негативно-забарвлених ключових слів. Усвідомлення необхідності створення власного позитивного образу є нагальною потребою для України як держави, що прагне утвердити себе на міжнародній арені і зайняти гідне місце в світовому співтоваристві. Відповідно, активне просування на міжнародній арені інформації про потенціал та перспективи розвитку України, про позитивні зрушення в українському суспільстві має стати важливим напрямом зовнішньої політики України.

Список використаних джерел

1. Бондаренко І. Комунікаційні технології у контексті філософії соціальної інженерії. Вісник Львівського університету. Серія Журналістика. Львів. 2014. Вип. 39. С. 194–201.
2. Холод О. Комунікаційні технології : підручник. Київ: Київський міжнародний університет, 2011. 312 с.

Микитів Г.В.,

*ст. викладач кафедри видавничої справи та редагування
Запорізького національного університету
Україна, м. Запоріжжя*

ОФОРМЛЕННЯ ДОВІДКОВО-ПОШУКОВОГО АПАРАТУ В НАВЧАЛЬНИХ ВИДАННЯХ

Навчальні видання С. Г. Антонова [1], М. С. Тимошик [4] та інші відносять до особливо складних у редакторській і видавничій діяльності. Така складність, на думку дослідників, зумовлена їх змістовою та структурною специфікою. З одного боку, тексти для навчальних видань виконують чи не найвідповідальніші функції: інформаційну, пізнавальну, виховну – вони мають безпосереднє відношення до формування в читача не лише базових знань, а й основних етичних норм, моральних засад особистості. З іншого, такі видання потребують складнішої внутрішньої конструкції, вибудова якої значною мірою залежить саме від умінь і навичок як автора, так і його редактора [5, с. 301].

Інформативність видання залежить не лише від його змісту та оформлення, але й від систематизації та організації інформації, що

робить видання зручним у користуванні. Елементи, що полегшують користування виданням, допомагають орієнтуватися в ньому, шукати необхідний матеріал, керують послідовністю читання, різнобічно розкривають його зміст, формують його довідково-пошукову систему. До таких елементів здебільшого належать: колонтитули, колонцифри; покажчики; переліки; словники; бібліографічні та інші списки; посилання, зноски; зміст; вихідні відомості; довідки та пояснення, що виносяться у віріз на поля; деякі види заголовків, що мають вигляд перехресних посилань.

Як зазначає В. Е. Шевченко, особливо важливе значення ці елементи мають у навчальних, довідкових виданнях, технічних і спеціальних журналах, електронних та мережевих публікаціях. Читачі найчастіше починають знайомство із виданням саме з довідкових елементів: переглядають зміст, алфавітний покажчик, адже там перераховані всі теми і поняття, що розглядаються у виданні [7, с. 475–476].

Особливості оформлення довідково-пошукового апарату розглядали такі дослідники, як Д. В. Васишин та О. М. Васишин [2], В. П. Ткаченко, І. Б. Чеботарьова, П. О. Киричок, З. В. Григорова [6], Н. З. Рябініна [3] та інші.

Оскільки у дослідників немає єдиної думки про те, які елементи складають довідково-пошукову систему видання, то розглянемо тільки окремі з них: колонтитули, колонцифри, покажчики, посилання і переліки.

Для аналізу були обрані такі навчальні видання: Партико З. В. «Загальне редагування: нормативні основи» (посібник, 2011), Сава В. І. «Основи техніки творення книги» (посібник, 2000), Тимошик М. С. «Історія видавничої справи» (підручник, 2007) та «Книга для автора, редактора, видавця» (посібник, 2006), Шевченко В. Е. «Художньо-технічне редагування» (підручник, 2010).

Одним із найпоширеніших елементів довідково-пошукового апарату видання є колонтитул. Оскільки колонтитул та колонцифра часто утворюють одне ціле, то вважаємо, що доцільно розглядати їх разом. Також важливо зазначити, що колонцифра не проставляється на титульних сторінках.

У навчальних виданнях В. І. Сави та З. В. Партика колонтитули відсутні. У виданні першого автора колонцифра стоїть на кожній сторінці, починаючи з третьої, знизу із зовнішньої сторони. Нумерація сторінок у посібнику З. В. Партика починається з четвертої сторінки знизу із зовнішнього боку. Колонцифра не проставляється на останніх сторінках кожного розділу.

У навчальних виданнях В. Е. Шевченко та М. С. Тимошика

колонцифра знаходиться у складі колонтитула. У підручнику «Художньо-технічне редагування» колонцифра починається з четвертої сторінки зверху із зовнішнього боку, не нумерується сторінка із вступом та кожна сторінка із початком нової теми. Колонтитул набраний рубаним шрифтом великими літерами та виключений по внутрішньому краю. На лівій сторінці розміщений номер сторінки та назва теми, а на правій – назва розділу.

У посібнику М. С. Тимошика нумерація починається із шостої сторінки зверху із зовнішнього боку. Колонцифра не проставляється на шмуктитулах та на сторінках, на яких розпочинається новий розділ. Колонтитул, як і попередньому виданні, виключений по внутрішньому краю. Ліва сторінка містить номер розділу, а права – назву, яка набрана великими літерами. Колонцифру та колонтитул розділяє пряма лінійка.

У підручнику «Історія видавничої справи» нумерація також починається із шостої сторінки зверху із зовнішнього боку. Номер не проставляється на шмуктитулах. Колонтитул розміщений на обох сторінках: зліва – назва розділу, виділена великими літерами, справа – назва підрозділу. Текст на колонтитулі виключено по внутрішньому краю. Колонтитул та колонцифра відбиті від основного тексту лінійкою. Колонтитули покажчиків відбиті подвійною лінійкою.

Отже, колонтитули та колонцифри у виданнях виконують свої основні функції: пошук інформації та інформаційну орієнтацію. Найбільш розповсюдженим є верхній колонтитул. Колонцифру найчастіше розташовують на зовнішній межі формату набору знизу або зверху. Оскільки в навчальних виданнях колонтитул та колонцифра є важливим засобом пошуку інформації, то їх виділяють шрифтовими та нешрифтовими засобами.

Орієнтують читачів у виданнях і покажчики. У навчальному виданні З. В. Партика «Загальне редагування» предметний покажчик розташований наприкінці посібника. У ньому подаються основні терміни, які зустрічаються у виданні. Текст покажчика розбитий на дві колонки. Назви розміщені в алфавітному порядку, кожна починається з нового рядка з великої літери. Після неї проставляються сторінки, на яких можна знайти необхідну інформацію. На першій сторінці покажчика є зноска, у якій зазначається, що покажчик об'єднує два види – предметний та іменний. Він охоплює всі розділи посібника від вступу до висновків. У покажчику подано вжиті у виданні терміни едитології та прізвища. Посилання подані лише на ті сторінки, де вводяться чи розкриваються терміни, а також вжиті прізвища.

Також наприкінці видання поданий предметний покажчик у посібнику М. С. Тимошика «Книга для автора, редактора, видавця».

Назви починаються з нового рядка з великої літери, розташовані в алфавітному порядку. Після кожної подаються номери сторінок. Текст розбитий на дві колонки. Перед першим словом з нової літери зроблений відступ. А перша літера першого слова виділена напівжирним накресленням шрифту.

У підручнику М. С. Тимошика «Історія видавничої справи» довідкову-пошукову систему складають покажчик імен, географічний покажчик та покажчик видавництва і друкарень. Вони оформлені однаково: текст розбитий на дві колонки, назви розміщені в алфавітному порядку після назви є посилання на сторінки, а між останнім словом на одну літеру алфавіту та першим словом на іншу використаний міжрядковий інтервал.

У виданні усі види покажчиків розміщують наприкінці. Найменування кожного елемента починають з нового рядка без абзацного відступу. Номер сторінок розміщують після проміжку шрифтом тієї ж гарнітури, що й текст покажчика. У навчальних виданнях зазвичай подається єдиний алфавітно-предметний покажчик.

У посібнику З. В. Партика читача у змісті видання орієнтують також такі переліки:

- список скорочень. Розміщений на початку після змісту, поданий на спуску. Містить основні скорочення та аббревіатури, пов'язані з видавничою справою та редагуванням, які містяться у виданні;

- список літератури. Поділений на літературу з загального редагування, з редагування галузевої літератури, з творчого редагування, з видавничої діяльності та літературу до кожного розділу. Також список літератури частково охоплює джерела, вказані в посторінкових примітках. Водночас він містить деякі загальновідомі джерела, на які нема посторінкових посилань. У зносках зазначається, що спершу подана загальна навчальна та наукова література. Далі джерела до кожного розділу книги вказані окремо. Якщо джерело стосується кількох тем, автор подавав його у відповідних розділах кілька разів. Список має рекомендаційний характер. Також уведено велику кількість іноземних джерел. Прізвища та ініціали авторів бібліографічного опису виділені курсивним накресленням.

Подібно оформлена бібліографія і в навчальному виданні «Основи техніки творення книги»: наведені праці вітчизняних і зарубіжних дослідників, стандарти. Перше слово кожного бібліографічного опису виділене курсивом, список пронумерований.

Список рекомендованої літератури до всього курсу поданий наприкінці в підручнику М. С. Тимошика «Історія видавничої справи». Прізвища та ініціали авторів у бібліографічному описі виділені

курсивом. Подібно оформлені і списки рекомендованої літератури, які знаходяться після кожної теми.

Практичний посібник М. С. Тимошика «Книга для автора, редактора, видавця» містить лише список рекомендованої літератури, розділений на нормативні видання, довідкові, підручники та навчальні посібники, видання з окремих аспектів видавничої справи та редагування, зарубіжні видання. Перше слово чи прізвище автора кожного бібліографічного опису виділене курсивом.

У підручнику В. Е. Шевченко «Художньо-технічне редагування» список літератури розміщений наприкінці видання і поділений на закони України та нормативні документи, основну та додаткову літературу. Список пронумерований, у кінці кожної теми є перелік посилань на основний список літератури.

У всіх проаналізованих виданнях переліки складають списки літератури. Зазвичай список використаних джерел до всього видання розміщують після твору і додатків до нього з нової сторінки. Перелік літератури до розділів розміщують у підверстку до них як додатковий текст, або наприкінці видання із зазначенням назви розділу. Виділення в бібліографічних списках прізвищ авторів або назв роблять відповідно до концепції видання.

Отже, основними елементами довідково-пошукового апарату проаналізованих видань є колонтитули та колонцифри, покажчики і переліки. Дослідження показало, що в більшості проаналізованих навчальних видань для вищої школи оформлення цих елементів подібне, зокрема колонцифру розміщують вгорі або внизу із зовнішнього боку; колонтитул містить переважно назви розділів та підрозділів; покажчики розбиті на дві колонки, а назви подані в алфавітному порядку; найпопулярнішими переліками є список літератури та скорочень. Перспективним є дослідження оформлення словників, посилань, зносок і змісту в навчальних виданнях.

Список використаних джерел

1. Антонова С. Г. Редакторская подготовка изданий : учебник. Москва : МГУП, 2002. 468 с.
2. Василюшин Д. В., Василюшин О. М. Технологія набору та верстки : навч. посіб. Львів : Укр. акад. друкарства, 2011. 272 с.
3. Рябинина Н. З. Технология редакционно-издательского процесса : учеб. пособие. Москва : Логос, 2008. 256 с.
4. Тимошик М. С. Издавнича справа та редагування : навчальний посібник. Київ : Наша культура і наука, 2004. 224 с.
5. Тимошик М. С. Книга для автора, редактора, видавця : практичний посібник. Київ : Наша культура і наука, 2006. 560 с.

6. Ткаченко В. П., Чеботарьова І. Б., Киричок П. О., Григорова З. В. Енциклопедія видавничої справи : навч. посібник. Харків : ХНУРЕ, 2008. 320 с.

7. Шевченко В. Е. Художньо-технічне редагування : підручн. Київ : ПАЛИВОДА А. В., 2010. 516 с.

*Плеханова Т.М.,
кандидат філологічних наук, доцент,
завідувач кафедри видавничої та справи
та редагування
Запорізького національного університету
Україна, м. Запоріжжя*

ВИКОРИСТАННЯ МУЛЬТИМЕДІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ПРИ СТВОРЕННІ ЕЛЕКТРОННОГО ПІДРУЧНИКА

Перехід України до високотехнологічного інформаційного суспільства зумовлює необхідність глибокого оновлення системи освіти, яка є основою розвитку країни, запорукою її майбутнього. Одним із вирішальних чинників модернізації системи освіти є створення нового покоління засобів навчання, зокрема комп'ютерних, які поєднують досягнення сучасної педагогічної науки з потужними можливостями інформаційних технологій. Такою інформаційно-педагогічною та видавничою технологією є електронний підручник. Цей новітній різновид видавничої продукції повинен урізноманітнювати, полегшувати процес передачі й отримання якісних та нових знань і викладачам, і студентам.

Актуальність теми дослідження зумовлюється тим, що в нашій країні новітні технології у створення підручників почали впроваджуватися лише останні кілька років. Але такі аспекти, як розробка, структура новітніх різновидів видавничої продукції ще майже не досліджені, хоча входження національної освітньої системи в Європейський простір та використання інноваційних технологій у навчанні є важливою передумовою переорієнтації суспільної свідомості на вищий технологічний рівень.

Мета статті – аналіз специфіки створення та структурних елементів електронного підручника як різновиду видавничої продукції.

Поряд з традиційними технологіями навчання такими, як книга, навчальний відеофільм, заняття з викладачем в середній та вищій школах з'являється велике число електронних видань. Їхня варіативність коливається від стандартних гіпертекстових підручників до комплексних систем дистанційного навчання. Тому проблема

створення і використання електронних підручників та посібників стає все більш актуальною.

За визначенням А. А. Гречихіна, «електронний підручник – це електронний документ, створений за допомогою спеціального програмного забезпечення, який зберігається на вінчестері або на дисках, може бути прочитаний з екрана спеціального пристрою відображення інформації (монітора або проектора) і бути роздрукованим на папір за допомогою принтера чи плоттера» [2, с.156].

Принципами розробки сучасних електронних підручників є: а) презентація інформації з використанням всього спектру мультимедійних даних: тексту, графіки, аудіо, відеоанімації; б) розвинені можливості пошуку і навігації в поєднанні з широкою інформаційно-довідковою базою; в) об'єктивна і всебічна система контролю знань (тести); г) можливості інтерактивного зв'язку студента і викладача з використанням мережних технологій (Internet, ICQ, IRC – для письмового контакту, SKYPE – для відеозв'язку) .

В. М. Антонов [1] виділяє 7 етапів створення електронного підручника.

Перший етап: технічна пропозиція, зроблена на основі навчальних потреб і цілей навчання – на цьому етапі аналізується ситуація, що склалася в освіті, з використанням комп'ютерних навчальних систем.

Другий етап: планування розробки, фінансування і склад групи розробників – тут установлюються терміни реалізації окремих етапів розробки і всього продукту в цілому, призначається кінцева дата його випуску.

Третій етап: розробка змісту курсу – на цьому етапі проводиться аналіз навчального плану і складу слухачів, відбувається визначення стратегії курсу, розробляється сценарій інтерактивної взаємодії програми з користувачами.

Четвертий етап: опис курсу – тут визначаються всі інформаційні фрагменти курсу: текстові, анімаційні, звукові та відео.

П'ятий етап: реалізація курсу – на цьому етапі відбувається вибір техніко-програмних платформ і безпосереднє програмування за допомогою обраної системи.

Шостий етап: випробування і тестування – починається випробування розробленого додатка, проводиться серія тестів з метою виявити помилки програмування. Після низки перевірок на апаратну сумісність команда контролю за якістю виносить свій висновок і пропонує перелік недоліків, виявлених у ході випробування, що мають бути виправлені розробником.

Сьомий етап: експлуатація і впровадження – на цьому етапі

відбувається впровадження цілком закінченої комп'ютерної системи навчання в освітні установи. Розробляється план занять з використанням цієї системи і починається її експлуатація.

«Для створення електронних підручників застосовується мова C++, VisualStudio, JavaInternet та ін. Також під час створення електронних підручників використовувалася технологія Web-дизайну. Web-сервер служить для організації спілкування учня і викладача, зберігання доповнень і змін до основного навчального матеріалу і контрольного тестування» [3, с.23].

Сучасна електронна книга так само, як і друкарська, складається зі сторінок, проте, на відміну від звичайної, її сторінки утворюють не лінійну, а мережеву структуру. У кожному вузлі мережі – сторінці книги – міститься інформація, презентована не тільки у вигляді тексту, але і у вигляді графіки, анімації, звуку, живого відео. За виділеними ключовими словами і зонами екрану читач може здійснити переходи на інші сторінки книги і одержати таким чином роз'яснювальну і супутню інформацію; визначення понять, що зустрічаються у тексті; інформацію, пов'язану асоціативно з тим, про що йде мова; слайди, що ілюструють текст, та анімаційні фрагменти, довідковий матеріал і багато що інше.

Користування читача такою мережею є не тільки цікавим, але й зручним. Мережева структура містить лінійні ділянки, рух якими здійснюється за принципом „наступний – попередній”. Крім того, як і в звичайній книзі, тут є прямий доступ до окремих розділів, який здійснюється за допомогою піктографічного меню. Прямий доступ до інформації можливий також за допомогою індексу, що є аналогом наочного (алфавітного) покажчика. Усвідомлений і контрольований рух від сторінки до сторінки забезпечується прямими гіперпереходами і піктограмою „крок назад”. На додаток до цих засобів навігації, книга забезпечена призначеними для користувача закладками, які забезпечують швидкий прямий доступ до сторінок, що цікавлять читача. У книгу вбудовуються візуальні бази даних, що дозволяють недосвідченому в роботі з базами даних читачу одержати потрібну інформацію простим вибором піктограм [2, с. 71].

Гіпертекстова структура електронного підручника природно підтримує положення про диференціацію матеріалу. По-перше, ієрархічні зв'язки будуються за значущістю матеріалу; по-друге, утворюють смислові логічні ланцюжки за логікою викладення та на підставі асоціацій. Зображення фрагменту матеріалу у певному форматі екрана теж висуває вимоги до його структурування. Традиційний розподіл матеріалу (на розділи, параграфи тощо) відіграє в електронному підручнику роль змісту, орієнтаційної карти матеріалу.

Текстові компоненти мають елементи переходу в позатекстові структури: „Ілюстративний матеріал” та „Апарат організації засвоєння”. Ілюстративний матеріал електронного підручника має те ж саме призначення, що і традиційного підручника – посилити пізнавальний, ідейний, естетичний та емоційний вплив навчального матеріалу на учня або студента, забезпечити успішне засвоєння теми.

Система пошуку в електронному підручнику складається з індексного і повнотекстового пошуків. При індексному використовується набір показчиків (іменний, категоріальний показчик, показчик схем, відеофрагментів та ін.), кожний з яких містить набір ключових слів. Оскільки набір показчиків і ключових слів визначається при створенні підручника, це дозволяє автору виділити найважливіші одиниці пошуку. Повнотекстовий пошук може проводитися у всіх розділах, або по вказаному розділу. Всі ці можливості добре знайомі з пошукових систем Інтернету, але поки що рідкісні в електронних підручниках [4, с. 22].

Таким чином, системи пошуку і навігації засновані на текстовій презентації інформації. Оскільки текстова інформація точно синхронізована зі звуком й ілюстративним матеріалом, всі можливості пошуку і навігації доступні в звуковому та відео режимі.

Електронні підручники містять багатий довідковий матеріал, зокрема словник термінів, біографії і портрети учених, інтернет-адреси журналів, бібліотек, центрів навчання і т. д. для пошуку додаткової інформації.

Контроль знань в електронному підручнику здійснюється за допомогою тестування. Розроблена система тестування повинна задовольняти такі вимоги: 1) об'єктивність результатів тестування; 2) повнота обсягу матеріалу; 3) залучення елементів навчання в процес тестування; 4) можливість повторного тестування. Можуть використовуватися два різні типи тестування: вибір одного з декількох варіантів відповідей і встановлення відповідності між елементами з двох груп. Крім того, для перевірки знання термінології можуть використовуватися термінологічні кросворди, тести.

Отже, електронний підручник – результат новітніх комп'ютерних технологій. Проблема його створення і використання стає все більш актуальною, оскільки цей вид видавничої продукції повинен урізноманітнювати, полегшувати процес передачі й отримання якісних і нових знань.

Список використаних джерел

1. Антонов	В.	Електронний	підручник.	URL:
http://www.unicyb.kiev.ua/~vant/ua/ebook.htm		(дата		звернення

24.12.2019).

2. Гречихин А. Электронный учебник: принципы построения, создания и эксплуатации. М : Наука, 2016. 413 с.

3. Глазов Б. Комп'ютеризований підручник – основа нової інформаційно-педагогічної технології. Педагогіка. 2013. № 6. С. 22–26.

4. Деревнина А. Принципи створення електронних підручників. Дистанційне та віртуальне навчання. 2017. № 10. С. 20–23.

Романюк Н.В.,

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри видавничої та справи та редагування
Запорізького національного університету
Україна, м. Запоріжжя*

ІСТОРІЯ ЕВОЛЮЦІЇ ФОРМИ КНИГИ

Становлення сучасної матеріальної будови книги відбувалося не одне століття, однак і зараз не можна категорично стверджувати, що нинішня форма є останньою в її історії.

Історія книги, зокрема її структура, форма, була в центрі уваги таких дослідників, як К. Кошко, В. Овчиннікова, М. Тимошика. Так, К. Кошко зосереджує увагу на виникненні письма як засобу передачі інформації, що й зумовило конструктивні особливості книги [2, с.110]. В. Овчинніков [4] і М. Тимошик [7] виділяють період рукописної та друкованої книги. На сьогодні Ю. Палеха виокремлює і третій період – мультимедійної книги, або електронної [5].

Прообразом перших рукописних книг, на думку М. Тимошика, «є тексти, які писали на кам'яних скелях у пустелях, у печерах, на стінах палаців, окремих великих плитах і спеціально підготовлених для цього стелах» [7, с. 21].

Отже, перший період характеризується тим, що на форму книги впливали первинні матеріали, з яких її виготовляли. Насамперед це місцеві матеріали для письма – глина (Месопотамія), папірус (Єгипет), пальмове листя (Індія), камінь, пергамент (Греція і Рим), береста (Русь. До нашого часу збереглися Берестяні грамоти), дерево, шовк (Китай) та ін.

ЗП ст. до н.е. як книжковий матеріал використовують пергамент – це шкіра худоби, спеціальним способом оброблена. Важливим етапом розвитку книги є поява саме паперу, який із XIII ст. стає основним письмним матеріалом.

В епоху рукописної книги у Стародавньому світі були закріплені два головні типи книги: сувій із папірусу, а згодом – пергаменту (Єгипет,

Греція, Рим, держави Давнього Сходу) і прототип сучасної форми книги – поліптих – скріплені між собою дощечки, натертих воском, які римляни застосовували для письма [5].

До нашого часу зберігся літописний сувій часів Рамзеса II (1290–1224 рр. до н. е.). Його довжина – 46 м., ширина – 40 см. Зберігається в Британському музеї в Лондоні. Найдовшою книгою у світі є сувій з папірусу з назвою «Фантастично», який має 1856 метрів.

Проте першою формою книги, яка започаткувала кодексну (від лат. *codex*, спочатку стовбур, а потім скріплені дерев'яні таблички для письма, книга, що бере початок із II ст. до н.е.), вважають глиняні дощечки, які замінили сюжетні печерні чи наскельні розписи. Їх обпалювали на вогні, кожна плитка-сторінка мала свій номер, проставляли також назву книжки. Створені таким чином книги були знайдені в давньоассирійському місті Ніневії в бібліотеці ассирійського царя Ашшурбаніпала і датуються VII ст. до н.е. Через нетривале життя глиняних книг усе активніше починають використовувати дерев'яні таблиці. Прикладом є «Велесова книга», що становить собою кілька десятків дерев'яних дощечок, скріплених шкіряною мотузкою зліва через спеціальні отвори [1].

У IV–V ст. сувій був витіснений кодексом. Аркуші паперу згинати в декілька разів і утворювали своєрідні зошити, які скріплювалися між собою, а оправою були дерев'яні таблички, обтягнуті шкірою тварин. До наших часів дійшли пергаментні книги епохи Київської Русі: «Остромирове Євангеліє» – найдавніша датована пам'ятка давньоукраїнської писемності, «Київські глаголичні листки» (IX–X ст.), «Пересопницьке Євангеліє».

Другий період – друкованої книги – виділяється винаходом Йогана Гутенберга. М. Тимошик заслугами друкаря вважає: започаткування друкарського виробництва: лиття літер з металу; створення металевої форми (матриці), в якій ці літери виливалися; виготовлення інструменту для цього складного процесу; конструкція першого друкарського верстата і, насамкінець, виготовлення першої в світі друкованої книги – Біблії, що мала на кожній сторінці по 42 рядки [7, с. 106].

У цей час переважає кодексна форма книги, і першою відомою на сьогодні друкованою книгою українського автора є книга Юрія Дрогобича (Юрія Котермака) «Прогностична оцінка поточного 1483 р. магістра Юрія Дрогобича з Русі доктора мистецтв і медицини славетного Болонського університету», що вийшла латинською мовою в Римі 1483 р. Збереглося всього 3 примірники, на жаль, в Україні немає жодного.

Перша друкована книга в Україні була видана Іваном Федоровим у 1574 р. у Львові. Називалася вона «Апостол» (повна назва «Діяння та

Послання Святих Апостолів»), надрукована на 278 аркушах по 25 рядків тексту на кожній сторінці. Збереглося 120 примірників, 5 з яких знаходяться у відділі стародруків та рідкісних видань Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.

Книги-кодекси вражають своєю якістю й структурою. Так, найтовстішою у світі книгою є англійський словник, який містить 8600 сторінок. Найважчою є «Географічний атлас» Кленке, який має висоту 1,75 м і 1,9 м у розвороті. Важить 320 кг. Зараз зберігається в Британському музеї. Однією з найменших книг у світі є томик віршів Т. Шевченка «Кобзар», створений мікромайстром Миколою Сядристом. Складається із 12 сторінок, кожна площею 0,6 кв. мм. Перегорнути сторінки можна тільки загостреним кінцем людської волосини. Зшити павутинкою, обкладинка зроблена з пелюстки безсмертника. На обкладинці – портрет поета й зображення хати, де він народився [3].

До нових форм кодексних видань належить і тривимірна книга. Так, японський художник і архітектор Юсуке Ооно розробив серію книг, які можна розкласти віялом на 360 градусів. Кожна з них містить 40 сторінок, фігури вирізані з паперу за допомогою лазера. Розмір книг мініатюрний, її можна розкрити на долоні [3].

Першою так званою гіпертекстуальною кодексною книгою є «дірява книга» письменника Д. Фоера під назвою «Дерево кодів». Вирізана вона з книги Бруно Шульца («The Street Of Crocodiles»). У результаті такого експерименту вийшов зовсім новий твір у форматі гіпертексту: книга, з якої можна скласти незліченну кількість варіантів. Це своєрідна мовна гра, яка дозволяє читачеві прочитати твір Шульца по-своєму. Тут велика частина слів вирізана, видання вийшло в м'якій обкладинці, тому що через діряві сторінки друк в іншому форматі є неможливим [3].

Незвичайну форму має і книга японського дизайнера Такеші Ісігуро, який створив справжню «Книгу світла». У складеному вигляді – це звичайна паперова книга з фабричною палітуркою, але варто її розгорнути, як з'являється настільна лампа, що живиться від простого адаптера малого напруги [3].

Третій період еволюції форми книги викликаний технічним прогресом, глобальною комп'ютеризацією, що приводять у кінці XX – початку XXI ст. до переходу від звичного паперового варіанта матеріальної основи книги до нових технологій її створення – мультимедійних. З'явилася електронна книга (e-book), яка має ряд переваг над друкованою: компактність – можливість співіснування на одному диску великої кількості книг; швидкий пошук – застосування функцій електронного каталогу та оперативного пошуку потрібного документа; конфіденційність – захист від несанкціонованого доступу за допомогою різноманітних технологій шифрування, упровадження електронного підпису; зручність модифікації – можливість перенесення до інших електронних документів; необмеженість тиражу – можливість тиражування за допомогою копіювання (за наявності погодження з автором) [6].

Отже, традиційна форма книги формувалася не одне століття та зазнає змін і сьогодні. Так, наскельні тексти були витіснені рукописними книжками-сувоями, поліптихами, які з часом були замінені кодексами. Однак із технічним прогресом поширення набуває електронна книга, яка співіснує з друкованою. Майстри книжкового мистецтва й нині створюють незвичні видання на основі кодексу, які орієнтовані на вимогливого сучасного читача та на майбутнє книгоіндустрії.

Список використаних джерел

1. Граб С. Таємниці Велесової книги. День, 2002, 10 листопада <http://incognita.day.kyiv.ua/tayemniczi-velesovoyi-knigi.html>
2. Кошко К. Н. Историческая ретроспектива становления книги как социокультурного феномена. Вестник ДГТУ. Приложение. 2008. С. 107–115. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/istoricheskaya-retrospektiva-stanovleniya-knigi-kak-sotsiokulturno-go-fenomena>
3. Найнеймовірніші книги в світі. Рідний Київ. URL: <https://kyiv.ridna.ua/2017/11/najnejmovirnishi-knyhy-v-sviti/>
4. Овчинников В. Історія книги: Еволюція книжкової структури : навч. посібн. Львів : Світ, 2005. 420 с.
5. Палеха Ю. І., Леміш Н. О. Еволюція книги як матеріально-конструктивного об'єкта. Загальне документознавство : навч. посіб. 2-ге вид. доп. і перероб. Київ : Ліра-К, 2009. URL: <https://textbook.com.ua/dokumentoznavstvo/1473445811/s-25?page=1>
6. Палеха Ю. І., Леміш Н. О. Становлення і розвиток книгодрукування. Загальне документознавство : навч. посіб. 2-ге вид. доп. і перероб. Київ : Ліра-К, 2009. URL: <https://westudents.com.ua/glavy/10349-stanovlennya-rozvitok-knigodrukuvannya.html>
7. Тимошик М.. Історія видавничої справи : підручник. Київ : Наша культура і наука, 2007. 496 с.

Санатарчук В.О.,

*магістрантка спеціальності медіакомунікації
Запорізького національного університету;*

Горбенко І.Ф.,

*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри видавничої та справи та редагування
Запорізького національного університету
Україна, м. Запоріжжя*

БУКТРЕЙЛЕР ЯК СУЧАСНИЙ МЕТОД ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ ЧИТАННЯ

В останні роки гостро стоїть проблема нечитання серед української аудиторії. Більшість (57%) населення України за рік не прочитало

жодної книги. Щоб зацікавити потенційного читача книгою і продати свій товар, книговидавці шукають нові способи промоції видавничої продукції. В умовах розповсюдження новітніх комунікаційних технологій та широкого використання глобальної мережі Інтернет перевага надається різновидам інтернет-промоції видань. Одним з ефективних способів популяризації читання став буктрейлер, який поєднав у собі декілька комунікаційних каналів зв'язку із потенційним читачем.

Особливості маркетингових комунікацій у видавничій галузі розкриває В. Теремко [8]. Про буктрейлер та його роль у підвищенні читацької активності у своїх роботах пишуть українські дослідниці М. Варданян [3], О. Косачова [5], проте малодослідженими залишаються властивості та функції буктрейлеру.

Метою нашого дослідження є аналіз буктрейлерів як методу популяризації читання та їхнього впливу на реципієнтів.

С. Патра визначає буктрейлер як «відеоролик – рецензія/анонс/відгук на/про книгу за мотивами твору» [7].

Авторка методичних рекомендацій зі створення буктрейлеру Т. Лісовська подає такі його визначення: «короткий відеоролик за мотивами книги; відеоанотація до книги; ролик-мініатюра, який включає найяскравіші та найбільш впізнавані моменти книги, візуалізує її зміст» [6].

Але, на нашу думку, найбільш точно поняття буктрейлеру подає А. Бессараб. Дослідниця визначає його як «відеоролик тривалістю, як правило, 2–5 хвилин, що розповідає в довільній художній формі про яку-небудь книгу, візуалізуючи її зміст з метою популяризації або просування» [1, с. 160].

О. Косачова зазначає, що «буктрейлер покликаний просувати книгу, сприяти доведенню її змісту до читача, залишити слід у його свідомості. Водночас він має інтригувати, викликати бажання самостійно прочитати книгу» [5, с. 15].

Перші промоційні ролики за мотивами книг з'явилися на початку 2000-х років у США. А появу буктрейлерів в Україні пов'язують із видавництвом «Фоліо». Саме воно вперше підготувало два відеоролики про книги «Оксамитовий перевертень» і «Кривава осінь в місті Лева» Наталки й Олександра Шевченків до Форуму видавців у Львові 2008 року [2].

Дослідники буктрейлерів класифікують їх за різними ознаками:

за способом візуального втілення тексту: ігрові (мініфільм за книгою), неігрові (слайд-шоу з ілюстраціями, цитатами тощо), анімаційні (мультфільм за книгою);

за змістом: розповідні (презентують основу сюжету твору), атмосферні (передають основний настрій книги та очікувані емоції), концептуальні (трансляють ключові ідеї та загальну змістову спрямованість тексту) [1, с. 160-161];

залежно від поставленої мети: видавничі та бібліотечні [4];

за жанром: анонс і відгук;

за способом виконання: повноцінний відеоролик і слайд-шоу [7].

На нашу думку, поділ буктрейлерів на анонси та відгуки, запропонований С. Патрою, відповідає класифікації Т. Заїченко, яка виділяє видавничі та бібліотечні відеоролики. Перший вид буктрейлерів створюється ще до виходу книги з метою зацікавити читачів та продати видання. Він є аналогом трейлеру до кінофільмів. Другий вид буктрейлерів створюється за мотивами вже виданої книги, наявної у власних фондах бібліотеки, і має на меті нагадати про книгу, популяризувати читання та залучити відвідувачів до бібліотеки.

О. Косачова пропонує досліджувати буктрейлери як медіаресурс, використовуючи соціокомунікативний підхід [5, с. 16]. Згідно з ним, авторка розглядає відеоролик як рух інформації від автора буктрейлера, який виступає в ролі комуніканта, до аудиторії, яка складається з потенційних читачів (реципієнтів).

За такої схеми комунікації каналом поширення інформації зазвичай є YouTube-канали та офіційні сайти видавництв, соціальні мережі авторів, тематичні блоги (блог на сайті інтернет-книгарні Yakaboo), спеціалізовані платформи («Читомо»).

При цьому буктрейлер має виконувати чотири основні функції:

інформаційну – подібно до анотації коротко розкривати зміст книги;

комунікативну – полягає в перекодуванні вербальної мови книги у візуальну мову відеоролику;

естетичну – розкривається у двох аспектах: мистецтво книги, її художнє виконання та мистецтво візуального продукту;

культурно-просвітницької – полягає у формуванні світогляду читача, вихованні всебічно розвиненої особистості.

Про ефективність такої комунікації можна говорити, якщо перегляд буктрейлера змусив читача придбати або взяти книгу в бібліотеці та прочитати її.

Також О. Косачова сформулювала низку вимог, яким має відповідати буктрейлер для ефективного впливу на реципієнта:

реалізовувати чотири базові функції;

надавати перевагу образу перед словом;

враховувати інтереси цільової аудиторії;

виконуватися в креативній, незвичній для реципієнта формі;

не містити спойлерів – передчасно розкритих важливих відомостей про сюжет книжки, які можуть кардинально змінити враження про твір, зіпсувати інтригу;

не перевищувати хронометраж у три хвилини [5, с. 17].

Сьогодні популяризацією читання та промоцією власних видань за допомогою буктрейлерів активно займається низка українських видавництв. Промоційні відеоролики знімають «Видавництво Старого Лева», «Віват», «КСД», «Час майстрів» тощо.

Ми вважаємо, що одними з найбільш якісних буктрейлерів в українському медіапросторі є відеоролики, зняті за мотивами книг Максима Кідрука «Де немає Бога» (2018) та «Доки світло не згасне назавжди» (2019). За поданими вище класифікаціями, обидва буктрейлери є ігровими, розповідними, видавничими та повноцінними відеороликами.

На нашу думку, вони вдало характеризують сюжет, водночас зберігаючи інтригу, що зацікавлює реципієнта і спонукає його самостійно прочитати романи. На початку обох роликів вказано автора та видавництво, в якому вийшли друком книги. У буктрейлерах використані фірмові шрифти, якими оформлюються обкладинки романів Максима Кідрука.

Візуальний ряд доповнює озвучування та тематична музика. На нашу думку, головним недоліком цих буктрейлерів є невдало підібране озвучування. Монотонність голосу може погано сприйматися реципієнтом. Натомість інтонаційні акценти могли б збільшити інтригу.

Проаналізувавши буктрейлери за мотивами романів Максима Кідрука «Де немає Бога» та «Доки світло не згасне назавжди», можна сказати, що обидва ролики цілком відповідають вимогам, висунутим О. Косачовою до буктрейлера як способу ефективного впливу на реципієнтів.

Ще одним прикладом якісного буктрейлера є промоційні відеоролики, створені «Видавництвом Старого Лева» за мотивами серійних книг «Це Ворлог» і «Це Далі». Вони кардинально відрізняються від попередніх зразків. Це не повноцінні відеоролики, а слайд-шоу з використанням анімації та цитування. За класифікацією, обидва буктрейлери є неігровими, атмосферними і концептуальними, видавничими, слайд-шоу.

На нашу думку, визначити ці буктрейлери виключно як атмосферні чи концептуальні неможливо, оскільки вони передають настрій книги через вдало дібраний аудіоряд та анімацію і водночас транслиують ключові ідеї через цитування.

У відеороликах ми бачимо рухливі зображення, витримані в стилі

ілюстрацій до цих книг. У поєднанні з яскравими кольорами фону вони візуально нагадують оформлення видань, створюючи стійкий асоціативний ряд у свідомості реципієнтів. Обірвані цитати з натяками на можливі варіанти продовження створюють інтригу, спонукаючи глядача придбати та прочитати книгу.

На відміну від буктрейлерів до книг Макса Кідрука, ці відеоролики не мають озвучування. Візуальний ряд доповнюється виключно тематичною музикою. Хоча наявність тексту в буктрейлері може негативно вплинути на ефективність комунікаційного процесу, на нашу думку, у цьому випадку короткі фрази абсолютно не заважають сприймати відеоролик як повноцінний мультимедійний продукт і не відволікають увагу реципієнтів від візуального образу.

Ми вважаємо, що промоційні відеоролики за книгами «Це Ворлог» і «Це Далі» можна назвати якісними зразками бутрейлерів, виконаних у вигляді слайд-шоу. Вони інтригують, вдало передають атмосферу видання та створюють стійку асоціацію в реципієнтів.

Отже, буктрейлери – це ефективний спосіб привернення уваги до видання, який допомагає не лише продати власну видавничу продукцію книговидавцеві, але й популяризувати читання серед української аудиторії. Хоча буктрейлери за мотивами романів Макса Кідрука і відеоролики за мистецькими книгами, виданими у «Видавництві Старого Лева», є абсолютно різними, вони відповідають основним вимогам і виконують усі базові функції. Тому проаналізовані буктрейлери можна вважати якісними та ефективними з погляду комунікації з реципієнтами.

Список використаних джерел

1. Бессараб А. Буктрейлер як нове явище у сфері соціальних комунікацій. Держава та регіони. Соціальні комунікації. 2014. № 1-2. С. 159–163. URL:http://nbuv.gov.ua/UJRN/drsk_2014_1-2_33
2. Буктрейлер: від реклами до мистецтва. Запорізька обласна універсальна наукова бібліотека ім. О. М. Горького. URL:<https://ru.calameo.com/read/004294774339474f9b47f>
3. Варданян М. Буктрейлер як засіб підвищення читацької активності майбутніх учителів початкової школи у навчанні дитячої літератури. Інформаційні технології і засоби навчання. 2018. Т. 64, № 2. С. 39–47. URL:http://nbuv.gov.ua/UJRN/ITZN_2018_64_2_6
4. Заїченко Т. Бібліотечний буктрейлер. Вісник Книжкової палати. 2014. №4. С. 52. URL:http://nbuv.gov.ua/UJRN/vkp_2014_4_18
5. Косачова О. Буктрейлер як ефективний медіаресурс сучасної бібліотеки. Вісник Книжкової палати. 2014. №10. С. 15-18. URL:http://nbuv.gov.ua/UJRN/vkp_2014_10_7

6. Лисовская Т. Буктрейлер – современный способ продвижения книги в библиотеке : методические рекомендации. Петрозаводск : ДЮБ РК, 2014. 16 с.

7. Патра С. Буктрейлер як засіб реклами книговидавничої продукції. URL: <https://uu.edu.ua/buktreileri>

8. Теремко В. Відкритість до змін як ключова умова стабільності видавництва. Вісник Книжкової палати. 2012. № 11. С. 3–5. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vkp_2012_11_1

*Серищева А.С.,
студентка спеціальності реклама та зв'язки з громадськістю
Запорізького національного університету
Червняська Л.В.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри теорії комунікацій,
реклами та зв'язків з громадськістю
Запорізького національного університету
Україна, м. Запоріжжя*

СОЦІАЛЬНІ МЕРЕЖІ ЯК ІНСТРУМЕНТ МАСОВОГО ПОШИРЕННЯ РЕКЛАМНОЇ ІНФОРМАЦІЇ

Актуальність теми пов'язана з появою питання використання Інтернет-реклами на основі масових комунікацій в мережі.

У розвитку масового спілкування зазвичай виділяють два періоди – доіндустріальний та індустріальний – більш розгорнуто: 1) дописемний доіндустріального періоду, 2) писемний доіндустріального періоду; індустріальний період, 3) друкований етап, 4) аудіовізуальний [3, с. 108].

Дослідник Д. Кіслов, встановлює ще два етапи розвитку науки про масову комунікацію. П'ятий етап – з початку 90-х рр. до 2001 р. і шостий етап з 2001 р. (або з початку XXI ст. до теперішнього часу). При цьому п'ятий етап пов'язується з початком кіберпростору, розвитком Інтернет, мережними війнами тощо. А шостий етап пов'язаний із розгортанням медіа-терористичних атак [1, с. 6].

З розвитком інтернету комунікація зазнала процесу глобалізації, в наслідок чого виникла віртуальна масова комунікація. Кожен учасник цього інформаційного явища має зв'язок з великою кількістю користувачів. Також, учасники мають однакові можливості впливу на масу, та дуже легко змінюють свої ролі «комунікант» або «комунікат» [4, с. 205].

Слід очікувати, що професійна масова комунікація буде активно

інтегруватися у віртуальну (приклад: інтернет-газети, інтернет-радіо тощо). Інтернет наразі є найпопулярнішим та найоперативнішим засобом передачі інформації, ми вважаємо, що в найближчому майбутньому ця популярність не спаде, а навіть зросте.

За приклад шостого етапу розвитку науки про масову комунікацію пропонуємо соціальні мережі. Соціальні мережі інтернет-простору з'явилися в середині 1990-х рр. і всього за 10 років переросли свою службову функцію: зі способів зберігання і передачі інформації вони відокремилися в окрему систему мас-медіа. Опитування, проведене на веб-порталі

ГУ-ВШЕ, показало, що на думку респондентів, мережі забирають надто багато часу та витісняють реальне спілкування користувачів. Кількість користувачів та зростання часу перебування у соціальних мережах – важливі чинники інтересу такого складника комунікації, як реклама.

Загалом соціальні мережі пропонують безліч можливостей для ринку, до яких можна віднести рекламу різного роду (реклама в додатках, контекстна реклама, банерна реклама, брендові додатки). За допомогою рекламних додатків рекламодавець може організувати інтерактивне просування свого бренду серед користувачів. Прикладом рекламних додатків можуть бути брендові міні-ігри або додатки-питання, які дозволяють встановити зворотній зв'язок із клієнтами [3, с. 375]. Додатки можуть служити як елемент вірусної реклами. Вірусний маркетинг заснований на психотехнології, суть якої полягає в тому, що є види інформації, які «примушують» людину розповсюджувати її. Люди пересилають один одному рекламну інформацію, тобто вірусна реклама розповсюджується самостійно, від людини до людини, без додаткових витрат з боку рекламодавця [2, с. 72].

Отже, масова комунікація зараз стрімко розвивається у Інтернеті. Реклама має можливість використовувати соціальні мережі, як інструмент масового та оперативного та керованого розповсюдження інформації. Для створення успішної рекламної кампанії у інтернеті слід вивчати питання психології маси.

Список використаних джерел

1. Кіслов Д. В. Трансформація політичної безпеки масових комунікацій в умовах посилення боротьби з тероризмом. Київ : МП «Леся», 2010. 20 с.
2. Ковальчук С. В., Тябіна О. С. Вірусний маркетинг – ліки від кризи. Вісник Хмельницького національного університету. 2008. № 6, Т. 3. С. 72–75.
3. Матвій І.Є., Кулиняк І.Я. Особливості реклами в соціальній мережі «ВКонтакте». Вісник НУ «Львівська політехніка» маркетинг та

логістика. 2010. № 690. С. 375–380.

4. Різун В. В. Теорія масової комунікації: підруч. для студ. галузі 0303 “журналістика та інформація”. Київ : Видавничий центр “Просвіта”, 2008. 260 с.

Тишковець І.О.,

*магістрантка спеціальності «Інформаційна,
бібліотечна та архівна справа»
Кременчуцького національного університету
імені Михайла Остроградського;*

Бутко Л.В.,

*кандидат філологічних наук, доцент
доцент кафедри гуманітарних наук, культури і мистецтва
Кременчуцького національного університету
імені Михайла Остроградського
Україна, м. Кременчук*

HEALTH COMMUNICATION STRATEGY IN UKRAINE

Today, in the context of the reform of the healthcare sector in Ukraine, the issue of communications in this field is extremely urgent.

The importance of communications in health care can be explained by the fact that the World Health Organization has designated the ninth public health function as a public health function in its document «A European Action Plan on Public Health Capacity Building and Services for health care».

Healthcare communication covers several areas, including health journalism, the entertainment industry, education, interpersonal communication, media outreach, communication within and between organizations, dissemination of information on risks and crises, social communication

It can take many forms, from mass, multimedia, and interactive (including mobile and internet) to traditional, cultural-specific, and can cover various channels such as interpersonal communication, media, organizations and small groups, including radio, television, newspapers, blogs, electronic bulletin boards, video sharing, cell phone messaging, and online forums.

One of the most popular forms of healthcare communication system implementation is websites that mainly perform information, communication, advocacy, advertising and image functions.

The website of the Ministry of Health of Ukraine has the following sections:

- «Ministry»;

- «Branch»;
- «Activities»;
- «Regulations»;
- «Operational information»;
- «Services and Recommendations»;
- «Public Relations»;
- «News (press service)»;
- «Contacts».

The ministry is also featured on Facebook, Twitter and YouTube

According to international requirements, advertising of medical services, including on sites, is prohibited for the following topics:

recruitment of volunteers to participate in clinical trials;

prescription drugs;

delicate topics that remind users of their problems and life difficulties (for example, problems with overweight, appearance).

There are such requirements for the site of a medical organization

1. If you promise a certain result, but can not provide objective confirmation, be sure to add a disclaimer – a written disclaimer of possible consequences.

2. Without anatomical details. If you advertise, for example, shugaring, and place nudity on your landing page, Google may give your ad «Not for All» or «Adult Only» status.

The development of information technology is exacerbated by a number of social problems, especially those related to the moral health of society and healthy lifestyles. Undoubtedly, developing a healthy lifestyle culture requires appropriate government programs and funding. However, the main advantages of this are to support the working capacity of the population, to improve the standard of living of citizens, to reduce the incidence of alcoholism, drug addiction, IV / AIDS, tuberculosis and other «social» diseases.

Personal information support of the population generates incentives for healthy lifestyles.

One such tool is social advertising. It should be noted that at the present stage, advertising has ceased to function as a simple source of information about goods or services, becoming one of the most powerful levers of influence on consciousness. In view of the above, social advertising becomes especially relevant, because it plays an important role in informing, educating and motivating the general public regarding acute social problems.

The Program of Activities of the Cabinet of Ministers of Ukraine and the Sustainable Development Strategy «Ukraine 2020» included clause 328: the use of the social media tool in the media to promote healthy lifestyles [1].

Recently, in connection with the spread of measles and diphtheria, there has been a social advertisement on awareness and prevention of the disease.

The most common social advertising is the government's Affordable Care Program and medical reform advertising

In order to find out the conditions of communication of the health care system, it is necessary to study the level of computerization and informatization of health care establishments at different levels of medical care as a factor contributing to the introduction of an effective system of communication in health care.

The need to provide the entire population of the country and the various target groups with comprehensive, objective health information through the implementation of managerial and organizational measures is a strategic direction of the structural model of communication in the health care system.

Using this model will at the best possible cost eliminate organizational and managerial deficiencies and raise public awareness of health care organization and preservation and improvement of personal health.

The peculiarity of the structural construction of the communication system was the inclusion in it:

1. Existing elements of the health care system involved in comprehensive public health information.

2. Existing components, but partially modified by their functional optimization.

3. Qualitatively new elements (branch resource center, regional department of communication activity, training of communication specialists), integration of which with previously existing and functionally improved elements gave the system new qualities.

E-Health, the Ukrainian information and telecommunication system, is being implemented in Ukraine today, which provides automation of accounting of medical services and management of medical information in electronic form. It includes a central database and medical information systems, which provide automatic data exchange through an open software interface.

Initially, it will cover the primary level of medicine – family doctors, therapists and pediatricians. Patients make declarations with selected physicians, and physicians record these declarations on the system. Thus, the state will be able to pay the doctor for each patient, and the patient will receive state-guaranteed free medical services. In this way, eHealth will help to implement the principle of «going after the patient».

In the future, eHealth will enable everyone to get their medical information quickly, and doctors will be able to diagnose correctly with a holistic picture of the patient's health. Doctors will prescribe electronic

prescriptions. The system will contain the entire medical history of the patient and will be accessible to both the patient and his or her physicians.

EHealth has 7 registries:

1. The register of patients
2. Register of declarations of choice of the doctor providing primary medical care
3. Register of economic entities in the field of health care
4. Register of medical specialists
5. Register of medical workers
6. Register of medical service contracts
7. Register of reimbursement agreements.

The system offers the service «My Medkabinet», which provides online-recording of the patient of the medical institution for admission to the doctor.

The service provides the following features:

- creating a pre-appointment appointment with your chosen doctor;
- cancellation of the created admission record;
- view the work schedule of doctors.

It should also be noted that individual health care facilities have been introducing automated medical information systems since 2014 that successfully fulfill the tasks assigned to them.

AMIS is a software-hardware complex as a set of software and databases designed to inform health care facilities and automate workplaces and production processes that are performed at the stages of medical care for patients in a health care setting.

Thus, public health communication provides the community with a way to counteract the active promotion of dangerous products and the promotion of unhealthy lifestyles, such as smoking. It is a two-way information exchange process that requires listening, gathering information, and explaining how people perceive messages and generate ideas about health in their minds so that they can convey information in more accessible and compelling formats.

The state policy in Ukraine on informatization of the health care system, as well as the introduction of the newest information technologies, is aimed at closing the gap in this area from the leading world states and accelerating the entry into the information space of the international community in order to raise the management of health care, practical medicine, medical education and science to the modern level. It is impossible to ensure effective communication activity and prompt communication to the population of objective information in the current conditions of society without the use of modern information technologies.

References

1. Pro stratehiyu staloho rozvytku «Ukrayina – 2020» : ukaz Prezydenta Ukrainy ; № 5/2015 vid 12 sichnya 2015 r. Ofits. vyd. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>

Тяпкіна Н.І.,
*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри видавничої та справи та редагування
Запорізького національного університету
Україна, м. Запоріжжя*

ФЛЕШМОБ ЯК ВІРУСНА ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНА ТЕХНОЛОГІЯ В МЕРЕЖІ

Під час Арабської весни багато говорилося, що інтернет є засобом просування демократичних цінностей у тоталітарних суспільствах. Сьогодні можемо стверджувати, що цей інструмент в руках влади є неосяжним простором для впливу на думки, настрої, стереотипи, переконання, ідеали, цінності тощо. Голова ради директорів компанії Google Ерік Шмідт та засновник і директор наукового центру Google Ideas Джаред Коен у книзі «Новий цифровий світ» зазначають: «Інтернет є одним із небагатьох винаходів, що їх людина не до кінця розуміє <...>. Це джерело колосального добра і страхітливого зла, і ми щойно тепер бачимо перші наслідки його впливу на світ [6, с. 9]. Наочним прикладом є технології фабрики ольгінських тролей.

Вибори президента США засвідчили ефективне застосування сучасних прикладних інформаційно-комунікаційних технологій у політичній комунікації. Михайло Федоров, Міністр цифрової трансформації України, в інтерв'ю «Українській правді» 27 вересня 2019 року зазначав, що команда В. Зеленського доопрацювала технологію, використану Д. Трампом – інформаційні технології таргетування (інструменти інтернет-маркетингу, які дозволяли встановити певні умови рекламного оголошення для врахування інтересів цільової аудиторії). Зазначимо, сьогодні політична комунікація не може результативно здійснюватися без аналізу уподобаної споживачами інформації (like), розуміння природи вірусності в інтернеті, принципів її поширюваності тощо. У цьому контексті цікавість викликають вірусні інформаційно-комунікаційні технології загалом та флешмоб як прикладна інформаційно-комунікаційна технологія зокрема.

Розуміння інформаційно-комунікаційних технологій необхідно розглядати у площині соціальних комунікацій та технологій «що чинять спробу впливати на масову свідомість» [5, с. 8]. Цікаве дослідження

щодо розуміння комунікаційних технологій здійснив В. Корнеєв, окресливши це явище як форму «спеціальної організації комунікації, які за умови дотримання технологічного ланцюжка гарантують отримання наперед визначеного результату. Такий результат лежить у площині соціальної поведінки, формування соціальних стереотипів, змін громадської думки, виникнення нових чи актуалізації існуючих зразків та ідеалів» [1, с. 178]. В основі комунікаційних технологій завжди лежить інформаційна взаємодія, яка здійснюється через канали передавання інформації. У випадку вірусності – процеси передавання є умовно неконтрольованими, бо саме цей феномен закладений у задум технології поширення виробниками інформаційного продукту. Особливого значення в цьому контексті набуває явище просування ідей через масові акції організованих людей, тобто флешмоби.

Розвідка має на меті визначити особливості реалізації флешмобу в Україні (2016–2019 роки) як вірусної інформаційно-комунікаційної технології для популяризації ідей та вияскравлення значущих проблем суспільства. У процесі роботи над темою було використано метод спостереження (перегляд флешмобів у соціальних медіа), аналіз та синтез (виявлення домінантної тематики популярних флешмобів протягом 2016–2019 років), порівняння (окреслення відмінностей тематичного спрямування флешмобів різних років), узагальнення (формування висновків) тощо.

Під вірусними технологіями зазвичай розуміють набір прийомів та засобів, за допомогою яких інформація в мережі поширюється як вірус – тобто ефективно, досягаючи більшості. На думку дослідниці М. Мачикової: «Технологія Web 2.0 дозволяє мільйонам її користувачів створювати, випробовувати й поширювати без обмежень будь-яку інформацію» [3, с. 277], ця інформація створює вебхвилю, яка через свою швидкість, доступність, низьку вартість, резонансність стає платформою для впливу на суспільну думку. «Вебхвиля зумовлює невідконтрольне розповсюдження медіавірусу в соціальних мережах, його перетворення в інструмент ефективного впливу на масову свідомість, що має на меті в тому числі й вирішення завдань професійної комунікації у будь-якій галузі» [3, с. 278].

Термін «медіавірус» (англ. media virus) запропонував Дуглас Рашкофф у книзі «Media Virus! Hidden Agendas in Popular Culture» [4]. Процес поширення вірусної інформації схожий на процес поширення вірусних епідемій: поширюється швидко, в геометричній прогресії, його складно зупинити, і часто виникають рецидиви – коли здається, що інтерес до інформації затухає, проте він піднімається новою хвилею поширення.

Спонтанно та неконтрольовано поширюватися від одного інтернет-користувача до іншого схильна не будь-яка інформація, а тільки та, яка наділена низкою ознак – значущістю, сенсаційністю, актуальністю, новизною, цінністю та викликає яскраво виражені (позитивні чи негативні) емоції. Ці ознаки можна вважати однією з основних закономірностей поширення вірусної інформації. Сутність вірусного поширення в тому, щоб людина, як і звичайним вірусом, «заразилася» ідеєю вподобаного контенту і стала активним учасником процесу поширення. «Медіавіруси поширюються в інфосфері так само, як біологічні віруси поширюються в організмі-хазяїні або в цілому співтоваристві організмів. Але замість того, щоб подорожувати в органічній кровоносній системі, медіавіруси циркулюють у мережах медіапростору» [4, с. 7].

Дослідниця М. Мачикова виділяє три типи медіавірусів: 1) навмисно створені медіавіруси; 2) «віруси-тягачі», які можуть виникнути спонтанно, але миттєво використовуються зацікавленими групами з метою поширення власних концепцій; 3) самозароджені медіавіруси, що виникають самі по собі [3, с. 280].

Коли йдеться про спеціально організовану комунікацію із дотриманням технологічного ланцюжка із розумінням наперед визначеного результату, то до уваги необхідно брати перші дві групи медіавірусів – спеціально створені та «віруси-тягачі».

За умови планування масової акції із наперед визначеним комунікаційним ефектом флешмоб можна вважати компонентом інформаційно-комунікаційної технології. Флешмоб сьогодні неможливий без інтернету, оскільки за допомогою мережі відбувається підготовка і координація акції. Дослідники Т. Купрій та М. Головка у статті «Флешмоб як соціальне явище і технологія інформаційної комунікації» визначили мету, функції та способи організації флешмобу [2]. Функцією виступає прагнення «продемонструвати своє критичне ставлення до устрою, правил, стереотипів, що склалися в конкретному соціумі», а також намагання «приборкати суспільно встановлений порядок або ж надати йому нових акцентів» [там само].

Через те, що в наші дні кожна молода людина (потенційний учасник флешмобу) користується комп'ютером чи смартфоном, способами організації постають лише ті, які здійснюються за допомогою інтернету за допомогою різних гаджетів. На думку Т. Купрій, інші види зв'язку припиняють використовуватися [там само]. З цією тезою ми можемо погодитися лише частково, адже існують різні трансформації класичного флешмобу, які будуть розглянуті нижче.

Сьогодні під терміном «флешмоб» розуміють будь-яку акцію, у якій

бере участь кілька осіб. Зауважимо, що нові види акцій походять із флешмобу, а деякі з них стали настільки відрізнятися від нього ідеологічно і організаційно, що їх вже не можна відносити до різновидів флешмобу, а вважати окремим втіленням технології перформанса. Єдине, що об'єднує більшість акцій, – це прагнення зробити що-небудь разом. Всі акції несподівані для випадкових глядачів. Основоположним фактором є самоорганізація через сучасні засоби комунікації.

В українському сегменті платформи YouTube у 2016–2019 роках через «розумний натовп» поширювалися ідеї:

1. Любові до України, її суверенності, культури тощо. Ця ідея презентована найширше, що пов'язане з посиленням патріотичних настроїв у зв'язку з російсько-українською війною та агресією на Сході України та в Криму. Назви флешмобів різні, але всі вони об'єднані з національно-патріотичним вихованням та утвердженням суверенності України, – наприклад, «Україна», «Україна – це ми», «Україна єдина», «З Україною в серці», «Я люблю Україну свою», «Ми діти твої, Україно», «Ми молодь України, її шалені діти», «Україна для нас. Ми для України», «Україна – наш дім, ми – господарі в ній», «Серце України», «Україна починається з тебе» та інші. Сюди можна віднести й флешмоби, що популяризують українську державну символіку, – наприклад, «Український прапор», та демонструють повагу до атрибутів українства – флешмоби до Дня вишиванки «Вишиванка єднає», «Вишиванка – твій генетичний код», «Україна моя вишивана»; флешмоб «Український віночок» тощо. За два роки ми нарахували більше 200 патріотичних флешмобів, що стосуються єдності України (цифра приблизна, тому що окреслити контент YouTube на цю тематику дуже складно).

2. За мир / проти війни. Війна на Сході України стала причиною популяризації мирних ідей. Україною прокотилася низка флешмобів – «Дети Харькова за мир», «Ми за мир», «Студентська молодь за мир в Україні», «Діти України за мир», «За Україну, за мир, за спокій» тощо. Зауважимо, що за останні два роки в Україні нами не зафіксовано флешмобів з назвою «Проти війни». Лише один – в окупованому Краматорську.

Цікавим у площині популяризації мирних ідей є флешмоб, який прокотився вокзалами України та Росії (в Україні співали російські пісні, в Росії – українські). За допомогою цього флешмобу, без сумніву, популяризувалася ідея братніх народів. Старт цьому флешмобу дали студенти 15 листопада 2016 року на вокзалі Запоріжжя. На сайті «Днепр час» було опубліковано матеріал про цю акцію: «21 листопада – відбувся аналогічний флешмоб в Харкові, 27 – в Одесі, 30 – в Дніпрі, а в суботу, 3 грудня, – в Миколаєві». Виразно простежується технологія

«інформаційної хвилі», коли медіапривід не дають «загасити» у свідомості, організовуючи однотипні акції не скопом, а з чіткими проміжками в 3-4 дні. При цьому, всі ці заходи інтенсивно висвітлювалися в російських ЗМІ та поширювалися в соціальних мережах. Опозиційний блок поспішив засвідчити свою причетність до «флешмобів», на яких «прості студенти» співають «прості радянські пісні». Мовляв, вся Україна хоче миру і дружби з Росією, і дайте тільки волю, «скине криваву хунту». А ще у нас «спільна історія, і раніше було краще» (<http://dpchas.com.ua/politika/vokzalnyy-pesenny-fleshmob-v-dnepre-okazalsya-proektom-kremlya>).

3. Популяризація активного та здорового способу життя, наприклад, «Молодь за здоровий спосіб життя», «Ми за здоровий спосіб життя», «Проти сніду», «Проти куріння», «Проти наркотиків». До такого типу ідей можна зарахувати ідеї, спрямовані на рухову активність, – наприклад, «Танцюй, Україно».

4. Ствердження гуманістичних ідей. Залучено широкий спектр ідей, спрямованих на розвиток людяності, – наприклад, флешмоб «Проти насилля», «Проти гендерного насилля», «За гендерну рівність», «За любов», «Дарую щастя», «Нитка добра», «Милосердя» тощо.

5. Популяризація спеціальностей. В Україні проводяться флешмоби, пов'язані з Днем учителя, будівельника, медичного працівника, захисника Вітчизни тощо. Це є спосіб привернути увагу та створити позитивний імідж.

Активно флешмоби сьогодні використовуються і в політичній комунікації. Ними послуговується Президент України В.Зеленський, наприклад, для привітань із державними святами – «Моя улюблена стаття Конституції України» (День Конституції, 28.06.19), «Розфарбувати планету у жовто-сині кольори» (День державного прапора, 23.08.2019), як звернення до українського народу – «Працювати чесно» (23.09.2019) та інші. За інформацією <https://espresso.tv> «За два тижні після флешмобу («Працювати чесно», уточнення наше), який оголосив президент Володимир Зеленський, до Національного антикорупційного бюро надійшло понад 1,7 тис. звернень про можливу корупцію» (04.10.2019).

До виборів спостерігаємо флешмоб від В.Зеленського, що засуджує ганебну поведінку депутатів ВР, наприклад, «Іди в сраку» – слова до О.Барни, який образив журналіста через запитання про кнопкодавство. Актори, телевізійники та співаки, виклали свої відеозвернення до народних депутатів, підтримавши ініціативу В.Зеленського.

Ознакою комунікаційних технологій є спроба за їх допомогою впливати на масову свідомість. Сутність вірусного поширення інформації за допомогою флешмобу полягає в тому, щоб людина чи група людей захопилася ідеєю вподобаного йому контенту і стала активним учасником процесу поширення. Практика засвідчує, що основні функції флешмобу пов'язані з впливом на глядачів та учасників, демонстрацією причетності до подій та явищ, а також розвагами.

Долучатися до флешмобу – демонструвати свою соціальну позицію та здійснювати громадянський активізм. Сьогодні флешмоб виходить за межі розважального контенту соціальних медіа й активно займає нішу новітньої форми політичної комунікації, завданнями якої є встановлення, виконання та підтримання влади. Заклики прочитати Конституцію України, зателефонувати в НАБУ знаходять реалізацію серед громадян, що засвідчує ефективність такої роботи.

Список використаних джерел

1. Корнеев В. Комунікаційні технології як засоби проектування соціальної дійсності. Наукові записки Інституту журналістики. Том 56. 2014. С. 177–181. URL: http://papers.univ.kiev.ua/12/Main/articles/korneev-vitaly-communication-techniques-as-the-means-of-designing-of-social-rea_22507.pdf
2. Купрій Т.Г. Флешмоб як соціальне явище і технологія інформаційної комунікації. Грані. 2012. С. 71–75. URL: <http://elibrary.kubg.edu.ua/493/>
3. Мачикова М. Медіавірус : базові ознаки й технології розповсюдження. Соціальні комунікації. Психолінгвістика. 2015. № 1. С. 274–287. URL: goo.gl/wWFaUf
4. Рашкофф Д. Медиавирус. Как поп-культура тайно воздействует на наше сознание. Москва : Ультра, 2003. 368 с.
5. Холод О. М. Комунікаційні технології: підручник. Київ : Центр учбової літератури, 2013. 213 с.
6. Шмідт Е., Коен Д. Новий цифровий світ. Як технології змінюють державу, бізнес і наше життя. Львів : Літопис, 2015. 368 с.

Філь І.О.,
*магістрантка спеціальності «Інформаційна, бібліотечна
та архівна справа
Кременчуцького національного університету
імені Михайла Остроградського;*

Бутко Л.В.,
*кандидат філологічних наук, доцент
доцент кафедри гуманітарних наук, культури і мистецтва
Кременчуцького національного університету
імені Михайла Остроградського
Україна, м. Кременчук*

GOVERNMENT INFORMATION IN THE DEMOCRATIZATION ASPECT OF THE MODERN UKRAINIAN SOCIETY

In today's world, knowledge and information generate new knowledge, their volumes and impact on productive development of society grow in time like a snowball. This challenge demands from mankind new ways and means of disseminating and using global knowledge for the sake of further progress,

which is a fundamental feature of the knowledge and information society. Today, mankind is receiving a powerful tool for uniting efforts to gain new knowledge to address its global problems, economic growth, and improve living standards.

It causes the necessity for studying of a new type of society, which has increasingly been characterized as an information society in recent decades. It is the development of modern information and communication technologies and the growing amount of information that are increasingly determining the essence of our era. The latest information and communication technologies have a tremendous transformative impact on all spheres of modern society, both within national borders and in the world at large. The global nature of the ongoing processes inevitably raises the interest in the theoretical understanding of the peculiarities of the information society and the empirical study of the impact of information and communication technologies on the transformation of socio-economic, political and cultural structures.

Knowledge, information are used both to prepare government decisions and to directly influence people's consciousness in order to ensure their political loyalty and support. The information revolution, the globalization of world communications, the Internet have given a powerful impetus to qualitative changes in various spheres of public life, have radically influenced the development of democratic processes in society, the expansion of the degree of openness of society and personal freedom [1, p. 29].

Thanks to the latest technologies, the Internet significantly increases the degree of personal freedom of the individual and radically changes the nature of relations between rulers and subordinates. The increasing internalization of the modern world is depriving the rulers of the monopoly of information, which has always been one of the main resources of power. With the development of the World Wide Web, the "sphere of public" and, in particular, the sphere of accessible public attention to politics and political information is expanding. In this case, the Internet transforms a person from a passive object of information not only into an active, independent subject of selection of pluralized mass of information, but also into a full participant of the process of information dissemination, which is practically not subject to external control and regulation [2, p. 28].

By engaging in the latest communication technologies, ordinary citizens receive an exceptionally effective means of self-organization, including political self-realization, which enables them to intensify their participation in social and political life [3, p. 116]. The freedom of society and the individual depends on the freedom of the media and other institutions of information power. The non-freedom or visibility of their freedom is driven by the unjustified loss of political power and society. Without the freedom of

speech, it is almost impossible to realize the rest of a person's political rights. The most completely different political functions of the information power are manifested in a democratic state. Information power, and above all its main media, the media, is an integral part of the mechanism of functioning of democracy, as well as of its values, the democratic ideal [4].

Having a well-developed, democratically organized information power that objectively covers political events is one of the most important guarantees for the stability of a democratic state and the effective management of society. Conversely, the failure of the information power to exercise its functions in the political system of society can profoundly distort its goals and values, impair its effectiveness and undermine life, turn democracy into an illusion, a form of manipulative domination of the ruling elite [6, p. 18].

At the same time, the introduction of the latest technologies, the Internet can play a dual role - to serve as a powerful means of enhancing the creative capacity of man, the institute of positive social transformations and at the same time to be a source of emergence and growth of negative trends for society [7, p. 210]. This contradiction of the phenomenon of the Internet, which is increasingly being implemented in all spheres of public life, makes it extremely necessary to develop and put into practice legislative rules and regulations that will regulate its functioning [8, p. 130].

This must take into account the complexity of this task, the dangers of its implementation of anti-democratic decisions, which can open up space for unjustified regulation of the World Wide Web, which will damage democracy under the guise of protecting it [5].

Thus, the formation of an information society should be aimed at improving the efficiency of the country's potential, the implementation of mechanisms for the development of civilization as a whole, and be oriented to meet the information needs of all members of society.

References

1. Vyesyelkov R. S. Problema informatsiyno-tehnolohichnoho rozvytku Yevropy. Aktual'ni problemy klinichnoyi, eksperymental'noyi ta profilaktychnoyi medytsyny. Rozdil «Humanitarni nauky». Materialy vseukrayins'koyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi studentiv ta molodykh vchenykh. 2002. S. 29-30.
2. Dyuzhev D. V. Hlobal'na etyka v epokhu informatsiynoyi tsyvilizatsiyi. Aktual'ni problemy klinichnoyi, eksperymental'noyi ta profilaktychnoyi medytsyny. Rozdil «Humanitarni nauky». Materialy vseukrayins'koyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi studentiv ta molodykh vchenykh. 2001. S. 28-29.3.
3. Dyuzhev D. V. Informatsiyne suspil'stvo: sotsial'no-pravovi aspekty

suspil'noho rozvytku. Nauka. Relihiya. Suspil'stvo. Donets'k: 2004. № 1. S. 116-122.

4. Zoshchenko O. V. Informatsiyne suspil'stvo: oznaky i dynamika. Intel'ekt. Osobystist'. Tsyvilizatsiya: Tematychnyy zbirnyk naukovykh prats' iz sotsial'no-filosofsk'ykh problem. Donets'k: DonDUYET, 2004. № 3.

5. Informatsiyne suspil'stvo v Ukraini: hlobal'ni vyklyky ta natsional'ni mozhlyvosti : analitychna dopovid' / Lit. red. M. L. Rubantsya, I. O. Kovalya. Kyiv: «Feniks», 2010. S. 4. Rezhym dostupu: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/dubov_infsus-31058.pdf

6. Kolodyuk A. V. Teoretychne obgruntuvannya ponyattya ta vynykennya informatsiynoho suspil'stva. Borysfen. 2004. № 11. S. 18-19.

7. Marchuk N. V. Informatsiyna tsyvilizatsiya: sotsial'ni rysy virtual'noho fenomena. Nauka. Relihiya. Suspil'stvo. Donets'k: 2003. № 4. S. 209-214.

8. Protsenko P. P. Problematyka perekhodu do informatsiynoho suspil'stva. Politychnyy menedzhment. 2004. № 6(9). S. 129-137.

Червяняська Л.В.,

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри теорії комунікації,

реклами та зв'язків з громадськістю

Запорізького національного університету

Україна, м. Запоріжжя

СТРАХОГЕНЕРУЮЧІ ТЕХНОЛОГІЇ У ВИСВІТЛЕННІ МЕДИЧНОЇ ТЕМАТИКИ У ЗАПОРІЗЬКИХ МЕДІЯХ

Мас-медії використовують різні форми впливу на громадські думку, завданням медій є привернення уваги до себе, збільшення глядацької або читацької аудиторії. Вибір засобів і методів привернення уваги, а також емоцій, які викликають ці методи може коливатись від негативних до позитивних. Медіапедагогіка налаштовує користувачів медіа на вдумливе і відповідальне користування, проте сучасні медії володіють новітніми методами впливу, які не завжди можуть бути помітними пересічному споживачу. Саме до таких належать страхогенеруючі технології, завданням яких є викликати страх і супутні почуття, такі як ненависть, зневіру, біль. В контексті інформаційної війни дії, які відчують на собі українські медіаспоживачі, вивчення страхогенеруючих стратегій є необхідною умовою протистояння цим впливам.

Завданням страхів є забезпечення реакції на небезпечні ситуації та розвитку обережності і запобігання нерозумних вчинків. Страхогенеруючими засобами в мас-медіях є кадри насильства,

використання мови ненависті та мови ворожнечі. Такі матеріали викликають медіастерію. У цих випадках варто відключати емоційне сприйняття і намагатись знайти першоджерело цієї інформації, що могло б її підтвердити або спростувати, оцінити ступінь достовірності джерела, а також перевірити матеріал на правдивість чи фейковість, що може мати місце в ілюстративному матеріалі (фото, відео).

Дослідниця страхогенеруючих стратегій О.Ромах говорить про те, що сучасні мас-медії для залучення більшої кількості аудиторії, його рейтингу активно здійснюють генерування емоцій у своїх споживачів, при чому нейтральна емоція не має потрібного ефекту, тому негативні емоції є чудовим способом запам'ятовування інформації, а, отже, й формування рейтинговості мас-медій [3]. Засобами емоційного впливу є:

- маркери, якими можуть бути «аргесивні» терміни;
- сенсаційність;
- метод залякування;
- медіанасилля [3, с.64].

Отже, наслідком такої діяльності медій може бути десенсибілізація, коли медіаспоживач перестає реагувати на насилля як на звичне явище, така інформація перестає бути шокуною. Це містить значну загрозу суспільству, що поступово бути змінювати цінності та норми і засвоювати табуйовану поведінку як нормальну.

Можна виділити ще один блок страхогенеруючих стратегій. Здатністю викликати страх у масової аудиторії здатні стереотипи та міфи, які досить часто задіяні у творенні викривленої реальності. Їх називають М.Бутиріна, З.Карпенко, О.Ромах, Р.Шутов. Так, дослідниця О.Ромах пропонує таке визначення понять стереотипу та міфу: «стереотип – це стандартизований, схематичний, спрощений, зазвичай емоційно забарвлений образ соціального об'єкта (явища, процесу). У свою чергу, міф – образ, який сприймається як реальність, впливає на несвідоме та формує поведінкові структури» [4]. Вплив медіа на стереотипні уявлення та підтримка міфів є простими і доступними технологіями. Дослідження організації «Детектор медіа» підтверджує це.

Провівши ряд моніторингів, було виявлено основні механізми російської пропаганди на окупованих територіях:

функціонування стереотипів сформованих в радянський період і страх втрати цих цінностей (стереотип «один народ»);

формування страху втрати ідентичності (близькі зв'язки Донбасу з Росією, демонізація української влади і українськості);

агресивна російська пропаганда, що формує страх до української

влади і її дій (типу «хунта», «фашистський режим») [1].

Одним із тематичних блоків формування страху, що широко представлений в світових і українських медіа, є проблеми медицини. Для світового досвіду висвітлення медичної тематики актуальним на сьогодні, за версією Д.Флемінга та групи авторів, є презентація наукової медичної тематики в мас-медіа [5]. В Україні ж ми виявили тему, яка виникає час від часу поряд із іншими випадками негараздів у медичній сфері, – тема щеплень та епідемії.

Одним із основних блоків «лякуючих» матеріалів у медіа є тема щеплень, яка посилюється під час епідемій хвороб, уникнути яких можна завдяки саме превентивним діям. Відомо, що журналістські матеріали з'являться на основі певного інформаційного приводу і це, як правило, негативний досвід. Тема щеплень активно обговорювалась у 2017 році у місцевих медіа і ми провели аналіз матеріалів міських медій. Аналіз роботи медій щодо висвітлення вакцинації від поліо було зроблено на сайті MediaSapience. У ньому було відзначено, що медіа включені у формування страхів щодо самої вакцинації. В матеріалі «Епідемія страху. Як ЗМІ розповідають про поліомієліт» М.Тулуп вказує на непрофесійність журналістів у висвітленні цієї теми: «Українські медіа досі дискутують про безпеку вакцини від поліо, але не аналізують її ефективності та не говорять про профілактику хвороби. Непрофесійність експертних думок, або їхня повна відсутність, коментарі замість фактів, спроба підібрати їх під власні переконання журналістів — такими є тенденції висвітлення вакцинації від поліомієліту» [2]. Такий підхід до висвітлення проблем цієї хвороби і необхідних процедур її попередження авторка публікації вважає інформаційною війною проти щеплень. Залякування вакцинацією пов'язують із смертністю, яка насправді є не наслідком самої процедури, а інших умов і фізичного стану дітей.

Якщо взяти запорізькі ресурси «Забор» і «061» (осінь-зима 2017 року), то зроблений нами аналіз показав, що перший активно висвітлює проблеми з вакцинацією, а другий цій темі менше приділяє увагу. За вказаний нами період сайт «061» подав лише інформацію про щеплення проти грипу, навівши статистику інфекційних захворювань. Вважаємо, що недостатньо було навести лише статистичні факти тоді, коли в Запорізькій області є епідемія корі. Відсутність достатньої інформації також негативно впливає на аудиторію. У матеріалі не робиться акцент на заходах, які вжито або яких потребує область для нормалізації ситуації. На сайті також знайдено два матеріали, які датовані весною 2017 року. Вони відповідають формату інформаційної війни проти щеплень, про це свідчать заголовки: «В Гуляйполе после прививки

умерла 2-летня дівочка» (12.04.2017), «В Запорозьке родители жалуются на прививки, после которых дети не могут ходить и мучаются от страшной боли» (16.03.2017). Ці заголовки є прямими залякуванням і мають всі ознаки страхогенеруючих технологій: створення образу загрози від щеплень. Запорізький сайт «Забор» постійно веде моніторинг епідемії корі. Так, у листопаді було опубліковано 4 матеріалу про епідемію. Сайт веде не лише подає статистику захворюваності, а також публікує інформацію про симптоми захворювання, загрози, заходи, яких вжито для запобігання поширення хвороби та перебіг імунізації проти недугу. Наголошено також, що єдина профілактика хвороби – вакцинація (матеріал від 27.11.2017).

Епідемія кору в Україні показала я медіа готові стиматизувати людей, котрі захворіли, так, в запорізьких медіа були присутні матеріали, в яких вказувалась національність дітей, які захворіли на кір, – роми. Ці матеріали дискримінували людей цієї національності і були одним із елементів журналістської відповідальності за такі дії ромські погроми, наприклад у с. Лошинівці Одеської області.

Проаналізовані нами матеріали свідчать про те, що тема вакцинації є можливістю для місцевих медіа використати страхогенеруючі технології з метою підвищення власного рейтингу. Для підтвердження цієї думки ми залучили аналіз матеріалу телекомпанії «ТВ-5» від 24 квітня 2017 року «Правда и мифы о вакцинации от столбняка, дифтерии и коклюша». Цей матеріал побудований на формуванні страху за власне життя і життя дітей. Використано маніпулятивні формулювання типу: «В Запорожье около тысячи детей скулило от боли, а в это время деньги, которые заработаны на этой прививке, крутились где-то в офшорах». Розбір цієї фрази демонструє упередженість журналіста та його спрямованість на сенсаційність. В ній ми можемо бачити основні невідповідності меті висвітлення – теми вакцинації:

1. Цей матеріал претендує на жанр журналістського розслідування, проте не доведено факту корупції, немає чітких аргументів, які б це підтвердили.

2. Поряд із цим використано емоційний образ дитячих страждань від щеплення, натомість не подано статистики, як саме перенесли щеплення діти. Наведено лише історію негативної реакції на щеплення однієї дитини, яка пройшла щеплення разом із 20 відвідувачами дитячого садочка. І тут журналіст не шкодував чорної фарби. Наводяться факти поганої реакції на вакцину іще 5 дітей.

3. Далі після створення емоційної картини поганого самопочуття після щеплення долучаються опис новацій у процедурі щеплення, а також думка експертів про те, що такі реакції є прогнозованими і

прописані в інструкції до препарату. Ці факти вже не сприймаються читачем і не дають збалансованого погляду на проблему.

Отже, матеріал містить маніпулятивні елементи (згущення фарб, емоційні характеристики, невмотивовані звинувачення) і є частиною інформаційної війни українських мас-медіа проти вакцинації. Проте місцеві медіа, які контролюються органами місцевої влади та зацікавленими особами, мають власну мету — маніпулювання громадською думкою регіону. Ми допускаємо, що наявність таких сюжетів на місцевому телеканалі може свідчити про непрофесійність журналістів.

Епідемія коронавірусу 2020 випробовує медіи на професійність. Такі платформи як Інститут масової інформації, MediaLab, «Ти можеш врятувати життя» пропонують правила складання журналістських матеріалів про коронавірус, в яких наголошують на потребі пояснювати профілактичні дії, не стигматизувати людей соціальних груп та територій, вражених вірусом, показувати приклади і шляхи виходу із ситуації, спиратись на дані доказової медицини, не обмежуватись одним дослідженням для наведення аргументів, перевіряти інформацію в офіційних джерелах, не користуватись емоційно-забарвленою лексикою.

Українське суспільство подало свою реакцію на проблему, продемонструвавши схильність до стигматизації своїх громадян, яка була викликана недостатньою інформаційною роботою зокрема Міністерства охорони здоров'я. На ситуацію в Нових Санжарах, куди планувалось доправити евакуйованих із Китаю українських громадян, відреагували світові медіи - The Washington Post, The Daily Beast, BBC, які відзначили, що загрозна інформація склалась через дезінформацію та відсутність інформування.

Запорізькі медіа на початок епідемії інформують про кількість людей, у яких підозрюють наявність вірусу, роботу транспорту та інших елементів інфраструктури міста, пропонують приклади боротьби людей із коронавірусом, наприклад, публікація про Ольгу Куриленко з'явилась майже на всіх місцевих сайтах новин, наприклад, 061, Actual Today (від 9 березня 2020 року). Голівудська актриса із Бердянська захворіла на коронавірус, але вже стан її покращився, вона розповідає про лікування і є прикладом боротьби із недугою. Сайт 061 має окрему рубрику «Все про коронавірус», де зібрано огляд усіх матеріалів про коронавірус, які вийшли на цьому ресурсі і публікація оновлюється. Це хороший варіант інформування містян про епідемію, як вона впливає на життя міста і області. На 24 березня 2020 року кількість вживань слова «коронавірус» – 152 у новинних матеріалах сайту 061.

Лякаючими є публікації не стільки про наслідки поширення вірусу, а про наслідки епідемії для економіки. В таких публікаціях журналісти пропонують песимістичні сценарії не турбуючись про сприйняття цих публікацій аудиторією. Наприклад, публікація «Запорожжє готується к продовленню карантину» від 20 березня 2020 року на сайті Inform.zp.ua, де цитується депутат міськради Андрій Согорін, який називає цифри втрат, в публікації говориться про падіння світових ринків і загальну кризу, проте не окреслюється як на це реагує місцева влада, які кроки для подолання пропонуються, тож ця лякаюча інформація залишається без коментаря журналіста, який мав би подати пояснюючу інформацію та інформацію про реальні кроки для пошуку шляхів подолання кризи.

Публікації про економічні наслідки карантину для країни в українських медіа відзначають складну ситуацію, яка значно погіршить ситуацію в країні. Ці публікації викликають страх не лише страх за життя, але й за власне майбутнє. Подібні публікації в місцевих медіа є ознаками продукування дискурсу страху.

Медична тематика в місцевих медіях, як показує пандемія коронавірусу 2020 значно менше користується страхогенеруючими технологіями на відміну від спалахів окремих хвороб у попередні роки, зокрема на фоні медіаістерії щодо щеплень, проте страхогенеруючі технології постають у журналістських матеріалах у вигляді відсутності інформації про ті кроки, які пропонується зробити для подолання страхітливих наслідків.

Список використаних джерел

1. Дуцик Д. Як російська пропаганда досягає своїх цілей сьогодні. Media Sapiens. 14 грудня 2017 року. URL: http://www.osvita.mediasapiens.ua/monitoring/advocacy_and_influence/yak_rosiyska_propaganda_dosyagae_svoikh_tsiley_sogodni/
2. Тулуп М. Епідемія страху. Як ЗМІ розповідають про поліомієліт. 9 березня 2016. URL: <https://ms.detector.media/profstandarti/post/16215/2016-03-09-epidemiya-strakhu-yak-zmi-rozpovidayut-pro-polioimielit/>
3. Ромах О. Продукування негативних емоційних станів засобами медіа (на прикладі інтернет-видань та теленовин). Science and Education a NewDimension. Philology: Society for Cultural and Scientific Progress in Central and Eastern Europe. Budapest, 2016, Issue 76. P. 64–69.
4. Ромах О. Маніпулювання суспільною свідомістю крізь міфи та стереотипи у медіа. Spheres of Culture. Volume XII. Lublin, 2015. С. 462–470.
5. Flemming D., Feinkohl I., Cress U. User comments about research findings: How conflictual information in online science journalistic articles

influences laypeople's understanding of scientific tentativeness.
Communications-European Journal of Communication Research. T. 42.
Вип. 4. С. 465–480.

СЕКЦІЯ 3 **ДИСКУРСИ ПУБЛІЦИСТИКИ І ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ В** **СУЧАСНИХ МАС-МЕДІА**

Альбіновська С.Ю.,
магістрантка спеціальності «Журналістика»
Національного університету «Запорізька політехніка»;
Волинець Г.М.,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри журналістики
Національного університету «Запорізька політехніка»
Україна, м. Запоріжжя

СУЧАСНА ПОЛІТИЧНА КАРИКАТУРА: УКРАЇНСЬКИЙ **НАРАТИВ**

Карикатура завжди була прицільним сатиричним засобом впливу, критики, пропаганди, маніпуляції, формування політичної свідомості тощо. Змінюючи форми й способи образотворення, сатиричні малюнки все ж виконували ряд функцій, таких як: інформаційна, комунікативна, рекреативна, естетична, пізнавальна, евристична, виховна, атрактивна, експресивна, функція культурної пам'яті, формування порядку денного тощо. Українські та зарубіжні вчені вивчали карикатуру і в контексті мистецтвознавства, лінгвістики, і в контексті журналістознавства. Карикатура як жанр мас-медіа стала предметом уваги таких науковців, як: О. Айнутдінов, О. Артемова, Н. Зикун, О. Костерева, О. Кохан, А. Кротков, М. Бірюков, Х. Мамдух, О. Михайлюта, В. Нестеренко, М. Савчук, Г. Стернін, Б. Черняков, В. Шевченко та інших.

За класифікацією О. Айнутдінова, карикатури поділяються на кілька категорій: шаржі та портрети; соціально-побутова карикатура; ізожарт; стріп; філософська карикатура; політична карикатура. Як зазначає дослідник, політична карикатура сконцентрована на конкретному політичному діячеві або на роздумах про внутрішню і зовнішню політику держав; іноді політичні карикатури бувають спеціально замовленими тими чи іншими силами в передвиборчих кампаніях, але їх можна побачити і у якісній пресі [1].

Комунікативну мету політичної карикатури науковці визначають як осміювання та гостру сатиричну критику відомих політичних діячів і

вагомих подій у світі політики [3]. Вагому роль у карикатурі відіграє креолізований текст. На думку К. Ковінько, «важливим аспектом політичної карикатури є використання у вербальному ряді каламбуру (англ. pun) – стилістичного обороту, гри слів, заснованої на комічному обіграванні співзвучних слів або словосполучень із несумісними значеннями» [3, с. 128]. Крім того, текст у карикатурах часто будується на інших художніх мовних засобах – алюзія, іронія, метафора, метонімія, персоніфікація тощо.

Вчені зазначають, що дослідження наукової проблеми політичного дискурсу «обумовлено прискореною еволюцією цивілізаційних процесів XX – початку XXI століття, глобалізацією комунікації, формуванням ідеології інформаційного суспільства, які вирішальним чином впливають на міжнародне середовище, радикально змінюють міжнародну політику, національні зовнішньо- і внутрішньополітичні доктрини, зумовлюють необхідність з'ясування пріоритетів та розробки оптимальних програм у політичній, економічній, соціальній та культурній сферах міжнародного співробітництва. Інформаційна домінанта посилює ефект глобальної політики, визначає значущість країн у світовій ієрархії, виступає чинником міжнародних впливів, інструментом дипломатії та глобальної стратегії світового порядку» [4].

Дослідивши суспільно-політичні часописи («Український тиждень», «Корреспондент» та «Новое время»), можемо зазначити, що політична карикатура у першу чергу використовується як засіб атракції: журнали часто розміщують сатиричні малюнки на обкладинці. Тематика карикатури корелюється із останніми політичними подіями як в Україні, так і в світі.

Зокрема, часописи публікують тексти на проблемну, гостру, актуальну тематику, що супроводжуються не лише фотографіями, але й малюнками. Так, видання активно використовують мальовані шаржі та карикатури. Відсоток використання цих форм у тижневиках невеликий: до 15 % від загальної кількості ілюстрацій на сторінках журналів. Сатиричні матеріали тижневиків за об'єктом сатири можна розділити на дві групи: сатира «на обличчя» (об'єктом є депутати, політичні та державні діячі) і сатира на суспільне зло, людські пороки. Такі ілюстрації є складником сатиричного коментаря, полемічної статті, іноді – авторської колонки. У шаржі / карикатурі, як правило, обирається один визначений аспект у висвітленні явища чи об'єкта, щоб не розсіювати увагу читача на окресленні деталей, а, навпаки, усіма можливими способами сфокусувати його на чомусь одному, і від майстерно поміченої та розкритої ситуації чи деталі сатиричний відтінок передається на весь об'єкт. За окремими людьми, фактами,

деталіями журналісти бачать конкретні політичні сили, розрізняють інтереси суспільних груп чи класів, і саме тому матеріали є ефективними.

Політичні карикатури «надають матеріалу деякої саркастичності, гіперболізуючи та алегоризуючи, висвітлюють певний новий аспект питання, який неможливо було б так влучно передати самим лише текстом», – зазначає К. Серажим [5]. За словами Н. Зикун, «використання цього виду карикатур [політичні карикатури] певною мірою компенсує відсутність сатиричної журналістики як типу періодичного видання в сучасному медійному дискурсі України» [2].

Отже, суспільно-політичні українські часописи активно використовують не лише «узагальнено-типізовану» стандартну карикатуру, а й додають упізнавані шаржовані образи політиків. Переважно, висміювання має різкий сатиричний характер, персонажі карикатур наділені негативними рисами; у більшості випадків гіперболізуються реальні риси обличчя змалюваного політика. тобто спостерігаємо поєднання двох зображальних жанрів – власне карикатури й шаржу. Сучасна політична карикатура розширила арсенал зображальних засобів за рахунок шаржів («впізнаваних облич») на відомих діячів української й світової політики.

Список використаних джерел

1. Айнутдинов А. Типология и функции карикатуры в прессе. URL: <http://www.cartoonblues.com/forum/viewtopic.php?p=61734>
2. Зикун Н. Карикатура в сучасних українських ЗМІ і традиції української сатиричної журналістики. Вісник Львівського університету. Серія «Журналістика». Львів, 2013. Вип. 38. С. 26–32.
3. Ковінько К. Жанр політичної карикатури: функціональні, дискурсивні та стилістичні особливості. URL: <http://ekhnur.univer.kharkov.ua/bitstream/123456789/62872/kovinko%20k.v..pdf>
4. Макаренко Є. Міжнародна інформаційна політика: структура, тенденції, перспективи: автореф. дис. ... д-ра політ. наук: 23.00.04 політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку / Євгенія Анатоліївна Макаренко; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2002. 41 с.
5. Серажим К.С. Текстознавство: підручник. Київ: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2008. 527 с.

Грибо В.В.,
студентка спеціальності «Журналістика»
Національного університету «Запорізька політехніка»;
Хітрова Т.В.,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри журналістики
Національного університету «Запорізька політехніка»
Україна, м. Запоріжжя

СУЧАСНІ КОНЦЕПЦІЇ ПОПУЛЯРНИХ УКРАЇНСЬКИХ МУЗИЧНИХ ІНТЕРНЕТ-РЕСУРСІВ

Потреба в музичній інформації для українців постала ще в XVIII ст. Саме в цей час у пресі починають з'являтися окремі статті про музичне життя, а надалі, вже в наступному столітті, світ побачили спеціалізовані музичні видання. Сьогодні ринок української музичної журналістики є доволі нестабільним, зважаючи на стрімкі зміни та прогресуючу кризу в сфері медіаконкуренції. Традиційні спеціалізовані ЗМІ втратили свою актуальність, що зумовлено сучасним технічно-цивілізаційним розвитком аудиторних потреб, зміною інформаційного попиту, способу отримання контенту та його форм. Наразі музична журналістика розвивається все більше в Інтернет мережі, інтернет-медіа стають єдиними інформаторами й комунікаторами в музичній площині задоволення інформаційних потреб. Саме інтернет-простір нині є найбільш конкурентоздатним джерелом формування музичних платформ та ресурсів, основна мета таких онлайн-видань – це створення нового, нешаблонного та «свіжого» формату подачі контенту музичної індустрії. Соціокомунікаційний ресурс нових музичних медіа полягає у формуванні так званого «музичного світу» сучасної аудиторії, де емоція, та можливість комунікувати подекуди важливіші, ніж текст чи статичне фото.

Наразі інтернет-сегмент українських музичних медіа лише формується як самостійне явище, поза молодіжною, розважальною та іншими нішами, де присутній, здебільшого, як рубрикаційний компонент. Однак, на сьогодні, вже можемо виділити успішне функціонування низки українських музичних онлайн-видань, які, виглядають доволі привабливо на фоні багатьох європейських музичних ресурсів, а тому є цікавим об'єктом дослідження, зокрема з точки зору динаміки розвитку та трансформації української спеціалізованої журналістики. Це такі онлайн-ресурси як, «MusicInUa», «Слух», «Comma», «Liroom», «Фадієз», «UA MUSIC», «Muzmapa», «Neforab», «Нотатки про українську музику», що здебільшого, займаються

просуванням саме української / україномовної музики та гуртів, які, в першу чергу, можуть бути цікавими й конкурентоздатними на європейському та міжнародному музичному ринку. У порівнянні з подібними європейськими онлайн-виданнями, українські музичні інтернет-сервіси є доволі якісними як за формою, так і за наповненням.

Одним із найбільш популярних інтернет-ресурсів музичного змісту за кількістю відвідувань є «MusicInUa». Свою історію він починав як типовий блог на платформі Wordpress: за цей час команда професійно зросла і нині якісно й доступно пише про всі цікавинки української музики. Жанрових та мовних обмежень ресурс не має, отож, саме тут завжди можна знайти цікаву та «свіжу» інформацію про новини української музики.

Онлайн-журнал «Слух» з'явився у травні 2018 року. Він став результатом спільної роботи квиткового сервісу Concert.ua та інтернет-видання про музичну індустрію в Україні «Muzmapa».

Основна мета онлайн-видання – створення абсолютно нового, нешаблонного та свіжого формату подачі новин музичної індустрії. Видання, за визначенням його засновників, відповідає за формування нової культури сприйняття інформації та можливості дискусій поколінь і смаків. «Слух» – це майданчик, де команда Concert.ua і редакція Muzmapa.in.ua збирає унікальний контент і це не лише добірки музики, але й аналітичні статті та матеріали про сучасних артистів й актуальні концерти.

Однак, якщо тексти можна почитати в інших онлайн-журналах про сучасну музику, наприклад, «Comma» або «LiRoom», то «Слух» ще й систематично робить відео. На ютуб-каналі видання можна знайти розважальні ролики, де літні люди дивляться сучасні кліпи, українські музиканти читають гнівні коментарі про себе, а молоді виконавці вгадують інших артистів за фото. Свої відео «Слух» також викладає на Facebook-сторінку.

У 2016 році в українському інтернет-сегменті з'явився доволі якісний музичний ресурс «Comma», в 2017 році онлайн-журнал представив оновлений дизайн і мобільну версію. «В Comma буде ще більше новин, рецензій, плей-листів, відео, актуальної музики і порад меломанам», – зазначив головний редактор Сергій Кейн [1]. Зокрема, щопонеділка почала виходити рубрика «Мікси тижня» – добірки свіжих цікавих подкастів. Рубрика «5 питань» почала містити короткі інтерв'ю, мета яких сформувати образ артиста на п'яти питаннях-відповідях.

З'явилася мобільна версія видання, про яку, зі слів головного редактора, вже схвально відгукнулися користувачі. Також у журналі почав наповнюватись англомовний розділ, де друкуються статті про

українських музикантів, цікавих для експорту – таких, як «ДахаБраха», Onuka, StonedJesus, Sinoptik тощо, а також інтерв'ю з приїжджими артистами.

«Час, коли “медіа” означало “сайт”, давно минув», – написав Сергій Кейн на своїй сторінці у Facebook. – Comma 2.0 – це спільнота, яка об'єднує сайт, Facebook, Instagram, Twitter, два Telegram-канали і події в офлайні. Кожен канал зв'язку живе своїм унікальним життям, в кожному розвиваються свої формати. При цьому всі канали складаються в єдиний медійний бренд з оригінальним, упізнаваним стилем.

Авторами та фотографами-фрілансерами журналу є члени групи на Facebook, яка називається CommaFamily. Там же, у групі, передруковуються цікаві тексти про музику зі світових медіа і навчальні матеріали. «Наша аудиторія зараз – це переважно хлопці і дівчата 25-30 років, але насправді рамки ширше, – люди, які не уявляють свого життя без музики і прагнуть до нового, – зазначає головред журналу. – У нас у маніфесті сказано: ми пишемо для тих, хто любить слухати. Для мене це точно унікальне співтовариство. Раз на сезон ми намагаємося робити вечірки або концерти, зустрічатися з ядром нашої аудиторії, обіймати всіх і кожного, завдяки кому існує Comma» [1].

«Liroom» – це блог про нову українську музику, що заснований музичним критиком та журналістом Олексієм Бондаренком. Проект зосереджує увагу як на відомих виконавцях, та і колективах, що тільки-но дебютували на українській сцені. «Ми прагнемо популяризувати нову українську музику та підняти її на якісно новий рівень», – таким чином охарактеризовують свою місію організатори проекту. «Нова українська музика – це не лише дебютанти та початківці, а й досвідчені гурти, які не припинили своє існування. Попри це, у нас є власний погляд на музику і, не побоїмося цього слова, смак. Тому ми лишаємо за собою право не писати про ту чи іншу творчість» – зазначено на сайті видання (<https://liroom.com.ua/>).

Інформаційний портал «UA MUSIC» існує відносно недовго, однаке зарекомендував себе як потужний ресурс цілковито присвячений висвітленню різноманітних аспектів українського музичного мистецтва. «Головною ідеєю створення portalу було, є і залишиться несення української музики в маси. Ми створили перший у своєму роді й у нашій країні проект, який відобразить всю багатогранність української музики» – так, дещо амбітно охарактеризували творці проекту своє дітище (<https://uamusic.com.ua/>). У розділі «Про проект», засновники називають портал «UA MUSIC» енциклопедією української музики, головна ідея якої – збереження історичних цінностей та творів

української музики. Інформація про українських виконавців збирається та структурується, кожен виконавець та музичний колектив має свою сторінку, на якій зібрано максимальну кількість інформації про нього: біографія, фотоальбоми, музичні альбоми, окремі треки, які можна прослухати прямо на сайті, відеокліпи та живі виступи, новини та афіші. Адміністрація ресурсу активно займається створення якнайкращих умов для донесення молодими гуртами своєї творчості до мас. Так, спільно з експериментальним бюро новин Troider портал створив проект покликаний на допомогу молодим виконавцям в підкоренні національного телебачення та радіомовлення.

Таким чином, сучасний інтернет-сегмент української музичної журналістики є доволі перспективним й може запропонувати зацікавленій аудиторії доволі вичерпну й різносторонню інформацію про українську й зарубіжну музику, виконавців, гурти, концерти, фестивалі та інше.

Список використаної літератури

1. Музичний онлайн-журнал Comma представив оновлену версію.
URL: <https://detector.media/production/article/126752/2017-06-07-muzichnii-onlain-zhurnal-comma-predstaviv-onovlenu-versiyu/>

*Різун А.С.,
магістрантка спеціальності «Журналістика»
Національного університету «Запорізька політехніка»;
Погребна В.Л.,
доктор філологічних наук, професор,
зав. кафедри журналістики
Національного університету «Запорізька політехніка»
Україна, м. Запоріжжя*

ПРОБЛЕМИ ЖІНОЧОЇ ЕМАНСИПАЦІЇ У ПУБЛІЦИСТИЦІ Ф.М. ДОСТОЄВСЬКОГО

У російському інтелектуальному житті 60–80-х років XIX ст. жіноче питання було одним з найактуальніших та широко обговорюваних, оскільки жінка мала нерівні з чоловіком правовий, економічний, політичний, соціальний, культурний статуси. Проблема жіночої емансипації порушували у своїй творчості чимало письменників, публіцистів. Не залишився байдужим до проблем емансипації жіночої особистості і Ф.М. Достоевський, чия публіцистична творчість є маловивченою, чого не можна сказати про його літературну спадщину.

Ф.М. Достоевський у 1861 році опублікував у журналі «Время» дві статті, присвячені полеміці з журналом «Русский вестник» М.Н.

Каткова з приводу жіночого питання і «Єгипетських ночей» О.С. Пушкіна, – «Відповідь «Русскому вестнику» і «Зразки щиросердості». Ці статті тематично близькі. Письменник, вимагаючи від чоловіків поваги до жіночої особистості, визнання її здібностей і талантів, підходить до постановки жіночого питання не тільки з точки зору економічної, політичної, але, перш за все, з точки зору етичної. Зокрема, в статті «Відповідь «Русскому вестнику» він зазначає, що «емансипація зводиться до християнського людинолюбства, до просвіти себе в ім'я любові один до одного, – любові, якої має право вимагати собі і жінка» [2, с. 126].

Стаття «Зразки щиросердості» має яскраво полемічний характер, вона, як і стаття «Відповідь «Русскому вестнику», спрямована проти позиції редакції журналу «Век», висловленої Камень-Віногоровим (псевдонім П.І. Вейнберга (1831–1908), поета і перекладача, виконуючого на той час обов'язки редактора тижневика «Век») в фейлетоні «Російські дивини» (Век, 1861, 22 лютого, № 8), де останній негативно висловився з приводу читання Є. Толмачовою «Єгипетських ночей» О.С. Пушкіна на благодійному вечорі в Пермі. Вейнберг в своєму фейлетоні зобразив Толмачову Клеопатрою, жрицею хтивості. У пресі негайно з'явилися статті, вірші та листи – протести проти грубої позиції «Века» по відношенню до жінки (в обговоренні брали участь М.Л. Михайлов, М.М. Страхов, М.В. Шелгунов та ін. Див. про це [2, с. 292–294]). Не залишився в стороні від цієї дискусії і Ф.М. Достоевський, який, як і інші публіцисти, вважав, що Вейнберг образив жінку. У читанні «Єгипетських ночей» Достоевський не бачить ознак розбещеності, проте відзначає, що Толмачова «вчинила трохи запально і несвоєчасно» [2, с. 102], оскільки жінка в Росії все ще сприймається як істота нижчого порядку, ніж чоловік. Критик виступає прихильником жіночої емансипації, проте розглядає цей процес як поступовий і тривалий: «Цією ідеальною свободою користування своїми правами жінці ще не дано. Вона встановиться, коли встановиться суспільство і зміняться моральні правила в суспільстві...» [2, с. 102]. Читати «Єгипетські ночі» Пушкіна перед провінційною публікою, на думку Достоевського, «значить виходити на бій» [2, с. 102], а домагатися своїх прав насильно – марно. Письменник, який заперечує насильство і революцію в принципі, не міг прийняти насильницьке нав'язування думок, пов'язаних з жіночою емансипацією, нехай навіть прогресивних. Саме тому в «Зразках щиросердості» він висловлює таку думку: «... будь-яка пропаганда проводиться не силою, а добротою, ласкою, любов'ю, поблажливостю, навіть іноді до забобонів» [2, с. 103]. Таким чином, захищаючи Толмачову і її право голосу, Достоевський

намагається знайти розумну золоту середину в питанні емансипації жінок.

З січня 1873 р. до квітня 1874 р. Ф.М. Достоевський був редактором журналу «Гражданин», на сторінках якого систематично публікувалися статті, присвячені «жіночому питанню». У 1873 р. в журналі «Гражданин» (№ 22), як і в інших періодичних виданнях, було опубліковано урядове повідомлення від 21 травня 1873 року про заборону російським студенткам відвідувати вищі навчальні заклади Цюриха. Студентки повинні були повернутися до Росії. Це повідомлення супроводжувалося статтею Достоевського «Наші студентки» (Гражданин, 1873, № 22). Стаття написана обережно. З одного боку, Достоевський прямо не виступає проти заходів уряду, який декларує заборону навчання російських студенток в Цюриху (він навіть визнає ці заходи «важливими» і «розсудливими» [1, с. 627]), проте, з іншого боку, заявляє про необхідність вищої жіночої освіти: «Щодо користі вищої освіти для жінок, як загальної, так і спеціальної медичної, важко мати дві точки зору: вона є дуже потрібною, і як вельми потрібна – не може не бути бажаною» [1, с. 627]. Автор статті вважає, що необхідність вищої жіночої освіти викликана суспільною потребою, а не примхою моди. Дійсно, у російському емансипаційному русі були непоодинокі випадки сліпого наслідування навіть у такій серйозній справі, як вища освіта.

Деякі жінки сприймали освіту не як оволодіння науковими і практичними знаннями, а тільки як шлях самореалізації, самоствердження «вільної жінки». Якщо уряд у вищій освіті жінок бачить небезпеку політичну, то Достоевський бачить небезпеку «моральної фальші». Він пише: «Наука вже перестає бути метою, а робиться приводом воювати з суспільством заради якихось нових прав і викорінення якихось старих забобонів і старих поглядів на жінку» [1, с. 628]. Письменник вважає, що в будь-якому освітньому, науковому закладі студентки повинні, перш за все, думати про отримання знань. Автор висуває три умови, при дотриманні яких стає можливою успішна освіта жінок: сувора навчальна дисципліна; дотримання правил моральності; проведення щорічних іспитів, які повинні бути «безумовно складні» [1, с. 629].

Одна із слухачок Вищих жіночих курсів відгукнулася на статтю «Наші студентки», виступивши в журналі «Гражданин» (1873, №27) з публікацією «Нотатки про вищі жіночі курси в Москві. Лист до редактора», підписавшись криптонімом М.Г. Вона полемізує з Достоевським, доводить, що російські студентки обрали не хибний, «фальшивий» шлях в справі освіти, а, навпаки, йдуть правильним

шляхом. Автор статті підтверджує свої роздуми конкретним прикладом: 1 листопада 1872 року у Москві були відкриті Вищі жіночі курси, де вища освіта «йде належним чином» [5, с. 761].

Достоевський відповів на цей «лист» статтею «Дві замітки редактора» (Гражданин, 1873, № 27). Власне відповіддю є перша замітка. Як і в статті «Наші студентки», про яку йшлося вище, письменник виступає прихильником вищої жіночої освіти, проте вказує на небезпеку «моральної фальші» в тих випадках, коли жінки, які навчаються, прагнуть не до освіти і науки, а лише сліднують моді, прагнуть стати діячками «в розв'язанні якогось сучасного жіночого питання» [3, с. 154].

У вищій жіночій освіті Достоевський (мабуть, єдиний з письменників і критиків того часу) побачив шлях до морального оновлення людства. У «Двох замітках редактора» він пише: «... стаття слухачкою вищих курсів з думкою і надією просвітити себе, отримати вищі духовні сили ... підвестися до благородного поняття, що загальна освіта жінки матиме нову, велику інтелектуальну і моральну силу в долях суспільства і людства, – ця думка, заявляємо ми, ця надія не тільки піднесена, прекрасна і бажана в душі кожної слухачки майбутніх вищих курсів в Росії, але саме і є початком єдиного і справжнього розв'язання «жіночого питання» і у нас, і в Європі, і всюди, початок справжньої правильної постановки його!» [3, с. 155]. Думка про саме моральну роль вищої жіночої освіти отримає подальший розвиток в «Щоденнику письменника» за 1873, 1876, 1877 рр.

Ф.М. Достоевський моральне начало в російській жінці вважав більш розвиненим, ніж в чоловікові (в його романах нерідко діють жінки, що перевершують за своїми душевними якостями чоловіків, які не витримують «випробування» любов'ю). У статті «Дещо про брехню» (Дневник писателя, 1873, XV) він пише: «У нашій жінці все більше і більше помічається щирість, наполегливість, серйозність і честь, шукання правди і жертва; та й завжди в російській жінці все було вище, ніж у чоловіків ... Жінка наполегливіша, терпляча в справах; вона серйозніше (виділено Достоевським), ніж чоловік, хоче справи для самої справи, а не для того лише, щоб здаватися. Чи не в самій справі нам звідси чекати великої допомоги?» [3, с. 125].

Письменник розвиває цю саму думку в статті «Безсумнівний демократизм. Жінки» (Дневник писателя, 1876, травень), бачить у російській жінці «величезну надію, одну із заповідей нашого оновлення» [4, с. 28]. Достоевський констатує, що за останні двадцять років відбулося відродження російської жінки, піднялися її запити і вимоги: «Вона твердо оголосила своє бажання брати участь у спільній справі і

приступила до неї не тільки безкорисливо, а й самовіддано ... У прагненні до вищої освіти вона проявила серйозність, терпіння і подала приклад найбільшої мужності» [4, с. 28].

До цієї ж теми Достоевський повертається в статті «Знову про жінок» (Дневник писателя, 1876, червень), розповідає про вісімнадцятирічну дівчину з добре забезпеченої сім'ї, яка зважилася відкласти навчання і їхати на війну в Сербію, щоб доглядати за пораненими (ця дівчина – Софія Юхимівна Лур'є, дочка банкіра, вона спілкувалася з письменником протягом багатьох років [4, с. 379]). У її вчинку письменник побачив потребу жертвності, подвигу, бажання принести користь: «... тут одна справа і для справи і жодного марнославства, жодної зарозумілості та жодної втіхи від власного подвигу, – що, навпаки, дуже часто бачимо в сучасних молодих людях, навіть ще тільки в підлітках» [4, с. 53].

Участь жінки у спільній справі, її завищені запити, на думку письменника, цілком обґрунтовано ведуть до вимоги вищої освіти, яка стала для російських інтелігенток – нагальною потребою. У науці письменник бачить не тільки спосіб розвитку жіночого розуму, але і стримуючий важіль від крайнощів нігілізму: «Тільки наука може дати відповідь на їхні запитання, зміцнити розум ...» [4, с. 53].

Визнаючи і вітаючи ідею рівноправ'я чоловіка і жінки, Ф.М. Достоевський виступає проти уподібнення жінки чоловікові (як в зовнішньому вигляді, так і у внутрішніх прагненнях). Таке уподібнення він розглядає як спотворення, неправильне розуміння ідей жіночої емансипації. У статті «Безсумнівний демократизм. Жінки» (Дневник писателя, 1876, травень) він зазначає: «Бачу, втім, і деякі недоліки сучасної жінки і головний з них – надзвичайну залежність її від деяких власне чоловічих ідей, здатність приймати їх на слово і вірити в них без контролю» [4, с. 28]. Письменник вважає, що жінка повинна дивитися на світ своїми очима, мислити без підказки чоловіків.

Достоевський вважав, що велику роль у формуванні жіночої самосвідомості відіграла Жорж Санд. У червневому випуску «Дневника писателя» за 1876 рік французькій авторці присвячено його дві статті – «Смерть Жорж Санд» і «Декілька слів про Жорж Санд». Публіцист констатує, що в 40–50-ті рр. ця письменниця зайняла в Росії провідне місце в ряду цілої плеяди нових письменників. Особливий вплив творчість Жорж Санд мала на формування жіночої самосвідомості. Достоевський пише: «Правда, як жінка сама, вона, природно, більш любила виставляти героїнь, ніж героїв, і, вже звичайно, жінки всього світу повинні тепер надіти по ній траур, бо померла одна з найвищих і прекрасних їх представниць і, крім того, жінка майже унікальна за

силою розуму і таланту – ім'я, що стало історичним, ім'я, якому не судилося забутися і зникнути серед європейського людства» [4, с. 35].

Достоевський зазначає, що більшість героїнь письменниці є зразками високих чеснот, природності, жіночості. Природність героїнь письменниці, більшість з яких були емансиповані, але не втратили своєї жіночості, почуття обов'язку перед сім'єю і дітьми, як і природність самої Жорж Санд, яка називалась чоловічим ім'ям та носила чоловічий костюм, але цілком залишалась жінкою, вважає Достоевський, повинні бути прикладом для російських жінок. Автор статті зазначає, що французька письменниця «померла прекрасною матір'ю, працюючи до кінця свого життя, другом селян, улюбленицею своїх друзів» [4, с. 37]. Саме Жорж Санд в очах Достоевського була істинно емансипованою жінкою, яка вільно і самостійно розвивала свої природні задатки, все життя вчилася і працювала.

Масовий прихід як столичних, так і провінційних жінок у літературу і журналістику був помітним явищем і не міг не зацікавити письменника. Відомо, що саме він сприяв публікації перших творів А.П. Суслової та Г.В. Корвін-Круковської. У оповіданнях та повістях цих письменниць Достоевського приваблювала ідея необхідності вищої мети, допомоги бідним. Письменник публікував у своєму журналі «Епоха» твори жінок, членів Слепцовської комуні – О.І. Цєніної (згодом Жуковської), О.Г. Маркелової.

Отже, Достоевський у своїх публіцистичних творах розмірковує про характер російської жінки, її долю, положенні в сім'ї та суспільстві, про необхідність жіночого вищої освіти. Якщо М. Чернишевський і М. Михайлов, перш за все, виступали за економічне розкріпачення жінки, то Достоевський розглядав емансипацію в руслі морального виховання суспільства, яке повинно жити в дусі основних заповідей Христа. Письменник сприймав жінку як істоту самодостатню за умови адекватного підходу до проблеми її «свободи», яку бачив не в розкріпаченні нравів, а в прагненні жінки до освіти і праці.

Список використаних джерел

1. Достоевский Ф. М. Наши студентки. Гражданин. 1873. № 22. С. 626–629.
2. Достоевский Ф. М. Полное собрание сочинений и писем : в 30 т. / АН СССР, ИРЛИ (Пушкинский Дом); редкол. : В. Г. Базанов (отв. ред.) и др. Т. 19. Статьи и заметки, 1861. – Ленинград : Наука. Ленинградское отделение, 1979. 359 с.
3. Достоевский Ф. М. Полное собрание сочинений и писем : в 30 т. / АН СССР, ИРЛИ (Пушкинский Дом); редкол. : В. Г. Базанов (отв. ред.) и др. Т. 21. Дневник писателя, 1873; Статьи и заметки, 1873-1878.

Ленинград : Наука. Ленинградское отделение, 1980. 551 с.

4. Достоевский Ф. М. Полное собрание сочинений и писем : в 30 т. / АН СССР, ИРЛИ (Пушкинский Дом); редкол. : В. Г. Базанов (отв. ред.) и др. Т. 23. Дневник писателя за 1876 год. Май-октябрь. Ленинград : Наука, 1981. 423 с.

5. М. Г. Заметка о высших женских курсах в Москве. Письмо к редактору. Гражданин. 1873. № 27. С. 761–762.

Саприкіна К.М.,
магістрантка спеціальності «Журналістика»
Національного університету Запорізька політехніка»;
Волинець Г.М.,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри журналістики
Національного університету «Запорізька політехніка»
Україна, м. Запоріжжя

ЗАРОБІТЧАНСТВО ЯК НОВИЙ КОНЦЕПТ У ПОДОРОЖНІЙ ЖУРНАЛІСТИЦІ

За останнє десятиліття в Україні доволі поширеною стала тревел-журналістика. За словами Ю. Полежаєва, популярність тревел-програм, як потужного напрямку міжнародної інформації, зумовлена низкою чинників: загальною тенденцією ЗМІ до зміщення фокусу із аналітики на інформацію, пов'язану з дозвіллям, стрімким розвитком туризму, а також тим, що в постмодерному суспільстві відпочинок визнано однією з базових потреб. Українські та зарубіжні науковці приділяють значну увагу дослідженням тревел-журналістики, зокрема вивченням особливостей телевізійних шоу займалися С. Акінфієв, І. Мащенко, А. Юсипович, Х. Гурліан. До питань історії розвитку, формування й становлення тревел-журналістики зверталися такі вчені, як І. Показаньєва, Г. Почепцов, М. Варич, Ю. Полежаєв, К. Катріч, О. Юферева та інші.

На сьогодні розважальні програми практично заповнили телевізійний ефір; постійно зростає інтерес глядацької аудиторії до тревел-програм, які мають надзвичайно високі рейтинги. Такі шоу досить актуальні й відповідають суспільним інтересам населення. Тому, щоб не втратити цікавість глядача, постійно вдосконалюється програмне наповнення телеканалів. Програми політичного та інформаційного характеру інтегрують у свій зміст елементи розваги. Телебачення дедалі інтенсивніше розширює видовищну практику та пропонує глядачам продукцію, де над аналітичністю й

публіцистичністю домінує процес активного поширення інфотейнменту (суміші інформації й розваг), як найважливішого тренду розвитку сучасних ЗМІ [4]. У зв'язку з цим за останнє десятиліття в Україні доволі поширеною стала тревел-журналістика. На думку Ю.Полєжаєва [4], популярність тревел-програм як потужного напрямку міжнародної інформації зумовлена низкою чинників: загальною тенденцією ЗМІ до зміщення фокусу із аналітики на інформацію, пов'язану з дозволенням, стрімким розвитком туризму, а також тим, що в постмодерному суспільстві відпочинок визнано однією з базових потреб. Журналістика мандрів формує уявлення про різні географічні ареали, їхню флору й фауну, етнокультурну специфіку, історію та мистецтво народів, стимулюючи залучення глядачів до подорожі як культурної практики.

Сучасні розважальні програми мають високий рейтинг, тому в умовах ринкової економіки та технологічної трансформації, основні комунікативні зміни проглядаються у різкому збільшенні програм у форматі інфотейнменту. За словами дослідників, шоу-контент стає важливою формою соціальної комунікації. Така увага до нового напрямку візуальної антропології, що зайняв нішу між документалістикою та ігровим компонентом і став своєрідним способом інсценування реальності пояснюється викликом часу [1]. Зараз тревел-програми набувають нових жанрово-типологічних ознак, модифікуються формати, змінюються тематичні напрями, серед оновлених – висвітлення проблем трудової міграції.

У 2017 році телеканал ICTV успішно почав лінійку тревел-шоу. Програма «Особливості національної роботи» – це екзотика, гумор і, звичайно, працьовитість. Нове тревел-шоу розповідає про найбільш небезпечні й екзотичні роботи у Південно-Східній Азії. Працівниками й ведучими стали талановиті коміки серіалу «Пацики» – Руслан Ханумак та Андрій Зрожевський [3]. 4 лютого 2017 року ICTV відбулась прем'єра нового тревел-шоу «Особливості національної роботи». Його ведучі їздять по Азії і пробують найскладніші, дивні й екзотичні роботи, намагаючись заробити грошей, як місцеві трударі. Нове тревел-шоу розкриє Руслана Ханумака і Андрія Зрожевського, більш відомих як Русик і Андрюха, в абсолютно новому світі [5].

Телепередача «Особливості національної роботи» заохочує телеглядачів подорожувати світом та при цьому допомагає українцям порівняти умови роботи в Україні та за кордоном. Ведучі показали, які професії бувають у різних куточках світу. Хлопці довели глядачам, що «українська» робота не така й погана, що є на нашій планеті місця, де людям доводиться тяжко працювати та при цьому отримувати малі кошти. Наприклад, у місті Махараштра ведучі на двох заробили лише 25

доларів. Втім, у першому сезоні було місто, у якому хлопці заробили рекордну суму – 162 долари.

Отже, завдяки програмі «Особливості національної роботи» телеглядачі мали змогу оцінити професії людей із різних куточків світу. У програмі показали, як ведучі їздять по країнах і намагаються зрозуміти, як працюють там місцевим жителям. Гумористи щоразу потрапляють у цікаві ситуації, які стають все більш незвичайними. У контексті сучасних тенденцій – українці частіше вирушають в інші країни у пошуках кращої долі. Цим проектом автори намагаються довести, що не завжди пошук заробітків завершується омріяним багатством, адже ведучим доводиться виконувати найменш оплачувану і брудну роботу за маленькі кошти.

Список використаних джерел

1. Грубич К. В. Комунікаційні телевізійні технології шоу-програм. Наукові записки Української академії друкарства. Серія : Соціальні комунікації. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzck_2015_2_7
2. Муленко Ю. В. Розважальні програми на українському телебаченні. URL: http://seanewdim.com/uploads/3/4/5/1/34511564/mulenko_yu._v._entertainment_programs_on_ukrainian_television.pdf
3. Офіційний сайт телеканалу «ICTV». URL: <https://ictv.ua/ru/>.
4. Полежаєв Ю. Тревел-журналістика у фокусі наукових досліджень: аналітичний огляд російського досвіду. Держава та регіони. Серія: Гуманітарні науки. 2014. № 3 (38). С. 110-114.
5. Сайт «Teleportal.ua». URL: <https://teleportal.ua/show/>.

Стеценко Л.Г.,

*магістрантка спеціальності «Філологія»
(освітня програма «Українська мова і література»)
Запорізького національного університету;*

Сіріньок-Долгарьова К.Г.,

*кандидат наук із соціальних комунікацій
доцент кафедри журналістик
Запорізького національного університету
Україна, м. Запоріжжя*

«МЕНТАЛЬНІСТЬ ОРДИ» ЯК ЗРАЗОК НАЦІЄТВОРЧОЇ ПУБЛІЦИСТИКИ КІНЦЯ ХХ СТОЛІТТЯ

На початку 1990-х років, коли усі сфери українського життя переживали період тектонічних перетворень, докорінних світоглядних трансформацій, змінювалося й бачення ролі публіцистики в суспільстві.

Скажімо, розпочалася дискусія, чи є публіцистика журналістикою.

Корифей харківської школи публіцистикознавства І. Михайлин у праці «Чи є публіцистика журналістикою?» зауважив: «Встановлено, що публіцистика виконує гносеологічну функцію – пізнавати дійсність у світлі авторського ідеалу. Суб'єктивне забарвлення, висловлення в ній оцінок і думок не перешкоджає їй надавати споживачам адекватний образ суспільного життя. Публіцистику не слід плутати з пропагандою. Українська публіцистична традиція має глибокі історичні корені. Прибічники лжеконцепції роззброюють українську журналістику в інформаційній війні, яку веде проти нас Росія» [10, с. 6]. Отже, саме публіцистика виконує, на думку вченого, націстворчу й державобудівну функцію в медіа.

Вважаємо, що такої ж позиції дотримувався і письменник Є. Гуцало, публікуючи в загальнонаціональних газетах свої статті на початку 1990-х років. Пізніше вони були зібрані в єдину збірку під назвою «Ментальність орди» (1996 року випуску). Ця книга вийшла накладом десять тисяч примірників і стала дебютним виданням у заснованому в 1995 році видавничому центрі «Просвіта», метою якого є насамперед утвердження національної ідентичності та національної культури. Переважна більшість статей друкувалась у періодичній пресі, зокрема в газеті «Літературна Україна», головним редактором якої на той час був друг письменника Василь Плющ, котрий поділяв погляди автора і «його бажання – донести до свідомості наших співгромадян, що Росія – це хитрий і підступний ворог, який будь-що намагатиметься знову перетворити Україну на свою колонію» [12]. У 1990-х роках «Літературна Україна» була газетою, котрій довіряли, бо там публікували твори письменників, які заснували «Рух», відомих істориків і публіцистів, правозахисників і українських діаспорян.

Є. Гуцало завжди був письменником, у творах якого позначався дух доби. На думку

О. Бульбачинської, «визначальним фактором розвитку майбутнього письменника є дитячі роки – перша своєрідна естетична школа. На формування світогляду митця вплинула література, зокрема Біблія – перша книжка, зміст якої він чув від рідних. Згодом моральні настанови з неї визначатимуть духовні орієнтири письменника: у творах він відображатиме морально-етичні норми народу, почерпнуті з Біблії, якот у поезії «Куди біжить дорога?» [1]. До речі, саме назва цієї поезії дала назву документальному фільмові-спогаду про Є. Гуцала, знятому до його 80-річчя за ініціативи його дружини Лесі Ворониної. У цьому фільмі про непересічну особистість митця згадують його колеги-письменники Дмитро Павличко, Михайло Слабошпицький, Юрій

Щербак, кінорежисери Василь Вітер та Олег Бійма [5]. У анонсі показу кінороботи в газеті «Україна молода» так говориться про фільм: «"Він був типовим шістдесятником". Йому боліло все". В його таланті було щось Моцартівське". Такими словами згадують Євгена Гуцала сьогодні його друзі, колеги, соратники. Таким запам'ятали вони талановитого українського письменника, нині вже класика української літератури другої половини ХХ століття. Найдраматичнішою виявилася його остання незавершена збірка публіцистики «Ментальність орди» (1993–1995 рр.), де він уперше відкрито висловився проти імперської політики Москви» [8].

Як стверджує В. Клічак, «ці тексти справили велике враження на читача. Письменник-інтелектуал глибоко дослідив корені російської експансіоністської політики, джерела якої можна знайти в етнічній природі та ментальності російської нації. Окремі представники російських політичних, радикальних, націоналістичних сил проповідують відомі крайні погляди, особливо непримиренною є їхня позиція стосовно Української держави. Сімнадцять років тому відомий письменник хотів побачити в середовищі російської інтелігенції, особливо в тих, кого називали «совістю російської нації», звичайне розуміння національних проблем, розуміння того, що кожна нація має звичайнісіньке право на самостійне життя» [6, с. 262].

У перші роки незалежності України саме національна ідея стала головним тематичним стрижнем у публіцистиці Є. Гуцала. О. Максимець вважає, що глибоке мислення письменника породило особливу знакову систему, адже «він створює не лише стандартні підходи до концептуального осмислення витоків та минулого української нації, але й прагне осучаснити та створити власну систему підходів до визначення та розуміння національної ідеї. [...] Автор зумів розкрити сутність багатьох національних проблем, пов'язаних із українською нацією, які раніше жоден не наважувався розкрити. У часи, коли українцям відверто нав'язували комплекс меншовартості у порівнянні з росіянами, письменник заговорив про автохтонність української нації, про її багату та історично зрілу культуру та своєрідну ментальність» [9].

Є. Гуцало звернувся до публіцистики, адже прийшов час осмислення пройденого ним життєвого та творчого шляху. Останнім та найгучнішим доробком письменника став цикл гострих полемічних статей, присвячених українсько-російським стосункам. Спочатку ці статті друкувалися в газеті «Літературна Україна». Сучасниця письменника поетеса і журналіст

Н. Поклад так згадує про резонанс статей Є. Гуцала: «А що робили з

нами публікації в «Літературній Україні» гострих полемічних статей письменника, присвячених україно-російським стосункам! Усі ті газети передавались із рук у руки, копіювались і зберігались» [2]. Влітку 1995-го видавництво «Просвіта» запропонувало Євгенові Пилиповичу видати їх у книжці під загальною назвою «Ментальність орди». Остання стаття з цього циклу так і залишилася незавершеною.

Цикл публіцистичних статей «Ментальність орди» – це спроба зрозуміти причини одвічних українських помилок і поразок, прагнення знайти вихід і вирватись із залізних обіймів «старшого брата». Як пише дружина письменника Л. Воронина, після смерті автора «історія з книжкою «Ментальність орди» мала драматичне продовження. Після її виходу у світ, продаж її у книгарнях і на розкладках намагалися заблокувати, слідом за газетою українських комуністів “Товариш” історик Олексій Толочко (родич славетного академіка Петра Толочка) у статті “Ментальність ясиру” звинуватив Євгена Гуцала у спробі проектування власних, українських гріхів на сусідній братній народ... На жаль, за ці десятиліття книжка стала лише актуальнішою» [2].

Вже у 2014-му році, після початку військової агресії Росії на Сході України, Л. Воронина опублікувала більш детальні згадки в українському журналі «Тиждень»: «“Ментальність орди” спричинила гостру полеміку. Думки політологів, істориків, колег-літераторів були діаметрально протилежні: для одних роздуми автора, його оцінки й висновки були поштовхом до того, щоб переосмислити засвоєні на рівні рефлексу гасла про «вічну дружбу», «колиску трьох братніх народів» та, ясна річ, роль доброго й мудрого «старшого брата», без якого нам, молодшим, ніяк не обійтись. Інша була реакція на Гуцалові статті українських комуністів та соціалістів, які звинувачували письменника в усіх смертних гріхах, включно із «зоологічним націоналізмом» та патологічною ненавистю до «великого російського народу». Особливо активні прихильники марксизму-ленінізму погрожували авторові фізичною розправою і всіма силами намагалися знищити перший тираж книжки» [3].

Проте найболючіший момент, на думку Л. Ворониної, – критика і несприйняття книги деякими представниками української інтелігенції, серед яких – уже згаданий О. Толочко, котрий у статті в газеті «День» (25 грудня 1996 року, тодішнім головним редактором був Володимир Рубан) написав: «Гуцалова книжка засвідчує, що міра любові й відданості до України (тобто те, що звичайно вважається «українськістю») визначається мірою нелюбові до Росії. Ставлення до Росії віддавна, від початків становлення української думки, було центральним питанням української самоідентифікації. Русофобія,

назвімо речі своїми іменами, також посіла тут своє почесне місце, особливо в ідеології галицькій. [...] Але минуло п'ять років, відколи ми перестали жити в російському контексті. Війна закінчилася, армію здемобілізовано. І коли хтось не встиг вчасно на фронт, не навоювався і не насидівся в окопах, а тому вирушає в партизанські ліси, це не значить, що й ми маємо вирушити за ним... Світ виявився значно ширшим, і немає «фатальної закованості» дивитися лише в бік Росії» [11].

Як далі зазначала Л. Воронина, «Ще жорсткіше оцінив «Ментальність орди» Микола Рябчук. Відомий публіцист, письменник і політолог знову-таки в газеті «День» (14 січня 1997; головний редактор – той самий Володимир Рубан) у статті «Урок реставрації», властиво перекреслив не лише публіцистику, а й усю творчість письменника. Щоправда, наприкінці зауважив, що, можливо, на дві-три книжечки можна було б набрати Гуцалових оповідань і віршів та «ще й третій томик скласти – з двох книг, які письменник написав уже в 90-ті роки, у «вільноринкових», так би мовити, умовах, апелюючи до двох основних людських інстинктів – еротичного (роман «Блуд») та ксенофобського («Ментальність орди»). Але «неминущість» цих двох книжок сумнівна, хоча вони обидві важливі для нашої масової культури». Важко повірити, але це була ювілейна стаття з підзаголовком: «Євгенові Гуцалу сьогодні виповнилося б 60». На той час письменника вже півтора року не було на світі, тож він не міг відповісти на ювілейне «пошанування» Рябчука» [3].

Здається, знаний роками ліричний поет, глибокий новеліст і романіст Є. Гуцало не мав би писати гостро публіцистичні речі. Проте його соратники однозначно висловилися про це у своїх спогадах. Ось, що згадує земляк Є. Гуцала, вінницький письменник В. Кобець: «Багато хто з тих, хто пригнічував нашого Євгена Гуцала, після його смерті визнали його могутнім і справді неповторним письменником. До речі, один з недоброзичливців Євгена Гуцала, відомий нині в Україні письменник і літературознавець, жорстко сказав, що він би «цього Гуцала» за безконфліктність, описовість і байдужість до людського життя бив би по руках. Схаменися, лиходію! Гуцало вже на такій висоті, що рідко кому вдається досягнути своїм творчим талантом» [7].

Дійсно, після публікацій есеїв, які увійшли до посмертної збірки «Ментальність орди» співвітчизники пізнали письменника по-новому: як гострослового публіциста, критика, аналітика та далекоглядного інтелектуала.

В. Кобець пише: «Упродовж свого короткого життя Євген Гуцало подавав нам, письменникам, своїм читачам, землякам і просто знайомим

людям, приклад, як бути вдячними, як шанувати людську особистість, а коли треба, то й заступитися за свого колегу, друга чи просто висловити власну позицію про ситуацію, яка склалася довкола того чи іншого творця, важливої державної проблеми. Мені здається, що саме так він вчинив, рішуче взявшись за дослідження коренів російської експансіоністської політики, витоків жорсткості і непослідовності в діях російського царизму, в жорстокості соціалістичних катів української нації, написавши глибоке за своїм філософським змістом і правдиве за громадською позицією дослідження «Ментальність орди», яке на багато літ стало своєрідним підручником для молодих українців. Адже й справді, до Євгена Гуцала ще ніхто так ґрунтовно й розлого не писав про це болюче і трагічне для нашої нації питання. Своім публіцистичним твором він сміливо постав із посткомуністичної затхлої епохи не тільки на захист рідної української нації, а й на захист інших народів, гноблених російським режимом протягом багатьох століть» [7].

На думку І. Глотовой, «письменник попереджає про беззахисність перед історичним механізмом життя, наголошує на необхідності активізації власної віковичної свідомості, духовності, що була народжена в надрах слов'янської цивілізації. Автор звертає увагу на недостатність національної консолідованості суспільства, [...] закликає до узагальнення творчих зусиль українського народу, до самореалізації української нації» [4, с. 85–86].

Отже, можна сказати, що письменникові вдалося зайняти свою нетрадиційну стильову нішу, через яку він встановив зв'язок зі своїми читачами. Публіцистична творчість Є. Гуцала є мозаїчною картиною життєвих пошуків, шляхом яких письменник освоює так звані «заборонені раніше теми», висвітлюючи аспекти національно-екзистенційної проблематики.

Публіцистика продукує сприятливе інтелектуальне середовище, у якому журналісти й письменники не ігнорують гострі проблеми, котрі породжують написання текстів. Навпаки, публіцистичні виступи й публікації провокують сплеск мислення серед читачів, призводять до дискусії, породжують відгуки громадськості, започатковують суспільний діалог.

Саме такими гостро дискусійними, неоднозначними і провокуючими дискусією стали публіцистичні статті Є. Гуцала, який до їх появи вважався поетом-ліриком, глибоким і вдумливим прозаїком. Але саме життя спонукало автора на створення публіцистичних текстів.

Список використаних джерел

1. Бульбачинська О. Творчість Євгена Гуцала: естетичні засади. Синопис: текст, контекст, медіа. 2017. № 3 (19). URL:

<http://synopsis.kubg.edu.ua/index.php/synopsis/article/download/268/247>.

2. Воронина Л., Поклад Н., Думанська О. та ін. Євгенові Гуцалу – 80! Ключ. 2017. 14 січня. URL: <http://www.chl.kiev.ua/key/Books/ShowBook/448> (дата звернення: 15.01.2019).

3. Воронина Л. Про нас та їхні «братерські обійми». Тиждень. 2014. 11 липня. С. 3.

4. Глотова І. Публіцистичний пафос збірки Євгена Гуцала «Ментальність орди». Вісник Сумського державного університету. Серія «Філологія». 2007. № 1. Том 1. С. 85–89.

5. Євген Гуцало. Куди біжить дорога : документальний фільм / реж. В. Вітер. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=7JYPHfulzls> (дата звернення: 15.01.2019).

6. Клічак В. Внесок видань видавничого центру «Просвіта» у формування національного інтелектуалізму української публіцистики. Наукові записки Інституту журналістики. 2014. Т. 54. Січень–березень. С. 262–267.

Стріжко І.С.,
студент спеціальності «Міжнародні економічні відносини»
Національного університету «Запорізька політехніка»

Онуфрієнко Г.С.,
доктор філософії у філологічних науках, доцент,
доцент кафедри українознавства та
загальної мовної підготовки
Національного університету «Запорізька політехніка»
Україна, м. Запоріжжя

ПУБЛІЧНІ ВИСТУПИ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО ЯК ІНСТРУМЕНТ РЕГУЛЯТОРНОГО ВПЛИВУ НА РЕФЛЕКСІЮ СЛУХАЦЬКОЇ АУДИТОРІЇ

Велична в українській культурі постать знаного історика, талановитого дослідника, видатного політичного, громадського і державного діяча, стратега концепції державної незалежності України, літературознавця, письменника, публіциста М.С.Грушевського (1866–1934) і нині вражає своєю масштабністю: інтелектуальною багатогранністю, надзвичайною працездатністю, невичерпним творчим потенціалом, природними організаторськими здібностями, письменницьким хистом, ораторською культурою, незгасною впевненістю, що «Україна свого досягне!»

Творчий доробок Михайла Грушевського, за офіційними джерелами,

складає понад 2000 праць. А найбільшу з них – «Історія України-Руси» в 10-ти томах – він писав майже 38 років. І хоча свій творчий шлях М. Грушевський починав як письменник, тільки у двохтисячному році опубліковано більшість його творів.

Жодне тодішнє масштабне зібрання з актуальних питань науки, історії, політики, державного будівництва, публіцистики важко навіть уявити без активної участі Михайла Грушевського. Він організовував публічні університетські курси у Львові, вправно модерував засідання, майстерно керував дебатами, сам успішно виступав, переконуючи опонентів, часто проголошуючи безкомпромісну позицію як речник української ідеї окремішності, відродження незалежності України. Творчу лабораторію та особливості наукового інструментарію М. Грушевського на тлі суспільно-політичної думки в Україні висвітлено в кандидатській дисертації С.М. Панькової (Тернопіль, 2018 р.) та її статтях у журнальній періодиці [5].

Мета цієї розвідки – визначити чинники успішності публічних виступів М. Грушевського у досягненні адекватного розуміння слухацькою аудиторією істинних смислів виголошуваного тексту промови.

М. Грушевський як публіцист, як оратор – це окрема тема наукового дослідження. Про М. Грушевського як оратора писали історики [5-6], журналісти [1], дослідники загальної і прикладної риторики [3-4]. Відомо, що М. Грушевський понад 90 разів виступав на засіданнях Центральної Ради (ЦР) з політичних питань, перед киянами на маніфестаціях із закличками підтримати українську революцію, у колі науковців під час роботи в Науковому товаристві імені Тараса Шевченка, як громадський діяч у своїх намаганнях надати організованості стихійному українському рухові. Спілкування з ним завжди було цікавим, його слово “блищало розумом”. У спогадах про М. Грушевського, зокрема українського історика і політика Д. Дорошенка, зазначається, що голова ЦР вправно впливав на людей своїми сповненими натхнення та енергії промовами. Український журналіст початку ХХ ст. М. Гехтер писав, що за М. Грушевським стояв його особистий авторитет по обидва боки Збруча, його організаційний хист [1, с. 18]. Багато спогадів про себе і про свою діяльність залишив і сам історик в особистих записках, які згодом було опубліковано у щомісячному літературно-художньому та громадсько-політичному журналі Спілки письменників України та Київської письменницької організації “Київ”.

Голова ЦР вправно вмів керувати своїм голосом, точно розуміючи, до кого звертається і з якою метою, якої реакції очікує та яку роль

відіграє у цьому відповідальному комунікативному дійстві. Ці якості – гідний результат дотримання всіх п'яти підготовчих законів риторики: концептуального (визначити тематичний коридор виступу, мету, спрогнозувати можливі реакції слухачів), моделювання слухацької аудиторії (взяти до уваги вік, рівень освіченості, національність, гендер, соціальний статус слухачів), стратегічний (розробити деталізований план виступу), тактичний (кожний пункт плану забезпечити достатньою і переконливою інформацією з різних об'єктивних та авторитетних джерел), мовленнєвого (творчо і стилістично вправно опрацювати зібраний для виступу матеріал, використати точні цитати, зробити власні переконливі висновки).

Цілком усвідомлюючи, з якою метою виступає, М. Грушевський досягав усіх трьох обов'язкових для успішної мовної комунікації завдань оратора: інформував слухачів, переконував у правомірності ідей та майстерно естетизував сказане. Якнайяскравіше риторичний імідж М. Грушевського проявився, коли він 28 березня 1917 року вперше головував на засіданні ЦР. Звернувся він до всіх українців із натхненним закликком самостійно організовуватися та братися до негайного закладення підвалин автономності. Політик завжди розумів: аби переконати інших, треба бути самому абсолютно переконаним. Без особистої відданості ідеї, без щирої зацікавленості у тому, що робиш і про що говориш, до чого закликаєш, не вдасться запалити вогонь у серцях інших. Не менш впливовою була і його промова як голови Наукового товариства імені Т. Шевченка на загальних зборах товариства 25 березня 1901 р., де він підбив підсумки попереднього року та чітко окреслив стратегію розвитку товариства на новий рік.

Як досвідчений і освічений оратор, М. Грушевський дотримувався вимог риторичної формули, яку було розроблено набагато пізніше, в кінці ХХ ст., професоркою Київського національного університету імені Т.Г. Шевченка Г. М. Сагач. У першу чергу концептуального закону (він є основним), оскільки керувався чітко сформульованою ідеєю та метою донести її зрозуміло і точно; завжди знав особливості адресата, що відповідає закону моделювання слухацької аудиторії; у публічних виступах політик керувався деталізованим планом та великим обсягом знань для достатньої аргументації своїх тез, чого вимагають стратегічний та тактичний закони. Не ігнорувались істориком мовленнєвий закон та закон ефективного спілкування: М. Грушевський точно використовував лексику, вправно робив висновки, акцентуючи увагу на головному за допомогою логічних наголосів і риторичних запитань, змушуючи слухачів бути уважними і вдумливими. І звісно ж системно-аналітичний закон був постійним інструментом

М. Грушевського для вдосконалення особистої комунікативної культури, набутих ораторських знань, навичок і вмінь.

Отже, і в ХХІ ст. не згасає ораторський авторитет Михайла Грушевського. Це результат невтомної роботи його енциклопедичного розуму, щоденної практики публічної комунікації, високого рівня загальної і тематичної ерудованості, неповторної харизми, інформаційної ширості задля ефективної регуляції передбачуваної рефлексії слухачів у мовнокомунікативному просторі.

Список використаних джерел

1. Гехтер М. Спогади. Листи до М. Грушевського / упоряд., вступ та примітки І. В. Ткаченко. Київ, 2005. 64 с.
2. Грушевський М.С. Твори : у 50 т. Редкол. : П. Сохань, Я. Дашкевич, І. Гирич та ін.; Голов, ред. П. Сохань. Львів : Світ, 2002. Т. 4. Кн. І: Серія “Суспільно-політичні твори (доба Української Центральної Ради березень 1917 – квітень 1918)”. 2007. 432 с.
3. Онуфрієнко Г.С. Риторика : навч. пос. Київ, 2016. 624 с.
4. Онуфрієнко Г. С. Риторика у практичних завданнях для юристів : навч. пос. для ВНЗ . Запоріжжя, 2002. 307 с.
5. Панькова С.М. Творча майстерня вченого: до історії написання 3-го тому «Історії України-Руси» М. Грушевського. Український історичний журнал. 2016. №3. С. 18–46.
6. Шаповал Ю. І., Верба І. В. Михайло Грушевський. Київ, 2005. 352 с.

Таран А.Ю.,
студентка спеціальності «Журналістика»
Національного університету «Запорізька політехніка»;
Хітрова Т.В.,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри журналістики
Національного університету «Запорізька політехніка»
Україна, м. Запоріжжя

ТЕХНОЛОГІЯ СТВОРЕННЯ ІСТОРИКО- КУЛЬТУРОЛОГІЧНОЇ ПРОГРАМИ НА РЕГІОНАЛЬНОМУ ТЕЛЕКАНАЛІ

Засоби масової комунікації внаслідок своєї масовості, доступності та широкого розповсюдження постають потужним рушієм соціальних та духовно-культурних трансформацій у сучасному суспільстві. Проблеми впливу мас-медіа на формування соціокультурного та культурно-інформаційного простору в Україні досліджували Ю. Буданцев,

О. Буньківська, О. Гриценко, А. Костирев, В. Лизанчук, І. Матюшина, Г. Почепцов, В. Різун, Н. Цімох тощо. Специфіку та проблеми діяльності регіональних теле- і радіокомпаній аналізували Є. Дмитровський, А. Іщенко, І. Машенко, І. Пенчук, А. Скорик, Є. Субота та інші. Особливе місце у дослідженнях посідає проблема функціонування ЗМІ як одного з провідних факторів формування національної культури та суспільної свідомості в глобалізаційних умовах сучасності, якій присвячені роботи О. Білоус, А. Камінської, В. Карлової, Й. Лося, Ю. Москвічової, Т. Хітрової та інших.

ЗМІ реалізують низку специфічних функцій, пов'язаних з інформуванням і формуванням суспільної думки: інформаційну – пошук, збирання і поширення інформації; комунікативну – формування громадської думки відносно подій, які відбуваються; ретрансляційну – передача та відтворення певного суспільного досвіду, способу життя; культурно-просвітницьку – просвіта населення, передача культурних цінностей (етнічних, загальнолюдських, культурних, наукових тощо); розважальну. Ю. Москвічова акцентує на соціальних функціях ЗМІ, перш за все – на функції соціалізації особистості. Це формування людини як соціального суб'єкта, яке супроводжується засвоєнням знань, формуванням переконань, думок, поглядів, в цілому світогляду, а також засвоєнням соціальних ролей, набуттям соціального статусу. ЗМІ суттєво розширюють площу соціалізації людини в найрізноманітніших напрямках та сферах [4, с. 202].

П. Аббасі підкреслює також функції соціальної стабілізації, соціально-культурної інтеграції, у тому числі – національно-культурної ідентифікації, які забезпечують цілісність суспільства, формують національний інформаційний простір як у межах держави в цілому, так і окремого регіону [1, с. 492]. Національний інформаційний простір – це уся сукупність інформаційних потоків (національних та іноземного походження), що доступні на території країни, та формуються усією системою ЗМІ, в тому числі інформаційними мережами [3, с. 18].

Виключне місце в системі ЗМІ належить телебаченню, яке, так само як і Інтернет, володіє винятковими якостями, невластивими іншим ЗМІ – оперативність, можливість інформування громадян з місця подій, віртуальне міжособове спілкування і взаємодія [4, с. 203]. Регіональне телебачення України наразі постає сукупністю мовлення державного телебачення і комерційних («незалежних») телеканалів, що сприймається як різні голоси єдиного інформаційного поля [2, с. 208].

Історико-культурна програма є невід'ємною складовою компонування мовної сітки регіонального телеканалу. Оскільки саме регіональний сегмент якомога яскравіше демонструє весь функціональний потенціал історико-культурологічного контенту. Так,

наприклад, багате історичне минуле та величезну культурну спадщину має Запорізький край, тож не дивно, що на телеекрані все частіше з'являються історико-культурологічні програми. На сьогодні, власним продуктом регіонального телеканалу «UA: Запоріжжя» є три програми подібного спрямування: «Рефрен», «Квартирник» та «Козацька звитяга», які в музичному, історичному та арт-форматі розкривають історико-культурологічний потенціал регіону.

Отже, виокремлення та активний розвиток регіонального телебачення сприяє активному соціокультурному та національному розвитку регіону. Виключне місце в цьому процесі належить історично-культурологічним програмам, які презентують мешканцям краю широку панораму його культурного та соціального життя, історичного розвитку, етнокультурних традицій. Подібні програми регіонального телебачення впливають на ціннісну сферу аудиторії як у духовно-мистецькому, так і суспільно-політичному та соціально-економічному аспекті, формують почуття національної приналежності, виступають впливовим фактором формування соціокультурного простору регіону.

Список використаної літератури

1. Аббаси П. Место и роль СМИ в системе социальных коммуникаций современного общества. Социологический альманах. Минск, 2013. №4. С. 488 – 495.

2. Беломоїна К. Регіональний рівень розвитку українського телебачення. Культура України. 2012. Вип. 39. С. 206–213.

3. Буньківська О. Інформаційний простір: соціокультурна сутність, стан та проблеми функціонування в Україні: автореф. дис. ... канд. культурології: спец. 26.00.01 «Теорія і історія культури». К., 2009. 23 с.

4. Москвічова Ю. О. Регіональне телебачення як фактор формування соціокультурного простору сучасної Вінниччини. Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку. 2014. Вип. 20(2). С. 202–206.

СЕКЦІЯ 4

ІНОЗЕМНІ МОВИ В МІЖКУЛЬТУРНІЙ КОМУНІКАЦІЇ

Бондаренко О.М.,

*доцент кафедри теорії та практики перекладу
Національного університету «Запорізька політехніка»
Україна, м. Запоріжжя*

НОВІ СЛОВА АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ НА ПОЗНАЧЕННЯ ЯВИЩ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ПАНДЕМІЄЮ КОРОНАВІРУСУ

У зв'язку з поширенням у світі нової небезпечної хвороби, в англійській мові вже з'явилися слова та вирази на позначення різних явищ, які пов'язані з протидією хворобі. Для використання досвіду

іноземних науковців вважаємо за необхідне проаналізувати значення цих нових лексичних одиниць для вірного розуміння англомовних текстів українськими лікарями та науковцями.

Перш за все, сама назва хвороби COVID-19 є аббревіацією від *coronavirusdisease 2019*. Поширеними аббревіатурами є також SARS (*severeacute respiratory syndrome*) and MERS (*Middle East respiratory syndrome*). З появою коронавірусуз'являються окремі аббревіатури SARS-CoV, SARS-CoV-2, and MERS-CoV. Нове позначення nCoV використовується для позначення нового типу вірусу (*novel* – новий).

Терміни, які використовуються для позначення процедур діагностування, включають *indexcase*, що перекладається як «індексний випадок», «перший випадок», позначаючи перший задокументований випадок інфекційного захворювання. *Indexpatient* позначає першу відому особу у якій виявлені прояви цієї хвороби та її наслідки.

Для позначення особи, яка першою була інфікована, пропонується термін *patientzero*, якій перекладається як «нульовий пацієнт».

Для того, щоб виявити усі можливі випадки захворювання, використовується процедура *contacttracing*, що означає практику визначення та відстежування осіб, які контактували зі хворим. Ця практика є загальною при інфекційних хворобах, тому значення словосполучення є відомим, але переклад на українську є досить громіздким: «вистежування контактів хворої особи».

Сполучення *communityspread* зустрічається практично у всіх англомовних матеріалах, присвячених коронавірусу. Не вдалося знайти переклад цього сполучення на українську мову, можливо через незначний час його існування, але семантику його можливо виразити як «поширення інфекційної хвороби у певної місцевості в осіб, які не мали підтвердженого контакту з інфікованими особами та не подорожували до тих місцевостей, де було виявлено випадки хвороби». Особа, яка є заразною та має можливість передати хворобу великої кількості осіб, які не є інфікованими, отримала назву *super-spreader*, а цей процес має назву *super-spreading*.

З'явилися також лексичні одиниці на позначення заходів, які пропонується вжити для зменшення рівня захворюваності: так, найбільш вживаним є сполучення *socialdistancing* з новим змістом «зменшення соціальних контактів щоб запобігти розповсюдженню хвороби». Це поняття відносно нове, але, судячи з наявності похідних, а саме, іменникового сполучення *socialdistance* та дієслова *sociallydistance*, має багато шансів закріпитися у мові.

Значення сполучення *self-quarantine* є зрозумілим, тому що слово *quarantine* має однакове значення вже сім століть, а завдяки незмінній

формі слова (запозичення з італійської мови) легко упізнається реципієнтами.

Для позначення необхідності проведення деякого часу вдома з'явилося дієслово *hunkerdown*. Американські засоби масової інформації почали використовувати його практично декілька днів тому, в середині березня. Це дієслово використовується в англійській мові більше двохсот років у значенні «сидіти навпочіпки», «окопатися щоб захистити себе». Як бачимо, прямо на наших очах з'явився семантичний неологізм із новим значенням «убезпечити себе переживаючи хворобу вдома».

Отже, появою нових номінацій мова миттєво реагує на появу нових реалій нашого життя. Після аналізу лексичного матеріалу можна стверджувати, що для позначення нових реалій використано лексичні засоби, розуміння яких не викликає особливих труднощів у неангломовних реципієнтів. Переклад деяких новоутворень повинен супроводжуватися розлогим перекладацьким коментарем, щоб унеможливити невірне тлумачення понять. Тільки час покаже, які одиниці мови залишаться тільки в суто професійному спілкуванні, які виявляться непотрібними, а які залишаться у мові як свідчення великої загрози для існування людства.

Коваленко **Є.В.**,
*студентка спеціальності «Міжнародні економічні відносини»
Національного університету «Запорізька політехніка»;*

Онуфрієнко **Г.С.**,
*доктор філософії у філологічних науках
доцент, доцент кафедри українознавства та
загальної мовної підготовки
Національного університету «Запорізька політехніка»
Україна, м. Запоріжжя*

МОВНОКОМУНІКАТИВНА ПРАКТИКА ЄВРОСОЮЗУ ТА ЇЇ ПЕРСПЕКТИВИ

Мультилінгвальність панорами світу вимагає постійного контролю мовних процесів задля збереження мовного розмаїття світової спільноти та дотримання прав їхніх носіїв, тобто прогресивної мовної політики, особливо в інтеграційних процесах. Багатомовність стала однією з особливостей функціонування Європейського Союзу (ЄС) та умовою його політики. Комісар ЄС з мультилінгвізму (цю посаду введено 01.01.2007 р.) покликаний забезпечувати за участю майже 15% усього персоналу Європейської Комісії реалізацію задекларованої мети мовної

політики ЄС – збереження мовної різноманітності спільноти та сприяння тому, щоб громадяни ЄС опановували іноземні мови [1]. Відтак, кожен документ і підзаконний акт, постанова, розпорядження, рекомендація нині публікуються 24 мовами, а саме: англійською, болгарською, голландською, грецькою, данською, естонською, ірландською, іспанською, італійською, латиською, литовською, мальтійською, німецькою, польською, португальською, румунською, словацькою, словенською, угорською, фінською, французькою, хорватською, чеською та шведською.

Мовна політика, мовний режим, мовне планування - проблеми, які завжди привертати велику увагу в соціумі, особливо у часи серйозних викликів. Серед українських юристів та лінгвістів, істориків та комунікативістів, політологів та соціологів, психологів та лінгводидактів, праці яких присвячені різноаспектному вивченню питань мовної політики, у тому числі ЄС, - С. Величенко, Т. Карпенко, О. Коморовська, М. Стріха, М. Яцимирська та ін. Тенденції розвитку процесів самоідентифікації в Європі вивчають А. Астаф'єв, М. Котенєва, М. Кузьменко, І. Малинський, Г. Мерніков, Н. Наринський, О. Неприцький, Н. Пелагеша, О. Полтораков, Т. Стародуб, Ю. Таран, та ін. Питання мовної політики ЄС – актуальний об'єкт дослідження і таких європейських науковців, як Роберт Белл (Англія), Бен Гаврінг (Німеччина), Іларій Савикьєне (Франція), Альфред Сормунен (Фінляндія). Разом із тим питання мовної політики, не втрачаючи своєї актуальності, досі залишаються і недостатньо дослідженими, і недостатньо вирішеними.

Після другої світової війни на континенті з'явилася ціла низка міжнародних організацій: Рада Європи (офіційні мови – англійська та французька), Західноєвропейський Союз (припинив своє існування у 2011 р., склад та статус учасників змінювався, тому офіційні мови не були постійними), НАТО (офіційні мови – англійська та французька). Європейський Союз (інколи «Європейська Унія», узвичаєні скорочення: «Євросоюз», «ЄС», «ЄУ», рідше – «Євроспільнота», «Європейська Співдружність», European Union, EU) – економічний та політичний союз 27 незалежних держав-членів (станом на 2020 рік), що розташовані в Європі.

Отож ЄС утворився в результаті послідовного розвитку процесу інтеграції країн Західної Європи, яка, як відомо, пройшла у своєму розвитку декілька етапів. Саме 09.05.1950 р. вважається початком процесу європейської інтеграції. У сучасному вигляді ЄС існує на основі Маастрихтського договору, підписаному 07.02.1992 р., що набув чинності з 01.11.1993 р. Останній значний перегляд конституційних

принципів ЄС був затверджений у Лісабонській угоді, яка стала чинною у 2009 році.

Від часу створення спільного ринку в 1993 р. багатомовність є необхідною умовою, вмотивованою реальними потребами громадян та підприємств, що хочуть повною мірою скористатися можливостями ринку. Знання мов стало ключовим фактором працевлаштування, мобільності громадян та чинником їх успіху в бізнесі.

Офіційні мови Євросоюзу – це мови, що мають спеціальний статус у діяльності ЄС. Кожна країна-член, вступаючи в Союз, визначає, яку мову чи мови вона проголошує як офіційну. Діяльність ЄС ґрунтується на принципах рівноправ'я: «одна країна – одна мова», «єдність – у розмаїтті». Робочі мови ЄС – це офіційні мови, якими переважно відбувається обговорення тих чи інших питань у робочих органах ЄС та якими готуються й оформлюються офіційні документи тощо.

ЄС використовує офіційні мови з різних мовних сімей і мовних груп, зокрема германські (англійська, данська, нідерландська, німецька, шведська), романські (іспанська, італійська, португальська, румунська, французька), балтійські (латиська, литовська), слов'янські (південнослов'янські : болгарська, словенська, хорватська; західнослов'янські: польська, словацька, чеська), кельтські (ірландська), фіно-угорські (естонська, фінська, угорська), семіто-хамітські (мальтійська). Новогрецька мова посідає серед індоєвропейських мов окреме місце на рівні мовної групи. За генезою офіційні мови Євросоюзу походять з трьох мовних сімей: 20 мов – з індоєвропейської (83,3 %), 1 мова – з семіто-хамітської (4,2 %) та 3 мови – з уральської (12,5 %), а відтак, найбільше – з найпоширенішої у світі індоєвропейської мовної сім'ї. Усі важливі документи перекладаються кожною офіційною мовою. Як зазначають дослідники, всі робочі мови ЄС одночасно слугують офіційними мовами. Європейський парламент забезпечує переклад документів і своїх пленарних засідань на всі мови ЄС. Утім деякі установи використовують декілька мов для внутрішньої роботи. Так, зокрема, каталонська (індоєвропейська мовна сім'я), галісійська (індоєвропейська мовна сім'я), баскська (ізольована мова), шотландська (індоєвропейська мовна сім'я) і валлійська (індоєвропейська мовна сім'я) не є офіційними мовами ЄС, однак мають напівофіційний статус (офіційні переклади договорів виконані цими мовами) і громадяни країн ЄС мають право на листування цими мовами з установами, що їх використовують.

Усі без винятку рішення, що ратифікуються офіційними органами ЄС, перекладаються всіма офіційними мовами ЄС. Крім цього, громадяни ЄС мають право звертатися в офіційні органи ЄС (незалежно

від країни базування) та отримувати письмові відповіді на свої запити будь-якою з офіційних мов. На сесіях Європарламенту та Ради Євросоюзу завжди здійснюється синхронний переклад усіма офіційними мовами ЄС. Відомо, що на переклади ЄС щороку витрачає практично чверть мільярда євро. Щодо можливості запровадження єдиної мови міжнаціонального спілкування в Європі найчастіше називають англійську та штучну мову есперанто. На користь англійської відносять те, що вона є найбільш поширеною у Європі, вона є міжнародною за офіційним статусом і нею публікується понад 70% наукової продукції. Натомість штучна мова есперанто, створена ще 1887 р. на основі найпоширеніших європейських мов, активно використовує інтернаціональну лексику, має просту граматику, а тому є значно легшою для вивчення. При її запровадженні зберігатиметься задеклароване ЄС рівноправ'я всіх його громадян. Польський лікар і поліглот Людовик Лазар Заменгоф (1859–1917 рр.), розробник мови есперанто, керувався винятково гуманістичною метою – створити рівні можливості для кожного індивіда у великому комунікаційному просторі міжнародних відносин.

Аналіз комунікаційної практики на сучасній території ЄС переконує у поширенні «європейської двомовності», коли фактично в роботі інстанцій (за винятком суто офіційних заходів) використовуються в основному англійська, французька та, меншою мірою, німецька (це і є три робочі мови Єврокомісії) мови. Інші мови використовуються залежно від ситуації, тобто функціонують контекстуально.

Отже, ЄС здійснює різновекторну мовну політику на засадах чітко визначених принципів рівноправ'я. Зміст відповідних чинних юридичних документів, пропонованих і вже реалізовуваних ініціатив, програм, розроблюваних і впроваджуваних проєктів свідчить про постійне зростання ваги мовної політики в його діяльності (це навіть відбилося на структурі Єврокомісії), про надзвичайну важливість вивчення і вмотивованого користування мовами в інтеграційних процесах [2]. Офіційні мови ЄС – універсальна цінність, бо сприяють взаєморозумінню у міжкультурній комунікації, забезпечуючи сучасні стандарти і потреби професійної комунікації, оптимізуючи співробітництво в різних галузях і сферах в ім'я прогресу [4]. Реалізовувана політика багатомовності, розширюючи можливості громадян країн ЄС на сучасному ринку праці, у сферах вищої освіти, науки, техніки, спорту, мистецтва, професійного зростання, забезпечує і полегшує доступ до інформації, до нових знань. Втім проблема лінгвістичної гармонізації в умовах євроінтеграції, збільшення соціальних функцій багатьох європейських мов на шляху до

інтернаціоналізації вербальних ресурсів у мовній комунікації актуалізує і стимулює вирішення комплексу взаємопов'язаних у міжнародному масштабі питань щодо належної (відповідно до вимог часу і соціуму) мовнокомунікативної компетентності населення та обов'язкової засвоєності ним провідної в комунікаційно-інформаційному вимірі лексики, якою і є інтернаціональна на тлі процесів універсалізації та спеціалізації нових знань, глобалізації й інформатизації як провідних тенденцій ХХІ ст. Утім і гібридна лексика з міжнародними елементами має достатньо високий комунікативний потенціал, полегшуючи й оптимізуючи міжкультурну комунікацію, що є вельми важливою в умовах інтеграційних процесів та їх найближчих перспектив [3].

Прагненням до єдності всупереч мовним бар'єрам і в ім'я міжнародного прогресу утверджується цілком перспективна тенденція, бо багатомовність, знання міжнародних мов і міжнародної лексики також допомагають комфортно пересуватися територією всіх країн-членів Євросоюзу. Успішні перспективи мовної політики ЄС в умовах глобалізованого світу європейці цілком усвідомлюють, щодня переконуючись у повній придатності і прогресивності філософії гармонійного співіснування різних мов. І хоча єдність ЄС підтримується розмаїттям та рівноправ'ям офіційних мов, проте в роботі інстанцій якнайчастіше використовують три робочі мови: англійську, німецьку та французьку, якими забезпечується міжкультурна комунікація в її сучасній парадигмі.

Список використаних джерел

1. Document 01958R0001-20130701. Regulation No 1 determining the languages to be used by the European Economic Community. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:01958R0001-20130701>
2. Онуфрієнко Г. С. Мовна гібридизація термінологічного знака як актуальна міжнародна проблема лінгвістичної гармонізації в умовах інтеграції національної науки до ЄНП. Інтеграція національної науки до Європейського наукового простору. Запоріжжя : ЗІНТЕІ, 2006. С. 26–27.
3. Онуфрієнко Г.С. Новотвори гібридної мовної природи як маркери продуктивності системи національної деривації в міжкультурній комунікації Запорізького національного університету: Збірник наукових праць. Філологічні науки. Запоріжжя : ЗНУ, 2019. № 1. С. 61–66.
4. Онуфрієнко Г. С., Коваленко Є. В. Мови офіційних вербальних презентацій у Євросоюзі. Теорія та практика сучасної науки та освіти : матеріали Міжнар. наук. конф. 29–30 листопада 2019 р., м. Дніпро. Частина I./ Наук. ред. О. Ю. Висоцький. Дніпро : СПД «Охотнік», 2019.

С. 311–312.

Колодій Є.О.,
*магістрантка спеціальності «Філологія»
(освітня програма «Германські мови та
літератури (переклад включно)»
Національного університету «Запорізька політехніка»*
Хавкіна О.М.,
*кандидат філологічних наук, доцент
доцент кафедри теорії та практики перекладу
Національного університету «Запорізька політехніка»
Україна, м. Запоріжжя*

СПЕЦИФІКА ПЕРЕКЛАДУ ДИТЯЧОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Дитяча література, безумовно, завжди отримувала багато уваги з боку науковців, літературознавців, психологів та педагогів. Це джерело не стільки фантазії та натхнення, скільки потужний інструмент для розвитку та виховання дитини. Прекрасною можливістю для маленьких читачів є можливість знайомитися з дитячою літературою, написаною іншими мовами (у перекладі), зокрема англomовною. Це зумовлено тим, що при прочитанні творів зарубіжних авторів дитина відкриває для себе не лише чарівний та непізнаний досі світ, а й знайомиться з абсолютно новою культурою та ментальністю іншого народу. Англomовні книжки також допомагають у вивченні іноземної мови та культури. Перекладачам дитячої літератури слід бути особливо уважними та обережними, тому що дитяча література (у тому числі і перекладна) формує у своїх читачів уявлення про світ, їх особистість, виховує відчуття краси слова, активно впливає на їх моральні та естетичні цінності, поведінкові шаблони тощо. Усе це пояснює актуальність пропонуваного дослідження.

Метою цієї наукової розвідки є з'ясування специфічних проблем, з якими стикається перекладач дитячої літератури. Досягнення поставленої мети передбачає виконання низки завдань:

з'ясувати різницю між поняттями «дитяча література» та «література для дітей»;

визначити основні лінгвальні особливості літератури для юних читачів та причини важливості їх відтворення цільовою мовою.

Дитяча література – сукупність творів, призначених для читання дітьми різних вікових категорій, які створені з урахуванням специфіки дитячого сприйняття. Література для дітей є ширшим поняттям, аніж дитяча література – це і література, створена спеціально для дітей, і

така, яка створювалася для дорослого читача, але може бути цікавою і зрозумілою певним дитячим віковим категоріям. Література для дітей – завжди цікавий матеріал для дослідження. Це – органічна частина всієї художньої літератури: спільність історичного розвитку, творчого методу та ідейної спрямованості, жанрів, основної тематики, художніх засобів літератури для дорослих і дітей [2, с. 285].

До основних лінгвальних особливостей літератури, яким необхідно приділяти особливу увагу при трансляції художніх творів іншими мовами, відносяться засоби фоніки, синтаксису, лексико-стилістичні ознаки та графіка. Проаналізуємо специфіку відтворення кожного з цих компонентів при перекладі.

Для фоніки, як для звукової організації поетичного мовлення, характерними є різноманітні фонетичні явища, такі як алітерація: *There was a little boy and a little girl, Lived in an alley; Says the little boy to the little girl, "Shall I, oh, shall I?" Says the little girl to the little boy, "What shall we do?" Says the little boy to the little girl, "I will kiss you!"* [1]; асонанс: *Twinkle, twinkle, little star, How I wonder what you are! Up above the world so high, Like a diamond in the sky!* [5]; фонетичні нісенітниці: *Fiddle-de-dee, fiddle-de-dee, The fly shall marry the humble bee* [3, с. 9] та звуконаслідування: *Baa baa black sheep, have you any wool? Yes sir, yes sir, three bags full!* [5]. Використання та комбінування цих фонетичних явищ створює яскравий фонетичний малюнок, робить текст легким для розуміння та запам'ятовування. Тому є надзвичайно важливим намагатися зберегти їх у текстах цільовою мовою.

Лексико-стилістична складова англomовної дитячої літератури відзначається особливою насиченістю та доступністю для юної читачкої аудиторії. Наявність у текстах різноманітних художніх засобів, сленгізмів, вигуків та яскравих портретів персонажів робить таку літературу цікавою не лише дітям, а і дорослій аудиторії. Літературна казка Р. Дала «Матильда» є прекрасною ілюстрацією якісного дитячого твору. У ній яскраво описано персонажів такими словами як *appalling, astonishing, brilliant, enourmous, exceptional, extraordinary, formidable, genious, giant, large, powerful, remarkable, stunning, tiny*, адекватний переклад яких допомагатиме чітко і безпомилково відрізнити позитивних героїв від негативних [4]. Часто у тексті зустрічаються фразеологізми та вигукі: *alas, for heaven's sake, oh my gawd, thank goodness, to have one's best interests at heart, to lie through one's teeth, to make oneself scarce to scratch one's head* [4]. Збереження їх у тексті перекладу створить більшу емоційність та виразність ситуації.

Вкраплення гіпербол та іронії також надають літературі для дітей яскравого, насиченого характеру. Використання цих стилістичних

прийомів викликає у читача бурхливі емоції та справляє сильне враження: “It seemed that bingo afternoons left her so exhausted both physically and emotionally that she never had enough energy left to cook an evening meal” [4, с. 51]. “Mr. Wormwood let out a yell that rattled the window-panes. “Ow-w-w!” he screamed. “Don’t do that! Let go! You’ll take half the skin off my forehead” [4, с. 28]. Тому так важливо зберегти їх, відтворюючи літературний твір іншою мовою.

Щодо передачі синтаксичних особливостей, то основну увагу при перекладі необхідно приділяти парцеляції, діалогам та граматичним аномаліям, адже саме вони є найпоширенішим явищем у дитячих текстах. Завдання, які виконують дані компоненти – виокремлення найголовнішого, створення певних акцентів на подіях, почуттях і думках, точна передача настрою та характеру мовця чи героя твору. Яскравим прикладом парцеляції в англомовній дитячій літературі є фрагмент з роману «Полліанна» американської письменниці Е. Портер: “I—just—wish—I could—dig—out the corners—of—her—soul!” she muttered jerkily, punctuating her words with murderous jabs of her pointed cleaning-stick. “There’s plenty of ‘em needs cleanin’ all right, all right! The idea of stickin’ that blessed child ‘way off up here in this hot little room—with no fire in the winter, too, and all this big house ter pick and choose from!” [6, с.4]. Ця фраза належить одній із героїнь роману, служниці, яка прибирає кімнату для дівчинки; кожне її слово відокремлене, тому що промовляється разом із окремим рухом – тертям підлоги. Парцеляція показує, наскільки емоційним є бажання служниці «вичистити усі куточки душі» своєї господині.

У романі М. Твена «Пригоди Тома Сосра» знаходимо декілька цікавих прикладів граматичних аномалій: “Miss Charlotte she held her head up like a queen” [7, с. 76], “We seen a light...” [7, с. 52], “She done gone...” [7, с. 176], “I been to the circus three or four times” [7, с. 85], “Why I can’t do that” [7, с. 91], “Shepherdson a-linkin after him with his gun in his hand and his white hair a-flying in the wind” [7, с. 77]. Можливо, вони уведені у текст, щоби показати через мовні помилки дитячість героїв, їх недосконалість. Якщо загубити наведені аграматизми при перекладі, цю характеристику персонажів буде загублено.

Діалоги в дитячих текстах мають свої особливості та дечим відрізняються від діалогів у тих же текстах для дорослих. Тут ми можемо спостерігати значно більше художніх засобів, жаргонізмів, які в свою чергу роблять розмову живою та насиченою. Досить часто в дитячих діалогах простежується сленг. Це природня потреба виглядати дорослим, виокремити своє власне коло спілкування або створити певну групу за інтересами. Від середнього шкільного віку до підліткового

змінюються теми діалогів та інтереси дітей, що, у свою чергу, розширює словниковий запас та кругозір читача. Подекуди в творах для дітей трапляються приклади певного непорозуміння дітей та дорослих, коли маленькі персонажі постають розумнішими та кмітливішими за своїх батьків або вчителів. Прикладом такого протистояння є діалог Матильди з батьком і пропозиція придбати книгу: ‘Daddy,’ she said, ‘do you think you could buy me a book?’ ‘A book?’ he said. ‘What d’you want a flaming book for?’ ‘To read, Daddy.’ ‘What’s wrong with the telly, for heaven’s sake? We’ve got a lovely telly with a twelve-inch screen and now you come asking for a book! You’re getting spoiled, my girl!’ [6, с.8]. Не менш важливою є графічна складова книги, а саме ілюстрації та шрифти. Вони виконують пізнавальну, виховну та естетичну функції, доповнюють написане, привертають увагу до головного, що хотів сказати автор або герої. Без графічних особливостей існування дитячої книжки практично неможливе. Будь-яка зміна розмірів або стилю шрифту може вказувати на якийсь сюжетний поворот, початок мови автора або настрій персонажів. Уявімо собі речення написане виключно великими літерами, де слова розділені крапками: “I! WANT. NEW. TOY”. Перед читачем постає такий собі малюк, який вередує та просить собі нову іграшку, як зазвичай це всі роблять в дитинстві. Великі літери передають його інтонацію та настрій. І навпаки, читаючи наступне речення “Ok. You’ll have it”, ми бачимо батьків, які погоджуються з вимогами, їх тон невимушений і спокійний. У тексті, трансльованому іншою мовою, необхідно зберегти ці графічні особливості, бо інакше буде втрачено важливий емоційний компонент оригіналу.

Щодо ілюстрацій у дитячих книжках, зауважимо, що при оформленні дитячої книжки неважливо, які редактори чи програми використовувалися, чи все намальовано фарбами, чи в спеціальному додатку. Слід дотримуватися лише одного єдиного правила: оформлення має бути таким, щоб не відволікало від сприйняття інформації, а полегшувало процес пізнання та приносило естетичне задоволення.

Таким чином, доходимо певних висновків. Переклад літератури для дітей – надзвичайно важкий, трудомісткий та відповідальний процес, під час якого фахівцю необхідно враховувати багато різних факторів, зокрема такі лінгвальні особливості творів для юних читачів як фоніку, лексико-стилістичні та граматичні особливості, синтаксис, графічну складову тощо. Вважаємо подальші дослідження у цьому напрямку перспективними, оскільки вони сприятимуть якісному перекладу творів зі світової скарбниці дитячої літератури, роблячи їх доступними для українських дітей, підлітків та юнацтва.

Список використаних джерел

1. Англомовні загадки Матінки Гусині, з українським перекладом Віктора Марача : електрон. версія. URL: <http://petryk.com.ua> (дата звернення: 04.10.2019).
2. Літературознавчий словник-довідник за редакцією Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка. Київ : ВЦ «Академія», 2007. 753 с.
3. Чарлі-Варлі. Англійські народні пісеньки. Укл. О. Мокровольський. Київ : 1998. 20 с.
4. Dahl R. Matilda. L: Puffin Books, 1996. 240 p.
5. Nursery Rhymes. Lyrics, Origin and History : електрон. версія. URL: <http://m.rhymes.org.uk> (дата звернення : 07.10.2019).
6. Pollyanna by Eleanor H. Porter електрон. версія книги URL: <http://www.gutenberg.org/files/1450/1450-h/1450-h.htm> (дата звернення : 11.10.2019).
7. Twain M. The adventures of Tom Sawyer. New York : Oxford University Press, 2007. 238 p.

Лут К.А.,

*кандидат філологічних наук, доцент
доцент кафедри теорії та практики перекладу
Національного університету «Запорізька політехніка»
Україна, м. Запоріжжя*

ІННОВАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В СУЧАСНИХ АНГЛОМОВНИХ МЕДІАТЕКСТАХ НА ЛЕКСИЧНОМУ РІВНІ

Англійська мова як найпоширеніший засіб міжкультурної комунікації швидко реагує на всі ті глобальні зміни, що відбуваються у сучасному тривожному світі. Останні події, пов'язані з пандемією небезпечного корона вірусу Covid-19, широко освітлюються в англомовних засобах мас-медіа й мережі Інтернет. Через те, що зазначений вірус є новим, незнайомим людству, і перспективи його подальшого розповсюдження й впливу на людей є невизначеними, з'являються лексичні одиниці, що дозволяють називати нові поняття, які ілюструють поточну ситуацію або використовуються для прогнозування майбутнього стану існуючої проблеми.

Вивченню неологізмів (інновацій), способам їх утворення, особливостям функціонування в англійській мові присвячено багато робіт (С. Снікєєва [1], К. Заболотний [2], В. Заботкіна [3], Ю. Зацний [4], В. Комісаров [5] та ін.), які не втрачають своєї актуальності, оскільки мова постійно реагує на соціальні, економічні та політичні події, віддзеркалюючи сучасний стан речей, ілюструючи розвиток й

досягнення у різних сферах науки, техніки, народного господарства тощо. Саме тому метою нашого дослідження є виявити лексичні новоутворення, які наразі активно використовуються для опису епідеміологічної ситуації, що склалась в усьому світі.

Матеріалом для аналізу лексичних одиниць слугували Інтернет-сайти відомих англомовних словників (Collins [6], Merriam-Webster [10]), а також інформаційних служб, газет та журналів (BBC, The Guardian, The Economist). Вибір джерел зумовлений, насамперед, тим, що засоби масової інформації тісно співпрацюють з медичними працівниками, з представниками урядів та громадськістю і тому швидше за всіх реагують на появу нових понять і термінів, використовуючи їх у своїх повідомленнях, або ж створюючи власні номінації у спробі пояснити суспільству те, що відбувається. З іншого боку, укладачі словників, які мають на меті надати тлумачення незрозумілим словам та словосполученням, намагаються задовольнити всі онлайн-запити користувачів якомога швидше, а тому оперативно поповнюють базу даних. Уся опрацьована нами інформація з'явилась на зазначених сайтах у період з 1 по 22 березня 2020 року.

Перший неологізм, звичайно, – це сама назва вірусу COVID-19, запропонована Всесвітньою організацією охорони здоров'я. Слово на позначення нової реалії утворене шляхом скорочення і поєднання початкових літер словосполучення *coronavirus disease 2019* [12] (коронавірусне захворювання 2019).

Через недостатнє розуміння механізмів передачі захворювання з'явився неологізм *community spread* [10] – масове інфікування громад з невідомим механізмом передачі інфекції. Він застосовується, коли немає можливості пояснити шляхи та способи зараження вірусом великої кількості людей з однієї спільноти, округу, вулиці тощо, які не контактували з хворими і не перебували в місцях, де зараження є більш ймовірним.

Швидкість розповсюдження захворювання вказує на те, що вірус є надзвичайно заразним, і одна людина може інфікувати значну кількість людей. Для позначення цього явища, а, точніше, активного рознощика хвороби також було винайдено неологізм, утворений шляхом префіксації – *super-spreader* (суперрозповсюджувач) [8, 10].

Масштаб захворювання викликає занепокоєння керівників держав, через що вони теж не залишаються осторонь і винаходять неологізми: *flatten the curve* (випрямити криву) [13] – означає необхідність уникати різкого підвищення рівня захворюваності і по можливості розтягнути появу нових випадків захворювання у часі, оскільки жодна медична система, навіть у найрозвиненіших країнах світу не зможе впоратись із

величезною кількістю хворих одночасно.

В умовах масштабної епідемії лікарі не радять контактувати з іншими, тому в Ухані (місті, де вперше захворіли на коронавірус) придумали інший спосіб вітатися, постукуючи ногами. Таке вітання отримало назву Wuhanshake [15]. Деякі вирішили вітатися ліктями, це теж знайшло відображення в англійській мові – elbow bump [15]. Поради медиків щодо того, як правильно кашляти та чихати, щоб чинити найменший вплив на оточуючих, породили такі інновації, як cough etiquette та respiratory hygiene [6].

Невпевненість у майбутньому, страх перед хворобою та її наслідками, невтішні новини спричиняють паніку у суспільстві, що жодним чином не сприяє покращенню ситуації, тому жителі Канади вирішили спрямувати свої зусилля на допомогу тим незахищеним прошаркам населення, які потребують уваги, турботи, догляду тощо. Ця тенденція набула таких масштабів у країні, що викликало появу її номінації – *scaresmongering* (розповсюдження турботи про ближніх) [9].

Економічні системи всіх країн світу потерпають від пандемії, тому економісти, стикаючись з новими явищами, мають давати їм назву. Так з'явилося слово *coronapnomics* [11] (коронаноміка) – стан економіки в умовах коливань і нестабільності, спричинених спалахом епідемії. Сама пандемія виявилась для економіки неприємною й неочікуваною подією *black swan event*. Цей термін був використаний економістом Н. Н. Талей у 2007 р. у книзі *The Black Swan: the impact of the highly improbable* [14], але зараз цей вираз став більш актуальним та, як результат, уживаним.

Для опису ситуації навколо коронавірусу журналісти часто використовують вже існуючі слова та словосполучення, але надають їм додаткового забарвлення або значення. Так з'являються неосемми. Наприклад, *social distancing* (соціальне дистанціювання, що передбачає уникнення прямих контактів з людьми під час розповсюдження інфекційного захворювання) з'явився у 2003 р. [10], але наразі семантичне значення цього виразу розширилось і включає в себе уникнення рукоштовань або інших способів контактних вітань і тримання на відстані від інших у місцях скупчення.

Congregate settings (місця скупчення людей) – ще одне словосполучення, яке отримало нових відтінків у значенні, а отже стало відносним неологізмом. Тепер воно означає місце розповсюдження коронавірусу, осередок захворювання, де люди все одно збираються і спілкуються [6].

Ще один приклад переосмислення вже існуючого значення слова – *lockdown*, що раніше означало сувору ізоляцію у тюрмах, тепер же це означає повну ізоляцію міст, підприємств, шкіл та ін. через загрозу

розповсюдження вірусу [7].

Існують також слова, які придумують користувачі соціальних мереж, іронізуючи над ситуацією, що склалась. Деякі з таких okazionalizmів підхоплюють і журналісти, тому, можливо, вони також перейдуть до розряду неологізмів і згодом потраплять на сторінки словників. Наприклад, *coronapocalypse* (дивна поведінка людей в умовах епідемії, які скуповують все, що бачать на полицях магазинів), *coronoia* (нерациональний і постійний страх, що людина може захворіти або вже є носієм коронавірусу). У контексті розповсюдження хвороби Covid-19 отримує нового застосування і дієслово *coronate*, первісне значення якого – «коронувати». Тепер це дієслово вживається на позначення інфікування людини коронавірусом, дієприкметник минулого часу *coronated*, відповідно, означає «інфікований коронавірусом» [6].

Отже, як бачимо, англійська мова продовжує свій непинний розвиток, реагуючи на будь-які значущі зміни у житті суспільства появою нових слів або їх значень. Створення нових смислів або слів не є випадковим явищем, воно мотивується зовнішніми по відношенню до значення мовних одиниць чинниками. Поява нових реалій і понять, факти історії, економічні та політичні події, нові стосунки між мовцями, нові галузі знань визначають лінгвістичну ситуацію та значною мірою впливають на становлення та розвиток англійської мови.

Список використаних джерел

1. Єнікеева С. М. Система словотвору сучасної англійської мови: синергетичний аспект (на матеріалі новоутворень кінця XX – початку XXI століть): автореф. дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.04. Київ, 2011. 32 с.
2. Заболотный, К. Ф. Неологизмы в словообразовательной системе английского языка. Черновиц. гос. мед. Ин-т. – Черновцы, 1987. – 290 с.
3. Заботкина В. И. Новая лексика современного английского языка. М.: Высшая школа, 1989. 128 с.
4. Зацний Ю. А. Сучасний англomовний світ і збагачення словникового складу. Львів: ПАІС. 228 с.
5. Комиссаров В. Н. Лингвистика перевода. М.: Международные отношения, 1980. 167 с.
6. Collins: Free online dictionary, thesaurus and reference materials. URL: <https://www.collinsdictionary.com/us> (дата звернення 21.03.2020)
7. Coughlan S. Lessons from the lockdown. URL: <https://www.bbc.co.uk/news/extra/dj3jonuhil/coronavirus-year-of-the-mask> (дата звернення 21.03.2020)
8. Gallagher J. Coronavirus super-spreaders: Why are they important? URL: <https://www.bbc.com/news/health-51447143> (дата звернення

21.03.2020)

9. Gerken T. Coronavirus: Kind Canadians start 'caremongering' trend <https://www.bbc.com/news/world-us-canada-51915723>

10. Merriam-Webster Dictionary. URL : <https://www.merriam-webster.com/> (дата звернення 21.03.2020)

11. Money Talks from Economist Radio. URL: <https://play.acast.com/s/theeconomistmoneytalks/2a3193af-8007-4de4-8516-f153298c4d7e> (дата звернення 21.03.2020)

12. New words from the COVID-19 pandemic. URL : <https://www.merriam-webster.com/words-at-play/new-dictionary-words-coronavirus-covid-19> (дата звернення 21.03.2020)

13. Prasad R. Coronavirus: Will US be ready in the weeks ahead? URL: <https://www.bbc.com/news/world-us-canada-51938528>

14. Taleb N. N. The Black Swan: the impact of the highly improbable (2nd ed.). London: Penguin, 2010. 444 p. (дата звернення 21.03.2020)

15. Wuhan shake. URL: <https://www.bbc.com/news/av/health-51729715/wuhan-shake> (дата звернення 21.03.2020)

Мартиненко М.Ю.,

*кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри філології та видавничої справи
Кременчуцького національного університету
імені Михайла Остроградського;*

Резніченко О.Л.,

*ст. викладач кафедри філології та видавничої справи
Кременчуцького національного університету
імені*

Михайла Остроградського

Україна, м. Кременчук

ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ У ВНЗ В АСПЕКТІ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Проблеми міжкультурної комунікації стали актуальними відтоді, як люди почали подорожувати та спілкуватися з жителями інших територій. Недарма у багатьох мовах слово «іноземець» (наприклад, в англійській, «stranger») походить від кореню «дивний, незвичний» [4. с. 315]. Ще наші далекі предки розуміли, що традиції та звичаї людей змінюються в залежності від місця перебування, проживання та активної діяльності.

Вчені почали досліджувати аспекти саме «міжкультурної комунікації» у другій половині минулого століття, коли після другої

світової війни почалася нова ера спілкування народів різних країн. Першими визначення терміну дали американські вчені Е. Холл та Дж. Трейджер: «Міжкультурна комунікація – комунікація між представниками окремих культур, коли один учасник виявляє культурну різницю іншого. Це обмін інформацією, почуттями, думками представників різних культур» [3, с. 24]. З часом поняття набуло більш широкого змісту і стало визначатися як «процес спілкування (вербального і невербального) людей (груп людей), які належать до різних національних лінгвокультурних спільнот, послуговуються різними ідіоетнічними мовами, відчують лінгвокультурну «чужинність» свого партнера по спілкуванню, мають різну комунікативну компетенцію, яка може стати причиною комунікативних невдач або культурного шоку» [1, с. 277], або як «адекватне взаєморозуміння двох учасників комунікативного акту, що є приналежними до різних національних культур» [2, с. 153].

Однією з причин набуття особливої важливості успіху міжкультурної комунікації стали процеси глобалізації та їх наслідки: світова міграція людських ресурсів, капіталу та виробництва. Запорукою успішного розвитку нашої цивілізації є, перш за все, успішна комунікація на всіх рівнях співпраці людей, організацій та держав. Для пострадянських країн, зокрема, України, міжкультурна комунікація стає масовою лише протягом останніх кількох десятиліть, тому проблеми спілкування українців з представниками інших націй і народів потребують досконалого вивчення і подальшого негайного вирішення.

Як правило, міжкультурна комунікація відбувається найбільш поширеною на даній території мовою. На європейських теренах цією мовою стала англійська, отже, досконале володіння нею та ефективні комунікаційні навички стають обов'язковим елементом успішного міжнародного спілкування. Це означає нагальну потребу у фахівцях, які зможуть забезпечити досягнення комунікаційного успіху у різних галузях економіки.

Викладачі іноземних мов, особливо це стосується англійської, опинилися перед складною проблемою: як вмістити у процес викладання не тільки лінгвістичний компонент, але й передати всю насиченість культури країни, мова якої вивчається. Як навчити студентів досягати успішної міжкультурної комунікації, пояснити поняття і реалії, відсутні у рідній культурі, виховати толерантність до звичаїв інших народів. Особливого значення ця проблематика набуває в умовах відсутності можливості не тільки відвідування культурного середовища мови, що вивчається, але й навіть простого спілкування з представниками цієї культури. Тому важливим чинником надбання навичок міжкультурної комунікації може стати організація зустрічей, а

також викладання окремих лінгвокультурних курсів кваліфікованими носіями мови, яка вивчається.

Під час кожного заняття слід приділяти увагу міжкультурному компоненту. Він повинен стати невід'ємною частиною введення в обіг кожної ново лексичної одиниці, кожної граматичної конструкції, особливо, якщо вона відрізняється від аналогів рідної мови. Обов'язковим перш за все стає прослуховування інформаційних радіопередач, перегляд автентичних фільмів (на початковому етапі, коли рівень володіння мовою невисокий, можна використовувати функцію субтитрів).

Важливу роль у міжкультурній комунікації відіграють її невербальні компоненти. За висновками вчених, вони «несуть від 60 до 80% інформації» [1, с. 64]. І причиною невдачі у будь-якому спілкуванні представників різних культур може стати не тільки недоречне використання професійних термінів або незнання семантичних особливостей лексичного компоненту, до комунікативної поразки може призвести навіть відмінність уявлень про допустиму відстань між співрозмовниками та невдалий зоровий контакт. Отже, розшифровка та вивчення невербальних засобів комунікації, мови жестів також повинні стати обов'язковими елементами процесу викладання іноземної мови.

Список використаних джерел

1. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики. 2-ге видання, доповнене. К. : Видавничий центр «Академія», 2009. 375 с.
2. Верещагин Е. М. Язык и культура / Е. М. Верещагин, В. Г. Костомаров. М., 1990. 250 с.
3. Г. Трейгер та Е. Холл. Культура та комунікація. Модель аналізу. 1954. 298 с.
4. Dictionary of English Language and Culture. Longman Group Ltd., 1993. 401 p.

Новотарський М. Є.,

студент спеціальності «Психологія»

Національного університету «Запорізька політехніка»;

Полєжаєв Ю. Г.,

кандидат наук із соціальних комунікацій, доцент,

доцент кафедри іноземних мов професійного спілкування

Національного університету «Запорізька політехніка»

Україна, м. Запоріжжя

НЕВЕРБАЛЬНА ПОВЕДІНКА УКРАЇНСЬКИХ ТА АМЕРИКАНСЬКИХ КАНДИДАТІВ У ПРЕЗИДЕНТИ

Дослідження невербальної поведінки та мовлення – це доволі нова галузь міждисциплінарного знання, що знаходиться на перетині таких

наук, як психологія, лінгвістика та іміджологія. Наукове вивчення невербальної поведінки та мовлення почалось у другій половині ХХ століття, однак ще досі немає універсального словника мови жестів. Адже мова жестів залежить від етнокультурної специфіки кожної країни. Саме це актуалізує дослідницький інтерес до проблеми інтерпретації мови жестів у різних країнах.

Метою цієї наукової розвідки є аналіз найбільш вживаних жестів, що використовують лідери президентської виборчої кампанії в Україні (2019) та Сполучених Штатах Америки (2016).

Серед українських кандидатів на пост президента було проаналізовані виступи першої трійки лідерів – Зеленського Володимира Олександровича (чинний президент), Порошенка Петра Олексійовича (тогочасний президент) та Тимошенко Юлії Володимирівни.

У жестикуляції Порошенко Петро Олексійович надавав перевагу жестам, що виражають звинувачення, силу, та жести чесності/непричетності. Він використовує звинувачувальні жести під час своїх виступів по відношенню до країни агресора та до політичних опонентів, використовуючи президентський статус. Тут діє психологічна дихотомія, якщо ти проти мене, ти – агресор. У виступах Петра Порошенка доволі часто можна помітити жести сили, що свідчать про його готовність діяти, вони підкреслюють його статус президента країни, що перебуває в стані неоголошеної війни. Однак ця жестикуляція не підтверджена мовою всього тіла – у нього доволі часто є відволікаючі рухи плечем, вираз обличчя не передає впевненості, що свідчить про його внутрішню боротьбу особистості та політичного лідера. Петро Олексійович під час публічних виступів використовує жест відкритих до публіки долонь. Як зазначає Х. Льюїс, цей жест на імпліцитному рівні асоціюється з правдою, чесністю, вірністю. Також автор стверджує, що людина цим жестом показує відсутність наміру нападу [2, с. 224].

У жестикуляції кандидатки на посаду президента Юлії Володимирівни Тимошенко домінують три основних жести: жест «псевдо-гуру», «молитовний» жест та жест-наказ. Жестикуляція в стилістиці «псевдо-гуру» націлена на маніпулювання увагою потенційною аудиторією. «Молитовний» жест доволі часто використовується Юлією Тимошенко під час паузи та символізує намір вступити в полеміку, в жестикуляції лідера «Батьківщини» він завжди передують напад на опонента. Жестикуляція, що має тональність наказу, використовується для звернення уваги до певної ситуації. Однак його використання в політикумі вважається неповагою до свого візаві.

Переможець президентських виборів Володимир Олександрович Зеленський, який не мав політичного досвіду, використовував доволі незвичайні в політичній практиці жести. Однак це не завадило йому перемогти у виборах. Серед найбільш атрибутивних для його іміджу жестів під час виборів можна назвати – рука на щоді, вона виражала критичне ставлення до ситуації, жест «суперечливі кулаки», показували відчуття дискомфорту Володимира Зеленського, сплетені пальці рук вказували на сильні емоційні переживання. Доволі неординарним з точки зору іміджу був жест – почісування потилиці, що зазвичай не використовується політичними елітами.

Українському виборцеві, втомленому від постійних чвар політиків, імпонувала поведінка людини, що не вписувалась у сталу систему координат. І так званий профанний імідж допоміг Володимиру Олександровичу Зеленському здолати політичних конкурентів.

Невербальна поведінка американських політиків Гілларі Діані Родем Клінтон та Дональда Джона Трампа, які були кандидатами на посаду президента Сполучених Штатів Америки підтверджує гіпотезу про втому виборців від професійного політичного істеблшменту.

Обидва кандидати на пост президента мали досвід великих публічних виступів, однак чинний президент Дональд Джон Трамп мав доволі незвичний у класичному розумінні імідж для політика, адже він є одним із представників великих бізнес-кіл. Як стверджують переважна більшість західних ЗМІ, приміром ВВС, Дональда Трампа ніхто не навчав мові жестів. Серед найбільш поширених його жестів варто назвати жест «щипання», що на думку Жозеф і Каролін Мессинжер позначає обіцянку, що не можна виконати, відкриті долоні, про семантику яких вже йшлося вище, використання жесту вказівки, що у випадку Дональда Трампа може позначати погрозу та підкорення опонента, нарізка повітря, що говорить про рішучість. Найбільш незвичайним для політичного діяча є хаотичні рухи руками, що націлені на створення панічних настроїв, зазвичай жестикуляція завершується точним жестом, що використовується як символ влади та вказує на можливість політика вийти з будь-якої кризи.

Мова жестів кандидатки на пост президента Гілларі Клінтон має сталий набір жестів, що можливо був сформований ще за часів роти на посаді Державного секретаря Сполучених Штатів Америки. Один з найхарактерніших – вказівний жест гуру, як зазначають дослідники Жозеф і Каролін Мессинжер, використовується людьми, яким властиво бути споглядачами у той час, як їх потенційні опоненти повинні бути в стані боротьби [1, с 339]. Для Гілларі Клінтон також характерним є використання «звинувачувального жесту», який використовується

спікером для метафоричного підкорення аудиторії, особливо, коли оратор рухає стиснутим кулаком з випрямленим вказівним пальцем у такт до смислових акцентів у промові [3, с. 48].

Українські та американські політичні діячі використовують доволі схожі підходи для публічних виступів та маніпуляції аудиторією, що свідчить про схожість метальної картини світу.

Дослідження мови жестів є перспективним напрямком іміджеології, психології та лінгвістики. У подальшому планується дослідження кореляції вербальної та невербальної компоненти під час виступів політиків.

Список використаних джерел

1. Messinger J. et C. Ces gestes qui vous trahissent. – Paris : Éditions First-Gründ, 2013. 632 p.
2. Льюис. Х. Язык тела. Руководство для профессионалов; пер. с англ. Х. : Изд-во «Гуманитарный Центр», 2016. 332 с.
3. Піз А. Піз Б. Мова рухів тіла. Розширене видання. К. : Видавнича група КМ-БУКС, 2017. 416 с.

Полєжаєв Ю. Г.,

*кандидат наук із соціальних комунікацій, доцент,
доцент кафедри іноземних мов професійного спілкування
Національного університету «Запорізька політехніка»;*

Брутман А.Б.,

*кандидат економічних наук, доцент,
завідувач кафедри іноземних мов професійного спілкування
Національного університету «Запорізька політехніка»
Україна, м. Запоріжжя*

ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРНЕТ-СЛОВНИКІВ У ВИКЛАДАННІ ІНОЗЕМНИХ МОВ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛОМОВНИХ МЕРЕЖЕВИХ РЕСУРСІВ)

Однією з атрибутівних рис викладання іноземних мов у ХХІ столітті можна вважати використання інформаційних технологій як засобу навчання, моніторингу та підвищення мотивації серед учнівського та студентського загалу. Це зумовлено аксіологічними та прагматичними факторами в сучасному освітньому середовищі: прагматизація змісту освіти, глобалізація та комерціалізація освітнього середовища.

Вищезазначені фактори впливають на теорію та практику викладання іноземних мов, де методична думка націлена на пошук нових підходів та засобів навчання, що актуалізують комунікативні потреби студентів. Це зумовлено адаптацією національної методичною

школою принципів Європейських рекомендацій з мовної освіти, в яких ключовим підходом виступає комунікативний, базою для якого можна вважати занурення студентів у мовну ситуацію з реальними комунікативними цілями і це призводить до змін традиційних ролей учителя / викладача та учня / студента. Ці зміни впливають і на структуру та методичне забезпечення навчання іноземної мови, що поступово переходить у так званий «замішаний формат» – *blended learning*. Цей формат навчання ставить на меті переосмислення канонічних засобів навчання та поступовий перехід до їх мережевих варіантів. На особливу увагу заслуговує використання онлайн-словників, які поступово перетворюються на унікальну платформу, що поєднує теоретичну та практичну компоненти та слугують певним комплексом у вивченні та викладанні іноземних мов.

Залучення сучасних інтерактивних мережевих ресурсів у викладанні іноземних мов є доволі перспективною галуззю в царині методики викладання іноземних мов, однак використання словників як засобу навчання все ще залишається на маргінесі наукових досліджень, як серед лінгвістів, так і фахівців у царині методики викладання. Сама тенденційна природа об'єкта дослідження та його прагматична спрямованість актуалізують потребу в дослідженні змісту та архітектоніки онлайн-словників та пошуку способів імплементації їх контенту в навчальний процес. Особливостям використання сучасних інтернет-ресурсів присвячено праці вітчизняних (Г. Е. Борецька, І. В. Іванюк, С. Ю. Ніколаєва, Н. В. Майер, О. М. Устименко, В. В. Черниш та інші) та зарубіжних дослідників (Б. Баррет, Г. Дюдені, М. Маккарті, Г. Стенлі, Н. Хоклі, П. Шарма та інші). Відсутність сталого погляду на використання мережевих словників ставить нові виклики для викладачів іноземних мов, адже проблема вибору мережевого словника залежить від прагматичних потреб цільової аудиторії, рівня володіння мовою та специфіки курсу навчання, саме це стимулює дослідницький інтерес до пошуку нових підходів до роботи зі словниками та способами використання їх контенту під час аудиторної та самостійної роботи.

Метою цього доробку є аналіз контент-наповнення та архітектоніки сучасних мережевих словників, що є у вільному доступі. Для досягнення цієї мети ставимо такі завдання: проаналізувати специфіку репрезентації лексичної одиниці в словниковій статті (наявність словникових позначок, специфіку висвітлення комбінаторики, словотворчий потенціал лексем), дослідити специфіку архітектоніки сайту (наявність додаткових опцій – лексичних ігор, візуалізації словникових статей, перекладацьких сервісів). Об'єктом дослідження є

англомовні словники вільного доступу: мережеві версії Cambridge Dictionary, Longman Dictionary of Contemporary English, Macmillan Dictionary та Oxford Learner's Dictionary.

Як зазначають авторитетні методисти видавництва Pearson-Longman Г. Дюдені та Н. Хоклі імплементація мережевих лексикографічних ресурсів у навчальний є одним із засобів мотивування студентів до засвоєння нового лексичного матеріалу та надійним ресурсом для створення лексичних вправ для вчителів. На думку вищезгаданих авторів, мережеві словники базуються на сучасному мовному матеріалі та використовують автентичні джерела для ілюстрації комбінаторики, що допомагає студентові зануритись в іншомовний простір, розвинути пошукові навички та поглибити лінгвістичні знання [1, с. 103–112].

Мережеві словникові статті зазвичай складаються з таких структурних елементів: слово, частина мови, транскрипція в різних варіантах англійської мови (всі з проаналізованих словників мають аудіозапис слова, здійснений носієм мови відповідно до варіанту), дефініція відповідно до значення, сталі словосполучення, фразеологізми, синоніми, антоніми, форми слова. Longman Dictionary of Contemporary English подає етимологію слова. Macmillan Dictionary завжди використовує позначку на позначення частоти вживаності лексеми. Прикметно, що Cambridge Dictionary та Oxford Learner's Dictionary завжди вказують значення слова та особливості його вживання відповідно до рівня володіння мовою згідно з Європейськими рекомендаціями з мовної освіти, що має прагматичну ціль – підготовку до складання міжнародних мовних іспитів. Слід звернути увагу на те, що у Oxford Learner's Dictionary перехід на певні словникові позначки вимагає коди доступу, що говорить про комерціалізацію лексикографії як галузі знань.

Кожен із сайтів словників є своєрідною платформою для вчителя і учня, де можна знайти безліч вправ та додаткових матеріалів для уроків та самовдосконалення.

Сайт Cambridge Dictionary має такі структурні елементи, що можуть зацікавити викладачів та студентів:

- Explore the English Grammar у цій частині сайту словника можна знайти пояснення граматичних явищ англійської мови з яскравими прикладами (adjectives and adverbs, easily confused words, nouns, pronouns and determiners, prepositions and particles, English verbs, words, sentences and clauses);

- Cambridge Dictionary +Plus – присвячено різноманітним тематичним підпоркам слів, що відповідають певному рівню володіння іноземною мовою та коротким тренувальним вправам з візуальним

компонентом.

Сайт цього словника також містить якісний перекладач на основні міжнародні мови та двомовні словники, блоги, присвячені певній лексичній темі, приміром Making the best of it (dealing with life during the coronavirus pandemic), що містять цікаві лексичні звороти, які стануть у пригоді тим, хто готується до складання міжнародних іспитів.

Онлайн-платформа Longman Dictionary of Contemporary English має такі додаткові опції для учнів та вчителів:

- 10/10 у цьому розділі представлені вправи за такими тематичними групами: Exam preparation (тренувальні матеріали у форматі міжнародних іспитів: B2 First, C1 Advanced, C2 Proficiency, IELTS, TOEIC, PTE Academic), Listening and pronunciation (подані тренувальні вправи за такими темами: stress, syllables, sound recognition, British or American), Advanced grammar (представлено вправами на теми: modal verbs, conditionals, subjunctives and the 'unreal' past, reported speech, the grammar of formal English, the grammar of spoken English), Intermediate grammar (присвячено таким граматичним темам: adjectives and adverbs, future forms, verbs with -ing forms and infinitives, passive forms, word combinations) та Vocabulary (synonyms, collocations, idioms, phrasal verbs, antonyms, abbreviations and acronyms, register, culture, the grammar of vocabulary, word formation).

- English vocabulary quizzes – у цій частині сайту студент та викладач зможуть знайти додаткові якісні онлайн до складних лексичних тем, як-от: collocations, phrases, synonyms, phrasal verbs, prepositions. Усі вправи поділені на 2 категорії – загальноновживані та рідковживані.

Мережевий словник Macmillan Dictionary включає в себе елементи, що стануть у пригоді при підготовки до пар та іспитів. До того ж сайт може бути використано для наукових розробок студентів, що цікавляться соціолінгвістикою та мовними інноваціями. Крім власне словника, на сайті присутні такі розділи:

- Buzzword – це розділ, в якому аналізуються популярні лексеми, роз'яснюється їх походження та вживання в сучасній англійській мові.

- Open Dictionary – присвячено неологізмам та діалектальним фразам, що з'являються в різних країнах світу, запозичення в англійську мову та, як зазначають адміністратори сайтам, слова, що не увійшли до базової версії словнику. Кожен може долучитись до створення цього розділу.

- Resources – це розділ, в якому представлено методичні розробки до різних тем з великою кількістю планів уроків та креативних завдань для учнів різного віку.

- Games – платформа для формування лексичних навичок під час

виконання тестів.

– Videos представлений відеоматеріали з таких тем: Videos for the classroom (Real Grammar, Real Vocabulary, Real World English) – цей матеріал може бути використаним під час занять, як ілюстративний матеріал для пояснення граматичних та лексичних тем; Your questions answered – серія відеокліпів, присвячених популярним лексичним зворотам та одиницям, що знадобляться в повсякденному спілкуванні.

Офіційний сайт Oxford Learner's Dictionary має багатий методичний потенціал, однак переважна більшість методичних розробок не є доступною широкого загалу. Лише одна безкоштовна опція – зібрання слів за певною тематикою та рівнем володіння мовою.

Використання онлайн-словників та ресурсної бази на їх платформах – один із засобів активізації самостійної роботи студентів та учнів. Лексичні та граматичні онлайн-вправи та відео стануть у пригоді при підготовки до складання ЗНО та міжнародних іспитів. Ресурси сучасних мережевих словників – це один із засобів для самовдосконалення вчителів та викладачів, що допоможе в підготовці до практичних занять з учнями та студентами різних рівнів. Матеріали цих сайтів також можуть бути використані при створенні власних методичних розробок.

Список використаних джерел

1. Dudeney G., Hockly N. How to Teach English with Technology. Harlow: Pearson Education Limited, 2007. 192 p.
2. Cambridge Dictionary. URL: <https://dictionary.cambridge.org/> (дата звернення: 10.03.2020).
3. Longman Dictionary of Contemporary English. URL: <https://www.ldoceonline.com/> (дата звернення: 10.03.2020).
4. Macmillan Dictionary. URL: <https://www.macmillandictionary.com/> (дата звернення: 10.03.2020).
5. Oxford Learner's Dictionary. URL: <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/> (дата звернення: 10.03.2020).

НАПРЯМ: СОЦІОЛОГІЧНІ НАУКИ

СЕКЦІЯ I ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ СОЦІОЛОГІЇ

Кузьмін В.В.,
кандидат соціологічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної роботи та психології
Національного університету «Запорізька політехніка»
Україна, м. Запоріжжя

КАР'ЄРНІ СТРАТЕГІЇ В РАМКАХ СОЦІОЛОГІЧНОЇ ТЕОРІЇ ПОСТСТРУКТУРАЛІЗМУ

Актуальність дослідження. Постструктуралізм – це один з напрямів соціологічної думки, який досліджує особливості соціальної взаємодії в суспільствах, де суттєво трансформована структура суспільства порівняно з класичним уявленням про структуру суспільства і суттєво ускладнюється за рахунок появи нових та інтенсивних актів соціальної взаємодії в рамках соціальної структури суспільства. Усі зазначені фактори сприяють переходу економіки з індустріального до постіндустріального типу. У світі постструктуральних трансформацій видозмінюються підходи до реалізації кар'єрних стратегій та похідних від них кар'єрних сценаріїв. Цей процес вимагає відповідних соціологічних досліджень – теоретичного та емпіричного – і валідної соціологічної інтерпретації для подальшого поширення знань про особливості формування та реалізації кар'єрних стратегій в майбутньому [1].

Виклад основного матеріалу. Теорія постструктуралізму виникла в 60-х роках ХХ століття як виклик на кризу структурного функціоналізму, що спостерігалася в тодішній соціологічній думці.

Загалом, можна виділити основні особливості реалізації кар'єрних стратегій в постструктуралістському суспільстві:

1. Більшість кар'єрних стратегій орієнтовані на сферу послуг, оскільки виробництво товарів через велику вартість виготовлення в країнах Західної Європи та Північної Америки стало не рентабельним і було фізично переміщено в Китай та інші азійські держави. Відповідно це вплинуло на орієнтацію більшості акторів, що розпочали реалізацію власної кар'єри, саме на ринок послуг. Своєю чергою, ринок послуг розширився за рахунок ексклюзивних послуг та всебічного клієнтоцентризму, коли бажання клієнта призводять до розширення спектру послуг. Інформаційна революція на фоні розвитку

комунікаційних засобів та мереж зробили процес надання послуг багатомірним і породили високий рівень конкуренції. Адже освоїти надання тих чи інших послуг стало легко через контент, що поширюється в мережі Інтернет, наприклад в індустрії краси.

2. Кар'єрні стратегії, орієнтовані на промислове виробництво, тяжіють до крафтового виробництва. Актори, що не змогли або не захотіли переорієнтуватися на ринок послуг, продовжують працювати на неконкурентних промислових виробництвах у країнах Східної Європи або на модернізованих підприємствах з питомою вагою роботизованого виробництва в країнах Західної Європи. Водночас представники креативного класу з технічними навичками та бажанням працювати саме на промисловому виробництві реалізують крафтові промислово орієнтовані проекти з використанням високотехнологічних міні-верстатів, які можна розмістити в гаражі чи у підвалі багатоповерхового будинку. І це притому, що продукція таких виробництв може використовуватися в технологічних циклах великих промислових підприємств та навіть транснаціональних компаній.

3. Сформувався новий тип кар'єрних стратегій, на зосереджений на сфері ігор та відпочинку. Формування таких кар'єрних стратегій базується на виникненні відповідних запитів, які з'явилися через появу у населення великої кількості часу на відпочинок та розваги. Для того щоб їх вдовольнити, були створені відповідні компанії та спеціалізовані агенції. Часто така діяльність вимагала залучення спеціалістів технічного профілю та науковців для розробки відповідного програмного забезпечення. Набрала обертів індустрія ігор. З часом ігри ставали дуже реалістичними і ігрова змагальність перетворилася на повноцінний кіберспорт. Комп'ютерні ігри стали повноцінним джерелом заробітку та самореалізації в суспільстві. Також кар'єрну стратегію можна розвивати через мандри, тобто стати тревел-блогером і ділитися враженнями від власних мандрівок світом або допомагати іншим акторам здійснювати яскраві подорожі. Через залучення великої кількості спеціалістів у цій сфері категорія відпочинку суттєво розширила свої межі. І сьогодні ця сфера має високий рівень диференціації послуг, що дає можливість акторам з різними життєвими та професійними компетенціями шанс на реалізацію успішного кар'єрного сценарію.

4. Підприємництво в рамках постструктуралізму трансформується у доповнення крафтової діяльності. Тобто підприємець у постструктуральному суспільстві прагне насамперед не реалізувати власний підприємницький хист, а довести спроможність власних творчих здобутків. Адже крафтова діяльність як у сфері виробництва

товарів, так і надання ексклюзивних послуг, перетворилась на певний вид мистецтва, про факт існування якого можна дізнатись широкому загалу лише після його реалізації або спроби реалізації на відкритому ринку.

5. Ситуація, породжена постструктуралізмом в рамках системи реалізації кар'єрних стратегій в кінці другої декади XXI століття не виглядає стійкою через те, що більш як чотири десятиліття постструктуралізму суттєво зменшили структурованість більшості соціальних інституцій. У кінцевому результаті сьогодні в рамках Західної цивілізації відбулися суттєві трансформації інституту родини, політики, культури та інших суспільно формуючих соціальних інститутів, які суттєво зменшили рівень власної структурованості через лібералізацію відносин між структурними елементами зазначених інституцій. У короткостроковій перспективі, на нашу думку, сучасне українське суспільство та суспільства інших європейських країн чекає ефект диференціації на під суспільства, в рамках яких будуть реалізовуватися ті чи інші соціальні практики автономно від всього суспільства. Цей ефект буде спричиненим тим, що більшість соціальних інституцій будуть функціонувати за кількома сценаріями одночасно. Їх особливість полягатиме в тому, що функціонування будь-якого соціального інституту, зокрема й економіки, буде відбуватися в кількох паралельних полях. Через відсутність спільного поля між учасниками соціальних відносин в рамках однієї соціальної інституції вони почнуть функціонувати автономно, виконуючи однакові інституційні функції для різних соціальних груп. Наприклад, реалізувати кар'єрний сценарій можна в рамках широкого соціального поля, орієнтованого на аграрний сектор шляхом вирощування і реалізації закордон зерна чи соняшнику. Можна реалізувати кар'єрний сценарій, працюючи на підприємстві хімічної промисловості на території країн ЄС і продовжуючи бути громадянином України і сплачуючи податки за українським законодавством. Водночас можна реалізовувати кар'єрні сценарії, граючи у комп'ютерні ігри і отримуючи заробітну плату у криптовалюти. Усі перелічені види діяльності мають відношення до економічної сфери і дозволяють заробити кошти для здійснення життєдіяльності в сучасному українському суспільстві. Однак у той же час всі зазначені учасники соціальних процесів в рамках української економіки майже не взаємодіють між собою. І саме це дозволить у майбутньому реалізовувати кар'єрні сценарії в межах окремої суспільної підструктури, перебуваючи безпосередньо в рамках структури суспільства. Саме подібна структура суспільства, яка стане довершенням ідей постструктуралізму, і дозволить реалізовувати

кар'єрні сценарії максимально автономно від домінуючих в суспільстві соціальних орієнтацій та тенденцій. Це зрештою надасть можливість будь-якому актору отримати максимальну свободу в сфері реалізації кар'єрних стратегій [2].

Висновки. Реалізація кар'єрних стратегій в рамках постструктуралізму залежить від багатьох факторів. Одним з головних є фактор економічних і соціально-економічних відносин у рамках суспільства. Постструктуралізм став відповіддю на кризу структурного функціоналізму, методологія якого вже не могла задовільнити більшість соціологів та наукову спільноту в сфері забезпечення проведення валідних досліджень та інтерпретацій соціальних відносин у суспільствах країн Західної Європи та Північної Америки. Саме тому друга половина XX століття пройшла під знаком формування соціологічних теорій постструктуралістського змісту, які змогли б допомогти дослідити основні тенденції функціонування суспільства. Розвиток постструктуралізму збігся з активізацією глобальних процесів розвитку суспільної взаємодії в сфері економіки, культури, політики та інших сфер суспільного буття. Розвиток пост структуралістських суспільств у країнах Західної Європи був інспірований державними інституціями з метою видозмінити структуру суспільства через планове зменшення залежності від індустріального виробництва. Особливо показовими заходами стимулювання розвитку суспільства за постструктуральним типом стали реформи М. Тетчер, які започаткували трансформацію суспільних відносин та структуру суспільства за постіндустріальним типом. У країнах Західної Європи перехід до реалізації кар'єрних стратегій за постструктуралістським типом відбувався шляхом державної підтримки, у той час як у країнах Східної Європи та пострадянського простору ці зміни відбулися в період трансформації державних інституцій. Особливість трансформації соціальної структури суспільств пострадянського світу полягала в шоківій трансформації суспільних інституцій, яка призвела до тотальної видозміни структури суспільства і стала негативним символом соціального регресу та дезадаптованості значної кількості населення, яке не змогло адаптуватися до нових соціальних реалій. Усі перераховані фактори призвели до значних змін у реалізації кар'єрних стратегій. Більшість кар'єрних стратегій стали орієнтованими на сферу послуг.

У той же час кар'єрні стратегії, що орієнтуються на промислове виробництво, тяжіють до крафтового виробництва, яке дає актору можливість не тільки виробити ексклюзивний товар, орієнтований на конкретного клієнта, але й реалізувати свій творчий потенціал.

Постструктуральне суспільство актуалізувало новий тип кар'єрних стратегій, що базується на сфері ігор та відпочинку. Через появу у більшості членів суспільства великої кількості вільного часу виявився не вдоволеним запит на розваги, що дозволило переорієнтувати кар'єри значної кількості вивільнених з ринку праці громадян. Підприємництво в рамках постструктуралізму трансформувалося у доповнення крафтової діяльності, оскільки підприємці через високий рівень конкуренції на перший рівень почали ставити не високі прибутки від власної підприємницької діяльності, а визнання свого підприємницького хисту через реалізацію того чи іншого товару чи послуги у творчий спосіб або задіявши як клієнтів відомих та значимих для суспільства осіб. У майбутньому постструктуралістське суспільство модернізується в суспільство, що матиме більш стійку структурованість через диференціацію суспільства за окремими ціннісними орієнтаціями, які дадуть можливість функціонувати в рамках окремих суспільних структурах, які будуть масивними і майже не будуть перетинатися на низинному рівні, а будуть взаємодіяти тільки масивні суспільні підструктури. Це дасть можливість реалізовувати кар'єрні стратегії в автономному режимі в рамках окремої суспільної підструктури.

Список використаних джерел

1. Лукашевич М. П. Соціологія кар'єри : навч. посібник / М. П. Лукашевич ; М-во освіти України. – Х.: ХГП: «НУА», 1999. – 114 с.
2. Погрібна В. Л. Соціологія професіоналізму / В. Л. Погрібна. – К.: Алерта: КНТ: ЦУЛ, 2008. – 336 с.

Серга Т.О.,

*кандидат соціологічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної роботи та психології
Національного університету «Запорізька політехніка»
Україна, м. Запоріжжя*

ГУМАНІСТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ НАУКОВОЇ ТВОРЧОСТІ ПИТИРИМА СОРОКІНА

Питирим Сорокін є одним з гігантів соціологічної думки ХХ-го століття. Засновник соціологічного факультету Гарвардського університету, Сорокін за своє життя написав понад тридцять робіт, багато з яких були вагомими томами від п'яти до шести сотень сторінок і більше. У них учений демонструє енциклопедичні знання з філософії, соціології, історії, антропології, культурології, політології та інших наук, не менше, ніж на шести європейських мовах. З точки зору масштабу і спрямованості його інтересів, його можна порівняти з

Контом, Токвілем і Вебером, хоча з точки зору широти і вагомості його літературної творчості, він навіть затьмарює їх.

Унікальна особиста доля Питирима Сорокіна спонукає його до постійного вдосконалення своїх інтелектуальних здібностей і навичок, з метою досягнення всебічного знання про структуру і еволюцію соціокультурної реальності. Незважаючи на величезні проблеми, з якими він стикається, мислитель неухильно дотримується свого морального компасу в напрямку універсальних ідеалів Істини, Добра і Краси [4].

Вивчаючи ідеї кращих умів свого покоління і володіючи одним з найпотужніших умів свого часу, він впевнено опановує накопичені людством наукові, інтелектуальні, історичні, культурні і естетичні скарби. В результаті Сорокін формує свою цілісну і наукову картину реальності, її еволюції та перспектив розвитку. Протягом життя світогляд вченого проходить через шість етапів: 1) християнсько-ідеологічний; 2) позитивістсько-поведінковий; 3) перехідний; 4) інтегралістський; 5) альтруїстичний і 6) узагальнюючий [5].

На досить зрілому етапі своєї наукової біографії, Сорокін радикально відходить від наївного принципу раціонального впливу соціально-наукових теорій і соціологічних результатів на гармонізацію сучасного йому суспільного життя. Він робить крутий перехід до аналітики соціокультурних і гуманітарних процесів, в яких, за його визначенням, виявляє найглибші коріння суспільного розвитку. Початковий соціологічний реалізм змінюється у Сорокіна захопленням соціокультурною динамікою, що визначає різноманітність економічного, політичного і соціального життя народів світу. Саме цей напрям символізує новий етап в його інтелектуальній і науковій творчості.

В ході масштабних досліджень соціокультурної і гуманітарної проблематики Сорокін звертається до розуміння динамічної культури, яка широко трактується, як моста, що долає розділяючі народи і країни дистанції, прірви історичної ворожості геополітичного та економічного характеру. У пріоритетних темах його пошуків знаходяться явно далекі від позитивістської соціології теми: соціокультурна динаміка, теорія конвергенції, альтруїзм, любов, сексуальна революція. Нарешті, соціогуманітарна логіка закономірно приводить його до розробки концепції інтегралізму, яка вінчається головним його досягненням – формулюванням інтегральної соціології.

На цьому етапі творчості Сорокін робить еволюцію від дослідника великих соціокультурних змін в глобальному масштабі до виявлення гуманістичних засад життя народів. Головним його наміром є розкриття

найгостріших складних проблем людства і обґрунтування способів їх врегулювання. Уже під час Другої світової війни, він видає книгу про конвергенції двох систем, представлених США і СРСР [5]. Заслуга Сорокіна полягала в аргументації зближення двох економічних і соціально-політичних систем в захисті миру в умовах боротьби проти спільного ворога, саме на гуманістичній основі і загальних культурних цінностях, незважаючи на серйозні розбіжності між ними.

Конвергенція економічного характеру дійсно відбулася з розпадом Радянського Союзу і переходом пострадянського простору до ринкової економіки і нової політичної системи. Однак геополітичні, гео економічні розбіжності виявилися такими, що складно долаються, незважаючи на культурні зближення. Прогноз Сорокіна про культуру як мосту міжцивілізаційного діалогу виправдався лише частково. Мабуть, найбільш спірним позанауковим концептом Сорокіна було сподівання на альтруїзм і любов, яким він надавав величезного значення в новому повороті конструювання і вибудовування мостів між людьми різних культур і країн.

Для П.О. Сорокіна вивчення феномена альтруїзму – закономірний етап наукової діяльності, яка втілила його оригінальне розуміння соціокультурного устрою соціального світу, сформованого на ґрунті реформаторського бачення ролі соціології, як інтегрального системного знання про дійсну соціальну реальність [1].

Дослідницька новизна відкритого Сорокіним напрямку полягала в тому, що вперше соціологія досліджувала позитивні девіації, на відміну від традиційних негативних відхилень. Структурна і функціональна значимість дослідницького пошуку в цьому напрямку полягала в тому, що соціологія від наукової інтерпретації суспільних явищ, переходила до безпосередньої участі в формуванні нової суспільної моделі. Крім того, поняття «альтруїзм», «любов», «мораль» переставали бути атрибутами релігії і теософії, набували об'єктно-предметну даність, ставали цілевизначеними для наукового вивчення. Нарешті, звернення Сорокіна до даної сфери, незважаючи на оцінку сучасності як всебічної кризи, показувало його віру в творчий потенціал людини [2].

Розвиваючи дослідження творчого альтруїзму з позицій інтегралізму, Сорокін визначає їх прикладний напрямок, як амітологію. У «Формах і шляхах альтруїстичної любові і духовного зростання» він визначає амітологію як, «прикладну науку або мистецтво розвитку дружніх відносин, взаємодопомоги і любові в міжособистісних і міжгрупових відносинах». На думку Сорокіна, для досягнення цілей амітології, необхідно вивчення феномена альтруїзму, з позицій виявлення, узагальнення та аналізу конкретних практик альтруїстичної

поведінки звичайних людей в повсякденному соціальному середовищі [3]. Тобто, дослідник як соціолог, зробив спробу теоретичного та емпіричного доказу тієї одвічної істини, що значну роль в існуванні будь-якого суспільства грає альтруїзм, який виробляють звичайні люди.

А в цілому, Сорокін присвятив свою творчість пошуку та обґрунтуванню можливих цивілізаційних шляхів усунення прірв конфліктності, ворожості, войовничості між людьми і налагодження мостів взаємозв'язків, взаємодії, співпраці, дружби на благо людини, її гідності і гуманістичних цінностей. Звичайно, цей гуманістичний романтизм Питирима Сорокіна викликає захоплення. Маса бар'єрів перешкоджає реалізації запропонованого ним проекту інтегральної соціології, гармонізації міжкультурного людського співжиття, цивілізаційного процесу, що тече різнопланово і нерівномірно на різних континентах сучасного світу.

Завзятість, ентузіазм і непохитна спрямованість Питирима Сорокіна в просуванні інтегрального проекту міжцивілізаційного діалогу заради добробуту і щастя людей, свідчать про нього, як великого соціального мислителя-гуманіста.

Список використаних джерел

1. Джеффрис В. Интегрализм П.А. Сорокина: новая общественная наука и реконструкция человечества // Социологические исследования. – 1999. – № 11. – С. 11-17.
2. Долгов А.Ю. Генезис теории созидательного альтруизма Питирима Сорокина: социально-исторический и методологический аспекты. – М.: Социологический ежегодник, – 2012. – С. 267-279.
3. Исаев А.А. Вопросы социологии: эгоизм, дружелюбие, классовые интересы М.: Книжный дом «Либроком», – 2011. – 240 с.
4. Козлова Ю., Петров В.Н. Методология, методика и результаты эмпирического исследования П.А. Сорокиным феномена Любви (созидательного альтруизма) // Питирим Сорокин и парадигмы глобального развития XXI века (к 130-летию со дня рождения): Международная научная конференция, Сыктывкар, 10-12 октября 2019 г. : сборник научных трудов / гл. ред. О.А. Сотникова. – Сыктывкар: изд-во СГУ им. Питирима Сорокина, 2019. – 272 с. – С. 108-114.
5. Козловский В.В. Пропасти и мосты: вклад Питирима Сорокина в межцивилизационный диалог // Питирим Сорокин и парадигмы глобального развития XXI века (к 130-летию со дня рождения): Международная научная конференция, Сыктывкар, 10-12 октября 2019 г. : сборник научных трудов / гл. ред. О.А. Сотникова. – Сыктывкар: изд-во СГУ им. Питирима Сорокина, 2019. – 272 с. – С. 7-10.

СЕКЦІЯ 2

СОЦІАЛЬНІ СТРУКТУРИ ТА СОЦІАЛЬНІ ВІДНОСИНИ

Гуч В.С.,
магістрантка спеціальності «Соціальна робота»
Національного університету «Запорізька політехніка»;

Таран В.О.,
доктор філософських наук, професор,
професор кафедри соціальної роботи та психології
Національного університету «Запорізька політехніка»
Україна, м. Запоріжжя

ІНФОРМАЦІЙНЕ СУСПІЛЬСТВО: «ІНФОРМАЦІЙНА ЕРА, ЕКОНОМІКА, СУСПІЛЬСТВО І КУЛЬТУРА» МАНУЕЛЯ КАСТЕЛЬСА

Стан та перспективи подальшого розвитку українського суспільства, які торкаються всіх його сфер і видів діяльності, у тому числі й соціальної роботи, потребують максимального врахування не тільки внутрішніх, але й глобальних тенденцій, серед яких особливий інтерес викликають процеси і наслідки формування інформаційного суспільства. Одним із дослідників природи і обривів нового суспільства вважається Мануель Кастельс, який пов'язує його зі надзвичайним посиленням ролі інформації [1]. Вчений стверджує, що інформація в самому широкому сенсі, як передача знань, мала критичну важливість у всіх суспільствах, включаючи середньовічну Європу, яка була культурно структурована і певною мірою об'єднана навколо схоластики. На протилежність «інтелектуального», він уводить термін «інформаційне», що вказує на атрибут специфічної форми соціальної організації, в якій завдяки новим для того історичного періоду технологічним умовам, генерування, обробка і передача інформації стає фундаментальними джерелами продуктивності і влади. Термінологія Кастельса дозволяє встановити паралель з розмежуванням між специфічними культурними та інституційними проявами.

Перші історичні кроки інформаційного суспільства, характеризуються переважанням ідентичності як організуючого принципу. Ідентичністю Кастельс називає процес, через який соціальний актор впізнає себе і конструює зміст на основі даної культурної властивості або їх сукупності, виключаючи ширшу співвіднесеність з іншими соціальними структурами.

Вчений вважає, що однією з ключових рис інформаційного

суспільства є мережева логіка його базової структури, що і пояснює концепцію «мережевого суспільства». Проте Кастельс зазначає, що інші компоненти інформаційного суспільства, такі як громадські рухи або держава, демонструють риси, що виходять за межі мережевої логіки, хоча ця логіка, будучи характеристикою нової соціальної структури, істотно на них впливає. Таким чином, мережеве суспільство не вичерпує всіх значень інформаційного суспільства.

Науковець використовує терміни «інформаційне суспільство» і «інформаційна економіка», щоб точніше охарактеризувати нинішні трансформації, це, за його роздумами, впливає з того, що інформація і знання важливі для суспільств.

М.Кастельс у своїй роботі вказує на те, що технологія – це і є суспільство, і воно не може бути зрозумілим або описаним без відповідних технологічних інструментів. Хоча суспільство не задає курс технологічних змін, воно може, використовуючи міць держави, задати розвиток технології. Або, навпаки, шляхом державного втручання, спроможне розпочати прискорений процес технологічної модернізації, здатної за кілька років змінити економіку, підвищити військову силу і соціальне благополуччя. Вчений наполягає, що здатність або нездатність суспільства керувати технологією, особливо стратегічними технологіями, великою мірою формує долю суспільств.

Мануель Кастельс виділив риси, які формують основу інформаційно-технологічної парадигми.

Перша характеристика нової парадигми полягає в тому, що інформація є її сировиною: перед нами технології для впливу на інформацію, а не просто інформація, призначена для впливу на технологію.

Друга – у всеосяжності ефектів нових технологій, всі процеси індивідуального і колективного існування котрих безпосередньо формуються новим технологічним способом.

Третя – в мережевій логіці будь-якої системи або сукупності відносин, що використовує ці нові інформаційні технології.

Четверта – у гнучості нової інформаційно-технологічної парадигми. Це передбачає багато варіативності процесів: організації та інститути можна модифікувати і навіть фундаментально змінювати шляхом перегрупування їх компонентів. Не виключається і спроможність її реконфігуруватися, що часто набуває вирішальної ролі для суспільства, котре постійно змінюється.

П'ята – зростаюча конвергенція конкретних технологій у високоінтегрованій системі, в якій старі, ізольовані технологічні траєкторії стають буквально невидимими. Так, мікроелектроніка, телекомунікації, оптична електроніка та комп'ютери інтегруються тепер

в інформаційних системах.

Кастельс стверджує, що саме названі риси складають фундамент інформаційного суспільства. Інформаційно-технологічна парадигма еволюціонує не до свого закриття як системи, а до своєї відкритості як багатосторонньої мережі. Вона могутня й імпозантна в своїй матеріальності, адаптивна і відкрита в своєму історичному розвитку. Всеосязність, складність і мережевий характер є її вирішальними якостями.

Реструктуризація капіталізму і поширення інформаціоналізму в глобальному масштабі були нероздільним процесом соціального розвитку. По-різному діяли і реагували на них різні суспільства у зв'язку зі специфічністю своєї історії, культури та інститутів. Таким чином, науковець стверджує, що в деякій мірі некоректно говорити про інформаційне суспільство, маючи на увазі універсальну гомогенність соціальних форм при новій системі.

М. Кастельс вважає, що це припущення не має сенсу як емпірично, так і теоретично. Однак він дозволяє говорити про інформаційне суспільство як специфічний феномен, на кшталт того, як соціологи говорять про існування індустріального суспільства, що характеризується загальними фундаментальними рисами. Однак за умови двох важливих застережень: з одного боку, інформаційне суспільство, існуюче в даний час, є капіталістичним за своєю суттю (на відміну від індустріальних товариств); з іншого боку, необхідно враховувати культурну та інституційну різноманітність інформаційних товариств, що існують, або перебувають у стані формування.

Список використаних джерел

1. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура / Пер. с англ. под науч. ред. О.И. Шкаратана. – М.: ГУ ВШЭ, 2000. – 608 с.

Данієлян Л.В.

*студентка спеціальності «Соціологія»
Херсонського державного університету;*

Черкашина Т.О.

*кандидат соціологічних наук, доцент
доцент кафедри соціальної роботи,
соціальної педагогіки та соціології
Херсонського державного університету
Україна, м. Херсон*

ЛАЙКІНГ ЯК ОСОБЛИВА ФОРМА ВІРТУАЛЬНОЇ ЗАЛЕЖНОСТІ

У сучасному світі, більшість людей, яка має доступ до Інтернету, не уявляє своє життя без нього. Сайти несуть собою різний характер:

розважальні, наукові, рекламні, інтернет-магазини, сайти-новини та багато інших. Із усіх сайтів популярності усе більше набирають соціальні мережі, які сьогодні стали невід'ємною частиною спілкування та загалом життя особистості. Соціальні мережі дають можливість спілкуватися на великій відстані обмінюватися СМС, аудіо-, відео- та фотоматеріалами.

Однією з найпопулярніших соціальних мереж, на прикладі якої ми будемо розглядати явище під назвою «лайкінг» є Instagram, «який з'явився в 2010 р. та досить швидко зайняв лідируючі позиції» [5].

«Instagram – соціальна мережа, що базується на обміні фотографіями, дозволяє користувачам робити фотографії, застосовувати до них фільтри, а також поширювати їх через свій сервіс і низку інших соціальних мереж. У червні 2018 року аудиторія Instagram досягла 1 млрд користувачів» [1].

Сьогодні досить популярним та різнобічним явищем у багатьох соціальних мережах стає лайкінг – явище, котре переважно спостерігається в Інстаграмі та у Фейсбукці, характеризується демонстрацією вражень, погодження та схвалення, зацікавленості, реалізується лайками під постами користувачів.

Лайкінг як явище має свої позитивні і негативні сторони. З позитивного – це отримання компліментів і задоволення від того, що все більше і більше людей зацікавлені тобою, а з негативного – це те, що багато користувачів соціальних мереж поринають у віртуальний світ, а є навіть такі, хто не може нічого з'їсти або кудись піти, не повідомивши про це всім у мережі. Деяким важливіше зробити гарне селфі на краю прірви аби зібрати побільше лайків, ніж подумати про наслідки, хоча це може стати й передсмертною фотографією. Люди не задумуються про те, що можуть зашкодити цим не тільки собі, а й оточуючим, і соціуму в цілому, бо не знаєш чого далі очікувати.

Особливого впливу з боку Інтернета піддаються підлітки, бо як каже Наталія Гаєвська: «У підлітка соціальні контакти з однолітками виходять на перше місце, відсуваючи в бік стосунки в родині. Бажання самоствердитися серед свого оточення, бути прийнятим або, іншими словами, бути своїм серед своїх для підлітків є гіперважливим» [2].

У наш час недостатня кількість «лайків» може викликати у особистості психологічний дискомфорт, може виявитись досить болючим і неприємним через сприйняття того, що людина непопулярна, не подобається іншим, що впливає на її самооцінку, погіршення настрою, депресивний стан. Запропонована онлайн-культурою гонитва за лайками, прагнення будь-що-будь одержати свою порцію схвалення діагностується дослідниками як не сама корисна з психологічної точки

зору залежність і вимагає усвідомленого до неї відношення [4]. Постійне відстежування кількості «лайків» власних фото, їх накопичення можуть бути ознаками проблем психологічного характеру, а саме формування спотвореного почуття впевненості в собі і нав'язливої поведінки.

Соціальні мережі часто є спасінням для невпевнених у собі людей, особливо молоді, адже тут значно легше, ніж у реальному житті, здобути авторитет. Для цього необхідно лише набрати велику кількість лайків під своїм фото або постом, бо кількість лайків ототожнюється з популярністю або аутсайдерством.

У віртуальному світі не потрібно бути ерудованим, цікавим співрозмовником, активним спортсменом або мати цікаве хобі, достатньо зробити класне фото на фоні креативного або крутого місця, щоб за кількістю лайків зрозуміти власну популярність

«Справжнім мінусом Інстаграму та інших соціальних мереж, аргументує дослідниця Донна Фрейтас, є постійна радісність. Молоді люди засвоюють, що не можна публікувати жодного натяку на нещастя чи невдачі – це може спричинити неприємності в майбутньому і зашкодити їхньому власному «бренду». Цей імператив створює замкнене коло. «Бо молоді люди відчувають сильний тиск, що повинні публікувати в соцмережах щось щасливе; у результаті вони часто почуваються неповноцінними, адже насправді не є щасливими завжди», – пише Фрейтас» [3].

Отже, лайкінг як соціальне явище має не тільки «плюси», а й «мінуси», яких зазвичай більше. Люди заради того, щоб отримати задоволення від великої кількості лайків під постом готові ризикувати власним життям і безпекою тих, хто їх оточує. Також лайки визивають віртуальну залежність, яку можна порівняти з адикціями, такими як паління та алкоголізм.

Ми вбачаємо у лайкінгу, котрий розповсюджується досить швидкими темпами і стає популярним не тільки серед молоді, а й серед зрілого покоління, велику небезпеку, що характеризується соціальними, психологічними, особистими проблемами, які важко вирішити самостійно, без допомоги фахівців. Тому є необхідним вивчення цього явища, різних його аспектів та виявів, особливо у молодіжному середовищі.

Список використаних джерел:

1. Аудиторія Instagram досягла 1 млрд осіб [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.unn.com.ua/uk/news/1737232-auditoriya-instagram-dosyagla-1-mlrd-osib>.

2. Життя заради лайків: як підлітки шліфують реальність у

соцмережах [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://ms.detector.media/mediaprosvita/kids/zhittya_zaradi_laykiv_yak_pidlitki_shlifuyut_realnist_u_sotsmerezhakh.

3. Покоління, що живе заради лайків [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://zbruc.eu/node/62741>.

4. Тролінг, аутинг, лайкінг й інші проблеми епохи соцмереж [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://kibernewss.blogspot.com/2015/11/blog-post_25.html.

5. Які соціальні мережі популярні у світі [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://marketer.ua/ua/top-social-media-2018/>.

Каранда В.О.,
*студентка спеціальності «Соціологія»
Херсонського державного університету;*
Черкашина Т.О.,
*кандидат соціологічних наук, доцент
доцент кафедри соціальної роботи,
соціальної педагогіки та соціології
Херсонського державного університету
Україна, м. Херсон*

ВПЛИВ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ НА МОЛОДЬ

ЗМІ – найдоступніший, популярний і впливовий спосіб інформування; це повсякденне явище, без якого ми не уявляємо життя. Інформаційний вплив набув настільки глобальних масштабів, що вже впливає на свідомість і відчуття людини, стає чинником формування особистості, її внутрішнього світу. Це все взагалі змінює статус інформації, роль її негативних наслідків не поступається позитивним.

«Все, що ми дізнаємося про наше суспільство і навіть про світ, в якому живемо, ми дізнаємося зі ЗМІ» – вважає німецький соціолог Н. Луман [4, с. 431]. Завдяки можливостям засобів масової інформації особистість знайомиться з найрізноманітнішими проблемами та подіями життя, складає певне уявлення і формує до них власне ставлення.

Проблематика соціальної ролі ЗМІ в умовах пізньої сучасності представлена у роботах і Е. Гідденса, Ю. Хабермаса, Н. Лумана, Т. Лукмана, П. Бергера, Ж. Бодріара.

Особливу увагу проблемам ментальної, соціальної та політичної ідентифікації молоді в інформаційну епоху приділили Ю.А. Зубок, В.Т. Лісовський, В.А. Лукова, А.С. Панарін, В.Д. Попов, А.В. Шевченка, Е. Еріксон та ін..

Проблема впливу засобів масової інформації на свідомість людини

розглядалася в роботах Б.А. Грушина, М.В. Гершун, Г.Г. Дилигенського, Г.С. Мельник, Є.Є. Поранений, В.С. Стюпіна, Ж.Т. Тощенко, Є.Б. Шестопап.

Т. Шахновська, А. Шаріковий провели дослідження, яке показало, що телебачення формує в глядачі Ното *probable* – людину можливу, вірогідну і цей образ сильно відрізняється від реальної людини, тому підвищує внутрішню напруженість особистості. Формується звичка кожен день дивитися телевізор, який в свою чергу диктує нам стиль, моду, змінює смаки, словниковий склад (лексичний). Накопичена «база даних» впливатиме на подальше життя молодих людей.

Зазвичай розрізняють два шляхи сприйняття інформації зі ЗМІ: індуктивний (коли зі всього побаченого чи почутого, людина аналізує інформацію та приходять до висновку) і дедуктивний (коли людина сліпо вірить усьому, що кажуть на радіо, телебаченні чи пишуть у пресі, переносить інформацію у власний життєвий досвід).

XXI століття – час нових технологій, де більшість інформації за лічені секунди можна знайти в Інтернеті. Так вважає й молодь, яка серед усіх різновидів ЗМІ віддає перевагу телебаченню та Інтернету, а радіо та преса стоять на останніх місцях. Рівень їх використання – мінімальний.

Інтернет є дуже небезпечним для молоді – залежність, яка не є захворюванням (бо не існує психологічного чи психіатричного діагнозу під назвою «Інтернет-залежність»), але чинить вагомий вплив на життя людини. Через таку залежність погіршується сон, змінюється режим дня. Молодь може також втратити власну індивідуальність та деградувати як особистість.

Поширеним засобом впливу через Інтернет є онлайн-домагання та кіберпереслідування – зумисне використання цифрових ЗМІ для передачі хибної, непристойної чи несприятливої інформації про іншу людину [3]. Обидва способи можуть привести до погіршення здоров'я людини, депресії, неспокою, тяжкої ізоляції і, на жаль, навіть самогубства.

Останні дослідження свідчать про деструктивний вплив багатьох засобів масової інформації на психічне здоров'я населення, зокрема молодого покоління. Це викликає неабияку стурбованість фахівців та широких кіл суспільства.

У засобах масової інформації пропагується прихована жорстокість, насильство, що підтверджується низкою соціологів. Телебачення не тільки відображає реальну дійсність, а й формує її.

«Експерти вказують на небезпеку для молоді у підкресленні ЗМІ негативних аспектів реальності, патологічних форм поведінки тощо.

Експерти вважають, що негативним наслідком такого роду передач можуть бути депресивні розлади або «очерствлення», притуплення емоційних і моральних якостей особистості»[1].

Негативні емоції, що виникають молодій людині при перегляді окремих телепередач, в результаті їх сумарії можуть призводити до погіршення психічного здоров'я, порушень сну, розвитку предневротических і невротичних розладів. Таким чином телебачення та інші ЗМІ є засобом формування в свідомість людей стресових впливів, депресивних, тривожних, соматоформних, психосоматичних розладів.

Основною метою діяльності ЗМІ є вплив на суспільну думку.

«Крім того, ЗМІ суттєво впливають на засвоєння спектру соціальних норм, формування ціннісних орієнтацій; є системою неформальної освіти і просвіти. Важливо відзначити, що сучасні умови життя дитини мають на увазі такі орієнтири розвитку, які засновані на все зростаючу роль так званого «інформаційного способу життя»» [2, с.11-119].

Безпосереднім об'єктом дії інформаційних засобів масової комунікації є як окремих індивід, так і велика група людей, що становлять аудиторію для того чи іншого конкретного ЗМІ. Вони мають неабиякий вплив на спосіб життя та переконання особистості як інформаційно, так і за допомогою навіюваних зразків.

Проведене нами пілотажне дослідження підтверджує думки науковців щодо впливу ЗМІ на молодь, формування поглядів на життя, життєві переконання, формування свідомості, з якою їй жити, творити, працювати.

У якості методів нашого дослідження було обрано анкетне опитування молоді міста Херсона. Було опитано 91 респондент віком від 14 до 35 років. Застосовувався метод випадкової вибірки.

З метою виявлення найпопулярніших серед молоді засобів масової інформації, нами були поставлені наступні запитання: «Якими засобами масової інформації ви користуєтесь?» та «Яким ЗМІ ви надаєте перевагу?». Серед тих ЗМІ, якими переважно користуються молодь – телебачення (48%) та Інтернет (98%). Перевагу у користуванні ЗМІ молодь, незалежно від віку та соціального статусу, надає Інтернету (81%) та телебаченню (32%).

Радіо постійно слухають 17%, іноді слухають 33% опитаної молоді, друковану пресу щодня читають – 3% та іноді – 67% опитаних. Радіо є більш популярним серед молоді старшого шкільного віку – учнів 9-11 класів (31%), та студентства (12%), а друкована преса, навпаки, серед працюючих молодих людей 23-35 років (17%).

Телебаченню надають перевагу усі вікові групи молоді, але

студентство через відсутність можливості користуватися телевізором, використовує телебачення як джерело інформації набагато рідше (15%), ніж молодь 14-17 років (28%) та 23-35 років (12%).

Інтернет як джерело інформації є найбільш популярним та затребуваним серед молоді. Учні загальноосвітніх закладів та студентська молодь вказують на щоденне користування Інтернетом (36%), на те, що Інтернет у них постійно включений, переважно на телефонах та інших гаджетах (34%), а частка їх – не уявляє свого життя без Інтернету (34%). Та частка молоді, котра має освіту й працює, вказує на щоденне користування Інтернетом, в тому числі через професійну необхідність (61%), не уявляють свого життя без Інтернету 6% дорослої молоді, а постійно включений Інтернет у 17% молоді віком від 23-35 років.

На питання «Чи довіряєте ви інформації, представленій у ЗМІ?», незалежно від віку молоді, відповіді були одноставними: важко відповісти на дане запитання виявилось 56%, довіру висловили – 26%, а недовіру – 16%. Недовіра до ЗМІ переважно полягає, на думку респондентів, у необ'єктивності та поданні у спотвореному вигляді інформації – 21% опитаних, наданні неправдивої інформації, з метою привернути увагу – 37%, у представленні інформації в інтересах уряду, а не народу – 36%. 21% опитаної молоді відповіли, що довіряють тільки власному досвіду. Через це велика кількість респондентів вважають, що у кожної особистості повинна бути власна думка (55%), деяка частина молоді (34%) вважають, що залежно від ситуації ЗМІ можуть «нав'язувати» власну точку зору людям, а інші (13%) – впевнені, що іноді це просто необхідно.

55% опитаної молоді вважають, що ЗМІ впливають на життя людей, 42% погодились, що іноді засоби масової інформації можуть впливати на життя людей, а 9% заперечують такий вплив.

У тому, що ЗМІ здатні змінювати світогляд людей, впевнені 61% старшокласників, 71% студентської молоді та 56% працюючої молоді; 35% студентів, 61% учнів та 45% старшого віку молоді вважають, що завдяки ЗМІ ми дізнаємось про соціальні проблеми суспільства; погоджуються, що ЗМІ впливають на формування особистості і відіграють важливу роль у визначенні соціальної позиції особистості 26% та 28% шкільної молоді, 18% та 23% – студентської, 22% й 28% працюючої молоді відповідно.

ЗМІ – соціальний інститут будь-якого суспільства, який виконує замовлення суспільства щодо впливу на населення в цілому, в тому числі й на окремі вікові та соціальні категорії. Можна зазначити два аспекти такого впливу. Вони контролюють інформацію, що дає змогу

маніпулювати масовою свідомістю, створювати у ній модель вигідної суб'єкту впливу дійсності та вирішувати, які проблеми на сьогодні є найбільш актуальними. Штучно продукується таке явище, як медіа-свідомість (тобто свідомість, заснована на хибних цінностях, маніпулятивних інтерпретаціях, подвійній моралі), коли реальність, пропонована ЗМІ, відрізняється від дійсної.

Для того, щоб роль ЗМІ не була такою руйнівною для суспільства, зокрема для молодого покоління, необхідно, щоб ЗМІ більш відповідально ставились до інформації, яку розповсюджують, зважали на потреби й можливості користувачів, бо саме вони можуть позитивно вплинути не тільки на формування особистості молодих людей, але й допомогти у визначенні соціальної позиції молоді.

Список використаних джерел

1. Андрєєва І.М. Взаємозв'язок емоційного інтелекту та особистісної тривожності у підлітковому віці. // Психологічний здоров'я в контексті розвитку особистості: матеріали республ. науково-практ. конф., 30-31 січня 2009.
2. Ануфрієва О. Тенденції взаємодії засобів масової інформації з молодіжною аудиторією. Соціальна психологія, 2005. – № 6. – С. 111-119.
3. Використання соціальних ЗМІ дітьми та підлітками [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://d-l.com.ua/ua-issue-article-129> – Назва екрану.
4. Луман Н. Реальність мас-медіа. Вітчизняні записки. – № 4. – 2000. – С.431.
5. Поняття та сутність ЗМІ [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://ru.osvita.ua/vnz/reports/journalism/25491/>

Колесник В.В.,
*магістрантка спеціальності «Соціальна робота»
Національного університету «Запорізька політехніка»;*
Таран В.О.,
*доктор філософських наук, професор,
професор кафедри соціальної роботи та психології
Національного університету «Запорізька політехніка»
Україна, м. Запоріжжя*

НЕТОКРАТІЯ ТА КОНС'ЮМТАРІАТ У НЕТОКРАТИЧНОМУ ГЛОБАЛІЗОВАНОМУ СВІТІ

Факт глобалізації сучасного світового соціального простору не викликає сумніву. Однак спектр підходів до вивчення феномена

глобалізації дуже широкий. Глобалізація описується і як перетворення людства на єдину структурно-функціональну систему, організовану за універсальними принципами (В.Воронкова). І як ідеологія панування світового ринку, ідеологія неолібералізму (У.Бек). Дехто вважає, що «в соціальних науках існує стільки концепцій глобалізації, скільки дисциплін» (Я.Недервін), прямо вказуючи на відсутність у глобалізації як науки чіткого сформулювання об'єкту та предмету дослідження (М.Чешков). Є спроби дослідити витоки глобалізаційних процесів у єдиній світовій капіталістичній системі, яка за внутрішньою логікою має глобальний характер, а після краху східного блоку європейський капітал створює простір для глобального ринку. Одночасно у світовій системі відбувається загострення конфліктів (фундаменталістські реакції, рухи захисту навколишнього середовища, течії неонаціоналізму тощо). В результаті, на думку деяких фахівців, на нас чекає розпад світової капіталістичної системи та заміна її світовим соціалізмом (І.Уоллестайн, С.Сидоренко).

Своє бачення глобалізації як неоднозначного явища демонструють О. Бард та Я. Зодерквіст. У своїй книзі «Нетократія. Нова правляча еліта та життя після капіталізму» [1] вони радять чітко розрізняти капіталістичну та нетократичну глобалізацію.

Процес капіталістичної глобалізації, за словами вчених – це виключно економічне явище, в якому конкуренція проявляється не у прямих зіткненнях, а у поділі кожного окремого ринку на менші складові. Кожен гравець повинен культивувати тільки ті знання, що потрібні той чи іншій частині ринку сьогодні. Безперечно, це шкодить довгостроковому знанню. Головним проектом капіталістичної глобалізації є звільнення глобального ринку від тарифів, правил поведінки та податків з метою максимізації прибутку.

Нетократична глобалізація, пишуть аналітики – це соціальний феномен, що базується на можливості контакту різних культур на величезних відстанях за допомогою нових технологій. Головним проектом нетократичної глобалізації є покращення та розвиток взаємної комунікації, включаючи дивні досвіди та життєві стилі. Нетократи хочуть пізнати все універсальне, тому пропонують універсальну мову, за допомогою якої можна відчувати щось екзотичне.

Ці дві глобалізації схожі в тому, що по суті вони є електронним колоніалізмом. Для буржуазії це був економічний колоніалізм, тоді як для нетократів це колоніалізм культурний. Однак якщо правлячий принцип не змінюється у своїй основі, то класи нетократичного глобалізаційного суспільства докорінно змінюються.

О.Бард та Я.Зодерквіст говорять про новий правлячий клас

глобалізованого світу як про космополітичний клас. Нетократія створює глобальну електронну культуру. Її головним завданням є маніпуляція інформацією, а не управління власністю чи виробництво товарів, як це було з буржуазією. Діяльність нетократів пов'язана із глобальними цифровими мережами, їх прихильність має віртуальний, а не географічний характер. Мультикультурність для нетократів – це питання екзотики життя та виконання роботи іммігрантами. Найважливішим символом нетократії є постійна демонстрація незалежності від споживчого виробництва нав'язаних бажань. Нетократи контролюють виробництво власних потреб, тоді як нижчий клас підпорядковується наказам. Що ж до стилю життя нетократа, то його визначає унікальне споживання. Воно ексклюзивне, екзотичне, незалежне від чийогось наказу або думки. Нетократія мандрує у місця, що не пропонуються турфірмами; слухає музику, що не виробляється студіями; користується веб-сайтами, що не рекламуються і не мають реклами; споживає товари та користуються послугами, що не освічуються медіа. Цей стиль життя буде постійно змінюватися у бік екзотики, невідомості. Їх життя ніколи не буде доступним нижчому класу.

Автори розмірковують над дуалістичністю класів будь-якого суспільства. Нішу нижчого класу у світі нетократичної глобалізації посідає так званий конс'юмтаріат. Це модернізований аналог пролетаріату. Головною характеристикою промислових робітників була фізична сила, якою вони забезпечували буржуазію. Однак зараз унаслідок розвитку нових технологій промисловість все менше й менше потребує безпосереднього людського втручання та впливу на виробництво. У новому світі виробники стають споживачами. Фахівці зазначають, що важливим є знання про те, що споживає конс'юмтаріат. За рахунок цього здійснюється контроль нетократів над споживачами. Роль конс'юмтаріата у виробництві – допоміжна. Те, як нижчий клас буде споживати, регулюється нетократією.

Виходячи з цього, О.Бард та Я.Зодерквіст роблять висновок про зменшення ролі трудової діяльності як організуючого принципу суспільства. Автори говорять про кардинальні зміни у підходах до вивчення процесу споживання та виробництва. Через те, що основна робота все більше й більше виконується автоматизованими заводами, змінюється характер протистояння нижчого та вищого класів. Поки що науковці радять уважно спостерігати за суспільством, бо розвиток нової парадигми створює принципово нові умови життя. Капіталізм дослідники називають суспільством виробництва, де буржуазія диктувала пролетаріату, що робити та як. Нетократичну глобалізацію

вони характеризують як суспільство споживання, де нетократія вирішує, що буде споживати конс'юмтаріат та яким чином. Подібні теоретичні напрацювання, без сумніву, мають практичне значення і для України, як країни, в якій все активніше відображаються риси нетеоκραтичної цивілізації. А це означає необхідність урахування подібних тенденцій у різних сферах суспільного життя, у тому числі й при виборі форм і методів соціальної роботи.

Список використаних джерел

1. Бард А., Зодерквіст Я. Нетократия. Новая правящая элита и жизнь после капитализма / Пер. с шведского. – СПб. : Стокгольмская школа экономики в Санкт-Петербурге, 2004. – 252 с. URL: <http://www.thenetocrats.ru/>.

*Недоступ В.В.,
студентка спеціальності «Соціологія»
Херсонського державного університету;*

*Черкашина Т.О.,
кандидат соціологічних наук, доцент
доцент кафедри соціальної роботи,
соціальної педагогіки та соціології
Херсонського державного університету
Україна, м. Херсон*

АБ'ЮЗ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ МЕТОД МАНІПУЛЯЦІЇ

«Аб'юз – (від англ. «abuse» – зловживання, жорстоке поводження) – це будь-який різновид насилля (психологічне, фізичне, сексуальне, економічне), який здійснюється у близьких відносинах, і часто маскується під турботу» [4].

Вчені та дослідники з різних галузей вивчають глибинні та локальні проблеми актів насилля, розуміння поведінки жертв та аб'юзерів, серед них Л. Альтюссер, Е. Берн, Р. Коллінз, З. Фройд, М. Фуко та багато інших.

У сучасній соціології насильство розглядається як явище, котре є систематичним, одним з джерел якого часто є особисті, у тому числі й сексуальні, відносини, у яких одна людина ніби то делегує право на себе іншій.

Психологічний аб'юз здійснюється особистістю на психіку іншої людини «шляхом словесних образ або погроз, переслідування, залякування, якими навмисно спричиняється емоційна невпевненість, нездатність захистити себе та може завдаватися або завдається шкода

психічному здоров'ю» [2].

Аб'юз, на відміну від інших видів насилля, набагато важче ідентифікувати. Важливим компонентом для його виявлення є систематичність насильницьких дій. Для психологічного аб'юзу характерно формування поведінкових патернів агресора та жертви.

Дослідження американського психолога і психіатра Еріка Берна вказують, «що одна з передумов для повторюваності певної ситуації (не обов'язково насильницької) – сценарна поведінка, тобто така, що відтворюється за одним сценарієм із різними людьми» [1].

Цю концепцію розвиває далі концепція трикутника Карпмана – «психологічна і соціальна модель взаємодії людей, яка передбачає, що в системі стосунків є три ролі: «Жертва», «Переслідувач» і «Рятівник», – і вони динамічно змінюють одна одну» [5].

Психологічний аб'юз характерний для ситуацій дисбалансу влади у вигляді залякування, цькування (булінг), маніпуляцій, газлайтингу тощо.

Аб'юз як різновид психологічної маніпуляції й соціального впливу здійснюється з метою прихованого впровадження в психіку особистості, яка є жертвою аб'юзера, певних установок, котрі не є актуальними потребами жертви.

На думку психолога Джорджа Саймона «ефективна маніпуляція у першу чергу вимагає від маніпулятора:

Приховування агресивних намірів і поведінки за привітністю, люб'язністю.

Знання психологічних уразливостей жертви, щоб визначати, яка тактика може бути найбільш ефективною.

Наявність достатнього рівня безжалісності, щоб у разі необхідності не мати сумніву щодо заподіяння шкоди жертві.

Отже, маніпуляція здійснюється за допомогою завуальованих агресивних засобів» [6].

«До найбільш розповсюджених маніпулятивних методів, котрі використовують аб'юзери (за Дж. Саймоном) відносять наступні дії:

- відмову аб'юзера визнати, що він зробив якусь кривду;
- вибіркова неухважність або вибіркова увага до жертви;
- виправдання щодо невідповідної поведінки;
- ухилення від прямої відповіді на пряме запитання;
- обман (за призначенням або через упущення);
- примушування жертви захищатись, використовуючи завуальовані загрози;
- використання сарказму та приниження;
- представлення аб'юзером себе у якості жертви обставин;

фальшиві звинувачення;
використання похвали та лестощів;
фальшиві звинувачення жертви аб'юзу в тому, що вона заслуговує на «погане» ставлення;
пояснення своїх «негативних» вчинків та образ як жартами» [6].

Психологічне насильство характеризується циклічністю, що вказує на різницю між звичайним конфліктом і насиллям.

Американська психологиня Ленор Уолкер розробила концепцію циклу насильства. На її думку, він складається з трьох стадій: «наростання напруги – насильницький інцидент – примирення і «медовий місяць». Цикл поступово скорочується, рецидиви аб'юзу стаються дедалі частіше. Жертва у таких ситуаціях вимушена виробляти стратегію виживання, котра зазвичай характеризується крайньою пасивністю і навіть бажання продовження ситуації, у якій опинилася. Ізоляція постраждалої, до якої часто вдаються аб'юзери, ще більше прив'язує жертву до переслідувача, узалежнює її долю від їхніх стосунків» [3].

Спираючись на вищезазначену інформацію, можна зробити висновок, що причина психологічного аб'юзу криється глибоко в психіці людини, тому працювати треба насамперед із самосвідомістю, щоб не стати ні жертвою, ні насильником. І вже після – із загальним соціальним тлом, яке може як ігнорувати прояви насильства, так і навпаки, викорінювати це явище.

Список використаних джерел

1. Берн Э. Трансактный анализ в психотерапии: Системная индивидуальная и социальная психотерапия / Э.Берн. – М.: Академический проект, 2006. – 320 с.

2. Методичні рекомендації щодо запобігання та протидії насильству від 18.05.2018 № 1/11-5480// [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v5480729-18>.

3. Усиление роли системы здравоохранения в реагировании на гендерное насилие в Восточной Европе и Центральной Азии. Сборн. материалов [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.health-genderviolence.org/ru/chast-i-%E2%80%933-sbornik-materialov-dlya-meditsinskikh-rabotnikov/chto-takoe-gendernoe-nasilie/14-ponimanie>.

4. Шевченко, З. В. (Уклад.). Словник гендерних термінів. Черкаси: видавець Чабаненко Ю., 2006 [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://a-z-gender.net/ua/abyuz.html>.

5. Karpman, Stephen B. Fairy Tales and Script Drama Analysis [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://www.karpmandramatriangle.com/pdf/DramaTriangle.pdf>.

6. Simon, George K In Sheep's Clothing: Understanding and Dealing with Manipulative People, 1996. – 122 p.

СЕКЦІЯ 3 СПЕЦІАЛЬНІ ТА ГАЛУЗЕВІ СОЦІОЛОГІЇ

Дерибик М.П.,
*магістрант спеціальності «Соціологія»
Чернівецького національного університету
ім. Юрія Федьковича;*
Медіна Т. В.,
*кандидат соціологічних наук, доцент
доцент кафедри соціології, соціального забезпечення
та місцевого самоврядування
Чернівецького національного університету
ім. Юрія Федьковича
Україна, м. Чернівці*

ДЕМОГРАФІЧНА СИТУАЦІЯ В ЧЕРНІВЕЦЬКІЙ ОБЛАСТІ: СОЦІОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ

Демографічна ситуація в Україні впродовж тривалого часу демонструє депопуляційні процеси. Десятиліття від'ємного приросту населення свідчать про демографічну кризу, яка є однією з найгостріших у світі. Попри велику увагу науковців до цієї проблеми, глибина демографічної кризи в різних регіонах України відрізняється. Аналіз демографічної ситуації в Чернівецькій області вбачається актуальною науковою проблемою, оскільки її транскордонний статус, інтенсивні міграційні процеси, порівняно високий рівень народжуваності свідчать про наявність особливостей в демографічній ситуації, які вимагають вивчення та пояснення.

Чернівецька область – найменша в Україні, станом на 1 січня 2020 р. її населення становило 901632 особи (див. табл. 1). За період 1995-2019 рр. воно скоротилось на 41 тисячу [2].

Таблиця 1. Основні демографічні показники по Чернівецькій області за 2019 рік [1]

	2019	2018
Чисельність наявного населення (за оцінкою) на кінець року	901632	904374

Середня чисельність наявного населення	903003	905538
Чисельність постійного населення (за оцінкою) на кінець року	898567	901309
Середня чисельність постійного населення	899938	902473
Загальний приріст, скорочення (–) населення	–2742	–2327
Природний приріст, скорочення (–) населення	–2789	–2549
Кількість живонароджених	8295	8710
Кількість померлих	11084	11259
Кількість померлих дітей у віці до 1 року	57	71
Міграційний приріст, скорочення (–) населення	47	222

Наведена таблиця дозволяє зробити висновок, що впродовж аналізованого періоду (2018-2019 рр) в області відбувається скорочення чисельності населення. Основною причиною є переважання кількості померлих над кількістю народжених. Загальновідомими є причини демографічної кризи в Україні: це високий рівень освіти та висока зайнятість жінок; тривала економічна криза, і як наслідок – хронічна соціальна нестабільність, безробіття, відсутність впевненості в завтрашньому дні; інтенсивні процеси зовнішньої трудової міграції, зростання кількості випадків безповоротної міграції; високий рівень розлучень; низька культура самозбережувальної поведінки в першу чергу серед чоловіків, що приводить до їх надсмертності у працездатному віці; зменшення народжуваності, коли в сім'ях переважає двоє і менше дітей, що не забезпечує навіть простого відтворення. Усе вищезгадане в комплексі призводить до того, що ситуація оцінюється науковцями як така, що загрожує національній безпеці.

Особливістю статеві-вікової структури населення області є переважання жінок – вони складають 52,9 % проти 47,1 % чоловіків [1]. Зауважимо, що така особливість спостерігається впродовж тривалого часу. Зокрема, сайт Головного управління статистики у Чернівецькій області містить інформацію з 1995 року, і подібне співвідношення зберігається впродовж усіх наступних років.

Чисельність міського/сільського населення також залишається стабільною впродовж аналізованого періоду – 43 % міського населення та 57 % сільського [5, с. 5]. Отже, за рівнем урбанізаційних процесів

область є такою, в якій суттєво переважає сільське населення. Також до особливостей області можна віднести те, що міське населення проживає переважно в обласному центрі (29,6 % населення області), інше міське населення (менше 5 %) проживає в селищах міського типу, які рідко налічують 10 тисяч і мають дуже тісні зв'язки з сільським населенням.

Аналіз статистичної інформації щодо смертності свідчить про те, що, незважаючи на незначні коливання, він залишається стабільним (див. рис. 1 та табл. 2).

Рисунок 1. Рівень смертності населення Чернівецької області за 2000-2018 роки [2]

Як бачимо з рисунку, яскраво виражені відмінності в рівні смертності міського та сільського населення. З одного боку, доступність закладів освіти і можливість отримання швидкої медичної допомоги безпосередньо впливають на можливість дожити до певного віку. З іншого боку, дається взнаки і більш високий матеріальний рівень (який дає можливість елементарного доступу до ліків), і вищий освітній рівень (з більшим обсягом знань з самозбережувальної поведінки) також позначаються на нижчому рівні смертності мешканців міст. За таких умов реалізація медичної реформи, з якою пов'язане скорочення мережі ФАПів та амбулаторій може сприяти поглибленню розриву між міським і сільським населенням в плані тривалості життя.

Рівень народжуваності є тим показником, який свідчить про перспективи демографічного розвитку суспільства. Згідно результатів таблиці 2, народжуваність в області помітно скорочується – з 11765 осіб у 1995 році до 8710 у 2018.

Таблиця 2. Найважливіші демографічні показники в Чернівецькій області (1995-2018 pp) [4]

	Кількість живонародже- них, осіб	Частка дітей народжених жінками, які не перебували у зарес- тованому шлюбі, %	Кількість померлих, осіб	Природний приріст, скорочення (-), осіб	Міграційний приріст, скорочення (-), осіб	Кількість зареєстро- ваних шлюбів, одиниць
1995	11765	11,3	12003	-238	200	8488
1996	11417	10,5	12072	-655	-1900	6642
1997	10839	11,9	11844	-1005	-2000	7133
1998	10529	12,4	11315	-786	-2400	6607
1999	9728	12,6	11767	-2039	-2300	6861
2000	9393	13,1	11642	-2289	-2100	6070
2001	8960	13,3	11696	-2736	-3500	6039
2002	9043	14,4	12092	-3049	-220	6649
2003	9108	13,2	12490	-3382	-480	7786
2004	9711	14,5	11958	-2247	-850	6231
2005	9887	13,7	12870	-2983	-344	7011
2006	10161	13,6	12258	-2097	205	7403
2007	10029	12,9	12386	-2357	612	8344
2008	11067	12,2	12194	-1127	660	6741
2009	11090	12,6	11665	-615	926	7158
2010	11032	13,2	11761	-729	635	6615
2011	11281	13,0	11192	89	898	7396
2012	11592	12,6	11321	271	1628	6016
2013	11465	13,6	11520	-55	1400	6353
2014	11679	13,5	11619	60	1397	6413
2015	10657	13,2	11725	-1068	996	6653
2016	10226	13,5	11513	-1287	-486	5535
2017	9433	13,8	11216	-1783	364	5774
2018	8710	14,1	11259	-2549	222	5295

¹ За даними органів державної реєстрації актів цивільного стану без урахування розірвань шлюбів, здійснених у судовому порядку.

З одного боку, хвилеподібність народжуваності можна пояснити тим, що впродовж 1999-2005 років відбувалось падіння народжуваності, і в 2018 році в дітородний вік почала вступати малочисельна когорта народжених наприкінці ХХ – початку ХХІ століття. Дається взнаки і тенденція створювати сім'ю в старшому, ніж дотепер, віці. Зростають вимоги до соціалізації дітей, а також зростають стандарти життя. За таких умов народження кожної наступної дитини означає падіння матеріального рівня сім'ї.

Отже, демографічна ситуація в Чернівецькій області демонструє ознаки повільної депопуляції. Вона спричинена загальносвітовими тенденціями та особливостями економіки регіону. Разом з цим, лише проведення всеукраїнського перепису дозволить отримати реальну

картину щодо особливостей структури населення області.

Список використаних джерел

1. Демографічна ситуація в Чернівецькій області у 2019 році: Експрес-випуск. Держстат: Головне управління статистики у Чернівецькій області: веб-сайт. URL: [http:// www.cv.ukrstat.gov.ua](http://www.cv.ukrstat.gov.ua) (дата звернення 12.03.2020)

2. Демографічна ситуація в Чернівецькій області у 2018 році Чернівці, 2019. – С. 9.

3. Держстат: Головне управління статистики у Чернівецькій області: веб-сайт. URL: [http:// www.cv.ukrstat.gov.ua](http://www.cv.ukrstat.gov.ua) (дата звернення 12.03.2020).

4. Держстат: Головне управління статистики у Чернівецькій області: веб-сайт. URL: http://www.cv.ukrstat.gov.ua/statinf/demoh/nas_2019.htm (дата звернення 13.03.2020).

5. Чисельність наявного населення України на 1 січня 2019 року. К.: Державна служба статистики України. – 83 с.

Катаєв С.Л.,

*доктор соціологічних наук, професор,
професор кафедри соціології та соціальної роботи
Класичного приватного університету
Україна, м. Запоріжжя*

МОДЕРНІЗАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ СІЛЬСЬКОЇ ГРОМАДИ

В останні роки в аграрному секторі економіки та в сільській місцевості взагалі відбуваються масштабні реформи. Сутність цих реформ полягає у забезпеченні модернізації аграрного виробництва, поліпшення способу життя мешканців села. Засобами реформи є децентралізація влади, тобто передача частини владних повноважень сільській громаді, перерозподіл отримання частини податків в бік місцевих громад. На думку реформаторів, для забезпечення гідного життя в сільській місцевості слід підвищити фінансову, матеріальну спроможність громад. Для цього крім децентралізації необхідно об'єднати маленькі сільські громади у більші за розміром об'єднані громади, які за рахунок об'єднання потенціалу змогли би самостійно здійснити необхідні перебудови у виробничій та соціальній сфері.

Для реформування необхідна соціальна база, підтримка з боку громад. Будемо називати ту частину громади, яка потенційно може сприяти реформам модернізації села – модернізаційним потенціалом. До модернізаційного потенціалу сільської громади ми відносимо

сільську інтелігенцію, осіб з вищою освітою, фермерів, молодь, керівництво громад, представників аграрного бізнесу, користувачів інтернету.

Вочевидь, люди, які систематично користуються інтернетом з будь якої потреби (для навчання, розваги, отримання інформації тощо), мають ментальність сучасного модерного суспільства. Люди, які не користуються інтернетом, мають ментальність традиційного суспільства. Доказом цього положення слугують емпіричні дані. В дослідженні соціальних аспектів аграрної реформи, яке було проведено Л. Зеленкевич у Запорізькій області у 2018 р., (опитано 778 мешканців сіл) були отримані наступні дані. На питання «З якими твердженнями Ви більш згодні?» серед тих, хто користується інтернетом погодились с думкою: «Потрібно підтримувати традиційні порядки, які давно склалися», 26%, а серед тих, хто інтернетом не користується таку думку підтримало значно більше (43,2%). Цей факт безперечно доводить, що користування інтернетом змінює ментальність людини. Для таких людей у значно меншій мірі притаманний консерватизм. Пункт: «Швидкі, корінні зміни поліпшують наше життя відповідно» відмітили відповідно 20,5% і 7,6%. Неочікуваним наслідком використання інтернетом є відносно подолання відокремленості як ознаку ментальності селян. Виявилось, що люди з традиціоналісткою і консервативною ментальністю у меншій мірі підтримують тезу: «один за всіх і всі за одного», ніж люди з модернізованою ментальністю. Загалом для ментальності українців притаманна відособленість, що відображається, наприклад в висловлюванні «Моя хата з краю». Дослідники української ментальності відмічають, що рисою української духовності є її індивідуалістична орієнтованість. Користування інтернетом інтернаціоналізує свідомість людини і традиційні риси ментальності розмиваються. Тому традиційна відособленість деякою мірою пом'якшується.

Інтернет вже досить поширений на селі. Слід зауважити, що ствердження, згідно якому користувачі інтернетом менш консервативні, має ймовірний характер і має значення лише у порівнянні з тими, хто інтернетом не користується. Можна звернути увагу, що прихильниками швидких соціальних змін серед користувачів інтернету є лише п'ята частина респондентів. Це зовсім не критична маса для забезпечення соціальної бази суспільних перетворень. І лише у порівнянні з позицією тих, хто не користується інтернетом, можна вважати, що користувачі інтернету більш прогресивні.

Емпіричні дані підтверджують також тезу, що люди з вищою освітою належать до модернізаційного потенціалу. Так, пункт:

«Потрібно підтримувати традиційні порядки, які давно склалися» серед осіб з середньою освітою відмітили 35,5%. А серед осіб з вищою освітою відмітили 20,5%. Пункт «Швидкі, корінні зміни поліпшують наше життя» відмітили відповідно: 7,3% – 21,9%. Пункт «Шкода, що розпустили колгоспи» відмітили відповідно: 34,5% – 18,5%.

Сільські жителі мають в особі інтелігента свого речника, представника своїх інтересів, бо інтелігент в змозі висловити думку, сформулювати вимоги, потреби мешканців села.

Специфіка характеру праці працівника розумової праці в аграрному секторі полягає в тому, що часто крім основних своїх функцій, пов'язаних з посадою і професією, він займається сільською працею. Це обумовлено способом життя сільського жителя, звичкою, що залишилася з дитинства, вимушеними обставинами, недостатнім матеріальним забезпеченням за рахунок основного заробітку, бажанням не відрізнятися від своїх сусідів і ін.

Більшість осіб з вищою освітою належать до сільської інтелігенції, або робітників з розумовою працею. Згідно соціологічного визначення інтелігенції до її складу відносяться робітники розумової праці. До цієї категорії відносяться наступні професії: вчитель, лікар, священник, управлінець, бухгалтер, зоотехнік – ветеринар, агроном, головний механік, співробітник (зав.) будинку культури, землемір, співробітник Центру надання адміністративних послуг (ЦНАП), представник банку, страхової служби, зав. пошти, бібліотекар, адвокат у складі ЦНАП тощо. Звичайно, представники деяких з цих професій не є у кожному селі, але вони є у більшості центральних сіл або селищ Об'єднаних територіальних громад. До речі, 80% голів ОТГ мають вищу освіту. Дуже рідко серед них осіб з середньою освітою.

Спосіб життя сільського інтелігента обумовлює і особливості його ментальності, яка має комбінований характер. По-перше, ментальність обумовлена освітою, розумовим характером праці, певним рівнем культури, що має риси міської. З іншого боку, ця ментальність обумовлена традиціями сільської громади, сільською працею в своєму господарстві, культурними зразками сільського жителя. Це фактично культурний маргінал, що поєднує в собі риси міського та сільського жителя, працівника розумової і фізичної праці, носія модерної і традиційної свідомості. Він «інакший» в міському і сільському соціальному середовищі.

У процесах модернізації та реформування він займає більш активну позицію, ніж інші жителі села. Але не беззастережно, а лише з більшою ймовірністю.

Проміжне становище притаманне фермеру. Половина з них має

вищу освіту, більшість решти має середню-спеціальну освіту, дуже мало, хто має середню освіту. Хоча фермер займається фізичною працею, але рівень сучасної агротехніки вимагає гарної освіти. Майже всі фермери користуються інтернетом. Тож, безперечно, вони відносяться до модернізаційного потенціалу громади.

Керівники громади та представники агробізнесу за визначенням зацікавлені у модернізації, тому належать до її потенціалу.

Молодь теж за ментальністю відноситься до модернізаційного потенціалу, але більше половини молодих людей бажать виїхати з села у місто, або навіть за кордон. Тому їх участь у модернізації обмежена через відчуженість до сільських проблем.

В цілому людям притаманна фобія інновацій, але людям з модернізованою ментальністю ця фобія менш притаманна, ніж людям з традиціоналістською ментальністю.

*Красуля К.С.,
магістрантка спеціальності «Соціальне забезпечення»
Національного університету «Запорізька політехніка»;*

*Щербина С.С.,
кандидат соціологічних наук, доцент
доцент кафедри соціальної роботи та психології
Національного університету «Запорізька політехніка»
Україна, м. Запоріжжя*

НАПРЯМКИ РОЗРОБКИ ЕФЕКТИВНОГО МОТИВАЦІЙНОГО МЕХАНІЗМУ ДІЯЛЬНОСТІ ДТЕК ЗАПОРІЗЬКА ТЕС

Провівши аналіз виробничої діяльності Відокремленого підрозділу «Запорізька теплова електрична станція» ПАТ «ДТЕК Дніпроенерго» (далі ДТЕК Запорізька ТЕС) в цілому і мотивації працівників станції зокрема дали нам змогу визначити основні недоліки дії стимулюючого механізму підприємства і розробити тактичні управлінські рішення, реалізація яких має на меті удосконалення мотиваційного механізму ДТЕК Запорізька ТЕС.

Для того, щоб підвищити рівень мотивації праці робітників підприємства, були визначені резерви підвищення мотивації праці і на основі знайдених резервів були запропоновані управлінські рішення, реалізація яких забезпечить більшу дієвість і ефективність мотиваційного механізму ДТЕК Запорізька ТЕС. Слід зазначити, що аналіз мотиваційного механізму, який має місце на підприємстві сьогодні, вказав на високий рівень матеріальної мотивації працівників і засвідчив недостатнє застосування нематеріальних методів мотивації,

які безумовно відіграють важливу роль у визначенні трудової поведінки працівників, тому більшість розроблених управлінських рішень будуть спрямовані на розвиток саме нематеріальних методів мотивації.

Управлінські рішення, запропоновані для удосконалення мотиваційного механізму підприємства ДТЕК Запорізька ТЕС, наступні: матеріальний аспект удосконалення мотиваційного механізму:

додаткові матеріальні виплати робітникам за економію ресурсів (економія електроенергії, палива, бензину, газу, води); у разі наявності постійної економії (5 і більше місяців) робітникам надається можливість пільгового харчування, пільгового користування транспортом, житлом);

виплата індивідуальної надбавки робітнику в разі відсутності у нього прогулів, лікарняних; у разі відсутності прогулів і лікарняних більше 1 року робітнику пропонується пільгове навчання на курсах підвищення кваліфікації, можливість гнучкого робочого графіку.

Таблиця 1. Управлінські рішення, спрямовані на використання виявлених резервів удосконалення мотиваційного механізму ДТЕК Запорізька ТЕС

Резерви	Управлінські рішення
Матеріальний аспект удосконалення мотиваційного механізму	
1. Зниження собівартості виробництва товарної продукції ДТЕК Запорізька ТЕС	1.Додаткові матеріальні виплати робітникам за економію ресурсів (економія електроенергії, палива, бензину, паливо-мастильних матеріалів). У разі наявності постійної економії (5 і більше місяців) робітникам надається можливість пільгового харчування, пільгового користування транспортом, житлом)
2. Зниження відсотку прогулів працівників.	2. Виплата індивідуальної надбавки робітнику в разі відсутності у нього прогулів, лікарняних, прогулів з дозволу адміністрації. У разі відсутності прогулів більше 1 року робітнику пропонується пільгове навчання на курсах підвищення кваліфікації, можливість гнучкого робочого графіку.
Нематеріальний аспект удосконалення мотиваційного механізму	
Підвищення продуктивності праці робітників	1. Орієнтації мотиваційного механізму на особистість, мотивація за індивідуальними факторами

підприємства ДТЕК Запорізька ТЕС	2. Розробка на підприємстві «прозорої» кар'єрної політики
	3. Формування на підприємстві «командного» управління персоналом
	4. Залучення працівників станції за системою «участь у прибутках підприємства»
	5. Впровадження мотивації участю працівників у справах організації
	6. Мотивація вільним часом

Удосконалення нематеріального аспекту мотиваційного механізму підприємства ДТЕК Запорізька ТЕС має відбуватися за наступними напрямками:

1. Орієнтація стимулювання на особистісні якості людини, мотивація за індивідуальними факторами. Даний напрямок передбачає процес визначення для окремого працівника найбільш вагомих факторів мотивації, і їх використання в процесі роботи даної людини. Такий індивідуальний підхід забезпечить більш ефективну вмотивованість окремих працівників і трудового колективу підприємства зокрема. Для впровадження фокусування мотиваційного механізму на особистість необхідно при прийомі на роботу незалежно від спеціальності кожного працівника організації тестувати і з'ясовувати, який з нематеріальних факторів є найбільш вагомим для нього і на основі отриманих результатів будувати мотиваційну модель саме цього робітника.

2. Розробка на підприємстві «прозорої» кар'єрної політики. Дане управлінське рішення передбачає організацію такого просування по службі, яке б дало змогу працівнику ще до початку оформлення на роботу знати, які перспективи просування на даній посаді може запропонувати керівництво підприємства. Численні соціальні опитування свідчать про те, що кар'єра важлива майже для всіх людей, так як вона забезпечує збільшення заробітної плати, підвищення соціального статусу, отже, якщо людина заздалегідь буде знати що в середньому через три-чотири роки служби її посада зміниться на більш високу і престижну, то це знання буде дієвим мотиваційним фактором праці людини. Звичайно, таке просування по кар'єрних сходах буде відбуватися лише за умови проявлення хороших здібностей як спеціаліста, ініціативи, відповідальності, бездоганної служби. Будь-яке порушення посадових інструкцій, дисципліни або за наявності недостатньої кваліфікації спеціаліста керівництво звільняється від обов'язків просування такого працівника по службі.

3. Формування на підприємстві «командного» управління

персоналом. Даний напрямок удосконалення мотиваційного механізму підприємства передбачає визначення ролі у команді кожного працівника за допомогою тестування і на основі отриманих результатів формувати команду відділу, підрозділу або створювати команду для здійснення проєктів. Командна робота суттєво поліпшить результати роботи окремих структурних одиниць підприємства, допоможе повніше і всебічніше реалізовуватися працівникам станції. Однак слід зауважити, що дане управлінське рішення не передбачає поділ на команди усього колективу підприємства. Формування команд доцільно при виконанні особливо складних та стратегічних завдань, під час реалізації важливого проєкту.

4. Залучення працівників станції за системою «участь у прибутках підприємства». Сутність цієї системи полягає у тому, що за рахунок заздалегідь встановленої долі прибутку формується преміальний фонд, з якого працівники отримують регулярні виплати, які не оподатковуються. Нараховуються премії пропорційно заробітній платі кожного працівника з урахуванням особистих і трудових характеристик виконавця: виробничий стаж, відсутність порушень дисципліни (запізнь і прогулів), раціоналізаторська діяльність, схильність до співпраці, вірність підприємству. Система «участі у прибутках» дозволяє працівнику наглядно побачити результати власних зусиль і є дієвим стимулюючим фактором. Стосовно даного управлінського рішення слід зазначити, що між працівниками буде розподілятися та сума, яка буде перевищувати планову суму прибутку. Якщо ж фактична сума прибутку за період буде меншою, ніж запланована, розподіл коштів між працівниками не відбуватиметься.

5. Впровадження мотивації участю працівників у справах організації. Дане управлінське рішення має за мету надання працівникам право голосу при рішенні ряду проблем, перш за все, соціального характеру. Передбачається залучення колективу підприємства у процес колективної творчості, консультування за спеціальними питаннями, їм делегуються права та обов'язки.

6. Мотивація вільним часом. Її конкретними формами є скорочений робочий день або збільшення відпустки, які призначені компенсувати підвищені фізичні або нервово-емоційні витрати організму; гнучкий графік, надання відгулів за частину зекономленого при виконанні роботи часу.

Необхідно зазначити, що дані управлінські рішення по удосконаленню мотиваційного механізму підприємства ДТЕК Запорізька ТЕС спрямовані на підвищення як загальної мотивації колективу станції так і індивідуальної мотивації окремого працівника.

*Лежук Г.В.,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи
Тернопільського національного педагогічного університету
ім. Володимира Гнатюка
Україна, м. Тернопіль*

СОЦІАЛІЗАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Соціокультурна сфера привертає сьогодні все більшу увагу педагогів, психологів, соціологів тому, що саме тут відбувається невимуснений активний контакт людини із навколишнім світом, акумулюється її життєвий досвід, формуються та закріплюються соціальні навички. Соціокультурну діяльність відносять до такого виду життєдіяльності, яка є сферою творчого вдосконалення людини, розвитку її інтелектуальних, духовних сил і виступає необхідною передумовою культурного прогресу суспільства в цілому. Отже, є нагальна необхідність у активному спрямуванні зусиль громадськості на вивчення різноманітних виховних впливів на молодь у сфері вільного від навчання часу; залучення молоді до соціокультурної діяльності; нейтралізацію негативного впливу сьогоденних суперечностей; створення ситуацій, коли особистий розвиток індивіда буде виступати регулятором поведінки й вияву кращих якостей молоді людини [5].

Соціокультурна діяльність представляє собою систему, нерозривно пов'язану з іншими сферами людської діяльності, яка відіграє активну роль у формуванні суспільних цінностей, установок, норм поведінки. У рамках цієї системи соціокультурна діяльність розглядається як педагогічно цілеспрямована, націлена на формування та розвиток особистості. Соціокультурна діяльність може бути визначена як інтегративна багатофункціональна сфера діяльності, метою якої є організація раціонального і змістовного дозвілля людей, задоволення і розвиток їхніх культурних потреб, створення умов для самореалізації кожної окремої особистості, розкриття її здібностей, самовдосконалення та аматорської творчості в умовах змістовного дозвілля. Освітні реформи, суспільні трансформації сприяють розширенню сфери продуктивної творчої діяльності, проникненню творчого начала у всі види соціальної активності людини. Соціокультурна діяльність є інститутом соціалізації особистості, тобто долучення її до життя у суспільстві у ролі повноправного члена. У даному контексті соціокультурну діяльність можна розглядати як систему форм, засобів і

методів, що регулюють процеси соціального становлення людини, а також як самостійну підсистему суспільних систем соціальної підготовки, соціального виховання та освіти. При такому підході незаперечним є виховне значення соціокультурної діяльності як фактора соціалізації особистості [2].

Соціокультурна діяльність характеризується різноманіттям занять, обумовлених принциповою неповторністю, унікальністю і самобутністю особистості людини. Однак наявні тут ресурси використовуються недостатньо повно і ефективно. Це пов'язано з глибокими суперечностями, що склалися упродовж десятиліть між демократичною природою культури і авторитарно-бюрократичною системою управління нею; між реальними потребами та інтересами населення і ступенем їх задоволення; між зростаючим плюралізмом громадянського суспільства і старою парадигмою культурного розвитку; між необхідністю розвитку матеріальної бази і матеріально-господарським забезпеченням галузі, збереженням залишковим принципом фінансування щодо неї. У суспільстві тривалий час існувала явна недооцінка ролі і значення культури як основи суспільного прогресу, соціально-економічного розвитку, духовно-морального формування особистості [1; 3]. Ключовою метою соціокультурної діяльності сьогодні є подолання цих суперечностей і перетворення соціокультурної діяльності у дієвий і потужний механізм соціального розвитку особистості. Задіяні в соціокультурній сфері державні та громадські структури зосереджують свої зусилля на поширенні та розвитку культури, здобутків соціально-культурної сфери, організації культурного спілкування і культурного відпочинку населення. Однак при цьому передбачається, що вони одночасно спрямовані і на формування масової суспільної свідомості, на виховання молоді та дорослих в дусі загальнолюдських цінностей, гуманізму, демократичних ідеалів.

До основних функцій соціокультурної діяльності відносимо:

- комунікативну;
- інформаційно-просвітню;
- культурно-творчу;
- культуроохоронну;
- соціально-педагогічну;
- соціоорганізаційну;
- рекреаційно-оздоровчу.

Завданнями соціокультурної діяльності є:

запобігати девальвації культури та духовних цінностей, сприяти збереженню культурної спадщини, створювати умови для її

спадкоємності;

забезпечити право громадян на доступ до культурних надбань суспільства, на задоволення духовних потреб, на збереження культурної самобутості;

створювати умови для змістовного дозвілля населення, сприяти підвищенню дозвіллевої культури кожної людини;

стимулювати розвиток громадської активності та ініціативи у створенні різних самодіяльних формувань в сфері дозвілля, надавати аматорським об'єднанням компетентну і дієву підтримку і допомогу;

здійснювати диференційований підхід в роботі з різними віковими та соціальними групами населення, забезпечуючи реалізацію їхнього інтелектуального та культуро-творчого потенціалу;

ефективно використовувати в соціокультурній роботі інноваційні та популярні форми і засоби організації дозвіллевої діяльності [4].

Таким чином, педагогічний аспект соціокультурної діяльності полягає в регулюванні процесів соціалізації й індивідуалізації людини, тобто в соціальному вихованні та розвитку, що здійснюються в умовах дозвілля і спрямовані на вирішення таких культурно-виховних завдань:

залучення людини до культурних надбань суспільства, формування її ціннісних орієнтацій і одуховнення потреб;

заохочення до соціальної активності в сфері дозвілля, підвищення дозвіллевої культури, тобто вміння раціонально, змістовно і різноманітно організувати своє дозвілля з метою підтримки фізичного і духовного здоров'я, саморозвитку та самовдосконалення;

створення сприятливих умов для виявлення та розвитку здібностей особистості, реалізації її творчого потенціалу.

Сьогодні соціокультурна діяльність може розглядатися як самостійна підсистема загальної системи соціалізації, соціального виховання і освіти людей. Вона є найважливішою функцією державних і недержавних структур, сферою докладання зусиль численних громадських рухів та ініціатив, засобом використання вільного часу різними групами населення. Соціокультурну діяльність можна визначити як якісно новий рівень використання людиною своїх здібностей, що виявляються у створенні культурних цінностей і спрямовуються на особистий розвиток через засвоєння певної системи знань, норм, зразків і цінностей. Це та діяльність, що забезпечує стійку рівновагу між суспільним і культурним, оскільки культурне відставання від постійних соціальних змін призводить до дезорганізації життєдіяльності, особливо у молодіжному середовищі [5].

Список використаних джерел

1. Киселева Т.Г., Красильников Ю.Д. Социально-культурная

деятельность. – М.: МГУКИ, 2004. – 539 с.

2. Лещук Г.В. Особливості соціокультурної діяльності як фактора соціально-виховного впливу на особистість. // Науковий вісник Ужгородського університету. – Серія: Педагогіка. Соціальна робота. – Випуск 1 (44). – Ужгород, 2019. – С. 98-101.

3. Опарин Г.А. Педагогика социально-культурной деятельности в сфере досуга. // Научно-методический электронный журнал «Концепт». 2016. – Т. 15. – С. 1076-1080.

4. Основные задачи и направления социально-культурной деятельности URL: <https://sites.google.com/site/zadaniaskd/skd/1-osnovnye-zadaci-i-napravleniya-socialno-kulturnoj-deatelnosti>

5. Спіріна Т. Соціокультурна діяльність, як засіб формування життєвих цінностей молоді у вільний від навчання час. // Вісник Прикарпатського університету. Педагогіка. – 2005. – Вип. 11. – С. 138-145.

Старушок К.В.,

*магістрантка спеціальності «Соціальне забезпечення»
Національного університету «Запорізька політехніка»;*

Щербина С.С.,

*кандидат соціологічних наук, доцент
доцент кафедри соціальної роботи та психології
Національного університету «Запорізька політехніка»
Україна, м. Запоріжжя*

РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ ПЕРСОНАЛУ ПІДПРИЄМСТВА

У сучасних умовах процес формування, використання й розвитку персоналу підприємства повинен забезпечуватися не тільки оперативним управлінням, але й стратегічним підходом до управління персоналом. Потреба стратегічного підходу обумовлена рядом моментів [1]:

– формування персоналу здійснюється не відразу, це тривалий процес навчання, придбання необхідних навичок, формування злагодженої команди однодумців;

– в Україні у зв'язку з негативними демографічними й міграційними процесами виникає загроза дефіциту робочої сили (незважаючи навіть на суттєві вивільнення робочої сили з економіки, що мало місце в останні місяці);

– погіршується якість підготовки кадрів і це жадає від підприємств інтенсифікації зусиль при вирішенні проблеми підвищення якісних

характеристик персоналу;

- посилення конкурентної боротьби між підприємством обумовлює необхідність забезпечення конкурентних переваг, у першу чергу – за рахунок трудового потенціалу.

З огляду на вищевикладене для українських підприємств, у тому числі й для Публічного акціонерного товариства «Запорізький механічний завод» доцільним є використання стратегічного підходу до управління персоналом і розробка механізму формування стратегії розвитку персоналу.

Стратегічний розвиток персоналу – це підхід до прийняття рішень з приводу намірів і планів організації, що стосується стратегії, політики й практики відносин трудового найму, пошуку й відбору працівників, навчання, розвитку, управління показниками роботи, винагороди й трудових відносин [1]. Перш ніж приступити до розробки й реалізації стратегії, необхідно визначити основні елементи стратегії управління персоналом. Ними є:

- цілі діяльності організації. Вони визначаються, виходячи з місії організації, її можливостей, внутрішніх і зовнішніх умов;

- система планування організації, що залежить від типу організації, часу створення продукту або послуги, величини організації, а також від прийнятих у країні систем внутріфірмового планування;

- відносини між управлінськими кадрами вищої ланки. Мова йде про ступінь формалізованості відносин між керівниками, про наявність або відсутність управлінської команди, де відносини будуються на принципах лідерства;

- критерії ефективності системи управління персоналом. У цей час у більшості організацій оцінка системи управління персоналом досить суб'єктивна, оскільки діяльність керівника й працівників відділу з управління персоналом може розглядатися переважно в рамках у майбутніх періодів. Це приводить до того, що менеджер з персоналу прагне, насамперед, мати гарні відносини з керівником, не проявляючи зайвої ініціативи, оскільки саме лінійний керівник виносить судження про якість роботи служби управління персоналом;

- обмеження на функціонування системи (фінансові, тимчасові, матеріальні, вікові, соціальні);

- доступність, повнота й обґрунтованість використовуваної інформації.

Стратегія розвитку персоналу підприємства являє собою такий підхід в управлінні трудовими ресурсами підприємства, що розрахований на довгострокову перспективу і який забезпечує їхній розвиток відповідно до динамічних потреб виробництва. Стратегія

розвитку персоналу нерозривно пов'язана з діловою стратегією підприємства і з її складовими елементами [2].

Розробку й реалізацію стратегії розвитку персоналу варто здійснювати у вигляді наступних послідовних етапів:

- визначення місії й цілей розвитку підприємства й персоналу, формування ділової стратегії;
- визначення основних вимог (кількісних й якісних) до розвитку трудових ресурсів виходячи з цілей і завдань ділової стратегії;
- аналіз внутрішнього й зовнішнього середовища функціонування й розвитку персоналу підприємства, виявлення його внутрішніх сильних і слабких сторін і зовнішніх можливостей і погроз, тобто проведення SWOT-аналізу;
- аналіз поточного стану трудового потенціалу, визначення величини розриву між бажаним станом трудового потенціалу й тим, якого він може досягти без яких-небудь змін;
- формулювання ключових стратегічних питань і проблем, що впливають з попереднього аналізу;
- розробка загальної й функціональної стратегій розвитку персоналу, спрямованих на досягнення стратегічних цілей підприємства;
- розробка планів і заходів для реалізації стратегії;
- забезпечення реалізації стратегії;
- моніторинг і контроль за ходом реалізації стратегії;
- внесення змін, корегувань у стратегію у зв'язку з новими умовами й завданнями.

Стратегія розвитку й ефективного використання трудового потенціалу повинна охоплювати всі аспекти формування й функціонування персоналу підприємства: підбор, закріплення, організацію його діяльності, просування, розвиток, звільнення тощо.

Будь-яка стратегія повинна містити довгострокову мету й завдання, що впливають з даної мети. Стратегічною метою є формування й підтримка персоналу підприємства в актуальному стані й забезпеченні за допомогою цього стійкої конкурентної переваги. Актуальний стан персоналу означає, що він у кожен момент відповідає вимогам виробництва й здатний вирішувати поставлені перед ним завдання й виникаючі проблеми, забезпечувати ефективний розвиток організації. На сучасному етапі актуальний стан персоналу включає здатність до інноваційної діяльності й розвитку.

Завданнями стратегії розвитку персоналу є:

- придбання й утримання необхідної кваліфікованої робочої сили;
- формування прихильної, мотивованої, адаптивної робочої сили;
- формування інноваційноорієнтованого кадрового ядра

підприємства;

- створення ефективної організації праці, що забезпечує повноцінне використання ресурсів, високу продуктивність, якість праці;

- створення ефективної й диференційованої системи винагороди на основі результатів праці, компетентності, кваліфікації й особистого внеску;

- формування нової якості робочої сили, розвиток внутрішніх здатностей персоналу шляхом створення можливостей для навчання й постійного розвитку, впровадження принципу безперервного навчання;

- формування за участю працівників цілей і завдань підприємства, розвиток партнерських відносин між керівниками й підлеглими, створення сприятливого мікроклімату, що сприяє гармонізації відносин як серед працівників, так і серед працівників і керівників.

Загальна стратегія розвитку персоналу підприємства містить у собі кілька функціональних стратегій, пов'язаних з тими або іншими аспектами функціонування й розвитку людських ресурсів (рис.1). Вона охоплює всі етапи життєвого циклу працівників й всі аспекти трудової діяльності.

Рис.1.Складові елементи стратегії розвитку персоналу підприємства [1].

Всі функціональні стратегії взаємозалежні між собою, доповнюючи й підсилюючи одна одну, вони забезпечують ефективність загальної стратегії розвитку трудового потенціалу. Так, забезпечення

відповідності кадрового потенціалу потребам підприємства досягається не тільки ефективною організацією праці, але й підбором, розвитком, переміщенням і просуванням кадрів, їхньою мотивацією. При цьому кожна функціональна стратегія має свою сферу діяльності й повинна забезпечувати найбільш ефективну роботу з кадрами на певному етапі життєвого циклу працівника на підприємстві.

Життєвий цикл трудової діяльності кожного працівника індивідуальний. Найбільш ефективна діяльність працівника на стадії росту, розвитку й досягнення піка професійної кар'єри. Завдання стратегічного управління – максимізувати ці стадії життєвого циклу трудової діяльності.

При розробці стратегії розвитку персоналу підприємства варто забезпечити:

- прихильність працівників до цінностей підприємства;
- тісну інтеграцію ділової стратегії підприємства й стратегії розвитку персоналу;
- цілісну систему портфельних стратегій в області розвитку трудового потенціалу у вигляді певного «стратегічного набору»;
- врахування сучасних тенденцій і закономірностей у розвитку й використанні людського потенціалу;
- орієнтацію переважно на індивідуальний підхід до кожного працівника підприємства;
- високий рівень обґрунтованості пропонованих стратегічних цілей, напрямків розвитку;
- залучення до розробки стратегії широкого кола працівників підприємства, забезпечення їх участі в цьому процесі, що зменшить ризик її відторгнення;
- досягнення конкурентних переваг в області трудового потенціалу підприємства.

Функціональні й загальні стратегії розвитку персоналу підприємства повинні враховувати динаміку сучасних процесів у сфері формування людського фактора, ринку праці, трудових відносин.

Таким чином, успішність реалізації певної управлінської концепції багато в чому залежить від стратегічного управління персоналом. А ефективність менеджменту персоналу перебуває в прямому взаємозв'язку з інноваційним розвитком персоналу, що, у свою чергу, сприяє формуванню людського, інтелектуального, соціального капіталу, за допомогою яких забезпечується конкурентна перевага підприємства в умовах інтеграції й глобалізації. На закінчення необхідно відзначити, що теорія стратегічного управління має характерні особливості, отже, практика його використання на конкретних підприємствах вимагає

подальшого розвитку.

Список використаних джерел

1. Антонюк В.П. Стратегия развития персонала предприятия: ее необходимость и механизм формирования / В.П.Антонюк // Социально-экономические аспекты промышленной политики. Управление человеческими ресурсами: государство, регион, предприятие: сб. научн. тр. – Т.2 / НАН Украины. – Ин-т экономики пром-ти. – Донецк, 2004. – С.210-217.
2. Цветаев В.М. Управление персоналом / В.М.Цветаев. – СПб.: Питер, 2001. – 192 с.

НАПРЯМ: ПСИХОЛОГІЧНІ НАУКИ

СЕКЦІЯ I ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ПСИХОЛОГІЇ

Бородулькіна Т. О.

*кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної роботи та психології
Національний університет «Запорізька політехніка»
Україна, м. Запоріжжя*

ВАЛЬДОРФСЬКА ПЕДАГОГІКА: ПСИХОЛОГІЧНИЙ ВИМІР

Вальдорфська педагогіка є однією з альтернативних сучасних освітніх систем, якій у 2019 році виповнилося 100 років. Засновником вальдорфської педагогіки є австрійський філософ та педагог Рудольф Штайнер. Назва – «вальдорфська» – походить від назви сигаретної фабрики «Вальдорф-Асторія» (Штутгарт, Німеччина), при якій для дітей працівників цієї фабрики і була відкрита перша вальдорфська школа в 1919 році, ініціатором відкриття якої вважається Еміль Мольт. Як стверджує Йост Шірен, «вальдорфські школи сьогодні належать до найвідоміших і найбільш поширених установ у середовищі реформаторської педагогіки» [4, с. 7]. На сьогодні, за даними Нани Гьобель, в світі налічується біля 1100 шкіл та більше 2000 дитячих садків, що працюють за вальдорфською методикою приблизно у половині країн світу, незалежно від мови, релігійної приналежності чи політичної ситуації. Вальдорфський освітній рух визнається найбільш незалежним освітнім рухом у світі.

Україна є однією з країн, в яких вже тривалий час розвивається вальдорфська освіта. Перші вальдорфські школи у нас були засновані в Одесі у 1992-1993 рр. [9, с.10]. Наказ МОН України (№ 1044 от 15.09.2014р.) інституціонував запровадження педагогічної системи «Вальдорфська школа» в українських закладах освіти [4, с. 6]. На сьогодні в Україні, крім чотирьох вальдорфських шкіл в Дніпрі, Кривому Розі, Одесі та Києві, завдяки ентузіазму вальдорфських ініціатив (об'єднань педагогів та батьків), з'являються класи, що працюють за вальдорфськими освітніми програмами при загальноосвітніх школах Дніпра, Запоріжжя, Києва, Миколаєва, Харкова та ін.; збільшується кількість дитячих садків, які працюють за вальдорфською методикою.

Існує достатньо літератури, в якій описано особливості організації життєдіяльності вальдорфських освітніх установ, специфіка побудови

навчального і виховного процесів, зміст навчальних програм.

Характеристика особливостей вальдорфської педагогіки з точки зору сучасної наукової психології є також важливою для більш глибокого та цілісного розуміння (як педагогами, так і батьками) сутності вальдорфської педагогічної системи.

На сьогодні багатьма емпіричними дослідженнями, здійсненими науковцями (в тому числі психологами) у різних країнах, доведено, що розвиток дітей у вальдорфських закладах освіти дещо відрізняється від того, як розвиваються діти в так званих масових (загальноосвітніх) державних установах. Відмінності передусім стосуються характеристик здоров'я: учні Вальдорфських шкіл мають краще фізичне та психічне здоров'я, в них менше порушень фізичного здоров'я та психічних захворювань, ніж в учнів традиційних шкіл [6; 8].

Зазначимо, що суттєві відмінності у розвитку та психічному стані дітей виявлено не тільки у випадках порівняння учнів офіційно визнаних Вальдорфських шкіл та загальноосвітніх, а і у випадках порівняння учнів загальноосвітніх шкіл та тих, що навчаються в експериментальних класах вальдорфського спрямування. Так, вже на концептуально-діагностичному етапі Запорізького вальдорфського експерименту були отримані цікаві результати, які показують, що навіть в неповному варіанті роботи за вальдорфською методикою (коли вчителі тільки отримують вальдорфську освіту і накопичують досвід, без систематичних уроків евритмії, ін.), діти, які навчаються в класах вальдорфського спрямування рік і більше, дещо відрізняються від своїх однолітків із загальноосвітніх класів. Наприклад, тільки аналіз дитячих малюнків показує, що учні класів вальдорфського спрямування частіше переживають світ і себе в ньому в цілісності, єдності, в певному контексті та в живій взаємодії з ним, тоді як учні загальноосвітніх класів більше сприймають світ не через переживання єдності з ним, а через сприйняття окремих його компонентів; сприймають себе в цьому світі як щось окреме [2]. Результати дослідження особливостей пізнавальної сфери молодших школярів експериментального навчального закладу, детально описані в науковій роботі студентки НУ «Запорізька Політехніка» А.А.Жаболенко, доводять, що різні педагогічні системи по-різному впливають на розвиток пізнавальної сфери дітей, причому це очевидно не при дослідженні окремих (пам'ять, увага, мислення) функцій пізнавальної сфери, а при аналізі структури взаємозв'язків і виділення системоутворюючих чинників. Так, в структурі пізнавальної сфери учнів загальноосвітніх класів системоутворюючими чинниками є характеристики понятійного мислення і пам'яті, тоді як в структурі пізнавальної сфери учнів класів

вальдорфського спрямування, крім особливостей понятійного мислення і пам'яті, системоутворюючими чинниками є також характеристики уваги і дивергентного (творчого) мислення [3]. Результати емпіричних досліджень, проведених в Запоріжжі та Харкові, дають можливість констатувати позитивний вплив вальдорфської педагогіки на розвиток дивергентного (творчого) мислення (креативності) у молодших школярів, що навчаються за вальдорфськими навчальними програмами [1; 5; 11]. Важливою особливістю учнів вальдорфських освітніх установ, яку відмічають як науковці, так і сторонні спостерігачі, є те, що «в порівнянні з учнями зі звичайних шкіл вальдорфські учні значно частіше відчувають радість від навчання та інтерес до навчання» [7, с. 203].

Вальдорфська педагогіка є цілісною розвивальною педагогічною системою, має здоров'язбережувальний (здоров'ястворюючий) характер та терапевтичну спрямованість. Цілісний характер дії вальдорфської педагогіки полягає у тому, що навчання спрямоване не тільки на розвиток мислення (інтелектуальну сферу) дитини, але і на розвиток почуттів та воління, що забезпечує, на думку Петера Лебелля, зміну не лише знань людини, яка навчається, але й емоцій та планування дій [7, с.213]. Терапевтична спрямованість вальдорфської педагогіки описана не тільки в спеціальній методичній літературі, але визнається сучасними психологами, які вважають вальдорфську педагогіку корисною для психічного (та взагалі всебічного) розвитку дітей.

Терапевтичний ефект вальдорфської педагогіки має багато проявів в оздоровчому шкільному середовищі (інтер'єр, ігровий майданчик, використання переважно натуральних екологічних матеріалів в процесі навчання та виховання, ін.), загальній організації навчально-виховного процесу (ритмізація навчального процесу протягом року, тижня, дня; викладання «епохами»; реалізація феноменологічного підходу у викладанні навчального матеріалу; супровід основним вчителем дітей протягом восьми років їхнього навчання; обмежене використання підручників і аудіовізуальних засобів; відсутність до восьмого класу стандартизованого оцінювання в балах досягнень учнів; «зворотній зв'язок як форма оцінювання» [7, с.205] й ін.), особливому змісті навчальних програм і грамотній методичній організації кожного з навчальних предметів, з врахуванням законів психологічного розвитку дитини. Важливу роль у навчально-виховному процесі вальдорфської освітньої установи грають музичні, художні й практичні елементи, які виступають як у вигляді окремих предметів (музика, живопис, ліплення, рукоділля), так і є невід'ємними складовими навчального процесу на

інших уроках у вальдорфській школі або виховного процесу у вальдорфських дитячих садках. Художнє пронизує весь процес навчання та виховання, сприяючи цілісному здоровому гармонійному розвитку дитини. Крім того, у вальдорфській педагогіці є унікальні предмети терапевтичної спрямованості: «Малювання форм» і «Евритмія», спрямовані на гармонізацію дитини, розвиток її творчих сил, почуття руху, рівноваги, життя й ін.

Як зазначає Петер Лебелль, «мета вальдорфської педагогіки близька до психологічної концепції гнучкості, душевної пружності, еластичності та зносостійкості, яка дає можливість людині здоровим чином долати тяжкі життєві навантаження»; «молоді люди у Вальдорфській школі повинні навчитися «вчитися з життя»»; у вальдорфській педагогіці велике значення приділяється розвитку «індивідуальних ресурсів, які дають можливість творчо долати непередбачувані виклики» [7, с.224].

Велика роль у реалізації здоров'язбереження та здоров'ятворення в вальдорфських освітніх закладах лежить на злагодженій та спеціально організованій діяльності педагогів – роботі педагогічної колегії. Педагогічні колегії – це регулярні, щотижневі зустрічі усіх педагогічних працівників школи, метою яких, є вивчення людинознавства, удосконалення педагогічної майстерності через спільну педагогічну роботу [10, с.22]. Як зазначає О.І.Мезенцева, такі колегії є поточною вищою школою для вчителів, постійною педагогічною семінарією [10, с.22]. Крім педагогічних читань, розгляду методичних та організаційних питань, робота педагогічної колегії включає психолого-педагогічні колегії-консиліуми «Розгляд дитини» та «Ретроспектива життєдіяльності класів» («Розгляд класів/груп»). «Розгляд дитини» є організаційною формою, в рамках якої відбувається розробка і планування психолого-педагогічного супроводу дитини. Така колегія-консиліум, як зазначає П.Лебелль, об'єднує інформацію про окрему дитину, якою володіють класні вчителі, вчителі-предметники, вчитель групи продовженого дня, шкільний лікар, психолог, соціальний педагог, дефектолог, терапевт, вихователь дитячого садка [7, с.210; 10, с.23]. В результаті такого комплексного розгляду дитини, яке здійснюється за певними правилами, розробляється загальна педагогічна стратегія роботи педагогів з цією дитиною [7, с.210; 10, с.23]. «Розгляд дитини» та «Розгляд класів/груп», які регулярно проводяться на педагогічних колегіях, є певним психолого-педагогічним супроводом окремої дитини чи окремого класу (групи дитячого садку), профілактичною мірою виникнення будь-яких проблем розвитку дитини чи класу/групи, а також засобом пошуку шляхів вже існуючих проблем розвитку окремої дитини чи цілого класу/групи дитячого садку.

Не зважаючи на беззаперечний здоров'язбережувальний характер вальдорфської педагогіки, сама по собі вона не здатна забезпечити психічне здоров'я учнів та всіх інших учасників освітньо-виховного процесу. Звичайно, ефективність діяльності педагогічної колегії, життя та здоров'я будь-якої вальдорфської освітньої установи (якщо розглядати їх як живі соціальні організми) залежать від особистості кожного педагога – рівня його фізичного, психічного, психологічного та духовного здоров'я, задоволеності життям та працею. Саме тому заняття для майбутніх вальдорфських вчителів та вихователів на навчальних Всеукраїнських вальдорфських педагогічних семінарах (ВВПС) несуть не тільки методичне навантаження, але і мають терапевтичний характер, особливо це стосується занять з живопису, евритмії, музики, ліплення, малювання форм, ботмерівської гімнастики, ремесла, рукоділля та ін.

Вальдорфська педагогіка сама по собі є терапевтичною, проте зусиль тільки педагогів часто недостатньо для забезпечення здорового розвитку дітей. Тому важливу роль у вальдорфських освітніх установах грають спеціалісти, діяльність яких пов'язана саме зі здоров'ям, це: шкільні лікарі (часто – антропософські), психологи, лікувальні педагоги, лікувальні евритмісти, художні терапевти. Всі ці спеціалісти допомагають як вчителям, так і дітям та їхнім батькам жити, спілкуватися, працювати, навчатися на здорових засадах.

Список використаних джерел

1. Бородулькіна Т.О. Особливості дивергентного мислення молодших школярів в умовах впровадження вальдорфської педагогіки в загальноосвітньому навчальному закладі. Сучасні соціокультурні та психолого-педагогічні координати розвитку дитини: Матеріали Всеукраїнської (з міжнародною участю) науково-практичної конференції (19-20 квітня 2018 року, м. Тернопіль) / за заг.ред. Б.Б.Буяка, В.М.Чайки, М.О.Орап. – Тернопіль: вид-во Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, 2018 р. С. 15-18.

2. Бородулькіна Т.А. Эмпирическое исследование психосемантики детского рисунка (на примере Запорожского вальдорфского эксперимента). Інсайт: психологічні виміри суспільства: наук.журн. Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2019. Вип.2. С. 44-51. DOI: <http://doi.org/10.32999/2663-970X/2019-2-6>.

3. Бородулькіна Т.О., Жаболенко А.А. Особливості пізнавальної сфери молодших школярів в умовах впровадження вальдорфської педагогіки в експериментальному навчальному закладі. Тиждень науки-2019. Факультет соціальних наук. Тези доповідей науково-практичної

конференції, Запоріжжя, 15–19 квітня 2019 р. [Електронний ресурс] / Редкол.: В. В. Наумик (відпов. ред.) Електрон. дані. Запоріжжя : ЗНТУ, 2019. С. 57-60.

4. Вальдорфська педагогіка та педагогічна наука: аналіз і перспективи розвитку: монографія /редактор Йост Шірен. К.: Педагогічна думка, 2019. 572 с.

5. Ігнатенко Р.Г. Особливості креативності молодших школярів експериментального навчального закладу: кваліф..робота магістра/ Ігнатенко Роман Григорович. Запоріжжя, 2016. 131 с.

6. Іонова О.М. Формування здоров'я особистості: досвід Вальдорфської школи // О.М.Іонова. Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. 2013. № 10. С. 35-40.

7. Лебель Петер. Теорія навчання. Вальдорфська педагогіка та педагогічна наука: аналіз і перспективи розвитку: монографія /редактор Йост Шірен. К.: Педагогічна думка, 2019. С. 203-228.

8. Лукашенко О.М. Проблема збереження здоров'я молодших учнів у вальдорфській педагогіці: автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд.пед.наук: спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки»/ О.М.Лукашенко. Харків, 2009. 23 с.

9. Мітюхіна В.П. Педагогіка, спрямована у майбутнє. Педагогіка, спрямована у майбутнє (до 100-річчя Вальдорфської педагогіки). Харків: «Основа», 2019. С.5-11.

10. Мезенцева О. Удосконалення мистецтва виховання у повсякденній діяльності вчителя вальдорфської школи. Педагогіка, спрямована у майбутнє (до 100-річчя Вальдорфської педагогіки). Харків: «Основа», 2019. С. 20-27.

11. Проценко В. Вплив вальдорфської педагогіки на розвиток творчих здібностей учнів. Педагогіка, спрямована у майбутнє (до 100-річчя Вальдорфської педагогіки). Харків: «Основа», 2019. С. 112-120.

Гайворонська Т. О.
*кандидат філософських наук, доцент,
декан факультету соціальних наук
Національний університет «Запорізька політехніка»
Україна, м. Запоріжжя*

ФЕНОМЕН СНОВИДІНЬ І ЙОГО МІСЦЕ В ГНОСЕОЛОГІЇ (ІСТОРИКО-ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ)

У XX столітті людство зробило багато відкриттів в галузі природознавства, які знайшли практичне застосування, що кардинально змінило життя сучасної людини порівняно з попередньою історією. При

цьому сама людина як унікальна природна істота практично не змінилася. Мало змінилося і в науці про саму людину, незважаючи на те, що в наш час існує цілий комплекс дисциплін, вивчаючих людину. Психологія – одна з найважливіших наук про людину, її психіку й психічні явища. З моменту свого становлення як самостійної науки психологія намагалась поставити вивчення людини на експериментальну основу, щоб звільнитись від спекулятивних філософських антропологічних теорій. При цьому будь-яких серйозних відкриттів в психології з часів З. Фрейда зроблено не було. Мова йде про відкриття Фрейдом несвідомого в психіці людини, без розуміння сутності якого неможливо зрозуміти природу і сутність свідомості, мислення, пізнати людину як цілісний феномен.

Відставання пізнання людини від пізнання світу є серйозною проблемою – і теоретичною, і практичною. З одного боку, незнання власне істинної природи людини зменшує значення суб'єктивного фактору в пізнавальному процесі. З другого боку, і це головне, незнання глибинних основ людської природи, які визначають власне її сутність, виявило у XX столітті всю глибину проблем, пов'язаних з майбутнім людства, його виживанням.

«Що таке людина?» Це питання хвилювало філософів в усі часи, починаючи з Сократа, і яке, як ніколи раніше, стало актуальним в наш час. В чому причина того, що «людина, яка пізнає» (Ф.Ніцше) [3, с.5] не зробила в науках про людину відкриттів, які б наблизили нас до розгадки її духовної природи, сенсу буття в світі? Людина – унікальна істота, найбільш складний об'єкт для вивчення й пізнання. Очевидно, що й пізнання такого об'єкту має дуже складний характер. Науки, які вивчають людину, своїм предметом мають різні сторони людського буття, у відповідності з якими ці науки розробляють власну методологію для дослідження свого предмету. Щодо проблеми складності вивчення людини, один з аспектів цієї проблеми полягає в виборі найбільш простого шляху в її пізнанні. Використання прийомів та методів, які дозволяють збудувати доказову базу в характеристиці окремих сторін людського буття і які є «безпечними» для «науковості» теорії, пов'язані з орієнтацією на природознавство, в якому істинність теорії підтверджується практикою, експериментом, що не є абсолютно правомірним по відношенню до людини. В той же час, відмова від методів пізнання, які не є строго науковими, в значній мірі звужує можливості перевірки окремих гіпотез, що могли б створити умови для нових відкриттів в галузі людинознавства. Розробка і визнання специфічних методів в пізнанні природи людини стосується і такого феномену, як сновидіння.

Сни і сновидіння займали неабияке місце в дослідженнях філософів ще з античних часів. В межах філософії з початку свого існування розвивалась і психологія як вчення про «psyche» (грец.) - душу, яка вважалась специфічною, ідеальною реальністю. Концептуально оформлені вчення про душу ми зустрічаємо вперше у Платона та Аристотеля. Розуміння сутності і структури души у Платона і Аристотеля було різним, однак загальним для обох є уявлення про те, що найважливіша частина душі – розумна - має не фізичну природу, а пов'язана з божественним початком. Із вченням про душу були тісно пов'язані питання походження сновидінь, їхнього місця в пізнанні навколишнього світу. Сновидіння Платон пов'язував з чуттєвою частиною душі, якій притаманна ілюзорність сприйняття, що не є істинним знанням [4, с. 210-211]. Тільки розумній душі доступна істина, яка є пригадуванням того, що душа споглядала в світі ейдосів (ідей). Скептичне ставлення Платона до сновидінь та їхнього значення в пізнанні впливає з його онтології, де він визнає істинним буттям світ ідей, а матеріальний світ – його відображенням. Слід зауважити при цьому, що Платон визнає існування пророчих сновидінь, однак вони даються тільки людині, яка вільна від хибних пристрастей.

Аристотеля можна вважати чи не першим «психологом», створившим систематичну теорію сновидінь. Аристотелю належать три трактати про сновидіння («О сне и бодрствовании», «О сновидениях», «О предсказаниях во сне»), які слід розглядати як продовження його вчення про душу. Душу Аристотель розглядав як форму тіла, його ентелехію, а тому феномен сну пов'язував з їхньою єдністю і намагався знайти природні причини такого явища, як сон і сновидіння. Сон він розумів як фізіологічний стан, необхідний для відновлення життєвих сил і здоров'я тіла. Щодо сновидінь, то, за Аристотелем, їх бачить не тільки людина, а й деякі тварини. На відміну від Платона, Аристотель заперечував божественний характер сновидінь, однак визнавав існування пророцьких сновидінь, характер яких пояснював їх психосоматичною природою. У зв'язку з цим він визнавав діагностичну функцію сновидінь, тлумачення яких необхідно як для тілесного, так і психічного здоров'я людини. Скептичне в цілому ставлення Аристотеля до прогностичного характеру сновидінь в житті людини, а саме: відповідності змісту сновидінь подальшим подіям - не означає, що він взагалі заперечував можливість передбачення в снах деяких подій в житті людини, однак не надавав тлумаченню сновидінь особливого значення. Для Аристотеля найбільш важливою проблемою була проблема дослідження навколишнього світу за допомогою розуму.

Середньовічна філософія успадкувала античну традицію розуміння

сну і сновидінь в тісному зв'язку з вченням про душу. Щоправда, в релігійній філософії цього періоду вчення про душу відрізнялось від античного. Душа – це безсмертна нематеріальна субстанція, яка з'єднує людину з Богом. Сон розглядався філософами Середньовіччя в контексті їх роздумів про душу як можливість проникнення в її таємниці, а відтак, сон міг «служувати» методом її пізнання. Августин в дослідженні сновидінь намагається вирішити проблему: «истину ли они передают, когда действительно что-то передают» [1, с. 94]. Він розрізняє сновидіння-пророцтва, які мають божественне походження, і сновидіння демонічного походження: сні-спокуси. Розкриття істинного значення сну Августин пов'язує з розумом, а тому вважає, що сенс сновидінь може відкритися лише обраним. Слід зазначити, що Августин в своїх роздумах про душу і сновидіння передбачав проблему свідомого і несвідомого в психіці людини, виявив значення досвіду сновидінь для пізнання її внутрішнього світу. Однак в його філософії не знайшла рішення проблема пізнання зовнішнього світу за допомогою розкриття змісту сновидінь. Це пояснюється сутністю його гносеології, головною темою якої була проблема пізнання Бога.

Проблеми місця сну і сновидінь в пізнанні набули нового значення в Новий час. Це пов'язано з бурхливим розвитком науки, яка звернулася перш за все до пізнання навколишнього світу. Саме в філософії цього періоду головною проблемою стає проблема методу, необхідність розробки якого була пов'язана з прагненням глибокого пізнання природи, здобуванням істинного знання. Особливого значення набуває раціоналістична методологія, засновником якої був Р.Декарт. В своїх трактатах «Міркування про метод» і «Размышлениях о первой философии» проблему сновидінь Декарт розглядає в межах постановки проблеми методу. Декарт використовує приклад сновидінь для того, щоб мотивувати скептицизм відносно заснованих на почуттях переконань про зовнішній світ. Сновидіння Декарт вважав загрозою для пізнання зовнішнього світу тому, що вони пов'язані не з розумом, а з сенсорним сприйняттям, яке породжує ілюзії, а не достовірне знання. Скептицизм Декарта відносно сновидінь слід розглядати з точки зору розуміння його методологічного сумніву як вихідного принципу в побудові наукового методу в епістемології. Аргументи Р.Декарта зазнавали критики його сучасниками, зокрема Т.Гоббсом, а також підлягають перегляду в сучасній філософії і психології стосовно феномену сновидінь.

Сни – це особливий тип реальності, без якої цілісність людського буття зрозуміти неможливо. З.Фрейд, який пов'язував сновидіння з несвідомим, стверджував, що «Толкование же сновидений есть Царская

дорога к познанию бессознательного в душевной жизни» [5, с.531]. Сьогодні теорію сновидінь З.Фрейда багато психологів вважають застарілою і піддають критиці. Можна погодитись, що теорія сновидінь З.Фрейда не є повною, адже з моменту виходу книги «Тлумачення сновидінь» минуло більше 100 років. За цей час науки, зокрема фізіологія і нейронауки, провели багато досліджень фізіологічного стану сну і сновидінь. Однак проблема розуміння сенсу сновидінь, їх зв'язку з несвідомим і свідомістю досі залишається відкритою. Відсутність концепції сновидінь, подібної за значенням до фрейдівської, пов'язана з невизначеністю інших проблем в психології: проблемою свідомості, зв'язку розуму з мозком, проблемою пам'яті. Тлумачення сновидінь, дослідження їх зв'язку з проблемами пізнання зовнішнього світу і самої людини є важливою проблемою, вирішення якої стане вагомим внеском в науки про людину та її місце у Всесвіті. Для формування нових підходів до вивчення сновидінь необхідно подолати скептицизм щодо значення сновидінь в пізнанні, який склався в історії філософії і використовується сучасними вченими в розумінні цього феномену.

Ще за часів Давньої Греції сформувалось два аспекти у вивченні і тлумаченні сновидінь: теоретичний і практичний. Теоретичний аспект був пов'язаний з намаганням філософів зрозуміти природу сна, сутність і функції сновидінь, їх символізм, і за допомогою цих знань досягнути глибини людської душі і сенсу людського буття. Практичний підхід до проблеми сну і сновидінь полягав в тлумаченні сновидінь і їхнього використання як джерела знань про себе й інших людей, для успішної взаємодії особистості і навколишнього світу. За часів античності наукових експериментальних досліджень сновидінь не існувало, а тому в тлумаченні сновидінь спирались на феноменальний повсякденний досвід. Ставлення до повсякденного досвіду в тлумаченні сновидінь у давньогрецьких філософів було критичним: вони довіряли розуму, а не почуттям. Як наслідок, їх теорії пізнання, незважаючи на спекулятивний характер, були раціоналістичними: чуттєве сприйняття в них було підпорядковано розуму.

В наш час теоретичний і практичний аспекти цієї проблеми тісно взаємопов'язані і потребують серйозного підходу до розробки методології, за допомогою якої науки, і перш за все психологія, зможуть наблизитися до розгадки сутності духовного буття людини. З того часу як психологія стала експериментальною наукою, вона намагається в дослідженні психічних феноменів, зокрема і феномену сновидінь, використовувати т.зв. об'єктивні методи, засновані на лабораторних дослідженнях. Слід підкреслити, що в другій половині XX століття

акцент в дослідженні сновидінь змістився в сторону питань, пов'язаних з філософією розуму. До того ж, гносеологічну функцію сновидінь сучасні вчені піддають сумніву у зв'язку з тим, що сновидіння важко вважати свідомим процесом. Однак незважаючи на успіхи нейробіології і когнітивних наук, в дослідженні свідомості, мислення та інших психічних феноменів залишається багато білих плям. Можливо, настав час надати статус наукового методу феноменальному досвіду (т.зв. натуралістичному спостереженню) у вивченні феномену сну і сновидінь нарівні з визнаною науковим співтовариством методологією. Зрозуміло, що скептицизм відносно значення сновидінь в набутті достовірних знань про навколишній світ є виправданим з точки зору матеріалістичних теорій, автори яких намагаються пристосувати феноменальний досвід сновидінь до розроблених в їхніх концепціях положень. Концепції, які розроблялись в кабінетах і які засновані на загальноприйнятих законах побудови теорій, можуть виявитись несумісними із здобутими в суб'єктивному досвіді результатами. Однак це не означає, що суб'єктивний досвід не є основою для розробки нових концепцій сновидінь, які зможуть дати нові результати в пізнанні свідомості та несвідомого, в пізнанні сутності духовного світу людини. Як зауважив Е.Гуссерль, «истинный метод вытекает, однако, из природы подлежащих исследованию предметов, а не из наших заранее составленных суждений и представлений» [2, с.695]. Погоджуючись з Е.Гуссерлем, слід підкреслити, що феноменальний досвід у дослідженні сну і сновидінь має багату традицію, яку необхідно визнати достовірним знанням і надати йому статус гносеологічного значення.

Список використаних джерел

1. Августин А. Об истинной религии. Теологический трактат. Минск: Харвест, 1999. 1600 с.
2. Гуссерль Э. Логические исследования. Картезианские размышления. Кризис европейских наук и трансцендентальная феноменология. Кризис европейского человечества и философии. Философия как строгая наука. Мн.:Харвест, М.:АСТ, 2000. 752 с.
3. Ницше Ф. Генеалогия морали (Памфлет) // Ницше Ф. Избранные произведения. Книга вторая. М.: Совместное итало-советское издательство «Сирин», 1990. 415 с.
4. Платон. Федон, Пир, Федр, Парменид / Общ. ред. А. Ф. Loseva, В.Ф. Асмуса, А.А. Тахо-Годи; Примеч. А.Ф. Loseva и А. А. Тахо-Годи; Пер. с древнегреч. М.: Изд-во «Мысль», 1999. 528 с.
5. Фрейд З. Толкование сновидений / Пер. с нем.; Худож. обл. М.В.Драко. Мн.: ООО «Попурри», 1997. 576 с.

Клевака Л. П.

*кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри психології та педагогіки
Національний університет «Полтавська політехніка
імені Юрія Кондратюка»
Україна, м. Полтава*

ВИВЧЕННЯ ПСИХОЛОГІЇ НА ПЕДАГОГІЧНИХ КУРСАХ В ПОЛТАВСЬКІЙ ГУБЕРНІЇ (КІНЕЦЬ ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТ.)

Вивчення розвитку історії психології є органічною складовою дослідницької діяльності сьогодення, оскільки саме через призму минулого можна з'ясувати особливості сучасного стану даної науки, простежити тенденції її розвитку та окреслити перспективи майбутнього.

З найдавніших часів знання самої людини, розуміння властивостей і механізмів її поведінки, законів її психічної діяльності, фактів і умов її розвитку та формування, складали і складають по сьогоднішній день одну з найбільш необхідних частин професійних знань учителя, вихователя, гувернера, одну з основ їхньої педагогічної діяльності.

Наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. в Полтавській губернії на освіту були покладені завдання з формування та розвитку людського потенціалу країни, створення умов для духовного самоствердження особистості. Рівень професійної підготовки педагогічних кадрів освітніх закладів завжди був і залишається визначальним у забезпеченні ефективності їхнього функціонування. У пошуках оптимальних рішень означеної проблеми в Полтавській губернії починають активно діяти педагогічні курси. Підвищувати кваліфікацію учителі, вихователі, гувернери могли на короткочасних жіночих, чоловічих та змішаних педагогічних курсах.

У 1900 р. Міністерство народної освіти видало нові правила про педагогічні курси для підготовки учителів і учительок початкових училищ. На курси приймалися особи, які мали загальноосвітню підготовку не нижчу, ніж в обсязі міського училища. Особливе місце займали учителі, які отримували звання учителя або учительки екстерном, склавши відповідні іспити. На всій території України широко практикувалися спеціальні іспити для отримання наступних учительських звань без безпосереднього навчання в освітній установі: учителя гімназії та прогімназії, а також навчальних закладів відомства Імператриці Марії; вихователя гімназії та прогімназії; учителя повітового училища; учителя і учительки початкових училищ; учителя малювання, креслення та чистописання в гімназіях і повітових

училищах [2].

Педагогічні курси відкривалися згідно з правилами Міністерства народної освіти від 31 березня 1900 р. та від 29 липня 1907 р. при міських (з 1913 р. при вищих початкових) училищах. Підпорядковувались інспекторам народних училищ. Утримувалися за рахунок держави, земств і міст. На курси приймалися юнаки і дівчата з 15 років, які закінчили вище початкове, міське, церковнопарафіяльне, двокласне сільське училище або початкові класи середніх навчальних закладів. Викладачами на курсах працювали випускники учительських інститутів і вищих жіночих курсів [3, с. 639].

Зміст освіти короткочасних педагогічних курсів в Полтавській губернії містив такі компоненти: суспільні і релігійні предмети (богослов'я, священна історія, катехізис, вітчизняна історія); мовно-словесні (російська та церковнослов'янська мови, історія літератури, латинська, німецька та французька мови); природничо-математичні (географія, математика, природознавство, фізика, гігієна, креслення), фахові (психологія, педагогічна психологія, педагогіка, дидактика, історія педагогіки, методики викладання окремих предметів, педагогічна практика); естетично-трудова діяльність (церковні співи, гра на скрипці, рукоділля, музика, гімнастика, малювання, чистописання).

Підвищення кваліфікації курсистів передбачало використання різних форм організації навчання: оглядові та тематичні екскурсії, тематичні уроки, написання рефератів, пошукова діяльність, самостійна робота зі збирання інформації за певною темою, виступи на заняттях, проведення уроків, лекцій, виставки, тематичні вечори, проведення семінарів, конференцій, обмін досвідом, які спрямовувалися на формування низки загально-педагогічних вмінь та навичок слухачів [4, с. 206].

Згідно навчального плану земських короткочасних педагогічних курсів у м. Золотоноші Полтавської губернії (1876 р.) до переліку входили наступні основні предмети: курс початкового училища, елементи методик викладання навчальних предметів, педагогіка, психологія, шкільна гігієна. Слухачі проводили по 2 пробні уроки у прикріпленому повітовому училищі, писали конспекти уроків та подавали їх для аналізу викладачеві, відвідували уроки керівника курсів, своїх товаришів та аналізували ці уроки, складали характеристики учнів, виконували конспекти аналізу першоджерел, підручників для початкових шкіл, аналізували навчальні програми початкової школи. Курс педагогіки на курсах в цей період був своєрідною педагогічною енциклопедією, до якої входила психологія, логіка, дидактика, загальна педагогіка та училищезнавство [5, с. 5-156].

Дослідниця І. Тонконог зазначає у своїх наукових розвідках, що

якщо загально-педагогічна підготовка курсистів у 1875-1890-х рр. була репрезентована лише педагогікою і дидактикою, то на початку XX ст. її зміст доповнили загальною психологією, педагогічною психологією, основними принципами нової педагогіки, розширили ознайомлення з частковими методиками окремих навчальних предметів початкової школи, училищезнавством, історією педагогіки [4, с. 167]. На території Полтавської губернії на початку XX ст. педагогічні курси функціонували в усіх повітових містах: м. Гадячі, Золотоноші, Полтаві, Лубнах, Зінкові, Кобеляках, Кременчузі, Ромнах, Константинограді та ін. [4, с. 170].

Звернемо увагу, що на короточасних педагогічних курсах у м. Гадяч в 1913 р. теоретичний компонент психолого-педагогічної підготовки вчителів, вихователів, гувернерів включав широке коло дисциплін: «Психологію», «Педагогічну психологію», «Педагогіку», «Нові течії в педагогіці», «Училищезнавство», «Дитячі ігри», методики викладання окремих навчальних предметів [8, арк. 237-250]. Так, навчальна програма курсу «Педагогічна психологія» К. Єльніцького, який читав лекції на курсах у м. Гадяч у період з 1912 до 1917 рр., була структурованою, мала інтегрований характер, у ній поєднувались питання педагогіки, деякі питання філософії та педагогічної психології. Вона була побудована з урахуванням основних дидактичних принципів науковості, системності, зв'язку з життям, наступності у вивченні тем [7, с.117-118].

Згідно з архівними розвідками, 1913 р. були проведені короточасні педагогічні курси в м. Сураж та м. Лубни Полтавської губернії. Лекторами курсів були досвідчені викладачі закладів вищої освіти. Так, наприклад, курс «Педагогічна психологія» викладав Василь Зеньковський, приват-доцент Імператорського Університету святого Володимира, курс «Психологія» читав Іван Четверіков, приват-доцент Київської Духовної Академії. Розглянемо зміст програми курсу лекцій «Психологія» І. Четверікова. Так, програма мала наступні компоненти: Основні етапи розвитку психології. Предмет психології. Поняття психічного на відміну від фізичного. Завдання психології. Методи дослідження в психології. Самоспостереження і його значення в психології. Спостереження над іншими і умови його застосування. Експеримент в психології; види психологічного експерименту і межі його застосування. Проблема свідомості і несвідомого; питання об'єму свідомості; свідомість і знання; несвідоме, як непізнане і як гіпотетичне поняття, яке необхідно конструювати для пояснення виникнення психічних переживань. Класифікація психічних елементів; відчуття; подання; інтенціональні переживання; сприймання; простір і час як

форма сприймання, освіта просторового сприйняття. Вчення про увагу; умови уваги; значення уваги для психічного життя людини; типові особливості уваги. Вчення про пам'ять; пам'ять, як збереження переживань; закон Еббінгхауза та педагогічні висновки з нього; пам'ять, як відтворення пережитого; типи пам'яті; основні правила розвитку пам'яті. Вчення про емоцій та почуття; відмінність почуттів від відчуттів; теорія Джеймса-Ланге та недоліки цієї теорії; почуття, як стан нашого «Я»; значення почуттів у психічному житті людини; інтерес; естетичні почуття, їх природа; виховне значення мистецтва. Воля; руховий характер психічних переживань; прагнення; закон затримки психічних переживань; вольовий акт; формування волі. Характерологія або диференціальна психологія; вчення про характери; методи побудови (написання) шкільних характеристик [1, с. 329]. На короточасних педагогічних курсах при Лубенській учительській семінарії 1912 р. програма «Педагогічна психологія і дидактика» мала наступний зміст: Вступ до загальної педагогіки. Завдання загальної педагогіки. Психологія як основа педагогіки. Джерела і методи педагогічної психології. Учіння про відчуття, сприймання, апперцепцію. Зорові, слухові і моторні відчуття. Педагогічні висновки з вчення про відчуття. Увага. Умови активної та пасивної уваги. Педагогічні висновки з вчення про увагу. Уява. Види уяви. Асоціації та їхнє значення для уяви. Засоби розвитку уяви. Мислення і мова. Закони мислення. Форми умовисновків. Зародження мови. Розвиток мови. Логіка і граматики. Педагогічні висновки з вчення з психології мови. Почуття та їх властивості. Суб'єктивність, зараження, складність відтворення. Вплив почуттів на фізичну та нервову активність (енергію). Класифікація почуттів та характеристика деяких з них. Педагогічні висновки з вчення про почуття. Вольовий рух та його відмінність від довільних/рефлексивних/імпульсивних/інстинктивних рухів. Аналіз складного вольового акту. Людська воля з моральної точки зору. Характер Педагогічні висновки з вчення про характер [4, с. 331].

Отже, наприкінці XIX – на початку XX ст. в Полтавській губернії виникла потреба у професійно підготовлених педагогічних кадрах, яка вирішувалася через діяльність короточасних педагогічних курсів із залученням до психолого-педагогічної підготовки вчителів, вихователів, гувернерів досвідчених практиків-методистів, викладачів закладів вищої освіти.

Список використаних джерел

1. Державний архів Полтавської області. Ф.694 Гадяцька повітова земська управа, м. Гадяч Гадяцького повіту Полтавської губернії. 1909-1918р. Оп. 1. Спр. 123. Переписка з інспектором, завідуючими народних

училищ, губернською земською управою та іншими про будівництво і ремонт шкіл, навчальні посібники, програми для загальноосвітніх курсів учителів, 1910-1911 рр., 335 арк.

2. Клевака Л. П. Навчально-виховна діяльність жіночих навчальних закладів Полтавської губернії (друга половина XIX – початок XX століття) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Харків, 2014. 373 с.

3. Полтавщина : енциклопедичний довідник / За ред. А. В. Кудрицького. К. : Українська Енциклопедія, 1992. 1024 с.

4. Тонконог І. В. Підготовка вчителів у Полтавській губернії (у XIX ст. – 1917 р.): дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Київ, 2018. 347 с.

5. Центральний державний історичний архів у м. Києві. Ф. 707. Оп. 225. Спр. 21. Дело Киевского учебного округа об организации краткосрочных педагогических курсов для учителей народных училищ, 1876 р., 246 арк.

6. Центральний державний історичний архів у м. Києві. Ф. 707. оп. 229. Спр. 207. Об устройстве летом 1913 г. при Педагогическом музее и в г. Сураже и Лубнах педагогических курсов для народных учителей, 1913, 367 арк.

7. Центральний державний історичний архів у м. Києві. Ф. 707. Оп. 229. 666. Спр. 233. Дело Киевского учебного округа с ходатайством директоров об организации педагогических и общеобразовательных курсов для учителей и учительниц народных училищ, 1912 р., 202 арк.

8. Центральний державний історичний архів у м. Києві. Ф. 707. Оп. 229. Спр. 207. Дело Киевского учебного округа об устройстве при педагогическом музее педагогических курсов, 1913 р., 441 арк.

Коваль Г. В.

аспірант кафедри психології

Запорізький національний університет

Спіцина Л. В.

к. психол. н., доцент,

доцент кафедри психології

Запорізький національний університет

Україна, м. Запоріжжя

ЗАГАЛЬНО ТА СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ВЖИТКУ ТЕРМІНІВ МОТИВ ТА МОТИВАЦІЯ

Як пересвідчує аналіз, проблематика мотиваційних аспектів волонтерства складає усталений напрямок досліджень [1, с.60]. Водночас, при їх розробці недостатньо враховуються власне соціально-психологічні аспекти мотивації [1, с.61]. Оскільки мова про

волонтерство йде в розрізі такої його форми як суспільний рух, що припускає його тлумачення у якості колективного суб'єкта, то зрозуміло, що мотиваційна підструктура покликана розкрити підвалини колективної суб'єктності. Інакше, припускає виокремлення сукупності чинників, що пов'язують та підтримують індивідів у групі як суб'єкти діяльності. Разом з тим, як через аналіз науково-психологічних джерел, так й логіко-дедуктивним шляхом, можливо виокремити принаймні п'ять неоднорідних змістовних «осердь», які уможливлено охоплювати в межах концепту мотивації. Насамперед, під мотивацією можливо розуміти процес утворення мотиву. Також мотивація може розкриватися як процес функціонування мотиву. Окрім того, процес мотивації може означувати функціонування мотиву у більш широкому процесі, відносно якого власне мотив виконує свою мотиваційну функцію, й, в межах якого, його функція може конкретизуватися як спонукальна, регулятивна, організовуюча, направляюча, смислоутворююча тощо. Таким чином, мотивація може означати також й процес включання мотиву у більш широкий процес активності. Насамкінець, мотивація може розумітися як своєрідне узагальнення попередньо означених неоднорідних процесів.

Навпроти, полісемантика розуміння терміну мотив пов'язана з інтерпретацією його функції в межах певного теоретичного обширу. При цьому, на загальному рівні визначення, термін мотив зберігає однозначність свого трактування й збігається з визначенням, до прикладу, О.Ткаченка, яким мотив визначається як рушійна сила активності [2, с.86]. Як бачимо, дане визначення, у цілому, зберігає те змістовне навантаження, що закладено на зорі розвитку даної предметної області й яке може бути увиразнено у конструкції «психічна детермінанта активності», що має на меті схопити специфіку власне психічної детермінації як такої. Відтак, неоднозначність розуміння терміну мотив пов'язана з уявленнями про те, в межах якої саме активності здійснюється її «психічна детермінація». Зокрема, можливо виокремити принаймні три неоднорідних змістовних «осердя», що складають собою різні теоретичні обшири, де категорія мотив відіграє чи може відігравати значну роль у їх розбудові. Один з таких обширів складає собою загально-психологічна теорія діяльності, де мотив входить в її структуру й щільно пов'язаний з рівнем власне діяльності, відносно якої він виконує направляючий супровід [3, с.48-59]. При цьому, враховуючи те, що під діяльністю розуміється безпосередня реалізація певних суспільних відносин, то, відповідно, мотив релевантний діяльності як такої, з чим пов'язана проблематика його представленості у свідомості (проблематика усвідомлення мотиву),

де на рівні індивідуальної активності він може бути представлений лише у вигляді особистісного смислу [3]. Водночас, в межах власне індивідуальної активності (поведінки) термін мотив уживається у цілій низці процесуальних та змістовних теорій мотивації, які, як правило, зосереджені в предметному дискурсі організаційної психології та психології управління [4, с.56-58] й в межах яких за ним закріплено розуміння безпосередньої детермінанти поведінки. На останок, під терміном мотив можемо розуміти рушійну силу власне психічної активності як такої, де мотив має виступати складовою забезпечення протікання суто психічних процесів. Водночас, останній теоретичний обшир виступає найменш розробленим, що, таким чином, й складає собою актуальність порушеної проблематики.

Разом з тим, проблематика розробки цього теоретичного обширу ускладнюється необхідністю рефлексії та прийняття до уваги настанов постнекласичного методологічного дискурсу [5, с.25-26], де соціально-психологічна проблематика, зокрема, пов'язані з розробкою підвалин колективної суб'єктності положення інтеракційного підходу [6, с. 26] обумовлюють необхідність розрізнення загально-психологічної інтерпретації терміну мотив та його соціально-психологічної інтерпретації. Так, з одного боку, необхідним стає розрізняти мотив як психічний чинник індивідуальної активності від мотиву як соціально-психологічного чинника колективної активності, де, в останньому випадку, предметом обумовлення виступає не певна спільна активність як така, а сама колективність як активний процес. З іншого ж боку – необхідно враховувати, що дискурс як результат соціально-психологічних практик [5, с.16], так й сформовані у його здійсненні похідні [7, с.365], зокрема й образи та/ або конструкти (в термінології психосемантичного дискурсу), а отже й забезпечений в них зв'язок (та спільність як його характеристика) самі по собі мають володіти мотиваційним потенціалом, що за необхідністю має проявлятися в межах як індивідуальної активності (поведінки), так й активності психічної.

Таким чином, вищезначені аспекти вжитку терміну мотивація у своїй конкретизації потребують розрізнення зауважених загально/ та соціально-психологічних інтерпретацій терміну мотив, що, отже, виступають своєрідними критеріями такої конкретизації. При цьому, у відповідності до зауважених критеріїв, важливим стає виокремити альтернативні процеси як утворення мотиву, так й його включення у більш широкі процеси активності.

Список використаних джерел

1. Спіцина Л. В., Коваль Г. В. Соціально-психологічні аспекти

мотивації волонтерської допомоги. Наук.студії з соц. та політ.психології. 2018. № 41(44), С.57-67.

2. Ткаченко О. М. Принципи, категорії і методологічні проблеми психології. Психологія і суспільство. 2009. 1(35). С.44-133.

3. Леонтьев А. Н. Деятельность, сознание, личность. М.: Политиздат. 1975. 304 с.

4. Караваєва В. А., Спіцина Л. В. Дослідження трудової мотивації молоді з різним соціально-економічним статусом. Проблеми сучасної психології. 2017. №2. С. 56-61.

5. Титаренко Т. М. Соціально-психологічні практики особистісного життєконструювання. Т. М. Титаренко, О. М. Кочубейник, К. О. Черемних. Психологічні практики конструювання життя в умовах постмодерної соціальності. К.: Міленіум. 2014. 206 с.

6. Васютинський В. О. Категорія “колективний суб’єкт” у феноменологічному дискурсі інтерсуб’єктної взаємодії. Наук. студії з соц. та політ. психології. 2005. №12 (15). С. 23-37.

7. Чепелева Н. В., Рудницька С. Ю. Дискурсивні технології особистості, що само проектується. Психолінгвістика. 2019. №25(1). С. 363-383. <https://doi.org/10.31470/2309-1797-2019-25-1-363-383>

Машиалер А. І.

студентка групи СН-518

Національний університет «Запорізька політехніка»

Щербина С. С.

кандидат соціологічних наук,

доцент кафедри соціальної роботи та психології

Національний університет «Запорізька політехніка»

Україна, м. Запоріжжя

ВИКОРИСТАННЯ НЕЙРОПСИХОЛОГІЇ В ПСИХОТЕРАПЕВТИЧНІЙ РОБОТІ ІЗ КЛІЄНТАМИ

У теорії психології останнім часом бурхливий розвиток одержав напрямок нейропсихології. Суть досліджень зводиться до наступного – яким чином зв'язки що утворювалися між нейронами формують психічні процеси та поведінку людини.

Дослідження вказують на те, що в процесі взаємодії людини з навколишнім середовищем не тільки формуються нейронні зв'язки, але й формуються способи передачі сигналів у них. Останнє не тільки дозволяє мозку задіяти економію, якщо зв'язки є типовими, але й робити помилки – якщо застосовано механізм асоціації, в останньому випадку ми можемо говорити про виникнення «паразитарного» зв'язку. Тобто, щораз, коли активізується одна ділянка нейронів, наприклад та що

спрямована на розв'язання конфлікту між тими уявленнями, які існують у людини і запитом соціального середовища (тут мова йде звичайно про стрес) – активізується ще одна ділянка нейронів, що відповідає, наприклад, за харчову поведінку. Як результат – ми маємо порушену харчову поведінку в моменти переживання людиною стресу.

Подібні процеси дуже легко відстежити і спостерігати – коли ми зустрічаємося з: промовками, словами-паразитами, «зайвими» рухами в процесі напруженої інтелектуальної діяльності або вільною розмовою заснованою на вільних асоціаціях. У всіх перерахованих випадках «паразитуючі» зв'язки можна вичленувати і проробивши із клієнтом їх зміст, а також варіанти їх запуску в їхній повсякденній життєдіяльності – розірвати їх процес автоматичного запуску.

На останньому й відбувається діяльність більшості психотерапевтичних напрямків, правда не завжди на наукових підставах.

Які напрямки психотерапії чітко вписуються у фрейм нейропсихології?

На наш погляд це: насамперед, психоаналіз із його методом вільних асоціацій, аналізом супротиву та переносу; біхевіористичний напрямок з його методами «негативного впливу», «скілл-терапії», методиками формування поведінки, методиками контролю стимулу; когнітивний напрямок з його поведінковим експериментом, методом «фіксованої ролі», технікою «підйом по сходах», технікою «складання піраміди», технікою «АВС-Модель».

Нейропсихологія не тільки доповнює наукове обґрунтування цих психотерапевтичних напрямків, але й дозволяє їх доповнювати шляхом розробки нового інструментарію.

Садикіна А. С.

*студентка 4 курсу спеціальності 053 Психологія
Національний університет «Запорізька політехніка»*

Бородулькіна Т. О.

*кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної роботи та психології
Національний університет «Запорізька політехніка»
Україна, м. Запоріжжя*

ПСИХОСЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ УЯВЛЕНЬ ПРО ІНТУЇЦІЮ У СТУДЕНТІВ-ПСИХОЛОГІВ З РІЗНИМ РІВНЕМ ЕМПАТІЇ

Дослідження феномену інтуїції на даний час займають значне місце в просторі наукового знання. Існує безліч теоретичних концепцій, які пояснюють механізм роботи інтуїції. Інтуїція активно вивчається науковцями як важлива складова особистості фахівців різних

професійних галузей, в тому числі як необхідна складова особистості психолога-професіонала. Вивчаються можливі зв'язки інтуїції з різними феноменами психіки людини. Однак особливе місце в просторі вивчення феномену інтуїції займають дослідження, спрямовані на виявлення впливу вищої освіти на формування у майбутнього фахівця професійно необхідних якостей, компетентностей, в тому числі інтуїції та емпатії (О.Б. Хлібодарова, С.І. Смигін, А.М. Руденко, М.О. Васьков та ін.). Отже, вважаємо вивчення психосемантичних особливостей уявлень про інтуїцію у студентів-психологів з різним рівнем емпатії актуальним.

Об'єктом нашого дослідження є уявлення про інтуїцію у студентів-психологів; предметом – психосемантичні особливості уявлень про інтуїцію у студентів-психологів з різним рівнем емпатії.

З метою описання психосемантичних особливостей уявлень про інтуїцію у студентів-психологів з різним рівнем емпатії проведено відповідне дослідження, яке включає теоретичну та емпіричну складові.

На основі теоретичного аналізу наукових джерел уточнено зміст поняття «уявлення» та описано уявлення про інтуїцію у студентів-психологів як проблему наукового дослідження; описано емпатію як феномен психіки людини і як важливу складову особистості психолога-професіонала.

В емпіричному дослідженні психосемантичних особливостей уявлень про інтуїцію у студентів-психологів з різним рівнем емпатії (проведено в травні-червні 2018 року) взяло участь 105 студентів 1-5 курсів, що навчалися на денному відділенні спеціальності «Психологія» в Запорізькому національному технічному університеті (нині – Національний університет «Запорізька політехніка»). Матеріал для психосемантичного аналізу особливостей уявлень про інтуїцію у студентів-психологів з різним рівнем емпатії зібраний за допомогою анкетування, методу вільних асоціацій, методу незакінченого речення та методики В.В. Бойко «Діагностування емпатійних здібностей».

Результати дослідження рівня емпатії у студентів-психологів (за методикою В.В. Бойка) показали, що більшість студентів-психологів мають занижений (53,4%) або середній (32%) рівень емпатії, найменша частка студентів-психологів має низький рівень емпатії (14,6%). Треба зазначити, що серед досліджуваних не виявлено студентів-психологів з високим рівнем емпатійних здібностей (табл.1).

За допомогою вільного асоціативного експерименту ми виділили смислове ядро слова-стимула «інтуїція» для студентів-психологів з різним рівнем емпатії. При виділенні смислових ядер слова «інтуїція» ми спиралися на підхід В.П. Серкіна, який емпірично доводить, що

величина стереотипних реакцій виражає ступінь зрозумілості деякого значення для певної кількості людей [2].

Таблиця 1 Рівні емпатії у студентів-психологів (за методикою В. В. Бойка)

Рівень емпатії	Кількість	%
Низький	15	14.6
Занижений	55	53.4
Середній	33	32
Високий	-	-

Аналіз смислових ядер слова-стимулу «інтуїція» у студентів-психологів з різним рівнем емпатії показав, що найбільш повне та сформоване смислове ядро слова «інтуїція» мають студенти з заниженим та середнім рівнем емпатії, а у студентів-психологів з низьким рівнем емпатії смислове ядро слова-стимулу «інтуїція» є несформованим (табл.2).

Таблиця 2 Смислові ядра слова «інтуїція» в розумінні студентів-психологів з різним рівнем емпатії (російською мовою)

Рівень емпатії	Смислове ядро слова «інтуїція» (мовою оригіналу: російською)	Частота (кількість асоціацій)	%
Низький	Шестое чувство	2	6.3
Занижений	Чувство	9	7.1
	Чутьё	5	4
	Шоу	5	4
	Знание / знания	4	3.2
	Мозг / мозги	4	3.2
	Мышление	4	3.2
	Предчувствие/предчувствия	4	3.2
	Шестое чувство	3	2.4
	Догадка /догадки	3	2.4
	Логика	3	2.4
	Удача	3	2.4
	Креативность	2	1.6
	Ощущение	2	1.6
	Подсказка	2	1.6

	Предположение/предположения	2	1.6
	Разум	2	1.6
	Тонкое понимание	2	1.6
	Уверенность	2	1.6
	Чуйка	2	1.6
	Экзамен /экзамены	2	1.6
Середній	Чувство	6	6.6
	Предчувствие	5	5.5
	Ощущение	4	4.4
	Чутьё	4	4.4
	Шоу	4	4.4
	Вера	2	2.2
	Понимание	2	2.2
	Способность	2	2.2
	Ум	2	2.2
	Чувствительность	2	2.2
	Чуйка	2	2.2
	Экстрассенс	2	2.2
Високий	-	-	-

Тематичний аналіз запропонованих студентами-психологами асоціацій до слова-стимулу «інтуїція», здійснено з урахуванням трьох видів інтуїції (інтелектуальна, емоційна, містична) за Н.О. Лосським [1], дозволив розподілити отримані відповіді студентів з різним рівнем емпатії на три смислові групи (табл.3).

Таблиця 3 Розподіл асоціацій студентів-психологів з різним рівнем емпатії до слова-стимулу «інтуїція» на смислові групи (за Н.О. Лосським)

Рівень емпатії	Інтелектуальна інтуїція		Почуттєва інтуїція		Містична інтуїція	
	Кількість асоціацій	%	Кількість асоціацій	%	Кількість асоціацій	%
Низький	12	38.7	8	25.8	3	9.7
Занижений	59	48	33	26.8	7	5.7
Середній	25	27.8	29	32.2	13	14.4
Високий	-	-	-	-	-	-

Тематичний аналіз показав, що студенти-психологи, які мають

низький і занижений рівень емпатії, в більшості випадків пов'язують інтуїцію з інтелектуальною сферою життя, а студенти, які мають середній рівень емпатійних здібностей, схильні пов'язувати інтуїцію з почуттєвою сферою психіки людини. Цікаво і те, що у студентів-психологів з різним рівнем емпатії немає схильності до містифікації феномену інтуїції, адже кількість студентів-психологів, які віднесли інтуїцію до містичної сфери, є найменшою в кожній групі, проте найбільша асоціацій до слова «інтуїція», що віднесено до містичної, найбільша у студентів із середнім рівнем емпатії.

За допомогою контент-аналізу розподілили визначення інтуїції, надані студентами-психологами, на дві смислові групи: життєві (побутові) та близькі до наукових. Результати контент-аналізу наведені в табл. 4.

Таблиця 4 Розподіл визначень інтуїції, наданих студентами-психологами з різним рівнем емпатії, на життєві (побутові) та близькі до наукових

Рівень емпатії	Життєві уявлення		Близькі до наукових уявлення	
	Частота	%	Частота	%
Низький	13	86.7	2	13.3
Занижений	42	79.2	11	20.8
Середній	22	68.8	10	31.3
Високий	-	-	-	-

Таким чином, спираючись на результати проведеного дослідження, визначено, що більшість студентів-психологів мають слабо розвинені емпатійні здібності. В залежності від рівня емпатії у студентів-психологів змінюється семантичне поле слова-стимула «інтуїція»: семантичне ядро у студентів з низьким рівнем емпатії не сформоване, тоді як у студентів з більш високим рівнем емпатії – сформоване. Студенти-психологи, які мають низький і занижений рівень емпатії, в більшості випадків пов'язують інтуїцію з інтелектуальною сферою життя, а студенти, які мають середній рівень емпатійних здібностей, більш схильні пов'язувати інтуїцію з почуттєвою сферою психіки людини. Не залежно від рівня емпатійних здібностей студенти-психологи переважно мають побутове уявлення про феномен інтуїції, однак зі зростанням рівня емпатії – зростає і кількість близьких до наукових уявлень про інтуїцію у студентів.

Результати наукової роботи впроваджено у навчальний процес

Національного університету «Запорізька політехніка» в першому навчальному семестрі 2019/2020 навчального року (довідка № 37-01/181 від 21.01.2020). Теоретичні положення, засіб дослідження ключових психосемантичних особливостей уявлень про інтуїцію у студентів-психологів з різним рівнем емпатії, емпіричні результати наукового дослідження та методичні рекомендації для викладачів вищої школи щодо розвитку уявлень про інтуїцію у майбутніх психологів, було застосовано в лекційних заняттях для студентів-психологів першого курсу (група СН-119) з дисциплін «Загальна психологія»; «Вступ до спеціальності: психологія».

Перспективи подальшого дослідження полягають у розробці на основі отриманих результатів емпіричного дослідження, тематичних лекцій, практичних та семінарських занять, тренінгів та ін. з розвитку наукових уявлень про інтуїцію у студентів-психологів; проведенні формуючого експерименту.

Список використаних джерел

1. Лосский Н.О. Чувственная, интеллектуальная и мистическая интуиция. [Электронный ресурс]. Режим доступа: http://www.koob.ru/losskiy/chuvstvennaya_intuiciya
2. Серкин В.П. Решение задачи о случайности / неслучайности ассоциаций : критерий оценки и валидный набор ассоциаций. Психологическая диагностика. 2009. № 4. С. 22–31.

Tarasenlo A. V.

*Student of Kharkiv National Economic
University of S. Kuznets*

Mkrtichyan O. A.

*Associate Professor,
Candidate of Pedagogical Sciences
H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University
Ukraine, Kharkiv*

EMOTIONAL STATES MOTIVATING HUMAN BEHAVIOR

“Emotion” is one of the few mental categories that are recognized as an important driver of human behavior, but there are very few research papers that reveal this function of emotions in world psychology. It should be noted that motivation is understood as a combination of many factors that determine, direct and support efforts spent on behavioral acts. As causes guiding human behavior, external and internal phenomena are considered. Emotions are also considered a universal motivator, which leaves an imprint on the motivational capabilities of the needs themselves [1].

The main obstacle to the study of the motivational possibilities of emotions is their dynamic nature, that is, it is believed that they do not stay long in the psyche. The unconscious nature of emotions is considered another obstacle in considering them as a trigger for human behavior [2].

There are many supporters of the theory of emotional motivation, in any case, today, at the beginning of the 21st century. However, the entire XX century passed “under the banner” of cognitive and dispositional motivation.

A generalization of the literature on the issue of emotional motivation makes it possible to single out the provisions on which this theory is built:

- emotions are not only the motivator of human activity, but also the motive, that is, what the activity is aimed at;
- people tend to experience emotions as if they feel the need for them;
- the motivational possibilities of emotions are realized in their desire for emotional balance or homeostasis;
- emotions are conscious and unconscious motivator of a person's external behavior [3, 4].

The emotional regulation of the psyche and human behavior is carried out in the form of processes, states and properties. Each of these phenomena has a different motivational potential. The emotional processes of various modalities carry out the stimulating function on the “lower”, physiological floors: joy, anger, sadness, rapture, etc. It acts on the neural, endocrine and muscular systems, activating the human needs sphere [5].

In turn, emotional states (affect, stress, frustration, mood) are expressed externally, i.e., in behavior. Also in the behavior expressed emotional properties of the individual. If emotional processes are predominantly unconscious, then emotional properties are often recognized by a person. In turn, emotional states occupy an intermediate position, passing the path from unconscious to conscious forms. These phenomena, in addition to the tendency to awareness, have the characteristics of a temporary existence in the human psyche. This time is enough for directed behavior and achievement of a goal by a person.

A feature of external activity determined by emotions, and, in particular, emotional states that are clearly visible in comparison with needs:

1. Emotions are pointless. For example, the need for food will not be satisfied with the perception of art paintings.
2. Emotions are aimed at getting other emotions. If the need receives satisfaction in the subject, then emotions – in receiving another emotion.
3. Emotion is their opposite. For example, positive emotions are replaced by negative ones, and vice versa [6].

Traditionally, a fairly limited number of emotional states are considered in psychology. Most often it is “stress”, “frustration”, “affect” and “mood”.

Unlike emotional processes, which are difficult in the psyche to differentiate in time, emotional states are more stable phenomena. For example, a mood can last for hours or even days. The same can be said about stress, which is experienced for a month or more. Perhaps the most short-term should be called affect. It is experienced from a few minutes to several hours. In fairness, it must be said that stress at the individual level can also be short-lived, that is, it takes several hours.

Another feature of emotional states is experience through a variety of emotions. So, the mood can be joyful, sorrowful, sad. Affect is also experienced through a variety of emotions. For example, joy in a state of affect is unbridled joy, and suffering is akin to madness. Through a variety of emotions, stress is experienced. As a rule, with the help of positive emotions - glee, delight, pleasure, etc., and negative when distress is experienced. In a state of frustration, the emotional background is usually negative: anger, anger, rage, displeasure, etc.

Thus, the stability and length of time of emotional states in the psyche consider from motivational positions. Emotional states are both a stimulator of human activity and a motive. If in the first case the human behavior is of a search character, then in situation of motive the emotional state is appropriate to a certain extent, that is, it has a directed character. Human behavior, prompted by an emotional state, is aimed at receiving emotions. These can be emotions identical to the original ones, other emotions or the opposite.

Frustration state occurs in a situation of failure. Negative emotions that arise in this situation push a person to overcome obstacles. In this sense, frustration is the cause or motive of activity that can overcome difficulties and achieve goals. For example, if a person's goal is to establish good relations with a partner, then the conflict between them will be an obstacle to the realization of this goal. A person's behavior unfolds toward overcoming disagreements with a partner. However, the impression that frustration finds satisfaction in "overcoming differences of opinion" is misleading. In fact, this behavior is just a means of achieving motivational emotions. Frustration seeks to overcome oneself and to obtain more prosperous emotions.

The mechanism of emotional motivation always unfolds at two levels of human functioning – physical and mental. At the first level, the experience of negative emotions leads to disruption of homeostasis, i.e., the internal balance of forces. The body, programmed to balance, tries to free itself from frustration and accordingly gives signals of "distress." The desire for homeostasis or balance at the physiological level makes the mental level act.

Homeostasis at the mental level also exists and manifests itself in neutral emotions – calm and contentment. In a state of frustration, when a person experiences negative emotions, "mental homeostasis" is disturbed. The

search for a way out of the state of experiencing negative emotions begins. The motive for behavior in this case is the desire to get rid of emotions, the desire to experience positive emotions [7].

Both levels – psychological and physiological – in a state of frustration need positive emotions. These emotions help to overcome the imbalance and contribute to the achievement of comfort at the level of the body and psyche.

Thus, in negative emotions and, in particular, in a frustration state, the desire to experience positive emotions is inherent.

Emotional stress theory was first developed by Canadian psychiatrist Hans Selye. He went from physiological stress to psychological. If at the stage of physiological stress he recorded changes in the direction of increasing heart rate, increasing blood pressure then psychological stress manifested itself in an inadequate emotional reaction to environmental influences. For example, a change of work, study or residence should lead to a decline in activity, and in real life a person experienced an experience of positive emotions, an increase in memory, concentration of attention, etc. The stress experienced in this way has many positive aspects [8].

The affect is understood as a violent emotional experience in the form of various emotions. For example, in the form of affect anger, grief, joy, etc. can be experienced. In its manifestation, any emotion in a state of affect is characterized by high activation and the absence of conscious control over the nature of the course. If in a state of stress and frustration a person can give an account of what is happening to him, then affect disables the person's consciousness. Also affect, in contrast to stress, is a short-term phenomenon.

In a situation of prolonged affective experiencing the emotions of grief, the psyche of a person, as well as his health, is destroyed. The movement, change, and even destruction of objects and objects is for affect a means of achieving more deeply hidden motives. Affect has no focus on specific emotions, since the main task of this state is to remove emotions.

The physiological mechanism in the state of affect works the same way as in other emotional states, that is, it is aimed at obtaining homeostasis.

Mood is perhaps the most neutral emotional state considered in this article. A feature of this condition is the reduced intensity of the experienced emotion. The mood regarding affect, stress and frustration is a more natural state for a person. The emotional background of a person's mood – friendly, sad, joyful, etc. – depends on the individual characteristics of each person.

In the mood, as well as in other emotional states, objects, situations and circumstances act as a means of achieving motivational emotions.

In conclusion, it should be noted that a feature of a person's emotional states is the provision on focusing on emotions. Thus, the desire to repeat the emotion, the desire to survive a similar emotion, as well as the desire for its

opposite, is revealed. Emotions in such a vision seem to be a self-sufficient psychic phenomenon, which characterizes them not just as a motivator, but as a motivational dominant in the human psyche. This role allows you to move emotions from the consequence of mental processes to their cause. So emotions are presented as the source underlying many well-known psychic stimuli of human behavior activity, such as needs, intentions, and desires.

References

1. Overview of the 6 Major Theories of Emotion, 2019. [Electronic resource]. Available: <https://www.verywellmind.com/theories-of-emotion-2795717>. Accessed on: January 5, 2020.
2. Motivation and Emotion, 2012. [Electronic resource]. Available: <https://explorable.com/motivation-and-emotion>. Accessed on: January 5, 2020.
3. Teoriyi emotsiy. [Electronic resource]. Available: <https://studfile.net/preview/5188884/page:3/>. Accessed on: January 5, 2020.
4. Teoriyi emotsiy. [Electronic resource]. Available: https://studme.com.ua/183407195649/psihologiya/teorii_emotsiy.htm. Accessed on: January 5, 2020.
5. Empiricheskie kharakteristiki emotsional'nykh protsessov. [Electronic resource]. Available: <http://psylib.org.ua/books/vekk101/txt17.htm>. Accessed on: January 6, 2020.
6. The Purpose of Emotions. [Electronic resource]. Available: <https://www.verywellmind.com/the-purpose-of-emotions-2795181>. Accessed on: January 7, 2020.
7. How Homeostasis Works, 2019. [Electronic resource]. Available: <https://www.verywellmind.com/what-is-homeostasis-2795237>. Accessed on: January 6, 2020.
8. Reminiscences of Hans Selye, and the Birth of “Stress”, 2017. [Electronic resource]. Available: <https://www.stress.org/about/hans-selye-birth-of-stress>. Accessed on: January 7, 2020.

Федоренко С. А.

*кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри психології, педагогіки та філософії
Кременчуцький національний університет
імені Михайла Остроградського
Україна, м. Кременчук*

ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ ПОШИРЕННЯ ФЕНОМЕНУ ОБЩЕННОЇ ЛЕКСИКИ У КУЛЬТУРАХ РІЗНИХ НАРОДІВ

Використання лайливої лексики відоме ще з давніх часів. Згадки про

неї містяться у дослідженнях Стародавньої Індії (індійський епос від IV–III тисячоліття до н.е.), Стародавнього Єгипту («сказання» фараонів), Стародавньої Греції та Стародавнього Риму. Особливого поширення лайка набула в Середні віки. У ті часи вона лунала з вуст усіх: жінок, чоловіків, дітей, людей вищого і нижчого сану, а також представників церкви та світської влади. Останні виявлялися безсилими, щоб щось змінити. Королі та найвищі церковнослужителі навіть видавали для боротьби з порушниками закони. У Середньовіччі на німецько-мовних територіях різні статuti передбачали покарання за лайку. Так, для сварливих жінок це було носіння каменів ганьби пожвавленими вулицями міста, наприклад, Дортмунда. Каменюки вагою 50 кг зв'язувалися до купи. Одна з жінок несла їх на шії від східних воріт до західних, у той час, як інша підганяла її колючкою, прив'язаною до палиці. Згодом жінки мінялися ролями і продовжували процедуру. Обидві були предметом відкритого посміховиська [8].

Визнаючи той факт, що людська сутність протягом століть залишається незмінною (із властивими для неї емоціями, відчуттями, застереженнями, боротьбою за виживання тощо), не можна не погодитися з тим, що ставлення до навколишнього світу (що є добре? що є погано?) формується, у т. ч. й у наш час, через призму культурно-історичного розвитку.

Дослідження сучасних зарубіжних та вітчизняних науковців, пов'язаних з лайливою лексикою, у розрізі власного предмету дослідження відображають особливості застосування обценної лексики з урахуванням національного емоційно-експресивного забарвлення певної соціальної групи, ментальності народу, його культури, історичного поступу, духовності, у т. ч. релігії, виховання тощо. Серед соціокультурних факторів, які зумовлюють міру активності прояву ненормативної лексики, пріоритетними вважається ставлення до цього явища та характер її прийняття-неприйняття у певному суспільстві.

Сьогодні проблема лайливої лексики відома своєю багатоплановістю як явище, що має диференційовані виміри для досліджень. Зокрема, вона цікавить вчених, серед яких – психологи, соціологи, лінгвісти, біологи та ін. Зокрема, проблема мовлення з другої половини XX століття стає предметом не лише психологічного вивчення, але й – психолінгвістики, психосемантики, нейролінгвістики (І. Зимня, Н. Каліна, А. Лурія, В. Петренко, Н. Хомські, Н. Чепелева, Л. Щерба).

Дослідженням феномену лайливої лексики займається маледиктологія (від лат. *maleāicere*, «лаятися», англ. *maledictology*, нім. *Malediktologie*). Як галузь психолінгвістики, соціолінгвістики та психології вона започаткована в 1973 р. вихідцем з Баварії, філологом,

дослідником лайки Райнгольдом Аманом. У 1977 р. він став засновником і видавцем журналу «Maledicta». На позначення цієї науки Ф. Камер пропонує альтернативний німецький термін «Schimpfstik», який ще не прижився в наукових колах [11]. До сучасних мaledикологів належать Т. Джей, В. Мокієнко, О. Гаврилів, Л. Ставицька та ін.

У науковому колі серед лінгвістів обценною (від лат. *obscenus*, «непристойний») лексикою прийнято називати вульгарні та табуйовані слова. Обценна лексика є сегментом ненормативної лексики й охоплює грубу та нецензурну лексику. Влучне пояснення дає М. Козирева: «Термін обценна лексика – сегмент ненормативної лексики, що містить найбільш грубі, непристойні, вульгарні слова і вирази, а лихослів'я – використання обценної лексики в мовленні» [3].

Огляд наукових праць російських лінгвістів засвідчує, що вони оперують поняттям «інвективна лексика», яке вважають синонімічним до термінологічної мікросистеми інвектива – лайка – обценна лексика – мат, що, на їхню думку виражається некодифікованою, розмовною лексикою тощо [9, с. 19].

Аналіз обценної лексики покладено в основу праць багатьох як зарубіжних, так і вітчизняних науковців. Його досліджували В. Биков, О. Білоконенко, О. Гаврилів, А. Даниленко, О. Голод, В. Жельвіс, Л. Клепуц, О. Кульчицька, В. Мокієнко, Т. Нікітіна, Л. Ставицька, Б. Успенський, В. Хімік та ін. Вчені розглядають обценну лексику як у педагогічному, так і психологічному аспектах, наприклад: Л. Ростомова (культура спілкування студентства), А. Скорофатова (функції мовної агресії молоді в умовах міста), Л. Широкоградюк (лихослів'я та особливості його прояву у шкільному середовищі), В. Жельвіс (юридичний аспект лихослів'я), В. Демецька, О. Федорченко (ненормативна лексика у кінотекстах) [7]. Як у вітчизняній, так і зарубіжній науковій літературі, не існує єдиної класифікації обценної лексики, що підтверджує справедливості думки В. Жельвіса про те, що «створити єдину класифікацію, де елементи б не перетиналися, неможливо навіть в одній мові».

Проблемам мови і мовлення, структури і змісту міжособистісних повідомлень присвячено значну кількість праць вітчизняних дослідників з психології та лінгвістики (Б. Баєв, Л. Долинська, М. Жинкін, Е. Носенко, Т. Сагач та ін.).

Такі українські науковці як Н. Алікіна, З. Карпенко, Л. Широкоградюк дослідили психолого-педагогічні причини лихослів'я. Особливої уваги заслуговує наукові здобутки Л. Широкоградюк, яка здійснила ґрунтовний науково-психологічний аналіз проблеми,

визначила її основні причини, а також окреслила особливості прояву вербальної агресії у комунікації дорослих (вчителів, батьків) [10].

Ціла низка наукових праць сучасних дослідників демонструє підвищення інтересу до вивчення появи обценної лексики в українській культурі. Сьогодні існують різні версії щодо проникнення в українську та інші слов'янські мови значної частини обценної лексики з російської мови.

Як зазначають В. Мокієнко та Т. Нікітіна, «сучасні українці, поляки і чехи, наприклад, переконані, що груба матірщина, яка лунає на вулицях Києва, Львова, Варшави, Кракова чи Праги – це «рука Москви» [5, с. 8], пояснюючи це міграційними процесами у постперебудовний час.

Ті самі автори у вступній статті до російського словника «Русское сквернословие. Краткий, но выразительный словарь» згадують про знахідку 2005 року під час розкопок у Великому Новгороді, де були знайдені дві берестяні грамоти першої половини XII століття із текстами, написаними «справжнім російським матом» (один текст був навіть написаний жінкою), що змінило думку про походження російського мату від татаро-монголів. «Так, тепер ми напевне знаємо, – він [мат] не спадщина татарського іґа, а наша рідна матірня мова, наша одвічне національне надбання» [5, с. 8]. Дослідники вважають, що російське лихослів'я – це «родима пляма нашого спільнослов'янського суспільства» [5, с. 10].

Про походження російського мату від росіян згадує історик В. Балушок: «Підтвердження цьому я знайшов у Літописі Самійла Величка. Автор, описавши поразку російського війська від козаків Івана Виговського і татар у Конотопській битві 1659 року, записав, що полонений князь Пожарський вилаяв хана «матерно». Величко підкреслив, що Пожарський зробив це «звичаєм Московським» [1].

Л. Ставицька в одному із своїх інтерв'ю спростовує деякі твердження на цю тему: «Мат в Україні ніколи не був публічний такою мірою, як, скажімо, у Росії. У тій країні ця лексика фіксується з кінця XIX століття. Там був такий словник: «Словарь Еблематико-энциклопедический татарских матерных слов и фраз». З цієї назви, до речі, й пішов міф, що нецензурні фрази начебто татарського чи монгольського походження. Татарськими їх назвали не тому, що вони походять з татарської мови. Слово «татарський» означало ще «чужий», «ворожий», «невластивий» [6].

Існує традиційний підхід до вивчення обценної лексики, який передбачає, що її основна функція – інвективна. Поняття обценної лексики та інвективи дійсно часто перетинаються, проте між ними є як схожості, так і відмінності. Обценна лексика є одиницею мови і

містить грубі, непристойні слова, які можуть використовуватися як безадресно, так і на адресу певної людини. Інвектива є одиницею мови. Дослідники часто визначають її як лайка, вжите у функції образи, тобто інвектива – це будь-яке грубе, вульгарне, некодифіковане, табуйоване позначення людини з оцінною семантикою, яке своєю формою або значенням може образити адресата. Інвектива завжди має адресата і включає не лише грубі, але й нейтральні по семантиці слова. Таким чином, інвективою може бути не тільки обценна лексика, у той час як обценна лексика не завжди є інвективою, адже вона може виступати в інший, не інвективний функції та слугувати для вираження позитивних емоцій у безконфліктному спілкуванні, тобто не виходити за рамки ввічливого спілкування.

Традиційно обценна лексика розглядається як один із засобів мовної агресії, ціль якої – «підпорядкування адресата, тиск на нього, стабілізація або корекція ситуації на користь адресанта з демонстрацією переваги адресанта» [4].

Використання обценної лексики не завжди є показником мовної агресії в ступені допустимості лихослів'я. Лихослів'я вже не сприймається однозначно як негативне комунікативне явище і в залежності від контексту навіть може бути використане як одна зі стратегій ввічливості зближення. У таких ситуаціях грубі лайливі слова використовуються для скорочення дистанції між співрозмовниками і демонстрації рівності. У зв'язку з цим виникає потреба вивчення сфери поширення та функціонування обценної лексики не тільки в ситуаціях конфліктного спілкування, а й в безконфліктному спілкуванні. З одного боку, це суперечить традиційному підходу до сприйняття і вивчення обценної лексики, яка сприймається як один із способів вираження мовної агресії, з іншого – такий підхід цілком виправданий: останнім часом усе частіше можна спостерігати, як комуніканти лихословлять для вираження позитивних емоцій і оцінок. Загалом, у визначенні мотивів використання обценної лексики, безперечним лідером вважається вираз емоцій.

У площині соціально-психологічного аналізу проблеми ненормативної лексики в комунікативній поведінці особистості, остання залишає чимало відкритих питань, зокрема – про походження і побудовання лихослів'я у певній соціокультурній ситуації (О. Бондаренко, В. Жельвіс, І. Кон, В. Леві, Д. Ліхачов, Б. Успенський, Л. Широкоградюк). Так, у працях Б. Успенського, В. Жельвіса, І. Кона, Д. Ліхачова лихослів'я розглядається як складне соціально-психологічне явище. Вживання ненормативної лексики певною мірою відбиває бажання особистості інтегруватися в референтну соціальну спільноту.

Так, В. Жельвіс зауважує, що лихослів'я є формою сублімації фізичної агресії; остання може заміщатися більш соціально прийнятими засобами прояву негативних емоцій чи у формі інвективи – вживання в мовленні лайок і висловів, чи у формі підкресленої ввічливості, етикету, різноманітних словесних ритуалів [2].

Отже, усі автори, що займаються означеною проблемою в рамках філології, психолінгвістики, психології визнають поліфункціональність ненормативної лексики. У цілому, у комунікативному просторі, відсутнє певне стійке ставлення до факту вживання ненормативної лексики. Водночас можна засвідчити факт збереження певної тенденції прояву традиційного ставлення до неї як до лексики табуованої, забороненої, хоча й у незначній більшості.

Список використаних джерел

1. Балущок В. Українська лайка. Як лаялися наші предки [Електронний ресурс]. Голос Таврії. 7 листопада 2013. Режим доступу : <http://tavriji.org/ukrayinskalayka-yak-layalisya-nashi-predki>.
2. Жельвис В. И. Поле брани: сквернословие как социальная проблема в языках и культурах мира. М. : Ладомир, 2001. 349 с.
3. Козырева М. М. Обценная лексика в речи образованных носителей английского и русского языков: функционально-прагматический аспект : автореф. дис. ... к. фил. н. Москва. 2013. 21 с.
4. Козырева М. М. Проблема перевода ненормативной лексики с английского на русский язык / Функционально-когнитивный анализ языковых единиц и его аппликативный потенциал : Мат-лы I Международной научной конференции. Барнаул, 2011. С. 178–179.
5. Мокиенко В. М. Русское сквернословие. Краткий, но выразительный словарь. М. : ЗАО «ОЛМА МедиаГрупп», 2008. 384 с.
6. Павленко Д. Леся Ставицька видала книгу «Українська мова без табу. Словник нецензурної лексики та її відповідників. Обценізми, евфемізми, сексуалізми» : інтерв'ю [Електронний ресурс]. Starlife. 25 марта 2008 в 23:25. Режим доступу : <http://starlife.com.ua/posts/848.html>.
7. Ткачівська М. Р. Мовні «заплави» або лихослів'я (перчений хліб перекладача) Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка 2014. № 3 (286). С. 50–57.
8. Ткачівська М. Р. На шахівниці суперечок (про проблему лайливих слів у мовах різних країн світу) Прикарпатський вісник НТШ. Слово. 2017. № 3(39). С. 32–55.
9. Форманова С. В. Інвективи в українській мові : автореф. дис на ... д. філ. н. Одеса. 2013. 45 с.
10. Широкоградюк Л. Лихослів'я у шкільному середовищі: профілактика і корекція. К. : Шк.світ, 2009. 128 с.

11. Karner, Fritz. Teiggaff, Tüpf, Tumme Siech. Schimpfen und Fluchen im Schweizerdeutschen. Mit einem Nachwort von Andreas Lötscher. Frauenfeld; Stuttgart; Wien: Huber, 2003. 208 s.

СЕКЦІЯ 2

ЗАГАЛЬНА ПСИХОЛОГІЯ, ПСИХОЛОГІЯ ОСОБИСТОСТІ

Віхляєва Я. Є.

*викладач кафедри соціальної роботи та психології
Національний університет «Запорізька політехніка»*

Бочелюк В. Й.

*доктор психологічних наук, професор
кафедри соціальної роботи та психології
Національний університет «Запорізька політехніка»
Україна, м. Запоріжжя*

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ НЕГАТИВНОГО ВПЛИВУ КОМП'ЮТЕРНОЇ ЗАЛЕЖНОСТІ НА ОСОБИСТІСТЬ ПІДЛІТКА

Основними мотивами комп'ютерної гри підлітка є бажання отримати задоволення, розважитися, позбутися від нудьги, досягти чогось значущого, підвищити самооцінку і впевненість в собі. У віртуальному просторі підліток реалізує себе, перевтілюючись і приймаючи на себе роль того, ким не може стати в реальному житті. У грі він наділений якостями, яких хотілося б мати (сміливість, сила, спритність, здатність і т.д.). Тому віртуальні рольові ігри часто вважають за краще люди, що бажають позбутися від комплексів, в тому числі від комплексу неповноцінності. Для дітей, які відчувають труднощі в спілкуванні, метою гри є відчуття себе переможцем, що долає будь-які перешкоди. Поступово вони заміщують реальність віртуальним світом.

У грі підліток реалізує свої бажання і мрії. Спостерігаючи за тим, які ігри вибирають діти, можна дізнатися про їх таємні прагнення. Іноді підлітки сприймають комп'ютерні ігри як спосіб «розрядитися», скинути негативні емоції, зняти стрес. У деяких випадках гри – це спосіб відпочити від батьків.

Ще одна причина залежності від комп'ютерних ігор – дефіцит уваги з боку батьків або однолітків. У разі, якщо батьки постійно зайняті, комп'ютер може стати кращим другом. При цьому жорсткі заборони з боку батьків призводять тільки до посилення бажання грати. До ігрової залежності схильні люди із заниженою самооцінкою, які не задоволені собою, не здатні будувати гармонійні відносини з оточуючими. Вони вважають за краще уникати проблем і відповідальності.

Сім'я може значно впливати на формування залежної поведінки у дітей. Багато дослідників вважають сімейні чинники формування залежної поведінки одними з основних. Найчастіше адиктивна поведінка виникає у дітей, які виховуються в умовах гіпоопіки (бездоглядності або жорстокого ставлення) і суперечливого виховання, рідше – у дітей, які виховуються за типом домінуючої або потураючої гіперпротекції. Одна з головних причин формування залежної поведінки – сімейна депривація. Емоційна депривація, особливо з боку матері, порушує процес своєчасного дозрівання механізмів особистості. У дитини знижується самооцінка, що призводить до психологічного інфантилізму і втечі від відповідальності шляхом поведінки, яка відповідає віковим вимогам.

Негативно впливає на поведінку дитини і наявність конфліктів в сім'ї. Для сімей з великою кількістю конфліктів, як правило, характерний неадекватний рівень контролю з боку батьків. Підлітки в таких сім'ях відмовляються виконувати вимоги дорослих, в тому числі правила, що обмежують час користування комп'ютером, і намагаються знайти відсутню підтримку й схвалення в Інтернеті. При цьому зловживання Інтернетом або комп'ютерними іграми може призводити до посилення конфліктів з батьками.

Причиною виникнення комп'ютерної залежності може бути також особистісний інфантилізм підлітків, який проявляється в вузькості соціальних контактів, замкнутості на сім'ї. Будь-яка дисгармонія в сім'ї може призвести до формування комп'ютерної залежності, але механізми її формування в кожному випадку будуть різними.

У більшості ігрових адиктів без об'єктивних причин знижений загальний фон настрою, що підтверджується спостереженнями і бесідами з адиктом і його близькими. Більш того, настрій не покращується і після гри на комп'ютері, а іноді і погіршується. Цей факт вимагає пояснення, тому що при будь-якій адикції задоволення адиктивної потреби викликає дистрес і поліпшення настрою, але у випадку з ігровою комп'ютерною залежністю ми цього не спостерігаємо. Можливі причини таких феноменів ми спробуємо далі розглянути.

Ігрові адикти відчувають стійку потребу в грі, але в той же час не можуть повністю задовольнити її, тобто знаходяться в стані фрустрації, хоча і мають можливість задовольняти потребу. Ключем до розуміння цього парадоксу може стати поділ психічної реальності адиктів на віртуальний світ і реальний світ. Мова не йде про поділ на «об'єктивну» і «суб'єктивну» реальності – це питання ми «залишимо філософам», але відрізнити реальність від віртуальної реальності ми зобов'язані,

оскільки ми вивчаємо людину і її поведінку в реальності, а віртуальна реальність нас поки цікавить лише з точки зору впливу на реальність.

Виходячи з цього поділу, який, до речі, схвалюють більшість адиктів, ми можемо переформулювати проблему: адикти постійно знаходяться в стані фрустрації і зниженого настрою в реальному світі, а в якому стані вони знаходяться в віртуальному світі комп'ютерної гри заміряти не вдається, тому що будь відволікання від гри – це вихід з віртуальної реальності. Однак з бесід з адикта можна сказати, що в процесі гри їх настрій суттєво покращується, а спостереження показують, що в процесі гри у людини присутні позитивні емоції. Позитивні емоції, що супроводжуються підйомом настрою, бувають, за словами адиктів, також в ситуації «передчуття» комп'ютерної гри.

Але після гри, тобто після виходу з віртуального світу настрій знову погіршується, швидко повертаючись на початковий рівень, залишаючись на ньому до наступного «входження» в віртуальний світ. Зниження настрою при закінченні гри пояснюється самими причинами ігрової потреби – відхід від реальності і прийняття ролі. Для ігрового адикта реальний світ нудний, нецікавий і повний небезпек, тому що більшість адиктів – люди, які погано адаптуються в соціумі. Внаслідок цього людина намагається жити в іншому світі – віртуальному, де все дозволено, де вона встановлює правила гри. Логічно припустити, що вихід з віртуальної реальності болісний для адикта – він знову стикається з ненависною для нього реальністю, що і викликає зниження настрою і активності, відчуття погіршення самопочуття.

Таким чином, одна з можливих причин зниження настрою у адиктів – це наявність постійної потреби в комп'ютерній грі і, одночасно з цим, неможливість повного задоволення цієї потреби.

Інша можлива причина відхилень в емоційній сфері адиктів – це суб'єктивне переживання адикта на свідомому рівні практичної марності захоплення комп'ютерними іграми і, внаслідок цього, власної непотрібності, поряд з неможливістю припинення захоплення в силу психологічної залежності. Йдеться про свого роду когнітивний дисонанс – суперечності між уявленнями людини про «нормальне», соціально схвалюване життя, і самим життям адикта. Іншими словами адикт, зі своєю практично постійною потребою в догляді у віртуальну реальність, знаходиться в ситуації неконгруентності самому собі, тобто він не автентичний: з однієї, ірраціональної, сторони його «тягне» грати, з іншої, раціональної, сторони він розуміє, що робить це на шкоду якимось корисним справам, які міг би зробити в цей час.

Описані проблеми адаптації притаманні хворим і інших форм залежностей, на відміну від наступної причини відхилень в емоційній

сфері ігрових адиктів, яка відрізняється тим, що є специфічною тільки для ігрової комп'ютерної залежності. Поряд з втечею від реальності ігровими адиктами рухає також потреба в прийнятті ролі, яка і служить ключем до розуміння ще однієї важливої причини дискомфорту і зниження настрою у адиктів. Справа в тому, що потреба в прийнятті ролі іншого – це форма пізнавальної потреби, властивої всім людям. Коли ми говоримо не про адиктів, а про нормальних людей, які захоплюються комп'ютерними іграми, ми говоримо про нормальне задоволення пізнавальної потреби.

До проблеми високої тривожності у адиктів може бути два підходи: висока тривожність як причина залежності від комп'ютерних ігор і висока тривожність як наслідок цієї залежності. Найбільш ймовірно припустити, що вірно і перше, і друге: будучи однією з причин залежності, і без того висока тривожність посилюється під впливом тривалого і регулярного перебування у віртуальній реальності. Зростання рівня тривожності відображає посилення дезадаптації особистості, що в цілому спростовує твердження деяких дослідників комп'ютерних ігор про їх сприятливий вплив на рівень адаптації.

Насправді досить логічно припустити, що віртуальна реальність, з її здатністю моделювання будь-якої ситуації, може служити засобом придбання і закріплення життєвих умінь і навичок, а також навичок спілкування і життя в соціумі, яких не вистачає дезадаптивним особистостям. Іншими словами, є думка про терапевтичний вплив комп'ютерних ігор, про спосіб психотерапії дезадаптації. Однак, вивчення адикції і адиктів показує, що це не більше, ніж теоретичне припущення, яке розходиться з практикою. Переповнені насильством ігри, в які грають більшість адиктів, служать посиленню тривоги і дезадаптації, а не їх ослаблення.

Припущення про те, що висока тривожність є однією з причин захоплення комп'ютерними іграми і залежно від них, дуже значимо для пояснення природи самої залежності і її профілактики.

Наростання захопленості комп'ютерними іграми веде до того, що цінність віртуального світу і знаходження в ньому зростає, поряд із згасанням інтересу до реальності. У зв'язку з цим підліток починає все більше часу проводити в віртуальному світі комп'ютерних ігор і все менше цікавитися реальним світом, більш того – підліток розвивається в віртуальності, розвиваючи своє «Я віртуальне», а розвиток реальної особистості різко загальмовується. Поряд з цим, зі збільшенням сили залежності в свідомості адикта наростає дисонанс між віртуальним світом, де «все дозволено» і реальним світом, повним небезпек.

Віртуальний світ комп'ютерних ігор, в які грають адикти, часто

жорстокий і нещадний, налаштований вороже до віртуального героя. Сам же герой протистоїть цьому світу, маючи для цього все необхідне: силу, розум, знання, зброю, засоби захисту і т.д. Йому доводиться «вбивати» комп'ютерних «ворогів», а ті, в свою чергу, намагаються «вбити» його. Людина, перебуваючи тривалий час в такому середовищі, переносить її закони на реальний світ: починає відчувати себе більш уразливим, вважає, що більшість людей вороже налаштовані і світ в цілому є більш небезпечним, ніж є насправді. Таке ставлення людини до навколишнього світу ми і називаємо високим рівнем тривожності особистості. Виходячи з цього, припущення про вплив тривалого і регулярного перебування у віртуальному світі комп'ютерних ігор на підвищення рівня тривожності особистості можна вважати цілком поясненим.

Отже, тривожність у комп'ютерних адиктів – це не тільки причина і наслідок тривалого і регулярного перебування в віртуальності, але така особистісна характеристика, яка є свого роду каталізатором формування та посилення психологічної залежності підлітків від комп'ютерних ігор.

Таким чином, комп'ютерна ігрова залежність, крім непереможного потягу до гри, характеризується такими синдромами у підлітків:

- синдром патологічного потягу до гри. Проявляється безкомпромісним прагненням брати участь в грі, незважаючи ні на які перешкоди. Часто виникають нав'язливі уявлення про гру, фантазії про неодмінні виграші, виникає почуття впевненості у виграші і віра в свої особливі ігрові здібності, стан передчуття задоволення від майбутньої гри, ілюзія контролю ігрової ситуації. Надалі, починають мучити тривога, з'являються конфліктність,

- невдоволення, прагнення ухилитися від навчання, ідея фікс і прагнення бути в грі набувають провідне значення. В період утримання від гри (ремісія) синдром патологічного потягу може посилюватися або слабшати аж до загасання, але завжди містить виражений відтінок задоволення;

- абстинентний синдром або синдром відміни при ігровій залежності. При припиненні гри, у хворих ігровою залежністю спостерігаються різного ступеня вираженості наступні симптоми – порушення сну, емоційні, поведінкові, не різко виражені вегетативні / соматичні розлади і все посилюється патологічний потяг до гри. Пацієнти відзначають внутрішню спустошеність, самоосудження, іноді суїцидальні думки і елементи суїцидальної поведінки. Може розвинутися безсоння, нічні кошмари, снитися гра і гральні зали. Мають місце зниження апетиту, головні болі, зниження працездатності і втрата інтересу до життя;

– синдром ігрового трансю. Це поглинання грою, азарт, неможливість припинити гру, незважаючи на виграш або значний програш. Необхідно відзначити, що, перебуваючи в стані ігрового трансю, підлітки забувають про всі особистісні і соціальні проблеми, створені хворобливою залежністю;

– синдром виграшу. Синдром виграшу піднесений, часом ейфорійний настрій, приплив енергії, відчуття своєї переваги, радість досягнення мети. Виграш створює упевненість в самому собі, у своїх можливостях, дозволяє фантазувати про найпривабливіші напрямки життя, включаючи і успішні варіанти гри. Він же, закріплюючись в пам'яті, сприяє зривам і рецидивам захворювання;

– синдром програшу. Синдром програшу виникає під час гри, відразу по її завершенню або може бути відставленим на одну, рідше, дві доби. Програвши по ходу гри і розуміючи, що все менше шансів відігратися, підлітки відчують все наростаючу тривогу, підвищену дратівливість, відчуття злості, іноді жалю, що почали грати.

Таким чином, однією з соціально небезпечних адиктивних форм ігрової поведінки підлітків є ігрова комп'ютерна залежність, яка обумовлює розвиток психопатологічних змін особистості, сприяє соціально-психологічній дезадаптації, створює реальну соціальну загрозу психічному здоров'ю молоді, веде до порушень соціальних норм поведінки, правопорушень, самогубств. З огляду на деструктивний характер комп'ютерної ігрової залежності, розширення соціальної бази даного виду діяльності слід розглядати як надзвичайну соціально-кризову ситуацію, що вимагає спеціальних законодавчих, профілактичних і корекційних програм, особливо, по відношенню до дітей і підлітків, а також учнів середніх і старших класів, які є групою ризику комп'ютерної ігрової адикції.

Основною причиною виникнення комп'ютерної залежності у дітей, психологи вважають недостатнє спілкування і взаєморозуміння з батьками, однолітками, важливими у їхньому житті людьми. Схильність до такої залежності мають діти, батьки яких унаслідок надмірної трудової зайнятості не можуть надати їм достатньої уваги, часто намагаються якимось матеріально компенсувати свою відсутність. Таким чином, комп'ютер спочатку компенсує спілкування з батьками, потім вони стають «незначними» в житті підлітка.

Список використаних джерел

Андрієнко А.О. Інтернет-адикція як форма залежної поведінки // Проблеми соціальної роботи в аспекті реформування соціальних відносин: Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції / За ред. Кривоконь Н.І. та Сили Т.І. Чернівці : ЧДПСТП,

2008. С. 288-292.

Бартків О.С. Соціально-педагогічна профілактика Інтернет-адикції у студентської молоді // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Серія: Педагогічні науки / Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки; [редкол.: І.О. Смолюк та ін.]. Луцьк : 2014. № 1 (278). С. 166-170.

Юрьева Л.Н. Компьютерная зависимость: формирование, диагностика, коррекция и профилактика: монография / Л.Н. Юрьева, Т.Ю. Большот. Днепропетровск : Пороги. 2006. 196 с.

Янг К. С. Диагноз интернет-зависимость // Мир Интернет. 2000. № 2. С. 24-29.

Войтовицька М. О.

*студентка другого курсу, спеціальності «Психологія», група П-2
КЗВО «Хортицька національна
навчально-реабілітаційна академія» ЗОР*

Панов М. С.

*кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри спеціальної педагогіки та спеціальної психології
КЗВО «Хортицька національна
навчально-реабілітаційна академія» ЗОР
Україна, м. Запоріжжя*

ОБГРУНТУВАННЯ ПРОГРАМИ ПСИХОЛОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ПОЗИТИВНОГО ЕМОЦІЙНОГО ФОНУ ТА САНОГЕННОГО МИСЛЕННЯ ПРАЦІВНИКІВ СФЕРИ ОБСЛУГОВУВАННЯ

Актуальність створення програми психологічного супроводу позитивного фону та саногенного мислення працівників сфери обслуговування обумовлена, з однієї сторони великою розповсюдженістю проблеми виникнення психосоматичних феноменів нормального функціонування працівників сфери обслуговування, а з іншої малою досліджуваністю цієї проблеми і відсутністю зручних для використання психотехнологій.

Мета програми: розвинути оптимальні риси особистості які сприяють роботі працівників сфери обслуговування, що були виявлені опираючись на данні про показники психосоматичних феноменів нормального функціонування працівників сфери обслуговування за допомогою психологічного супроводу позитивного емоційного фону і саногенного мислення.

Програму психологічного супроводу позитивного фону та

саногенного мислення працівників сфери обслуговування ми створили і представили досліджуваним у вигляді щоденника.

Працівникам сфери обслуговування бракує часу для відвідування психолога чи тренінгових груп. Форма щоденнику дуже зручна у використанні так як досліджуваний може самостійно виконувати вправи не витрачаючи зайвого часу, наприклад по дорозі на роботу чи під час обідньої перерви.

У щоденнику представлено по 2 завдання на кожен день, відповідно одне завдання направлене на створення позитивного фону, а інше на розвиток саногенного мислення. Також щоденник містить сторінки для вільних записів досліджуваних. Тривалість ведення щоденнику - один місяць, через те що в середньому людині потрібно приблизно один місяць для формування нової звички.

Також у програмі розвитку передбачено 5 онлайн зустрічей по 1-2 на тиждень для обговорення пройдених вправ у щоденнику і впливу їх виконання на мислення і емоційний стан досліджуваних. Зустрічі проводилися з кожним досліджуваним індивідуально. Ми обрали саме режим індивідуальних онлайн зустрічей через велику зайнятість досліджуваних і неспівпадіння графіків роботи.

Програму психологічного супроводу складається з декількох етапів роботи:

1. Діагностичний який має на меті виявлення оптимальних рис особистості, що сприяють роботі працівників сфери обслуговування

2. Корекційний має на меті відбір досліджуваних до групи психологічного супроводу за критерієм відсутності чи низького рівню розвитку оптимальних рис особистості, що сприяють роботі працівників сфери обслуговування та проведення розвивальної роботи з досліджуваними.

3. Оціночний – передбачає оцінку ефективності проведеної програми психологічного супроводу.

Під час вибору вправ для нашої програми психологічної підтримки ми проаналізували роботи сучасних науковців[1-2].

Вправи підбрані до нашої програми були направлені на:

змінення негативного емоційного стану позитивним на основі вольового зусилля, самонавіювання;

накопичення і фіксування власного досвіду успіхів, добрих слів і справ; -розвиток тактовності з оточуючими, відзначання похвалою найменшої вдачі;

опанування системи релаксації (розслаблення);

розвиток здібностей що дозволяють прогнозувати реакцію співрозмовників, труднощів та шляхів їх подолання.

Психологічний супровід проводився таким чином, що під час онлайн зустрічей проходить обговорення ведення щоденнику, а розвиваючі вправи досліджуванні виконують самостійно у щоденнику.

«Вступна зустріч»

На першій онлайн зустрічі відбувається знайомство з учасниками програми психологічного супроводу, виконуються разом завдання першого дня ведення щоденника і потім аналізуються, а також ведеться інструктування учасників програми психологічного супроводу, що до ведення щоденнику і до проведення онлайн зустрічей:

1. Щоденник ведеться кожного дня.

2. Вправи зазначені у щоденнику потрібно виконувати послідовно не пропущуючи і не перестрибуючи їх.

3. Особиста інформація зі щоденника є конфіденційною і не підлягає розголошенню.

4. Індивідуальні онлайн зустрічі проходять кожні 6-7 днів.

5. На онлайн зустрічах ведеться обговорення досвіду ведення «Щоденника щастя» і надається консультативна робота що до теоретичних питань пов'язаних з виконуваними завданнями.

Для розвитку позитивного емоційного фону використовується така вправа як «Щасливі моменти дня», вона полягає в тому, що кожного дня у щоденник потрібно записувати мінімум 15 щасливих моментів дня. Надалі ми будемо описувати вправи що мають на меті допомогти розвинути саногенне мислення.

Вправи що були подані у щоденнику на першу неділю розвивальної програми:

1. «Минуле, сьогоднішня, майбутнє»

Мета: дослідження себе, своїх ресурсів в минулому сьогоднішні і майбутньому.

Сядьте зручніше, розслабтеся, закрийте очі згадайте себе в минулому. Хто вас оточує? ... Хто ви? ... До чого прагнете? ... Запам'ятайте свої відчуття і те, що ви побачили. Зафіксуйте свої відчуття. Побудьте в них до тих пір поки ви відчуєте, що готові повернутися, коли це станеться можете відкрити очі.

Ви побували в своєму минулому. Запишіть те що відчули. Хто вас оточував? Як вони діяли на вас? Хто були ви? До чого ви прагнули? Як ви досягали своєї мети?

Сядьте і розслабтеся, відчуєте своє тіло, положення рук, ніг, голови, чи зручно вашим м'язам. Тепер ви знаходитесь в своєму теперішньому. Як вам тут? Хто тепер вас оточує? Хто ви? До чого прагнете? Що змінилося в порівнянні з минулим? Що залишилося як і раніше? Зафіксуйте в собі те, що ви відчули. Запам'ятайте свої відчуття і те, що

ви побачили. Зафіксуйте свої відчуття. Побудьте в них до тих пір поки ви відчуєте, що готові повернутися, коли це станеться можете відкрити очі.

Ви в своєму теперішньому. Хто вас оточував? Як вони діяли на вас? Хто були ви? До чого ви прагнули? Як ви досягали своєї мети?

А зараз перемістимося в майбутнє: а хто тут вас оточує, може бути з'явився хтось новий, може хтось зник? Хто ви тепер? До чого ви прагнете? Чим займаєтеся? Запам'ятайте свої відчуття, і ті картинки що ви побачили. Постарайтеся запам'ятати їх. Зараз ви можете подивитися на них, якщо ви відчуєте що готові повернутися відкривайте очі.

Ви побували в своєму майбутньому. Запишіть яким Ви побачили ваше майбутнє.

2.«Кімната відпочинку»

Мета: опанування техніки релаксації.

Абсолютно кожній людині необхідно власне місце для усамітнення і відпочинку. Це може бути як реальна кімната або куточок, так і уявна - всередині Вашої свідомості.

Підготуйте себе до того, що скоро у Вас з'явиться затишне місце в глибинах Вашої свідомості, воно буде схоже на печерах на океанському дні, які завжди нерухомі і недоторканні навіть за часів сильних бур на поверхні.

Це місце, створюване Вашими думками, здатне зняти будь-яку напругу, тривожні відчуття, стресові стани, а також відновлювати сили і швидше справлятися з щоденними проблемами.

Створіть свою невелику і затишну кімнатку. Уявіть, де будуть висіти надихаючі Вас картини, в якому кольорі будуть стіни. Обладнайте приміщення відповідно до своїх вимог. Усюди чистота і впорядкованість, все на своїх місцях. Головне, що тут панує затишна і спокійна атмосфера, умиротворення, краса ... Не збудьте за Ваше улюблене крісло або комфортний диванчик - це може бути що завгодно.

Вигляньте за вікно кімнатки: там дивовижний краєвид (вирішіте що це:

високі гори, морська гладь або бурхливий океан). Він захищає і відокремлює Вас від усіх неприємностей і мирської суєти.

Вишикуйте свою кімнатку з такою ж старанністю, з якою б Ви робили це в реальному житті. Приділяйте необхідний рівень уваги кожній дрібниці і деталі.

Тепер при найменшому виникненні дискомфорту, роздратування або нападу гніву віддаляється в своє комфортне притулок. Уявляйте всі деталі внутрішнього оздоблення, як Ви сидите, розслабляєтеся і про все забуваєте.

Тут Ви в цілковитій безпеці!

3.«+5»

Мета: розвиток позитивного мислення.

Необхідно зробити ревізію всіх негативних подій, що займають ваш розум. Для кожного негативної події потрібно знайти 5 вигод, 5 позитивних сторін конкретної проблеми, наприклад, вас звільнили з роботи (тху-тху).

Вигоди від сформованої ситуації:

з'явилася прекрасна можливість відпочити трохи;

робота все одно не приносила задоволення, тому з'явилася можливість знайти щось більш цікаве;

можна відіспатися;

відмінний шанс влаштуватися більш високооплачувану посаду і добитися успіху на новій роботі;

відсутність зарплати - чудовий привід навчитися більш раціонально вести особистий бюджет.

4. «Гімнастика Гермеса»

Мета: опанування техніки релаксації

Силові вправи гімнастики Гермеса побудовані на ритмічних переходах від граничної напруги до подальшого повного розслаблення всієї м'язової системи. Напруга-розслаблення здійснюється в ритмі дихання. Протягом 4 секунд робиться енергійний вдих, при затримці дихання напружуються всі м'язи тіла протягом 4 секунд. Потім на видиху повинно виникнути відчуття, як енергія розливається по всіх частинах тіла і при затримці дихання на видиху настає цілковите розслаблення. Ці вправи потрібно робити з перервою в 4 секунди після кожної фази, поступово доводячи до періоду 6 секунд на кожен фазу дихання. Вправа виконується протягом 5 хвилин.

Подолання страху в конфліктній ситуації

Мета: позбавитися страху у конфліктній ситуації.

Приділіть приблизно одну хвилину на те, щоб побачити, почути, відчути страх у конфліктній ситуації, його джерело на екрані перед вашим внутрішнім поглядом. Варіюючи умови, зауважте, в якій ситуації цей страх зростає. Тепер запитайте себе, що ви можете зробити для того, щоб позбутися від цього страху. Знову ж вдавайтеся до логіки, відповідаючи на це питання. Нехай відповідь якимсь чином сам з'явиться для вас на екрані. Нарешті, закінчіть візуалізацію тим, що ваш страх стає меншим і зникає зовсім. Використовуйте з цією метою будь-які відповідні образи. Можна уявити себе стріляє в образ свого страху, які при цьому вибухає. Коли до вас прийде відчуття того, що страх розсіяний, повільно поверніться в нормальний стан.

Також з досліджуваними ведеться бесіда у формі зворотного зв'язку, щоб зрозуміти наскільки досліджувані вважають роботу ефективною.

Список використаних джерел

1. Комунікативна техніка "Вимкнення проєкції" [Електронний ресурс] // А. Я. Психологія (azps.ru): [web-сайт]. 1.11.2012. – Режим доступу: http://azps.ru/training/communication/priglushenie_proekcii.html (1.11.2012).

2. Хомуленко Т.Б. Психотехнології саморегіляції тілесного «Я» - Харків: «Дісв Плюс», 2017. 44 с.

Гавриленко Я. С.

*магістрантка спеціальності 053 Психологія
Національний університет «Запорізька політехніка»*

Шубертій Н. Г.

*ст. викладач кафедри соціальної роботи та психології
Національний університет «Запорізька політехніка»
Україна, м. Запоріжжя*

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОДІЇ У СИСТЕМІ «ПСИХОЛОГ-КЛІЄНТ»

У дослідженні взяли участь 22 психологи-консультанти (3 чоловіків і 19 жінок, вік від 26 до 53 років), що дотримуються різних напрямів в психологічному консультуванні, вони є психологами-консультантами психологічних і психотерапевтичних центрів м. Запоріжжя і працюють з дорослими клієнтами, сім'ями та дітьми.

Методики дослідження: методика суб'єктивного шкалювання, тест-опитувальник, розроблений Р. Плутчиком, спільно з Г. Келлерманом і Х.Р. Контом, шістнадцятифакторний особистісний опитувальник Р. Кеттелла, асоціативний метод дослідження проєктивної складової поля взаємодії психолога і клієнта, індивідуальна бесіда, спостереження. Розподіл психологів залежно від стажу роботи у в таблиці 1.

Таблиця 1

Розподіл психологів-консультантів залежно від стажу роботи

Стаж роботи	Кількість консультантів
Від 3 до 6 років	15
Від 6 до 9 років	16
Від 9 років і вище	12

Ознаками взаємодії у системі «психолог-клієнт» може бути проекція з боку психолога, наявність механізмів психологічного захисту у професійному спілкуванні з клієнтом і наявність так названих важких клієнтів, з якими доводиться працювати. Саме ці аспекти як показники особливостей взаємодії «психолог-клієнт» ми досліджували.

Тому ми досліджували, як проявляється проекція психолога і психологічні захисти у його взаємодії з клієнтом. Задоволення потреб може відбуватися через механізм проекції, в результаті дії якого консультант бачить «свою проблему» в клієнті і намагається допомогти йому з нею справитися.

Дія механізму проекції з боку консультанта вносить додатковий зміст до поля взаємодії з клієнтом і визначає одну зі складових цього поля.

Гіпотетичним конструктом, який ми використовуємо при вивченні змісту проективної складової взаємодії в діаді «консультант-клієнт», є проекція.

Сприйняття партнера по взаємодії включає оцінку ступеня вираженості особових рис. Образ клієнта в свідомості консультанта може категоризуватися через набір особових рис, ступінь вираженості яких психолог може оцінити по 10-бальній системі.

Це твердження було покладене нами в основу розробки методики суб'єктивного шкалювання для виявлення проективної складової.

Під спотворенням сприйняття партнера по взаємодії ми розуміємо залежність сприйняття іншого від самосприйняття, тобто само сприйняття психолога може робити вплив на сприйняття психологом клієнта.

Складена методика, що включає 178 рис особистості, в якій випробовуваного просили оцінити ступінь вираженості цих якостей у власній особистості, особистості важкого (образ клієнта типу А - клієнт, що проявляє опір у взаємодії, робота з яким скрутна для психолога, неприємна і дає відчуття невпевненості в своїх силах (дискомфортна, заходить в безвихідь) і клієнта типу Б (образ клієнта типу Б - клієнт, який викликає у консультанта симпатію, взаємодія з яким приносить задоволення, має позитивні результати, і контакт з яким для психолога комфортний) за шкалою від 0 до 10.

На основі описаних Бургонською С.В. [1, 2] моделей відносин була розроблена проективна методика дослідження образу поля взаємодії психолога і клієнта, що містить наступну інструкцію: «Зобразіть, будь ласка, поле Вашої взаємодії».

З клієнтом, який проявляє опір у взаємодії, спілкування з яким скрутно для Вас, неприємно (дає відчуття невпевненості в своїх силах),

дискомфортно, заходить в безвихідь).

Стать клієнта: Вік клієнта:

Тривалість Вашої взаємодії з ним (кількість зустрічей/загальна тривалість) зустрічей / років (міс.)

З клієнтом, який викликає у Вас симпатію, взаємодія з яким приносить задоволення, має позитивні результати, і контакт з яким для Вас комфортний.

Стать клієнта: Вік клієнта:

Тривалість Вашої взаємодії з ним (кількість зустрічей/ загальна тривалість) зустрічей/років (міс.). Відзначте, будь ласка, в полі взаємодії з цією людиною межу Вашого контакту з ним. Вона може бути розташована і усередині простору одного з суб'єктів. Для зображення межі Ви можете використовувати різні лінії (пунктирну, суцільну, хвилясту, зигзагоподібну і тому подібне), а також міняти товщину лінії». Крім того, ми використовували асоціативний метод дослідження проективної складової поля взаємодії психолога і клієнта.

Отже, процедура дослідження полягала в наступному:

Для формулювання гіпотез дослідження спочатку здійснювалося спостереження за індивідуальною роботою психологів з клієнтом і аналіз стенограм консультативних сесій і сесій групової супервізії.

Дослідження проводилося в індивідуальному режимі. Кожному психологові пропонувався набір вищеописаних методик. За наслідками методик проводилася індивідуальна бесіда з кожним з психологів.

Обробка даних дала наступні результати. Ці результати підтверджують широко поширене серед психологів уявлення про те, що психолог має у меншій мірі, чим інші люди застосовувати такі захисні механізми, як заміщення і витіснення, оскільки постійно повинен знаходитися в позиції рефлексії по відношенню до процесів, що відбуваються у власній особистості й особистості клієнта. Дія захисних механізмів може приводити до заперечення консультантом деяких аспектів власної особистості і, як наслідок, проекції їх на клієнта.

Далі ми проаналізували показники високої вираженості механізмів психологічного захисту у консультантів вибірки. У психологів-консультантів найбільшу вираженість мають такі механізми психологічного захисту, як раціоналізація і проекція. Переважання даних механізмів в захисній структурі особи консультанта може приводити до включення цих механізмів в періоди утрудненої консультативної взаємодії.

За результатами опитувальника Плутчика консультанти розділилися на дві підгрупи: до першої підгрупи увійшли консультанти, що мають за опитувальником Плутчика (механізм психологічного захисту -

проекція) показники вище 50% (18 чоловік), а до другої - нижче 50% (13 чоловік).

Консультанти, більш схильні до проекції більшою мірою схильні використовувати і інші механізми психологічного захисту. Виняток становить захисний механізм витіснення. Згідно теорії Р. Плутчика, механізми психологічного захисту - це похідні емоцій, оскільки кожен з основних захистів онтогенетично розвивався для заборони однієї з базисних емоцій.

Зокрема, проекція розвивалася для того, що пов'язувалося з виразом недовір'я або неприйняття, для заборони відчуття неприйняття себе і оточуючих як результату емоційного відкидання з їх боку.

Якісний аналіз описів психологами поля взаємодії з важким клієнтом показав, що клієнт, що сприймається як важкий, не дає достатнього для психолога емоційного відгуку на інтервенції останнього або дає неконгруентний відгук, що може асоціативно нагадувати емоційне відкидання з боку оточення в минулому досвіді психолога і тим самим запускати механізм проекції.

Прикладами висловів консультанта при описі поля взаємодії з клієнтом типу А можуть бути наступні: «він мене взагалі не чує», «він сам з собою», «Я - відзеркалення, тінь його захистів», «його небажання звертати увагу на те, що відбувається», «я отримую емоційну відповідь від клієнта, але по моєму сприйняттю він зовсім неадекватний тій інформації, яку я даю», «я бачу безглуздя стимулювання цієї людини на контакт, і у мене вибудовується захист», «клієнт охоплений своїми переживаннями, залишається зануреним в них, не впускає мене в свій внутрішній світ».

Для з'ясування того, як психолог-консультант схильний представляти себе, ми використовували перше питання методики суб'єктивного шкалювання.

Аналіз середніх показників оцінки психологом-консультантом себе дає наступні результати.

Психологи-консультанти вибірки, що взяла участь в дослідженні, в середньому високо (з середнім ступенем варіативності) оцінюють в собі наступні риси особи: жалісливість, доброта, чесність, самостійність, правдивість, справедливість, відчуття власної гідності, розсудливість, індивідуальність, подяка, порядність, відповідальність, вірність, вдумливість, справедливість, доброзичливість, теплота, надійність, доброзичливість, чутливість, чуйність, жалісливість, шанобливість, вихованість, інтелектуальність.

Неважко відмітити, що традиційно ці риси особи атрибууються професійному консультантові, вони є професійно важливими якостями.

Бажання відповідати образу професіонала може приводити до заперечення протилежного полюсу даних рис психологом-консультантом і, відповідно, проекції їх на клієнта.

Далі ми визначали зв'язок показників за чинниками Кеттелла і шкалами Плутчика від стажем роботи психолога з метою визначення подальшого напрямку інтерпретації результатів дослідження.

Важливо відзначити, що із збільшенням стажу роботи консультанта зменшується схильність до самоконтролю і заперечення у професійній взаємодії.

Досвід роботи дозволяє психологу ставати менш залежним від бажання відповідати образу професіонала, що дозволяє йому в консультативній роботі більше орієнтуватися на клієнта і на процес, а не на самого себе.

Крім того, вищезгадані особистісні особливості дозволяють досвідченому психологу бути менш залежним від думки інших, більше орієнтуватися на власний ресурс в роботі, бути менш ригідним, більш варіативним в пошуку шляхів виходу з важких ситуацій в роботі, що неминуче може супроводжуватися внутрішніми конфліктами і непостійністю.

Чим менше стаж роботи, тим більше конкретно мислить консультант, тим більше він консервативний, більш схильний сумніватися в нових ідеях, заперечує необхідність змін, обережніший і схильний до компромісів, свідоміший, більше контролює себе, більш дисциплінований, точний у виконанні соціальних вимог, більш піклується про репутацію, більш наступний «Я-образу» сильніше контролює свої емоції і поведінку, більш схильний до підлеглості, більш залежний і пасивний, більш потребує підтримки і орієнтує свою поведінку у напрямі людей, які підтримку подають, більш схильний до заперечення, відповідальніший, ґрунтовніший, наполегливіший в досягненні мети, більш виражена сила «Супер-его», більш соціально нормований, довірливіший, щиріший, відкритий, м'якосердий, спокійний, що більш розуміє і поблажливий, менш підозрілий і заздрісний, більш піклується про інших і менш прагне до конкуренції, йому легко працювати в групі.

Одним словом, психолог з невисоким стажем роботи буде більш прагнути відповідати образу професіонала і орієнтується на думку колег.

Психолог з невеликим досвідом менш орієнтований в роботі на внутрішній мотив і мотив самоповаги, а більш - на мотив змагальний.

Проведений нами аналіз показав, що особистісні особливості психолога-консультанта вносять внесок до проєктивного механізму захисної структури особи консультанта.

Отже, психологи у взаємодії з клієнтами схильні при сприйнятті себе більше орієнтуватися на ті риси особистості, які традиційно атрибууються (приписуються) професійному консультантові клієнтами. Із збільшенням стажу роботи зменшується схильність до жорсткого самоконтролю і заперечення. У проєктний механізм захисної структури особи вносить істотний внесок схильність до самоконтролю. Крім того, схильність до проєкції значущо корелює з самоконтролем і сильною волею. Серед консультантів, менш схильних до проєкції, значно більше психологів з великим досвідом роботи.

У консультантів, більш схильних до проєкції, наголошується низький ступінь диференційованої структури особових якостей. Однією з якостей особи, структуротворним, що є, в плані синтезу решти всіх якостей, є схильність до самоконтролю.

На основі отриманих результатів можна зробити висновок про те, що схильність до самоконтролю сприяє збільшенню схильності до проєкції у консультантів і приводить до того, що консультант, намагаючись відповідати образу професіонала, високо оцінює в собі відповідні риси особистості.

Список використаних джерел

1. Бургонская С.В. Личностные особенности психотерапевта и клиента в контексте формирования психотерапевтических отношений // Актуальные проблемы психологии. Том 11: Психология личности. Психологическая помощь личности : сб. научн. трудов Института психологии им. Г.С. Костюка АПН Украины / под ред. С.Д.Максименка. К. : Ин-т. психологии им. Г.С.Костюка АПН Украины, 2014. Ч.1. С. 132–141.
2. Бургонська С.В. Директивність психотерапевта як чинник формування до нього довіри клієнта // Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки. №1 (22). 2014. С. 90–97.

Герасько А. І.

студентка другого курсу спеціальності «Психологія», група П-2

КЗВО «Хортицька національна

навчально-реабілітаційна академія» ЗОР

Панов М. С.

кандидат психологічних наук, доцент,

доцент кафедри спеціальної педагогіки та спеціальної психології

КЗВО «Хортицька національна

навчально-реабілітаційна академія» ЗОР

Україна, м. Запоріжжя

ПСИХОКОРЕКЦІЯ НАСЛІДКІВ ПСИХОТРАВМУЮЧИХ ПЕРЕЖИВАНЬ СТУДЕНТІВ-ПСИХОЛОГІВ

Роботою з подоланням наслідків психотравмуючих переживань були

охоплені двадцять п'ять студентів-психологів Національного університету «Запорізька політехніка». Респонденти були обрані за результатами діагностичного дослідження і власною згодою.

Корекційна робота тривала в період з березня 2019 року по березень 2020 року.

Кожне заняття проводилось в стандартній формі за структурою корекційного заняття і включає в себе:

- Організаційний момент (ритуал вітання, вправи на розігрів);
- Основну частину (психокорекційні вправи);
- Підведення підсумків (емоційне реагування – осмислення), рефлексія.

Корекційна програма

Корекція наслідків психотравмуючих переживань студентів-психологів.

Мета психокорекційної програми: подолання наслідків психотравмуючих переживань.

Завдання психокорекційної роботи:

Діагностика психотравмуючих переживань.

Зняття психоемоційного напруження.

Діагностування адаптаційних ресурсів особистості і ступеня впливу стресової ситуації на емоційний стан;

Активізація ресурсів психіки, формування відчуття захищеності;

Корекція установок, що перешкоджають усвідомленню наявності проблеми.

Корекція симптомів ПТСР;

Створення внутрішнього, «хорошого» неперсоніфікованого об'єкта, як ресурсу відновлення особистості після травми;

З'єднання тіла і емоцій, робота над з'єднанням «Я - поганого» і «Я хорошого», «Я» і травматичної події;

Надання рекомендацій близькому оточенню по емоційному стану особистості в процесі корекційної роботи.

Форма психокорекційних занять: тренінгова, групова, індивідуальна.

Організаційні особливості психокорекційної програми: програма реалізується протягом 3 місяців при 1 занятті на 1 тиждень в групі і регулярних вправах вдома.

Методичні засоби: Загальна кількість зустрічей: 10.

Час психокорекційного заняття: 2 години. Кількість учасників: 3-6.

Пояснювальна записка:

Особистість, як об'єкт життєвого процесу піддається впливу різних подій життя як позитивних, так і негативних. Не виключені і такі, як травматичні події або ситуації, після яких особистісні психологічні

ресурси людини вичерпуються і йому необхідна допомога.

Травматичні події, що володіють потужним негативним наслідком, такі як: втрата значимого дорослого, екстремальні ситуації, загроза життю для самого себе і значимого близького, втрата улюбленої тварини, психологічні і фізичні травми і ін. психогенні ситуації, які викликають травматичний стрес. Психологічні наслідки травматичних подій виражаються в появі психотравмуючих переживань, або посттравматичному стресовому розладі, що виникає як затяжна або відстрочена реакція на ситуації, пов'язана з серйозною загрозою життю і психічному і фізичному здоров'ю.

У сучасній психологічній літературі наслідки впливу травматичного фактору діагностуються та класифікуються за допомогою поняття посттравматичний стресовий розлад, або ПТСР. Ця діагностична категорія для визначення симптомів травми, яка зараз користується загальною популярністю серед психологів, вперше з'явилася у 1980 році у Посібнику з діагностики і статистики психічних розладів ДСМ III.

Структурно ПТСР найчастіше поділяють на три частини:

- нав'язливе повторення (intrusive Re-experiencing),
- уникнення (Avoidance),
- збудження (Hiperarousal) і емоційна нечутливість (emotional numbing).

Типові симптоми нав'язливого повторення включають нав'язливі думки, мрії або нічні кошмари, епізоди повернення до минулого, розлади, спровоковані спогадами. У таких випадках пережите насильство постає як таке, що трапляється знову і знову.

Симптоми уникнення включають дисоціацію, амнезію, відчуття відчуження і оціпеніння і брак здатності виражати емоції. В такому разі, особа свідомо чи несвідомо уникає всього, що може нагадати про травму.

До діагнозу ПТСР зараз включають як нав'язливі спогади, так і більш специфічні феномени, такі як амнезію, витіснення і та дисоціативні розлади.

Суб'єкти, які мають у своєму досвіді травматичні переживання, також відчувають симптоми збудження, такі як труднощі із сном, проблеми із концентрацією, схильність до раптових проявів гніву і фізіологічні симптоми посиленого збудження, зокрема посилене серцебиття, пітливість тощо.

Травма не може пройти безслідно, проте може не мати травматичного ефекту на поведінку та психіку людини.

Раз переживши травму люди стають більш чутливими до зовнішніх

стимулів, які нагадують їм про травматичні події, та при повторенні умов травми, мають більше навичок і готовності протистояти негативним зовнішнім умовам.

Етапи програми

Діагностичний етап

Метод діагностики психологічної проблеми : спостереження, бесіда.

Методи:

- «Шкала дисоціації»;
- Психомалюнок «Травматичний спогад раннього дитинства»;
- PCL – шкала самооцінки наявності ПТСР;

Корекційний етап.

Психокорекційна робота (Див. Таблиця 3.1). Етап оцінки ефективності корекційного впливу Повторна діагностика:

- «Шкала дисоціації»;
- PCL – шкала самооцінки наявності ПТСР.

Прогностичний етап.

Показники рівня дисоціації після проведення корекційної роботи менші, ніж до проведення психокорекційних заходів.

Таким чином, математична обробка результатів показала достовірне переважання інтенсивності зрушень в бік зниження рівня дисоціації, як критерію ПТСР в бік їх зменшення, тобто показники рівня дисоціації студентів-психологів після проведення психокорекційної програми знизилися.

Вже в процесі корекційної роботи і після її завершення були відчутні позитивні зміни у відношенні до травматичної події.

Гридасова Я. М.

*студентка 4 курсу спеціальності 053 Психологія
Кременчуцький національний університет
імені Михайла Остроградського*

Білоус Р. М.

*кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології, педагогіки та філософії
Кременчуцький національний університет
імені Михайла Остроградського
Україна, м. Кременчук*

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ЕМОЦІЙНОСТІ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ

Постановка проблеми. Напруженість емоційного простору країни у складний період соціально-економічних змін зумовлює поглиблене

вивчення когнітивних процесів, індивідуальних властивостей особистості із з'ясуванням подальшого їх впливу на діяльність, адже емоції супроводжують людину при будь-якому прояві її поведінкової активності. Емоційна сфера людини являє собою широкий спектр переживань і почуттів; саме в емоційних процесах своєрідно відображаються умови та завдання діяльності молоді, виявляється її ставлення до них, до процесу пізнання загалом і сприйняття оточуючого у цілому. Емоції молодшої людини збагачують її внутрішній світ, спонукають до волевиявлення та подолання труднощів, що й актуалізує мету даного дослідження у контексті аналізу проблеми емоційності у молодому віці.

Викладення основного матеріалу. Вивченням емоційності особистості займалися: П. Анохін, І. Додонов, Р. Вудворд, М. Ільїн, Л. Куліков, М. Ланге, П. Фресс, П. Якобс, П. Симонов, Дж. Уотсон, Е. Фромм та ін. Емоційно-особистісні властивості протягом життя активно розвиваються й ускладнюються при значній перебудові емоційно-вольової сфери у молодому віці, що пробуджує виявлення самостійності, рішучості, критичності, підвищеної емоційної збудливості (неврівноваженість, різка зміна настрою, тривожність). Проте поступово у процесі дорослішання спостерігається покращення загального емоційного стану, тісно пов'язане з індивідуально-особистісними властивостями, зі самосвідомістю та самооцінкою у молодому віці, що детермінується посиленням особистісного контролю, самоврядування, новою стадією розвитку інтелекту, відкриттям свого внутрішнього світу; зростає вольова регуляція, розвивається внутрішній локус контролю, виявляється прагнення до самоствердження. Одна з найважливіших психологічних емоційних характеристик – самоповага (прийняття, схвалення або неприйняття себе, невдоволення собою) при помітному розходженні у студентські роки «Ідеального Я» («Бажаного Я») і «Реального Я» («Соціального Я»). Кількість чинників емоційної збудливості зростає, що урізноманітнює способи вираження власне емоцій, збільшення тривалості емоційних реакцій. При цьому відзначається ускладнення механізмів психологічного захисту і форм поведінки особистості в конфліктних ситуаціях, що є способом адаптації до мінливих умов сьогодення. Це зростання соціальної відповідальності, необхідність слідувати соціальним нормам, збільшення потреб на фоні нестачі можливостей їх задоволення, зміна пріоритетів у мотиваційній сфері.

Емоційні особливості є однією з важливих характеристик особистості студентів. Найбільш досліджені з них – окремі прояви негативної емоційності, переважно у зв'язку з типовими для психології

вищої школи проблематики. Тісний зв'язок емоцій з процесом психічного розвитку обумовлює розгляд емоційності як показника формування особистості. Структура емоційних переживань студентів, впливаючих на формування їх особистості, перебудова поглядів і ставлення до дійсності складна, динамічна, залежна від зовнішніх явищ, діяльності людини та її індивідуально-типологічних властивостей [1].

До психологічних аспектів емоційних процесів студентів насамперед відносять: значну інтенсивність переживань (особливо інтелектуальних почуттів), їх розмаїття, достатню емоційну стійкість, перехід від одних форм до інших, прискорене формування вищих почуттів. Емоційна стійкість є умовою результативності діяльності в складних для студентів ситуаціях при особливій значущості почуття відповідальності за результати свого навчання тощо. Переживання певних емоцій впливає на формування особистості студента, на перебудову його поглядів, ставлення до дійсності [3]. Так, за даними Р. Кеттела, віковий пік тривожності припадає на період двадцяти років, у цей же час спостерігається і підвищена емоційна напруженість студентів. У дослідження Б. Додонова отримані дані щодо типологічних особливостей емоційності студентів: у дівчат переважають альтруїстичний, праксичний, естетичний та гностичний типи, а у юнаків – пугнічний, альтруїстичний та гностичний типи [4].

Для динаміки емоційності в студентський період характерним є зниження емоційної чутливості в предметній площині та підвищення в соціальній. П. Якобсон наголошує на особливій важливості юнацького періоду розвитку емоцій для всього онтогенезу, адже пережиті в юнацькому віці почуття створюють підґрунтя емоційних переживань, які мають значення для подальшого розвитку й росту. У вітчизняній психології прийнято розглядати розвиток емоційності в контексті процесу формування особистості. Так, у працях Л. Божович, Г. Бреслава, Л. Виготського простежуються певні взаємозв'язки між проявами особистісних новоутворень і особливостями емоційної сфери. Джерела емоційного розвитку вбачаються в розумінні суб'єктом діяльності, в якій він реалізує свої відносини зі світом і під впливом якої починає емоційно реагувати на події та явища, що відбуваються.

У процесі формування емоційної сфери студента одне з важливих місць посідає система відповідних умінь та навичок: навички емоційної саморегуляції; вміння передбачати можливі емоційні реакції в певних ситуаціях, керувати емоційними станами, швидко реагувати в емоціогенних ситуаціях; навички спостережливості, емпатії, перцепції тощо [2].

Лише до кінця юнацького віку молода людина починає реально опановувати психологічні захисні механізми, які не тільки дозволяють

зовні захищати себе від стороннього вторгнення, але і зміцнюють внутрішньо. Рефлексія допомагає передбачити можливу поведінку іншої людини та підготувати зустрічні дії, які дозволять зайняти таку внутрішню позицію, яка може захистити більше, ніж фізична сила.

Висновки. Отже, до психологічних аспектів емоційності молоді насамперед відносять: велику інтенсивність переживань (особливо інтелектуальних почуттів), їх розмаїття, достатню емоційну стійкість, перехід від одних до інших, прискорене формування вищих почуттів. Особливо яскраво емоції виявляються та відіграють важливу роль у діяльності студента в напружені її періоди (вступ до вузу, державні іспити тощо), коли вони можуть сприяти посиленню мотивів до досягнення мети та мобілізації зусиль. Перспективними напрямками подальших досліджень є з'ясування вікових і гендерних особливостей емоційності у молодому віці, розробка та впровадження тренінгової програми щодо її профілактики.

Список використаних джерел

1. Вікова психологія: навч. посібник. О.П. Сергєєнкова, О.А. Столярчук, О.П. Коханова, О.В. Пасека. Київ: Центр учбової літератури, 2012. 376 с.
2. Вікова психологія: навч. посібник. О.В. Скрипченко, Л.В. Долинська, З.В. Огороднійчук та ін. Київ: Просвіта, 2001. 416 с.
3. Ильин Е. П. Эмоции и чувства. Санкт-Петербург: Изд. дом «Питер», 2001. 782 с.
4. Лазуренко О.О. Аналіз передумов формування емоційної сфери та проявів емоційного потенціалу особистості студента в процесі професійної підготовки. Молодий вчений. 2014. № 5 (08). С. 127–131.

Данильченко М. В.

студент другого курсу спеціальності «Психологія», група П-2

*КЗВО «Хортицька національна
навчально-реабілітаційна академія» ЗОР*

Панов М. С.

*кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри спеціальної педагогіки та спеціальної психології*

*КЗВО «Хортицька національна
навчально-реабілітаційна академія» ЗОР*

Україна, м. Запоріжжя

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ПРОГРАМИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО ОРІЄНТОВАНИХ РОЛЕВИХ ПОЗИЦІЙ СТУДЕНТІВ-ПСИХОЛОГІВ

Період навчання у вузі це час формування компетентного фахівця, але цей етап у розвитку особистості, це час становлення цінностей

певних ролевих позицій і від того наскільки успішним, благополучним пройде цей етап становлення, може залежати весь життєвий шлях особистості.

Як показує практика, сучасний випускник школи, поступивши в вуз, часто виявляє безпорадність. Причина у тому, що у школі не приділяють достатньої уваги до розвитку когнітивної сфери. Саме із за цього, найчастіше, випускник школи не готовий визначитися з майбутньою професійною діяльністю, а також до роботи над розвитком своїх професійних якостей.

Напрямок професійної діяльності реалізується протягом всього навчання. Існують деякі чинники та мотиви навчальної діяльності студентів, які розкривають його бажання розширювати кругозір, ролевий репертуар для того, щоб краще підготуватися до професійної діяльності. Саме ці мотиви спонукають студентів успішно вчитися, для успішної самореалізації особистості. У процесі навчання, оволодіння майбутньою професією і, відповідно, наборі певних ролевих характеристик, виділяється декілька стадій, які проходять по-різному. На першому курсі - перш за все, це адаптація до умов навчання, певні сумніви, щодо правильності зробленого вибору. На третьому курсі розпочинається формування пріоритетів, побудова нових ролей пов'язаних з професійною діяльністю, наявність чи відсутність життєвих планів. На останніх курсах ставиться питання, що стосуються вибору професії та майбутнього місця праці.

Середній вік студента від 18 до 22 років. За цей проміжок часу йде активний розвитку моральних, естетичних почуттів, оволодіння різноманітних соціальних ролей дорослої людини: громадянських, міжособистісних, професійно-трудова та ін.

При вступі абітурієнта до вузу укріплюється віра у свої можливості, але уже на другому та третьому курсі часто виникає питання, щодо правильності вибору вузу, спеціальності та професії. На четвертому курсі постає питання професійного самовизначення, або йти по спеціальності чи шукати альтернативу. Як стверджує І. Солійчук, що 64% старшокурсників обирають майбутню професію яка майже повністю відповідає їхнім основним інтересам [3].

Формування студента для його майбутньої професійної сфери неможливо відокремити від його ролевих позицій в яких уже йде становлення особистості для певної професії. В роботі М. Белей показано, що основна маса людей проходять стандартні стадії розвитку які схожі за віковими періодами яким відповідають стадії професійного розвитку [1].

Тому, студентський вік характеризується становленням професійної

ідентичності, формуванням професійних умінь, та оновленням ролевих позицій. Тому формування особистості студента враховує розвиток його рефлексії, навчанням новим ролевим характеристикам для функціонування в соціумі, а також усвідомлення себе суб'єктом діяльності та соціально корисною людиною.

В. Сергієва зазначає, що уже практично повністю сформовані особистості йдуть до вищого навчального закладу, які протягом навчання закінчують перехід з дитинства в дорослий вік [2].

За цей період у них іде формування соціальних ролей: роль студента, практиканта, фахівця, психолога, лідера, професіонала свого діла, консультанта та ін.; Відбувається залучення основних механізмів, таких як: навіюваність і конформізм, професійно-рольова ідентифікація, намагання відтворити професійний досвід авторитетних викладачів, чи то стиль їх наукової діяльності чи манера поведінки, прийняття та засвоєння нових соціальних ролей, щоб добитися поставленої мети та рівня соціального статусу йде орієнтація на соціальні очікування викладачів і групи, постійне порівнювання себе з іншими.

Метою адаптаційного тренінгу є сприяння психологічної адаптації студентів до умов професійної діяльності. Ефективність забезпечується можливістю отримувати зворотній зв'язок, постійна підтримка від інших людей, все це називають груповим феноменом. У такій групі люди відчують себе важливими, довіряють один одному без проблем приймають інших.

Сьогодні не можна уявити собі практичної діяльності психолога, психотерапевта без різних видів групової роботи. Психологічний тренінг — це форма активного навчання, що дає змогу клієнту самому формувати навички й уміння в психологічних, соціальних, міжособистісних відносин, розібратися в собі, аналізувати ситуацію чи проблему зі своєї та партнера позиції.

Ефективність групового тренінгу залежить від багатьох факторів групових феноменів. Перш за все, це можливість отримати зворотній зв'язок та підтримку від тих в яких є така ж проблема і вони зараз, або колись переживали те, що переживає ця людина зараз, чи під час занять в групі. Тому в групі кожен допомагає друг другові, довіряють та підтримують один одного. Таким чином тренінг дає можливість ідентифікувати себе з іншими, цим самим спрощує самоаналіз і полегшує для людини саморозкриття.

Психологічний тренінг - це особлива форма групової роботи із різноманітними можливостями, також деякими обмеженнями, в якому розбираються певні проблеми. Особливість його полягає у тому, що учить займати різні ролеві позиції, і при цьому відбувається засвоєння

навичок певних ролей під час переживань, особистого досвіду поведінки. Змістом тренінгу є певна парадигма напрямку за яким слідує ведучий. І цих парадигм виділяють декілька :

тренінг який можна рахувати як певна форма дресури, при якій маніпуляціями та позитивним підкріпленням йде формування потрібних мотивів поведінки, а під час негативних підкріплень руйнуються непотрібні, чи ті які шкодять клієнту;

тренінг як певна форма тренування, в результаті чого відбувається напрацювання вмінь та формування нових навичок ефективної поведінки;

тренінг як форма активного навчання, в результаті розвитку деяких умінь і навичок відбувається передача психологічних знань;

тренінг як метод де створюються умови для саморозкриття і способу самостійного пошуку способів вирішення власних проблем.

В основу розробленої нами спеціальної тренінгової програми покладено вище зазначені теоретичні положення. В якості базових тренінгових методик були використані техніки і прийоми, що застосовуються в різних психологічних і психотерапевтичних школах – в гештальт-терапії, псих одрами, когнітивно-поведінкової та арт-терапії. Враховувалась власна психокорекційна цінність кожної вправи, незалежно від теоретичного контексту школи. Ці техніки використовувалися та інтерпретувалися в рамках описаного вище підходу до розуміння самостійності.

Мета тренінгу – розвиток професійної ідентичності у студентів-психологів та формування нових професійно орієнтованих ролевих позицій.

Завдання :

усвідомлення студентами-психологами внутрішніх смислів своєї професії, визначення своїх професійних можливостей;

створення у студентів образу успішного професійного майбутнього з актуалізацією своїх професійних ресурсів;

розвивати вміння планувати і досягати професійних цілей; - навчитися бачити свої реальні перспективи і можливості.

Кожне заняття проводиться в стандартній формі за структурою тренінгового заняття і включає в себе: організаційний момент (ритуал вітання, вправи на розминку), основна частина (настрій як підготовка до сприйняття нового матеріалу – введення нового змісту), відведення підсумків (емоційне від реагування-осмислення) і ритуал прощання.

Учасниками тренінгу були відібрані студенти-психологи першого та другого курсу магістратури, які за результатами попереднього діагностичного опитування набрали низькі бали за методиками по

виявленню ролевих характеристик професійної сфери та по діагностуванні професійної компетентності.

Список використаних джерел

1. Белей М.Д. Проблеми формування професійних смислів у сучасного студентства. Науковий вісник Львівського юридичного інституту. Серія «Психологія». 2015. № 2. С. 13-21.
2. Сергієва В. Проблеми виховання студентської молоді. Вища школа. 2016. Вип. 7-8. С. 75-80.
3. Солійчук І.І. Теоретико-методологічний аналіз проблеми готовності практичного психолога до професійної діяльності. Проблеми сучасної психології. Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету ім. І. Огієнка, Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України. 2013. Випуск 19. С. 657- 667.

Дичко Т. В.

*магістрантка спеціальності 053 Психологія
Національний університет «Запорізька політехніка»*

Бочелюк В. Й.

*доктор психологічних наук, професор,
професор кафедри соціальної роботи та психології
Національний університет «Запорізька політехніка»
Україна, м. Запоріжжя*

СУЧАСНИЙ СТАН ПІДГОТОВКИ РІЗНОПРОФІЛЬНИХ ФАХІВЦІВ ДО РОБОТИ У ЗАКЛАДАХ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ

Аналіз зарубіжного і вітчизняного досвіду засвідчує, що підготовка психолого-педагогічних кадрів завжди є рушійною силою у розвитку та впровадженні інклюзивної освіти. Соціологічне дослідження на основі методики визначення стану готовності освітян до реалізації інклюзивних новацій і пошук шляхів удосконалення системи освіти у цілому з метою адаптації її для потреб дітей з особливими потребами було проведено у державних закладах середньої освіти упродовж 2019–2020 років науковцями лабораторії проблем інклюзивної освіти Інституту спеціальної педагогіки НАПН України. Основу соціального опитування склали оригінальні анкети аналізу РІРД (розмаїття індивідуального розвитку та диференціації (англ. Diversity, Individual Development Differentiation surveys, DIDD)), розроблені й апробовані у 2006 р. канадськими фахівцями в галузі інклюзивної освіти. Ці анкети були первинним інструментом кількісної оцінки практичного досвіду психолого-педагогічних працівників з питань практичного впровадження ІО у масові освітні заклади.

У згаданому проєкті взяли участь чотири освітні заклади: ЗОШ № 30, ЗОШ № 31, ЗОШ № 58, ЗОШ № 59 (м. Запоріжжя). Опитуванням було охоплено учнів, батьків, учителів та адміністрацію закладів освіти. Загальна кількість респондентів, відповіді яких є цікавими для нашого дослідження, тобто учителів, складає 236 осіб.

Дані, отримані у ході такого педагогічного експерименту, засвідчують загальну тенденцію щодо зростання інтересу педагогів до проблем впровадження інклюзії у практику масових закладів освіти. Водночас було зафіксовано і негативні результати. У процесі опитування виявлено, що переважна більшість педагогічних кадрів недостатньо обізнана з інклюзивною освітою та проблемами її впровадження. Крім того, тлумачення окремих понять і розуміння інклюзивних підходів мають досить широкий спектр оцінок від повного розуміння і сприйняття до цілком негативного й упередженого ставлення до інклюзивних процесів.

Уваги заслуговують анкети, спрямовані на з'ясування шляхів підвищення кваліфікації учителів з практичних аспектів навчання дітей з особливими потребами разом з їхніми здоровими однолітками в системі освіти. Так, за даними опитування, питома вага педагогічних працівників бере участь у роботі практичних семінарів з проблем інклюзивної освіти без відриву від занять, але з'їздам учителів, педагогічним конференціям, індивідуальному навчанню належної уваги не приділяють. Результати соціального проєкту продемонстрували низький рівень готовності освітян до розв'язання проблем, пов'язаних з інклюзивною освітою. Така ситуація, на нашу думку, є наслідком багатьох об'єктивних чинників впливу, зокрема: відсутність реального досвіду інклюзії в країні, низький рівень інформаційно-просвітницької роботи серед педагогічних і адміністративних кадрів, відсутність системи якісної підготовки кадрів до роботи в умовах інклюзії на рівні закладів вищої і післядипломної освіти.

Означений експеримент був одним із перших в Україні, у ході якого було вивчено практичне значення впровадження інклюзії до масових закладів освіти. Оскільки соціальним опитуванням було охоплено тільки вчителів закладів середньої освіти, це не дозволило сформувати об'єктивну картину практичних аспектів запровадження інклюзії у дошкільній і початковій школі.

У ході анкетування було опитано 176 штатних психолого-педагогічних працівників. З метою спрощення обрахунків і внаслідок виявлення порівняно малої частки практичних психологів (10,2%) і соціальних педагогів (6,3%) результати їхніх анкет були об'єднані з результатами опитування вихователів і вчителів тих закладів освіти, у

яких вони працювали.

Основу нашого опитування склали адаптовані для кожного з типів респондентів запитання анкет РІРД. Для більшості анкетних запитань використано п'ятирівневу шкалу Лайкерта, де «1» – «повністю не погоджуюсь», «2» – «не погоджуюсь», «3» – «не можу відповісти», «4» – «погоджуюсь» і «5» – «повністю погоджуюсь». Відповіді, сформульовані у формі негативного твердження, кодувались у зворотному порядку, щоб не порушувати кількісний аналіз отриманих даних при оцінюванні інклюзії. Чим вищий отриманий бал, тим кращою була відповідь респондента, незалежно від того, як було сформульоване питання – у формі негативного чи позитивного твердження.

Щоб отримати дані різних вікових груп опитуваних (за педагогічним стажем) до анкети були введені відповідні питання. Вікові групи респондентів було диференційовано таким чином: до 35 років (до 15 років педагогічного стажу) – до цієї групи увійшли психолого-педагогічні кадри, які розпочали свою практичну діяльність разом із активізацією інклюзивних тенденцій в освіті України та початком запровадження їх у масові освітні заклади; понад 35 років (більше 15 років педагогічного стажу) – до цієї групи увійшли респонденти, які здобули освіту у радянських вишах або у закладах освіти України на етапі переходу її до демократичного розвитку («доінклюзивний» період). Загальна кількість респондентів зі стажем до 15 років становила 37,5% від загальної кількості опитаних. До даних, отриманих від кожної групи респондентів, застосовували факторний аналіз для виявлення основних складових (тематичних категорій) інклюзивної освіти. Залежно від специфіки груп респондентів питання анкет було дещо змінено, що зумовило незначні варіації у тематичних категоріях, визначених через факторний аналіз. Для інтерпретації отриманих даних нами були створено певні тематичні категорії. До ключових категорій, результати яких цікавили нас у першу чергу, відносимо ті, питання яких були спрямовані на визначення компетенції респондентів у галузі інклюзивної освіти та їхнього особистісного ставлення до інклюзивних тенденцій в сучасній освіті. Висвітлимо результати проведеного опитування більш детально.

Обізнаність у галузі інклюзивної освіти. Розробляючи питання цієї тематичної категорії, ми брали до уваги, що теоретична обізнаність сучасного освітянина про основні положення інклюзивної освіти є основою для формування власної професійної позиції. Питання ж були спрямовані на з'ясування рівня знань психолого-педагогічного персоналу в галузі інклюзивної освіти. Деякі питання були спрямовані на вивчення рівня обізнаності респондентів з ідеями і сутністю

інклюзивної освіти у цілому та із змістом окремих специфічних інклюзивних термінів і тверджень зокрема. Серед питань були й такі, за допомогою яких з'ясовували особисте ставлення респондентів до дітей з особливими потребами та процесу навчання їх в умовах закладів з інклюзивним навчанням.

Аналізуючи дані анкет цієї тематичної категорії, до негативних ми віднесли відповіді «повністю не погоджуюсь», «не погоджуюсь», «не можу відповісти». Віднесення останньої відповіді до негативних ми обґрунтовуємо тим, що педагог з міцними знаннями у певній галузі не повинен вагатися у визначеннях тих чи інших понять, термінів тощо.

Отже, дані опитування цієї категорії свідчать про те, що більше третини психолого-педагогічних кадрів (36,8%) не володіють міцними теоретичними знаннями щодо основних тенденцій, підходів, принципів інклюзивної освіти. 28,8% педагогів ЗДО не виявили достатніх знань з інклюзії, а серед учителів початкової школи цей показник становив 44,8% (табл. 1.)

Таблиця 1 Дані тематичної категорії «Обізнаність в галузі інклюзивної освіти» за групами респондентів,%

	Усі опитувані	Вихователі	Учителі
Повністю погоджуюсь	19,5	22,2	16,9
Погоджуюсь	43,7	49,0	38,3
Не можу відповісти	11,7	9,1	14,3
Не погоджуюсь	17,5	13,6	21,4
Повністю не погоджуюсь	7,6	6,1	9,1

Враховуючи той факт, що держава вже понад 15 років робить конкретні кроки щодо удосконалення нормативно-правової бази, наукового обґрунтування методик навчання дітей з особливими потребами, отримані результати дещо шокують. Аналіз цієї тематичної категорії за віковими групами засвідчує майже однаковий результат. Важливо, педагоги до 35 років продемонстрували кращі знання в галузі інклюзивної освіти (67,4%), що на 5,1% вище, ніж у групі понад 35 років.

Результати опитування продемонстрували, що переважна більшість респондентів (81,3%) визнає щорічне зростання кількості дітей з особливими потребами. Серед осіб, які підтримують таку думку майже третина (31,3%) належать до вікової групи «до 35 років».

Водночас 78% психолого-педагогічних фахівців зазначають, що володіють інформацією про інклюзивної освіти. Переважна більшість з них (53,1%) є працівниками ДНЗ. Аналіз цього питання за віковими ознаками респондентів показує, що 34,3% вихователів і 43,8% педагогів початкової школи засвідчили свою обізнаність у галузі інклюзивної освіти. Однак відповіді на питання, метою яких було визначення якості знань щодо особливостей навчання дітей з особливими потребами у масових освітніх закладах, про розуміння поняття «інклюзія» та її суперечностей в сучасній освіті, виявили великий відсоток суперечностей, що ставить під сумнів вищенаведені дані. Так, у близько третини осіб до 35 років (31%) й у чверті випадків їхніх старших колег було зафіксовано певну суперечність у трактуванні окремих інклюзивних понять і підходів.

Цікавими були результати опитування щодо вибору закладу освіти (спеціального чи інклюзивного) для досягнення максимальних результатів навчання дітей з особливими потребами. Так, переважна більшість опитаних (69,8%) (з них понад дві третини працівників початкової школи) зазначають, що у цьому питанні більш перспективними є заклади спеціальної освіти. Загальна кількість осіб до 35 років, які підтримують таку думку, становила 28,1%, а частка їхніх більш досвідчених колег склала 40,1%.

Заклади з інклюзивним навчанням обрали 65,6% (з них вихователі – 43% й учителі початкових класів – 58%). Аналіз цього питання за віковими ознаками засвідчив, що заклади з інклюзивним навчанням підтримало майже 28% респондентів до 35 років, частка їхніх старших колег становила 37,8%.

У результаті критичного аналізу відповідей на два взаємовиключні питання виявлено суперечності у 53,6% опитаних (з них до 35 років – 25%). Респонденти цієї групи висловилися за навчання дітей з особливими потребами і в закладах спеціальної освіти, і в закладах з інклюзивним навчанням.

Крім того, у 18,8% (6,3% віком до 35 років) відповідей було відзначено відповіді на користь закладів спеціальної освіти але повністю проти інклюзивних. Трактування таких відповідей не може бути обґрунтоване лише відсутністю знань про інклюзивної освіти. Такі результати свідчать про вкрай консервативну особистісну позицію педагогів щодо інклюзивних новацій.

Щодо оцінювання джерел отримання інформації з проблем інклюзії переважна більшість освітян і початкової школи обрали: доповіді/практичні семінари без відриву від занять – 46,8% і 31% відповідно; доповіді/практичні семінари під час педагогічних

конференцій – 45,4% і 30,7% відповідно; індивідуальне навчання (курси, публічні лекції тощо) – 49,4% і 25% відповідно; майстер-класи, педагогічні ради, методичні об'єднання, вебінари – 37,5% і 12,5% відповідно.

Важливим для нашого дослідження було запитання про необхідність підвищення компетентності у сфері інклюзивної освіти. Як показує опитування, перевагу навчанню у закладах вищої освіти для підвищення власної обізнаності з питань інклюзії обрали 83,3% усіх вихователів і 67,3% психолого-педагогічних працівників початкової школи. Вибір на користь інститутів післядипломної освіти, курсів підвищення кваліфікації і т. п. зробили 68% опитаних в закладах дошкільної освіти й 58,1% педагогів початкової школи. Дистанційне навчання обрали 38,9% і 15,4% освітян. 16,7% усіх опитаних фахівців визнали потребу у додатковій вищій освіті за спеціальністю «Спеціальна освіта». Близько 15% усіх педагогів вважають, що підвищення кваліфікації у галузі інклюзивної освіти їм взагалі не потрібне.

За результатами аналізу тематичної категорії «Обізнаність в галузі інклюзивної освіти», переважна більшість педагогів визнають наявність нагальної потреби у подальшій освіті в галузі інклюзії, що повинно привернути увагу і працівників відповідних департаментів МОНУ, і методистів обласних, районних і міських відділів освіти, і науковців вищих навчальних і дослідних інститутів.

Діброва А. А.

студентка другого курсу спеціальності «Психологія», група П-2

КЗВО «Хортицька національна

навчально-реабілітаційна академія» ЗОР

Панов М. С.

кандидат психологічних наук, доцент,

доцент кафедри спеціальної педагогіки та спеціальної психології

КЗВО «Хортицька національна

навчально-реабілітаційна академія» ЗОР

Україна, м. Запоріжжя

ОБГРУНТУВАННЯ КОРЕКЦІЙНОЇ ПРОГРАМИ ФОРМУВАННЯ АДАПТИВНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

Здійснена нами корекційна робота ґрунтувалась на отриманих результатах теоретичного аналізу та емпіричного дослідження, які дозволили дійти висновків про те, що високий рівень адаптивності є основою психологічного благополуччя і зумовлюється домінуванням позитивного самоставлення, позитивних взаємовідносин,

самоконтролю, внутрішнього локусу контролю, осмисленості світу, пластичністю мислення. Така психокорекція, на думку Т. С. Яценко потребує психозміни «усталених характеристик суб'єкта, стабілізованих у процесі життєдіяльності, та має на меті актуалізацію внутрішнього потенціалу «Я» суб'єкта. Результатом може бути поліпшення психічного благополуччя суб'єкта, і тим самим його психічного здоров'я, яке визначається як «фактор викривлення об'єктивної реальності: чим більше суб'єкт спотворює інформацію, сприймання іншого й самого себе, світу, тим більшою мірою виражений ступінь його психологічного неблагополуччя, нездоров'я» [3, с. 24-25].

Р. Фрейджер і Дж. Фейдимен [2], говорячи про психологічне благополуччя людини визначають його як сформовану особистісну зрілість, тобто результат особистісного зростання. У структурі особистості можна виділити три складові, зміст яких свідчить про її зрілість.

1. Пізнавальна складова, яка містить уявлення людини про себе про інших, про оточуючий світ. Зріла особистість відрізняється тим, що оцінює себе як активного суб'єкта життєдіяльності, який здійснює вільні вибори і несе за них відповідальність; сприймає інших людей як унікальних і рівноправних учасників процесу життєдіяльності; сприймає світ як постійно змінний, а тому завжди новий та цікавий простір для реалізації своїх можливостей, може критично сприймати інформацію, фільтрувати її, легко засвоює нову інформацію і завчасно її використовує, винаходить різні способи поведінки у відповідній ситуації (критичне, творче мислення).

2. Емоційна складова зрілої особистості включає: здатність довіряти своїм відчуттям і розглядати їх як основу для вибору поведінки, тобто упевненість у тому, що світ дійсно є таким, як його уявляє людина, і вона сама у змозі приймати і здійснювати правильні рішення; прийняття себе та інших людей, справжній інтерес до них; зацікавленість у сприйманні світу, насамперед його позитивних аспектів; здатність переживати сильні позитивні і негативні емоції, що відповідають реальній ситуації.

3. Поведінкова складова містить дії по відношенню до себе, до інших людей, до світу. У зрілої особистості дії спрямовані на самопізнання, саморозвиток, самореалізацію; по відношенню до інших людей поведінка ґрунтується на доброзичливості та повазі їхньої особистості; по відношенню до світу поведінка спрямована на примноження його ресурсів як можливостей для самореалізації та просування до власної особистісної зрілості. До неї ми додали смислову і соціальну складові, що виражаються у самоконтролі, самоцінності,

внутрішньому локусі контролю, вмінні будувати конструктивні взаємовідносини, вирішувати конфлікти.

Тому проведена нами корекційна робота передбачала роботу у таких напрямках: формування позитивного емоційного ставлення до себе, до оточуючих людей і до світу, розвиток пластичності, критичності, творчості мислення, формування самоконтролю, цілеспрямованості і осмисленості життя. Перший напрям більшою мірою був реалізований в процесі індивідуальної консультативної роботи, до якої було залучено досліджуваних груп середньої адаптації і низької адаптації (відповідно із середнім та низьким рівнями адаптації).

Індивідуально-консультативна робота була спрямована на розвиток рефлексії досліджуваними власних адаптивних властивостей та усвідомлення необхідності цілеспрямованого формування адаптивної поведінки; формування готовності до подолання труднощів при зіткненні з новими життєвими обставинами і вимогами; на забезпечення ефективного прийняття життєво важливих рішень; на розвиток умінь зав'язувати і підтримувати міжособистісні відносини; на створення психологічних передумов реалізації та підвищення потенціалу особистості; на розвиток здатності контролювати своє оточення і власні реакції, що провокуються оточенням; удосконалення конструктивних способів поведінки (для групи середньої адаптації).

Характер і кількість консультативної роботи з різними випробуваними визначалась станом розвитку їхніх адаптивних властивостей. Так, випробувані з низьким рівнем адаптації (група низької адаптації) потребували більших зусиль, як власних, так і консультанта, для з'ясування причин низької адаптивності, і підвищення її рівня. Причому урахування нами діагностованих адаптивних властивостей, базових переконань та метакогнітивних параметрів дало змогу знайти індивідуальний підхід до кожного досліджуваного.

Для досліджуваних групи низької адаптації було проведено групову роботу, спрямовану на підвищення рівня адаптивності. Ґрунтуючись на наведених вище положеннях, для групової корекційної роботи ми обрали форму тренінгу особистісного зростання.

Як зазначає Д. М. Рамендик [1], тренінг особистісного зростання спрямований на усвідомлення та подолання людиною своїх психологічних проблем, що заважають розв'язанню життєвих і професійних завдань.

Кожен учасник тренінгу за допомогою інших учасників та тренера може зрозуміти свої достоїнства, сильні сторони, краще зрозуміти, як його сприймають інші люди, навчитися будувати конструктивні

взаємовідносини, знаходити способи вирішення своїх проблем і виробити більш адаптивні способи поведінки і відношення. Це дозволяє виявити та у подальшому більш ефективно застосовувати свої позитивні якості, сформувати більш реальну оцінку здібностей, побачити власні помилки та недоліки, сформувати конструктивні способи більш адаптивної поведінки.

Мета тренінгу: формування більш адаптивної поведінки на основі усвідомлення й удосконалення власних можливостей та розвитку особистісної зрілості.

Завдання тренінгу:

1. Створити умови для формування прагнення до самопізнання, занурення в свій внутрішній світ та орієнтації в ньому.

2. Розширення знання учасників про свої індивідуальні особливості, створення умов для розвитку здатності їх схвалення.

3. Формування в учасників тренінгу умінь управляти проявом та адекватною реалізацією своїх індивідуальних адаптивних властивостей.

4. Забезпечити умови для встановлення позитивної взаємодії учасників групи.

Тривалість тренінгу: 14 годин.

Режим проведення тренінгу: 7 занять по 2 години.

Місце проведення: спеціально обладнане приміщення для проведення групової тренінгової роботи.

Форма проведення: групові заняття, яким передували етап психологічної діагностики (за програмою експериментального дослідження), індивідуальні консультації з кожним учасником. Кожне заняття складається з трьох взаємопов'язаних блоків: вступна частина (розминка), основна частина (робоча), завершення (підсумкова).

Вступна частина заняття включає питання про стан учасників та одну – вправу розминку. На початку кожного заняття психологи важливо відчувати групу, визначити актуальний стан учасників, щоб скоректувати план роботи на день. У цьому можуть допомогти питання до учасників: «Як ви себе відчуваєте?»; «Що нового трапилося за цей час?»; «Що запам'яталося з попереднього заняття?» та ін.

На першому занятті вступна частина була більш розширена, оскільки необхідно було пояснити правила, приділити увагу мотивації учасників і розповісти, в чому полягатиме робота. Перше заняття групи має вирішальне значення для вироблення групових норм, мотивування і включення учасників в роботу, а також визначення подальшого напрямку роботи. Успіх тренінгу у великій мірі визначається дотриманням специфічних принципів роботи групи. Для нашого тренінгу, враховуючи його завдання та специфіку групи учасників,

найголовнішими та суттєвими є наступні:

- принцип активності учасників: члени групи постійно залучаються до різних дій – ігри, дискусії, вправи, – а також цілеспрямовано спостерігають і аналізують дії інших учасників;

- принцип дослідницької позиції учасників: учасники самі вирішують виникаючі проблеми, а тренер лише спонукає їх до пошуку відповідей на виникаючі питання;

- принцип об'єктивної поведінки: поведінка учасників групи переводиться з імпульсивного суб'єктивного рівня на об'єктивний; при цьому засобом об'єктивності є зворотний зв'язок, який подається за допомогою інших учасників групи через повідомлення ними свого ставлення до того, що відбувається;

- принцип партнерського спілкування: взаємодія в групі будується з урахуванням інтересів усіх учасників, визнання цінності особистості кожного з них, рівності їхніх позицій, а також співучасті, співпереживання, ухвалення один одного (не дозволяється завдавати ударів «нижче за пояс», заганяти людину «в кут» і тому подібне);

- принцип «тут і тепер»: члени групи фокусують свою увагу на актуальних діях і переживаннях і не апелюють до минулого досвіду;

- принцип конфіденційності: «психологічна закритість» групи зменшує ризик психічних травм учасників.

Організація занять: кожна зустріч розпочинається повторення правил групової взаємодії, вправами, які дозволяють учасникам тренінгу ближче познайомитись один з одним, краще пізнати себе самого, приймаються та повторюються правила роботи групи.

Засобом вирішення завдань тренінгу служать вправи, рольові ігри, психогімнастика. Саме ці прийоми дозволяють реалізувати завдання тренінгу особистісного зростання. В процесі такої активної роботи отримується цілий ряд комунікативних навичок.

У рольовій грі упор вже робиться на міжособову взаємодію. Висока навчальна та розвиваюча цінність рольової гри полягає в тому, що в ній учасники «програють» ролі і ситуації, значущі для них в реальному житті. При цьому ігровий характер ситуації звільняє гравців від відповідальності за їхні наслідки, що розширює межі пошуку способів поведінки, дає простір для творчості. Наступний за грою ретельний психологічний аналіз, здійснюваний групою спільно з тренером, підсилює навчальний ефект. Нові способи дій, придбані в рольовій грі і скорековані групою, стають надбанням особистості та з успіхом переносяться в реальне життя.

Психогімнастика включає різноманітні вправи, спрямовані на формування комфортної групової атмосфери, зміну стану учасників

групи, а також на тренування різних комунікативних властивостей, в першу чергу на підвищення чутливості в сприйнятті навколишнього світу.

Мета кожного заняття підпорядкована загальній цілі тренінгу та являла собою послідовну її реалізацію:

Заняття 1. «Знайомство». Мета заняття – знайомство і встановлення первинного психологічного контакту тренера і групи, зняття психологічної напруги, створення атмосфери довіри, об'єднання групи, постановка цілей і завдань тренінгу.

Заняття 2. «Сильні сторони мого Я». Мета заняття – підвищення самооцінки учасників, усвідомлення своєї неповторності, визначення сильних сторін і достоїнств.

Заняття 3. «Я, мої емоції і взаємовідносини». Мета заняття – виявлення та диференціація емоційних реакцій, проявів, визначення бажань та потреб особистості, набуття навичок прийняття усіх своїх емоцій і почуттів, вдосконалення практичних навичок ефективної комунікації.

Заняття 4. «Адаптивне мислення». Мета заняття – розвиток творчого мислення, критичного мислення, його оригінальності і швидкості, пошук нестандартних способів вирішення ситуації, вироблення альтернативних способів дії.

Заняття 5. «Мої можливості». Мета заняття – створення умов, що сприяють усвідомленню учасниками тренінгу своєї життєвої перспективи, життєвих цілей, шляхів і способів їх досягнення, усвідомлення бажань особистості, актуалізація та усвідомлення зовнішніх і внутрішніх ресурсів.

Заняття 6. «Я приймаю себе». Мета заняття – виявлення факторів, що призводять до психологічного дискомфорту, вироблення навичок самоконтролю, прийняття особистістю себе,

Заняття 7. «Підсумки». Мета заняття – підведення підсумків, закріплення досягнутих результатів, завершення групової роботи, вихід з контакту.

Таким чином, ми вважаємо що представлена програма корекційної роботи буде мати ефективний вплив на формування більш адаптивної поведінки особистості.

Список використаних джерел

1. Рамендик Д. М. Тренінг личностного роста : учебное пособие. Москва ФОРУМ: ИНФРА-М, 2017. 176 с.
2. Фрейдджер Р. Теории личности и личностный рост. Санкт-Петербург: Прайм-Еврознак, 2014. 640 с.
3. Яценко Т. С. Основи глибинної психокорекції: феноменологія,

теорія і практика : навч. посіб. Київ: Вища школа, 2006. 382 с.

Жаболенко А. А.
магістрантка спеціальності 053 Психологія
Національний університет «Запорізька політехніка»
Шубертій Н. Г.
ст. викладач кафедри соціальної роботи та психології
Національний університет «Запорізька політехніка»
Україна, м. Запоріжжя

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СФОРМОВАНOSTІ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ СУЧАСНОГО СТУДЕНТСТВА

Формування екологічної культури студентів не має достатнього наукового обґрунтування, а в практиці їх екологічної підготовки відсутня система поєднання екологічної освіти, екологічного виховання та еколого-практичної діяльності, яка пов'язана з майбутньою професією. Це пов'язано з тим, що переконаність педагогічних працівників в екологізації навчально-виховного процесу є низькою, що детермінує недостатню екологічну вихованість випускників вузів [1].

Для перевірки сформованості рівня екологічної культури студентів ЗВО проведено експеримент. В експерименті брало участь 60 студентів (30 – контрольна група та 30 – експериментальна).

Пропаганда екологічної культури ведеться поки що незадовільно. При розгляді питання: як же молодь розуміє сутність екологічної культури? – ми отримали наступні результати. Питання в анкеті було сформульовано таким чином: «Зараз багато пишуть про важливість формування у кожної людини екологічної культури. З яким визначенням такої культури Ви б згодні?»». Далі були запропоновані три визначення – вузьке, неповне та розгорнуте.

Вузьке визначення: «Екологічна культура – це екологічна освіченість, тобто знання наукових основ природокористування, охорони навколишнього середовища», – розділили 6,5% опитаних у контрольній групі та 5% - у експериментальній (приріст складає – 0,5%).

З неповним визначенням: «Екологічна культура – це екологічна освіченість і свідоме відношення до природи» – погодилися 13% респондентів у контрольній групі та 12% - у експериментальній (приріст складає -1%).

Розгорнуте визначення: «Екологічна культура – це екологічна освіченість, свідоме відношення до природи та практична участь у

поліпшенні природокористування» – підтримали 77% опитаних у контрольній групі та 83% – у експериментальній (приріст – 6%).

У більшості респондентів і контрольної, і експериментальної груп стан навколишнього середовища свого регіону викликає занепокоєння. На питання анкети: Чи викликає у Вас занепокоєння стан навколишнього середовища у вашому місті та регіоні? – так, велике занепокоєння відповіло 40% студентів; в якійсь мірі тривожить – 60%; не викликає занепокоєння – жодної відповіді. Це говорить про те, що молодь не байдуже відноситься до навколишнього середовища, особливо у своєму краї, де вона проживає.

Сучасна студентська молодь вважає, що головною причиною глобальної екологічної кризи є низька екологічна культура людини з її прагненням панувати над природою, а вирішити екологічні проблеми можна лише завдяки кардинальній зміні свідомості та відношення людей до природи. Результати опитування за даними питаннями анкети приведені у таблиці 1.

Таблиця 1 Результати опитування студентів з даних питань

Питання анкети	Контрольна група, %	Експериментальна група, %	Приріст, %
Що Ви вважаєте головною причиною розвитку глобальної екологічної кризи?			
а) кліматичні зміни на планеті;	3%	2,5%	- 0,5%
б) вирубка тропічних лісів;	10%	9%	- 1%
в) низька екологічна культура людини з її прагненням панувати над природою;	70%	76%	6%
г) демографічний	13%	12,5%	- 0,5%

«вибух», технічних прогрес.			
Екологічні проблеми сучасності можна вирішити завдяки:			
а) зменшенню забруднення атмосфери;	23,3%	23%	- 0,3%
б) зменшенню забруднення води;	10%	9%	- 1%
в) кардинальний зміні свідомості та відношення людей до природи;	57%	62%	5%
г) розвитку всіх сфер діяльності людини.	6,7%	6%	-0,7% - 3%

Сформованість екологічної культури студентів вимірювалась та оцінювалась за трьома основними критеріями – ціннісно-мотиваційний, когнітивний (пізнавальний), діяльнісно-професійний (поведінково-діяльнісний). За результатами анкетування, спостережень та бесід, проведених зі студентами контрольної та експериментальної груп, визначено, що формування ціннісно-мотиваційного компоненту екологічної культури (позитивне ставлення до природи як цінності) у контрольній групі складало 70%, у експериментальній – 78% (приріст складає 8%); негативне ставлення до природи – 30% та 22% відповідно. Когнітивний компонент (повнота екологічних знань): контрольна група – 57%, експериментальна – 60% (приріст – 3%). Діяльнісно-професійний компонент (необхідність застосування екологічних знань у своїй професійній діяльності): контрольна група – так відповіло 10%, ні – 53%, не задумувались – 37%; експериментальна – так відповіло 30%, ні – 44%, не задумувались – 26%.

Аналіз результатів дослідження засвідчив, що при вивченні і поповненні екологічних знань студентів спостерігається приріст у всіх компонентах екологічної культури. Але викликає занепокоєння те, що

студенти маючи достатні екологічні знання, відповідну мотивацію, ціннісне ставлення до природи не знають у достатній мірі як ці складові застосувати у своїй майбутній професії, як вони пов'язані з нею, адже саме від молоді залежить екологічний стан довкілля у майбутньому.

У виконаному дослідженні на підставі зазначених показників виявлено рівні сформованості екологічної культури студентів. Критеріями високої екологічної культури студентів, на наш погляд, можуть служити:

- наявність фундаментальних екологічних знань та уявлень, а також навичок взаємодії з природними об'єктами;
- сформованість системи переконань і цінностей, що характеризують відношення особистості до природи;
- виконання наукових досліджень з екологічної проблематики;
- розуміння відповідальності майбутнього спеціаліста за результати своєї професійної діяльності у зв'язку зі збереженням гармонійних відносин в системі природа-людина-суспільство;
- практична орієнтованість екологічних знань та переконань;
- постійна потреба у спілкуванні з природою.

Яскраво виражені один або декілька з названих критеріїв ще не характеризують екологічну культуру високого рівня. Тільки при максимально можливому для кожної особистості одночасній наявності всіх або більшості запропонованих показників можна, швидше за все, говорити про високу екологічну культуру.

Високий рівень характеризується ціннісно-мотиваційним ставленням до природи, до здоров'я як цінності, розумінням необхідності у їх збереженні, усвідомленням знань, наявністю повних, систематичних екологічних знань; виявленням прагнення до творчого використання екологічних знань, прийняттям оперативних рішень в екологічній ситуації, сформованими способами самостійної екологічної діяльності; використанням знань основних нормативних документів, законів, правил.

Достатній рівень характеризується недостатньою сформованістю ціннісно-мотиваційного ставлення до навколишнього природного середовища, свого здоров'я як цінності, повними, систематичними екологічними знаннями, використанням коеволюційного підходу, але недостатнім знанням законів і невмінням їх використовувати на практиці; сформованими способами самостійної екологічної діяльності.

Низький рівень характеризується частковою відсутністю мотивів екологічної діяльності, а також екологічних знань, умінь і навичок та незнанням коеволюційного підходу і нормативних документів, законів, правил.

Щодо сформованості рівня екологічної культури аналіз результатів засвідчив позитивний приріст. Так, при порівнянні результатів студентів контрольної та експериментальної груп значно підвищився достатній рівень з 54% до 61% (приріст склав +7%). Динаміку сформованості рівнів екологічної культури студентів в результаті проведення експерименту відображено на рис.1 та рис.2.

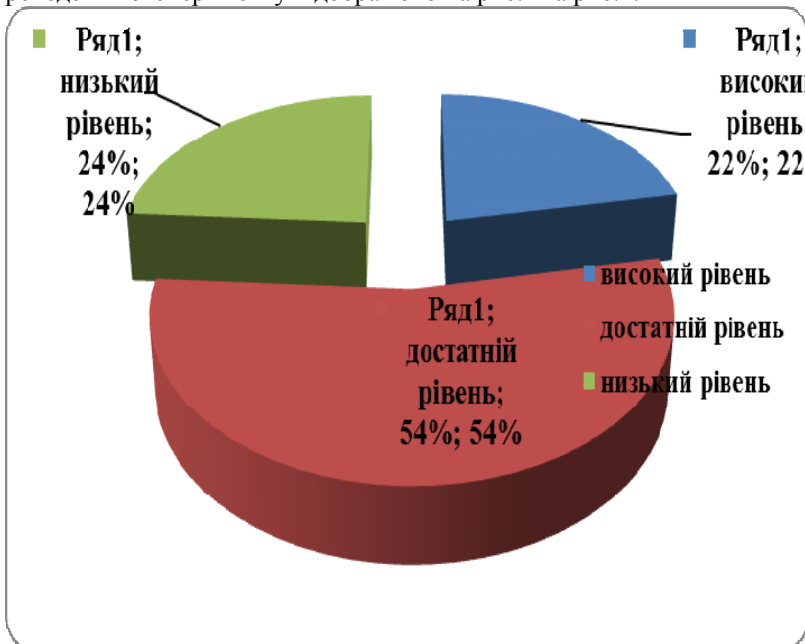

Рис.1. Сформованість рівнів екологічної культури студентів контрольної групи

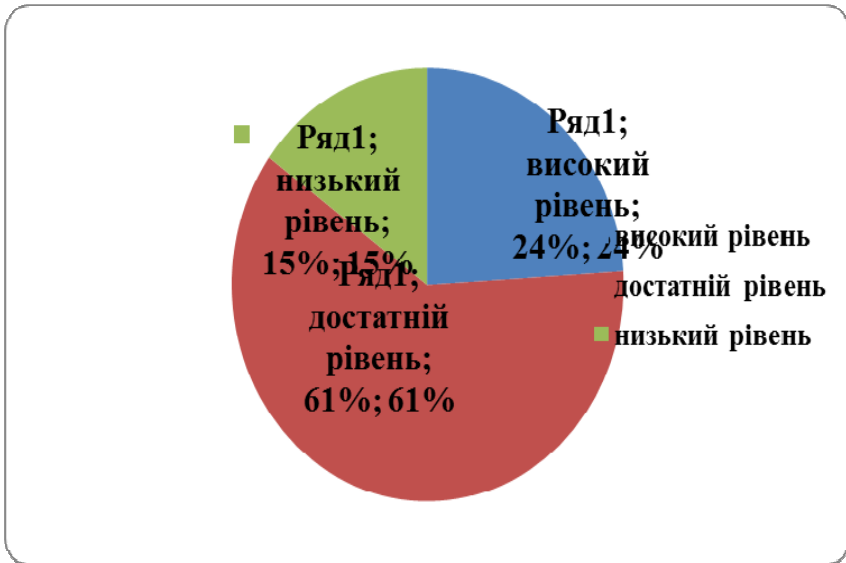

Рис.2. Сформованість рівнів екологічної культури студентів експериментальної групи

При вивченні та дослідженні питання формування екологічної культури шляхом екологічної освіти, за результатами анкетування студентів були розроблені деякі рекомендації для ЗВО, особливо класичних, з цього питання. Бо тільки університет може «перебросить мост через пропасть, разделяющую естественные и гуманитарные науки», показати, те нове, що повинно бути властиве сучасній гуманітарній освіті [2]. Саме університет привчає студентів до самоосвіти, яка переслідує мету знаходження людиною нових здібностей, забезпечує нові методологічні програми.

Таким чином, на основі експериментальних досліджень нами складено систему неперервного формування екологічної культури молоді, яка включає в себе поетапне вивчення екологічних питань та включено діяльнісно-професійний компонент екологічної культури, а також вироблені пропозиції щодо підвищення екологічної культури студентів.

Етапи системи неперервного формування екологічної культури молоді:

I етап – студенти першого та другого курсів всіх інститутів та спеціальностей отримують знання про навколишнє середовище. Це досягається читанням дисципліни «Основи екології» тощо і реалізується

екологічною кафедрою.

II етап – студенти третього курсу всіх інститутів і спеціальностей в обов'язковому порядку вивчають курс соціальної екології (або екології людини), викладання якого забезпечується кафедрою соціології (або кафедрою фізичної реабілітації).

III етап – студенти четвертого та п'ятого курсів вивчають екологічні проблеми на своїй інститутах і кафедрах стосовно до своєї майбутньої професії.

IV етап – післявузівська освіта, курси підвищення кваліфікації, аспірантура, магістратура (методологічна основа викладання дисциплін пов'язана з екологічною спрямованістю).

Рекомендації щодо підвищення рівня екологічної культури студентів:

Продовжити впровадження інноваційних технологій у навчальний процес, науково-дослідницьку роботу, навчальну та виробничу практику студентів вищої школи.

Звернути більше уваги на впровадження неперервності екологічної освіти (викладання курсу «Основи екології» тощо для всіх спеціальностей, на всіх курсах), її міждисциплінарний характер, ширше впровадження нових дистанційних форм екологічного навчання, організацію екологічних дискусій, конференцій для студентів тощо.

Впровадження неформальної екологічної освіти із залученням провідних учених-екологів, митців, літераторів, створення відповідних екологічних теле- і радіопрограм, виставок, сучасних екологічних лабораторій, базової чи опорної екологічної кафедри, розробка і тиражування екологічних комп'ютерних імітаційних ігор, залучення рекламно-інформаційного апарату, участь у екологічних акціях тощо.

Підвищити рівень екологічної культури всіх викладачів шляхом впровадження курсів для розвитку здібностей та умінь екологізувати процес викладання.

Рекомендуємо впровадити запропоновану нами систему неперервного формування екологічної культури студентів, особливо у класичних університетах.

Для вивчення курсів та дисциплін екологічної спрямованості пропонуємо використовувати Internet-ресурси .

Список використаних джерел

1. Білявський Г.О. Звіт про науково-дослідну роботу „Розробка та впровадження методології впливу екологічної освіти і культури на стратегію гармонійного розвитку України”. К., 2002. С. 15–29.

2. Доброносова Ю.Д. Екомайбутнє та екоосвіта: перспективи розвитку // Практична філософія. 2009. №1. С.160-166.

Заїка В. М.

кандидат психологічних наук,

доцент кафедри соціальної роботи

Полтавський інститут економіки і права Університету “Україна”

Україна, м. Полтава

ПРОБЛЕМА АУТОАГРЕСИВНОЇ ПОВЕДІНКИ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ

Групи смерті в соціальних мережах останнім часом сколихнули суспільство не на жарт. Адже вони пропонують дітям, підліткам та молоді грати в смертельну гру-квест “Синій кит”, яка має також назви та різновиди: “Тихий дім”, “Море китів”, “Розбуди мене в 4:20”, “Біжи або помри”, “Зникнути на 24 години”, “МоМо” та ін., в яких шляхом вмілого маніпулювання та придушення свідомості людини, доводять її до аутоагресивної поведінки та самогубства. Це один із видів кібернасилля або кібербуллінгу (bullying від англ. bully – забіяка, задирака, грубіян) – залякування, приниження, цькування, фізичний чи психологічний терор за допомогою різних інтернет-сервісів, спрямований на те, щоб викликати в іншій людини страх і тим самим підпорядкувати її собі. Що може стати приводом до вчинення таких дій сучасною молоддю, які ведуть до небезпечних ігор зі смертю?

Аутоагресія (походить від грецьк. autos – сам + лат. aggressio – напад) – агресія, направлена спрямована на себе, яка виявляється в самозвинуваченні, самоприниженні, нанесенні собі тілесних пошкоджень ушкоджень аж до самогубства; у виборі аутодеструктивної поведінки (пияцтво, алкоголізм, наркоманія, ризикована сексуальна поведінка, ризиковані види спорту, провокуюча поведінка) та ін.

З огляду на специфіку дій індивіда, спрямованих на нанесення шкоди своєму здоров'ю, розрізняють такі види аутоагресивної поведінки:

- суїцидальна поведінка: усвідомлені дії, метою яких є позбавлення себе життя;
- суїцидальні еквіваленти: неусвідомлені дії та умисні вчинки, які призводять до фізичного (психічного) саморуйнування або самознищення, хоча на це не розраховані;
- не суїцидальна аутоагресивна поведінка: різні форми навмисних самоушкоджень (самоотруєнь), метою яких не є добровільна смерть або реалізація яких не небезпечна для життя.

Різновид аутоагресивної поведінки – самогубство або суїцид (лат. sui – себе і caedere – вбивати) – навмисне самоушкодження зі смертельним

фіналом, це останній крок в аутодеструктивній поведінці. Воно займає особливе положення в співвідношенні культурної норми і психічного здоров'я. Самогубство може бути вчинено як акт самопожертви, як обов'язок честі, як ритуальне дійство, як втеча від себе [1].

Вперше психоаналітичне трактування суїцидальної поведінки висловив З. Фрейд. Він вважав, що суїцидальний акт являється є наслідкомнаслідком внутрішньої взаємодії між двома основними інстинктивними спонуканнями: інстинктом життя (Еросом) і інстинктом смерті (Танатосом). Ключовими чинниками, що призводять до самогубства, вважають психологічні, оскільки суїцид є явищем психологічним. Усі інші чинники діють опосередковано через емоційні переживання, мотивацію людини. Характерні суїцидальні і несуйцидальні мотиви поведінки суб'єкта покладено в основу класифікації, в якій за різними критеріями виокремлюють такі її види: неусвідомлюваний суїцид, ризикована гра і ризикована безпечність, психопатологічний і афективно-невропатичний суїцид, а також суїцид психічно здорової людини.

В основі самогубства найчастіше лежить прагнення втекти від хворобливого емоційного стану і болісного самоусвідомлення. Підкріплюють спробу піти з життя високі стандарти і очікування, які накладаються на поточні проблеми, невдачі, перешкоди або стрес [1]. Характерне для палітри переживань потенційного самовбивці, у тому числі і молоді людини є – самозвинувачення і знижена самооцінка, тенденція приписувати собі відповідальність за невдачі. Самовбивці найчастіше являються людьми з низькою самоповагою і дуже критичним відношенням до інших. Частина з них цінує себе дуже низько, а інших високо. Для потенційного самовбивці характерні відкидання і витіснення значущих думок, спотворення часового простору – сенс життя стискається до сьогодення, миттєвого, людині важко думати|про майбутнє; наголошується дуже конкретне сприйняття дійсності; відсутні віддалені цілі; відбувається відмова від вирішення проблем в значущих розумових категоріях.

Щоб уберегти дітей, підлітків та молодь від негативного впливу деструктивних вторгнень в їх психіку – потрібно звернути увагу на осіб із заниженою самооцінкою, на дітей, страждаючих від своєї малоцінності і низької популярності в середовищі однолітків [2]. Дуже

небезпечні для них міфи про суїциди, що начебто ведуть до свободи особистості. Ці міфи дуже активно впроваджують в молоде середовище представники різних деструктивних сект, неформальних угруповань та інших маргінальних утворень. Відвернути молоду людину від обтяжливих думок, допомогти йому або їй організувати дозвілля, підняти самооцінку – от неповний перелік заходів щодо профілактики аутодеструктивної поведінки.

Список використаних джерел

1. Психологія суїциду: Навчальний посібник / За ред. В.П. Москальця. Київ-Івано-Франківськ: Плай, 2002. 249 с.
2. Рибалка В.В. Психологічна профілактика суїцидальних тенденцій в учнівської молоді: Методичні рекомендації / В.В. Рибалка. К.: ІПППО АПН України, КФ ВМУРол «Україна», ПП Щербатих О.В. 2007. 68 с.

Кобиляцька М. В.

*асистент кафедри психології та соціології
Східноукраїнський національний університет
імені Володимира Даля*

Сербін Ю. В.

*кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології та соціології
Східноукраїнський національний університет
імені Володимира Даля
Україна, м. Сєвєродонецьк*

ОСОБИСТІСТЬ У РАМКАХ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ

У сучасному світі найбільш актуальною проблемою є роль психологічного супроводу особистості у рамках інклюзивної освіти. Говорячи про інклюзивну освіту, слід зазначити, що це не тільки створення технічних умов для безперешкодного доступу дітей з обмеженими можливостями до загальноосвітніх закладів, а й специфіка навчально-виховного процесу, який повинен будуватися з урахуванням психофізичних властивостей дитини.

Одним із важливих питань політики нашої держави є створення інклюзивного освітнього середовища. За статистикою на 2018 рік, людей, з обмеженими можливостями, налічується близько 2,8 млн., що становить майже 7% від усієї кількості українців. За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я, лише 20% народжених дітей, умовно вважаються здоровими, інші – або страждають порушеннями психофізичного розвитку, або знаходяться в стані між здоров'ям і хворобою. Тому проблема інклюзивної освіти є дуже актуальною в

сучасному українському суспільстві.

Сьогодні інклюзивна освіта розуміється як процес спільного виховання і навчання осіб з обмеженими можливостями здоров'я та підлітків з нормальним розвитком. В ході такої освіти діти з обмеженими можливостями можуть досягати більшого прогресу в соціальному розвитку. Система психолого-педагогічної допомоги в інклюзивну освіту заснована на соціальній адаптації та реабілітації дітей з обмеженими можливостями здоров'я [2].

Очевидно, що психологічна безпека тих чи інших нововведень може розглядатися як один з критеріїв їх доцільності, виходячи з принципу навчання та виховання у загальноосвітніх закладах. Психологічне благополуччя і здоров'я дітей, підлітків та юнаків, всіх учасників освітнього процесу – це очевидне завдання, яке не може оскаржуватися ні прихильниками, ні супротивниками будь-яких інновацій.

Психолого-педагогічний супровід є особливим видом допомоги і підтримки дитині, що забезпечує його розвиток в умовах освітньо-виховного процесу, і являє собою цілісну, системно організовану діяльність фахівців, які створюють соціально-психологічні та педагогічні умови для успішного навчання і розвитку кожної дитини відповідно з його можливостями і потребами [3].

Слід виділити два напрямки психолого-педагогічного супроводу:

- актуальне, орієнтоване на рішення вже наявних труднощів, що виникли у дитини;
- перспективне, орієнтоване на профілактику відхилень у навчанні та розвитку.

Обидва напрямки можуть бути реалізовані лише спільними зусиллями всіх фахівців служби супроводу. У діяльності служби супроводу існує три обов'язкові компоненти, взаємопов'язаних між собою:

- діагностика розвитку дитини (психічного, особистісного, соціального);
- реалізація програм індивідуальних і групових занять корекційно-розвиваючої спрямованості;
- аналіз освітнього середовища з точки зору тих можливостей, які вона має для навчання і розвитку і тих вимог, які вона пред'являє до рівня розвитку дитини.

Основними завданнями психолого-педагогічного супроводу є:

- 1) організація ранньої корекції порушень розвитку дітей (з моменту виявлення);
- 2) допомога (сприяння) дитині і його родині у вирішенні актуальних завдань розвитку, навчання, соціалізації;

- 3) психологічне забезпечення освітніх і виховних програм;
- 4) розвиток психолого-педагогічної компетентності (психологічної культури) педагогів, вихованців, батьків;
- 5) моніторинг результативності корекційно-розвиваючої, виховної роботи та навчання дитини (психолого-педагогічний моніторинг).

Таким чином, основні принципи супроводу:

- 1) комплексний, міждисциплінарний підхід до вирішення будь-якої проблеми розвитку дитини;
- 2) безперервність супроводу розвитку дитини в освітньому процесі;
- 3) інформаційно-методичне забезпечення процесу супроводу;
- 4) соціально-педагогічне та психологічне проектування (прогнозування) супроводжує діяльності;
- 5) активне залучення батьків, педагогічного та дитячого колективу в заходи по психолого-педагогічному супроводу дітей з обмеженими можливостями в розвитку.

У школі для роботи з дітьми з особливими освітніми потребами обов'язково потрібна психолого-педагогічна служба, в коло обов'язків яких входить не тільки розвиває або корекційна робота з дітьми, але і постійна співпраця з педагогами та батьками з вироблення загальних підходів, єдиної стратегії роботи з дитиною [4].

У всі часи сім'я займає центральне місце у формуванні особистості, здібностей, умінь дитини. Саме тут він отримує перші навички сприйняття дійсності. Дитина не може бути адаптована і соціалізована "сама по собі", окремо від батьківської сім'ї. Часто сім'ї відрізняються гіперопікою, зниженням соціальної активності дитини, тому метою психологічної роботи з батьками в школі з інклюзивною освітою, стає створення умов для соціальної адаптації сімей з "особливою" дитиною.

Велика проблема при роботі з дітьми з ОВЗ і інвалідів - виявлення сімейних психологічних механізмів, які впливають на особливості поведінки і психічне здоров'я дітей, тому дуже важливо надавати психолого-педагогічну освіту батькам. Методологічною підставою цієї роботи є положення, що сім'я – це те середовище, в якій у дитини формується уявлення про себе – «Я-концепція», де він приймає перші рішення щодо себе, і де починається його соціальна природа. Батьки таких дітей не тільки значно довше несуть відповідальність за свою дитину, ніж батьки здорових дітей, а й краще, ніж будь-хто, знають його особистісні особливості [1].

Психолого-педагогічний супровід дитини з обмеженими можливостями в розвитку організовується на підставі висновку і рекомендацій психолого-медико-педагогічної консультації і може здійснюватися як усередині організації освіти штатними фахівцями (спеціальним педагогом, психологом, учителем-логопедом, соціальним педагогом, фахівцем ЛФК та іншими), так і поза організацією освіти фахівцями спеціальних організацій (кабінету психолого-педагогічної

корекції, реабілітаційного центру, кабінета корекції та інклюзивної освіти, а також педагогами спеціальних (корекційних) закладів освіти) на договірній основі.

Отже, інклюзивна освіта, якщо реалізується належним чином, забезпечує учням з особливими освітніми потребами засвоєння знань, соціальний розвиток і підвищення самооцінки. Інші учні теж успішно засвоюють знання, а також вчать розуміти і цінувати розмаїття суспільства, соціальну справедливість, рівність і краще ставитися один до одного.

Не менш важливим є і те, що кожен педагог та психолог повинен пам'ятати, що їхні вихованці навчаються протягом усього життя. Якщо використовувати творчий підхід у психологічній діяльності, то психолог зможе досягти найкращого результату, а саме: сформувати особистість, яка може навчатися із задоволенням упродовж всього життя і досягати конкретних цілей.

В даний час наша країна в цілому і психологічна служба зокрема, знаходиться лише на далеких підступах до дійсно інклюзивної освіти, дорога до якого лежить через подолання (або неподолання) системних проблем вітчизняної освіти.

Список використаних джерел

1. Бех І. Д. Виховання особистості. Київ: Либідь, 2003. С. 17-20.
2. Грачев Л. К. Программа социальной работы с семьями, имеющими детей-инвалидов. М. : «Центр общественных ценностей», 1998. 138 с.
3. Методические рекомендации по организации психолого-педагогического образования детей с ограниченными возможностями // Открытая школа. № 8 (119), октябрь 2012. 125 с.
4. Швед М. Основи інклюзивної освіти: підручник. Львів: Український католицький університет, 2015. 360 с.

Ма Фу

*аспірант кафедри теорії і методики практичної психології
Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К.Д. Ушинського*

Велитченко Л. К.

*доктор психологічних наук, професор,
професор кафедри теорії і методики практичної психології
Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К.Д. Ушинського
Україна, м. Одеса*

КОПІНГ-ПОВЕДІНКА ЯК СИСТЕМНИЙ ОБ'ЄКТ ДОСЛІДЖЕННЯ

Вихідним моментом наукових пошукувань є загальне уявлення

дослідника про сутність досліджуваного явища, що зазвичай спирається на попередні студії літератури з проблеми. Таке бачення слугує основою для формулювання апріорних методологічних принципів, що покликані відтворити логіку конкретної предметної сфери, не тільки концептуалізуючи її, але й враховуючи всі умови, в яких знаходиться об'єкт пізнання, виділяючи головні, істотні властивості та їх зв'язки. Окрім того, вони слугують визначенню адекватного інструментарію, необхідного для проведення емпіричного дослідження.

Отже, загальний напрям дослідження визначається формулюванням вихідної тези, яка, по суті, є розгорнутою дефініцією основного поняття. Нашою вихідною тезою щодо копінг-поведінки – спосіб психологічного захисту при адаптаційних процесах (Н. Хаан), вплив на ситуацію для подолання стресу (Р.Лазарус, С. Фолькман) тощо – є твердження про систему «суб'єкт1 - суб'єкт2» як головну детермінанту особистісного досвіду людини, яка формує відповідні стилі співіснування – копінг-стратегії (Е. Хайм, С. Хобфолл) – у подіях соціумного буття. Таке співіснування відтворює загальну картину соціалізаційних процесів, в яких людина відстоює своє намагання не тільки бути особистістю, але й особистістю певного типу, відповідної її уявленню про суб'єктність власного «Я».

У цих процесах присутні такі різноспрямовані тенденції, як бути: а) схожим на інших, де індивід засвоює форми поведінки, типові для оточення; б) не схожим на інших, відстоюючи своє право на індивідуальність. Вважаємо, що зазначена обставина містить основне протиріччя особистісного розвитку.

На нашу думку, сутність копінг-поведінки – пристосування до стресової ситуації (L.Murphy) за рахунок адаптаційних можливостей (R.Lazarus), полягає в розв'язанні діалектичного протиріччя між суб'єктами ситуації, що вказує на необхідність звертання до положень суб'єктно-ситуаційного підходу. Згідно нашої теоретичної позиції, істотні ознаки в змісті понять «суб'єкт» (Л.І.Анциферова, А.В.Брушлинський, О.О.Сергієнко, В.О.Татенко та ін.) і «ситуація» (О.Є.Данілова, С.В.Духновський, С.В.Ковальов, Д.Магнуссон та ін.) при їх зіставленні утворюють основу для побудови теоретичної моделі копінг-поведінки з виділенням в ній відповідних взаємозалежностей.

Відтак, суб'єкт є не просто носієм діяльності і пізнання [6, с. 661], а центром з імпліцитно представленою внутрішньою програмою, націленою на забезпечення основного імперативу буття – збереження існування у самому широкому сенсі за рахунок використання зовнішніх ресурсів (у нашому випадку – ресурсів ситуації). Внутрішня програма як суб'єктне утворення є результатом актів самоорганізації, з одного

боку, а з іншого – передумова регулювання та моделювання власної поведінки відповідно до осмислювання змісту ситуації, що переживається індивідом як безпосередня даність його існування.

Зі сказаного випливає, що суб'єктивне відображення ситуації і себе в ній є, по суті справи, процесом контролю особистості за своєю поведінкою в середовищі [8], де найбільш інформативними є дискурсивні ознаки міжособистісного простору, які входять у наступному до складу відповідних копінг-стратегій як результат узагальнення обставин копінг-поведінки.

Якщо розглядати вихідну тезу дослідження як розгорнуту дефініцію його основного поняття, то «згортання» цієї тези може забезпечити відповідне визначення, що містить перелік ознак, які о свої сукупності можуть розглядатися як «ознакова модель», тобто така, яка містить ознаки без вказівки на взаємозв'язки між ними. Спираючись на вище наведені ознаки, отримуємо наступну дефініцію: копінг-поведінка є самоорганізаційною (саморегульованою) поведінкою індивіда в інтерактивних процесах соціумного буття, яка спирається на осмислювання ним змісту ситуації шляхом використання дискурсивних ознак міжособистісного простору.

Спрощуючи наведене формулювання, ми отримуємо можливість вказати на таку ознаку, як самоорганізація (саморегуляція), яку ми вважаємо провідною для копінг-поведінки як поведінки у складних (стресогенних) обставинах існування.

Звернувшись до структури самосвідомості, ми виявляємо, що над саморегулятивними процесами «надбудовуються» такі її складові, як самопізнання та самооцінка. Самопізнання, являючи собою вищу форму самовіддзеркалення, ґрунтується на єдності пізнавальних дій людини, направлених на себе як на діяльного суб'єкта в соціальному оточенні, і переживанні себе як живої істоти. Самооцінка як оцінка самого себе є думкою про ступінь своєї відповідності як особистості еталону належного в цілому або в його окремих аспектах.

Саморегуляція як компонент самосвідомості «здійснює функцію управління власною поведінкою відповідно до отриманої актуальної моделі своєї взаємодії в прагматичній ситуації» [4, с. 352]. До її структури входять: а) прийнята суб'єктом мета; б) модель значущих умов діяльності; в) програма виконавських дій; г) критерії успішності; д) інформація про досягнуті результати; е) оцінка відповідності результатів критеріям успіху; є) рішення про необхідність і характер корекцій діяльності [4, с. 352].

Загальні закономірності саморегуляції реалізуються в індивідуальній формі, залежній від конкретних умов, а також від характеристик

нервової діяльності, від особистісних якостей суб'єкта і його звичок в організації своїх дій, що формується в процесі виховання [4, с. 352].

На підставі викладеного вихідна теза стосовно копінг-поведінки отримує наступне уточнення. Копінг-поведінка базується на знанні як про власні особистісні якості, так і про еталон належного у даному оточенні (соціальному, соціально-психологічному, міжособистісному) з виокремленням (рефлексуванням) значущих умов, ефективних виконавських дій відповідно до критеріїв успішності.

Поняття копінг-поведінки як таке може бути конкретизовано за допомогою суджень, заснованих на використанні діалектичних законів: а) перехід кількості в якість (зміна якості об'єкта відбувається за умов досягнення певної межі при накопиченні кількості змін) [6, с. 488]; б) єдність і боротьба протилежностей (виражає джерело саморуху і розвитку явищ) [6, с.183-184]; 3) заперечення заперечення (ланцюг взаємопов'язаних переходів при досягненні результату) [6, с. 471 – 472].

Згідно із законом переходу кількості в якість, копінг-поведінка зазнає певних змін в процесі інтерактивних взаємовідносин із соціальним оточенням завдяки осмислюванню та узагальненню достатньої кількості дискурсивних ознак у міжособистісному просторі, які слугують основою для виникнення відповідної внутрішньої суб'єктної програми, що використовується у подальших поведінкових актах.

Закон єдності та боротьби протилежностей у копінг-поведінці проявляє себе у діалектичному протистоянні «Я» і «Не-Я» учасників ситуації (ситуацій), як головного протиріччя у виробленні прийнятного способу поведінки, що задовольняє всіх учасників. Континуум таких протистоянь сприяє розвитку досить варіабельних навичок міжособистісної поведінки.

Закон заперечення заперечення вказує на те, що копінг-поведінка є поведінкою, заснованою на фіксації в пам'яті вдалих і результативних патернів, використовуваних у подальших ситуаціях з тим, щоб бути заміненіми ще більш досконалішими патернами у наступному.

Зауважимо, що визначення поняття копінг-поведінки необхідним чином впирається в проблему предмета психології як теоретико-методологічного підґрунтя будь-якого дослідження. Якщо проблема предмету психології у самому загальному вигляді постає як проблема підходу до трактування поняття психіки як особливої форми відображення суб'єктом об'єктивної реальності [6, с. 547] з посиланням на принципи детермінізму, розвитку, єдності свідомості та діяльності, то проблема предмету дослідження майже повністю залежить від розуміння його об'єкту, його структури та міри його вивченості.

Розглядаючи проблему психічного, у першу чергу, як відображувальної діяльності, з огляду на категорії суб'єкту та об'єкту, ми обов'язково маємо звернутися до ідеї про те, що їх зв'язок постає як детермінанта обоюсторонніх змін. Вказуючи на взаємозв'язок суб'єкта з об'єктивною реальністю, Г.С.Костюк, зокрема, зазначає, що пізнання людиною оточення не тільки регулює, але й змінює її саму як особистість [2], яка, за В.А.Роменцем, зливається з реальністю буття [3, с. 68].

Це означає, що копінг-поведінка є, по суті справи, моментом «злиття» суб'єкту і об'єкту, яке супроводжується їх обоюстороннім зміненням, в якому відображуються особливості сприйняття та переживання ними актуальної ситуації з прицілом на своє особистісне майбутнє. У такому переживанні присутнє, як ми вважаємо, загальне уявлення індивіда про себе і як особистість взагалі, і як особистість у даній конкретній міжособистісній ситуації, зокрема.

Отже, копінг-поведінка за ознаками саморегуляції відповідно до вимог континууму ситуацій не тільки змінює у певному сенсі ці ситуації, але й сама зазнає відповідних змін. Ці зміни, відбуваючись перманентно як кількісне накопичення виконавських дій, не можуть не зачіпати самоставлення індивіда, викликаючи тим самим необхідність вдаватися до психологічних захистів.

Психологічний захист, механізмами якого є заперечення, моделювання, ідентифікація, придушення, проєкція, ізоляція, раціоналізація [7, с. 176]; витискання, заперечення, проєкція, ідентифікація, регресія, ізоляція, раціоналізація, конверсія [4, с. 121], захищаючи свідомість від переживань, що травмують, і усуваючи психологічний дискомфорт, у певному сенсі змінює саму свідомість [7, с. 176]. Психологічний захист у більш широкому сенсі як позначення будь-якої поведінки, що знімає психологічний дискомфорт, сприяє формуванню негативізму і зміні систем міжособистісних стосунків [4, с. 121].

Наведені міркування уможливають характеристику копінг-поведінки як об'єктивації образу «Я» індивіда (індивідів), що зазнає впливу як з боку ситуації («Я» в інтерактивній діаді «Я – Інший/Інші»), так і з боку психологічних захистів («Я-актуальне – Я-ідеальне»). В останньому випадку присутні ті чи інші психологічні захисти, що показали свою практичну результативність в континуумі життєвих ситуацій як засіб, що забезпечує відповідний психологічний комфорт і самоповагу. Останнє є, на нашу думку, психологічною умовою впевненості в собі, як у суб'єкті власної поведінки з урахуванням особистісної значущості подій, що відбуваються.

Розглядаючи копінг-поведінку як поведінку уявного «Я», спроектованого на контекст тієї чи іншої ситуації, ми можемо стверджувати про існування наступних варіантів копінгу: а) індивід підлаштовує ситуацію під себе ($Я > \text{ситуація}$); б) індивід підлаштовується під ситуацію ($Я < \text{ситуація}$); в) відчуває себе частиною ситуації ($Я = \text{ситуація}$).

Якщо поставитись до копінг-поведінки як до об'єкту дослідження, що містить опис стійких і необхідних відношень в даній галузі, закріплених в системі наукових абстракцій [5, с. 4.], в яких ми вбачаємо атрибути його теоретичної моделі, то попередня пошукова робота зі збору теоретичного матеріалу є, по суті справи, процесом створення концепту об'єкта дослідження. Цей концепт спочатку дано у формулюванні проблеми – питання, що виникає в процесі пізнання і має істотний практичний і теоретичний інтерес [6, с. 533].

Оскільки «практичний інтерес» більше пов'язаний з буденним знанням – інтегральне бачення світу, спрямованість на вирішення ситуації, яке реалізується через саморозуміння, саморефлексію, ніж зі знанням науковим, для якого властива наявність предметно-структурованої картини світу, орієнтація на нове знання, одержуваного за допомогою аналізу, синтезу, інтерпретації фактологічних зведень [1, с. 128], оскільки головною ознакою формулювання проблеми дослідження є інтегральність, орієнтація на образ узагальненої ситуації, залежність також від саморозуміння і саморефлексії дослідника.

При описі об'єкта в дефініції присутня така ознака теоретичної моделі, як ознака відносини цілого і частини. Оскільки між частинами цілого існують структурні, генетичні, субординаційні, управління і т. д. зв'язку [6, с. 768 – 769], оскільки в даному випадку дефініція може містити видові відмінності, які вказують на: а) структурні елементи; б) спосіб виникнення і розвитку; в) відносини супідрядності; г) механізми управління і саморегуляції.

Розглядаючи копінг-поведінку як системний об'єкт дослідження, ми необхідним чином звертаємось до таких базових понять, як: а) свідомість (пізнання та усвідомлення інтерактивних обставин соціального буття); б) самосвідомість (самопізнання, самооцінка, саморегуляція); в) особистість (спрямованість особистості, соціальні установки, мотивація досягнення); г) взаємодія (соціальна, соціально-психологічна, міжособистісна взаємодія). Відповідно до цього копінг-поведінка постає як багатоаспектна поведінка, яка хоча і здійснюється під впливом соціальних обставин, але все ж таке має індивідуальне, суб'єктне «забарвлення» у вигляді певного самовідчуття, яке, власне, і формує її особливості.

Наведене вказує на необхідність визначення причинно-наслідкових відношень копінг-поведінки. У цьому плані ми можемо орієнтуватися як на зовнішні причини, дані в складі емпіричного об'єкта, з притаманними їм зовнішніми діалектичними протиріччями (О.М.Леонт'єв), вважаючи, що «зовнішні причини діють через внутрішні умови» (С.Л. Рубінштейн), так і на пошук внутрішніх причин, що розуміються як якась прихована психічна даність у вигляді внутрішніх діалектичних протиріч, які ми можемо відтворювати у відповідних теоретичних моделях.

Таким чином, головним протиріччям при побудові теоретичної моделі у дослідженні копінг-поведінки є протиріччя між узагальненим уявленням про неї у складі інтерактивних обставин буття, де на перший план висувуються їхні найбільш яскраві риси, та теоретичною розробкою вихідних методологічних принципів, які впливають із зіставлення загального (дефініція об'єкта дослідження) і окремого знання (дефініція предмета дослідження). Оскільки частина (предмет) завжди містить в собі ознаки цілого (об'єкта), остільки в дефініції, на якій ґрунтується у наступному гіпотеза, має бути присутнім вказівка на загальне (відтворюється в родовому понятті) і особливе (відтворюється у вигляді положення, що підлягає верифікації).

Список використаних джерел

1. Велитченко Л.К., Подшивалкіна В.І. Методологічні та теоретичні проблеми психології: програмний конспективний довідник. Одеса: СВД Черкасов, 2009. 280 с.
2. Костюк Г. С. Избранные психологические труды / под ред. Л. Н. Прокоlienко, Г. А. Балла. Москва: Педагогика, 1988. 304 с.
3. М'ясоїд П. А. Метатеоретичний аналіз у психології. Психологія і суспільство. 2009. № 4. С. 54–82.
4. Психология. Словарь / под общ. ред. А.В.Петровского, М.Г.Ярошевского. –М.: Политиздат, 1990. – 494 с.
5. Смирнов С.Д. Методологический плюрализм и предмет психологии. Вопросы психологии. 2005. №4. С. 3 – 8.
6. Философский энциклопедический словарь / гл. редакция: Л.Ф.Ильичев, Н.Н.Федосеев, С.М.Ковалев, В.Г.Панов. М.: Сов. энциклопедия, 1983. 840 с.
7. Юрчук В.В. Современный словарь по психологии. Мн.: Современное слово, 1998. 768 с.
8. Ziller R.C. Photographing the self: methods for observing personal orientatios. Newbury Park. London. Delhi: SAGE Publications, 1990. 167 p.

Пелешенко О. В.

*старший викладач кафедри психології та соціології
Східноукраїнський національний університет ім. В.Даля*

Блискун О. О.

*канд. психол. н., доцент кафедри психології та соціології
Східноукраїнський національний університет ім. В.Даля*

Україна, м. Сєвєродонецьк

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ПСИХОСОМАТИЧНИХ РОЗЛАДІВ ОСОБИСТОСТІ

В умовах економічної, політичної, соціальної мінливості сучасного життя особистість відчуває негативний тиск навколишнього середовища і не завжди здатна адаптуватися до високих суспільних, психологічних, розумових, фізичних навантажень. На психічне та фізичне здоров'я особистості несприятливо впливає не саме навантаження, а патологічно організований спосіб життя (недотримання вимог психогігієни, дефіцит вільного часу для реалізації особистих потреб, конфліктні відносини на різних рівнях).

Аналіз методологічних підходів до проблеми психосоматичних захворювань у вітчизняній і зарубіжній психології свідчить про те, що постає теоретична та практична необхідність вивчення психічних процесів, які протікають безпосередньо під час і перед виникненням психосоматичних розладів. Тенденція зростання кількості психосоматичних захворювань в сучасному суспільстві, пов'язана з швидким темпом життя, розвитком цивілізації, технічним прогресом, напруженим стилем життя.

Специфічність психосоматичних порушень пов'язана з психологічною складовою, а саме з індивідуальною формою емоційного реагування особистості, з особистісними психофізіологічними особливостями.

Науковці зазначають, що психосоматичні відхилення виступають об'єктом дослідження не лише у медицині, а й в інших галузях знань: фізіології (для дослідження фізіологічних процесів формування розладів), психології (для дослідження психологічних чинників, що призводять до виникнення розладу), психіатрії (для пошуку адекватних впливів на психічні відхилення, що призводять до формування психосоматичних розладів), соціології (для з'ясування впливу соціальних чинників на формування психосоматичного розладу) та ін.

Поняття «психосоматика» охоплює цілий ряд змістовних явищ, які неможливо пояснити будь – яким одним формулюванням, тому виділяють два напрями дослідження – психосоматичну медицину і

психосоматичну психологію.

Заслуга введення терміну "психосоматика" належить німецькому психіатру С. Хенроту. За визначенням Дж. А. Вінтера, психосоматичне захворювання, по-перше, має функціональний, а не структурний характер, хоча згодом може стати причиною структурних змін в організмі, по-друге – викликається неадекватним стимулом, по-третє – є неадекватною реакцією (переважно завищеною) організму на стимул, по-четверте – зароджується у минулому в момент, коли виникли вкрай неприємні хворобливі відчуття, по-п'яте – ґрунтується на механізмі фіксування реакцій, шосте – характеризується тимчасовими змінами свідомості, коли людина живе власним минулим [2].

Основною відмінністю психосоматичних розладів є те, що їх важко діагностувати і більшість пацієнтів лікуються у лікарів терапевтичного профілю, отримуючи при цьому лише незначне короткотривале покращення самопочуття і не досягаючи повного одужання.

Представники психології, психіатрії, соматичної медицини поділяють думку про те, що при деяких розладах існує поєднання як психоемоційних, так і соматичних порушень. У найбільш розповсюдженому трактуванні для психосоматичних розладів характерним є визнання важливості психологічних факторів як у виникненні, так і в посиленні чи послабленні соматичного (фізичного) захворювання. Таким чином, критерієм віднесення специфічного фізичного захворювання до психосоматичних є наявність психологічно значимих подразників з навколишнього середовища, що у часі пов'язані з виникненням чи загостренням даного фізичного порушення. Таке розуміння психосоматичних розладів є найбільш розповсюдженим, тому що до них відносять усі порушення функцій внутрішніх органів і систем, виникнення і розвиток яких тісно пов'язаний з нервово-психічними факторами, переживанням гострої або хронічної психологічної травми зі специфічними особливостями індивідуально-емоційного реагування людини на навколишнє [1].

За визначенням А.Б. Смулевича, психосоматичні розлади – це група хворобливих станів, що виникають на підставі взаємодії психічних і соматичних факторів та проявляються соматизацією психічних порушень, психічними розладами, що відображають реакцію на соматичне захворювання, або розвитком соматичної патології під впливом психогенних факторів.

Базисною характеристикою особистості психосоматичного хворого є наявність інфантильної особистісної структури, оскільки соматичний вираз емоційних переживань є інфантильною формою їх вираження. А так само те, що психосоматичні розлади є активним процесом і

результатом власного вибору особистості (в основному неусвідомлюваного).

Починаючи з робіт Ф. Александера, більшість дослідників визнають, що виникнення психосоматичних захворювань обумовлено взаємодією трьох груп чинників [3]:

Психологічних – особистісні особливості, невирішені внутрішні конфлікти, набір звичних негативних емоцій, які людина відчуває в емоційно-генних ситуаціях, стереотип реагування на фрустраційні події та інше;

Фізіологічних – конституціональна неповноцінність (підвищена уразливість) тих чи інших органів, особливо нервової системи тощо;

Соціальних – несприятливі впливи життєвого середовища в реальному часі або в минулому.

При цьому перераховані групи чинників слід розглядати не окремо, а в їх взаємодії, оскільки всі вони є елементами однієї системи.

За класифікацією психолога Леслі ЛеКрона, причинами психосоматичних реакцій можуть виступати [2]:

1. Конфлікт – до утворення психосоматичного симптому може призводити внутрішній конфлікт між різними частинами особистості. Зазвичай одна з цих частин усвідомлена, інша прихована в несвідомому. Боротьба між двома протилежними бажаннями або тенденціями може призводити до умовної перемоги однієї з частин. Але тоді друга частина починає «партизанську війну», ознакою якої і можуть стати психосоматичні симптоми.

2. Мова тіла – в деяких ситуаціях тіло фізично відображає той стан, який міг би бути виражений однією з образних фраз ряду: «це один суцільний головний біль», «я його не переварюю», «через це у мене серце не на місці», «у мене зв'язані руки». Тоді болить певний орган, складно дихати, виникають головні болі, порушується робота шлунково-кишкового тракту і так далі.

3. Мотивація або умовна вигода – до цієї категорії відносяться проблеми зі здоров'ям, які приносять певну умовну вигоду їх власнику. Утворення симптому відбувається на несвідомому рівні, це не обман і не симуляція. Симптом реальний. Але він «обслуговує» якусь певну мету.

4. Досвід минулого – причиною хвороби може стати травматичний досвід минулого, частіше – важкий дитячий досвід. Це може бути будь-який епізод, або тривалий вплив, який, хоч і трапився давно, але продовжує емоційно впливати на людину в сьогоденні. Цей досвід як би друкуються в тілі, і чекає, коли знайдеться спосіб його переробити.

5. Ідентифікація – фізичний симптом може утворюватися внаслідок

ідентифікації з людиною, що має такий самий симптом або захворювання. Як правило, це відбувається при сильній емоційної прихильності до цієї людини. Часто ця людина може померти, вмирає або вже померла. Тобто є страх його втратити і втрата фактично вже трапилася.

6. Навіювання – симптоми можуть виникати за допомогою навіювання. Це відбувається, коли ідея про власну хворобу приймається людиною на несвідомому рівні автоматично, тобто без критики. Свідомо чи несвідомо вселити симптом можуть люди, що володіють великим авторитетом або випадково опинилися поруч в момент особливого емоційного напруження.

7. Самопокарання – в деяких випадках психосоматичний симптом виконує роль несвідомого самопокарання. Це покарання пов'язане з реальною, а частіше уявною виною, яка мучить людину. Самопокарання полегшує переживання провини, але може істотно ускладнити життя.

Крім різних короточасних психосоматичних реакцій, що з'являються в напружених життєвих ситуаціях, науковці виділяють ще чотири групи розладів[1]:

1. Конверсійні симптоми — символічне вираження невротичного (психологічного) конфлікту – первинні психічні феномени (істеричні паралічі, психогенна сліпота або глухота, блювота, больові відчуття). У даному випадку тіло виступає основою символічного вираження суперечливих почуттів хворого, котрі придушені і витіснені в несвідоме.

2. Психосоматичні функціональні синдроми — виникають частіше при неврозах. Такі “соматизовані” форми неврозів називають «неврозами органів», системними неврозами, вегетоневрозами. На відміну від психогенної конверсії, окремі симптоми тут не мають специфічного символічного значення, а є неспецифічним наслідком тілесного (фізіологічного) супроводу емоцій чи психічних станів. Зокрема, деякі варіанти ендогенних і невротичних депресій часто імітують соматичне захворювання, “маскуються” під нього.

3. Органічні психосоматичні хвороби (психосоматози) – в основі цього виду розладів лежить тілесна реакція на конфліктне переживання, пов'язана з морфологічно встановленими патологічними змінами в органах. Відповідна спадкова схильність може впливати на вибір органу. Перші прояви психосоматозів виникають у будь-якому віці, але частіше вони починають фіксуватися вже в ранній юності в осіб з виразними і постійними особистісними характеристиками. До цієї групи відносять сім класичних психосоматичних захворювань: есенціальна гіпертонія, бронхіальна астма, виразкова хвороба дванадцятипалої

кишки і шлунку, неспецифічний виразковий коліт, нейродерміт, ревматоїдний артрит і гіпертиреоїдний синдром.

4. Психосоматичні розлади, пов'язані з особливостями особистісного реагування і поведінки — схильність до травм та інших руйнівних видів поведінки (алкоголізм, наркоманія, куріння, переїдання з ожирінням).

Список використаних джерел

1. Елисеев Ю. Ю. Психосоматические заболевания. М. : Наука, 2003. 231с.

2. Малкина–Пых И. Г. Психосоматика. М. : Эксмо, 2010. 1024с.

3. Петрова Н. Н. Основы психосоматической медицины: учеб.-метод. пособие. СПб. : Изд-во С.-Петербур. Ун-та. 2013. 72с.

Сторचेус Н. В.

студентка другого курсу спеціальності «Психологія», група П-2

КЗВО «Хортицька національна

навчально-реабілітаційна академія» ЗОР

Панов М. С.

кандидат психологічних наук, доцент,

доцент кафедри спеціальної педагогіки та спеціальної психології

КЗВО «Хортицька національна

навчально-реабілітаційна академія» ЗОР

Україна, м. Запоріжжя

ВИКОРИСТАННЯ МАНІПУЛЯТИВІВ ЯК НАВЧАЛЬНО-ІГРОВОГО МАТЕРІАЛУ ДЛЯ ОСОБИСТІСНОГО РОЗВИТКУ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

На основі дидактичних ігор-маніпулятивів розроблено розвивально-ігровий комплекс, що має на меті формування ігротехнічної компетентності учнів під час вивчення мови, до складу якого ввійшли: навчально-ігровий матеріал у вигляді маніпулятивів для врахування особливостей та використання можливостей кінестетичної репрезентативної системи; комплекс додаткового дидактичного матеріалу для актуалізації наочно-дійового та наочно-образного компонентів пізнавальної сфери; система вправ для оволодіння маніпулятивами, що ґрунтується на діяльнісних принципах побудови ігор-маніпулятивів, базових положеннях теорії поетапного формування розумових дій, і спрямована, зокрема, на активізацію емоційної пам'яті; методичні рекомендації для вчителів, що призначені для забезпечення успішного впровадження дидактичних ігор взагалі та ігор-маніпулятивів, зокрема. В основу цього комплексу було покладено теоретичні та методичні основи побудови ігрової маніпулятивної

педагогічної технології ІТООД МАРО І. В. Гордієнко-Митрофанової [1].

Абревіатура ДІМ складається з перших літер українських слів: дидактичні ігри-маніпулятиви; MASP – з перших літер англійських слів: model (модель), algorithm (алгоритм), speechpattern (мовний зразок). Предметну основу технології складають динамічні моделі – граматичні маніпулятиви (ГМ), які є комбінованим типом навчальної інформації, що забезпечує повну орієнтувальну основу дії суб'єкта та мають у наочній предметній формі механізм побудови граматичних конструкцій. Розроблено й апробовано три типи дидактичних ігор, основу яких складають граматичні маніпулятиви: MASP-Tenses – для навчання часових форм англійського дієслова (tenses) та засвоєння структури англійського речення; MASP-Passive – для навчання пасивного стану; MASP-Plural – для утворення множини іменників.

Розглянемо дидактичну гру MASP-Tenses.

Запропонована гра орієнтована на школярів молодшого віку (від семи–восьми років). Але, враховуючи той факт, що часові форми є однією з найскладніших тем, цю технологію, як і більшість ігрових технологій, можна застосовувати як для середнього, так і старшого віку. Можливість широкого диференційного лексичного наповнення технології забезпечує її адаптацію до будь-якої вікової категорії.

Як типи навчальної інформації розглядаються мовленнєвий зразок, модель та алгоритм - поєднання, що відповідає набору елементів повної орієнтувальної основи дії – зразок дії, модель об'єкта, модель дії. Всі три типи навчальної інформації в запропонованій технології поєднуються й являють собою так званий комбінований тип навчальної інформації.

Наявність такого типу навчальної інформації та її матеріалізація є найважливішою умовою успішного в значно більш ранньому віці, ніж у звичайному навчанні, формування дії «щодо виявлення в складному звуковому потоці окремих частин, які раніше не розрізнялися», а саме дієслівних форм.

Структурно-функціональні моделі ГМ MASP-Tenses призначені для навчання часових форм англійського дієслова та засвоєння порядку слів в англійському реченні. Граматичні маніпулятиви MASP-Tenses є комбінованим типом навчальної інформації, тобто поєднують у собі модель досліджуваної граматичної конструкції, чіткий алгоритм виконуваних дій і мовленнєвий зразок.

Граматичні маніпулятиви MASP-Tenses мають симультанну структуру, що дає можливість паралельного, а не послідовного вивчення англійських граматичних часів. Послідовне вивчення

неефективне вже тому, що в повсякденному житті відсутня можливість забезпечити поступове входження дитини (або дорослого) в «чуже» мовне середовище, адже змістовний мовний матеріал (англійські казки, пісеньки та вірші тощо) розповідають і співають у всіх часах відразу.

Структура граматичного маніпулятива MASP-Tenses є інтуїтивно зрозумілою для засвоєння. В навчально-методичному посібнику «Граматичні маніпулятиви: Грай та вчи мову» (Книга для вчителя) докладно описана структура маніпулятива та всі можливі маніпуляції з ним.

Граматичний маніпулятив MASP-Tenses характеризується простотою й наочністю: зображено предмет аналізу – часові форми англійського дієслова й порядок слів в англійському реченні, поставлено вимогу виділити відоме й невідоме – допоміжне дієслово й закінчення, відображено правила виконання граматичних дій у вигляді алгоритму й забезпечено безпомилковість їхнього виконання.

Граматичні маніпулятиви MASP-Tenses розроблено трьох типів:

- ГМ MASP – призначено для побудови стверджувальних речень; на зворотній стороні граматичного маніпулятива, картки «play (verb)», зображено розпізнавальний символ (крапка);

- ГМ MASP-not служить для побудови заперечних речень; на зворотному боці картки «play (verb)» вписано заперечну частку not;

- ГМ MASP-? розроблено для побудови питальних речень; на зворотному боці граматичного маніпулятива зображено символ ? (знак питання).

ГМ MASP-not за своїм здійсненням аналогічний ГМ MASP –, але має одну відмінність – у картки з допоміжними дієсловами й картку «be going to» вписано заперечну частку not.

ГМ MASP-? відрізняється від MASP– і MASP-not тим, що має ще одну додаткову картку жовтого кольору, розташовану ліворуч від картки «play (verb)». Складаючи питальні речення, слід звернути особливу увагу на картки з допоміжними дієсловами. Наприклад, якщо на картці з допоміжним дієсловом знаходиться маленький жовтий прямокутник, то картку «girl (subject)» необхідно ховати, згинаючи її навпіл.

Усі можливі варіанти побудови речень за допомогою граматичних маніпулятивів MASP-Tenses згруповано за граматичними часами CONTINUOUS, SIMPLE, PERFECT, PERFECT CONTINUOUS. Усього можна скласти дванадцять варіантів (не враховуючи структуру «be going to): Present Continuous, Future Continuous, Past Continuous; Present Simple, Future Simple, Past Simple; Present Perfect, Future Perfect, Past Perfect; Present Perfect Continuous, Future Perfect Continuous, Past Perfect

Continuous. Майбутній час з точки зору минулого (Future in the Past) не розглядається.

Звернімо увагу також на те, що граматичні маніпулятиви MASP–Tenses розроблено для правильних дієслів. Будуючи речення з неправильними дієсловами, необхідно використовувати пусті картки – «verb-cards», роботу з якими описано в підпункті «Дидактичний матеріал ДІМ MASP».

ГМ MASP– складається з 26 рухомих прямокутних елементів – карток чотирьох типів: $12 + 1 + 1 + 12 = 26$: дванадцять карток призначено для допоміжних дієслів (auxiliary verbs), у тому числі й картки з порожніми віконцями; ще дванадцять карток – для закінчень (endings), включаючи також картки з порожніми віконцями; одна картка, центральна, – для основи інфінітива, в неї вписано дієслово play, яке під час побудови речень легко замінити, наклеюючи пусту картку та вписуючи в неї необхідне за змістом дієслово, ще одна картка служить для відпрацювання граматичної структури be going to (її не зображено на рисунку). Картки граматичного маніпулятива відрізняються розмірами. Картки допоміжних дієслів (а також картки «play (verb)» і «be going to») удвічі більші, ніж картки з закінченнями.

Ліворуч від центральної картки «play (verb)» розташовано картки допоміжних дієслів (auxiliary verbs) відповідних груп часів: Continuous, Simple, Perfect і Perfect Continuous. Праворуч від картки «play (verb)» – закінчення (endings) відповідних груп часів.

Важливою характеристикою граматичного маніпулятива є контрольна опора (колірно-знаково-символьна система) та маніпулятивні, тобто матеріальні, операції з об'єктом.

Існує певна послідовність кольору часів, яка відповідає спектральному порядку цих тонів (коричневий у цьому випадку «прирівнюється» до червоного) й порядкові за показником світлості тонів. Колірний код карток підсилює сприймання учнями граматичних категорій.

Центральна картка граматичного маніпулятива «play (verb)» пофарбована в оранжевий колір. Картки Present Perfect і Present Perfect Continuous складаються з двох трикутників (зеленого й коричневого), вказуючи на те, що на українську мову ці часи можна перекладати як у теперішньому, так і в минулому часі.

На картках із закінченням –ed, відповідних Past Simple, Present Perfect, Past Perfect, Future Perfect, зображено дві зірочки жовтого кольору. Дане позначення звертає увагу учня на дієслово (verb) і примушує його задуматися – це правильне дієслово (regular) чи неправильне (irregular), коли він вписує в пусту картку вибране за

змістом дієслово, будуючи речення. На рисунку зображено фрагмент ГМ MASP – картка із закінченням -ed у Past Simple. Відсутність зірочок на картках із закінченням -ing показує, що це закінчення на відміну від -ed додають як до правильного дієслова (regular), так і до неправильного (irregular).

ГМ MASP–Tenses має досить розвинуту систему контролю за принципом диверсифікованості. Закладені в ньому ступені вільності маніпуляцій не допускають помилкових варіантів: правильно побудованій формі дієслова відповідають певна конфігурація маніпулятива, певний колір карток маніпулятива (або передбачена комбінація зеленого з коричневим у випадку Present Perfect і Present Perfect Continuous) і певний набір символів.

Просторові маніпуляції з граматичними маніпулятивами складають головну систему технології. Запропоновані маніпулятиви на відміну від відомих традиційних моделей містять алгоритм граматичної дії в наочній формі й не потребують розгорнутих інструкцій щодо виконання. Просторові маніпуляції з граматичним маніпулятивом дозволяють, не напружуючи механічну пам'ять учнів, запам'ятати правила побудови дієслівних форм. Порядок маніпуляцій з граматичним маніпулятивом задає сам алгоритм побудови структури дієслова в граматичних часах: перед дієсловом (основою інфінітива) ставлять допоміжне дієслово, а до основи інфінітива приєднують закінчення.

Рухомі елементи – картки граматичного маніпулятива MASP–Tenses дозволяють відобразити в динаміці структурні перетворення дієслівних форм, розкриваючи тим самим механізм їхнього утворення.

У процесі формування маніпуляційних дій з граматичним маніпулятивом свідомість учнів спрямована на способи їх виконання, що сприяє успішному розвитку моторної пам'яті. Доповнення інших видів пам'яті моторною прискорює перехід від зовнішнього контролю за здійсненням дії, ґрунтованого на зоровому сприйманні, до внутрішнього контролю, ґрунтованого на сигналах, які подаються кінестетично-дотиковими відчуттями. Моторна пам'ять функціонує не ізольовано від інших видів пам'яті (образної, емоційної, словесно-логічної), а в тісному зв'язку з ними, а також з іншими пізнавальними процесами й психологічними властивостями учня, граючи важливу роль у формуванні та функціонуванні умінь і навичок. Визначальним для розвитку ефективності моторної пам'яті має бути саме попереднє орієнтування в умовах здійснення дії, їх осмислення, усвідомлення складу компонентів, які входять до цієї дії тощо. Важливим при цьому є не тільки створення наочного образу формованих рухів, але й словесне позначення їх особливостей. Наявність такого орієнтування відіграє

важливу роль у формуванні й здійсненні певних рухових актів, підвищує рівень їхнього осмислення, будучи спрямованим на вивчення ситуації та свідомого вибору образу тих дій, які мають бути в ній виконані. Як відомо, від повноти й якості орієнтувальної діяльності людини залежать швидкість утворення довільних рухів, майстерність їх виконання й можливість переносу до нових умов.

Отже, запропоновані граматичні маніпулятиви MASP-Tenses, які складають основу ДІМ MASP-Tenses, повністю відповідають умові співвіднесення принципу наочності з вимогою матеріалізації дії і, як наслідок, забезпечують найбільш ефективний засіб подання схеми орієнтувальної основи дії, а також цілком задовольняють головні вимоги й принципи, що ставляться до педагогічної граматики, зокрема, до типів навчальної інформації.

Загальна ідея, структура та процедура граматичного маніпулятива відповідають основним елементам повної орієнтувальної основи дії та психологічним законам формування й розвитку пізнавальних функцій.

Запропонована послідовність колірно-часових асоціацій у ДІМ MASP-Tenses значно підсилює засвоєння учнями граматичних категорій.

Необхідно сформулювати декілька методичних зауважень щодо дидактичного матеріалу.

По-перше, спираючись на тезу, що поєднання «зразок-модель-алгоритм» є максимально експліцитним і відповідає наборові елементів повної орієнтувальної основи дії, а самі елементи співвідносяться з типами навчальної інформації, можна висунути вимогу, що дидактичний матеріал також має співвідноситися з типами навчальної інформації.

По-друге, розгорнутий опис дидактичного матеріалу гри MASP-Tenses дозволяє стверджувати, що ігри-маніпулятиви цілком відповідають головним вимогам і принципам, що висуваються до педагогічної граматики, зокрема, до типів навчальної інформації. Отже, правила побудови граматичних явищ за допомогою граматичних маніпулятивів MASP-Tenses забезпечують повне орієнтування учнів у кожний даний момент навчання як відносно форми, так і функції засвоюваного явища, а також можливість, у разі потреби, розгортання експліцитності, щоб гарантувати симультанне сприймання як структури граматичного явища (на основі моделі), так і сформованої граматичної дії (на основі алгоритму), причому форма правил має виключати необхідність їх спеціального запам'ятовування, що й досягається можливістю їх матеріалізації у вигляді моделей і алгоритмів. Граматичні маніпулятиви MASP-Tenses наочно представляють правила

переходу від моделі до виконання мовленнєвої дії. Вони як тип навчальної інформації – наочні, доступні, динамічні, узагальнені, не вимагають спеціальних зусиль для запам'ятовування. Алгоритму побудови дієслівних форм характерні такі властивості, як детермінованість, масовість, результативність. Мовленнєві зразки відповідають характеристикам звичайного середовища під час засвоєння рідної мови. Як тип навчальної інформації ці мовленнєві зразки відповідають таким вимогам: вони однотипні, надаються у великому обсязі, орієнтують учнів відносно теми комунікації, допомагають зоровому сприйманню предмета комунікації, надають можливість виконання різних операцій зі зразком. Вправи, спрямовані на автоматизацію граматичних дій, щоб уникнути монотонності, мають ігровий характер.

По-третє, розробка й застосування наочних засобів відбуваються за такими методичними принципами, як найефективніше подання схеми орієнтувальної основи дії й додержання вимоги актуалізації образів.

Дидактичні ігри-маніпулятиви, відповідаючи основним вимогам групової технології, таким чином, дозволяють створити оптимальну форму організації навчального процесу під час роботи з великою кількістю учнів, яка орієнтована на найбільш ефективне оволодіння мовою.

Список використаних джерел

1. Гордієнко-Митрофанова І.В. Психолого-педагогічні основи застосування дидактичних ігор-маніпулятивів у загальноосвітній школі : монографія. Х. : Цифр. друк. № 1, 2012. 408 с.

Ткаченко А. М.

студентка другого курсу спеціальності «Психологія», група П-2

КЗВО «Хортицька національна

навчально-реабілітаційна академія» ЗОР

Панов М. С.

кандидат психологічних наук, доцент,

доцент кафедри спеціальної педагогіки та спеціальної психології

КЗВО «Хортицька національна

навчально-реабілітаційна академія» ЗОР

Україна, м. Запоріжжя

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОГО СУПРОВОДУ САМОАКТУАЛІЗАЦІЇ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ В ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

Для повної самореалізації, своїх потенційних можливостей, тобто

самоактуалізації в процесі професійної підготовки необхідний високий ступінь інтеграції властивостей самоактуалізованої особистості. Результати здійсненого дослідження засвідчили, що у респондентів недостатньо виражені такі властивості самоактуалізованої особистості, як: «автономія, незалежність від культури й оточення», «соціально-психологічна адаптованість», «свіжість сприйняття»; «розмежування засобів і цілей». Отримані результати довели необхідність створення системи психолого-педагогічного супроводу оптимізації самоактуалізації майбутніх психологів в процесі професійної підготовки.

У науковій літературі поняття психолого-педагогічний супровід розглядають як психологічну допомогу й підтримку реакцій, процесів і станів особистості, які природньо розвиваються; як недиригентну форму надання допомоги, спрямовану на розвиток і саморозвиток самосвідомості особистості, що запускає механізми саморозвитку та активізує власні ресурси людини; як сприяння процесу розвитку й саморозвитку, самореалізації, збереження психологічного здоров'я учнів; як допомогу особистості в її особистісному зростанні; як емпатійність розуміння вихованця, як відкрите спілкування; як створення соціально-психологічних умов для успішного навчання й розвитку.

В якості складових психолого-педагогічного супроводу виділяють процеси психологічної та педагогічної підтримки, допомоги з боку «супроводжуючих» педагогів, психологів, наставників, консультантів.

Психолого-педагогічну підтримку можна представити як систему спільних дій педагогів і студентів, спрямованих на визначення інтересів, цілей, можливостей і шляхів подолання перешкод (проблем) студентів, що заважають їм самостійно досягти бажаних результатів у професійно-навчальній діяльності, самоактуалізуватися в ній. Водночас, необхідно орієнтуватися на наявні у студентів реальні й потенційні можливості та здібності [17].

У дослідженні психолого-педагогічний супровід визначено як цілісну, системно-організовану діяльність, що забезпечує створення в межах ВНЗ комплексу соціально-психологічних і педагогічних умов для успішної навчально-професійної підготовки, розвитку та самоактуалізації особистості студента.

Організація психолого-педагогічного супроводу оптимізації самоактуалізації майбутніх психологів зумовила виділення мети, завдань, функцій супроводу; визначення суб'єктів супроводу та форм їх роботи, етапів, технологій й системи засобів; прогнозування очікуваних результатів.

Основною метою супроводу є створення умов для прояву таких властивостей особистості студентів, які сприяють ефективній реалізації їх потенційних можливостей, особистісному зростанню. Шлях досягнення цієї мети полягає через організацію студентів на власне самовдосконалення за опосередкованої участі працівників вищого навчального закладу. Тільки діяльність самого студента розкриває його потенційні можливості й особистісні властивості.

Основне завдання психолого-педагогічного супроводу навчально-виховного процесу полягає у створенні оптимальних умов для особистісного і професійного розвитку студентів. Враховуючи напрямок дисертаційного дослідження, окремими завданнями психологічного супроводу майбутніх психологів ми вважаємо:

- створення умов для успішної соціально-психологічної адаптації студентів в умовах ЗВО;

- створення умов для формування позитивної Я-концепції, впевненості у власних силах, своєму творчому потенціалі, незалежності у прийнятті рішень, здатності до глибоких міжособистісних стосунків;

- формування установок на постійний саморозвиток і самовдосконалення;

- підтримка особистості у визначенні й проектуванні життєвої професійної стратегії на наступні етапи життєдіяльності;

- сприяння адекватному сприйняттю вимог професії та корегуванню їх зі своїми здібностями, можливостями, індивідуально типологічними характеристиками;

- навчання конструктивним способам подолання професійних та особистісних проблем;

- формування психологічної компетентності як динамічного новоутворення особистісного й професійного розвитку.

З огляду на специфіку дослідження, ми акцентуємо увагу на розвивальній функції психологічного супроводу (організація професійного та загальнокультурного розвитку особистості, її творчого потенціалу).

Суб'єктами спільної діяльності при організації психолого-педагогічного супроводу є студенти психологічного факультету, його викладачі, куратори академічних груп, керівники факультету.

Психокорекційна робота передбачає цілеспрямований психологічний вплив з метою зміни психічного стану студента відповідно до «норми психічного розвитку», формування навичок, що роблять його поведінку більш гнучкою, що підвищують адаптацію, можливості особистісного розвитку та актуалізації власного потенціалу. Програма психокорекційної роботи складається на підставі результатів

психодіагностичного обстеження й може проводитися в груповій або індивідуальній формі.

Виділяється три етапи психологічного супроводу майбутніх психологів:

- діагностичний етап (виявляють основні проблеми освітнього процесу, утруднення особистісного професійного розвитку суб'єктів навчально-виховного процесу, формуються установки на підвищення особистісної та професійної компетентності);

- формувальний етап (формування вмінь і навичок у навчальній і професійній діяльності, стійкої спрямованості на професійне і особистісне зростання, формування навичок самоконтролю й саморегуляції, формування професійної самосвідомості);

- етап професійної репрезентації (формування психологічної готовності до успішної професійної діяльності, розвиток здатності до проектування життєвої стратегії та потреби в самоактуалізації, формування психологічної компетентності, розвиток професійної та особистісної рефлексії).

Основними способами досягнення поставлених завдань, пов'язаних з самоактуалізацією, які забезпечують їх вирішення, на кожному етапі професійного становлення є рефлексія, проектування, самопроектування й самокорекція; технології професійного становлення (самопізнання, саморозвиток, технологія самореалізації та співробітництва).

Очікуваний результат психолого-педагогічного супроводу в системі підготовки психологів можна спрогнозувати за допомоги низки вимог, які є своєрідними критеріями ефективності професійного та особистісного розвитку суб'єктів навчального процесу. До цих вимог належать: уміння аналізувати результати власної навчальної та професійної діяльності; компетентність в міжособистісних стосунках у системі викладач – студент, здатність самостійно визначати шляхи й засоби подальшого власного розвитку) і аутопсихологічна компетентність (особистісна рефлексія, що дозволяє усвідомити особистісний потенціал, ефективно проектувати життєву стратегію, саморегуляція, самоконтроль тощо); особистісна рефлексія, усвідомлення бар'єрів, чинників, які перешкоджають і сприяють розвитку і саморозвитку; високий рівень потреби в самоактуалізації; готовність виявляти соціальну активність; наявність високої мотивації діяльності, пов'язаної з підвищенням рівня професійних знань і умінь.

Отже, основними ідеями системи психолого-педагогічного супроводу оптимізації самоактуалізації майбутніх психологів суб'єктів навчально-професійного процесу психологічного факультету є:

організація на факультеті взаємодії студентів-наставників і першокурсників, що сприяє оптимізації їх самоактуалізації; розширення сфери діяльності кураторів студентських академічних груп (підготовка студентів-наставників, організація, координація та моніторинг їх діяльності); залучення викладачів-психологів, розширення сфери їх діяльності (психологічні консультації для першокурсників, проведення з ними психодіагностичної та психокорекційної роботи).

Список використаних джерел

1. Долінська Ю. Г. Самоактуалізація особистості майбутнього психолога у процесі професійної підготовки: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07 / Долінська Юлія Георгіївна. К., 2010. 200 с.

Chornomord Y. Y.

The second year student

Kharkiv national university of economics of Simon Kuznets

Mkrtichan O. A.

ph.d.of pedagogical sciences, associate professor

Kharkiv national university of economics of Simon Kuznets

Ukraine, Kharkiv

SPECIFIC FEATURES OF SOCIAL COGNITION

The relevance of the study of social cognition is due to a number of reasons, the most important of which is the need to understand and clarify its essence, features and development prospects in modern conditions. It is obvious that the current post-non-classical stage of the development of science has made its own corrections, and the processes of globalization and the third information revolution have forced to rethink some of the established provisions of social epistemology.

In the modern world, in the process of globalization and informatization, fundamental changes are occurring that affect the process of cognition. Epistemological activity is carried out through everyday, scientific, philosophical, artistic, social knowledge. Social cognition is the process of acquiring and developing knowledge about a person, society, and culture. Researchers, in the process of social cognition, focusing on opposite value orientations (truth and falsehood, good and evil, etc.), try to orient society towards the successful solution of social development problems, and contribute to the formation of a complex of knowledge, beliefs, ideas.

Social cognition is a complex process of knowing one person by another, one of the areas studied by social psychology, which explores the mechanisms of how a person processes, stores and uses information about other people and social situations.

An analysis of the process of social cognition demonstrates different approaches to its study at all stages of the development of philosophical thought, starting with antiquity. The first theoretical justifications of social cognition were laid in the writings of F. Bacon, I. Kant, G. Hegel, G. Rickert, E. Durkheim [1; 3; 5; 6]. A huge merit in the study of the problem belongs to I. Kant [5], who first raised the question of self-knowledge of the knowing subject. A worthy contribution was made by G. Rickert [6], who studied the value nature of social knowledge. In recent decades, modern researchers [7] increased interest in this problem, which explains its relevance. Our appeal to the problem of social cognition is due to the fact that modern society, being in the process of intensive political, economic and social transformations, requires special reflection in the context of social cognition. We are convinced that the epistemological activity carried out through social cognition should be aimed at determining the optimal path of development of modern society.

Social cognition through the prism of psychology focuses on the analysis of the individual's behavioral intentions. It is very important to take into account the real historical process, which contains both social stability and the stages of acute destabilization. These processes also influenced the formation of interests and motivations of the individual. In a period of stability, a person seeks to learn about the world around him, himself, to receive new information about phenomena and processes of interest to him. But if society is in a state of crisis, then a person is faced with the problem of a lack of motivation for new actions. The inconsistency of social transformations leads to the formation of a mosaic culture, which then becomes the cause of fragmentary knowledge of a person, his ideas about any phenomenon or process.

Social cognition is characterized by socio-historical conditioning, the level of development of the material and spiritual life of society, its social structure and the prevailing interests in it. The process of social cognition represents various aspects: ontological, epistemological and axiological. The ontological side of social cognition considers the being of society, the laws of its development, the problems of the social being of individuals. The epistemological side of social cognition is aimed at the study of social phenomena; determination of the role in social cognition of social practice and the personal experience of the knowing subject; identification of the possibility of the human mind in cognition of the spiritual world of society.

The axiological side of cognition is associated with the value system; it contributes to the consideration of the whole society and individual social phenomena in various aspects [7, p. 196]. All three sides of social cognition are closely interconnected, forming an integral structure of cognitive activity.

The whole process of cognition is subject to general laws, but social cognition has a number of characteristic features on which we focus. The specificity of social cognition consists, first of all, in the fact that the subject of cognition is a subject living according to the laws of society, but having individual experience, its own system of values, and worldview.

The processes of globalization, commercialization, informatization, automation, occurring in modern society, require new approaches in their research, they create the basis for the formation of specific features of social cognition. The rapid development of society requires intensive research of a large number of social, economic, political, cultural events. In this regard, the risk increases in the incorrect interpretation of the research results, which leads to the occurrence of errors and errors. In the process of globalization there is an interchange of cultural, social, religious values, which leads to the destruction of the identity of culture and to the convergence of the value positions of researchers. This situation negatively affects the results of the cognition process, gives a “one-sided” vision of social processes. The central object of research is the individual with his faith, truth, individual position on various situations. An individual, passing reality through himself, consciously or unconsciously can perceive and interpret it in different ways. It is human nature to confuse reality with speculation, believe in what seems to him true, and this leads to obvious misconceptions. The task of researchers is to avoid them.

A feature of social cognition is that it is rather difficult to comprehend the truth. The problem is that the researcher is dependent on his past, on the reliability of the sources. The results of social cognition are directly dependent on ideology and state policy. The process of cognition can occur on the basis of a clash of opposing points of view, beliefs, opinions. The sounded aspects influence the fact that researchers may have a tendency to distort the truth, and sometimes they resort to deliberate deception and falsification of information in order to obtain benefits.

The problem of errors in the process of social cognition is very relevant, N. A. Berdyaev, L. N. Gumilev [2]. Most often, in philosophical literature, error is considered as “knowledge that does not correspond to the reality of the object, but is accepted as truth, and unilaterally reflects objective reality” [8, p. 437].

The factors contributing to the occurrence of errors include the use of trial and error in the search for truth, the use of old methods in solving new problems, and the lack of complete information about the object. Sources of error can be errors that occur in the process of transition from the sensory level of knowledge to the rational. Misconceptions can arise as a result of incorrect extrapolation of someone else's experience. One of the grounds for

the occurrence of errors of social cognition is the ratio of subjective and objective factors, for example, inattention, incompetence of the subject or the result of his erroneous actions. In the process of social cognition, the researcher's worldview is of great importance, which can contribute or hinder the establishment of truth [4, p. 71].

Errors in social cognition can arise as a result of distortion of the surrounding reality. For example, an exaggerated idea of the past, present, due to an inadequate assessment of the acts committed by other people. L. N. Gumilyov emphasized: a distortion of proximity, that is, an exaggeration of recent events compared with the distant past; range distortion, which is a false impression of the insignificance of past events compared to the present; state distortion, regarded as a long-term process [3, p. 201]. These types of distortion of knowledge are also characteristic of modern researchers.

Misconceptions are caused by incorrect assessments of the situation, distortion of interpretations with one's own emotions, suspiciousness, and fantasies. All factors leading to errors must be eliminated, since they not only inhibit epistemological activity, but also do not contribute to the advancement of knowledge, inhibit the development of science, and distort true knowledge.

In order to avoid misconceptions in the process of cognition of society, G. V. F. Hegel called for relying only on proven facts [1]. E. Durkheim also argued that social phenomena must be considered as social facts, and facts, in turn, should be considered as things [3]. This position does not contradict ours, but we believe that in order to avoid misconceptions it is necessary to take not individual facts, but to consider them in the totality of the event, phenomenon under study.

So, in the process of research, we found that the features of social cognition are as follows:[9]

1. The subject and the object of knowledge coincide, in connection with which knowledge becomes self-knowledge;
2. The society is in dynamics, therefore, the establishment of social laws causes difficulties; therefore, social laws can be probabilistic in nature, which allows only relative truths to be established;
3. Social cognition affects the interests and beliefs of specific people, which means that social knowledge is valuable.

As we have already noted, the peculiarity of social cognition lies in the difficulty of comprehending the truth. Therefore, social cognition should be based on the following principles: social reality should be considered dialectically, in movement and development; social phenomena must be studied interdependently; to identify both general historical patterns and special ones; when analyzing people's activities, focus on traditional,

established norms, principles, and attitudes. A research scientist should objectively assess the situation, not succumb to subjective preferences or ideological pressure, rely on specific facts. Subject to the observance of these principles, one can obtain true knowledge about a person and society.

References:

1. Hegel G. V. F. Phenomenology of the spirit. 2012. 495 p.
2. Gumilev L. N. Etnogenez i biosfera Zemli. Mysl'. 1991. 496 p.
3. Durkheim E. Sociology. Her subject, method, purpose. 1995. 629 p.
4. Isachenko N. N. Istochniki zabluzhdeniy sovremennogo obshchestva // Istoricheskiye, filosofskiyе, politicheskoye i yuridicheskoye nauki, kul'turologiya i iskusstvovedeniye. Voprosy teorii i praktiki. Tambov: Gramota, 2014.. 4. p. 69-71.
5. Kant I. Criticism of pure reason. 2014. 736 p.
6. Rickert G. About the system of values. 1998. 391 p.
7. Utsumiyev U. M., Korkmazov A. YU. Dukhovno-paradigmaticheskaya kontseptsiya sotsial'nogo poznaniya // Vestnik Stavropol'skogo gosudarstvennogo universiteta. 2007. p. 194-198.
8. Entsiklopediya epistemologii i filosofii nauki /Kanon+. 2009. 1248 p.
9. Social Cognition. 2018. [Electronic resource]. Available: <https://www.sciencedirect.com/topics/psychology/social-cognition..>
Accessed on: March 01, 2020.

Шубертій Н. Г.

*ст. викладач кафедри соціальної роботи та психології
Національний університет «Запорізька політехніка»
Україна, м. Запоріжжя*

ПСИХОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ СПІВЗАЛЕЖНОСТІ

Термін «співзалежність» відносно нещодавно увійшов у психологічну та психотерапевтичну літературу, де його широко стали використовувати в кінці 1970-х років. Даний термін часто вживається при опису деструктивних відносин між залежною і співзалежною людиною або між двома співзалежними людьми. Дослідження співзалежності є міждисциплінарною галуззю: різні її аспекти вивчають педагогіка, соціологія, психологія, медицина.

Імовірно, вперше термін «співзалежність» був використаний на початку 1940-х років на території США в роботі з людьми, залежними від алкоголю і хімічних речовин. Цьому, звичайно ж, передувала поява спільноти анонімних алкоголіків, заснована американцем Біллом Вілсоном і доктором Бобом Смітом. Саме в цей період дружини алкоголіків створюють групи підтримки і для себе, де вони можуть

отримувати емоційну і психологічну допомогу. Згодом у 1950-х роках ці групи трансформувалися в Al-Anon (Анонімні Співзалежні), засновані на традиціях 12 кроків АА (Анонімних Алкоголіків). З цього моменту в літературі зустрічається опис таких жінок як «ко-алкоголіків», «пара-алкоголіків» або «enablers» (той, що надає можливість) (Prouty K. V. 1992). Спочатку дані терміни використовувалися, щоб описати особистісні риси і поведінку дружин алкоголіків, які були провокуючим фактором для підтримки алкоголізму їх чоловіків. Дослідники даного феномену (B. J. Clifford, B. F. Corder, G. M. Price, J. B. Rae) фокусувалися, перш за все, на співзалежності як певному стані, що виникає у індивіда при тривалій взаємодії з партнером, що зловживає речовинами.

Загальноприйнята медична модель стверджувала, що співзалежність є спадковим захворюванням, викликаним невідомими причинами, або хворобою, пов'язаною з алкоголізмом, або народженням у дисфункціональній сім'ї. У будь-якому випадку вона вважається невиліковною. Згідно з медичною моделлю, сподіватися можна в кращому разі на тривале лікування і систему підтримки, за допомогою якої вам вдасться уникнути фактору залежності (від інших співзалежних людей), а, отже, уберегтися від встановлення деструктивних співзалежних відносин. Групи підтримки і психотерапія розглядаються як істотно важливі засоби, які допомагають вам знайти життя без залежності, оскільки без цієї підтримки вашим вибором стане деструктивний шлях із залежністю. Іншими словами, надії звільнитися від цієї хвороби немає [1].

До певного моменту феномен співзалежності аналізували, перш за все, з клінічної точки зору. З кінця 80-х рр. XX століття почалися емпіричні вивчення співзалежності. Гіпотеза дослідження про те, що жінки більш схильні до співзалежності, ніж чоловіки, підтвердилася. Крім того, була виявлена значна негативна кореляція між співзалежністю, мужністю і почуттям власної гідності, і значна позитивна кореляція між співзалежністю і зовнішнім локусом контролю, тривогою і депресією. Також J. L. Fischer, L. A. Spann підтвердили припущення, що співзалежність пов'язана з сімейними відносинами.

По мірі дослідження феномену співзалежності фахівці почали краще розуміти його природу і феноменологію, і в результаті з'являлося більше груп людей, у яких вона відзначалася: дорослі діти алкоголіків, люди, що знаходяться в тісних взаєминах з емоційно і психічно хворими; люди, що знаходяться в тісних взаєминах з хронічно хворими; батьки дітей з поведінковими проблемами; люди, що знаходяться в

тісних взаєминах з безвідповідальними людьми; люди з такими, «що допомагають» професіями, як медичні сестри, соціальні працівники та інші. Навіть видужуючі алкоголіки і наркомани помітили, що вони були співзалежними і, можливо, цей стан у них виник задовго до початку хімічної залежності. І як наслідок, широке розуміння терміну «співзалежність» пояснює те, що єдиної дефініції даного поняття не існує. Наведемо кілька основних визначень співзалежності фахівцями різних підходів:

Співзалежність у словнику клінічної психології розглядається як вид деструктивних взаємин між двома і більше співзалежними дорослими людьми. У такі взаємини кожен вносить частину того, що необхідно йому від іншого для створення своєї психологічно завершеної або незалежної особистості; увага кожного виявляється зосередженою на особистості іншого (а не на самому собі). Співзалежні люди намагаються встановити контроль один над одним, сподіваються, що інший буде вести себе саме так, як хотілося б йому [2].

Роберт Саббі визначає співзалежність як «емоційний, психологічний і поведінковий стан, що виникає в результаті того, що людина тривалий час піддавалася впливу правил, що пригнічують – правил, які перешкождали відкритому вираженню почуттів, а також відкритому обговоренню особистісних і міжособистісних проблем» (R. Subby, 1986).

Ерні Ларсен визначає співзалежність як вивчений набір поведінкових форм або дефектів характеру самопоразкової властивості, який призводить до зниження здатності ініціювати та брати участь у любовних взаєминах [3].

Беррі Уайнхолд і Дженей Уайнхолд визначають співзалежність як «психологічний розлад, причиною якого є незавершеність однієї з найбільш важливих стадій розвитку в ранньому дитинстві – стадії встановлення психологічної автономії. Психологічна автономія необхідна для розвитку власного «Я», окремого від батьків» [4].

Сімейні системні теоретики стверджують, що співзалежність – не патерн, а стереотипні взаємодії, нав'язлива поведінка і хвороблива залежність від схвалення інших. Поняття «стереотипні взаємодії» має на увазі круговий причинний зв'язок і циркулярність. У співзалежній взаємодії присутній гіперфункціонуючий партнер (співзалежний) і гіпофункціонал (залежний). Функції кожного з партнерів можуть розглядатися як такі, що регулюють механізми співзалежних відносин (M. J. Easley, 1999).

На думку J. A. Kitchens та B. E. Robinson, співзалежність передається від одного покоління до наступного через сімейні правила, переконання

і патерни взаємодій. Т. Л. Сермак також відзначав, що подружжя і діти залежних від алкоголю або наркотиків можуть продовжувати функціонувати у співзалежному патерні протягом довгого часу після виходження залежного в стійку ремісію або його смерті.

З точки зору теорії сімейних систем М. Боуена, співзалежність формується у дисфункціональних відносинах, які існують в родині походження, включають всіх членів сім'ї в існуючу проблему і передаються через покоління (М. Боуен, 2005).

На основі цих теорій, ми пропонуємо наступні завдання психотерапевтичної роботи з клієнтом із співзалежністю та співзалежною поведінкою в гештальт-підході:

Робота над підвищенням рівня емоційної чутливості до власних бажань і потреб клієнта. Підтримання процесу формування у клієнта навичок диференціації переживань і почуттів.

Кордон-контакт. Підтримання процесу формування і зміцнення психологічних меж особистості і формування навички відрізнати свої потреби від потреб інших окремих людей. Робота з самооцінкою клієнта. Робота з інтроєктами і проєкціями.

Робота з виразом і розрядкою емоцій (особливо злості і агресії), а також стримуванням і відстрочкою вираження емоційних реакцій.

Виявлення та зміна ірраціональних установок, що підтримують співзалежну поведінку.

Формування навички прямої комунікації замість тиску і маніпуляцій.

Робота з формування навичок самопідтримки (автономності), а також навички знаходити зовнішні і внутрішні джерела підтримки і спиратися не тільки на інших, але і на себе.

Таким чином, фундаментальний відрізок роботи – це робота з батьківськими фігурами і дитячою травмою. На мій погляд, саме ця частина терапії дає клієнтові опору і ресурси для зміни співзалежних патернів поведінки в майбутньому. Процес роботи з клієнтом зі співзалежною поведінкою можна назвати проєктом з «вирошування», де терапевт виконує (відтворює) роль батька. Д. Винникотт писав, що в «терапії ми намагаємося імітувати природний процес, який характеризує поведінку конкретної матері та її дитини. ... саме пара «мати - дитина» може навчити нас основним принципам роботи в поводженні з дітьми, у яких раннє спілкування з матір'ю було «недостатньо хорошим» або виявилось перерваним» [5; 156].

В цілому, робота зі співзалежним клієнтом – це довгостроковий терапевтичний проєкт, тому що це терапія відносин, терапія на кордоні-контакт між терапевтом і клієнтом, терапія, в якій можлива абсолютно інша зустріч. Це зустріч клієнта з реальним іншим – людиною

(терапевтом), а не з його ідеальним проективним образом.

Список використаних джерел

1. Уайнхолд Б. Противозависимость: бегство от близости / Б. Уайнхолд, Дж. Уайнхолд /пер. с англ. Е. Бабенко, Г. Смолин. Каменец-Подольский: Аксиома, 2009. 328 с.
2. Клиническая психология. Словарь. / Под ред. Н.Д. Твороговой. М.: ПЕРСЭ, 2007. 416 с.
3. Ларсен, Эрн Жизнь по ту сторону зависимости. HarperSanFrancisco, 1998. 80 с.
4. Уайнхолд Б. Освобождение от созависимости / Б. Уайнхолд, Дж. Уайнхолд; перевод с английского А.Г. Чеславской. М.: Независимая фирма "Класс", 2015. 224 с.
5. Немировский К. Винникотт и Кохут. Новые перспективы в психоанализе, психотерапии и психиатрии. М.: Когито-Центр, 2010. 217 с.

Шукало А. В.

*студентка другого курсу спеціальності «Психологія», група П-2
КЗВО «Хортицька національна
навчально-реабілітаційна академія» ЗОР*

Панов М. С.

*кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри спеціальної педагогіки та спеціальної психології
КЗВО «Хортицька національна
навчально-реабілітаційна академія» ЗОР
Україна, м. Запоріжжя*

ОСОБЛИВОСТІ КОРЕКЦІЇ ПРОЯВУ ПОЧУТТІВ ЗАЗДРОЩІВ У ПІДЛІТКА

Виходячи з результатів дослідження, метою програми є подолання деструктивних форм прояву почуттів заздрощів.

Завданнями:

1. Знизити рівень агресивності підлітка шляхом зняття емоційної напруги.

2. Підвищити самооцінку підлітка.

3. Розвинути почуття емпатії.

Участь у тренінговій програмі брали ті підлітки, рівень прояву почуттів заздрощів яких був діагностований як «високий».

Основні матеріали: аркуші паперу формату А3 і А4, олівці, фарби, гуаш, воскові олівці, пензлики, склянки з водою, м'яка іграшка, скотч, клей.

Місцем проведення був виділений клас у КЗВО «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» ЗОР м. Запоріжжя.

Корекційно-розвивальна програма складається з 5 основних блоків, розрахованих на 3 години роботи щодня з підлітками віком від 11-12 до 15-16 років. Кожне заняття мало структуру:

1. Думки і почуття з приводу минулої зустрічі. Це забезпечувало наступність і безперервність всього тренінгу. Учасники висловлювалися по колу. Під час першої зустрічі - це знайомство, кожна наступна - привітання.

2. Тема зустрічі. Учасники висловлювали думки у вільному режимі, у довільній послідовності.

3. Базова частина. Тренер задав гру, яка найчастіше проводилася в два етапи: перший визначав проблемність ситуації, другий - містив спроби і експериментування групи з вирішення проблеми конструктивними шляхами.

4. Рефлексивне обговорення подій, що відбулися. Думки та почуття, що виникали в процесі гри та з приводу гри. Це простір для формування зворотного зв'язку. Він мав стати основою для узагальнення групового досвіду з вирішення проблем.

На початку роботи в загальних рисах розкривалося, чим буде займатися група, яка її мета, в чому полягає особливість простору групи. Це окреслювало її межі і відокремлювало від зовнішнього шкільного життя, що створювало можливості для посилення корекційних впливів. Приймалися правила групової роботи, найважливішими з яких є:

- а) щирість і відвертість;
- б) відповідальність під час обговорення;
- в) конфіденційність;
- г) повага до іншого;
- д) «тут-і-зараз»;
- е) активно брати участь в роботі групи.

Вступ

Мета: Знайомство.

Завдання:

- 1. Знайомство учасників.
- 2. Дискусія на тему «Коли ми заздримо і в чому проявляємо свою заздрість?».

1. Навчити ідентифікувати деструктивні форми прояву заздрості.

Вправа: «Сніжний ком», «Історія», «Улюблений герой».

Блок I

Мета: Зниження рівня агресивності підлітка.

Завдання:

Формування уявлення про почуття жертви агресії.

Навчання самоконтролю та закріплення цих навичок.

Формування емоційної комфортності і спокою.

Вправи: «Презентація себе», «Малюнок стану», «Бійка», «Скульптури».

Блок II

Мета: Підвищення самооцінки Завдання:

Розвиток позитивної самооцінки.

Формування у дитини впевненості в собі.

Розвиток позитивного ставлення до близьких і оточуючих.

Вправи: «3 слова про себе», « Я можу, Я вмію ...», «Скарбничка добрих вчинків», «Хто я?».

Блок III

Мета: Розвиток емпатії.

Завдання:

1. Розвиток вміння вербалізувати свої емоції та почуття.

2. Розвиток навичок спілкування.

3. Розвиток навичок активного слухання.

Вправи: «Зебра», «Картина двох художників», «Зіпсований відеомagnetофон», «3 чужого голосу».

Блок IV

Мета: Узагальнення отриманого досвіду.

Завдання:

Провести узагальнюючу бесіду на тему «Як позбутися заздрості?».

Рефлексія.

Вправа: «Побажання», «Прощання».

Дамо опис деяких вищезазначених вправ.

Вправа «Сніжний ком»

Процедура: група встає в коло і перший називає своє ім'я.

Другий називає ім'я першого і своє.

Третій ім'я першого, другого і своє і т.п.

«Улюблений герой»

Матеріали: бейджики, папір, олівці, фарби.

Мета:

1. Краще познайомитися з учасниками тренінгу, і допомогти усвідомити подібності та відмінності в своїй групі.

2. Навчитися спілкуватися з людьми (близькими, друзями, клієнтами, партнерами по роботі і т.п.)

3. Подолання комплексів і страхів, що виникають у процесі спілкування.

Кожен учасник згадує свого найулюбленішого героя з фільму, казки, вистави, телепередачі і т.п. Кожен учасник пише ім'я свого героя на бейджі, щоб оточуючі могли його прочитати і зрозуміти про кого йде мова, так само додається джерело з якого цього героя було взято.

Вправа «Історія»

Ведучий ділить учасників на дві команди. Визначається час для виконання першого завдання (наприклад, 5 хвилин). За цей час кожна команда вигадує про себе історію, використовуючи реальні дані. Наприклад: «Ми живемо в Тулі, Казані та Москві. Вдома у нас 9 собак, 14 котів, 2 папуги та 1 черепаха. Трьох наших мам звуть Ольгами, а ще у нас два тата на ім'я Саша» і т.п. Після закінчення призначеного часу кожна команда вибирає оповідача, і обидві команди як би міняються місцями, тобто команда «А» розповідає про команду «Б» і навпаки.

Рефлексія: розкажи про свого героя? чому саме він їх приваблює? які якості найбільше подобаються в ньому і які, може бути, не подобаються? блок I

Вправа «Презентація себе»

Група поділяється на пари. Кожному учасникові відводиться 10 хвилин на те, щоб щось розповісти про себе слухачеві. Потім той, хто слухав повинен презентувати свого товарища. Після цього слухач та той, хто розповідав міняються ролями.

«Малюнок стану»

Мета: стимуляція творчості і усвідомлення почуттів, допомагає членам групи краще познайомитися один з одним.

Матеріали: Папір, кольорові олівці, крейда, фарби.

Інструкція для учасників: Кожен член групи має у своєму розпорядженні багато паперу і фарби, кольорові олівці, крейду. Використовуйте одну-дві хвилини, щоб усвідомити відчуття і почуття, які виникають у цей момент. Забудьте про мистецтво і не намагайтеся бути художником. Візьміть олівець і почніть наносити які-небудь штрихи на папір. Малюйте кольорові лінії і форми, що говорять про те, як ви себе відчуваєте. Спробуйте символічно виразити свій стан в даний момент. Не змушуйте себе малювати щось певне і високохудожнє. Малюйте те, що спадає на думку. Коли всі члени групи закінчать завдання, група може поділитися враженнями по кожному малюнку, ніяк його не оцінюючи.

Як варіант спробуйте інші матеріали, наприклад, глину. У кожному разі довіряйте своїм внутрішнім відчуттям і намагайтеся в своїй роботі виявити інформацію для себе.

Вправа «Бійка»

Мета: розслаблення м'язів нижньої частини обличчя та кистей рук, а

також зняття емоційної напруги, яку тривожні діти намагаються ніколи не проявляти.

Допоможіть дитині уявити таку ситуацію. Вони з другом посварилися. Він страшно розлютився. Зараз йому дуже хочеться поставити другу доброго прочухан. Тому його кулаки міцно стискаються, навіть кісточки побіліли (нехай дитина зобразить це, з силою стиснувши кулаки). Щелепи зімкнулі, в них відчувається напруга. (Цю напругу має відчувати дитина, сильно стиснувши зуби).

Від хвилювання перед бійкою дитина навіть подих затамувала (попросіть його в цьому стані затримати дихання на кілька секунд). І тут подивився хлопчик (дівчинка) на свого друга і згадав, як той його одного разу виручив. Може бути, не варто битися? Видихнув хлопчик і розслабився (нехай ваша дитина зробить те ж саме). Ось тепер всі питання можна вирішувати спокійно. Вправа «Скульптури»

Мета: сприяння усвідомленню своєї агресивності.

Необхідні матеріали: повітряні кулі різних форм (по 3-5 на кожного учасника), нитки, скотч, ножиці, стрічки, кольоровий папір, фольга, плівка (побутова в рулоні).

Хід роботи:

1. Група ділиться на підгрупи (кількість підгруп залежить від кількості учасників). Кожен учасник отримує повітряні кулі, нитки та інші матеріали.

2. Кожна підгрупа створює з повітряних куль та інших матеріалів скульптуру злої, агресивної істоти (дракона, змія, монстра, людоджера, привиди, мумії і т.п.). Готова істота розміщується в підготовленому для нього просторі класу (підвішується до стелі, розташовується на столах і т.п.).

3. До неї добирають назву, яка відбиває її характер. Придумати монстру ім'я і легенду (де живе, як проявляє агресію, чи володіє чарівними властивостями, скільки життів і т.п.).

4. Наступний етап: «Музей монстрів». Група об'єднується і відправляється на екскурсію в музей. Учасник від кожної груп розповідає про своє чудовисько під музичний супровід.

5. «Битва з монстрами». Підгрупи обмінюються чудовиськами, щоб битися з ними. Битва відбувається по сигналу ведучого. Завдання підгруп - використовуючи паперові мечі (скорочення в рулончик аркуші паперу або газет), впоратися з монстром швидше, лопнув всі кулі. Ніякими іншими засобами в битві користуватися не можна. Ведучий стежить за дотриманням правил.

Рефлексія :

1. Що ви зараз відчуваєте?

2. Що робить монстра монстром і чи можливо впоратися з ним? Якими способами?

3. Чи буває у вас таке відчуття, що у вас всередині «живе монстр»? Як з ним можна впоратися? А що буде, якщо «внутрішній монстр» переможе вас, а не ви його?

4. Зараз, як бувалі переможці чудовиськ, дайте пораду сусідові справа, якщо в ньому прокидається злість, агресія, готова поглинути не тільки його, але і всіх навколо, що йому зробити? (по колу).

Блок II

Вправа «3 слова про себе»

Кожному учаснику пропонується описати себе трьома словами. Ім'я за слово не вважається.

« Я можу, Я вмію ...»

Інструкція: кожен гравець повинен підійти по черзі до всіх учасників та обмінятися фразою: «Привіт , мене звати ... Я люблю (вмію, можу) робити ...» Рефлексія:

1. Хто відчував незручність, труднощі?

2. Кому здалося, хтось хвалиться?

3. Чи дізналися ви щось нове про людей?

4. А, якщо фраза у вправі була побудована навпаки, були б труднощі? Чому?

Ведучий допомагає учасникам прийти до висновку про те, що нас так виховували (а ми так виховуємо своїх дітей), звертаючи увагу насамперед на мінуси, а не на плюси, діти стають пригніченими. Пригнічені діти - діти з низькою самооцінкою. Діти з низькою самооцінкою, як правило, діти, які мають «погану поведінку».

Вправа « Скарбничка добрих вчинків »

Мета: для підвищення самооцінки і самоповаги.

Матеріали: у кожного учасника - олівець (ручка) і аркуш паперу.

Діти, як і дорослі , часто не цінують своїх успіхів і досягнень. Замість цього вони воліють пам'ятати про свої помилки і промахи .

Інструкція.

Візьміть аркуш паперу. Подумки згадайте все хороше, що ви зробили протягом цього тижня. Наприклад, виконали дуже складне домашнє завдання, вивчили напам'ять довгий вірш і т.п. Виберіть з цього переліку три вчинки, якими ви особливо пишаєтеся, і запишіть їх на аркуші паперу. Переконайтеся, що вибрали саме три пункти. Після того як ви їх запишите, похваліть себе одним спокійним словом за всі три події. Наприклад: «Про, ти насправді відмінно написала склади, вирішила завдання з трубами і вичистила туфлі до блиску».

З метою усунення почуттів заздрощів було розроблено та

апробовано корекційно-розвивальну тренінгову програму, яка сприяла зниженню агресивності школяра, підвищенню самооцінки, прийняттю себе серед інших, розвитку емпатії, що обумовлює зниження або подолання почуття заздрощів. З 11 учасників тренінгу у 7 (64%), в результаті формуючого експерименту, рівень почуттів заздрощів знизився з високого до середнього, у інших - 4 (36%) залишився на високому рівні, але конструктивний компонент переважає над деструктивним.

Яланська С. П.
*доктор психологічних наук, професор,
в.о. завідувача кафедри психології та педагогіки,
Національний університет «Полтавська політехніка
імені Юрія Кондратюка»
Україна, м. Полтава*

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ: РЕСУРС АРТ-ПРАКТИК

Освітні, соціальні зміни, що відбуваються в Україні, обумовлюють потребу у висококваліфікованих, компетентних, креативних особистостях. Необхідні фахівці, що здатні нестандартно, критично мислити, працювати в команді, володіти комунікативною творчістю. Розвитку творчості, прояву унікальності, гнучкості, мотивації до самовдосконалення можуть сприяти арт-практики. Психолого-педагогічний ресурс арт-інструментарію, який можна використовувати у вищій школі, є досить потужним.

Серед основних завдань арт-практик: розширення горизонтів особистості; підтримка (розвиток) цілісності життя; досягнення справжньої індивідуальності; рух від автономності до близькості в міжособистісних зв'язках; формування базових життєвих цілей; вироблення справжніх перспектив у житті; адекватне прийняття внутрішніх життєвих криз; використання емпатії та інтуїції у розвитку більш глибоких рівнів символічної комунікації [2].

Достоїнством арт-терапії є те, що завдяки її методикам можуть бути освоєні та досліджені нові способи поведінки без тих наслідків, з якими пов'язане їх використання в реальному житті. Вони уможливають непряме звертання до актуальних проблем, безпосереднє обговорення яких було б занадто болісним. В учасників психокорегувальних груп відбуваються різноманітні особистісні зміни: вираження почуттів у соціально допустимій формі; розвиток емпатії та позитивних відчуттів; виникнення почуття внутрішнього контролю та порядку; розвиток

уважності до почуттів; посилення почуття власної гідності [3].

У Національному університеті «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка» на кафедрі психології та педагогіки використовуються арт-практики у процесі вивчення курсів «Психологія здоров'я і здорового способу життя» (спеціальність 227 Фізична терапія, ерготерапія), «Психологія» (спеціальність 017 «Фізична культура і спорт»). Зокрема, такі як «Пізнай себе», «Кармани дружби», «Сила» та ін.

У освітньому процесі Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка нами використовувався комплекс арт-практик під час вивчення курсу «Психологія вищої школи», що включає такі складові:

1. «Міст: «Я магістрант» – «Я – професіонал» (індивідуальна робота). Магістрантам надається інструкція: «Уявіть міст через ріку. Насьогодні Ви магістрант і знаходитесь на одному березі. Перейшовши на інший бік – Ви завершите навчання в магістратурі і станете справжнім професіоналом. Подумайте, які дії Вам потрібно здійснити, «переходячи через міст», щоб стати фахівцем своєї справи?».

Розвивальна функція: арт-практика спрямована на розвиток творчої уяви, гнучкості.

2. «Наративний продукт». Передбачає: 1) створення творчого доробку (вірш, оповідання, пісня, та ін.), що стосується будь-якого предмету, який знаходиться в аудиторії, причому, змістова складова має бути пов'язана зі спеціальністю майбутньої професійної діяльності учасників освітнього процесу; 2) презентувати отримані результати.

Розвивальна функція: арт-практика зорієнтована на розвиток унікальності, асоціативності.

3. «Тематичний образ». Арт-практика, що передбачає декілька завдань, наприклад: 1) створити образ екогероїні, покликанням якої є збереження балансу в системі «людина-природа». Образ створюється з «підручних матеріалів», які знаходяться на партах (зошити, ручки, олівці, папір та ін.); 2) визначити мету та основні завдання екогероїні; 3) обґрунтувати основні напрями реалізації поставленої мети та завдань; 4) з'ясувати основні труднощі, які можуть виникати на шляху героїні та варіанти їх подолання; 5) презентувати отримані результати (групова робота).

Розвивальна функція: арт-практика зорієнтована на розвиток асоціативності, гнучкості, творчої уяви.

4. «Методика роботи з метафоричними асоціативними зображеннями «Насіння», зокрема, вправи «Сила», «Причина» (індивідуальна та групова робота) (Тараріна, 2019).

Розвивальна функція: арт-практики спрямовані на розвиток асоціативності, творчої уяви, унікальності, гнучкості.

В. О. Моляко виокремлює такі види творчості: наукова; технічна; літературна; музична; образотворча; ігрова; навчальна; побутова; військова; управлінська; ситуаційна; комунікативна [1]. Використовуючи арт-практики у закладі вищої освіти, в залежності від галузі спеціальності, є можливість сприяти розвитку вище згаданим видам творчості.

Комплекс також зорієнтований на активізацію пізнавальної діяльності здобувачів вищої освіти, сприяє зацікавленню студентів предметом, який викладається. Завдяки арт-практикам здобувачі освіти шляхом саморефлексії, інтроспекції осмислюють базові життєві цілі; перспективи, можливості самовдосконалення, знаходять можливі шляхи досягнення поставленої мети.

Список використаних джерел

1. Моляко В. О. Психологічна теорія творчості. Обдарована дитина, 2004. № 6. С. 2–9.
2. Тарарина Е. Практикум по арт-терапии : шкатулка мастера : уч. метод. пособ. – 5-е изд., дополн. К. : АСТАМИР-В, 2019. 224 с.
3. Терлецька Л. Г. Психологія здоров'я: арт-терапевтичні технології : навчальний посібник. К.: Видавничий Дім «Слово», 2016. 128 с.

Яцик Я. Р.

*студентка групи ПС-16-1 спеціальності «Психологія»
Кременчуцький національний університет
імені Михайла Остроградського*

Соловійов О. В.

*д. психол. н., доцент,
доцент кафедри психології, педагогіки та філософії
Кременчуцький національний університет
імені Михайла Остроградського
Україна, м. Кременчук*

ПСИХОФІЗІОЛОГІЧНИЙ МЕХАНІЗМ СНУ І СНОВИДІНЬ В РАМКАХ ЗАГАЛЬНОЇ ІНФОРМАЦІЙНОЇ АКТИВНОСТІ МОЗКУ ЛЮДИНИ

Постановка проблеми. Загалом існує питання, як сни і сновидіння впливають на активність мозку людини. Є безліч теорій сну, всі вони описують сон як особливий стан організму, що викликається тривалими фізичними та психологічними навантаженнями. У сучасній науці найбільш широке визнання отримало вчення про сон, розроблене

І. П. Павловим і його послідовниками. Теорія сну І. П. Павлова заснована на вченні про умовні рефлекси. Результати численних дослідів і спостережень над тваринами і людьми привели його до висновку, що у вищих тварин і людини сон і неспання пов'язані з роботою вищих відділів центральної нервової системи – кори великих півкуль головного мозку. В основі роботи головного мозку лежать два нервових процесів – порушення і гальмування, вони виникають під дією зовнішніх і внутрішніх подразників. Порушення змушує організм працювати, а гальмування затримує діяльність органів і вимикає процес в самій нервовій клітині [2].

Викладення основного матеріалу. На думку І. П. Павлова, сон – це один з видів гальмування, яке охоплює кору головного мозку і нижче лежачі його відділи. Кожного разу, коли нервовим клітинам загрожує виснаження або перезбудження, в них розвивається так зване охоронне гальмування, тобто захисна реакція кори на зовнішні подразники [2]. Один з перших, хто спробував аналізувати сновидіння як прояв витіснених у підсвідомість небажаних факторів, був Зігмунд Фрейд.

Зігмунд Фрейд припускав, що сновидіння символізують несвідомі потреби і занепокоєння людини. Він стверджував, що суспільство вимагає від нас придушувати багато хто з наших бажань. Ми не можемо впливати на них і інколи вимушені приховувати їх від самих себе. Це нездорове і підсвідоме прагнення знайти рівновагу, представити свої бажання свідомому розуму як снів, знаходячи таким чином вихід на потреби [3].

Швейцарський колега Фрейда Карл Густав Юнг бачив різні образи сновидінь повний значення символи, кожен з яких може бути по-різному інтерпретований у відповідності із загальним контекстом сну. Він вірив, що в стані неспання підсвідомість сприймає, інтерпретує події і досвід і навчається із них, а під час сну повідомляє це «внутрішнє» знання свідомості через систему простих візуальних образів. Він спробував класифікувати образи сновидінь з їх символічним значенням. Він вірив, що символи в системі образів сновидінь притаманні всьому людству, що вони були сформульовані протягом еволюційного розвитку людського мозку і передавалися через покоління в спадщину [4].

Хімік Ф. А. Кекуле, який відкрив хімічну структуру бензолу, якось ввечері ліг спати у стані неспокою, так як не міг вирішити проблему молекулярної структури бензолу. Йому приснилася змія з хвостом в роті - давній образ, згідно К. Г. Юнгом, виявляється у міфологіях всього світу, в тому числі і у давньоєгипетській міфології. Після цього він довів, що молекулярна структура бензолу є кільцем [1].

Визначають п'ять стадій сну: перша стадія є перехідною від стану неспання до сну, що супроводжується зменшенням альфа-активності та появою низько-амплітудних повільних тета- і дельта-хвиль. Тривалість першої стадії зазвичай не більше 10-15 хв.

Друга стадія займає трохи менше половини всього часу нічного сну. Ця стадія отримала назву стадії «сонних веретен», тому що найбільш яскравою її рисою є наявність в ЕЕГ (електроенцефалограма) веретеноподібної ритмічної активності з частотою коливання 12-16 Гц. Тривалість цих «веретен», добре що виділяються з фоновой високо-амплітудний ЕЕГ зі змішаною частотою коливань, становить від 0,2 до 0,5 секунд.

Третя стадія характеризується всіма рисами другої стадії, до яких додається наявність в ЕЕГ повільних дельта коливань з частотою 2 Гц і менш, що займають від 20 до 50% епохи запису. Цей перехідний період триває всього кілька хвилин.

Четверта стадія характеризується переважанням в ЕЕГ повільних дельта коливань з частотою 2 Гц і менш, що займають понад 50% часу запису нічного сну. Третя і четверті стадії зазвичай об'єднують під назвою дельта-сну. Глибокі стадії дельта-сну більш виражені на початку і поступово зменшуються до кінця сну. У цій стадії розбудити людину досить важко. Саме в цей час виникають близько 80% сновидінь, і саме в цій стадії можливі напади лунатизму і нічні кошмари, однак людина майже нічого з цього не пам'ятає. Перші чотири стадії сну в нормі займають 75-80% усього періоду сну.

П'ята стадія сну має ряд назв: стадія «швидких рухів очей» або скорочено БДГ, «швидкий сон», «парадоксальний сон». Під час цієї стадії людина знаходиться в повній нерухомості внаслідок різкого падіння м'язового тону, і лише очні яблука під зімкнутими століттями здійснюють швидкі рухи з частотою 60-70 разів на секунду.

Висновки. Дослідження наступного часу свідчать про важливу адаптацію - програмує ролі сну в житті організму. Саме тому впливу, отримані в деяких фазах природного сну, відрізняються стійкістю і великим впливом на програми поведінки в подальшому стані неспання. Таким чином, традиційно сучасні психологи виділяють два періодичних стану психіки, що властиво всім людям: неспання - стан, що характеризуються активною взаємодією людини з зовнішнім світом, і сон - стан, що розглядається перш за все, як період відпочинку. Є безліч наукових даних, що свідчать про те, що сон - зовсім не пасивне гальмівний стан, що сприяє лише відновлення сил і енергії, сон це специфічне, активний стан мозку, що сприяє повноцінному використанню наявного досвіду і набутої інформації в інтересах більш

досконалої адаптації організму в період неспання. У цьому полягає життєво важлива функція швидкого сну і його невід'ємного компонента - сновидінь.

Список використаних джерел

1. Букин М. Открытия во сне – от произведения до изобретений. 2012, URL: <https://ainger.ru/interesnoe-o-snovideniyah/otkrytiya-sovershjonnye-vo-sne.html> (дата звернення 06.03.2020).
2. Павлов И.П. Полное собрание трудов 1940, т. 1, изд. Академии наук СССР, с.409.
3. Фрейд З. Толкование сновидений. М. : Азбука-классика. 2015. 123 с.
4. Юнг К.Г. Воспоминания, сновидения, размышления. 2003. М.: Харвест. 59 с.

СЕКЦІЯ 3 ПСИХОЛОГІЯ РОЗВИТКУ, АКМЕОЛОГІЯ

Галаган А. В.

*здобувач вищої освіти першого (бакалаврського)
рівню спеціальності 053 Психологія*

*Кременчуцький національний університет
імені Михайла Остроградського,*

Плаксії Т. М.

*кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри психології, педагогіки та філософії*

*Кременчуцький національний університет
імені Михайла Остроградського*

Україна, м. Кременчук

ЄДНІСТЬ КОГНІТИВНОГО, ЕМОЦІЙНОГО ТА РЕГУЛЯТИВНОГО КОМПОНЕНТІВ «Я-ОБРАЗУ» У ПІДЛІТКІВ

Образ «Я» (Image of me) – складне психічне явище, яке не зводиться лише до простого усвідомлення своїх якостей; формується поступово, долаючи цілу низку послідовних етапів; охоплює три аспекти: когнітивний (система уявлень і знань індивіда про себе); емоційно-оціночний (емоційна оцінка власних уявлень і знань про себе, емоційне ставлення до себе); поведінково-регулятивний (поведінкова реакція) та такі основні модальності як: позитивну і негативну, адекватну і неадекватну. Образ «Я» містить: уявлення про свою індивідуальність (ідентичність); певну єдність інтересів, схильностей, ціннісних орієнтацій; певну самооцінку та самоповагу [1; 2].

Поняття «образ «Я» у психології на сьогодні залишається доволі дискусійним та суперечливим. Його розглядають у розрізі проблем самосвідомості (Л. Виготський, А. Леонтьєв, С. Рубінштейн, І. Чеснокова та ін.), ототожнюють з «Я-концепцією» (А. Налчаджян, К. Роджерс, О. Соколова та ін.), виділяють як окрему структурну одиницю у складі «Я-концепції» (Р. Бернс, І. Кон, В. Куніцина, В. Столін та ін.).

У межах вікової психології прагнення підлітка до виділення та ствердження власного «Я» розглядається як провідний атрибут вікового симптомокомплексу, суб'єктивне відображення процесу індивідуалізації у розвитку особистості (Л. Божович, Г. Костюк, О. Петровський, Д. Фельдштейн та ін.). Саме підлітковий вік є періодом «вростання» людини в суспільство дорослих, коли індивідуальне дитяче «Я» перетворюється на «Я» – соціальне.

«Образ Я» – це когнітивний, описовий компонент «Я-концепції», що містить у собі уявлення індивіда про свій зовнішній вигляд, характер, можливості, здібності, місце у соціальній групі. Цей компонент взаємопов'язаний з емоційно-оціночним компонентом «Я-концепції» (самооцінкою), що унеможливує його вивчення у «чистому вигляді» [4].

На думку В. Століна [3], самооцінка будується на оцінці ступеня досягнення актуальних для індивіда цілей. Якщо, за уявленням суб'єкта, його особливості та якості сприяють досягненню мети, то «Я» отримує позитивну оцінку; якщо ж ні – негативну. Тобто, на самооцінку впливає рівень домагань особистості: вона підвищується, якщо домагання особистості реалізуються, і знижується, якщо не вдається досягти поставленої мети. Вочевидь, у самооцінці присутні ті ж модальності, що і в «образі Я».

Розвиток самооцінки в процесі самопізнання підлітка відбувається стрибками: з підвищенням її об'єктивності спостерігаються різкі переходи від однієї самооцінки до іншої, можуть мати місце й крайні прояви в оцінці себе. Процес установлення самооцінки супроводжується переживанням найрізноманітніших почуттів.

Підлітковий вік у цілому вирізняється великою експресивністю; переживання, включені в процес самопізнання, самооцінки, протікають на рівні високої емоційності. Має місце мінливість настроїв, емоційна нестійкість, несподівані переходи від веселощів до зневіри і песимізму. Підлітковий вік традиційно вважається найбільш складним у виховному процесі. Деякі психологи пов'язують труднощі цього віку зі статевим дозріванням як причиною різних психофізіологічних і психічних відхилень. У ході бурхливого росту і фізіологічної перебудови організму в підлітків може виникнути почуття тривоги, підвищена

збудливість, занижена самооцінка.

Занижений рівень самооцінки у підлітка часто є наслідком оцінки власної зовнішності, зокрема, обличчя, відшукування певних недоліків. Це спричиняє істотні зміни у характері поведінки підлітків. Дослідники стверджують, що хлопці та дівчата з високою самооцінкою власної зовнішності стримані, упевнені в собі та розважливі, легше адаптуються до соціального середовища. Підлітки, які низько оцінюють свою зовнішність (об'єктивно чи суб'єктивно), як правило, недостатньо врівноважені, більш говірки, частіше поводяться неприродно, імпульсивні, збудливі, намагаються привернути до себе увагу.

З метою визначення рівня інтегральної самооцінки у школярів юнацького віку та виявлення особистісних рис було організоване та проведене емпіричне дослідження на базі загальноосвітньої школи. Вибіркову сукупність склали учні восьмого класу: усього 30 осіб (15 хлопців та 15 дівчат). Констатувальний експеримент проводився за допомогою таких методик: методики інтегральної самооцінки особистості «Хто я є в цьому світі»; методики «Рівень суб'єктивного контролю» (РСК) Дж. Роттера та методика багатфакторного дослідження особистості Р. Кеттелла.

Результати проведеного дослідження дали змогу проаналізувати особливості когнітивної, емоційної та регулятивної складових образу «Я» у підлітків.

Методика інтегральної самооцінки особистості «Хто я є в цьому світі» дозволяє підліткам оцінити свої психічні якості за семибальною шкалою. У залежності від отриманої суми показник самооцінки може бути таким: адекватна самооцінка, тенденція до завищення; тенденція до заниження; явно завищена самооцінка; явно занижена самооцінка.

Дані, отримані з дослідження рівня самооцінки однозначно вказують на те, що адекватна самооцінка характерна для 33,3% підлітків, явно завищена – для 3,4%, тенденцію до завищення самооцінки мають 56,6% підлітків, занижена самооцінка – у 6,7% підлітків.

Адекватна самооцінка більш характерна для хлопців, аніж для дівчат. Аналізуючи загальні відповіді за 10-тю якісними характеристиками, можна дійти висновку, що дівчата оцінювали такі якості, як сміливість, привабливість, щастя у 3-5 балів. Хлопці ж найменші бали виставляли за шкалами «доброта», «привабливість», «щирість». Серед досліджуваних дівчат виявилось 6,7 % тих, для кого характерна схильність до заниженої самооцінки, тобто для них властива невпевненість у собі, тривожність, сором'язливість.

Як для хлопців (60%), так і для дівчат (66,7%) найбільш притаманна тенденція до завищеної самооцінки, тобто переоцінка своїх

можливостей, недооцінка інших. Можливо це пов'язано з підлітковою кризою, з проявом негативізму з боку підлітків, бажанням мати свою думку на все.

Показники заниженої самооцінки присутні у характеристиці дівчат (6,7%); для хлопців – цей показник нульовий. Водночас спостерігається майже вдвічі більше хлопців з адекватною самооцінкою (40%), ніж дівчат (26,6%).

Методика «РСК» призначена для діагностики особливостей регулятивного компоненту образу «Я». Опитувальник розроблений на основі шкали локусу контролю Дж. Роттера; складається з 44-х тверджень, з якими обстежуваний може погодитися чи не погодитися. За допомогою РСК здійснюється вимір інтернальності – екстернальності за наступними шкалами: 1) Шкала загальної інтернальності (Io); 2) Шкала інтернальності у сфері досягнень (Id); 3) Шкала інтернальності у сфері невдач (In); 4) Шкала інтернальності у сфері сімейних відносин (Is); 5) Шкала інтернальності у сфері виробничих відносин (Ip); 6) Шкала інтернальності у сфері міжособистісних відносин (Im); 7) Шкала інтернальності у сфері здоров'я і хвороби (Iz). Ця методика дозволила виміряти та порівняти особливості регулятивного компоненту образу «Я» підлітків.

За нашими даними, найнижчий рівень інтернальності спостерігається у сфері досягнень – 56,6% підлітків, тобто на їх думку вони самостійно можуть добитися високих результатів у будь-якій діяльності та здатні успішно досягати своїх цілей в майбутньому.

Середній рівень інтернальності мають лише 3,3 % випробуваних. За шкалою загальної інтернальності, високий рівень, тобто екстернальний ЛК, мають 83,3% досліджуваних. Такі підлітки не бачать зв'язку між своїми діями та значущими для них подіями в житті, не вважають за необхідне контролювати цей зв'язок та впевнені, що більшість подій та вчинків є результатом випадку чи дій з боку інших людей.

73,3% підлітків мають низькі показники за шкалами інтернальності у сфері невдач та у сфері виробничих відносин. Для тих підлітків властива схильність перекладати відповідальність за неприємності, що виникають у їхньому житті, на інших людей, або вважати ці події результатом невдач.

Загалом регулятивна складова образу «Я» підлітків розвинена на середньому рівні. В образі «Я» послаблена складова, що відповідає за покладення відповідальності на себе. Більшість підлітків мають екстернальний ЛК.

Використання 16-факторного опитувальника Р. Кеттелла (досліджувалися показники за шкалами С, Е, F, Н, L, Q2, Q3) дозволив

отримати наступні результати:

переважна більшість підлітків (80%) мають слабкість Я: характерна емоційна нестійкість, знаходяться під впливом почуттів, спостерігається непостійність у відносинах, нестабільність інтересів; вони неспокійні, ухиляються від відповідальності;

в однаковій мірі для підлітків характерно як домінування, власність, упертість, конфліктність, так і м'якість, сором'язливість, пасивність, залежність;

незначній більшості підлітків (54,4%) характерна стриманість: спокійність, задумливість, обережність, відсутність спокою за майбутнє, схильність до самоаналізу;

60% випробуваних має негативний полюс за фактором Н – це боязкість, нерішучість, емоційність, невпевненість у своїх силах, віддають перевагу одному-двом друзям;

переважна частка підлітків (66,6%) – підозрілі: інтереси спрямовують на себе, егоцентричні;

70% підлітків мають низький самоконтроль, тобто слідує своїм спонуканням, присутня внутрішня конфліктність уявлень про себе.

Таким чином, емоційний компонент образу «Я» не є достатньо сформованим, виявляється слабкість «Я» не здатних контролювати емоції та імпульсивні потяги. У досліджуваних знижений емоційний контроль, відсутнє почуття відповідальності; такі підлітки неспроможні в повній мірі виразити все це у соціально прийнятній формі. Зовні це виявляється як поганий емоційний контроль, відсутність почуття відповідальності, вередливість, ухилення від реальності. Такі люди відчують себе безпомічними, стомленими і нездатними до подолання життєвих труднощів.

Таким чином, виходячи з отриманих результатів, вважаємо, що існує необхідність більше уваги приділяти вивченню психічних особливостей самосвідомості підлітків, формуванню їх адекватного образу «Я» шляхом розвитку в собі здібностей до самопізнання та розвитку рефлексії, емпатії, інтернального ЛК, які ведуть до саморегуляції та самовизначення в ході особистісно-орієнтованої психотерапії та спеціально організованих занять, що включають методи і прийоми активної психологічної діяльності. Водночас для формування адекватного образу «Я» та критичної самооцінки у підлітків потрібно враховувати особливості міжособистісних стосунків.

Список використаних джерел

1. Бернс Р. Развитие Я-концепции и воспитание. М. : Просвещение, 1986. 278с.
2. Калюжна Є. М. Психологічні особливості формування я-

концепції у старшому шкільному віці Актуальні проблеми педагогіки, психології та професійної освіти. 2016. №1.

3. Столин В. В. Самосознание личности. М. : Изд-во МГУ. 2004. 284 с.

4. Циций А. О. Психологічні особливості формування «образу Я» сучасних підлітків Наукові здобутки студентів Інституту людини. 2015. №1 (3).

Жаболенко А. А.

*магістрантка спеціальності 053 Психологія
Національний університет «Запорізька політехніка»*

Бородулькіна Т. О.

*кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної роботи та психології
Національний університет «Запорізька політехніка»
Україна, м. Запоріжжя*

ОСОБЛИВОСТІ ПІЗНАВАЛЬНОЇ СФЕРИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ В УМОВАХ ВПРОВАДЖЕННЯ ВАЛЬДОРФСЬКОЇ ПЕДАГОГІКИ В ЗАГАЛЬНООСВІТНІЙ ШКОЛІ

Сьогодні відбуваються важливі трансформації в суспільстві, і традиційна українська школа розпочала зміни в бік оптимізації процесу навчання шляхом врахування особливостей психічного і фізичного розвитку дітей. Вважається, що орієнтація вчителів на індивідуальні особливості кожного учня призведе до покращення системи освіти і якості отримуваних знань. Враховуючи консерватизм української школи, що досі зберігається в багатьох вітчизняних освітніх закладах, дуже важливо приділяти увагу впровадженню нових освітніх програм та методів виховання, особливо тих, які вже зарекомендували себе в сучасному світі як ефективні та корисні для повноцінного дитячого розвитку. На сьогодні таке впровадження відбувається не лише в концепції Нової української школи, а й в експериментальних навчальних закладах різного рівня. В результаті успішного завершення узагальнюючого науково-методичного експерименту всеукраїнського рівня «Розвиток вальдорфської педагогіки в Україні» (Наказ МОН України № 363 від 06.05.2001), педагогічна система «Вальдорфська школа» була рекомендована до впровадження в загальноосвітніх навчальних закладах України (Наказ МОН України № 1044 від 15.09.2014). Це значно розширило можливості відкриття в українських школах класів, що працюють за вальдорфською методикою, яка за сто років свого існування успішно реалізовується у багатьох країнах світу.

Впровадження вальдорфської педагогіки сьогодні – це спроба відповісти на запит суспільства з його потребою виховання нової особистості, яка б не просто відповідала певним унормованим вимогам, а й була здатною творчо мислити, швидко реагувати на зміни та нові умови, адекватно діяти в нетипових умовах. В подібні критичні періоди перебудови школи актуалізується проблема співвідношення навчання і розвитку, тобто інтерес до неї загострюється тоді, коли система традиційної шкільної освіти не справляється з новими соціальними завданнями, не забезпечує необхідного рівня орієнтації людини в складних умовах сучасного виробництва і суспільного життя. Прагнення зробити цю систему адекватною новим соціальним вимогам неминуче призводить до перегляду змісту встановлених понять «розвиток», «навчання», «засвоєння» та ін.

Навчання та виховання в вальдорфських освітніх установах ґрунтується на специфічному образі людини та філософських уявленнях про особливості її розвитку, запропонованих засновником вальдорфської педагогіки Р.Штайнером. Звичайно, педагогіка, яка базується на інших філософських засадах та уявленнях про людину, світ, життя, розвиток, навчання, виховання, ніж загальноприйнята, буде по-іншому навчати та виховувати дитину, а значить, по-іншому впливати на її розвиток, в тому числі на розвиток пізнавальної сфери. Як зазначає Петер Лебелль, «за словами Штайнера, почуття утворює важливу основу для навчання людини, зокрема з 7 до 14 років життя, при чому особливе значення належить творчим видам діяльності»; «в основному діти вчаться через емоційну залученість, в якій <...> взаємно діють одна на одну полярні сили уявлення та волі» [3, с.215]. С.Є. Лупаренко визначила специфіку вальдорфських засобів формування пізнавальної активності учнів, що полягає у їх спрямуванні на цілісну психічну структуру особистості в єдності та взаємовпливі розумової діяльності, емоційної сфери й вольової активності [4].

Основним завданням вальдорфської педагогіки, як вважає П.Лебелль, є створення умов для широкоосяжної освіти людини через довготривалий надійний супровід певними вчителями, які забезпечують індивідуальний підхід до кожної дитини, через стабільне товариство класу протягом дванадцяти років, через формування культури зворотного зв'язку (замість стандартизованої порівняльної системи оцінювання), через цілеспрямоване стимулювання власної образотворчої діяльності дитини, через ритм напруження та відпочинку, а також через навчальну атмосферу, яка дає можливість духовному досвіду та поважає його [3, с.224]. Засоби навчання, які використовуються у вальдорфській методиці, опосередковано

спрямовані і на привернення уваги (природньої, а не примусової) дітей (через усні розповіді вчителів, власноруч намальовані зображення на дошці), і на розвиток мислення (спочатку дивергентного, а потім поняттєвого), і на запам'ятовування, яке не є самоціллю, а відбувається відповідно віковим особливостям дітей в природних для цього умовах та видах діяльності, і, як не дивно, на забування («сон є частиною навчального процесу» [2, с.239]). Навчальний процес за вальдорфською навчальною програмою передбачає навчання не тільки в звичних для дітей ситуаціях (щоденні заняття в школі за розкладом), а і навчання в особливих ситуаціях (виїзді епохи, сільськогосподарська практика, ін.), що також сприяє різнобічному здоровому розвитку учнів, розвитку їхніх творчих здібностей, пізнавальної сфери. Навчальний процес у вальдорфських освітніх установах орієнтований на здобуття нових знань про світ через практику та власний досвід, через реальну з ним взаємодію і зазвичай відбувається одночасно в різних вимірах: емоційному, когнітивному, соціальному, моральному. У результаті такого навчання у дітей формується більше компетентностей, чим в учнів традиційних шкіл, що також має підтвердження в емпіричних дослідженнях.

Науковці в ході емпіричних досліджень виявляють значні відмінності у розвитку дітей, які навчаються у вальдорфських закладах освіти, від тих, що навчаються в загальноосвітніх школах. Результати нашого кореляційного дослідження особливостей пізнавальної сфери молодших школярів експериментального навчального закладу, в якому впроваджується вальдорфська педагогіка (докладніше [1]), також це доводять і дають змогу зробити висновок про відмінності у структурі пізнавальної сфери учнів, які навчаються у загальноосвітніх класах та класах вальдорфського спрямування (рис. 1 та 2).

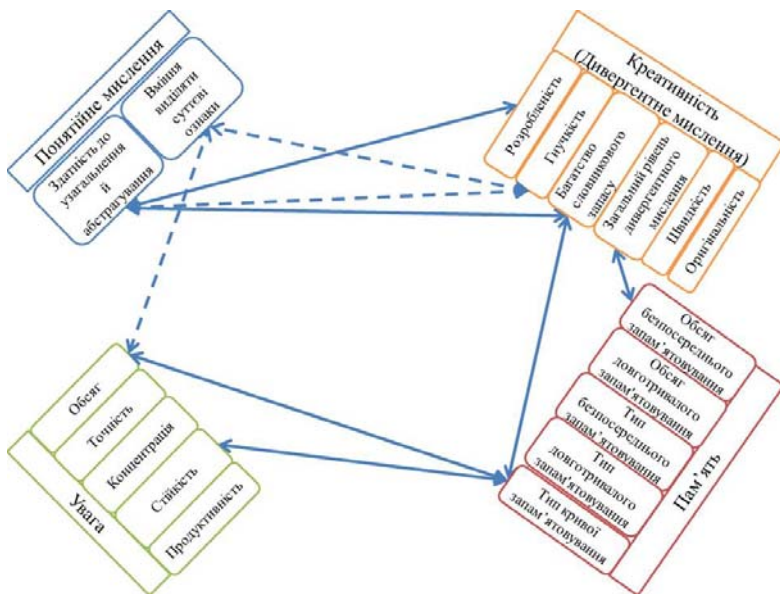

Рис. 1. Структура пізнавальної сфери учнів класів вальдорфського спрямування експериментального навчального закладу Всеукраїнського рівня

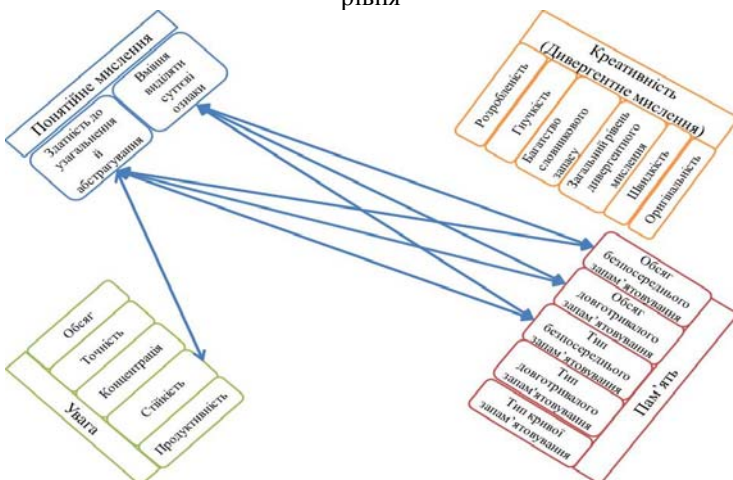

Рис. 2. Структура пізнавальної сфери учнів загальноосвітніх класів експериментального навчального закладу Всеукраїнського рівня

Так, в структурі пізнавальної сфери учнів загальноосвітніх класів системоутворюючими чинниками є особливості поняттєвого мислення та характеристики пам'яті, що обумовлено спрямованістю загальноосвітньої системи на розвиток саме цих особливостей пізнавальної сфери. В структурі пізнавальної сфери учнів класів вальдорфського спрямування системоутворюючими чинниками, крім особливостей поняттєвого мислення та пам'яті, є також характеристики уваги та дивергентного (творчого) мислення; всі досліджувані нами компоненти пізнавальної сфери пов'язані між собою та складають певну цілісність.

Отже, вальдорфська педагогіка має свої особливості та суттєво відрізняється від загальноосвітньої традиційної системи масових державних шкіл; кожна з педагогічних систем (традиційна та вальдорфська) по-різному впливає на розвиток пізнавальної сфери дітей; пізнавальна сфера учнів, що навчаються за вальдорфською навчальною програмою, відрізняється більшою розвиненістю, цілісністю та структурованістю, ніж пізнавальна сфера учнів загальноосвітніх класів.

Список використаних джерел

1. Бородулькіна Т.О., Жаболенко А.А. Особливості пізнавальної сфери молодших школярів в умовах впровадження вальдорфської педагогіки в експериментальному навчальному закладі. Тиждень науки-2019. Факультет соціальних наук. Тези доповідей науково-практичної конференції, Запоріжжя, 15–19 квітня 2019 р. [Електронний ресурс] / Редкол.: В. В. Наумик (відпов. ред.) Електрон. дані. Запоріжжя : ЗНТУ, 2019. С. 57-60.

2. Вальдорфська педагогіка та педагогічна наука: аналіз і перспективи розвитку: монографія /редактор Йост Шірен. К.: Педагогічна думка, 2019. 572 с.

3. Лебелль Петер. Теорія навчання. Вальдорфська педагогіка та педагогічна наука: аналіз і перспективи розвитку: монографія /редактор Йост Шірен. К.: Педагогічна думка, 2019. С. 203-228.

4. Лупаренко С. Є. Розвиток пізнавальної активності молодших школярів засобами вальдорфської педагогіки : автореф. дис... канд. пед. наук / С. Є. Лупаренко; Харк. нац. пед. ун-т ім. Г.С.Сковороди. Харків, 2008. 20 с.

Ігнатченко А. С.

*студентка 3 курсу спеціальності 053 Психологія
кафедри соціальної роботи та психології
Національний університет «Запорізька політехніка»*

Віхляєва Я. Є.

*викладач кафедри соціальної роботи та психології
Національний університет «Запорізька політехніка»
Україна, м. Запоріжжя*

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ ТРИВОЖНОСТІ У МОЛОДШОМУ ШКІЛЬНОМУ ВІСІ

Проблема оптимізації розвитку особистості набуває усе більше уваги психологів на сучасному етапі навчання та виховання дітей. При цьому великого значення набуває аналіз особливостей роботи психолога з вивчення не лише фізіологічних, але й психологічних особливостей дитини, врахування яких необхідне для забезпечення найкращих умов повноцінного формування особистості.

В умовах загальноосвітньої школи, молодші школярі зустрічаються з великою кількістю подій, які сприймають як надзвичайно складні та проблемні. До таких можна віднести бажання отримати хорошу оцінку, конфлікт з однолітками, відторгнення іншими тощо. В міру того як учень розвиває відповідні навички та вміння, змінюється і його ставлення до даної проблеми.

Оскільки виховання навичок та вмінь, засвоєння досвіду завжди емоційно забарвлені, тому дитина молодшого шкільного віку відчуває страх, тривогу, тобто емоційно переживає. Переживання у кожному випадку різні і залежать від індивідуальних рис характеру, досвіду, когнітивної оцінки. Їх, основна функція – стимулювати діяльність, сигналізувати про правильність або неправильність, тобто бути своєрідними каталізаторами. На жаль, тривала або підсилена дія будь-яких емоцій призводить до виникнення нових переживань, які вказують на відхилення від норми, загрозу та неблагополуччя.

Основними «сигналізаторами» загрози, неблагополуччя є страх та тривога. Вони у кожної людини проявляються з різною силою, залежно від того, як оцінює людина конкретну ситуацію. Якщо страх та тривогу відчують практично усі, то тривожність виникає лише в окремих особистостей на основі цих базових емоцій

Поняття «тривожний» відзначається в словниках ще з 1771 року. Існує багато версій, що пояснюють походження цього терміна. Автор однієї з них вважає, що слово «тривога» означає тричі повторений сигнал про небезпеку з боку супротивника [2].

У психологічному словнику дане таке визначення тривожності: це «індивідуальна психологічна особливість, що полягає в підвищеній схильності випробувати занепокоєння у всіляких життєвих ситуаціях, у тому числі й у таких, котрі до цього не приводять».

Отже варто відрізнити тривогу від тривожності. Якщо тривога – це епізодичний прояв занепокоєння, хвилювання дитини, то тривожність є стійким станом. Наприклад, буває, що дитина хвилюється перед виступом на шкільному святі, чи, відповідаючи біля дошки. Але це занепокоєння виявляється не завжди, іноді в тих самих ситуаціях вона залишається спокійною. Це - прояв тривоги. Якщо ж стан тривоги повторюється часто й у самих різноманітних ситуаціях, (при відповіді біля дошки, спілкуванні з незнайомими дорослими і т.д.), то варто говорити про тривожність..

На відміну від тривоги, тривожність, як риса особистості, формується під впливом стійких негативних факторів та переживань через особливо значимі для людини події. Наприклад, стійка негативна оцінка вчителя класовода, глузування однолітків можуть викликати стан тривожності. Він характеризується підвищенням рівня готовності «відбити напад», збільшенням сенсорної уваги, моторним напруженням, тобто в цілому має негативний характер.

Тривожність завжди негативно впливає на поведінку та діяльність особистості, а тому викликає її відхилення. Відхилення поведінки практично завжди засуджуються не лише однолітками, які ще не розуміють істинних причин, але й дорослими. Таким чином, учень у класному колективі стає вигнанцем, із нього глузують, внаслідок тривожності знижується успішність навчання, зростають негативні оцінки однокласників, знижується соціальний статус.

Практичні психологи проводять із тривожними дітьми діагностичну і корекційну роботу. Однак наше вивчення досвіду цієї роботи показало, що її ефективність могла б значно підвищитися за умови врахування системи психологічних особливостей її організації й проведення.

У науковій літературі із психології ця проблема поки що не знайшла широкого висвітлення, що значно негативно впливає на її практичне розв'язання. Інтерес до проблеми тривожності знайшов відображення в роботах багатьох учених, таких як К. Ізард, А. Захаров, А. Прихожан, В. Віллінас, З. Фрейд, Ф. Березін, Є. Рогов.

Вони надають великого значення дослідженню стану тривоги, що є універсальною формою емоційного передбачення неуспіху, що бере участь у механізмі саморегуляції, сприяючи мобілізації резервів психіки і, стимулюючи пошукову активність. З іншого боку, відомо, що за межами оптимальних значень тривожність впливає на поведінку й

діяльність індивіда. Хронічне переживання тривоги як неврівноваженого стану і постійна готовність до його актуалізації формують новоутворення особистості — тривожність. Доведено, що підвищена тривожність є негативною характеристикою і несприятливо позначається на життєдіяльності людини. І якщо врахувати, що тривожність як стійка характеристика діагностується вже в трирічному віці, то, безсумнівно, вивчення проблеми дитячої тривожності стоїть у ряді особливо актуальних.

Разом із тим зазначена проблема не обмежується рамками дошкільного віку. Здобуваючи особливе значення в період перебування дитини в школі, вона не втрачає своєї актуальності й у роботі з дорослими людьми. У зв'язку з цим практичний психолог ставить перед необхідністю добору потрібних йому методик для діагностики окремих властивостей і станів особистості з незліченної безлічі пропонованих у даний час джерел.

Методи психологічного дослідження:

а) методи констатуючого етапу: контентний аналіз літературних джерел, аналітико-синтетичний огляд наукових підходів до вирішення тих чи інших проблем дослідження, різні види діагностичного опитування (тестування, анкетування, проєктивні методики, бесіди);

б) методи формуючого етапу: тренінг, бесіди, семінари-практикуми, ігрові задачі, психогімнастичні вправи;

в) методи етапу обробки даних і узагальнення результатів: статистично-математичний аналіз.

Оптимальними у процесі вивчення тривожних дітей молодшого шкільного віку є методики Ч. Спілбергера і Філліпса.

Психологічна допомога з подолання тривожності полягає в проведенні бесід з дитиною на мотивацію та підняття самооцінки, навчання школяра прийомам і методам оволодіння своїм хвилюванням, індивідуальні заняття, тренінги, ігри, арт-терапія, тести, виховні заходи. З батьками та вчителями також проводиться профілактична робота у формі бесід, консультацій, семінарів.

На жаль, не завжди вдається вчасно виявити, а тим більше подолати стан тривоги й тривожність. А це - надзвичайно важливо, особливо для учнів молодшого шкільного віку, в яких знижується роль родини і підвищується роль школи. Саме в школі з'являються нові об'єкти страху та виникають ситуації, що породжують тривогу і розвивають тривожність.

Тому, у роботі психолога з дітьми дуже важливо враховувати всі негативні наслідки, до яких може призвести тривожність, і вчасно попереджувати її виникнення.

Список використаних джерел

1. Волошина В.В., Волинська Л.В., Лохвицька Л.В. Розвиток пізнавальних інтересів у дошкільників та молодших школярів. К.: НПУ ім. Д. Драгоманова, 2017. 214 с.
2. Ставицька С.О. Вивчення особистісної тривоги у дітей молодшого шкільного віку проєктивними методами. // Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Методи підготовки фахівців до професійного спілкування». Книга 1. Черкаси. 2007. С. 109-119.
3. Я хочу, я можу, я буду добре вчитись / Упорядник Т. Гончаренко. К.: Редакції загальнопедагогічних газет, 2015. 128 с.

Ігоніна О. В.

студентка 4 курсу, спеціальність «Психологія»

Кременчуцький національний університет

імені Михайла Остроградського

Лебединська Г. О.

кандидат політичних наук, доцент.

доцент кафедри психології, педагогіки та філософії

Кременчуцький національний університет

імені Михайла Остроградського

Україна, м. Кременчук

ТОВАРИСЬКІСТЬ ЯК ЧИННИК СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРЯВ

Потреба у спілкуванні – одна з основних соціальних потреб. Виникає вона на самих різних етапах людського життя, а деякі психологи вважають її вродженою й пов'язують з нею майже усі суспільні прояви. Зараз потреба в уміннях комунікативності є запорукою гарних стосунків у будь-якому колективі. Проблема формування позитивних якостей особистості, позитивних взаємин, зокрема, набула особливого значення в усьому світі. Найбільш сприятливим періодом для виховання позитивних якостей особистості є молодший шкільний вік. Особливістю молодшого шкільного віку є процес адаптації дитини до нових соціальних умов. У цей період формуються уміння учитися і взаємодіяти. Тому, на думку багатьох сучасних психологів (Г. М. Бреслава, В. В. Давидова, Д. Б. Ельконіна, В. І. Слободчикова, Г. А. Цукерман), молодший шкільний вік – надзвичайно важливий період у формуванні в дитини соціальної поведінки і комунікативної компетентності. Розвиток здібності до спілкування як основи взаємостосунків в дитячому колективі – найважливіша передумова

успішного становлення особистості учнів.

Проблема взаємин розглядається у науковій літературі в різних аспектах. Зокрема, на роль спілкування в особистісному становленні молодших школярів наголошували Д. Б. Ельконін та М. І. Лісіна. Проблему розвитку у молодшому шкільному віці ціннісного ставлення до однолітків, досліджувала Ю. О. Приходько. А. Гончаренко вважає, що взаємини неможливі без спілкування, а їх зміст має бути олюдненим та проходить у своєму становленні певний шлях. Такої ж думки, дотримується О. Бодальов. Концептуальні засади розробки проблеми адаптації дітей в контексті готовності до школи в психології пов'язані з працями А. В. Петровського, Д. Б. Ельконіна, Я. Ієрасека, Н. Й. Гуткіної, Л. М. Ковальнової, Н. Н. Тарасенко та ін. В роботах названих авторів адаптація розглядається як особливий момент, фаза в становленні людини, від якого в значній мірі залежить характер його подальшого особистісного розвитку. Слід зазначити, що існує тісний зв'язок між спілкуванням, взаєминами і взаємодією, що дає змогу зробити висновок, що дитячі взаємини є однією з обов'язкових форм спілкування дітей у колективі молодших школярів, іншими словами, спілкування є основою формування дружніх взаємин.

Уміння знаходити оптимальні способи спілкування, що ведуть до розвитку доброзичливих відносин, характеризує товарииськість людини. Товарииськість містить такі формально-динамічні показники: потребу у спілкуванні, ініціативність, широту кола спілкування, легкість вступу в контакт, стійкість та виразність спілкування.

Віковими особливостями дітей 1-4 класів можна вважати: незначний соціальний та моральний досвід, підвищену емоційність, вразливість і водночас пластичність до морально-етичних впливів, імпульсивність та безпосередність поведінки дитини, бажання постійно розширювати коло спілкування. І. М. Юсупов зазначає, що школа для молодшого школяра спричиняє дуже багато нових видів переживань, яких не було в дошкільному віці. Це, зокрема, переживання пов'язані з перебуванням в учнівській групі, спілкування з ровесниками, учителем, оцінка якого, похвала чи зауваження є дуже значущими для учня в такий період [4].

Емоційне благополуччя та самопочуття школярів у системі міжособистісних взаємовідносин, які складаються у колективі, залежить не лише від того, скільки однокласників один з одним спілкується, а від того настільки велике це бажання спілкування.

В онтогенезі спілкування дитини з однолітками складається особлива комунікативна діяльність, мотивом якої є ті чи інші властивості товариша. Вона складається з дій дитини, адресованих товаришу і спрямованих на нього як на свій об'єкт; її операціями є

мовні і немовні засоби, що ними користується дитина. Потреба в спілкуванні, на який ґрунтується така діяльність, формується вже у віці немовляти а особливого свого піку розвитку досягає у шкільному віці. Діти прагнуть знайти у колективі, у стосунках з товаришами якесь своє місце – не просто бути поряд, а бути визнаним товаришами.

Як зазначає Т. В. Драгунова, спілкування з близьким товаришем виділяється в абсолютно особливу діяльність. Вона існує як самостійна діяльність, яка може бути названа діяльністю спілкування. Предметом цієї діяльності є інша людина – товариш-одноліток як людина. Ця діяльність існує з одного боку, у вигляді вчинків школярів по відношенню один до одного [1].

Симпатія, дружба – це основні види ставлення дітей один до одного в умовах шкільного колективу. Ці взаємини розвиваються на основі спільних інтересів, що виступають мотивом до спілкування з однолітками. Діти прагнуть один до одного заради спільної гри, обговорення життєвих проблем, розглядання один одного.

Доброзичливі взаємини з однолітками породжують у дитини почуття спільності з ними, доброзичливість, спокій, душевну рівновагу. Таку ж думку висловлює Т. Поніманська стверджуючи, що у 6-7 річних дітей з'являється соціально-психологічний феномен дружби як індивідуально-виборчих глибоких міжособистісних дитячих відносин, що характеризуються взаємної прихильністю, заснованої на почутті симпатії та безумовного прийняття іншого [3].

Діти по-різному ставляться до своїх товаришів: одних дітей вони вибирають, інших не вибирають, третіх відкидають; ставлення до одних стійке, до інших – не стійке. Так, А. О. Драган наголошував, що у кожному колективі існує три кола спілкування. У першому колі спілкування знаходяться ті діти, які є для конкретної дитини об'єктом постійних стійких виборів. Це діти, до яких вона відчуває стійку симпатію, емоційне тяжіння. Серед них є ті, хто, у свою чергу, симпатизує цій дитині. Усі діти, до яких дитина відчуває більшу чи меншу симпатію, належать до другого кола її спілкування в колективі. Ці кола, звичайно, не знаходяться в константному стані. Дитина, яка раніше була в другому колі спілкування, може увійти до першого, і навпаки. Ці кола спілкування взаємодіють і з найбільш широким третім колом спілкування, яке вміщує всіх дітей колективу [2].

Отже, статус учня в системі особистісних відносин є для нього дуже значущим і впливає на його поведінку і самосвідомість надалі.

Список використаних джерел

1. Возрастные и индивидуальные особенности младших подростков / под ред. Д. Б. Эльконина и Т. В. Драгуновой. М.: Просвещение, 1967.

360 с.

2. Драган А. О. Розвиток міжособистісних відносин дітей молодшого шкільного віку. Науковий вісник МНУ ім. В. О. Сухомлинського. 2015. №1 (48). С. 117–120.

3. Поніманська Т. І. Формування соціальної компетентності дитини. Нова педагогічна думка. 1998. № 2. С. 91–95.

4. Юсупов И. М. Психология взаимопонимания. К.: Знание, 2003. 291 с.

Кленіна К. В.

*здобувачка вищої освіти першого (бакалаврського) рівня
спеціальності «Психологія»,
Херсонський державний університет*

Попович І. С.

*доктор психологічних наук, професор,
професор кафедри загальної та соціальної психології
Херсонський державний університет
Україна, м. Херсон*

ПСИХОЛОГІЧНІ ЗМІСТОВІ ПАРАМЕТРИ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ ПЕРФЕКЦІОНІЗМУ ТА ПОЧУТТЯ САМОТНОСТІ В ОСІБ ЮНАЦЬКОГО ВІКУ

Постановка проблеми. Всесвітня глобалізація, соціальні трансформації, ускладнення сфер відносин, постійне підвищення вимог до ефективного функціонування особистості в суспільстві неминуче провокують масове формування і поширення такого психологічного явища, як перфекціонізм. Термін «перфекціонізм» використовують для опису прагнення людини до досконалості, а перфекціоністами називають людей, які ставлять надмірно високі вимоги до себе та своєї діяльності. Дослідники перфекціонізму вважають його хворобою сучасності, хворобою культури та культом успіху.

Водночас, до однієї з характерних ознак сучасного соціуму належить проблема почуття самотності, та й немає ніяких сумнівів щодо її актуальності. Почуття самотності може виникнути у людини будь-якої статі, віку, соціального статусу. Особистість, яка переживає самотність, дуже часто хворобливо переносить дане відчуття. Вона стає менш резистентною до стресу, і це суттєво позначається на її психічному та фізичному здоров'ї.

Важливість розгляду перфекціонізму та самотності в юнацькому віці зумовлена тим, що саме в цьому віці дані феномени вперше серйозно усвідомлюються та переживаються людиною [4]. Це пов'язано, перш за

все, з інтенсивним розвитком рефлексії та переходом на новий рівень самосвідомості [5].

Теоретичне аналізування наукової літератури з теми дослідження дає підстави стверджувати, що проблема перфекціонізму та самотності є актуальною і має суспільну значущість. У науковій літературі вона зазвичай висвітлювалася диференційовано. Перфекціонізм як психологічний феномен був предметом дослідження Д. Бернса, Н. Гаранян, Т. Завади, О. Кононенко, О. Лози, Г. Флетта, А. Холмогорової, П. Хьюїтта, та ін. Проблеми самотності у своїх працях приділяли увагу Я. Башманівська, П. Гасанова, Г. Зілбург, Н. Олейник, Д. Рісмен, Г. Салліван, К. Хорні, та ін. Відсутність досліджень, які б висвітлювали взаємозв'язок перфекціонізму та почуття самотності в осіб юнацького віку, зумовлюють актуальність вибору теми дослідження.

Метою статті є емпіричне дослідження психологічних змістових параметрів взаємозв'язку перфекціонізму та почуття самотності осіб юнацького віку.

Виклад основного матеріалу. Дослідження було проведено у вищих навчальних закладах, супермаркеті та військовій частині м. Херсона. Кількість досліджуваних – 120 осіб. Вік – 18-24 роки.

Для визначення властивої особам юнацького віку складової перфекціонізму, використано методику «Багатомірна шкала перфекціонізму» П. Хьюїтта і Г. Флетта. У результаті обробки даних було виявлено, що особам юнацького віку більшою мірою характерний перфекціонізм, який орієнтований на себе (60,00%). Тобто, їх можна схарактеризувати, як схильних ставити надзвичайно високі вимоги до себе, своєї діяльності та її результатів. Таким особам властиві надмірна самокритика, встановлення нереалістично високих особистісних стандартів, які роблять неможливим прийняття власних недоліків, помилок та невдач [2]. Треба також зазначити, що найменш вираженою формою перфекціонізму серед осіб юнацького віку є перфекціонізм орієнтований на інших (10,87%), нам здається, що це пов'язано з інтенсивним розвитком рефлексії, юнаки більше занурюються в себе, шукаючи власні недоліки, і не надають особливої уваги очікуванням інших [6].

Для визначення загального стану самотності та її видів було використано «Опитувальник для визначення виду самотності» С. Корчагіної. Яскраво виражений високий рівень почуття самотності встановлено у 18 осіб. Це означає, що самотність для них є складовою частиною життя, через неї вони можуть відчувати себе непотрібними та відстороненими. Ми не можемо бути впевненими, що самотність

виступає в їхньому житті в ролі однополярного конструкту, адже вона може як позитивно, так і негативно впливати на особистість. Характер впливу визначається особливостями внутрішньоособистісного генезису [1].

Для вивчення статистичних зв'язків між різними формами прояву перфекціонізму та почуття самотності ми застосували кореляційний аналіз за методом Ч. Спірмена. Інформація, що подана в таблиці 1 наглядно демонструє наявність позитивних і негативних значущих зв'язків між показниками перфекціонізму та почуття самотності.

Таблиця 1 Значущі коефіцієнти кореляцій між показниками прояву перфекціонізму та почуття самотності (n=120)

Показники	ПОНС	СЗП	ПС	ЖП	СП	СД	См
Дифузний	- 0,243**	0,273**			0,343**	0,326**	0,297**
Відчужувальний	-0,212*			-0,208*		0,199*	
Дисоційований		0,294**			0,224*		0,213*
Загальний стан	-0,183*	0,212*	- 0,275**	- 0,256**	0,203*	0,295**	0,206*

Примітка: ПОНС – перфекціонізм орієнтований на себе; СЗП – соціально зумовлений перфекціонізм; ПС – проблеми із самооцінкою; ЖП – жорсткий перфекціонізм; СП – стурбованість помилками; СД – сумніви у власних діях; См – самокритика; ** – $P < 0,01$, * – $P < 0,05$.

Перфекціонізм орієнтований на себе на $p < 0,01$ рівні значущості від'ємно пов'язаний із дифузним типом самотності (-0,243), в основі якого лежить постійна ідентифікація людини з різними об'єктами (людьми), які є для неї взірцями. Також ПОНС на рівні $p < 0,05$ від'ємно пов'язаний з відчужувальним типом (-0,212), що простежується у механізмах відособлення від інших людей і усього світу, а також від цінностей та норм соціальної групи. Показник перфекціонізму орієнтованого на себе від'ємно, на рівні значущості $p < 0,05$ пов'язаний з загальним станом самотності, що є керованою самотністю, або усамітненістю, і представляє собою варіант переживання психологічної відокремленості. Отже, особа, котра ставить собі надто високі

стандарти, має схильність зосереджуватися тільки на власній меті, не буде відсторонюватися від людей і ототожнювати себе з ними.

Показники дифузного та дисоційованого типів самотності позитивно корелюють на рівні $p < 0,01$ з соціально зумовленим перфекціонізмом, який є впевненістю людини в тому, що інші люди мають відносно неї надзвичайно високі очікування, яким дуже важко, майже неможливо, відповідати. Також соціально зумовлений перфекціонізм на рівні $p < 0,05$ позитивно пов'язаний із загальним станом самотності (0,212). Приходимо до висновку, що людина, яка має переконання у важливості відповідати стандартам оточення, буде ідентифікувати себе з різними об'єктами, які здаватимуться їй ідеальними.

Проблеми із самооцінкою, як складова перфекціонізму, від'ємно корелюють на рівні $p < 0,01$ із загальним станом самотності (-0,275). Отже у людини із самооцінкою, яка буде адекватною тільки при наявності успіху, зазвичай не буде проявлятися схильність до гармонійної усамітненості.

Показники жорсткого перфекціонізму, який простежується у прискіпливій вимогливості до себе, своєчасному бездоганному і безпомилковому виконанні діяльності, знаходяться у від'ємній залежності з показниками відчужувального типу (-0,208) та загального стану самотності (-0,256).

На основі кореляційного аналізування встановлено, що такі елементи перфекціонізму, як завищена самокритика (0,206; $p < 0,05$), сумніви у власних діях (0,295; $p < 0,01$) та стурбованість помилками (0,203; $p < 0,05$), прямо пропорційно пов'язані зі станом самотності особистості. Ми пояснюємо цей зв'язок тим, що особі, котра постійно шукає в собі недоліки та фіксується на них, буде складно почуватися добре при взаємодії з іншими людьми [3].

Показники дифузного типу самотності знаходяться у прямій залежності на рівні $p < 0,01$ від таких складових перфекціонізму: стурбованість помилками (0,343), сумніви у власних діях (0,326) та завищена самокритика (0,297). Отже, особи з постійними сумнівами і впевненістю у неправильності своїх вчинків будуть схильні до пошуку еталонів наслідування серед інших людей.

Сумніви у власних діях будуть тільки сприяти поступовій відчуженості від інших людей, оскільки між цим елементом перфекціонізму та відчужувальним типом самотності встановлено прямий зв'язок на $p < 0,05$ рівні значущості (0,199).

Дисоційований тип самотності, який є найбільш складним станом за переживаннями, оскільки поєднує в собі механізми як ідентифікації, так і відчуження себе від інших, позитивно корелює зі стурбованістю помилками (0,224) та самокритикою (0,213) на рівні значущості $p < 0,05$.

Висновок. Отже, представлено психологічні параметри взаємозв'язку перфекціонізму та почуття самотності в осіб юнацького

віку. Визначено, що юнацький вік характеризується перфекціонізмом, який орієнтований на себе, ми це пов'язуємо з інтенсивним розвитком рефлексії. Для юнаків гостро виражене почуття самотності не є превалюючим, вони схильні до непатологічного усамітнення. Встановлено, що такі складові перфекціонізму, як соціально зумовлений перфекціонізм, стурбованість помилками, сумніви у власних діях та самокритика прямо пропорційно пов'язані з почуттям самотності в осіб юнацького віку.

Список використаних джерел

1. Гусейнова Н. О. Психологічний контекст феномену самотності. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Психологічні науки. 2013. Вип. 2. С. 14-16.
2. Завада Т. Ю. Мотиваційні чинники перфекціонізму студентської молоді : дис. ... канд. псих. наук : 19.00.01 / Тетяна Юріївна Завада ; ЛНУ імені Івана Франка. Львів, 2017. 158 с.
3. Кленіна К. В. Теоретико-методологічне аналізування змістових особливостей перфекціонізму особистості. Інсайт: психологічні виміри суспільства. 2019. № 1. С. 84-89. DOI: 10.32999/2663-970X/2019-1-13
4. Попович І. С. Оптимізація розвитку соціально-психологічних очікувань у студентській групі : навч.-метод. посіб. Херсон: ВАН «ХМД», 2013. 204 с.
5. Попович І. С. Проблема соціально-психологічних очікувань в науковій теорії та практиці. Практична психологія та соціальна робота. К., 2005. № 5. С. 8-13.
6. Попович І. С. Психологія соціальних очікувань особистості: методологія, теорія і практика: навч.-метод. посіб. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2019. 158 с.

Ковальчук Є. С.

*магістрантка спеціальності 053 Психологія
Національний університет «Запорізька політехніка»*

Бочелюк В. Й.

*доктор психологічних наук, професор,
професор кафедри соціальної роботи та психології
Національний університет «Запорізька політехніка»
Україна, м. Запоріжжя*

ТЕОРЕТИЧНЕ ОБГРУНТУВАННЯ ПСИХОЛОГО- ПЕДАГОГІЧНОЇ ТЕХНОЛОГІЇ ЩОДО РОЗВИТКУ УВАГИ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ

Нашим завданням була розробка та апробація психолого-педагогічного забезпечення, яке включало спеціальну побудову всіх ланок педагогічного процесу, спрямованих на формування властивостей

уваги в учнів молодших класів з інтелектуальним порушенням. В основу психолого-педагогічної технології покладено розуміння сутності уваги та її властивостей, показників їх прояву в навчанні; урахування рівня сформованості властивостей уваги у дітей з інтелектуальним порушенням, особливостей та можливостей їх розвитку; добір адекватних меті формування психолого-педагогічних засобів.

Теоретичною основою формувального етапу дослідження були наукові положення щодо сутності, властивостей, динаміки та особливостей розвитку уваги у дітей з типовим розвитком та з інтелектуальним порушенням і педагогічних інноваційних підходів корекційно спрямованого навчально-виховного процесу, націленого на підвищення ефективності розвитку пізнавальних процесів та розумовий розвиток молодших школярів із розумовою відсталістю [1 - 5].

Враховуючи індивідуальні й вікові особливості молодших школярів з інтелектуальним порушенням, визначено теоретико-методичні засади педагогічної технології розвитку уваги, які відображає модель розвитку уваги молодших школярів з інтелектуальним порушенням у навчальному процесі. Визначено та обґрунтовано її складові (теоретична, змістова, операційна та результативна) (див. рис. 1).

Розробка моделі призначена для відображення суті процесу розвитку уваги молодших школярів з інтелектуальним порушенням в процесі навчання та слугуватиме опорою для перевірки повноти теоретичних уявлень стосовно формування властивостей уваги, а також дозволить розкрити зміст роботи із молодшими школярами з інтелектуальним порушенням та визначити шляхи практичної реалізації корекційно-педагогічної технології в процесі навчання.

Таким чином, розроблена нами модель розвитку уваги у навчальному процесі молодших школярів з інтелектуальним порушенням включає такі основні складові: (рис. 1).

Теоретична складова (наукові підходи, принципи навчання).

Змістова складова (мета та завдання педагогічної технології зміст навчального матеріалу, зміст вправ).

Операційна складова (вид та структура уроку, умови формування уваги, вимоги до вправ).

Результативна складова (критерії та рівні сформованості уваги молодших школярів із порушенням розумового розвитку в навчальному процесі).

Рис. 1. Модель розвитку уваги молодших школярів з інтелектуальним порушенням в процесі навчання

Виходячи з вищезазначеного, при розробці моделі розвитку уваги у молодших школярів з інтелектуальним порушенням у процесі навчання, зокрема її теоретичної складової, були враховані основні наукові підходи, сутність та властивості уваги та загальні і спеціальні принципи навчання, що були ключовими у визначенні мети та завдань формувального етапу дослідження.

Теоретична складова моделі включає аналіз загальної та спеціальної

психолого-педагогічної літератури, основні наукові підходи (зокрема, особистісно орієнтований, діяльнісний, компетентнісний, технологічний) та принципи щодо розвитку уваги у молодших школярів з інтелектуальним порушенням у процесі навчання. Зокрема, ми спирались на наступні принципи:

1. Принцип виховуючої і розвиваючої спрямованості навчання створює умови всебічного розвитку дитини з інтелектуальним порушенням, формування свідомої поведінки учнів, виділення виховання позитивних звичок. Адже процес розвитку уваги повинен бути побудований так, щоб можна було закономірно керувати темпами і змістом розвитку дітей даної категорії та забезпечувати виявлення і реалізацію індивідуальності кожної дитини.

2. Принцип науковості та доступності навчального процесу, що реалізовується з урахуванням пізнавальних можливостей дітей, коригуючи у них пізнавальні процеси, зокрема, увагу та передбачає формування в учнів достовірних, науково правильних знань про навколишню дійсність.

3. Принцип комплексного впливу передбачає взаємодію в процесі педагогічної корекції всіх спеціалістів, які працюють з дитиною. Саме залучення максимальної кількості учасників дозволить значною мірою долати труднощі, які виникають в процесі формування властивостей уваги, сприятиме закріпленню сформованих навичок та можливостям переносу сформованих знань, умінь і навичок в інші умови та повсякденне життя.

4. Принцип наочної доступності, який залежить від особливостей розвитку дитини. Цей принцип має слугувати засобом корекції властивостей уваги, що сприятиме розвитку раціонального пізнання, шляхом використання різних способів подачі інформації та задіяння максимально можливої кількості аналізаторів при демонстрації наочності.

5. Принцип диференційованого підходу вказує на необхідність підбору прийомів, методів і форм організації педагогічної корекції в залежності від рівня сформованості властивостей уваги у дітей з інтелектуальним порушенням.

6. Принцип індивідуального підходу передбачає врахування індивідуальних особливостей, потреб та інтересів дитини з інтелектуальним порушенням, особливостей сприйняття дитини.

7. Принцип зв'язку уваги з навчальним процесом. Цей принцип розкриває залежність розвитку уваги з організацією навчального процесу. Даний принцип передбачає необхідність виявлення чинників, які прямо чи опосередковано перешкоджають ефективному розвитку

властивостей уваги.

Змістова складова включає: мету та завдання педагогічної технології; зміст навчального матеріалу та зміст вправ, що слугуватимуть засобом досягнення мети.

Таким чином, формулюючи змістову складову моделі розвитку уваги молодших школярів з інтелектуальним порушенням ми виходили з того, що основною умовою розвитку уваги виступає активність дитини у різноманітній за змістом діяльності, зокрема навчальній. Найбільш ефективно такий розвиток відбувається за умови спеціальної організації навчального процесу, основною формою якої є урок. Отже, ефективність корекційно-розвивальної роботи залежить від правильного визначення мети уроку, що включає навчальні, виховні та корекційно-розвивальні (спрямовані на розвиток властивостей уваги молодших школярів з інтелектуальним порушенням) завдання; добір методичних прийомів, які відповідають особливостям та можливостям цієї категорії дітей та сприяють розвитку у них різних властивостей уваги.

Операційна складова, на нашу думку, передбачає визначення сприятливих психолого-педагогічних умов розвитку уваги на уроках; вимог до застосування дидактичних вправ; типів уроків їх структури та змістового наповнення.

До психолого-педагогічних умов розвитку уваги у навчальному процесі ми віднесли наступні:

1. Організація діяльності педагога під час уроку:
 - а) організація проведення уроку, відповідно до його структури;
 - б) зв'язність навчального матеріалу, наступність, послідовність його викладу, зв'язок з попередньо засвоєним учнями матеріалом;
 - в) подача навчального матеріалу з розкриттям його змісту, сутності та значення;
 - г) використання на уроці різноманітності методичних прийомів та засобів навчання;
 - д) оптимальний темп подачі матеріалу (швидкий темп уроку сприяє виникненню помилок, а занадто повільний – не буде сприяти зацікавленості учнів);
2. Послідовність і систематичність вимог педагога.
3. Забезпечення педагогом зміни одних видів навчальної діяльності іншими залежно від індивідуальних особливостей та діагнозу молодших школярів з інтелектуальним порушенням (наприклад: слухове зосередження дитини може змінюватись зоровим чи моторним).
4. Використання спеціальних дидактичних та тренувальних вправ для розвитку властивостей уваги.
5. Врахування зовнішніх умов (відсутність подразників, які

відволікають; дотримання гігієнічних умов; чіткість розпорядку дня) при організації та проведенні корекційно-розвивальної роботи.

6. Диференціація та індивідуалізація завдань відповідно до психофізичних особливостей та можливостей дітей з інтелектуальним порушенням.

7. Формування особистісно-вольових якостей (цілеспрямованість, самостійність, дисциплінованість, наполегливість, працелюбність, відповідальність, організованість тощо), які сприятимуть активізації та розвитку властивостей уваги дітей.

8. Позитивна чи оптимістична оцінка результатів діяльності учнів з інтелектуальним порушенням, яка дає змогу підтримувати інтерес, сприяє подальшому включенню дітей у навчальну діяльність.

Результативна складова виступає завершальною складовою моделі та передбачає аналіз сформованості властивостей уваги за відповідними показниками та критеріями.

Таким чином, розроблена психолого-педагогічна технологія передбачала використання системи занять, до складу яких було включено комплекс дидактичних вправ, спрямованих на формування уваги.

Список використаних джерел

1. Бугера Ю. Ю. Теоретичні основи використання критеріїв сформованості уваги у навчальному процесі молодших школярів з розумовою відсталістю. Зб. наук. пр. Кам'янець-Поділ. нац. ун-ту ім. Івана Огієнка. Серія соціально-педагогічна. 2012. Вип. 21 (2). С. 13–20.

2. Висоцька А. М. Організація корекційно-виховних занять із розумово відсталими школярами. Дефектологія. 2012. № 1. С. 14–17.

3. Матвеева М. П., С. П. Миронова. Корекційна робота в системі освіти дітей з вадами розумового розвитку : навч.-метод. посіб. Кам'янець-Подільський, 2005. 164 с.

4. Чайко В. Навчання дітей з інтелектуальними вадами: виклики за запобігання негативним тенденціям. Психолог. 2016. № 17/18. С. 62–69.

5. Яковлева С. Д. Вплив корекційно-розвивального навчання на динаміку нейропсихологічних процесів у дітей з вадами інтелекту. Проблеми сучасної психології : зб. наук. пр. Кам'янець-Поділ. нац. ун-ту ім. Івана Огієнка, Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. 2013. Вип. 21. С. 791–798.

Комащенко А. Т.

студентка групи СН-118

спеціальності 053 Психологія

Національний університет «Запорізька політехніка»

Стрюкова Ю. В.

старший викладач кафедри соціальної роботи та психології

Національний університет «Запорізька політехніка»

Україна, м. Запоріжжя

ДОСЛІДЖЕННЯ РІВНЯ ОБРАЗНОЇ ПАМ'ЯТІ У МОЛОДШОМУ ШКІЛЬНОМУ ВІЦІ

Актуальність проблеми дослідження пам'яті молодших школярів на сьогоднішній день є соціально значимою. Пам'ять – найважливіша, визначальна характеристика психічного життя особистості. Ніяка актуальна дія немислима поза процесами пам'яті, бо протікання будь-якого психічного акту передбачає утримання його елементів для скріплення з наступним. Без цього неможливий розвиток людини. Будучи найважливішою характеристикою всіх психічних процесів, пам'ять забезпечує єдність і цілісність особистості людини. Пам'ять входить в структуру інтелекту. Пам'ять включена також в загальну здатність до навчання і навченості, є необхідною умовою накопичення фонду знань і «інтелектуальних умінь». Завдяки своїй пам'яті, її вдосконаленні, людина виділилася з тваринного світу і досягла тих висот, на яких вона зараз перебуває.

Пам'ять у дитячому віці, є однією з центральних, основних психічних функцій, залежно від яких будуються всі інші функції. З точки часу психічного розвитку: не мислення, і, зокрема, не абстрактне мислення, стоїть на початку розвитку, визначальним моментом на початку розвитку є пам'ять дитини. Тому розвиток пам'яті у дітей, особливо в молодшому шкільному віці, є актуальною проблемою, адже навчальна діяльність висуває для дитини все нові вимоги. Практика сучасного спілкування потребує вирішення проблем ефективної переробки великого обсягу матеріалу і швидкого, точного вилучення його з пам'яті в ситуації різноманітних завдань.

Вивчення розвитку пам'яті молодших школярів були предметом дослідження А.О.Смірнова, С.Т.Бархатової, Т.В.Єгорової, П.І.Зінченка, Г.К.Середа, М.Н.Шардакова, О.В.Скрипченка, В.В.Волошиної, В.І.Самохвалової, Е.А.Фарапонової та інших.В результаті вчені прийшли до висновку,що розвиток пам'яті у молодшому шкільному віці є активним та якісним процесом зі своїми особливостями.Якщо першокласники краще запам'ятовують зовнішньо яскраві предмети та

емоційно насичені розповіді, події та описи, на практиці вони ще не вміють використовувати елементарні мнемічні прийоми, для полегшення запам'ятання, то учні другого та третього класів уже володіють прийомами смислової обробки матеріалу і самоконтролю при заучуванні [1].

Для старших дошкільників і молодших школярів характерні три рівні розвитку пам'яті. На першому рівні у дітей відсутнє виокремлення мети запам'ятати; на другому – з'являється потреба у запам'ятовуванні матеріалу, але учні ще не вміють використовувати хоча б які-небудь способи для запам'ятання, третій рівень характеризується наявністю мети запам'ятати і застосуванням мнемічних прийомів для запам'ятовування та пригадування [1].

Опановуючи мнемічні дії школярі спочатку оволодівають мислительними операціями, які потрібні для запам'ятовування і відтворення матеріалу, а потім вчать використовувати їх у різних ситуаціях. Цей процес здебільшого починається у старшому дошкільному віці і завершується у молодших класах. Розвитку пам'яті у перші роки навчання сприяє розв'язання спеціальних мнемічних завдань у процесі різних видів діяльності [2, с. 32].

Молодший шкільний вік є сенситивним періодом для розвитку пам'яті, коли особливо динамічно змінюється співвідношення мимовільного й довільного запам'ятовування. Інтенсивно розвивається довільна пам'ять, хоча мимовільна теж активно використовується. Довільне запам'ятовування буває найпродуктивнішим тоді, коли запам'ятовуваний матеріал стає змістом діяльності школярів. Під впливом навчання у цьому віці активно формується логічна пам'ять, яка відіграє основну роль у засвоєнні знань [3].

У молодшому шкільному віці зростає продуктивність, міцність і точність запам'ятовування навчального матеріалу. Зумовлено це, зокрема, оволодінням учнями більш досконалими мнемонічними прийомами. Підвищується точність впізнання запам'ятованих об'єктів. Причому спостерігаються і якісні зміни у цих процесах. Так, першокласники, впізнаючи об'єкти, більше спираються на їх родові, загальні ознаки, а вже третьокласники більшою мірою зорієнтовані на аналіз, виділення в об'єктах більш специфічних видових та індивідуальних ознак [4, с. 63].

Учні початкових класів засвоюють різні стратегії (прийоми), які допомагають запам'ятати матеріал. Найважливішими прийомами керування пам'яттю є повторення, організування матеріалу, семантичне оброблення інформації, створення мислених образів, пошук інформації в пам'яті.

Повторення матеріалу. Спочатку діти просто повторюють кілька разів кожне слово, яке необхідно запам'ятати. Приблизно у 9 років вони починають повторювати слова групами.

Організування матеріалу. Важливим досягненням молодших школярів є вміння організовувати необхідний для запам'ятовування матеріал. Якщо учні 1-2 класів зв'язують слова, вдаючись до простих асоціацій, враховують близькість їх розміщення у поданому списку, то учні 3-4 класів організовують слова в групи за загальними ознаками (наприклад, яблуко, груша, виноград – це фрукти). Групуючи слова за категоріями, вони здатні запам'ятати і відтворити більше матеріалу, однак до 9-річного віку рідко використовують цю стратегію з власної ініціативи.

Семантичне оброблення інформації. Цей активний процес передбачає використання молодшими школярами логічного висновку для реконструкції події замість простого відтворення наявної в пам'яті інформації. З цією метою їм пропонують, наприклад, запам'ятати речення типу: «її подруга підмітала у класі», а потім запитують, чи був у подруги віник. Діти 10-11 років логічним шляхом доходять висновку про наявність віника, а 7-річні ще не можуть сказати нічого певного, посилаючись на відсутність інформації.

Створення мислених образів. Молодші школярі краще запам'ятовують незвичний матеріал, створюючи на його основі мислений образ. Учні 3-4 класів легше створювати такі образи, ніж першокласникам, їхні образи яскравіші, чіткіші, тому краще запам'ятовуються.

Пошук інформації в пам'яті. Часто школярі, намагаючись розібрати слово за буквами, шукають у пам'яті правильні букви. Вони можуть знати, з якої літери починається слово, але їм потрібно перевірити кілька варіантів.

У молодшому шкільному віці значно зростають здатність заучувати і відтворювати інформацію, продуктивність і міцність запам'ятовування навчального матеріалу. З часом підвищується точність упізнання збережених у пам'яті об'єктів. Розвитку пам'яті сприяє вивчення віршів, виконання завдань на спостереження, розповіді тощо [3].

Дослідні дані свідчать, що діти при вмілому керівництві їхньою навчальною діяльністю вже можуть виділяти у зрозумілому для них матеріалі опорні думки, пов'язувати їх між собою і завдяки цьому успішно запам'ятовувати. Розвивається також і здатність довільного відтворення матеріалу. Однак без педагогічної допомоги діти, як правило, використовують тільки найпростіші способи довільного запам'ятовування і відтворення (переказування). Спроба

використовувати більш продуктивні способи (переказування з використанням готового плану, смислове групування матеріалу тощо) утруднюють роботу. Розвиток довільної пам'яті не означає ослаблення у дітей мимовільних видів запам'ятовування. Більше того, в цьому останньому з'являються нові якісні особливості, породжувані новим змістом та формами діяльності. Мимовільне запам'ятовування і відтворення включають у систематичне виконання дітьми навчальних завдань, завдяки чому, а також з огляду на дальший розвиток мислення ці процеси набувають більшої систематичності і продуктивності [4, с 63].

Якість мимовільного запам'ятовування предметів, картинок, слів залежить від того, наскільки активно дитина діє по відношенню до них, якою мірою відбуваються їх детальне сприйняття, обдумування, угруповання в процесі дії. Так, при простому розгляданні картинок дитина запам'ятовує набагато гірше, ніж в тих випадках, коли йому пропонують ці картинки розкласти по своїх місцях, наприклад відкласти окремо зображення предметів для саду, кухні, дитячої кімнати, двору. Мимовільне запам'ятовування є непрямим, додатковим результатом виконуваних дитиною дій сприйняття і мислення [2, с. 206].

Оволодіння довільними формами пам'яті включає кілька етапів. Спочатку дитина починає виділяти тільки завдання запам'ятати і пригадати, ще не володіючи необхідними прийомами. При цьому завдання пригадати виділяється раніше, так як дитина в першу чергу стикається з ситуаціями, в яких від нього чекають саме пригадування, відтворення того, що він раніше сприймав або бажав. Завдання запам'ятати виникає в результаті досвіду пригадування, коли дитина починає усвідомлювати, що якщо він не постарається запам'ятати, то потім не зможе і відтворити необхідне.

Прийоми запам'ятовування і пригадування дитина зазвичай не винаходить сам. Їх в тій чи іншій формі підказують йому дорослі. Так, дорослий, даючи дитині доручення, тут же пропонує його повторити. Запитуючи дитини про що-небудь, дорослий направляє пригадування питаннями: «А що було потім?», «А ще якихось тварин, схожих на коней, ти бачив?» І т.п. Дитина поступово навчався повторювати, осмислювати, пов'язувати матеріал з метою запам'ятовування, використовувати зв'язку при пригадування. Зрештою діти усвідомлюють необхідність спеціальних дій запам'ятовування, опановують умінням використовувати для цього допоміжні засоби [2, с.206-207].

В якості досліджуваних нами були обрані учні 4го класу Запорізької гімназії №11. Всього в дослідженні прийняло участь 25 осіб віком 10

років. Ми використовували методику «Образна пам'ять».

Отримавши результати, ми виявили, що рівень образної пам'яті у молодших школярів 4-го класу досліджуваного нами навчального закладу, дуже високий. Із 25 учнів 6 учнів відтворили правильно усі 12 образів, 9 учнів – 11 образів, 5 учнів – 10 образів, 4 учнів – 9 образів і в однієї учениці рівень середній так як вона зобразила 8 образів. Також спостерігаючи за школярами під час дослідження, нами було помічено, що деякі діти малювали все, що запам'ятали а деякі просто писали словами без єдиного малюнка, можливо тому що посоромилися малювати або щоб не забути що запам'ятали було простіше написати. Але також, це можуть бути індивідуальні особливості учнів.

Як зазначають у своїх дослідженнях А.О.Смірнова, С.Т.Бархатова, Т.В.Єгорова, П.І.Зінченко, діти другого – четвертого класу вже вміють застосовувати різні мнемічні прийоми, за допомогою яких їм легше запам'ятати інформацію. В нашому випадку діти дуже швидко впоралися з завданням, тому що образи які вони запам'ятовували вже зустрічалися їм раніше і це підтверджують результати дослідної роботи, які дуже позитивні. Таким чином можна сказати, що в молодшому шкільному віці образна пам'ять є провідною оскільки діти в першу чергу запам'ятовують те, що здається їм яскравим і несподіваним, викликає у них емоційний відгук.

Отримані результати дослідження та методика можуть бути використані педагогами, вчителями, соціальними робітниками, студентами-практикантами, психологами для підготовки до уроків, перевірки образної пам'яті для покращення успішності школярів, виявлення індивідуальних особливостей учнів, створення програм розвитку образної пам'яті в молодшому шкільному віці та аналізу подальших наукових досліджень на цю тему.

Список використаних джерел

1. Возрастные и индивидуальные различия памяти / З.М. Истомина, С.Г. Бархатова, В.И. Самохвалова; под ред. А.А. Смирнова. М., 1967. 300 с.
2. Мухина В.С. Возрастная психология: феноменология развития, детство, отрочество: учебник для студ. вузов. М.: Изд. центр «Академия», 2010. 436 с.
3. Павелків Р.В. Вікова психологія. К.: Кондор, 2015. 469 с.
4. Ушакова І.М. Вікова психологія: курс лекцій. Х.: НУИЗУ, 2016. 123 с.

Ліндгрен В. Р.

*магістрант спеціальності 053 Психологія
Національний університет «Запорізька політехніка»*

Бочелюк В. Й.

*доктор психологічних наук, професор,
професор кафедри соціальної роботи та психології
Національний університет «Запорізька політехніка»*

Україна, м. Запоріжжя

ЗАГАЛЬНІ ПРИНЦИПИ ПОБУДОВИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ КОРЕКЦІЇ ДЕПРЕСИВНИХ РОЗЛАДІВ ОСОБИСТОСТІ ЗРІЛОГО ВІКУ

Зауважимо, що основою системи психокорекційної роботи слугувала, насамперед, екзистенційно-гуманітарна парадигма, в центрі якої – особистість як унікальна цілісна система, що здатна до самоактуалізації. Головний орієнтир у межах такої підходу – це становлення внутрішньої цілісності і несуперечливості, відчуття себе як суб'єкта своєї діяльності. Йдеться про формування самоповаги, ціннісне ставлення до себе/інших; розуміння й прийняття себе, адекватну самооцінку, відповідальність за свої дії, своє життя; уміння регулювати свої почуття, вчинки; здійснення універсального принципу бути, а не володіти.

Наголошується, що цілісну структуру особистості визначає, перш за все, спрямованість. Під спрямованістю розуміються переконання, світогляд, ідеали, прагнення, інтереси і бажання. Підґрунтям спрямованості є ієрархічна і стала система мотивів, що виникає у процесі життєдіяльності людини. У цьому контексті варто розглянути регулятивні функції особистості, і особливо її здатність до саморегуляції. Основою розвитку постійного самоконтролю і саморегуляції особистості є самопізнання, як спрямованість на пізнання своїх фізичних, душевних, духовних можливостей і якостей, свого місця серед інших людей. У контексті повноцінного розвитку особистості дуже важливо, щоб виникала потреба у самопізнанні, і щоб ця потреба реалізовувалася. Відсутність розвинутого рівня саморегуляції призводить до дестабілізації особистісної єдності. Зокрема, локус контролю, як і процес саморегуляції, формується поступово, на підґрунті різних рівнів, набуваючи впливу від багатьох психосоціальних процесів. Він визначається рівнем розвитку вольової сфери особистості, але він також щільно пов'язаний з депресивною та когнітивною сферами особистості зрілого віку в кризові періоди життя. Отже, орієнтир на таку інтегральну характеристику, як локус контролю,

уможливило розробку корекційних програм, спрямованих на подолання розладів депресивного спектру.

Зазначимо, що психокорекційна робота на особистісному рівні має ряд труднощів і потребує інтегративного підходу. Основними принципами у виборі психокорекційних методик, спрямованих на подолання депресивних розладів у осіб зрілого віку в кризові періоди життя вбачалися також: принцип добровільності; принцип усвідомлюваності; принцип відповідності; принцип адекватності; принцип допустимості; принцип гуманності.

Принцип добровільності передбачає, що досягнення ефективності при проведенні корекційних заходів можливе і допустиме лише у випадку добровільної згоди особистості на її проведення. Воно базується на принципі усвідомлюваності, суттю якого є як усвідомлення особистістю своєї поведінки як ненормативної, так і бажання до зміни. Під принципом адекватності розуміється вибір методик психокорекції у відповідності з механізмами виникнення депресивних розладів. Принцип допустимості й гуманності базуються на уявленні про необхідність застосування у процесі корекції депресивних розладів у осіб зрілого віку в кризові періоди життя тих методик, які сприятимуть особистісному зростанню, є обґрунтованими. Наприклад, недопустимими є маніпулятивні методики, різного роду кодування, які призводять до викривлення мислення індивіда. Принцип гуманності базується на визнанні людиною права на свободу вибору, права на повагу.

Ефективність психологічної корекції значною мірою залежить від аналізу психологічної структури розладів депресивного спектру, їх різновидів і причини та вимагає ретельного методологічного підходу до здійснення психокорекційних впливів. Розробка принципів як основних, відправних ідей є надзвичайно важливою в теорії та практиці психологічної корекції.

Важливим принципом психологічної корекції є принцип комплексності психологічної корекції, який можна розглядати як єдиний комплекс соціально-психологічних впливів.

Завдання корекційної роботи можуть бути правильно поставлені лише на основі повної психологічної діагностики. Психологічна діагностика та корекція є взаємодоповнюючими процесами. У самій процедурі психологічної корекції закладений величезний діагностичний потенціал. Наприклад, ні при якому психологічному тестуванні так не розкриваються комунікативні здібності особистості, як в процесі групових психокорекційних занять. В ході ігрової психокорекції з найбільшою глибиною відображаються психогенні переживання

особистості. У той же час психологічна діагностика містить у собі корекційні можливості. Принцип особистісного підходу передбачає підхід до досліджуваного, як до цілісної особистості, з урахуванням всієї її складності і всіх індивідуальних особливостей; розгляд не окремої функції або ізольованого психічного явища, а особистості в цілому. При використанні різноманітних прийомів психокорекційних впливів фахівцю не слід оперувати такими поняттями, як узагальнена норма (вікова, статева, нозологічна). Особистість виявляється і формується у процесі діяльності. Тому, дотримання діяльнісного принципу є надзвичайно важливим у процесі психологічної корекції.

Першопричина визначає стратегію психокорекції. Якщо провідною причиною розладів депресивного спектру є сімейні конфлікти, то психокорекційний процес повинен бути спрямований саме на нормалізацію сімейних відносин. Якщо ж їх причиною є резидуально-органічна недостатність центральної нервової системи, то головною ланкою психологічної корекції має бути зниження емоційного дискомфорту спеціальними методами психорегуюючих тренувань на тлі медикаментозної терапії тощо.

Крім того, базовими принципами запропонованої системи були системність, диференційованість та етапність. Психокорекційні заходи здійснювались із дотриманням принципу партнерства, що передбачає спрямованість впливу на особистість з метою формування конструктивних психологічних установок і мобілізації адаптивних механізмів поведінки. Системний характер реабілітаційних і профілактичних заходів передбачав поєднання психологічних та соціальних втручань з урахуванням індивідуального визначення їх обсягу, своєчасності, координації та наступності корегувальних впливів. Застосування різноспрямованих впливів в рамках єдиної концепції психокорекції покликане забезпечувати комплексний вплив, спрямований як на осіб зрілого віку з депресивними розладами, так і на корекцію сімейних, соціальних, професійних стосунків та на покращення адаптивних можливостей. Таким чином забезпечувалась єдність психологічних і соціальних впливів, що враховує кластер депресивного розладу, індивідуальні особливості та соціальну ситуацію. Диференційований підхід дозволяв визначати необхідність здійснення тих чи інших заходів з урахуванням специфіки розвитку психосоціальної дезадаптації. Диференційовано вирішувалось питання про співвідношення групових та індивідуальних форм роботи у кожному випадку. Важливим елементом було врахування гендерних особливостей, що передбачало, передусім, перевагу недирективних методів впливу, заснованих на співпереживанні і підтримці.

Психологічна допомога включає психологічне консультування, психокорекцію та психотерапію. У реальному процесі психологічної допомоги завжди присутні елементи всіх трьох складових, тобто це є триєдиний процес. Зрозуміло, що завдання консультативної та психокорекційної роботи відрізняються від завдань психологічного обстеження. Якщо обстеження має на меті виявити порушення психічної діяльності, особистісні особливості, то завданням психокорекції та консультування є компенсування наявних порушень у психічному розвитку, поліпшення функціонування психічних процесів, допомога у вирішенні внутрішніх конфліктів особистості. Консультативна робота спрямована на те, щоб за допомогою спеціально організованого процесу спілкування актуалізувати у клієнта його психологічні ресурси та здібності, які можуть забезпечити вихід з важкої життєвої ситуації. При цьому увага зосереджується не стільки на проблемі, скільки на ресурсах особистості, її можливостях.

Психологічна корекція – метод комплексного психологічного впливу на мету, мотиви поведінки суб'єкта, на його особистість у цілому, а також на розвиток певних психічних функцій: пам'яті, уваги, мислення. Головним завданням є компенсація порушень у функціонуванні психічних процесів, виправлення особистісних дисгармоній, засвоєння нових позитивних навичок поведінки, спілкування тощо. Фахівцю, який працює в консультативних службах, реабілітаційних центрах, центрах відновлювального лікування часто доводиться проводити психокорегуючу роботу. Важко виокремити певний набір технік даного виду діяльності, оскільки залежно від досвіду фахівця, місця та умов праці, контингенту використовуються різні методи та методики психологічної корекції. Найбільш прийнятними є «екологічні» методи, тобто такі, які не можуть привести до негативних наслідків і мають бути використані у практичній роботі. Психокорекційна робота включає такі основні види, як індивідуальна та групова психологічна корекція, психотренінг, робота із сім'єю. На відміну від психологічної корекції психотерапія – це комплексний лікувальний вербальний і невербальний впливи на емоції, судження та самосвідомість людини у разі психічних, нервових і психосоматичних захворювань. Ці впливи мають на меті пом'якшення чи ліквідацію хворобливої симптоматики.

Психокорекція депресивних розладів осіб зрілого віку з депресивними розладами в кризові періоди життя є однією з найбільш складних форм психологічної роботи й потребує постійного професійного вдосконалення фахівців. Для підтримання високого рівня компетентності необхідно брати участь у роботі професійних асоціацій, підвищувати свій освітній рівень і розширювати зв'язки з іншими

фахівцями, які впроваджують психокорекційний процес в своїй діяльності. Використання недостатньо усвідомлених, тобто теоретично не осмислених, не співвіднесених з особливостями клієнтів і слабо спрогнозованих за наслідками, погано засвоєних і невідпрацьованих прийомів і технік є порушенням етичних норм в психокорекційній роботі.

Роботу психокорекційної групи, тобто групову психокорекцію, можна розцінювати як самостійний напрям групової роботи при депресивних розладах особистості зрілого віку в кризові періоди життя лише в тому сенсі, що вона розглядає її в соціально-психологічному плані, в контексті її стосунків і взаємодій з оточуючими, розсуваючи тим самим межі корекційного процесу і концентруючись не тільки на особистості та її внутрішньоособистісній проблематиці, але й на суб'єкті в сукупності його реальних стосунків і взаємодій з оточуючим світом. Основні характеристики (склад, мета, тривалість роботи, засоби) психокорекційної групи визначається її типом.

Зауважимо, що запорукою успіху при роботі з депресивними розладами особистості зрілого віку в кризові періоди життя є гнучке поєднання різноманітних психокорекційних впливів. Однією з ознак сучасної практичної психології є виражена тенденція до синкретизму. Явище це не випадкове. Вибір форм та методів психокорекційного впливу залежить від професійних уподобань фахівця, специфіки проблеми та особистісних характеристик клієнта. Спосіб збору необхідної інформації, побудова гіпотези та методичне забезпечення роботи обумовлено особливостями парадигми, в рамках якої діє фахівець. Розбіжності спостерігаються в розумінні психічної структури особистості, тлумаченні причин депресивних розладів, а також в методах психокорекційного впливу. Добре відомі випадки, коли клієнти чинили опір одним формам психокорекційного впливу і добре сприймали інші. Отже, психокорекційний арсенал має бути більш різноманітний і гнучкий. Проте ефективне використання різних підходів можливе лише за умови існування єдиної теоретичної бази, що стоїть над специфікою кожного окремого напрямку і репрезентує певну систему поглядів або навіть ідеологію психокорекційного впливу в цілому.

Зазначимо, що загальним спрямуванням корекційних заходів було формування позитивних настанов, корекція психоемоційного стану, компенсація патоперсонологічних рис, формування конструктивних модулів поведінки у конфліктних ситуаціях, корекція системи цінностей, міжособистісної взаємодії та підвищення рівня мотивації щодо психокорекційного процесу.

Нестерова Г. О.

*магістрантка спеціальності 053 Психологія
Національний університет «Запорізька політехніка»*

Бочелюк В. Й.

*доктор психологічних наук, професор,
професор кафедри соціальної роботи та психології
Національний університет «Запорізька політехніка»
Україна, м. Запоріжжя*

ЗНАЧЕННЯ КУЛЬТУРИ У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИХ ПОЧУТТІВ У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ З ПОРУШЕННЯМ ЗОРУ

Як показав здійснений нами теоретико-методологічний аналіз соціально-психологічних чинників формування інтелектуальних почуттів у молодшому шкільному віці, культура є прямим чинником впливу на формування інтелектуальних почуттів. Відтак, з метою оптимізації вказаного процесу необхідно підтримувати у дитини почуття пізнання, стимулювати допитливість, пробуджувати почуття подиву перед невідомим, вміння побачити нове, бажання розібратися у незрозумілому, а отже, зробити для себе відомим невідоме. Такі почуття надалі будуть стимулювати інтелектуальний пошук дитини.

Продумуючи зміст, форми та методи організації пізнавальної діяльності дитини, кожний корекційний педагог зможе знайти резерв вдосконалення розвитку інтелектуальних почуттів дітей конкретної вікової групи.

Відтак, стає зрозумілим, що смисли пізнавальної діяльності породжують інтелектуальні почуття. Їх предметом є, як сам процес набуття знань, так і їх результат. Вищим проявом інтелектуальних почуттів є узагальнене почуття любові до істини. Серед вищих почуттів важливе місце займають праксичні почуття, пов'язані з діяльністю: працею, наукою, спортом. До вищих почуттів належать також естетичні почуття, які передбачають усвідомлену чи неусвідомлену здатність при сприйнятті явищ навколишньої дійсності керуватися поняттями прекрасного. Інтелектуальні, праксичні, естетичні почуття формуються у єдності з моральними почуттями і збагачуються у зв'язку з ними.

Проте, варто зазначити, що культура, як носій смислів для дитини відіграє суперечливу роль. З одного боку, вона сприяє закріпленню найбільш цінних і корисних зразків поведінки і передачі їх наступним поколінням, а також іншим групам. Культура підносить людину над світом тварин, створюючи духовний світ, вона сприяє людському

спілкуванню. З іншого боку – культура здатна за допомогою моральних норм закріпити несправедливість і заборони, нелюдське поводження. Крім того, усе створене у рамках культури для підкорення природи може бути застосоване з метою знищення людей. Тому важливо вивчити окремі прояви культури, щоб отримати можливість знизити напругу у взаємодії людини з породженою нею культурою.

Уся сукупність культурних смислів є суспільним фактом. Вона охоплює усі уявлення, ідеї, світогляд, переконання, вірування, які активно розділяються людьми й користуються пасивним визнанням і впливають на соціальну поведінку. Культура не просто пасивно «супроводжує» суспільні явища, які протікають якби поза і крім культури, об'єктивно і незалежно від неї [3, с.44]. Специфіка культури полягає у тому, що вона представляє у свідомості членів суспільства все і будь-які факти, які є носіями смислів для певної суспільної групи. При цьому на кожному етапі життя суспільства розвиток культури пов'язаний із боротьбою ідей, з їх обговоренням і активною підтримкою, або пасивним визнанням одного з них як об'єктивно правильною. Звернувшись до аналізу сутності культури, необхідно врахувати, по-перше, що культура є те, що відрізняє людину від тварин, культура – це характеристика людського суспільства; по-друге, культура не успадковується біологічно, але передається шляхом обґрунтування певних смислів й навчання.

Особистість, яка володіє загальними для даного суспільства рисами «модальною» (від взятого зі статистики терміну «мода», що позначає собою величину, яка зустрічається найбільш часто в ряду або серії параметрів об'єкта). Під модальною особистістю це найбільш поширений тип особистості, який уособлює певні особливості, властиві культурі суспільства в цілому. Таким чином, у кожному суспільстві можна знайти такі особистості, які втілюють середні загальноприйняті смисли. Модальна особистість втілює у собі всі ті загальнокультурні смисли та цінності, які суспільство прищеплює своїм членам у процесі культурного досвіду. Ці цінності в більшій чи меншій мірі приймаються кожною особистістю даного суспільства.

Іншими словами, кожне суспільство розвиває один або декілька базисних особистісних типів, які відповідають культурі цього суспільства. Такі особистісні зразки засвоюються, як правило, з дитинства.

Однак, у складних суспільствах дуже важко знайти загальноприйнятий соціальний смисл особистості через наявність у неї великої кількості субкультур. Наше суспільство має багато структурних підрозділів: регіони, національність, рід занять, вікові категорії тощо.

Кожен із цих підрозділів має тенденцію до створення власної субкультури з певними особистісними зразками. Ці зразки змішуються з особистісними зразками (індивідуальні смисли), притаманними окремим індивідам, і створюються змішані особистісні типи. Для вивчення особистісних типів різних субкультур слід вивчати кожну структурну одиницю окремо, а потім враховувати вплив особистісних зразків домінуючої культури.

Культура, концентруючи кращий соціальний досвід багатьох людських поколінь, набуває здатності накопичувати знання про світ і тим самим створювати сприятливі можливості для його пізнання й освоєння. Тому, враховуючи вищесказане, можна стверджувати, що суспільство інтелектуальне настільки, наскільки повно використовує знання, які містяться у культурному генофонді людства. Усі типи суспільства, істотно розрізняються насамперед за цією ознакою. У сфері праці, побуту, міжособистісних відносин культура так чи інакше впливає на поведінку людей і регулює їхні дії і навіть вибір певних матеріальних і духовних цінностей. Регулятивна функція культури підтримується такими нормативними системами, як мораль і право.

Представляючи собою певну знакову систему, культура припускає знання, володіння нею. Без вивчення відповідних знакових систем оволодіти досягненнями культури неможливо. Тому, мова (усна або письмова) є не тільки засобом спілкування людей, але й носієм культурних смислів. Мова виступає у якості найважливішого засобу оволодіння національною культурою. Специфічна мова (мова жестів, міміки тощо) потрібна для пізнання світу музики, живопису, театру. Наукова мова також має власні знакові системи. Культура як певна система цінностей формує у людини цілком певні ціннісні потреби і орієнтири, перетворювані людиною засобами інтелектуальних почуттів. За їх рівнем і якістю і люди найчастіше оцінюють ступінь культурності тієї чи іншої людини.

Існування культурно обумовлених властивостей інтелекту не виключає наявності інтелектуальних універсалій, джерело яких – загальні потенційні здібності людей і їх спосіб життя, що обумовлений тими чи іншими смислами. Тобто своєрідністю інтелектуальної активності представників різних культур є різні вираження універсальних законів побудови системи інтелектуальних почуттів.

Деякі соціокультурні середовища стимулюють інтелектуальний розвиток швидше, раніше і на більш тривалому відрізку людського життя, ніж інші. Рання стабілізація інтелекту у культурно збідненому середовищі означає, що людина не досягає найвищого рівня розвитку своїх пізнавальних можливостей й має низький рівень розвитку

інтелектуальних почуттів.

Завдяки засвоєнню вербально-логічних засобів інтелектуальної діяльності індивідуальний досвід заглиблюється у загальнолюдський досвід, що розширює кругозір людини, однак цей процес має і регресивну складову. Наприклад, з підвищенням освіченості у людини часто збільшується кількість оптико-геометричних ілюзій, збіднюється словник найменувань відтінків кольорів. Будучи орієнтованими на безпосереднє відношення до світу, деякі індивіди при сприйнятті геометричних фігур не знайшли жодних ознак відповідності з законами структурного сприймання, описаними в гештальтпсихології. Так, зображений хрестиками трикутник вони називали «зірками», а створений за допомогою точок квадрат – «намистом». На думку В. Кобильченко [1], тенденція доповнювати візуальні структури до завершеної форми є культурним результатом засвоєння геометричних понять.

Відтак, ми можемо говорити про те, що культура – найважливіший засіб розвитку людини як біологічної істоти та найважливіший засіб її соціалізації (з нашої точки зору вершиною соціалізації є індивідуалізація особистісних смислів) розвитку особистості. Культура завжди була націлена на самовдосконалення людини, самовираження і формування особистості. Так, Н. Кулік говорить про те, що людина перш за все є твариною, що творить громадський розум, який керує сам собою й сам себе програмує, є, таким чином, первинним джерелом усіх видів діяльності, насамперед діяльності його власного організму і соціальної організації, у якій цей організм отримує більш повне вираження [2, с.11]. Можливо, у цих міркуваннях міститься деяке перебільшення ролі культури у еволюції людини.

Враховуючи вищевказане, наприклад, інформаційна культура у технократичному варіанті стимулює смислові орієнтації раціоналізму інтелектуальних почуттів. Робота з інформаційною технікою пов'язана із отриманням інформації за допомогою штучної машинної мови. Ця мова володіє більшою точністю порівняно із природною людською мовою, яка містить синоніми та омоніми.

Найбільшого поширенням із цієї точки зору набули теорії, які не стосуються ні радикального культурного релятивізму, ні універсалізму, що описують інтелект як адаптацію. Згідно з ними, головною метою інтелекту є пристосування до життєвого оточення, а форма, яку воно приймає, є функцією культурного середовища.

Як вже говорилося вище, дослідження інтелекту, що базуються на імпліцитному підході, вивчає уявлення і думки про розум і інтелект, яких дотримується представник тієї чи іншої культури.

Отже, культура й особистість знаходяться у найтіснішому

внутрішньому зв'язку. Існує обернений зв'язок – вплив особистості на культуру. Індивідуальні смисли молодшого школяра перетворюють культуру, тому, основним завданням носіїв культури є утвердження вільної духовності, виховання багатого інтелектуального цінного змісту індивідуальності. Культура дозволяє людині розвивати внутрішній світ, оперативно реагуючи на соціальні вимоги, усвідомлюючи їх моральний, політичний і естетичний зміст, приймати рішення і робити моральний вибір, адже жодні соціальні вимоги не можуть повністю регулювати поведінку людини. Культура є живим процесом, живою долею народів, яка постійно рухається, розвивається, видозмінюється. Культура – непорушна складова частина життєдіяльності як суспільства в цілому, так і його тісно взаємопов'язаних суб'єктів: особистостей, соціальних спільнот, соціальних інститутів. Культурний контекст не лише породжує, але й обмежує (іноді виключно) інтелектуальні можливості. Критерій їх розвитку в цьому напрямку пов'язаний зі ступенем засвоєння суб'єктом змісту культури. Базові культурні фактори (традиційний спосіб життя, освіта, мовна семантика) створюють ефект уніфікації (універсалізації) механізмів інтелектуальної активності, яка найбільш характерна саме для дітей молодшого шкільного віку з порушенням зору.

Список використаних джерел

1. Кобильченко В. В. Особливості особистісної сфери в умовах зорового дефекту Дефектологія. 2013. № 1. С. 32–36.
2. Кулик Н. Особливі потреби спонукають до співпраці : навч. - метод. семінар «Підтримка інклюзивного навчання дітей із вадами зору». К., 2014. 119 с.
3. Кулик Н. Особливі потреби спонукають до співпраці : навч. - метод. семінар «Підтримка інклюзивного навчання дітей із вадами зору». К., 2014. 311 с.

Новотарський М. Є.

студент групи СН-118

спеціальності 053 Психологія

Національний університет «Запорізька політехніка»

Стрюкова Ю. В.

старший викладач кафедри соціальної роботи та психології

Національний університет «Запорізька політехніка»

Україна, м. Запоріжжя

ДОСЛІДЖЕННЯ МОТИВІВ ТА МОТИВАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ РАНЬОГО ДОРОСЛОГО ВІКУ

Тема мотивів та мотивації особистості раннього дорослого віку є сьогодні надзвичайно поширеною. Така ситуація викликана потребою

сучасного суспільства у вивченні людської особистості. Мотивації та мотивам присвячена велика кількість монографій (В.С. Мерлін [5], Дж. Аткінсон [8], Б.Ф. Ломов [3], Р.С. Немов [5], О.Б. Моргулець [4], Д. МакКлелланд [9], М.В. Савчин [7] та ін.).

Актуальністю цієї теми є звернення до проблеми мотивів та мотивації багатьох вчених. Більшість вважають, що мотивація є одним з елементів, що забезпечує високий рівень показників діяльності в різні періоди життя. У зв'язку з цим важливими є здібності індивіда, внутрішнє та зовнішнє оточення, потреби, інтереси, цінності та ідеали, мотиви, а також рівень мотивації, що позначаються на показниках діяльності сучасної людини та ефективності функціонування організацій в цілому.

Мотивація і стимули праці особистості також потребують постійного вдосконалення та розвитку, що обумовлюється внутрішніми чинниками, можливостями підприємства та зовнішніми умовами. Наприклад, функціонування підприємств визначає різноманітні форми залучення людини до праці: неекономічні, економічні та соціально-психологічні. В даному випадку це засвічує те, що тема мотивів та мотивації актуальна не тільки у повсякденному житті особистості, але й в залученні персоналу на підприємствах, в кар'єрному розвитку, що сприятиме удосконаленню організаційних систем та бізнесу в цілому.

Р.С. Немов зазначає стосовно багатогранності мотивів та мотивації наступне: «Поняття мотивів та мотивації включають в себе розуміння про потреби, інтереси, цілі, наміри, прагнення» [5, с. 390]. Ці поняття, за словами автора, змушують особистість вести себе певною мірою, у відповідності до них.

В.Н. Глумаков, який вивчав питання організаційної поведінки персоналу, вказує на мотиви та мотивацію наступним чином, що «мотив – це усвідомлена потреба» [1, с. 28]. А мотивація за його твердженням – система мотивів. «Мотивація – спонування до діяльності, пов'язані з задоволенням потреб суб'єкта...» [1, с. 340].

В інтернет-ресурсах термін «мотивація» має різні визначення:

«Мотивація – спонування до дії.

Мотивація – здатність людини задовольняти власні потреби засобами будь-якої діяльності.

Мотивація – динамічний психофізіологічний процес, який керує поведінкою людини й визначає його організованість, спрямованість, сталість й активність» [2].

Для свого дослідження ми обрали ранній дорослий вік (20-40 років). Це пояснюється тим, що упродовж періоду ранньої дорослості в житті людини відбуваються зміни не тільки на фізіологічному і фізичному

рівнях, а і в мотиваційній сфері. Доволі часто вони зумовлені соціальними, культурними і звичайно ж віковими особливостями. Перед цілісною особистістю постає необхідність вирішення різних проблем, підґрунтям яких є мотивація до гармонії із собою. Саме тому виникають різноманітні зміни мотиваційної сфери, перед людиною постають нові цілі та завдання, які вона сама прагне здійснити: створення сім'ї, народження і виховання дітей, вибір професійного шляху. М.В.Савчин виділяє такі мотиваційні (спонукальні) сфери:

1) Мотивація одруження. Утворення сім'ї є передбачуваною подією періоду ранньої дорослості. Більшість молодих людей готова до одруження, однак час його здійснення може бути різним [7, с. 278].

Створення сім'ї дає людині можливість піклуватись, турбуватися, відповідати за когось. Також це є задоволенням другої ланки потреб людини за трикутником А.Маслоу.

Особливо важливим при цьому є поєднання обох мотивів. Розчарування одруженням здебільшого переживають ті молоді люди, які орієнтувалися на свої почуття, нерідко егоїстичні, без необхідної для їх збереження духовної близькості, – стверджує М.В.Савчин [7, с. 278].

2) Мотивація неодруженості. Мотивами вибору самотнього способу життя часто є бажання уникнути проблем у зв'язку з одруженням. Залишаючись самотньою, молода людина не обмежує власної свободи, не переживає розчарування, незадоволення від спілкування з людиною, яка надокучила [7, с. 279].

3) Мотивація вибору професії. Мотивами професійного вибору можуть бути:

практичні інтереси (висока зарплата, престиж, кар'єра, умови праці та ін.);

батьківські настанови. Осіб, котрі в дитинстві перебували в центрі уваги сім'ї, часто в дорослому віці приваблюють професії, що дають змогу контактувати з людьми і відчувати їхню повагу;

потреба реалізувати власні здібності. Людина обирає ту професію, яка може принести задоволення, сприяти самореалізації її здібностей та інтелекту, особистісному зростанню;

інтерес до професії, відповідність її темпераменту, характеру, особливостям емоційної сфери особистості тощо;

суспільний інтерес (вибір професії мотивується уявленнями про її престиж у суспільстві);

статеворольові фактори. Жінки рідше, ніж чоловіки, обирають, наприклад, наукову кар'єру, оскільки частіше сумніваються у своїх здібностях до наукової праці. Вони надають перевагу професіям, які або дають їм змогу приділяти достатньо уваги сім'ї, або традиційно жіночі –

педагог, лікар, бухгалтер та ін. [7, с. 280].

Зазвичай вищенаведений пункт мотиваційної сфери стабілізується до 25 років. Відбувається глибока усвідомленість вибору професії, створення кар'єри, закладається початок певної стабільності в обраному напрямку роботи.

Мотивація професійної діяльності. Протягом перших 7-10 років трудової діяльності людина усвідомлює правильність чи помилковість обраного професійного шляху. Саме тоді найчастіше відбувається зміна роботи чи спеціальності. Після 33-35 років домінують настрої щодо збереження обраної професії. Спричинене це звиканням людини до роботи, усвідомленням реальних можливостей своєї кар'єри. Однак деякі дорослі прагнуть кардинально змінити своє життя, випробувати себе в новій сфері діяльності [7, с. 281].

В своєму дослідженні ми використовували особистісний тест, з метою вивчення рівня мотивації до успіху за методикою Т.Елерса. Він дає цілісне уявлення про вмотивованість особистості і розкриває нові аспекти людини.

Ця методика призначена для діагностики, виділеної Хекхаузенем, мотиваційної спрямованості особистості на досягнення успіху.

В дослідженні брали участь 32 особи віком від 20-40 років, які підпадають під період ранньої дорослості за класифікацією вікових етапів М.В.Савчина.

В ході дослідження було виявлено: 1 особа з низьким рівнем мотивації, 6 осіб з середнім, 14 осіб з помірно – високим та 11 осіб із занадто – високим рівнем мотивації.

Найрозповсюдженим результатом даного тестування за методикою Т.Елерса є значення – 18. Дана цифра підпадає під помірно-високий рівень мотивації. Також виявлена певна залежність і розрахований середній показник:

Особи від 20-30 років мають таке значення рівня мотивації – 20, що підпадає під характеристику «помірно-високого рівня мотивації». Досліджуваних такого періоду – найбільша кількість – 20 осіб. Цей період характерний для професійного та особистісного становлення.

Досліджувані особи 30-40 років (кількість – 12 осіб) мають таке середнє значення – 19, що відповідає середньо-статистичному значенні вікових особливостей. Цей період характерний для проживання кризових ситуацій, тому особи даного періоду намагаються зберегти ресурс і підтримують середній рівень мотивації. Для даного періоду характерні перші професійні досягнення (кар'єрне зростання, успіхів сімейному житті, завершення виховання дітей).

В результаті дослідження нами було виявлено, що мотиви та мотивація особистості раннього дорослого віку має помірно-високий

рівень, певні особливості, які обумовлені віковими характеристиками та впливає на продуктивність особистості в цілому.

Дослідження показало, що люди, помірно і сильно орієнтовані на успіх, вважають за краще середній рівень ризику. Ті ж, хто боїться невдач, віддають перевагу малому або, навпаки, занадто великий рівень ризику. Чим вище мотивація людини до успіху – досягненню мети, тим нижче готовність до ризику. При цьому мотивація до успіху впливає і на надію на успіх: при сильній мотивації до успіху надії на успіх зазвичай скромніший, ніж при слабкій мотивації до успіху.

Список використаних джерел

1. Глумаков В.Н. Организационное поведение: Учебное пособие. 2-е изд. М.: Вузовский учебник, 2009. 352 с.
2. Іллін Є.П. Мотивація і мотиви / переклад з рос. мови, передмова та примітки Т.В. Тадеєвої. Тернопіль: Навчальна книга. Богдан, 2013. 512 с.
3. Ломов Б.Ф. Методологические и теоретические проблемы психологи. М, 1984. 448 с.
4. Моргулець О.Б. Менеджмент у сфері послуг. К.: Центр учбової літератури, 2012. 384 с.
5. Немов Р.С. Психология. Учеб. для студентов высш. пед. учеб. заведений. В 3 т. Кн. 1. Общие основы психологии. 2-е изд. М.: Просвещение ВЛАДОС, 1995. 576 с.
6. Розанова В.А. Психология управления / В.А. Розанова. М.: ЗАО "Бизнес-школа "Интел-Синтез". 1999. 352 с.
7. Савчин М.В. Вікова психологія : навч. посіб. / М. В. Савчин, Л.П. Василенко. 2-ге вид., доповн. К. : Академ-видав, 2011. 384 с.
8. Atkinson J.W. An Introduction to Motivation. N.Y., 1964.
9. McClelland D.C. Assessing Human Motivation. N.Y., 1971.

Педан Д. В.

*магістрантка спеціальності 053 Психологія
Національний університет «Запорізька політехніка»*

Бочелюк В. Й.

*доктор психологічних наук, професор,
професор кафедри соціальної роботи та психології
Національний університет «Запорізька політехніка»
Україна, м. Запоріжжя*

ГЕНДЕРНІ ТА ВІКОВІ ОСОБЛИВОСТІ САМОСТВЕРДЖЕННЯ ДИТИНИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Відомо, що у родині дитину щодня орієнтують на цінності її статі, розповідаючи яким чином повинен вести себе хлопчик чи дівчинка. У

кожній культурі існують укорінені зразки виховання дітей як майбутніх чоловіків або майбутніх жінок. Починаючи з молодшого дошкільного віку хлопчика виховують, наказуючи йому не плакати, і той вчиться стримувати сльози. Дівчинці забороняють залазити на дерева, бути надміру жвавою та активною, і вона змушена приборкувати власний норов. Подібні настанови дорослих лягають в основу поляризації поведінки дитини та визначають набір засобів, за допомогою яких дитина переважно самостверджуватиметься. Крім того, стереотипи чоловічого та жіночого поведіння входять у психологію дитини дошкільного віку завдяки безпосередньому спостереженню за поведінкою чоловіків та жінок. Кожен з батьків несе ціннісні орієнтації своєї статі: такі ознаки як душевність, чутливість, емоційність більше властиві жінкам; сміливість, рішучість, самоконтроль – чоловікам. Такі морально-вольові якості виступають важливими чинниками формування стратегії самоствердження дитини.

Усвідомлення власного «Я» обов'язково включає у себе розуміння власної статевої приналежності, що в нормі набуває стійкого характеру в старшому дошкільному віці. Ототожнюючи себе із дорослим своєї статі, дошкільник починає наслідувати його поведінку та манеру спілкування.

Розглянемо гендерні особливості поведінки самоствердження дітей молодшого і старшого дошкільного віку у грі, яка є провідним видом їх діяльності та засобом пізнання навколишнього світу. Завдяки грі дитина набуває та засвоює соціальний досвід, гендерні ролі, проявляє власне «Я», свою індивідуальність, навчається комунікації та співпраці з однолітками. Звернімось до розгляду таблиці 1, де наведено отримані нами дані стосовно гендерних відмінностей самоствердження у процесі ігрової діяльності дітей молодшого дошкільного віку.

Аналізуючи отримані дані, слід зазначити, що 45,00 % хлопчиків та лише 36,37 % дівчаток використовують деструктивно-домінантну стратегію самоствердження, 30,00 % та 11,36 % виявляють деструктивно-адаптаційну стратегію. Відповідно, 17,50 % та 31,82 % мають інертну стратегію, а 7,50 % і 20,45 % дітей – конструктивну стратегію.

Таблиця 1 Кількісні показники за результатами дослідження гендерних особливостей самоствердження дітей молодшого дошкільного віку в ігровій діяльності

Стратегія самоствердження	Молодші дошкільники	
	Хлопчики (n=40)	Дівчатка (n=44)

	Кількість	%	Кількість	%
Конструктивна	3	7,50	9	20,45
Інертна	7	17,50	14	31,82
Деструктивно-домінантна	18	45,00	16	36,37
Деструктивно-адаптаційна	12	30,00	5	11,36

Хлопчики частіше за дівчаток використовують демонстративно-адаптаційну та демонстративно-адаптаційну стратегію. У дівчаток переважає інертна та конструктивна стратегія в ігровій діяльності. Як ми вже зазначали раніше, такі відмінності значною мірою зумовлені мотивами самоствердження, коли у хлопчиків переважає мотив соціалізації серед однолітків, тоді як дівчатка більше реалізуються шляхом виконання завдань за допомогою дорослих.

У таблиці 2 наведено аналогічні показники дітей старшого дошкільного віку.

Таблиця 2 Кількісні показники за результатами дослідження гендерних особливостей самоствердження дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності

Стратегія самоствердження	Старші дошкільники			
	Хлопчики (n=45)		Дівчатка (n=51)	
	Кількість	%	Кількість	%
Конструктивна	5	11,11	18	35,29
Інертна	7	15,56	20	39,22
Деструктивно-домінантна	18	40,00	8	15,69
Деструктивно-адаптаційна	15	33,33	5	9,80

Таким чином, 40,00 % хлопчиків та 15,69 % дівчаток виявляють деструктивно-домінантну стратегію самоствердження, 33,33 % та 9,80 % мають деструктивно-адаптаційну стратегію. Відповідно 15,56 % і 39,22 % виявляють інертну стратегію, а 11,11 % та 35,29 % дітей – конструктивну стратегію. Хлопчики значно частіше за дівчаток використовують демонстративно-домінантну та демонстративно-

адаптаційну стратегію. У дівчаток переважає інертна та конструктивна стратегія, що яскраво проявляється у поведінці досліджуваних; так, наприклад, хлопчики порушують поведінку вдвічі більше ніж дівчатка в процесі ігрової діяльності.

З віком у хлопчиків спостерігаються незначні зміни під час вибору стратегії самоствердження в грі, у них збільшується використання деструктивно-адаптаційної стратегії, а деструктивно-домінантної – зменшується. У дівчаток з віком збільшується прояв конструктивної стратегії самоствердження, а деструктивно-домінантної – зменшується, що було нами виявлено за допомогою методу спостереження ігрової діяльності досліджуваних.

Специфіка гри дівчаток старшого дошкільного віку дала нам змогу виділити яскравий пізнавальний аспект, який властивий конструктивній стратегії самоствердження. Дошкільниць цікавлять повсякденні, реально існуючі відносини між людьми, їм хочеться якомога швидше засвоїти правила поведінки дорослих в тих чи інших ситуаціях, вони ставляться дбайливо одна до одної, намагаються владнати конфлікти, передбачити проблемні ситуації та запобігти їм. Грають здебільшого у спокійні, тихі, малорухливі ігри, гуртуються у невеликі групи, охайно ставляться до іграшок, намагаються слідкувати за тим, щоб їхній ігровий простір був прибраним.

У відповідності до сприйняття себе як хлопчика чи дівчинки дитина старшого дошкільного віку починає обирати відповідні ігрові ролі. Діти часто групуються в ігри за однаковою статтю, що супроводжується їх відвертою доброзичливістю одне до одного. До протилежної статі вони ставляться з прихованою упередженістю, емоційністю. Це визначає розвиток самосвідомості в контексті гендерної ідентифікації.

У нашій практиці трапився цікавий випадок, коли досліджувана Ліля (6,3 років) в ході тестування ідентифікувала себе з чоловічою статтю; на нашу думку, це відбулось через те, що у неї неповна родина, у якій не живе батько. Вона виховується виключно серед жінок: мама, бабуся, сестра. У її сім'ї відсутні теплі та довірливі відносини, рідні, не знайшовши контакт з дитиною, часто говорять їй про те, що вона неуважна, неохайна. Таким чином, вони формують у дівчинки занижену самооцінку, їй нелегко знайти спільну мову з оточуючими, вона живе у власному світі і їй близьким мало що про нього відомо. Про батька інші члени родини відгукуються не дуже добре, він живе в іншій країні та майже не приїздить, висилає дитині подарунки. У даному випадку дошкільниця не ототожнює себе з жіночою статтю через складні стосунки у родині з жінками, вона не хоче бути схожою на них тому, що вони зовсім не цікавляться її внутрішнім світом та

намагаються домінувати над нею, підпорядковуючи собі. Як результат, у неї виник протест проти подібного відношення до себе, і саме тому вона соромиться власної ніжності та жіночності, обирає переважно темні кольори, особливо чорний та фіолетовий, що є проявами негативних засобів самоствердження. Говорить, що ненавидить рожевий колір та ляльок «Барбі», а також цукерки та шоколад. «Я народилася влітку, коли дуже спекотно, але більш за все я люблю зиму, коли холодно». І хоча дівчинка має надзвичайно багатий внутрішній світ, чудово малює та має гарні результати в навчанні, проте їй необхідний психологічний супровід фахівця, оскільки труднощі у формуванні відповідної гендерної самоідентифікації та в стосунках зі старшими дівчатами або жінками призводять до все частіших проявів самоствердження саме у деструктивній формі.

На увагу заслуговує ще один випадок під час проведення емпіричного дослідження. У досліджуваного Артема (5,8 років) був виявлений низький рівень гендерної ідентифікації, саме тому ми вирішили порівняти вище зазначені дані з його результатами проєктивних методик «Малюнок сім'ї» та «Неіснуюча тварина», спрямованих на визначення стратегії самоствердження, та поспілкуватись про нього з вихователькою. Виявилось, що хлопчик живе без батька, мати та бабуся надміру опікають його, домінують над ним та не дають йому свободи самовираження. Хлопчик у групі дитячого закладу спілкується переважно з дівчатами, він замкнений у собі, тривожний, не впевнений, сором'язливий, інші хлопці не охоче приймають його у свій колектив, що слугує ознакою вибору ним інертної стратегії. Авторитетом для досліджуваного є мама, і оскільки з батьком він практично не бачиться, то поступово почав себе ідентифікувати ближче до жіночого образу, пригнічуючи у собі чоловічу поведінку, проявами якої є мужність, впевненість, наполегливість, рішучість та вміння постояти за себе, і які могли б відіграти вирішальну роль під час обрання ним конструктивної стратегії самоствердження.

Отже, аналізуючи ігрову діяльність дітей старшого дошкільного віку з метою виявлення стратегій самоствердження, слід зазначити, що показники хлопчиків та дівчаток є доволі відмінними; так, наприклад, хлопчики удвічі більше використовують деструктивно-домінантну та деструктивно-адаптаційну стратегію ніж дівчатка. А дошкільниці мають удвічі більший показник прояву конструктивної та інертної стратегії за хлопчиків у ігровій діяльності.

Ще на початку гри деякі хлопчики виявляють індивідуальні особливості самоствердження. Один голосно кричить про те, що він

буде головним, а інші спокійно приймають його бажання. Проте може знайтись і така дитина, яку подібні умови гри не будуть влаштовувати і вона може взагалі відмовитись від участі у грі або ж витіснити першого претендента на лідерство.

Взаємини дівчаток у дружньому спілкуванні більш близькі та емоційні, ніж у хлопчиків. Вони діляться таємницями, зачісують одна одну та часто обмінюються поглядами, обирають друзів за сумісністю особистісних характеристик. Дружба хлопчиків не така контактна: вони менш відверті з партнером, не схильні до фізичних дотиків та зорового контакту. Їх відносини засновані на спільних інтересах (любов до комп'ютерних ігор, футболу тощо).

Пік активності виявів самоствердження у хлопчиків спостерігається в присутності дітей однакової з ними статі – можливо, через наявну конкуренцію між ними. Починаючи зі старшого дошкільного віку діти ростуть в умовах гендерної сегрегації та спілкуються частіше за все з представниками своєї статі. У хлопчачих колективах прийняті одні норми поведінки (конкуренція, силові ігри на межі бійки, домінування над оточуючими), а у дівчачих – близька дружба та співпраця, прагнення зберегти гарні соціальні взаємовідносини. І хоча умови дівочого колективу більш сприятливі для формування та розкриття конструктивної стратегії самоствердження, разом з тим представники подібної стратегії досить вдало реалізують себе і в суто хлопчачих компаніях. Різниця полягає в тому, що морально вольові якості, які виховують у дівчаток з дитинства, частіше за все конструктивно реалізуються в процесі самоствердження через такі засоби, як турбота, емпатія, охайність та відповідальність, в той час як у колективі, який складається з хлопчиків, такими засобами частіше за все виступають комунікабельність, вміння ставити перед собою досяжні завдання, знаходити компроміс та постояти за себе.

Проаналізувавши гендерні особливості самоствердження дітей в ігровій діяльності, ми переходимо до відповідного аналізу, що проводиться в ході використання методу спостереження за дітьми в процесі навчальної діяльності. Розглянемо таблицю 3, у якій наведено отримані нами дані серед дітей молодшого дошкільного віку.

Таблиця 3 Кількісні показники за результатами дослідження гендерних особливостей самоствердження дітей молодшого дошкільного віку у навчальній діяльності

Стратегія самоствердження	Молодші дошкільники	
	Хлопчики (n=40)	Дівчатка (n=44)

	Кількість	%	Кількість	%
Конструктивна	6	15	8	18,18
Інертна	12	30	20	45,46
Деструктивно-домінантна	14	35	12	27,27
Деструктивно-адаптаційна	8	20	4	9,09

За даними таблиці 3. 35 % хлопчиків та 27,27 % дівчаток обирають деструктивно-домінантну стратегію самоствердження, 30,00 % та 45,46 % використовують інертну стратегію. Відповідно, 20,00 % та 9,09 % виявляють деструктивно-адаптаційну стратегію, а 15,00 % і 18,18 % дітей – конструктивну стратегію. Хлопчики вдвічі частіше використовують демонстративноадаптаційну стратегію, а у дівчаток переважає інертна стратегія.

Гендерна сегрегація у молодшому дошкільному віці майже не помітна, досліджувані добре контактують та взаємодіють з дітьми протилежної статі. У старших дошкільників гендерна сегрегація значно посилюється, впливаючи значним чином на їх міжособистісні стосунки. Діти поділяються на групи та колективи за власною статтю, об'єднуються за спільними інтересами, які значно відрізняються у хлопчиків та у дівчаток цього віку. Згідно з отриманими даними під час емпіричного дослідження, слід зазначити, що на ігрових майданчиках дівчатка старшого дошкільного віку граються між собою у спокійні ігри з використанням іграшок та певних атрибутів, хлопчики ж надають перевагу галасливим та рухливим іграм між собою.

Загалом переважній більшості хлопчиків притаманна деструктивнорішувальна та деструктивно-адаптаційна поведінка у групі дитячого садка. Дівчаткам здебільшого властива конструктивна та інертна стратегія ствердження власного «Я» у дитячому колективі. На обрання дитиною тієї чи іншої стратегії впливає багато факторів, і одним з них є гендерне виховання. Також у дітей молодшого дошкільного віку відбувається засвоєння перших гендерних норм, і гендерна сегрегація є непомітною, молодші дошкільники однаково контактують як з власною, так і з протилежною статтю. З віком гендерна сегрегація стає значно помітнішою, особливо в ігровій діяльності, коли дитина обирає учасників гри своєї статі.

Сіленко А. О.

*магістрантка спеціальності 053 Психологія
Національний університет «Запорізька політехніка»*

Бочелюк В. Й.

*доктор психологічних наук, професор,
професор кафедри соціальної роботи та психології
Національний університет «Запорізька політехніка»*

Україна, м. Запоріжжя

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГО- ПЕДАГОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ САМОПІЗНАННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ

В структурі констатувального експерименту виокремлено два етапи.

Перший етап. Визначення ставлення старшокласників до навчально-ігрової діяльності, діагностика особливостей самопізнання, саморозуміння.

Другий етап. Виявлення зв'язку навчально-ігрової діяльності старшокласників із особливостями взаємодії, ціннісного ставлення до себе, інших, світу, ідентичністю, особистісними властивостями. Виявлення зв'язку ігрової діяльності старшокласників із особливостями взаємодії, ціннісного ставлення до себе, інших, світу, ідентичністю, особистісними властивостями. Упродовж дослідження було здійснено психодіагностичне обстеження старшокласників за такими методиками:

експрес-методика по вивченню соціально-психологічного клімату, розроблена О. Шаліто, О. Михалюк, Н. Хрящевою (виявлення специфіки взаємовідносин, ставлень в групі);

методика «Визначення орієнтації суб'єктивного контролю», базується на основі «Особистісного опитувальника рівню суб'єктивного контролю» використовується для діагностики інтернальності – екстернальності. Методика, розроблена на основі шкали локус-контролю Дж. Роттера, використовується для визначення спрямованості локалізації контролю, адаптована О. Осницьким, Ю. Жуйковим;

самоактуалізаційний тест (САТ), побудований також як і опитувальник особистісних орієнтувань Е. Шострома (Personal Orientation Inventory – POI), який вимірює самоактуалізацію як багатомірну величину Шкала «Ціннісних орієнтацій» (SAV) вимірює, у якому ступені людина розділяє цінності, наявні особистості, що самоактуалізується.

Шкала «Гнучкості поведінки» (Ех) діагностує ступінь гнучкості суб'єкта в реалізації своїх цінностей у поведінці, у взаємодії з оточуючими, у здатності швидко й адекватно реагувати на ситуацію, що

змінюється. Шкала «Уявлень про природу людини» (Nc). Високий бал за шкалою говорить про схильність суб'єкта сприймати природу людини як позитивну, не вважати дихотомії маскуліність – фемініність, раціональності – емоційності і тощо. антагоністичними й неподоланими. Шкала «Пізнавальних потреб» (Cog) визначає ступінь прояву у суб'єкта спрямованості до пізнання оточуючого світу. Шкала «Креативність» (Cr) характеризує прояв творчості особистості;

опитувальник «Шістнадцять особистісних факторів», «16 Personal Factors» (16PF) Р. Кетелла, дозволяє визначити індивідуально-психологічні риси особистості. Ми використовували методику, яка включає тільки первинні фактори, оскільки вважаємо, що варіанти, котрі містять фактори другого й третього порядку, можуть бути одержані з первинних.

Дослідження здійснювалося упродовж 2019 – 2020 навчального року на базі загальноосвітніх шкіл №31 та 59» м. Запоріжжя. Вибірку склали 66 учнів старших класів.

З метою визначення прояву самопізнання в особистісній сфері виявлено взаємозв'язок з особистісними чинниками. Для цього проведено психологічний аналіз змінних, отриманих у ході дослідження старшокласників за методикою «Шістнадцять особистісних факторів» Р. Кетелла.

Відмінності за особистісними факторами в групах досліджуваних із різними рівнями самопізнання визначено за допомогою непараметричного методу Н-критерію Крускала-Уолліса.

Виявлено, за результатами кореляційного аналізу, що показники особистісних факторів Р. Кетелла: безтурботність – занепокоєність, схильність до почуттів – висока нормативність поведінки, упевненість у собі – тривожність, низький самоконтроль – високий самоконтроль – негативно корелюють с технікою спілкування. Старшокласники з високим рівнем самопізнання не схильні до занепокоєності, тривожності.

Таким чином, системоутворюючі чинники самопізнання старшокласників: міжособистісна взаємодія; сформованість довільної вольової сфери; специфіка відносин з іншими людьми; особливості спільної діяльності; сформована позитивна «Я-концепція», які реалізовувалися під час першого заняття спеціалізованого курсу, не були розкриті і досягнуті повною мірою, спостерігалася частковість і опосередкованість у виконанні заняття.

Під час пояснення, тестування та діагностики самооцінки як важливого та невід'ємного елементу самопізнання, заняття дало можливість простежити який образ «Я» у старших школярів є

домінуючим. Загальні відомості представлені у такий спосіб (у відсотках): дуже негативний образ «Я» – 0; в основному негативний – 0; позитивно-негативний – 33%; в основному позитивний – 51%; дуже позитивний – 5%; іноді буває позитивним, а іноді – дуже негативним – 11%.

Таким чином, можна констатувати з отриманих даних, що лише 51% респондентів мають переважно позитивний образ «Я». Цікавим і характерним є те, що учні поступово, дорослішаючи, ідуть у напрямку стабілізації і закріплення власного «Я» (зробити таке твердження дають можливість такі показники : в основному позитивний образ «Я»: у учнів 9 класів – 40%; 10 – 55%; 11 – 55%). Створена цілісна картина показує, що 41% старшокласників, які брали участь у констатуючому експерименті, не повністю задоволені собою, а значить усвідомлюють свої недоліки у рисах характеру та поведінці.

Отже, відповідні результати було зведено в таблицю 1, в котрій представлено ставлення до власного «образу Я» учнів старших класів.

Особливості саморозуміння, пізнання власного «образу Я» представлено у діаграмі. За результатами, що висвітлено, зрозуміло, що старшокласники чітко уявляють до чого спрямовуватись у розвитку власного «Я», втім доволі об'єктивно ставляться до себе, розуміють власні переваги й недоліки.

Таблиця 1 Ставлення до власного «образу Я» у старшокласників (у відсотках)

Ставлення до себе	Старшокласники (n = 66)			
	9-ті класи	10-ті класи	11-ті класи	Разом
Дуже негативне	0	0	0	0
Переважно негативне	0	0	0	0
Позитивно-негативне	42	35	29	33
Переважно позитивне	40	50	55	51
Дуже позитивне	2.5	3.6	4.1	5
Іноді позитивне, а іноді негативне	15	13	9	11

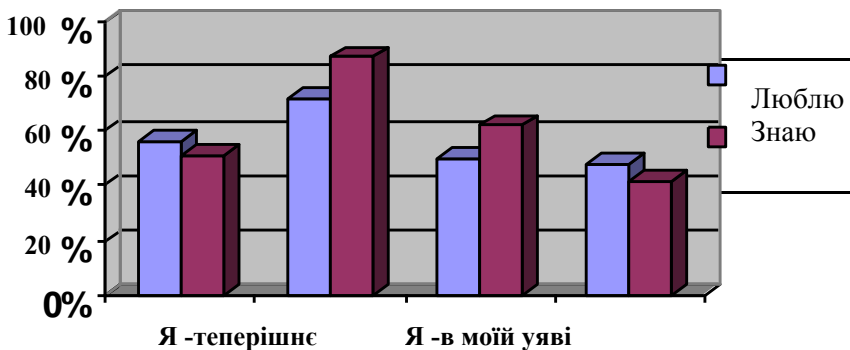

Рис. 1 Специфіка саморозуміння власного «Я-образу» старшокласниками

З метою можливості співставлення кожна програма базувалась на різних засобах втілення завдань констатувального експерименту. Так, у ході констатуючого експерименту, ми користувались традиційними засобами навчально-виховного процесу (бесіди, диспуту, круглого столу та написання творів-роздумів на визначену тему). Досягнення учнів старших класів фіксувались за визначеними рівнями та критеріями перед початком констатуючого експерименту та після пройдених занять спеціалізованого курсу самопізнання для старшокласників.

Результати представлено у таблиці 2 з зафіксованими початковими та кінцевими емпіричними даними.

Таблиця 2 Психологічний аналіз результатів констатувального експерименту розвитку самопізнання старшокласників у процесі навчально-ігрової діяльності (у відсотках)

Рівень активності самопізнання	Активність самопізнання старшокласників (n = 66)		
	На початку констатувального експерименту	В умовах навчальної діяльності	В умовах ігрової діяльності
Високий	18	20	28

Середній	46	54	63
Низький	35	25	9

Отже, емпіричні дані таблиці 2, дають можливість стверджувати, що в ході ігрової діяльності спостерігається значна активізація процесу самопізнання старшокласників. Під час констатуючого експерименту високий рівень, порівняно з початковими даними зростає на 2%, а в ході ігрової діяльності – на 10% (зафіксована різниця у 8%). Середній рівень відповідає : у констатувальному експерименті активність зросла на 8%, в умовах ігрової діяльності – на 17% (зафіксована різниця у 9% на користь ігрової діяльності). Низький рівень активності самопізнання: в умовах навчальної діяльності результат покращується (тобто зменшується кількість представників – 10% старшокласників), а в умовах ігрової діяльності – на 26%, тобто різниця складає 16%.

Наступною ланкою стало дослідження ефективності ігрової діяльності у пізнанні власних особистісних здібностей старших школярів.

Результати подано в табл. 3.

Таблиця 3 Особливості самопізнання власних індивідуально-характерологічних особливостей старшокласниками (у відсотках)

Рівень самопізнання	Самопізнання власних індивідуально-характерологічних особливостей старшокласниками (n = 66)		
	На початку констатувального експерименту	В умовах навчальної діяльності	В умовах ігрової діяльності
Високий	15	18	27
Середній	50	55	62
Низький	35	27	11

З метою можливості співставлення кожна програма базувалась на різних засобах втілення завдань констатувального експерименту. Так, у ході констатуючого експерименту, ми користувались традиційними засобами навчально-виховного процесу (бесіди, диспуту, круглого столу та написання творів-роздумів на визначену тему). Досягнення учнів старших класів фіксувались за визначеними рівнями та критеріями перед початком констатуючого експерименту та після

пройдених занять спеціалізованого курсу самопізнання для старшокласників.

Результати представлено у таблиці 4. з зафіксованими початковими та кінцевими емпіричними даними.

Таблиця 4 Психологічний аналіз результатів констатувального експерименту розвитку самопізнання старшокласників у процесі навчально-ігрової діяльності (у відсотках)

Рівень активності самопізнання	Активність самопізнання старшокласників (n = 66)		
	На початку констатувального експерименту	В умовах навчальної діяльності	В умовах ігрової діяльності
Високий	18	20	28
Середній	46	54	63
Низький	35	25	9

Отже, емпіричні дані таблиці 4, дають можливість стверджувати, що в ході ігрової діяльності спостерігається значна активізація процесу самопізнання старшокласників. Під час констатуючого експерименту високий рівень, порівняно з початковими даними зростає на 2%, а в ході ігрової діяльності – на 10% (зафіксована різниця у 8%). Середній рівень відповідає : у констатувальному експерименті активність зросла на 8%, в умовах ігрової діяльності – на 17% (зафіксована різниця у 9% на користь ігрової діяльності). Низький рівень активності самопізнання: в умовах навчальної діяльності результат покращується (тобто зменшується кількість представників – 10% старшокласників), а в умовах ігрової діяльності – на 26%, тобто різниця складає 16%.

Також, виходячи із завдань нашого дослідження було здійснено порівняльний аналіз застосування традиційних засобів навчання та засобів із використанням ігрових форм та засобів діяльності. Для цього нами було розроблено курс самопізнання й саморозуміння для старшокласників із використанням навчально-ігрових форм діяльності. Під час задіяння таких засобів нами фіксувалися особливості прояву «активності самопізнання старшокласників». Кожна гра проходила відповідно до структури створеної моделі ігрової діяльності. Нами визначено специфіку проявів «активності самопізнання» у відповідності із виокремленими рівнями. Так, з 66 учнів старших класів перед

здіянням зазначеного курсу високий рівень «активності самопізнання» виявили 20% учнів; середній – 53% і низький – 27%.

Скрипник І. П.

*магістрантка спеціальності 053 Психологія
Національний університет «Запорізька політехніка»*

Бочелюк В. Й.

*доктор психологічних наук, професор,
професор кафедри соціальної роботи та психології
Національний університет «Запорізька політехніка»
Україна, м. Запоріжжя*

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СІМЕЙНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ПІДЛІТКІВ: ДО ПОСТАНОВКИ ПРОБЛЕМИ

Сучасні реалії трансформаційного, кризового суспільства та притаманні йому інформаційний хаос і стан невизначеності змушують сім'ю функціонувати на межі власних адаптаційних ресурсів, пристосовуватися до нових обставин життя, в прискореному темпі переглядати систему ідеалів і цінностей тощо. За таких умов існування (наддинамічних, нестабільно-турбулентних) біопсихосоціальних систем (до яких належить сім'я) змушені витратити значну частину своїх ресурсів не на самоорганізацію, самовідтворення і розвиток, а на адаптацію до змін. Унаслідок того, що системні зміни сім'ї не встигають за динамічними суспільними змінами, виникають, поширюються й урізноманітнюються її квазіформи, віддалені від «ідеальної» моделі (і це не стільки сімейні, скільки сімейноформні союзи). Разом із цим зростає кількість дисфункціональних сімей, зокрема сімей з послабленим потенціалом для самовідтворення і розвитку та порушеними сімейними функціями.

Соціальні реалії кризового інформаційного суспільства змушують сім'ю динамічно реагувати на зміни, які відбуваються, пристосовуватися до нових обставин життя, переглядати систему ідеалів і цінностей тощо. Зрештою це приводить до того, що багато сімей, які мають слабкий соціально-психологічний потенціал й адаптивні можливості (власне, «проблемні» сім'ї), втрачають ціннісні орієнтири, не виконують своїх функцій по відношенню до дітей і неunikним наслідком цього є відхилення у їх психосоціальному розвитку, педагогічна занедбаність, асоціальна й антисоціальна поведінка, як то дитяча безпритульність та бездоглядність, збільшення кількості дітей, позбавлених батьківського піклування, вилучення і влаштування дітей в інтернатні заклади тощо.

Не витримавши випробувань змінами, чимало сімей потрапляють до категорії так званих проблемних, не здатних адекватно реагувати на виклики близького і віддаленого соціального середовища, розв'язувати поточні і гострі сімейні проблеми, які зрештою накопичуються, стають хронічними, зачіпають усі сфери діяльності сім'ї, порушують виконання нею своїх сімейних функцій.

Наслідком системної дії чинників інформаційної революції та спричинених ними глобальних суспільних змін стало загальне послаблення традиційних інститутів соціалізації дитини – сім'ї, школи, дитячого співтовариства (В.В. Абраменкова, Г.М. Бевз, В.М. Бондаровська, В.Й. Бочелюк, І.В. Ващенко, О.А. Донченко, М.В. Осоріна, К.В. Седих та ін.). Зокрема, як зазначає М.М. Слюсаревський, традиційні способи трансляції культури безпосередньо від дорослого чи ровесника і через такі культурні знаряддя, як книги, іграшки, твори мистецтва, поступаються місцем телеекранній та комп'ютерній соціалізації. У зв'язку з цим багато авторів говорять про «телевізійну», «медійну», «мережеву» соціалізацію (І.А. Бурлакова, М.І. Бутиріна, П. Вінтерхофф-Шпурк, О.Є. Войскунський, О.І. Кононенко, О.В. Петрунко, К. Янг), що зрештою позначається і на ставленні суспільства до сім'ї, і на її структурі, і на виконанні нею своїх функцій, і на інституті шлюбу тощо.

Дія чинників, які призводять до збільшення «проблемних» сімей, істотно посилюється в період активних реформ у суспільстві. За цих умов сім'ї, що мають слабкий, неналежно розгорнутий соціально-психологічний потенціал, неналежно актуалізовані ресурси та низькі адаптаційні можливості, становлять велику «групу ризику» і не отримують фахової соціально-психологічної допомоги можуть перетворюватися на стало дисфункціональні, проблемні.

У рамках нашого дослідження під сімейною соціалізацією мається на увазі процес, що поєднує засвоєння норм, цінностей, традицій, ритуалів, звичаїв, які кожна сім'я трансформує й перетворює на власні настанови, життєві орієнтації.

Внутрішні чинники – це чинники мікрорівня, такі як тип взаємин у сім'ї, соціально-психологічні особливості сім'ї, стилі сімейного виховання, сформована система стосунків у сім'ї, система смислів і смисложиттєвих орієнтацій, духовно-моральних цінностей, життєвих позицій і моральних настанов членів сім'ї. Усі ці чинники мають психологічне походження. побутового та соціально-психологічного сімейного укладу.

Зовнішні чинники – чинники мезорівня – мають соціальне походження (соціальне середовище, соціальні стандарти, сукупність

соціальних норм і цінностей, якими сім'я керується в процесі своєї життєдіяльності, реалізуючи свої потреби й інтереси у взаємодії з соціальним оточенням).

Чинники макрорівня мають соціокультурне, соціетальне походження (традиції та звички в контексті відображення зовнішніх і внутрішніх факторів впливу з урахуванням часового аспекту і як невід'ємний елемент моральнопобутового та соціально-психологічного сімейного укладу).

Ткаченко А. М.

студентка другого курсу спеціальності «Психологія», група П-2

*КЗВО «Хортицька національна
навчально-реабілітаційна академія» ЗОР*

Панов М. С.

*кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри спеціальної педагогіки та спеціальної психології*

*КЗВО «Хортицька національна
навчально-реабілітаційна академія» ЗОР*

Україна, м. Запоріжжя

МОНІТОРИНГ НЕВЕРБАЛЬНОГО КОМПОНЕНТУ ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ НОРМОТИПОВИХ ТА ІЗ ЗТРИМКОЮ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ

Загальновідомо, що творчість – це діяльність, яка, перш за все, спрямована на створення якісно нових духовних і матеріальних цінностей. Творчість супроводжує людину протягом всього життя та має істотний вплив на активність особистості. Творчі люди схильні до креативного, оригінального мислення. Зазвичай, саме вони постають двигунами прогресу, здійснюють відкриття, генерують ідеї, а також більш розкуто поводять себе у суспільстві.

Постановка питання про психологію творчості зумовлена низкою причин. По-перше, в освоєнні людиною світу неминуче зіткнення з новим, що потребує виявлення, пізнання, оцінки. Зміни лежать в основі розвитку і є його необхідною умовою. По-друге, сучасні соціальні процеси протікають надто швидко, торкаються глибинних інтересів кожного і вимагають постійного зростання особистісної й соціальної компетентності. По-третє, ефективна творча активність людини є важливим чинником, що ініціює динаміку культури, є гарантом успішної соціальної адаптації особистості в сучасному світі, індикатором стабільності суспільних інститутів[2, с. 6].

Важливим моментом змісту творчої діяльності є розробка суб'єктом нових для себе знань і умінь як основи для подальшого пошуку способів розв'язування задачі. Цей критерій творчої діяльності вводиться на основі теорії поетапного формування розумових дій П. Я. Гальперіна.

Наразі змістом творчої діяльності, процесуальними рисами творчості, зі слів І. Я. Лернера, виступають:

1) самостійне здійснення ближнього і дальнього, внутрішньосистемного та міжсистемного переносу знань, умінь у нову ситуацію;

2) бачення нової проблеми в традиційній ситуації;

3) сприймання структури об'єкта;

4) бачення нової функції об'єкта, на відміну від традиційної;

5) врахування альтернатив при розв'язуванні проблеми;

6) комбінування та перетворення раніше відомих способів діяльності в розв'язуванні нової проблеми;

7) відкидання всього відомого та створення принципово нового підходу (способу, пояснення)[1, с. 10].

Феномени творчості розглядаються вченими з кінця XIX століття. Першими, хто досліджував це питання були: Т. Рібо та П. К. Енгельмейер, С. О. Грузенберг. З того часу з'явилась велика та змістовна база теорій, що забезпечує подальший ланцюг досліджень з цієї теми.

У вітчизняній психології проблемі розвитку творчих здібностей приділяють увагу: В.М. Дружиніна, О.М. Матюшкіна, Я.О. Пономарьова, Є.П. Ільїна, О.Л. Яковлева. Автори книг з психології творчості досліджують особливості розвитку творчого потенціалу. Серед них: І. М. Біла, Л.П. Міщиха.

Слід зазначити, що творчий потенціал починає формуватись в ранньому віці. Протікання цього формування відбувається по-різному у кожної дитини. Вчена Л.І. Прохоренко пише, що під кінець дошкільного періоду, у дитини з'являються передумови для успішного переходу її на наступний рівень розвитку. На її думку, тоді, розвиток пізнавальних здібностей створює основу для формування творчого мислення. На момент досягнення дитиною старшого дошкільного віку потенціал вже має яскраві прояви.

На сьогодні, в Україні інтенсивно проходить процес закріплення інклюзивної освіти. У зв'язку з цим постає питання: чи існує різниця між рівнем розвитку творчих здібностей у нормотипових дітей та дітей із затримкою психічного розвитку.

Після детального вивчення проблеми становлення творчих здібностей у людини, був проведений моніторинг розвитку творчого потенціалу на етапі його формування, а також порівняння результатів нормотипової групи та групи з дітьми, що мають затримку психічного розвитку(первинний дефект).

В дослідженні взяли участь 30 дітей старшого дошкільного віку: по 15 дітей в кожній групі. Акцент дослідження був зроблений на вивчення невербального компоненту творчих здібностей. Задля повного та якісного вивчення рівню розвитку невербального компоненту творчих здібностей була використана методика «Кола», автором якої є Ерик Вартегг.

Обом групам було надане однакове завдання: перетворити 20 кіл у щось цікаве, незвичайне, фантастичне. Методика «Кола» дала змогу оцінити:

- 1) оригінальність виконання творчого завдання;
- 2) швидкість виконання творчого завдання;
- 3) гнучкість творчих процесів.

За результатами дослідження 12,3% дітей нормотипової групи мають високий рівень розвитку невербального компоненту творчих здібностей. 30% – отримали середній рівень. 57,7% дітей показали недостатній рівень розвитку творчих здібностей.

У порівнянні з нормотиповою групою, результати групи з дітьми, що мають затримку психічного розвитку значно відрізняються. Серед досліджуваних цієї групи лише 12,3 % отримали середній рівень розвитку невербального компоненту творчих здібностей. 87,7 % досліджуваних мають недостатній рівень.

Отже, згідно з результатами моніторингу, нормотипові діти та діти із затримкою психічного розвитку мають значні відмінності в сфері розвитку їх творчих здібностей. Діти із затримкою психічного розвитку виявили меншу гнучкість уяви та креативність мислення. По закінченню дослідження була сформована група ризику, до якої увійшли діти обох категорій.

Список використаних джерел

1. Біла І. М. Психологія дитячої творчості. К.: Фенікс, 2014. 137с.
2. Мішиха Л.П. Психологія творчості. Навчальний посібник. Івано-Франківськ: Гостинець, 2007. 448 с.

Шпирна А. Р.

*магістрантка спеціальності 053 Психологія
Національний університет «Запорізька політехніка»*

Бочелюк В. Й.

*доктор психологічних наук, професор,
професор кафедри соціальної роботи та психології
Національний університет «Запорізька політехніка»
Україна, м. Запоріжжя*

МЕТОДОЛОГІЧНЕ ОБГРУНТУВАННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У ПІДЛІТКІВ З ТРУДНОЩАМИ В НАВЧАННІ

Демократична громадянська освіта є важливою складовою

становлення громадянського суспільства в Україні, що передбачає істотну трансформацію світоглядних орієнтацій та самосвідомості людей. Виклики, пов'язані з формуванням активного та відповідального громадянина з високим почуттям власної гідності, стійкою громадянською позицією, готовністю до виконання громадянських обов'язків, потребують комплексного підходу до вирішення поставлених завдань в умовах модернізації вітчизняної системи освіти. Концепція розвитку громадянської освіти в Україні базується на необхідності створення сприятливих умов для формування та розвитку громадянських компетентностей людини у всіх сферах та на всіх рівнях освіти.

Правовою підставою для формування громадянських компетентностей на рівні середньої освіти є стаття 12 Закону України «Про освіту», яка визначає 12 ключових компетентностей, зокрема, «громадянські та соціальні компетентності, пов'язані з ідеями демократії, справедливості, рівності, прав людини, добробуту та здорового способу життя, з усвідомленням рівних прав і можливостей», що відповідають меті та принципам освіти, і додатково – наскрізні компетентності, в т.ч. критичне мислення.

У Концепції «Нова українська школа» визначено: «Громадянські та соціальні компетентності включають володіння культурою демократії, правову компетентність, усвідомлення рівних прав і можливостей, толерантність, здатність до соціальної комунікації, здорового способу життя».

Вагомим елементом громадянської освіти має стати формування у громадян відповідального ставлення до інтересів України, захисту її суверенітету та територіальної цілісності, забезпечення безпеки та усвідомлення спільності інтересів людини та держави, розвитку національної ідентичності, що передбачає закріплення функціонування державної мови в усіх сферах суспільного життя, включаючи повагу та розвиток мов усіх національних меншин та корінних народів, які проживають на території України.

Проблема громадянської відповідальності і, зокрема, психологічних чинників її формування у підлітковому віці зумовлена віковими особливостями даного періоду.

Для проведення емпіричного дослідження було здійснено підбір та обґрунтування психодіагностичного інструментарію, спрямованого на дослідження формування у підлітків з труднощами в навчанні громадянської відповідальності (див. табл. 1).

Для дослідження показників когнітивного компонента були обрані наступні методики: тест смисложиттєвих орієнтацій Д. О. Леонтьєва

(дозволяє визначити уявлення особистості про сенс власного життя, її впевненість у своїй здатності ставити перед собою цілі, завдання й досягати результатів. Громадянська відповідальність має виступати однією із життєвих цінностей підліткового віку, а впевненість у власних силах особистості сприяє її формуванню); діагностичний опитувальник «Громадянська відповідальність» (дозволяє з'ясувати рівень громадянської обізнаності підлітків з труднощами в навчанні щодо взяття на себе громадянської відповідальності, а саме: знання традицій рідного народу, усвідомлення громадянських цінностей тощо).

Таблиця 1 Методична база дослідження громадянської відповідальності у підлітків з труднощами в навчанні

Компоненти громадянської відповідальності	Критерії формування громадянської відповідальності	Показники формування громадянської відповідальності	Психодіагностичні методики
Когнітивний	Сформованість позитивного ставлення та знань про власні потреби, мотиви, світогляд, емоційно-ціннісні утворення.	Усвідомлення цінності власної життєвої орієнтації та сенсу життя, громадянська обізнаність, обізнаність щодо власної приналежності до української держави.	Тест смисложиттєвих орієнтацій Д. О. Леонтьєва. Авторський опитувальник «Громадянська відповідальність».
Емоційно-мотиваційний	Сформованість позитивного ставлення до себе, як громадянина та до держави. Сформованість мотивації до відповідальних громадянських	Мотивація досягнень, здатність до психологічної близькості з оточуючими, почуття громадянського обов'язку.	Тест особистісної зрілості Ю. З. Гільбух

	вчинків.		
Поведінково-вольовий	Уміння реалізовувати громадянські вміння та навички. Вольові зусилля до виконання обов'язку, прийняття рішень, аналіз вчинків. Усвідомлення власної моральної саморегуляції, ідеалів, переконань оцінок.	Усвідомлення загальної інтернальності, наполегливість, рішучість. Особистісні якості як конструкт сили волі для саморегуляції вчинків, самовладання, самостійності та організації діяльності. Рефлексія власних ідеалів, цінностей, переконань, вчинків.	Методика «Рівень суб'єктивного контролю» Дж. Роттера. Методика дослідження вольової організації особистості (модернізован а М. С. Янцуро м). Методика діагностики рівня розвитку рефлексії А. В. Карпова .
Морально-духовний	Здатність орієнтуватися в суспільних та особистісних проблемах, осмислення власної позиції стосовно інших осіб та самого себе. Самоусвідомлення себе, як особистості, що несе громадянські цінності.	Прагнення до розвитку власної громадянської відповідальності, відчуття потреби в саморозвитку.	Опитувальни к «Громадянськ а відповідальні сть». Тест «Діагностика реалізації потреби у саморозвитку »

Дослідження показників емоційно-мотиваційного компонента відбувалося за допомогою методики «Тест особистісної зрілості»

(Ю. Гільбух). Методика дозволяє визначити рівень особистісної зрілості людини, за наступними показниками: мотивація досягнень, ставлення до власного «Я», почуття громадянського обов'язку, життєва позиція, здатність до психологічної близькості з іншою людиною. Кожна характеристика пов'язана з емоційною сферою особистості та взаємодією з іншими людьми, вмінням проявляти себе в колективі тощо. Особистісна зрілість – якість людини, що розвивається з віком, включаючи й громадянську відповідальність. Шкала «почуття громадянського обов'язку» вимірює як морально-патріотичні якості особистості, так і навчальну відповідальність та взаємодію в колективі, що має впливати на формування емоційно-мотиваційного компонента громадянської відповідальності підлітків.

Для дослідження показників поведінково-вольового компонента були обрані наступні методики: «Рівень суб'єктивного контролю» (Дж. Роттер), що досліджує те, в якій мірі людина відчуває себе активним суб'єктом власної діяльності, а в якій пасивним об'єктом впливів інших людей і зовнішніх обставин, що прямим чином впливає на формування громадянської відповідальності особистості, оскільки лише та людина, що активно проявляє себе у житті може мати сформовану громадянську відповідальність; «Дослідження вольової організації особистості» (М. Янцур), що дозволяє визначити рівень вольових якостей особистості та свідчить про здатність людини визначати для себе цілі, шляхи та способи їх досягнення – що є необхідним для формування поведінково-вольового компонента громадянської відповідальності; тест «Діагностика рівня розвитку рефлексії» (А. Карпов) вимірює рівень розвитку рефлексії особистості (ситуативна, ретроспективна, перспективна). Рефлексія як мисленнєва дія, окремий структурний компонент теоретичного мислення, пов'язана з аналізом та плануванням, виконує функцію внутрішнього перегляду всіх гіпотез, відкидаючи ті з них, які здаються їм малоімовірними, приймають рішення виважено, враховуючи різні варіанти вирішення «завдання». Особистість з високим рівнем громадянської відповідальності має й розвинену рефлексію.

Дослідження показників морально-духовного компонента відбувалося за допомогою методик: «Діагностика потреби в саморозвитку» та експериментального діагностичного опитувальника «громадянська відповідальність». Саморозвиток – це процес постійної роботи над собою, самовдосконалення, у якому людина концентрується на власних бажаннях і цілях та постійно здобуває нові знання для їх досягнення. Цей процес є основним для досягнення життєвого успіху. Саморозвиток передбачає динаміку таких якостей особистості й

здібностей, як емпатія, щирість, відкритість, довіра, відповідальність, позитивне ставлення до себе та оточуючих, увага до світу, розуміння себе, дотримання загальнолюдських цінностей. Це впливає на самоусвідомлення людиною себе, як особистості, що несе громадянські цінності і впливає на формування даного компонента; діагностичний опитувальник дозволяє з'ясувати рівень прагнення підлітка до розвитку власної громадянської відповідальності.

Таким чином, методологічне обґрунтування дослідження громадянської відповідальності у підлітків з труднощами в навчанні надало нам психолого-діагностичний інструментарій для отримання емпіричних даних, що дозволить визначити рівні громадянської відповідальності підлітків з труднощами в навчанні.

СЕКЦІЯ 4 ПОЛІТИЧНА ПСИХОЛОГІЯ

Носова І. І.

*здобувач вищої освіти зі спеціальності «Психологія»
Східноукраїнський національний університет ім. В.Даля
Пелешенко О. В.*

*старший викладач кафедри психології та соціології
Східноукраїнський національний університет ім. В.Даля
Україна, м. Сєвєродонецьк*

ПОЛІТИЧНЕ НАСИЛЬСТВО

У сучасних суспільствах, які декларують повну рівність людей і рівну цінність будь-якого особистого життя, паралельно існують різні права на політичне індивідуальне насильство, і ці права докладно регламентовані. Працівникам служби охорони порядку дозволено використовувати насильство стосовно злочинців. Опір поліції і нанесення шкоди поліцейському, що знаходиться при виконанні службових обов'язків, є більш серйозним злочином, ніж, наприклад, насильство проти цього ж поліцейського, але коли він не в формі, або до іншого громадянина, який не має відношення до поліції.

Неструктуроване індивідуальне насильство охоплює дуже широке коло явищ - від побутового хуліганства до знущання начальника над підлеглим. Воно існує і у вигляді спонтанних актів, таких, як п'яна бійка, і в вигляді продуманих злочинних дій, наприклад, розбійних нападів, і, нарешті, у вигляді наднормативної жорстокості в рамках актів структурованого насильства, колективного або індивідуального. Хоча акти індивідуального неструктурованого насильства не мають,

якправило, ніяких ідеологічних виправдань і, в тій чи іншій мірі, засуджуються суспільством, участь в них зовсім не обов'язково породжує почуття провини. По-перше, людина може атрибутувати всю відповідальність за свою поведінку зовнішніх умов, наприклад, суспільству. По-друге, людина може створювати для себе свій власний моральний код, вважаючи, що йому в силу певних обставин - видатних заслуг, незвичайних здібностей або особливого призначення - дозволено те, що не дозволено нікому іншому. Індивідуальне неструктуроване насильство є найбільш особистісно детермінованим з усіх розглянутих нами видів насильства. Жорстокість суб'єкта, рівень його моралі і юридичної грамотності, самоконтроль або психопатія, все це буде визначати, чи зробить він акт насильства. Більшість тих, хто йде на вчинення насильства щодо інших людей, будь то хулігани на вулиці або "діди" в армії, вірять у власну безкарність і в те, що навколишні, принаймні, важливі для них люди, їх за ці дії не засудять. Зміна цього подання може виявитися досить ефективним для запобігання насильству. Сучасна мораль, засуджуючи насильство, тим не менш, мириться з ним, як з неминучим злом, в тих випадках, коли мова йде про забезпечення безпеки людей або про примус щодо тих, хто є загрозою для суспільства.

Політичне насильство досить часто здійснюється стосовно громадян, абсолютно ні в чому невинних, до людей, які можуть стати жертвами насильницьких дій в силу приналежності до тієї або іншої національної або релігійної групи або просто випадково.

Розглянемо два види політичного насильства такого типу - геноцид і політичний тероризм [1].

Масові вбивства і геноцид - особливий вид політичного насильства. На відміну від всіх інших видів насильства, геноцид здійснюється самим народом. Геноцид - це злочин, що характеризується не тільки величезною кількістю жертв, а й ще більшою кількістю злочинців. Акти геноциду настільки жакливі і безглузді, суперечать нормам людської моралі, інколи існує спокуса оголосити масові вбивства справою хворих людей, звести все до масового божевілля, помутніння свідомості, але це було б в корені невірно.

Більшість тих, хто бере участь в актах геноциду, психічно здорові люди. Геноцид може бути пояснений економічними або політичними причинами - зіткненням інтересів великих економічних суб'єктів, боротьбою еліт, прагненням порушити сформовану рівновагу і т.д. Що штовхає людей на вбивства? Прагнучи пояснити явище геноциду, американський психолог Ірвін Стауб ввів поняття "важких часів", які, на його думку, завжди передують геноциду. Важкі часи - це відчуття

депресії, безнадійності, оточення ворогами, відчуття несправедливості, яку здійснюють по відношенню до "мого роду", "моєї релігії", "мого місця". Саме цей комплекс почуттів, по Стауб, є необхідною передумовою масових вбивств і геноциду. Другою, абсолютно необхідною умовою геноциду є наявність ворога, який, по-перше, відповідальний за неприємності і нещастя, і, по-друге з усуненням якого стане краще. Чи не в тому (не тільки в тому) справа, що "вони" (араби, євреї, вірмени, негри) винні в наших нещастях, а в тому, що, якщо "їх" не стане, то життя стане краще [2].

Геноцид неможливий без гострого почуття ненависті до народу або релігії, призначеним на роль жертви. Коріння ненависті - в диких уявленнях, що пов'язують злочинність з будь-яким одним етносом, в псевдонаукових публікаціях, які обґрунтовують те, що іншого ставлення "Вони" і не заслуговують. Уявлення про неповну, з одного боку, і повну безкарність, з іншого, входять і в ідеологію геноциду, і в особисті відчуття учасників погромів. Вони не думають про те, що можуть бути покарані. Вони не вірять, що їх можуть вбити, захищаючись, ті, на кого вони нападають. Крім жертви і погромника в актах геноциду є і третій учасник - свідок. Геноцид завжди спрямований проти меншості, і, якщо, наприклад, підпалюють будинок одного узбека, вірменина або представника будь-якої іншої національності, що живе в інонаціональному оточенні, то, природно, паліїв буде лише кілька людей. Відомо, що жоден геноцид, жоден випадок масових вбивств не відбувалося без такого натовпу і бурхливо виражається схвалення тих, хто не бере участі в актах насильства. Роль свідків виключно важлива. Без їх схвалення і підтримки масове насильство неможливо. Свідками є і сусіди, і співгромадяни, і світова спільнота. Засудження з усіх цих рівнів, психологічна ізоляція (якщо немає можливості юридичного переслідування) можуть заронити в погромників сумніви в правильності їх дій, а значить і знизити ймовірність нових актів геноциду [4].

Прихід до влади терористичного диктатора ніколи не був "Нещасним випадком на виробництві історії". У таких випадках мають місце індивідуальні та соціальні передумови, які динамічно взаємно запліднюють один одного, і ця динаміка піддається аналізу. чому в усі часи всім тиранам вдавалося для своїх брудних і кривавих справ знаходити добровільних послужливих і нескінченно жорстоких підручних в будь-якому необхідному для них (тиранів) кількості?

У своєму аналітичному дослідженні Вольфганг де Боор посилається на цікаву монографію Леопольда Сонді "Каїн. Образи зла", де автор в рамках розробленої ним "психології долі" намагається отримати

відповіді на ці пекучі питання, що мають ключове значення для будь-якої практичної політики. Л.Сонді висуває тезу про те, що в основі "Установки на вбивство", так званої "каїнової печатки", лежить вроджена схильність характеру, якої він дав назву радикал "е". За оцінкою Л.Сонді, приблизно 6% членів будь-якої середньої людської популяції відзначені "каїновою печаткою", а ще 14% є прихованими, замаскованими її носіями, яких він називає "авелізованими повсякденними каїнітами". На основі результатів власних великих психологічних досліджень Л.Сонді прийшов до висновку про те, що масові вбивства в усі часи і, зокрема, за часів нацизму і сталінізму, стали можливі лише завдяки збільшенню відносної частоти появи радикала "е". Л.Сонді розробив власний оригінальний метод експериментального розпізнавання радикала "е". Згідно Л.Сонді, в звичайних умовах носії каїнової печатки не в змозі реалізувати свою установку на вбивство шляхом відповідних збочених дій або екстатичних проявів, однак в надзвичайних обставинах, супутні революцій або військових дій, підігріті політичними або ідеологічними мотивами, вони цілком здатні зробити вбивства тисяч людей.

У такій ситуації незначні, не шкідливі "Повсякденні каїніти" перетворюються в масових убивць і військових злочинців. Результати своїх масштабних досліджень Л.Сонді резюмує так: королям і імператорам, політикам і фюрерам, що страждають манією величі, в будь-яку епоху вдавалося залучити, мобілізувати для своїх ганебних підприємств мільйонні маси людей і змусити цих людей здійснювати жахливі злочини тільки тому, що так званий народ в якійсь своїй частині складається з прихованих каїнітів. Ці ультрашовіністи і расисти тільки і чекають того моменту, коли їм під личиною "патріотів" буде дозволено вільно і безкарно дати вихід своїм каїнітським домаганням. Маса ж є ідеальним камуфляжем, під яким може ховатися каїніт, бо маса повністю звільняє від персональної відповідальності. Професор К.Странський, висловив вимогу про те, що будь-який державний діяч, котрий має почуття відповідальності, зобов'язаний не рідше одного разу на рік проходити контрольне психіатричне обстеження. А також розумно і критично ставитися до привабливих гасел, селищем свободи і величі, але в реальності провідним тільки до пригнічення, паличної дисципліни і смерті [3].

Список використаних джерел

1. Бажанов Б. Суть власти – насилие. М., 1990. С. 225-228.
2. Гозман Л.Я. Психология власти / Л.Я. Гозман, Е.Б. Шестопал. М: ИНФРА-М, 2002. 448 с.
3. Ноймайр А. Диктаторы в зеркале медицины. Ростов-на-Дону.

1997. С.4-6, 293-322, 452-471, 474-477.

4. Фромм Э.. Проблема свободы и подчинения. Минск: Попурри, 1998. 672 с.

СЕКЦІЯ 5 СОЦІАЛЬНА ПСИХОЛОГІЯ

Бочелюк В. Й.

*доктор психологічних наук, професор,
професор кафедри соціальної роботи та психології
Національний університет «Запорізька політехніка»
Україна, м. Запоріжжя*

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТРАНСФОРМАЦІЇ СУЧАСНОЇ ОСОБИСТОСТІ

XX століття стало періодом розгортання глобальної антропологічної кризи. В Україні ці глобальні процеси розгортаються в унікальних обставинах. Відхід від посттоталітарної ідеології та розбудова нових норм суспільної взаємодії виявилися складними та болісними, обтяженими революціями, потрясіннями, військовою агресією. Стрес триває роками, тому психологічні ресурси суспільства вичерпані. Слід розуміти, що наявні загрози для здоров'я людини (турбулентні соціальні трансформації, економічна та політична криза, інформаційно-емоційне перенавантаження) триватимуть ще довго. В цих умовах особливо актуальне вивчення психологічних механізмів адаптації, що супроводжують життя людини в період глобальних потрясінь.

Традиційні наукові погляди на подолання психологічних криз потребують уточнення в українських реаліях. Роками триває економічна криза, посилена суспільними протиріччями та конфліктами, загрозами особистій безпеці та добробуту. До загальних хвороб суспільства кризи додаються неодмінні життєві труднощі, що супроводжують життя будь-якої людини в будь-які часи – див. рис. 1. Очевидно, що адаптаційний потенціал в даному випадку є обмеженим. В цих умовах знижується цінність прогресивних особистісних змін та трансформацій, натомість набуває цінності самозбереження та безпека (про що свідчать результати соціологічних опитувань).

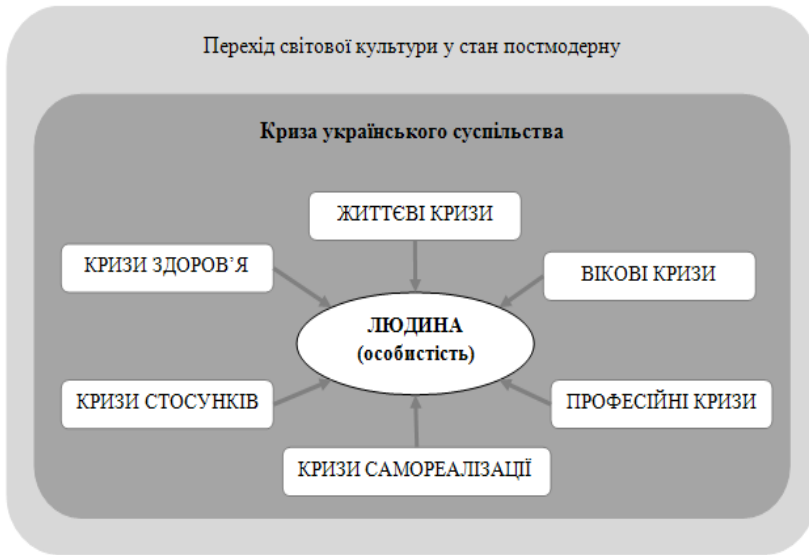

Рис. 1. Зовнішні умови розгортання індивідуальних психологічних криз.

Поступовий та невпевнений рух суспільства до нових форм громадського та індивідуального життя досі не піддається точній концептуалізації. Ситуація ускладнена тим, що зміни способу життя, моделей поведінки, які сьогодні впроваджуються на всіх рівнях життєздійснення людини (на відміну від перевірених століттями традиційних зразків), не проходять достатньої апробації і часто не передбачають віддалених наслідків.

Вітчизняними вченими розроблено ряд теорій, що пояснюють феноменологію життєвих криз та шляхи їх подолання. Одною з перших є психологія переживання Ф. Є. Василюка (1984), присвячена аналізу критичних ситуацій, в яких, суб'єкт зіштовхується з неможливістю реалізації необхідностей свого життя (стрес, фрустрація, конфлікт та криза). Типи критичних ситуацій відрізняються характером внутрішньої необхідності: а) задоволення вітальних потреб; б) реалізація мотивів та життєвих відносин; в) узгодженість і впорядкованість внутрішнього світу; г) реалізація цілісного життєвого задуму, самореалізація; а також активністю, спрямованою на їх подолання. Вдале переживання критичних ситуацій забезпечує задоволення потреб і призводить до накопичення індивідуального досвіду подолання життєвих проблем.

Наслідком «невдалого» процесу переживання є невроз, особистісний регрес та об'єктивна дезінтеграція поведінки [2].

Є.О. Варбан (2010) уточнює, що кризу утворюють не тільки реальні обставини життя – проблеми, яких неможливо уникнути і розв'язати за короткий час й звичним способом, але також їх сприймання й переживання людиною (фактор значущості опосередковує зовнішній вплив). Криза зумовлює перебудову різних підструктур особистості: емоційної сфери (психологічний дискомфорт, зниження здатності до вольових дій, переоцінка значущості деяких подразників і т. п.); пізнавальної сфери (спрощення сприйняття, зниження когнітивних здібностей), сприйняття себе та свого життя; структури досвіду (руйнація старих звичок і їх заміна новими); мотиваційно-ціннісної спрямованості (інтереси, ідеали, переконання); смислу життя і ставлення до майбутнього. Все це порушує смислову відповідність свідомості і буття суб'єкта, призводить до змін в самосвідомості і Я-концепції особистості [1].

О. Л. Вернік (2013) розглядає переживання у зв'язку з усвідомленим співвіднесенням суб'єктом зовнішньої ситуації та власного стану – переживання з'являється тільки тоді, коли стан суб'єкта не є звичайним. Успішне повернення особистості в «нормальний стан» досягається шляхом гармонійного включення відносин «Мій стан – Ситуація (подія)» в систему відносин «Я – Світ». Це передбачає зміну самої системи, пов'язану із породженням смислу. Неуспішними варіантами переживання криз є невключеність та конфліктна, «дисонансна» включеність [3].

Внутрішні і зовнішні рольові конфлікти – суттєві складові життєвої кризи, є предметом досліджень П. П. Горностая (1998). Небажаним наслідком переживання життєвої кризи і неадекватного розв'язання рольового конфлікту, вчений називає особистісні дисгармонії: особистісний інфантизм (затримка в розвитку життєвих ролей); девіантна поведінка, що призводить до соціальної дезадаптації або сурогатних форм адаптації; в) дисгармонійність життєвого сценарію (поведінка, що є причиною життєвих невдач, віктимізація) [4].

В.М. Заїка (2015) переконує, що найефективнішим способом виходу із кризового стану є прогресивна особистісна трансформація. Автор використовує термін «ініціація», щоб означити кризу як випробування з метою отримання нового досвіду через самоздійснення. Ініціювання запускає процес саморозвитку й самовдосконалення, спонукає людину до змін і, як наслідок, подолання ознак кризовості. На основі багатовимірної теорії особистості В. Ф. Моргуна розроблено ініціальну типологію особистості, яка налічує 15 типів, що мають специфічну

практично-буттєву й екзистенційну спрямованість, відрізняються способами виходу із кризової ситуації [5].

Внутрішні і зовнішні рольові конфлікти – суттєві складові життєвої кризи. Небажаним наслідком переживання життєвої кризи і неадекватного розв'язання рольового конфлікту, вчений називає особистісні дисгармонії: особистісний інфантилізм (затримка в розвитку життєвих ролей); девіантна поведінка, що призводить до соціальної дезадаптації або сурогатних форм адаптації; в) дисгармонійність життєвого сценарію (поведінка, що є причиною життєвих невдач, віктимізація).

Таким чином, у кризових станах відбувається трансформація особистості, що зачіпає широке коло взаємозв'язків із світом, але в першу чергу стосується самосвідомості: розуміння власного стану та потреб, усвідомлення свого місця у світі, взаємозв'язків з іншими людьми та явищами зовнішнього середовища.

Саме криза «примушує» особистість осмислити все, що відбувається в її житті, знайти в собі сили для прийняття важливих рішень, для узгодження міжособистісних взаємин, для здійснення морального вибору, дає їй можливість усвідомити власну траєкторію життя, побачити немов би новими очима набутий життєвий досвід з минулого, зануритися у ціннісне творення теперішнього й вільно та відповідально крокувати до майбутнього. Вирішення життєвої кризи завжди є кроком до просування вперед і вгору, до особистісного зростання, самовдосконалення й саморозвитку. В процесі цього саморозвитку, відродження особистості виділені важливі етапи: актуалізація особистісної автономії: людина стає більш незалежною відсоціальних умов (оцінок та вимог, рефлексивних очікувань оточуючих, власних значущих сподівань), діє самостійно, відчуває себе, свій «внутрішній голос»; окреслює та захищає границі власного особистісного простору; оновлений досвід стає поштовхом розвитку творчості, нових відкриттів, поглядів, інсайтів, розгортання продуктивної уяви; після пережитих кризових ситуацій людина починає сприймати життєвий світ і себе в ньому не ілюзорно, а більш чітко, правдиво, реально. Вона бачить і приймає власні недоліки й обмеження, бачить те ж саме в інших. Такий ривень осягнення реальності свідчить про особистісну зрілість.

На основі проведеного теоретичного аналізу та власного професійного досвіду ми склали перелік завдань психологічної допомоги в ситуації життєвої кризи на тлі суспільної кризи (при вичерпаних адаптаційних ресурсах):

- переосмислення подій та перешкод, що лежать в основі кризи, як набуття корисного досвіду та знань, стимулу для самовдосконалення;

- перебудова ціннісної ієрархії, оновлення життєвої мотивації;
- пошук смисложиттєвих орієнтирів;
- самопізнання і переструктурування Я-образу, переоцінка себе, власних ресурсів та можливостей;
- відновлення позитивної життєвої перспективи;
- формування відповідальності за події та результати власного життя, активної життєвої позиції;
- формування толерантності до невизначеності;
- пошук ресурсного соціального середовища, що надає взірці ефективного подолання, а також довірливе та відкрите спілкування, підтримку та мотивацію;
- визначення та конкретизація соціальної ідентичності як опори для адаптації та формування нової самоідентичності;
- підкріплення відчуття самоефективності в значущій діяльності;
- рефлексія позитивних та негативних особистісних новоутворень, які формуються в результаті переживання та подолання життєвої кризи.

Ці ж напрямки служать профілактиці деформацій та регресу особистості в кризових переживаннях. Їх доцільно впроваджувати в психологічних службах ВНЗ, медичних установ, виробничих та комерційних підприємств, в роботі з вимушеними переселенцями, особами похилого віку та іншими верствами населення, чутливими до суспільно-економічних змін. Зрештою той шлях, що обирає кожна особистість для подолання власних кризових переживань, визначає загальний поступ суспільства в подоланні глобальної кризи.

Світ, у якому ми існуємо, інтенсивно і безперервно трансформується, тому класичні уявлення про особистість, її природу потребують перегляду. Річ в тому, що цілісна, стабільна, детермінована особистість буде неефективною у плинному та непевному суспільстві. Як ми зазначали вище, зміст сучасної антропологічної кризи полягає у розриві зв'язків між особистістю та соціумом. Людина постмодерної культури вимушена існувати «поза системою», в транзитному, перехідному стані. Це вимагає перегляду звичної нам структури особистості як суб'єкта соціальних відносин та свідомої діяльності, оскільки сам характер цих відносин та діяльності докорінно змінився.

Таким чином, в наукових уявленнях про особистісні трансформації особистості як спосіб адаптації до критичних ситуацій життя простежується три етапи, що відповідають загальному соціальному контексту розвитку:

- 1) класичний, присвячений з'ясуванню негативних наслідків життєвих труднощів та можливостей їх конструктивного подолання;
- 2) некласичний, коли криза постає як потенційно-корисний ресурс самовдосконалення та умова досягнення особистісної зрілості;

3) постнекласичний, в якому криза є неминучим, повторюваним етапом життєвого шляху та суспільного устрою; вона актуалізує внутрішні механізми автобіографування та смислової інтерпретації отриманого досвіду.

Ці етапи не відмінюють один одного, а скоріше нашаровуються, зумовлюючи складну картину існування особистості, внутрішніх та зовнішніх джерел її розвитку в сучасному соціумі.

Список використаних джерел

1. Варбан Є. О. Життєва криза: поняття, концепції та прояви. Проблеми сучасної психології : зб. наук. праць К-ПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г.С.Костюка АПН України. 2010. Вип. 8. С. 120–133.

2. Василюк Ф. Е. Психология переживания (анализ преодоления критических ситуаций). Москва : Изд-во Моск. ун-та, 1984. 200 с.

3. Вернік О.Л. Переживання як складова способу життя особистості в екологічно орієнтованому контексті. Социально-психологические особенности личности в условиях трансформации общества : сб. материалов II междунар. науч.-практ. конф. (г. Макеевка, 28 янв. 2013). Макеевка : МЭГИ, 2013. С. 28–31.

4. Горностай П. П. Криза як зміна життєвих ролей особистості. Психологія життєвої кризи / відп. ред. Т. М. Титаренко. Київ, 1998. URL: <http://gorn.kiev.ua/publ00.htm>

5. Заїка В. М., Моргун В. Ф. Типологія життєвих криз та ініціальних тенденцій трансформації людини на основі багатовимірної теорії особистості. Психологія і особистість. 2016. № 2 (10) Ч. 2. С.29–44.

Буровіна О. В.

*асистент кафедри психології та соціології
Східноукраїнський національний університет
імені Володимира Даля*

Бохонкова Ю. О.

*доктор психологічних наук, професор,
завідувач кафедри психології та соціології
Східноукраїнський національний університет
імені Володимира Даля
Україна, м. Сєвєродонецьк*

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ВПЛИВУ АКЦЕНТУАЦІЙ ХАРАКТЕРУ НА ФОРМУВАННЯ КОНФЛІКТНОЇ ПОВЕДІНКИ У ПІДЛІТКІВ

На сьогоднішній день Україна переживає хвилю політичних, економічних і соціальних криз. І це не може відбуватися безболісно, загострюється психологічна нестійкість суспільства, яка призводить до соціальної напруженості, невпевненості в майбутньому, тим самим

збільшуючи кількість стресових ситуацій. І ця ситуація в країні веде до змін і загострень певних рис характеру у населення. Найбільш вразливим до стресових ситуацій є підлітковий вік [1, с. 122]. Цей період багато авторів визначають як «друге народження», підліткова криза, пубертатна криза. Відбувається народження соціальної особистості, яка готова вступити в доросле життя. Підлітковий вік є одним з найскладніших, основних, критичних періодів в житті будь-якої людини.

Особливу тривогу викликають різного роду відхилення в формуванні характеру підлітків. Зокрема виникають акцентуації характеру, отримують патологічний характер і руйнують цілісну структуру особистості підлітка [3, с. 42]. Найбільша кількість конфліктів припадає на даний віковий етап.

Серйозні побоювання викликає те, що акцентуація стає все більш стійким явищем в будові підліткового характеру. Те, що раніше вважалося відхиленням від норми, зараз увійшло в критерій норми 90% підлітків мають певний тип акцентуації характеру [4, с. 143]. Тому вивчення даного явища в підлітковому віці є актуальною проблемою сьогодення. Акцентуовані риси характеру підлітків проявляються в їх поведінці. Одним з таких проявів є поведінка підлітка в конфліктних ситуаціях. У цьому віці діти відрізняються підвищеною конфліктністю. Конфліктність виступає способом утвердження своєї позиції, як у відносинах з дорослими, так і в стосунках з однолітками [5, с. 79].

Особливе місце в розумінні причин зміни поведінки підлітків займає такий прихований фактор, як акцентуації характеру, які є крайнім варіантом норми [4, с. 35].

Зазвичай акцентуації розвиваються в період становлення характеру і згладжуються з дорослішанням. Особливості характеру при акцентуації можуть виявлятися не постійно, а лише в деяких ситуаціях, в певній обстановці і майже не виявлятися в звичайних умовах. Соціальна дезадаптація при акцентуації або зовсім відсутня, або буває нетривалою [3, с. 18].

Проблематику підліткових акцентуацій характеру і суміжних з нею проблем у вітчизняній психології підліткового віку вивчено досить детально. Ця тема висвітлюється у працях Ю. А. Александровського, М. І. Буянова, В. А. Гур'євої, М. В. Грибанової, О. І. Захарова, І. С. Кона, К. С. Лебединської, О. Є. Лічко, Н. Ю. Максимової, С. І. Підмазіна, К. Н. Поліванової, Ю. В. Попова, А. Н. Прихожан, В. В. Рибалка, О. В. Скрипченка, О. Т. Соколової, Д. Й. Фельдштейна. Серед зарубіжних досліджень можна відзначити праці К. Леонгарда, а також дослідження, що проводилися в рамках психоаналітичної

парадигми (С. М. Джонсон, О. Лоуен, В. Райх).

Підвищена конфліктність часто призводить до негативних наслідків як для самої дитини, так і для оточення. Від типу акцентуації характеру залежить багато – від особливостей тимчасових порушень поведінки, до гострих афективних реакцій, депресій і неврозів [3, с. 75].

Підлітковий період – етап чергуюючихся криз. У цьому віці перед підлітком постає колосальна кількість питань: криза ідентичності, сексуальна криза, криза авторитетів, освоєння нових соціальних ролей, гормональний дисбаланс. Постійно переслідує тривожність, страх бути неприйнятим. І з цих причин розтягується в часі емоційно-соціальний психологічний стрес [2, с. 25].

Підлітковий вік є одним з найбільш складних і проблемних у житті кожної людини. В цьому віці виникають різноманітні труднощі соціальної адаптації, пов'язані з його психологічними особливостями, що особливо стосується підлітків з акцентуаціями характеру [2, с. 34]. Труднощі такого роду нерідко викликають агресію з боку неповнолітніх, яка тільки загострює їх. Підлітки особливо складають групу ризику щодо формування різноманітних акцентуацій характеру, тому, що їх вік є одним з найскладніших періодів в онтогенезі людини, коли не тільки відбувається докорінна перебудова раніше сформованих психологічних структур, але й виникають нові утворення, закладаються основи свідомої поведінки, визначається загальна спрямованість у формуванні моральних якостей і соціальних установок [6, с. 20].

Тип акцентуації вказує на слабкі місця характеру і тим самим дозволяє передбачити чинники, здатні викликати психогенні реакції, які ведуть до дезадаптації, - тим самим відкриваються перспективи для психопрофілактики.

Без знання характеру підлітка важко буває вирішувати сімейні проблеми, роль яких у розвитку порушень підлітків надзвичайно велика. При акцентуаціях характеру у підлітків їхні батьки нерідко мають досить неточне уявлення про особливості характеру своєї дитини, наслідком чого буває неправильне до неї ставлення, неадекватні вимоги, а звідси взаємне нерозуміння і конфлікти [6, с. 18].

Знання про зв'язки між акцентуаціями характеру підлітків і їх поведінкою в конфліктних ситуаціях може бути корисно з точки зору корекції конфліктної поведінки підлітків, компенсації деяких акцентуацій. Виявлення акцентуованих особистостей в колективі необхідно для вироблення індивідуального підходу до них, для професійної орієнтації, закріплення за ними певного кола обов'язків, з якими вони здатні справлятися краще за інших (в силу своєї психологічної схильності).

Все це зумовлює актуальність вивчення впливу акцентуацій характеру особистості на конфліктність у підлітковому віці.

Список використаних джерел

1. Аверин В.А. Психология детей и подростков. Учеб. пособие. 2-е изд., перераб. – СПб.: Изд-во Михайлова В.А., 2008. 379 с.
2. Айзенк Г. Психологічні теорії тривожності: В кн. Тривога і тривожність / Під ред. В.М. Астапова. СПб. : Питер, 2001. С. 224-247.
3. Личко А.Е. Типы акцентуаций характера и психопатий у подростков. – М. : Апрель-пресс, Эксмо-пресс, 1999. С. 16-19.
4. Леонгард К. Акцентуированные личности. Ростов Н/Д: «Феникс», 2000. 298 с.
5. Леонов Н.И. Конфликтология: Учеб. пособие. 2-е изд. испр. и доп. М. : Изд-во Московского психол.-соц. ин-та, 2006. 232 с.
6. Подмазін С.І. Як допомогти підлітку з «важким» характером /С. І. Подмазін, О. І. Сібіль. К. : НПЦ Перспектива, 1996. 160 с.

Застело А. О.

*кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної роботи та психології
Національний університет «Запорізька політехніка»
Україна, м. Запоріжжя*

ОСОБЛИВОСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ МОТИВАЦІЇ ПРАЦІ НЕТРАДИЦІЙНИХ ФОРМ ЗАЙНЯТОСТІ

На сьогодні, управління персоналом займає одну з провідних ролей в організації. Така позиція обумовлена важливістю і значимістю кадрів, цінністю трудового та інтелектуального потенціалу, роллю кожного окремого співробітника в виробничому процесі. Виходячи з даних орієнтацій підприємств, а також відповідних позицій керівників, стають актуальні питання соціально-психологічних методів управління кадрами і розвитку колективу.

За даними на момент другого кварталу 2019 року, на території України кількість бажаючих перейти на дистанційну форму зайнятості стрімко зростає. У порівнянні з аналогічним періодом попереднього року бажаючих працювати на фрілансі збільшилася на 42%, за даними дослідження сервісу HeadHunter. Даний показник дивує ще більше при порівнянні з тим же період 2016 року. Він дорівнює 120%, тобто кількість претендентів збільшилася більше ніж в два рази.

На момент 2018 року, за даними сайту Work.ua, топ вакансій на віддаленій зайнятості складається з наступних спеціальностей:

- розробники (до цієї категорії зараховують web-програмістів,

Android-розробників і C # -девелоперів);

- копірайтери (фахівці з написання рекламних та інформаційних текстів),
- дизайнери (графічні та web-дизайнери, художники, а також фахівці з фотошопу);
- SMM-менеджери (фахівці з просування товару або послуг в соціальних мережах);
- оператори Call-центру.

Вітчизняні та зарубіжні експерти оцінюють щорічне збільшення кількості віддалених працівників у всьому світі на 20-30%.

В умовах управлінської трансформації праці, зростання зайнятості, прагнення до раціонального використання часу і ресурсів, виникає попит на нетрадиційні форми зайнятості для населення. Розв'язанню цієї задачі сприяє модернізація сучасних інформаційних технологій, а також нові підходи до організації трудового процесу. Дані інновації сприяють ефективній координації діяльності працівників, а відповідно і результативності функціонування організації в цілому.

У зв'язку з цим, метою підвищення мобільності кожного конкретного працівника, його вмінь і можливості змінити місце роботи не тільки територіально, а й професійно – перейти з однієї сфери в іншу, використовувати навички з суміжних спеціальностей, на території України, отримує поширення віддалена форма зайнятості.

Дистанційна зайнятість являє собою робочий процес, здійснюваний поза традиційного місця роботи, який передбачає взаємодію з роботодавцем за допомогою телекомунікаційних та інформаційних технологій.

Поняття роботи в дистанційному режимі має багато синонімів – це і «віддалена зайнятість», і «телеробота», і «телекомьютинг», «інтернет-зайнятість» та інші. Всі вони роблять акцент на тому, що «віддалена робота» – це форма зайнятості, при якій працівник перебуває на відстані від роботодавця, комунікуючи з ним за допомогою віртуальних технологій і засобів зв'язку.

Європейською організацією телероботи розроблена класифікація віддаленої роботи.

1.Робота на дому. Під цю діяльність підпадають працівники, які, принаймні, один день в тиждень працюють вдома, а не на своєму робочому місці, використовуючи комп'ютер і телекомунікаційні зв'язки для взаємодії з колегами з дому. При цьому якщо віддалена робота займає понад 90% усього робочого часу, то таких працівників розглядають як постійних віддалених співробітників, якщо менше 90%, але більше одного дня на тиждень – як тимчасових.

2. Мобільна віддалена робота. Вимагає знаходження за межами свого робочого місця і поза домом, щонайменше, 10 годин на тиждень, як правило, це службові поїздки. Такі умови праці давно вже стали традиційними; для перетворення ж їх в віддалену роботу необхідно, щоб протягом всього цього часу працівник користувався комп'ютерними комунікаційними з'єднаннями.

3. Дистанційна робота в спеціальних центрах – телекоттеджах, які забезпечують людей за місцем проживання можливостями навчання, а також високопродуктивними ІКТ. Надзвичайно ефективна, коли між будинком і офісом є значна відстань: кожен співробітник добирається до того телецентру, який є найбільш зручним для нього.

4. Дистанційна робота для самозайнятих в малих офісах – домашніх офісах. Являє собою комбінацію самозайнятості та віддаленої роботи, при якій самостійні і незалежні працівники, робоче місце яких знаходиться вдома, в малому офісі або його як такого не існує, інтенсивно використовують у своїй діяльності інформаційні комп'ютерні технології [2].

Термін «телеробота» або «telecommuting» – введений Комісією Європейського співноти в кінці 1980-х років для позначення дистанційної роботи, виконуваної на основі застосування інформаційних технологій.

Я.Ю. Правкіна визначає дистанційний працю як особливу форму організації соціально-трудової діяльності, поза традиційним робочим місцем, на основі віртуальної взаємодії, з метою задоволення індивідуальних, соціальних і соціетальних потреб з використанням електронних інформаційно-комунікаційних засобів [4].

При характеристиці даного виду зайнятості слід враховувати, що залученість в робочий процес може бути неповною, терміновою, надлишковою (зверхзайнятість), неформальною або тіньовою. У всіх інших випадках інтернет-зайнятість є постійною, безстроковою і офіційно зареєстрованою, однак, згідно з дослідженнями, подібне менш поширене.

Розвиток і поширення інтернет-зайнятості має потенціал стати вирішенням цілої низки соціально-економічних проблем, що існують в сучасному суспільстві, наприклад, таких, як оптимізація та підвищення ефективності робочого процесу, рішення транспортних і екологічних проблем в сучасних містах.

Особливий вплив на популяризацію в світі ідей нової форми зайнятості мала книга американського дослідника Е. Тоффлера під назвою «Третя Хвиля», де він обґрунтовував думку, що завдяки активному розвитку інформаційно-комунікативних технологій мільйони

людей у всьому світі зможуть перейти зі своїх робочих місць на заводах і в офісах на більш зручні та комфортні, наприклад в домашніх умовах.

Отже, відмінними рисами дистанційної зайнятості ми можемо виокремити наступні:

- просторова, а нерідко і географічна, віддаленість робочого місця співробітника від місця розташування організації-роботодавця;
- застосування різних комунікаційних техніки і технологій для здійснення трудової діяльності (телефон, факс, комп'ютер, Інтернет);
- гнучкі режими організації праці: гнучкий робочий час, гнучкий робочий графік, гнучке розташування робочого місця.

Дистанційна робота має певні особливості, які відрізняють її від традиційної роботи в офісі.

1. Місцезнаходження співробітника в робочий час. При традиційній організації праці співробітник протягом всього свого робочого дня повинен знаходитися на своєму робочому місці в офісі, якщо його посадові обов'язки не мають на увазі роз'їзди по робочих питаннях. У той час як віддалений працівник працює поза офісом.

2. Графік роботи. У офісного працівника є суворий графік роботи, зазвичай це п'ятиденний робочий тиждень з восьмигодинним робочим днем. У віддаленого співробітника в трудовому договорі може бути прописано чіткий графік роботи, але частіше за все позначено час, коли він повинен виходити на зв'язок і звітувати про виконану роботу. Увесь інший робочий час він може регламентувати сам.

3. Взаємодія з колегами і начальством. Найчастіше офісний співробітник взаємодіє зі своїми колегами і начальством особисто, в той час як віддалений працівник бере участь в планерках по відеозв'язку, якщо це необхідно.

4. Дрес-код. У більшості компаній є дрес-код, якого офісні співробітники зобов'язані дотримуватися, в той час як віддалений співробітник повинен це робити тільки під час відеозв'язку з колегами і керівником, або дрес-коду для нього немає [3].

Як окремий вид дистанційної роботи слід виокремити фріланс. Фріланс – це форма організації праці, при якій працівник є незалежним фахівцем, тобто не є штатним співробітником будь-якої компанії, і, як правило, має кілька роботодавців одночасно.

На основі останніх досліджень Т.В. Колесникова склала наступний портрет електронного фрілансера, який має такі характеристики: високоосвічений, володіє комп'ютерною технікою та інформаційною технологією, вміє самоорганізовуватися, комунікабельний, контактний, здатний зав'язувати і вести ділові відносини, використовує свої творчі та професійні можливості й здатності для задоволення своїх бажань і

потреб у вільному від традиційних стандартів праці [1].

Н.В. Тонких досліджувала гендерний аспект ставлення до дистанційною формою зайнятості, а саме відносини жінок. В ході роботи було виявлено переважання позитивного сприйняття його умов. За сукупністю отриманих оцінок, дистанційну зайнятість можна розглядати як фактор підвищення якості життя жінок в соціокультурній, сімейній, батьківській, репродуктивній сферах життя жінок. По більшості вивчених параметрів більше 20% жінок відзначають зростання соціальної ефективності в результаті застосування такої зайнятості. Найбільш висока ймовірність настання поліпшень в житті жінок в зв'язку з переходом на дистанційну зайнятість можлива щодо розвитку і навчання дітей, домашнього затишку, здорового харчування в сім'ї, відвідування з дітьми культурних заходів. Виявлено високу готовність жінок, що займаються пошуком роботи, працевлаштуватися на віддалені робочі місця, 36,3% віддадуть перевагу дистанційному формату, ніж традиційний зайнятості [6].

Таким чином, дистанційна зайнятість має всі підстави для повноцінного входження на ринок праці України. Однак труднощі цього процесу частково пов'язані з тим, що менше половини потенційних працівників пов'язують телероботу з професійною діяльністю, якою вони займаються зараз або займалися раніше. Відповідно, в переважній більшості випадків, практикам дистанційної соціально-трудої діяльності доводиться навчатися, на сьогодні, і жінки це роблять частіше (71%), ніж чоловікам (50%) [5].

Діяльність інтернет-працівника має свою специфіку. Для цієї категорії співробітників особливо важливо відповідально підходити до доручень (замовлень), оскільки контроль з боку керівництва ослаблений або взагалі відсутня як такий. Також слід дотримуватися оптимального балансу відпочинку і робочого часу, дисципліни. Самоконтроль є необхідним фактором, що робить ефективний вплив на робочий процес.

Освоєння дистанційних соціально-трудоих практик надає певний вплив на життя людини, її структуру, зміст, трансформує відносини з близькими людьми, з'являється більше часу для спілкування з ними. Дистанційна праця, на сьогодні, є відносно новим соціальним феноменом і реалізується під впливом комплексу факторів соціально-економічного, психологічного характеру.

Список використаних джерел

1. Колесникова Т.В. Фриланс – нестандартная форма занятости, инновационная тенденция на современном рынке труда / Т. В. Колесникова, Н.П. Перчинская // Инновации. 2014. № 5. С. 42-46
2. Кострюкова, Н.Н. Перспективы развития нетипичных видов

занятости в научной сфере / Н.Н. Кострюкова // Наукоеведение. 2011. № 1. С. 43-49.

3. Малышев, А.А. Преимущества организации удаленных рабочих мест для предприятий / А.А. Малышев // Инновационная экономика в условиях глобальных вызовов : материалы Всерос. науч. конф. (Омск, 8 февр. 2018 г.) 2018. С. 10-15

4. Правкина Я.Ю. Социальный портрет молодого дистанционного работника: анализ эмпирических данных региональных исследований /Я. Ю. Правкина // Гуманитарные научные исследования. 2013. № 1 С. 12-16

5. Тертичний О.О. Фріланс як сучасний вид трудових відносин / О.О. Тертичний // Вісник психології. 2016. № 55. С. 172-177.

6. Тонких Н.В. Исследование отношения женщин к социально-экономическим условиям дистанционной занятости / Н.В. Тонких // Вестник Омского университета. Серия: Экономика. 2018. № 4 (64). С. 153-166.

Каленчук В. О.

*аспірант кафедри загальної та соціальної психології
Херсонський державний університет*

Блинова О. Є.

*доктор психологічних наук, професор,
завідувач кафедри загальної та соціальної психології
Херсонський державний університет
Україна, м. Херсон*

ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ УНІВЕРСИТЕТУ

Університетська світова традиція завжди виходила із орієнтації на високі моральні та інтелектуальні цінності. Перехід до нової парадигми освіти потребує від вищої школи більшої гнучкості та варіативності. Зміненням тільки існуючих форм організації навчальної діяльності, засобів та методів навчання та виховання досягти цього неможливо. Перетворення мають відбутися у сфері міжособистісного спілкування, яке охоплює всіх учасників освітнього процесу. Перспективним напрямом таких перетворень є гуманізація відносин, забезпечення особистісно-зорієнтованого підходу як до студентів, так і до викладачів, створення умов для саморозвитку та самореалізації особистості [1; 2; 3; 4]. Такий підхід є характерним для зарубіжних фахівців, які займаються проблемою управління університетами та застосовують організаційну культуру як важливий інструмент підвищення ефективності

функціонування навчального закладу [5]. Саме тому, звернення до організаційної культури є актуальним в контексті входження українських університетів до європейського освітнього простору. Слід зазначити, що все більшою мірою управлінські служби займають активну позицію у застосуванні організаційної культури як чинника підвищення конкурентоздатності, адаптивності, ефективності виробництва та управління.

На основі порівняльного аналізу різних трактувань категорії «організаційної культури» можна виокремити ті основні моменти, які відрізняють сутність поняття організаційної культури закладу вищої освіти. По-перше, базові положення («базова ідеологія»), яких дотримуються всі члени організації у своїй поведінці. Для університету це можуть бути положення про особливу роль закладу освіти у науці, культурі, про його особливу місію хранителя знань та загальнолюдських цінностей тощо. Другою складовою даної категорії є цінності та ціннісні орієнтації, що задають норми поведінки для членів організації [2]. Такою орієнтацією для закладу вищої освіти є прагнення до творчості, співробітництва, солідарності, самовдосконалення тощо. Ще одним атрибутом поняття організаційної культури можна вважати «символіку», через яку ціннісні орієнтації доводяться до членів організації (традиції, організаційні заборони, мова спілкування тощо) [3].

Незважаючи на те, що у вітчизняній та зарубіжній теорії представлено різні типології організаційних культур, найбільш адекватною та прийнятною з практичного погляду є типологія, яку запропоновано К. Камероном та Р. Куїнном. Згідно з даною методикою, організаційна культура університету належить переважно до ієрархічного типу, який характеризує культуру вишу як формалізоване та структуроване місце роботи, лідерів – як гарних організаторів, в основі діяльності колективу лежать формальні правила та процедури, що підтримують заданий темп діяльності, успіх закладу освіти пов'язаний із забезпеченням стабільності, передбачуваності. При цьому, такі характеристики як творчість, новаторство, діяльність на передньому рубежі знань, виробництво унікального продукту свідчать про виражене та цілеспрямоване нарощування адхократичної культури в управлінні та діяльності університету. Цей процес передбачає необхідність вирішення суттєвих проблем, джерела яких лежать як у внутрішньому, так і в зовнішньому середовищі: низький рівень матеріально-технічного оснащення університетів, слабка мотивація інтелектуальної праці тощо [2; 3; 4; 5].

При застосуванні методології рівневої інтерпретації Е. Шейна для

аналізу організаційної культури можна зазначити: «поверхневий» рівень культурної системи університету є сукупністю подій та явищ, які можна спостерігати безпосередньо. Це формально-рольова структура університету, стиль керівництва, організаційні процедури, соціальні технології, традиції, ритуали, мова і т.ін. Саме завдяки цього рівня заклад вищої освіти перш за все виконує свої завдання [2; 3]. «Підповерхневий» рівень – рівень цінностей університету, представляє норми, переконання, які не можна спостерігати безпосередньо, але вони відображені у символіці та мові персоналу (адміністрації, професорсько-викладацького складу, студентів), тобто даний рівень виражає групове уявлення, ті цінності, які проходять соціальну або фізичну перевірку колективу університету та трансформуються у колективний досвід (особисті або колективні наукові досягнення, проекти, гранти тощо). Незважаючи на складності для дослідження, найбільшу значущість має «глибинний» рівень, оскільки саме у ньому розвивається соціально-духовне поле, яке формує організаційну культуру.

Організаційна культура університету розглядається у вигляді взаємодії субкультур адміністрації, викладачів та студентів. При цьому, субкультура адміністративного персоналу є основою формування культури управління, тобто стилів керівництва та прийняття рішень, делегування повноважень та участі в управлінні, освітніх послуг, системи мотивації персоналу і т.ін. Субкультура викладачів містить у собі ще більш вагомий спектр принципів та норм, вони є більш вагомою, ніж культура вищого керівництва університету, оскільки забезпечує отримання знань від кваліфікованих викладачів, вчених, керівників наукових шкіл. Саме викладачам належить особлива роль в орієнтації студентів на досягнення особистого та професійного успіху, у формуванні гармонійно розвинутої особистості. Студенти є найбільш динамічною складовою університетської корпорації, субкультура яких виражається у прагненні раціонально використовувати час, який відведений на освітній процес, у розвитку творчого та інтелектуального потенціалу за допомогою самоосвіти, співробітництва, у набутті навичок командної роботи [1].

Аналіз наукових концепцій дозволяє визначити основну мету управління організаційною культурою університету, яка полягає у формуванні ефективної культури. При цьому технологія формування передбачає свідому, цілеспрямовану управлінську діяльність вищого керівництва університету із визначення місії, розробки та реалізації стратегії, вибору ціннісних орієнтирів та слідуванню ним у повсякденній роботі [2; 3; 4].

Серед чинників формування організаційної культури запропоновано систему чинників, які безпосередньо пов'язані із культурою університетської освітньої корпорації. До них належать, по-перше, внутрішньоорганізаційні чинники: місія, стратегія, організаційні цінності, структура, суб'єкти освітньої взаємодії, традиції; по-друге, чинники взаємозв'язку освітньої організації із зовнішнім середовищем – відносини з потенційними споживачами освітніх послуг, зі структурами влади різних рівнів, з партнерами, іншими вітчизняними та зарубіжними університетами.

Грамотно сформульована місія допомагає керівництву університету у вирішенні таких управлінських завдань, як інтеграція всіх співробітників університету на основі спільності розуміння соціальної затребуваності університету, формування та розвитку ідентифікації з університетом, почуття гордості за належність до даного закладу вищої освіти, посиленню мотивації персоналу до результатів своєї праці.

Цінностями освітньої системи є наукове знання, що накопичено людством, а також викладачі, які носії високого наукового знання та наукової культури. Для того, щоб діяти ефективно, викладачеві потрібно гармонізувати свої цінності та цілі з тенденціями динаміки культури, освіти, суспільства. Цілеспрямована робота з осмислення та формування ціннісної основи своєї діяльності сприяє орієнтації викладача на розвиток цінностей творчої особистісної самореалізації, а узгодженість між особистісними цінностями та цінностями, що регулюють діяльність університету як соціальної організації, забезпечує розвиток професійної компетенції персоналу, призводить до формування прихильності співробітників до освітньої установи. Глибинні зміни у сучасному суспільстві та культурі передбачають реалізацію в освітньому середовищі, у першу чергу, у вищій школі, таких інструментальних цінностей як самореалізація, життєтворчість, культурна ідентифікація, індивідуалізація і т.ін.

Позитивного впливу системи цінностей на роботу університету можна досягати комплексно, застосовуючи наукові підходи до процесу відбору, адаптації, підвищення кваліфікації, стимулювання та атестації співробітників. Нова парадигма «компетентнісного підходу» в освіті відображає не тільки інновації в освіті студентів, але й передбачає становлення їх професійної культури [2; 3; 4].

Таким чином, адекватно сформульовану та побудовану організаційну культуру можна розглядати як стратегічний інструмент, що дозволяє координувати всі структурні підрозділи та окремих членів колективу на досягнення поставлених цілей у межах вибраної місії.

Технології підтримання організаційної культури університету мають містити такі методи сталого розвитку закладу вищої освіти:

сформульовані вищим керівництвом змістовні характеристики місії, цілей, правил та принципів університету, що визначають всі взаємодії та взаємозв'язки освітньої корпорації; рольове моделювання, що виражається у щоденній практиці взаємодії; систему заохочень, що визначає динаміку статусно-рольових функцій персоналу; впровадження у життєдіяльність університету культурних традицій закладу вищої освіти; участь керівництва у тих чи інших церемоніях, що дозволяють підлеглим суб'єктивно ранжувати ці заходи за ступенем важливості; поведінка керівництва у кризових ситуаціях; кадрова політика університету, а саме, прийняття на роботу, просування та звільнення, є одним із основних способів підтримання організаційної культури.

Список використаних джерел

1. Блинова О. Є., Каленчук В. О. Особистісні чинники психологічної безпеки студентів закладів вищої освіти. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Психологічні науки. – Херсон: Гельветика, 2018. Вип. 5. С.154–160.
2. Койчева Т. И. Опыт изучения корпоративной культуры педагогического университета. Концепт. 2013. № 03 (март). С. 86–96. URL: <http://e-koncept.ru/2013/13057.htm>.
3. Пантюшина О. И. Восприятие имиджа вуза студентами негосударственного и государственных вузов. Вестник МГОУ. Серия «Психологические науки» № 4. Раздел 3. Психология развития и педагогическая психология. М., 2009. С. 159–164.
4. Певзнер М. Н., Ширин А. Г. Организационное развитие современного вуза и проблемы корпоративной культуры. Человек и образование. 2008. № 2 (15). С. 16–21.
5. McKinnon, J. L., Harrison, G. L., Chow, C. W., Wu, A. Organizational culture: association with commitment, job satisfaction, propensity to remain, and information sharing in Taiwan. International Journal of Business Studies. 2003. Vol. 11. № 1. P. 25–44.

Круглов К. О.

*аспірант кафедри загальної та соціальної психології
Херсонський державний університет*

Блинова О. Є.

*доктор психологічних наук, професор,
завідувач кафедри загальної та соціальної психології
Херсонський державний університет
Україна, м. Херсон*

НАУКОВІ ПІДХОДИ ДО СТРУКТУРИ СОЦІАЛЬНОГО КАПІТАЛУ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

В останній час поняття «соціальний капітал» викликає особливий інтерес у психологів, оскільки воно, як відмічає О. М. Татарко, «за

своєю суттю є психологічним». Аналіз наукової літератури дозволив сформулювати таке визначення даного поняття: «соціальний капітал – основа, засіб та результат встановлення та збагачення відносин людини з іншими людьми, що проявляється в когнітивному, емоційному та поведінковому компонентах» [7]. Слід відзначити, що більшість досліджень, які присвячені поняттю «соціальний капітал», належать до соціології та економіки.

Категорія соціальний капітал виникла у соціології стосовно до сфери шкільної освіти (Л. Дж. Ханіфан, Дж. Коулман), потім ідеї розвивались у соціальній та педагогічній психології. Соціальний капітал полікультурного суспільства розглядається у роботах О. М. Татарко, Н. Р. Малікової, А. В. Рожкової (студентство Польщі, Литви, України, Чехії), Л. Г. Почебут, Л. В. Марарица розглядають соціальний капітал особистості та стратегії його накопичення та використання, відмічають його роль у соціальній мобільності; дослідження Т. А. Нестика присвячено соціальному капіталу організації [5]. П. М. Шихирев визначав соціальний капітал через якість зв'язків [9].

В структуру соціального капіталу для груп О. М. Татарко включає: довіру (міжособистісну, інституційну), толерантність до представників інших груп, громадянську ідентичність (її характеристики, наприклад, виразність та міра позитивності), сприйняття групами соціального капіталу суспільства [7]. Н. Р. Малікова виділяє довіру (як провідний індикатор соціального капіталу), соціальну згуртованість, позитивну та «сильну» групову ідентичність, толерантність [цит. за 2]. Т. А. Нестик в структурі соціального капіталу для організацій виділяє дві групи компонентів: змістовні та структурні [5]. До змістовних характеристик належать: рівень організаційної довіри, низка характеристик корпоративної культури, організаційна ідентичність, схильність співробітників до внутрішньоорганізаційної про соціальної поведінки, соціокогнітивні характеристики організації (опора у спільній діяльності на групові уявлення, наявність командних ментальних моделей), правила обміну та санкції за їх порушення. До структурних характеристик автор відносить: конфігурацію, сталість та тісноту соціальних мереж в організації, інтенсивність участі співробітників організації в неформальних спільнотах [5].

Розглядаючи проблему значущості інших людей та відносин з ними на етапі професійної діяльності в організації. слід врахувати, що одним із важливих процесів функціонування будь-якої організації є комунікації. Різні види комунікацій в організації здійснюють різними співробітниками.

Внутрішні комунікації, в яких беруть участь всі співробітники

організації, бувають горизонтальними та вертикальними. Тобто інформація передається між співробітниками підрозділів однакового рівня ієрархії або між співробітниками підрозділів різних рівнів ієрархії. При цьому можлива передача інформації від підлеглого до вищого керівництва (висхідні) або від керівника до підлеглих (низхідна). Як правило, в організації існують певні схеми таких комунікацій (формальні). Водночас існують неформальні канали передавання інформації, тобто через систему особистих відносин. Крім того, всі співробітники організацій беруть участь у вербальних (накази, розпорядження, звіти) та невербальних комунікаціях (міміка, жести тощо).

Таким чином, соціальний капітал може бути локалізованим на рівні індивіда, неформальної соціальної групи, формальної організації, спільноти, етнічної групи та нації, тобто соціальний капітал належить групі та може бути використаний групою або індивідами, які належать до даної групи.

Дослідники А. Л. Свенцицький та Т. В. Казанцева вважають, що з метою різнобічного підходу до проблем соціального капіталу доцільно звернути особливу увагу на феномен соціального капіталу окремої особистості. На їх думку, мірилом такого капіталу виступає багатство соціальних зв'язків даної особистості. Якщо у тієї чи іншої людини є багато знайомих, які доброзичливо налаштовані до нього, то можна стверджувати, що людина має своєрідне багатство – соціальний капітал. Наявність такого капіталу передбачає можливість індивіда не тільки звернутися за допомогою, але й у певний спосіб підтримати того чи іншого учасника своєї соціальної мережі [6]. В їх дослідженні виділяється широка різноманітність тактик, які застосовуються людьми для накопичення свого соціального капіталу у повсякденній взаємодії з іншими. Отримана факторна модель соціального капіталу особистості відображає традиційне виділення двох орієнтацій особистості: на інших та на себе [6].

Для формування соціального капіталу необхідні три основних елементи – соціальні мережі, спільні норми та довіра, які разом створюють специфічну форму капіталу. І такий підхід притаманний багатьом дослідженням – дослідники відмічають його потрійну структуру: норми, довіру, мережі. Ці елементи пов'язані один з одним: мережі є необхідними для передавання інформації, налагодження контактів, вони сприяють розповсюдженню норм взаємодії, норми та довіра укріплюють та сприяють розширенню мереж і контактів та зниженню трансакційних витрат при взаємодії [1; 2; 10; 11].

Існує цілий ряд можливих варіантів розділення соціального капіталу,

беручи до уваги його різні аспекти – залучені сторони, відносини, зв'язки між учасниками тощо. Однією із найбільш розповсюджених класифікацій, автором якої є Р.Д. Патнем, та яка пізніше була доповнена та іншими дослідниками, ґрунтується на співвідношенні характеристик, створюючи дві або іноді три групи соціального капіталу [3; 4; 5; 9]:

- Поеднуючий (перехідний або капітал, що пов'язує) соціальний капітал ґрунтується на так званому «мостовому принципі» (bridging social capital);

- Згуртований, який заснований на принципі тісних зв'язків (bonding social capital);

- Інституційний соціальний капітал надає суспільству можливість для більш тісної співпраці (linking social capital).

Ще один вид соціального капіталу – капітал, що заснований а слабких або сильних зв'язках [10]. Сильні зв'язки надають більш інтенсивну форму підтримки. У більшості людей є дуже мало сильних зв'язків, які компенсуються низкою слабких зв'язків. Слабкі зв'язки мають низку переваг, у тому числі доступ до інформації, проте такими зв'язками більш складно керувати.

Досліджуючи можливості накопичення соціального капіталу у системі освіти, фахівці до змістовних аспектів соціального капіталу відносять міжособистісну та міжгрупову довіру у навчальному закладі, соціальну ідентичність, довгострокову орієнтацію студентів, їх позитивне уявлення про своє майбутнє, а до структурних компонентів – соціальні мережі та спільноти (різні форми спільної навчальної, трудової, спортивної діяльності, студентські клуби, неформальні молодіжні групи т.ін.) [3; 4; 8].

У визначеннях соціального капіталу часто можна зустріти категорію «відносини» або «стосунки». Наприклад, Н. К. Губіна та Т. Ю. Мельниченко досліджують цінності та практики партнерських відносин, які складаються в університетській спільноті. В умовах ринку університети починають розглядатися як середовище формування та становлення людини, яка здатна до нарощування свого соціального та інтелектуального капіталу [цит. за 3]. Процес модернізації університету можливий при переході до нових взаємовідносин, які формують певну модель партнерських відносин.

Розглядаючи проблему значущості інших людей та стосунків з ними на етапі професійного навчання Е. В. Креховец, О. В. Польдин відмічають, що, незважаючи на чітку полісферність життєдіяльності сучасного студента, характер його відносин із однокурсниками та педагогами є для нього референтним. Оцінюючи відносини

міжособистісної значущості у системі «студент – студент» та «педагог – студент», він зафіксував певні загальні висновки [4]:

По-перше, інтрагрупова статусна непаритетність системи міжособистісних відносин в навчальних студентських групах принципово впливає на особливості взаємосприйняття їх членів. По-друге, система міжособистісних пріоритетів, яку демонструють викладачі, оцінюючи своїх студентів, ілюструє достатньо чітке врахування педагогом інтрагрупового статусу студентів. По-третє, така змінна як «рівень соціально-психологічного розвитку» у навчально-студентській групі може розглядатися як евристичний інтерпретаційний ключ при аналізі емпіричних даних, які стосуються особливостей міжособистісних стосунків не тільки у системі «студент – студент», але і в системі «викладач – студент» [4; 8]. Феномени «соціальний капітал» та «соціальна компетентність» можна розглядати як комплементарні та взаємозумовлені, оскільки, з одного боку, соціальний капітал сприяє формуванню, розвитку, появі соціальної компетентності студентів, з іншого боку, соціальна компетентність, зокрема, така її складова як компетентність у спілкуванні, сприяє розширенню соціальних мереж, а просоціальні цінності та особистісні якості, що входять до соціальної компетентності, заважають використанню соціального капіталу у вузькогрупових інтересах.

Процеси формування соціальної компетентності студента та накопичення його соціального капіталу відбуваються успішно, якщо в університеті створено для цього спеціальні умови, акцентується суб'єктність студентів, застосовуються ресурси університету та соціокультурні ресурси міста.

Список використаних джерел

1. Блинова О. Є., Круглов К. О. Значення соціального капіталу для психологічного благополуччя співробітників. Інсайт: психологічні виміри суспільства : наук. журн. Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2019. Вип. 1. С.72-78.
2. Блинова О. Є. Соціально-психологічна адаптація вимушених мігрантів: підходи і проблеми вивчення феномена акультурації. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Психологічні науки. 2016. №3(1). С. 111–117.
3. Вінков В. Ю. Соціально-психологічні особливості набуття молоддю соціального капіталу. Вісник ОНУ. Серія : Психологія. Т. 18. Вип. 24. 2013. С. 62–69.
4. Креховец Е. В., Польдин О. В. Социальный капитал студентов сквозь призму социальных сетей: анализ структуры и ключевых акторов. Вопросы образования. 2016. № 3. С. 59-79.

5. Нестик Т. А. Социальный капитал организации: социально-психологический анализ. Ч. 1. Психологический журнал. 2009. Т. 30, № 1. С. 52–63.

6. Свенцицкий А. Л., Казанцева Т. В. Повседневное просоциальное поведение личности как накопление социального капитала. Вестн. СПб ун-та. Сер. 12. «Психология. Социология. Педагогика». 2015. № 2. С. 45–55.

7. Татарко А. Н. Социальный капитал как объект психологического исследования: монография. М.: МАКС Пресс, 2011. 174 с.

8. Шаталова Н. А. Становление субъективных представлений о социальном капитале у обучающейся молодежи как актуальная проблема современного высшего образования. Известия Юго-Западного государственного университета. Серия: Лингвистика и педагогика. 2017. Т. 7, № 4(25). С. 168–173.

9. Шихирев П. Н. Природа социального капитала: социально-психологический подход. Общественные науки и современность. 2003. № 2. С. 17–32.

10. Bauernschuster S., Falck O., Heblich S Social capital access and entrepreneurship. Journal of economic behaviour and organisation, Vol. 76, 2010, p. 821–833.

11. Kim P. H., Aldrich H. E. Social capital and entrepreneurship. NOW publishers Inc., USA 2005, 52 p.

Крупник Г. А.

*аспірантка кафедри загальної та соціальної психології
Херсонський державний університет*

Блинова О. Є.

*д. психол. н., професор
завідувач кафедри загальної та соціальної психології
Херсонський державний університет
Україна, м. Херсон*

ОСОБЛИВОСТІ ВИВЧЕННЯ МІЖОСОБИСТІСНИХ ВЗАЄМИН У НУКЛЕАРНІЙ СІМ'І

Актуальність наукових досліджень у руслі сімейної проблематики зумовлена загальною кризою сім'ї, яку відмічають науковці у галузі психології, соціології, демографії. Ця криза відбивається у зменшенні показників народжуваності дітей, збільшенні кількості розлучень та проблемних сімей, а також у загальній трансформації сімейних цінностей, послабленні виховної функції сім'ї. Безумовно, що при умовах, які склалися, необхідними є вичерпні дослідження сучасної

родини та пошук ресурсів для подолання вище зазначених неблагополучних явищ.

У нашій державі проживає близько 15 млн. сімей. У середньому за рік реєструється біля 230 тис. шлюбів, при цьому показник розлучень, на той же часовий проміжок, складає біля 130 тис. За даними Державної статистики, середній розмір сучасної родини коливається від 3 до 4 осіб, тобто сім'ї в Україні здебільшого одно та дводітні [2].

Тому вбачаємо за необхідне продовжувати дослідження сиблінгових взаємин з метою виявлення чинників, що впливають на розвиток стосунків між ними.

У сучасному суспільстві сім'я із дитиноцентричної поступово перетворюється на егоцентричну. Поширюється таке явище, як *childfree* – субкультура та ідеологія, яка у своїй основі характеризується принциповим небажанням мати дітей попри таку можливість.

Яскрава риса нинішньої сім'ї – нуклеаризація (процес розділення сім'ї і відділення дорослих дітей від батьків). Нуклеарна сім'я – (лат. *nucleus* – ядро), проста сім'я, основна сім'я, родина, що складається з подружньої пари з дітьми або без дітей, або одного з батьків зі своїми дітьми, які ще не перебувають у шлюбі. Нуклеарна сім'я не завжди мала, хоча зазвичай процес нуклеаризації пов'язаний з масовим поширенням внутрішньосімейного обмеження дітонародження. Нуклеарна сім'я розвиває самостійність її членів, їх незалежність відносно один одного, і за умови, якщо цей процес проходить коректно і безконфліктно, то він зміцнює сімейні узи, робить сім'ю міцнішою, згуртованою. Навпаки, недостатня підготовленість до сімейного життя призводить до конфліктних ситуацій і збільшує частоту розлучень.

Серед дослідників сучасної сімейної проблематики можна назвати таких авторів, як: О.Алмазова (стосунки між сиблінгами), О.Воскресенська (дослідила вплив батьків на їхні конкурентні взаємини), К.Гольцберг (визначила низку проблем виховання, зумовлених віковою різницею між дітьми у родині), І.Дідук (психологічні особливості психосоціального розвитку особистості), М.Миколайчук-Карпа (вивчала особливості розвитку сиблінга дитини з особливостями у розвитку), І.Крупник (особливості уявлень про майбутнє сімейне життя дітей з родин трудових мігрантів), М.Кузьміна (оптимальна різниця у віці між сиблінгами для їх максимально сприятливого розвитку), Т.Мостафа (вплив складної структури сім'ї на благополуччя дітей), О.Посвістак (становлення психології сім'ї), С.Цюра (характерні особливості педагогічного середовища розвитку сиблінгів), А.Штейнбах (аспекти поведінки у сімейних стосунках), Д.Юсель (взаємини у нуклеарних сім'ях), Т.Яблонська (психологічні

засади розвитку ідентичності дитини в системі сімейних взаємин) [5].

Для виявлення соціально-психологічних чинників розвитку взаємин між дітьми у нуклеарній сім'ї, нами було проведено психодіагностичну роботу [4].

Авторська анкета пропонувалася респондентам з метою виявлення розгорнутої інформації про досліджуваних, яка виявляє такі показники: статево-вікові чинники; соціальні чинники; соціально-психологічні чинники та психологічні чинники розвитку стосунків у сім'ї.

У нашому дослідженні взяли участь респонденти віком від 15 до 20 років у кількості 34 осіб із Херсонської області. Із них 79,4% вибірки склали дівчата, а 20,6% – хлопці. Нуклеарні сім'ї розподілено за такими характеристиками: повні сім'ї – 70,6%, розлучені – 20,6%, повторно створені – 8,8%. Рівень освіти серед батьків: середня освіта у батька – 23,3%, у матері – 21,2%; подальша не вища освіта у батька – 30%, у матері – 36,4%; вища освіта у батька – 46,7%, у матері – 42,4%. Місце проживання: 50% респондентів проживають у сільській місцевості, а 50% у містах Херсонської області.

Кількість опитаних із дводітних нуклеарних сімей – 61,8%, а із сімей, де виховується троє дітей, склали 38,2%. Діапазон різниці у віці між дітьми у родині склав від + 15 до – 12 років, тобто наявні сиблінги, що старші від респондента (максимальний показник 15 років), і молодші (мінімальний показник 12 років).

Щоб виявити спектр розвитку взаємин між братами і сестрами, респондентам пропонувалося дати відповідь на таке питання: «Чи змінювалися Ваші стосунки впродовж життя?». 44,2% вказали на те, що стосунки не змінилися, тобто, і були і залишаються злагодженими. 8,8% вказують, що стосунки були і залишаються на теперішній час поганими. Однакова кількість відповідей з результатом 23,5% розподілилася між показниками «були хороші, стали погані» та «були погані, стали хороші».

Студентам пропонувалося дати відповідь на запитання «Назвіть причину, через що Ваші стосунки із сиблінгами складаються позитивно» - серед відповідей були такі:

- ми – одна родина;
- завжди намагаємося знайти спільну мову;
- батьки допомагають нам вибудувати гармонійні стосунки;
- ми підтримуємо один одного;
- ми любимо один одного.

Наступне питання відкритої анкети сформульоване так: «Причина, чому Ваші стосунки з братами/сестрами складаються негативно». Серед відповідей було отримано такі варіанти:

у нас різні характери, смаки, погляди на життя;
не бажання йти на компроміс;
ревності, спричинені різним ставленням батьків до нас;
негативні стосунки між батьками.

Відповідь «Велика різниця у віці між нами» стосувалася як позитивної, так і негативної причини розвитку стосунків між респондентами та їх сиблінгами і була представлена у рівній мірі, по 50% відповідно.

На більш теплі стосунки з матір'ю вказують 73,7% респондентів, а із батьком – 26,3%.

Наступний етап нашої роботи – психометричний тест С.Дилінгера (адаптація А.Алексєєва, Л.Громової). Методика дозволяє визначити тип особистості з метою отримання детальної характеристики особистісних якостей і особливостей поведінки.

За результатами методики виявлено такі показники:

непослідовність і непередбачуваність вчинків, допитливість, живий інтерес до всього що відбувається і сміливість, надмірна довірливість, навіюваність – 6,1%;

скхильність до лідерства, енергійність, впевненість у собі, наявність потреби управляти положенням справ – 30,3%;

працьовитість, старанність, потреба доводити почату справу до кінця, завзятість, витривалість, терпіння і методичність, уважність до деталей – 3,0%;

доброзичливість, комунікативність, висока чутливість, розвинена емпатія, не конфліктність – 24,2%;

креативність, творчість, незалежність, прагнення генерувати нові ідеї і методи роботи, нестриманість, експресивність – 36,4%.

Результати «Братсько-сестринського опитувальника» представлені такими шкалами:

«Емпатія» (52,5%) визначає рівень емпатії і турботи у відносинах: чи піклуються сиблінги один про одного, чи цікавляться тим, про що думає, що робить брат / сестра, співпереживають один одному, чи діляться секретами, чи є відчуття душевної близькості, емоційної прихильності, прагнуть проводити разом час. Рівень розвитку емпатії у нашій вибірці представлений здебільшого на середньому рівні.

«Підтримка кордонів» (13,1%) оцінює ступінь підтримки сиблінгами міжособистісних кордонів (як в області матеріальної власності, так і в області індивідуальних інтересів), діагностується близькість / віддаленість один від одного. Критерієм є здатність сиблінга поважати фізичний і психологічний простір іншого. Здебільшого представлений на низькому рівні у нашій вибірці.

«Схожість» (22,9%) визначає наявність спільних інтересів, життєвого досвіду і переживань та стосуються наявності спільних друзів, інтересів в області спорту, хобі, шкільних предметів. Низькі показники, що виявлені серед респондентів свідчать про сильну диференціацію або деідентифікацію із власними сиблінгами.

«Примус» (11,5%) оцінює елементи влади і контролю одного сиблінга над іншим, домінування. Включає питання про поведінку експлуатації, про девіантну поведінку по відношенню до сиблінгів, про ізоляцію сиблінга щодо його друзів. Низькі показники свідчать про відсутність домінування і контролю серед опитаних.

Отже, перспективи подальших досліджень вбачаються у ґрунтовному вивченні особливостей взаємодії не тільки між сиблінгами, але і в необхідності простежити вплив стилю батьківського виховання на розвиток гармонійної особистості та вагомий вплив на розвиток стосунків між членами нуклеарної сім'ї.

Тому, виходячи з вище сказаного, ми можемо вказати, що сімейні відносини вчать дитину майстерності знайти шлях до співіснування з іншими людьми. Успішність процесу сімейної взаємодії визначається здатністю родини створити для дитини необхідні умови її особистісного розвитку [1].

Список використаних джерел

1. Блинова О. Є. Особливості дитячо-батьківських відносин у сім'ях трудових мігрантів. Теоретичні і прикладні проблеми психології. № 2 (37). Северодонецьк: Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля. 2015. С.30-37.
2. Інститут демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи Національної академії наук України. Публікації [Електронний ресурс]. URL: <http://www.idss.org.ua/public.html>
3. Крупник Г.А., Крупник І.Р. Особливості психологічного супроводу дітей трудових мігрантів. Соціально-психологічні технології розвитку особистості: колективна монографія. Ред. О. Є. Блинова та ін. Херсон.: Гельветика, 2014. С.185-196.
4. Практическая психодиагностика. Методики и тесты. Ред. Д.Я. Райгородский. Самара: Бахрах-М, 2002. С. 141-145.
5. Цюра С.Б. Характерні особливості педагогічного середовища розвитку сиблінгів. Вісник Львівського університету. Серія: педагогічна: Зб. наук. праць. Вип. 30 / Львівський національний університет імені Івана Франка. Львів: Вид-во Львів. нац. ун-т, 2016. С. 149-151.

Лецин Л. В.

*студентка групи СН-116 спеціальності 053 Психологія
Національний університет «Запорізька політехніка»*

Застело А. О.

*кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної роботи та психології
Національний університет «Запорізька політехніка»
Україна, м. Запоріжжя*

НАПРУЖЕНІСТЬ ЯК ОДИН ІЗ КОНФЛІКТОГЕНІВ В ПЕДАГОГІЧНІЙ ОРГАНІЗАЦІЇ: ДО ПОСТАНОВКИ ПРОБЛЕМИ

Коли в умовах соціально-політичної та соціально-економічної нестабільності виникає напруженість, то це призводить до такого явища, як конфлікт. Конфлікт може проявлятися в усіх сферах життєдіяльності людини. Вивчення напруженості в педагогічному колективі є актуальною темою так як в країні змінюються шкільні програми, які призводять до напруженості в педагогічній організації, що в свою чергу підвищує рівень конфліктних ситуацій.

Вчителі не завжди готові до нових шкільних програм, або до швидкого технічного прогресу, все це позначається на їхньому психічному здоров'ї, а саме: виснаження, стресу, напруженості на робочому місці, конфлікти у дома, конфлікти на роботі між колегами, конфлікти з дітьми, або з шкільними класами та ін.

Виходячи з цього потрібно звернути увагу на першопричину виникнення стресів, виснаження, які приводять до такого соціального явища, як конфлікт. Першим що повідомляє людину про несприятливі умови праці, або психологічний дискомфорт є напруженість.

Тому вивчення цього явища допоможе зрозуміти природу конфліктів між колегами в педагогічній організації.

Якщо розглядати соціальну напруженість, як явище що набуває специфічних рис і являє собою певний психічний стан організації навчального закладу, що характеризується загостренням внутрішньоорганізаційних та зовнішньоорганізаційних суперечностей об'єктивного та суб'єктивного характеру і проявляється в індивідуальній та груповій поведінці членів педагогічного колективу, тому краще розглядати напруженість у широкому контексті, що має об'єднати соціальні, економічні, психологічні та організаційно-психологічні аспекти [2, с. 48].

Конфлікт - це соціальне явище, так як не може існувати без певних суб'єктів. Об'єктом конфлікту виступає предмет, через що виникла суперечка, а саме різний погляд на певну ситуацію.

Отже, педагогічний конфлікт можемо схарактеризувати як загострення суперечностей між двома чи більше суб'єктами педагогічного процесу, що виявляється в активних або пасивних формах невдоволення проектом дій, що намагається впровадити одна із сторін [3, с. 130].

Конфліктогенність педагогічної діяльності зумовлюється комплексом чинників: високим рівнем психологічної напруженості; стійким, інерційним характером конфліктів; діяльністю усіх учасників навчально - виховного процесу в режимі інтенсивної конфліктності; підвищеним емоційним тонусом учасників конфлікту; стрессогенністю взаємовідносин педагогів і адміністрації школи, пов'язаною з постійним оцінюванням і контролем їх професійної діяльності; проблемним внутрішнім станом учителя; незбалансованістю неформальних і формальних стосунків у шкільному колективі; періодами підвищеної конфліктності дітей, зумовленими недоліками в організації педагогічного процесу [4, с. 48].

Виходячи з цього можемо сказати, що напруженість відіграє важливу роль в організації педагогічного колективу, а саме: те що він може привести до внутрішніх конфліктів, які переходять в зовнішні суперечки на роботі, і тоді розвиваються гострі конфліктні ситуації. Тому напруженість можна вважати одним із головним конфліктогеном в педагогічній організації навчального закладу.

З кінця XX століття у світі створюються спеціальні центри з вивчення конфліктів (Австралія, Росія, США), навчальні заклади почали підготовку менеджерів з конфліктів. Активно займаються цією проблемою у Росії: проводяться щорічні конференції з розв'язання конфліктів, готують спеціалістів цього фаху, друкують навчальні посібники з конфліктології.

Значний внесок у цій галузі зроблено останнім часом в Україні, особливо в царині досліджень конфліктів в освіті: О. Бондарчук, М. Войтович, Л. Карамушка, О. Лукашенок, М. Рибаківа, Р. Шакуров, Н. Щуркова та ін [1, с. 35].

Українські дослідники вивчали конфлікт з різних сторін, а саме: Л. Карамушка і М. Рибаківа вивчали сутність конфліктних ситуацій в педагогічних колективах. О. Лукашенок і Н. Щуркова займалися вивченням конфліктів, які відбуваються між вчителем та учнем. А також М. Рибаківа і Н. Щуркова досліджували конфліктогену підготовку педагогів та майбутніх учителів.

Розглядаючи дану проблематику можна виявити, що конфлікти в шкільній організації між колегами є нині актуальними та вивчаються в різних країнах світу, але на ця проблема є в стані вивчення, тому

важливо розширити знання про причини виникнення конфліктів на робочому місці в шкільних організаціях та усунення їх.

Список використаних джерел

1. Елькін М.В., Суш К.О. Конфлікти в педагогічному колективі // Теоретические и практические научные инновации. ПОД-СЕКЦИЯ 1. Воспитание и образование. 2013. С. 35 - 36.
2. Карамушка Л.М., Терещенко К.В. Модифікація та адаптація методики “Індекс організаційної напруженості (на прикладі освітніх організацій)” // Організаційна психологія. Економічна психологія. №4 (15). 2018 с. 48 - 59.
3. Олена Жданова-Неділько Взаємодія як ключове поняття педагогічного процесу // Витоки педагогічної майстерності. 2014. Випуск 13. с. 127 - 133.
4. Холковська І.Л. Дослідження проблеми формування готовності майбутніх учителів до вирішення конфліктів // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: педагогіка і психологія. 2011. Випуск 35. с. 48 - 51.

Панов М. С.

*кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри спеціальної педагогіки та спеціальної психології
КЗВО «Хортицька національна
навчально-реабілітаційна академія» ЗОР
Україна, м. Запоріжжя*

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ФАКТОРИ ВПЛИВУ НА ПРОФЕСІЙНУ РЕАДАПТАЦІЮ СУЧАСНОЇ ОСОБИСТОСТІ

Проблема професійної реадаптації особистості є надзвичайно актуальною в умовах існуючого проблемного соціуму оскільки асоціюється як з позитивними, так і з руйнівними психологічними, фізичними та соціально-економічними наслідками, які залишаються психологічними бар'єрами та якорями для людини [1;2] і які на тривалий час перешкоджають «включенню особи до системи соціальних зв'язків» [1]. Часто складність прийняття рішень, пов'язаних зі зміною професійного напрямку зростає зі збільшенням віку особи [4].

Наша стратегія огляду літератури базувалася на форматі, запропонованому Інститутом Джоани Бріггс (JBI). Пошук літератури здійснювався у таких базах як: EducationResourcesInformationCentre (ERIC), PsycINFO, ScopusandInformit і відбувався з вересня по листопад 2019 року.

Пошук тематичних робіт здійснювався на базі запитів за англomовними еквівалентами ключових слів, які було розподілено на три напрями (групи) (див. Табл. 1):

Таблиця 1 Розподіл запитів для пошуку джерел у базах EducationResourcesInformationCentre (ERIC), PsycINFO, ScopusandInformit

Кар'єра та похідні терміни	Дорослі та похідні терміни	Фактори та змінні
пристосування до нового фаху (newcareeradjustment) АБО прийняття рішення щодо професії (careerdecision) АБО панування розвитку в професії (careerplanning) АБО професійна реадптація (occupationalreintegration АБО occupationaladaptation АБО occupational readaptation) Career АБО Careers АБО “Careeradvancement” АБО “Careerexploration” АБО Vocation АБО Vocations АБО Vocational АБО Job АБО Jobs АБО Occupations АБО Occupation АБО Occupational	дорослі (adults) АБО вимушені мігранти (displacedpersons) АБО безробітні (unemployed)	внутрішні (Intrinsic) АБО екстернальні (Extrinsic) АБО міжособистісні (Interpersonal) АБО культурні (Cultural) АБО міжкультурні (CrossCultural)

У процесі пошуку застосовувалися логічні (булеві) оператори (І/АБО) і фільтри пошуку для отримання більш точних результатів. Статті, включені до остаточного аналізу, були з переліку колегіально рецензованих (що використовувалося у якості фільтру для відбору публікації), а посилання для публікацій для даного дослідження були знайдені вручну. Серед фільтрів для відбору публікацій було й наявність повної версії статті та період публікації – нами розглядалися статті за останні 20 років.

У цьому дослідженні використовуючи інструменти критичної оцінки Інститутом ДжоаниБріггс (чек-лист) для квалітативних та крос-секційних досліджень [3]. Методологічна якість відібраних досліджень оцінювалась за шкалою від 0 (низька якість) до 10 (висока якість).

Дослідження, які отримували загальну оцінку від 0 до 3 вважались низької якості, дослідження з оцінкою від 4 до 6 класифікувались як середньої якості, а дослідження з оцінками від 7 балів і вище вважались високоякісними (обґрунтована методологія).

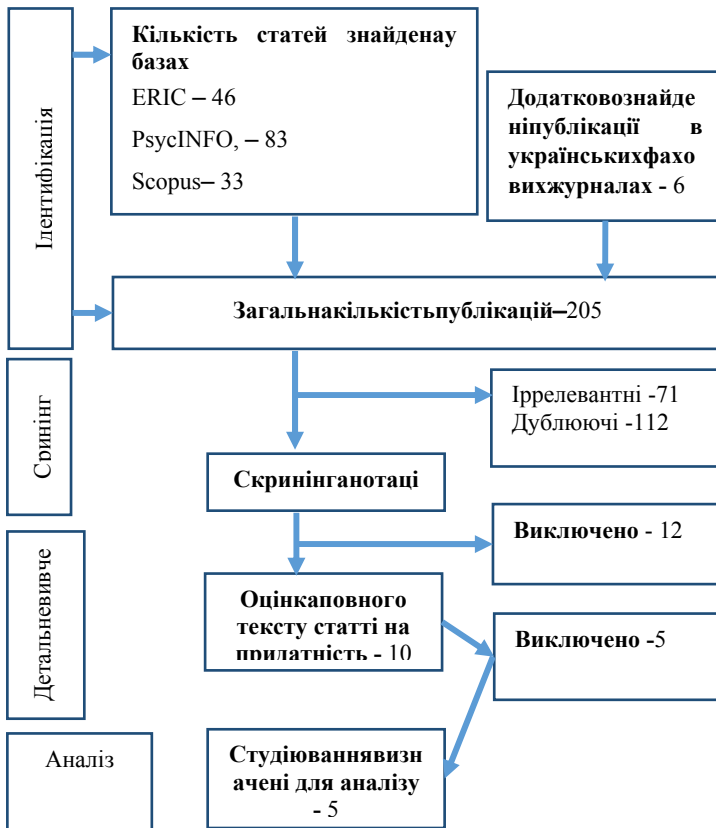

Рис. 1 Процедура пошуку джерел у наукометричних базах ERIC, PsycINFO, Scopus and Informit

У результаті первинного пошуку в базах даних було знайдено 199 статей. Додаткові 6 статей були знайдені під час бібліографічного пошуку у фахових українських журналах. Після видалення зі списку дублюючих та нерелевантних нашої науковій проблемі для більш детального опрацювання залишилось 22 публікацій. 12 публікацій було виключено з цієї кількості після реферативного огляду і залишилося 10

повнотекстових статей для перевірки на відповідність. Ще 5 публікацій було виключено, оскільки вони були зосереджені на консультуванні, вирішенні проблеми відтоку кадрів, або працюючих підлітків. Застосування методу скринінгу скоротило наш список до 5 досліджень, які були відібрані якісного огляду (див. Рис. 1).

Отже, серед виявлених внутрішніх факторів реадaptaції було виявлено такі як: самосприйняття, самопозиціонування, самоконцепція, самоупевненість. мотиви реадaptaції, інтереси, переваги, схильності, амбіції та можливості, бажання, інтереси, прагнення реалізуватися, самовиразитися, самоактуалізуватися в житті, усвідомлений контроль, особиста зацікавленість у інертному середовищі. Серед зовнішніх факторів реадaptaції знайшли відображення такі як: прагнення кращих умов праці, вищої фінансової винагороди, соціального визнання (вищий престиж) та кращого соціального пакету, а також професійні, психологічні, соціальні та культурні вимоги та виклики, ненормований робочий графік, жорсткі дедлайни, високий компонент стресу, авторитарний стиль керівництва, консервативність моральних установок, агресивне ставлення, моральне знування. Серед міжособистісних факторів реадaptaції були зазначені такі як: особистісні характеристики, культурні особливості, загальновизнані соціальні ролі в етнічній спільноті, – вплив (тиск з боку) сім'ї та найближчого оточення, індивідуалістична культура, брак підтримки, конкуренція, суспільні стереотипи, загальновизнані соціальні ролі в етнічній спільноті.

Таким чином, три групи факторів, на які спиралося дане дослідження є визначальними для професійної реадaptaції і впливають на поведінку та систему прийняття рішення індивіда. Варто зазначити, що фактори професійної реадaptaції суттєво відрізняються у колективістських та індивідуалістичних культурних (етно-національних) спільнотах, й пов'язані із системою цінностей та вихованням. Потрібно додати, що фактори впливу на професійну реадaptaцію особистості саме в умовах проблемогенного соціуму пов'язують не лише з психологічними та соціальним чинниками, а й зі станом здоров'я людини.

Список використаних джерел

1. Блинова, О. Є. Трудова міграція населення України у соціально-психологічному вимірі [Монографія]. Херсон : РІПО, 2011. – 486 с.
2. Панов М. Професійна реадaptaція в контексті соціальної мобільності особистості. *Psychological Prospects Journal*, Вип. 31, 2018, 10–21. DOI: <https://doi.org/10.29038/2227-1376-2018-31-234-253>
3. Aromataris, E., and Munn, Z. E. (2017). Joanna Briggs Institute Reviewer's Manual. The Joanna Briggs Institute. Available online at:

https://joannabriggs.org/sites/default/files/2019-05/IBI_RCTs_Appraisal_tool2017_0.pdf

4. Gati, I., and Saka, N. (2001). High school students' career-related decision-making difficulties. J. Counsel. Dev. 79:331. DOI: <https://doi.org/10.1002/j.1556-6676.2001.tb01978.x>

Ревенко В. В.
*здобувач вищої освіти першого
(бакалаврського) рівню
спеціальності «Психологія»
Кременчуцький національний університет
ім. М. Остроградського,
Літвінова О.В.*
*кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології, педагогіки та філософії
Кременчуцький національний університет ім. М. Остроградського,
Україна, м. Кременчук*

ПРОБЛЕМА ВИВЧЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ СУМІСНОСТІ ПОДРУЖЖЯ

Актуальність дослідження обраної теми визначена сучасною статистикою розлучень у родинах. Останнім часом Україна займає ведучі позиції в Європі за кількістю розлучень. Несумісність характерів є однією з найбільш частих причин розлучень, так розпадаються приблизно 1/3 родин. Несумісність характерів – це тільки формальна причина розпаду родини. Таке формулювання має свій психологічний зміст, який може бути охарактеризований через поняття «психологічна сумісність».

Кожна людина проявляє себе через індивідуальні особливості особистості, які виявляють себе в діяльності й спілкуванні, обумовлюючи типові для індивіда способи поведінки. Якщо члени родини не можуть погодити свої думки й переваги, якщо в них виникають конфлікти й непорозуміння – усе це говорить про небажання один одного почути свого партнера, відчувати його емоційний стан, його потреби, узгодити власну поведінку, виходячи із ситуації. Дані проблеми міжособистісного спілкування партнерів можуть бути проявом несумісності і призвести до розпаду їх відносин. Психологічний клімат у родині є результатом старань обох членів

подружжя, який визначає характер, стійкість сімейних відносин і задоволеність цими відносинами протягом усього життя.

Чинники, які викликають дисфункцію сімейних відносин дуже різноманітні. Серед них можна виділити: 1) економічні (високий рівень бідності, особливо серед сімей з дітьми, погані житлові умови, наявність члена сім'ї з певними проблемами здоров'я, що потребують фінансових витрат); 2) асоціальні (алкоголізм, наркоманія); 3) етико-психічні (жорстокість, агресивність, конфліктність, подружжя невірні); 4) медичні (хронічні інфекційні та венеричні захворювання; психічні та сексуальні розлади).

Як визначає у своєму дослідженні А. Н. Волкова: «сумісність – це поняття для позначення об'єктивної відповідності властивостей взаємодіючих суб'єктів по відношенню до об'єднання їх діяльності» [2].

Аналіз робіт вітчизняних і зарубіжних авторів дозволив М. М. Обозову та А. М. Обозовій виділити три підходи щодо дослідження психологічної сумісності. Адаптивний підхід автори характеризують як дослідження результатів сумісності: інтеграції, згуртованості, взаєморозуміння, які піддаються корекції. У руслі структурного підходу сумісність розглядається ними як стійка адаптивна структура за подібністю й відмінністю партнерів. Функціональний підхід (А. С. Алексєєва, І. Ю. Дундуліте, А. Н. Волкова та ін.) розглядає партнерів як носіїв певних функцій, носіїв соціальних ролей [2].

М. М. Обозов і А. М. Обозова виділяють 5 основних рівнів подружньої сумісності:

1. Фізіологічний – на цьому рівні розглядаються вікові особливості партнерів, особливості метаболічних процесів організму і т.п. Порушення фізіологічного рівня сумісності виявляються в розладах і дисгармоніях сексуального життя подружжя.

2. Психофізіологічний: ґрунтується на взаємодії особливостей темпераменту, потреб і емоційних особливостей партнерів. Наслідком порушення даного рівня є неузгодженість еротичних контактів, що мають психологічну природу.

3. Психологічний: припускає узгодженість характерів, мотивів поведінки, особистісних якостей партнерів. Розлади приводять до відчуження подружжя, високому рівню конфліктності пари, складнощам в розподілі верховенства у середині сім'ї. Симптомами порушення психологічної сумісності є: стомлення і роздратування один одним, неможливість знайти прийнятні способи спілкування, затяжні порушення психологічного клімату в сім'ї.

4. Соціально-психологічний: більш інтегрований рівень взаємодії,

передбачає узгодження соціальних ролей, інтересів, ціннісних орієнтацій. На даному рівні формується сімейно-рольова узгодженість взаємодії партнерів, відповідність рольових очікувань і домагань подружжя. За даними останніх досліджень невідповідність рольових установок багато в чому є причиною неуспіху шлюбу.

5. Духовний: припускає схожість соціальних установок щодо найважливіших фактів дійсності, пов'язаних з реалізацією групових і особистісних інтересів. М. М. Обозов і А. М. Обозова виділяють три види духовної сумісності: ціннісно-орієнтаційний, функціонально-рольовий і структурний. Вищим і найбільш складнішим рівнем духовної сумісності є ціннісно-орієнтаційна єдність сім'ї. Порушення даного рівня можуть виявлятися в конфлікті термінальних (незгода подружжя з приводу визначення головного і другорядного, гарного і поганого) і інструментальних (незгода з приводу способів досягнення мети) цінностей [4].

Е. Г. Ейдемільер і В. В. Юстіцкіс виділяють декілька підходів до розуміння власне подружньої сумісності представлених в зарубіжній соціальній психології: мотиваційний, психодинамічний, соціокультурний і біхевіоральний. Кожний з вказаних підходів пропонує власне специфічне розуміння подружньої сумісності і пов'язаних з нею феноменів.

В рамках мотиваційного підходу сумісність визначається як стани задоволення потреб в міжособистісній взаємодії. У основі розуміння якого лежить уявлення про те, що індивіди мають різні потреби, задоволення яких змінюється при груповій взаємодії. У сумісних особистостей в ході міжособистісної взаємодії потреби задовольняються, і цим забезпечується гармонія в їх відносинах [5]. Так, в дослідженні, проведеному Ю. Є. Альошиною і І. Ю. Борисовим, показано, що структура сімейних ролей значно змінюється в ході циклу розвитку сім'ї, відбуваються і значні зміни в плані традиційності – егалітарності розподіли ролей між подружжям, і якщо, як показало дослідження, деяке зрушення в бік більш традиційних відносин сприяє підвищенню задоволеності шлюбом на певних етапах циклу розвитку сім'ї, то в інші періоди підвищенню задоволеності шлюбом, навпаки, сприяє збільшенню егалітарності (тобто розподілу ролей між чоловіком і дружиною переважно порівну, незалежно від статі) подружніх відносин [1].

Узагальнюючи ряд робіт, Ю. Є. Альошина позначає задоволеність шлюбом як характеристику «суб'єктивної оцінки кожним з подружжя характеру їх взаємин». Сім'я при цьому розглядається з точки зору її власних динамічних змін, аналогічних процесів в малій групі. Часто

уживаними синонімами терміну «задоволеність шлюбом» є «успішність шлюбу», «згуртованість сім'ї», «сумісність подружжя» [1].

Т. В. Галкіна і Д. В. Ольшанська спробували скласти «адаптаційну модель» мотивації вибору партнера по діаді у відносинах любові і дружби. У «любовній» діаді (відносини обома визначаються як «любов») опинилися люди, що відносяться у всіх випадках до прямо протилежного (на крузі Айзенка) темпераменту: всі холерики вибирали флегматиків, всі сангвініки – меланхоліків, і навпаки. У відносинах же, які визначались обома людьми як «дружба» (незалежно від статі), всі, окрім флегматиків, обирали партнерів «свого» темпераменту: холерики (окрім одного випадку) – холериків, всі сангвініки – сангвініків, меланхоліки – меланхоліків в половині випадків, в іншій половині – флегматиків, флегматики взагалі виявилися «універсальними партнерами», обираючи для дружби представників будь-яких темпераментів, окрім свого. Через рік дружні відносини збереглися в 75 % випадків, любов привела до укладення шлюбного союзу в 40 % випадків, до розриву – в 20 %. У решті випадків відносини зберігали шлюбну перспективу [3].

Таким чином, у виборі партнера (друга або чоловіка) велике значення грає принцип взаємодоповнюваності темпераментів, тобто у відносинах, що позначаються як «любов», спрацьовує принцип компліментарності. Можна вважати, що фізична й психофізіологічна сумісність, що пов'язана із погодженістю темпераментів, складає основу усіх інших рівнів подружньої сумісності (сексуальної, інтелектуальної, сумісності характерів, погодженістю функціонально-рольових очікувань та ціннісно-орієнтаційної єдності).

Джерело труднощів у сімейному житті може полягати, насамперед, в індивідуально-типологічних особливостях особистості одного або обох з подружжя. Мова може йти про риси, які спочатку були прийнятні, але не були цілком адекватними особистісними якостями партнера, або партнер не знайшов правильного підходу до них, не був готовий впоратися з певними особливостями своєї психіки. Крім того, мова може йти про патологічні властивості особистості, які вже самі по собі представляють проблему в міжособистісних зв'язках, а тим більше в подружніх відносинах.

Важливою характеристикою психологічної сумісності є здатність одного із партнерів своєю реакцією продовжувати реакцію партнера, відчувачи її та розвивачи. Саме невміння відчутти і відреагувати на емоційний стан партнера є однією з найпоширеніших проблем у шлюбі. Отже, психологічні дослідження свідчать, що розлучення часто не вирішує проблеми, а, навпаки, породжує нові. Людині доводиться

реорганізувати міжособистісні стосунки, встановлювати їх з новим партнером; переживати почуття болю, провини за те, що сталося; переглядати особисті звички, смаки, пов'язані із зруйнованим шлюбом; змінювати взаємини з друзями, знайомими, які були в добрих стосунках з обома членами подружжя; долати проблеми, пов'язані з необхідністю заробляти собі на життя, самостійно себе забезпечувати; налагоджувати взаємини з дітьми та ін.

Таким чином, психологічна сумісність – найважливіша ступінь емоційного зв'язку між членами сім'ї, це складний процес формування внутрішньосімейних і позасімейних відносин, зближення звичок, уявлень, цінностей подружжя і інших членів сім'ї. Вчитися будувати міцні міжособистісні стосунки, пов'язані на повазі, розумінні емоційного стану партнера та свого власного – це тривалий процес, вчитися якому необхідно починати ще в ранньому дитинстві.

Список використаних джерел

1. Алешина Ю. Е., Борисов И. Ю. Полоролевая дифференциация как комплексный показатель межличностных отношений супругов. Вестник Моск. ун-та. Психология. Серия 14. 1989. №2. С. 70-78.
2. Волкова А. Н., Трапезникова Г. М. Методические приемы диагностики супружеских отношений. Вопросы психологии. 1985. № 5. С. 110-116.
3. Карабанова О. А. Психология семейных отношений и основы семейного консультирования: учебное пособие. Москва : Гардарики, 2004. 320 с.
4. Обозов Н. Н., Обозова А. Н. Диагностика супружеских затруднений. Психологический журнал. 1992. № 3. С. 147-148.
5. Эйдемиллер Э. Г., Юстицкис В. В. Психология и психотерапия семьи. Санкт-Петербург : Питер, 2001. 656 с.

Сорокін В. С.

*студент 3 курсу спеціальності 053 Психологія
кафедри соціальної роботи та психології
Національний університет «Запорізька політехніка»*

Віхляєва Я. Є.

*викладач кафедри соціальної роботи та психології
Національний університет «Запорізька політехніка»
Україна, м. Запоріжжя*

ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ

Актуальність дослідження обумовлена тим, що в Україні сьогодні

відбуваються серйозні зміни умов формування особистості. Особистість – це сутність людини, найголовніше в ній, що відрізняє людський вид від всіх інших біологічних видів. Людина стає особистістю в процесі соціалізації, тобто в результаті включення індивіда в соціальні відносини. Соціалізація здійснюється шляхом засвоєння індивідом соціального досвіду і відтворення його в своїй діяльності. Процес соціалізації є історично обумовленим, у результаті чого формуються риси особистості, необхідні їй для життєдіяльності в суспільстві. Суть соціалізації полягає в поєднанні пристосування й відокремлення людини в умовах конкретного суспільства.

На певному етапі розвитку суспільство в своїй соціальній діяльності вже не встигає справлятися з цим завданням, не встигає за швидкістю соціальних змін. Сьогодні потрібні інші соціальні орієнтири, засоби і методи, що враховують нові соціальні умови, щоб соціалізація особистості була успішною.

Соціалізація – це процес становлення соціального «Я». Вона охоплює всі форми залучення індивіда до культури, навчання і виховання, за допомогою яких індивід набуває своєї соціальної природи. Цей процес проходить як в результаті виховання, тобто цілеспрямованої дії на особистість, так і в результаті самостійного осмислення дійсності людиною. Практично все, що відбувається в житті людей можна розглядати як фактор чи механізм соціалізації, що обумовлює засвоєння тих або інших норм поведінки.

Поняття «соціалізація» (від лат. *socialis* - суспільний) дедалі активніше використовується як наукова категорія представниками широкого спектра наук – філософії, соціології, психології, політології, педагогіки та інші. В американській та французькій соціології це поняття з'явилося наприкінці XIX ст. і пов'язане з іменем американського соціолога Ф.Г. Гіддінгса і французького соціолога Г. Тарда.

Габріель Тард порівнював суспільство з мозком, а основним його елементом вважав свідомість окремої людини. Основним механізмом соціалізації розглядав наслідування, регульоване суспільством через соціальні інститути – систему освіти й виховання, сім'ю, громадську думку та інше. Заслуга Г.Тарда полягає у спробі розглянути соціалізацію не лише як стабілізуючий суспільний механізм, а й побачити в ній можливість забезпечення розвитку суспільства.

У психології, де існує багато різних розумінь особистості, найусталенішим є визначення особистості як деякої неповторної єдності, цілісності, найвищої інтегруючої інстанції, що керує психічними процесами індивіда і надає його поведінці послідовності й

стійкості. Головною психологічною проблемою дослідження особистості деякі автори вважають проблему внутрішньої структури особистості, рівнів, що утворюють її, та їх співвідношення. Із цією проблемою пов'язане нове бачення співвідношення біологічного та соціального в людині.

Соціологічний підхід до дослідження особистості спирається як на відправну точку не на індивідуальні особливості людини, а на її соціальне оточення – соціальну систему, в яку вона входить, і соціальні ролі, які вона виконує в цій системі.

У межах загального соціально-психологічного підходу об'єднано ряд концептуальних підходів до розуміння особистості як специфічного утворення, що виводиться з тих чи інших соціально-психологічних факторів, які відокремлюються як головні.

На сьогоднішній день не вдалося виявити єдині підходи в дослідженні факторів успішності та особливостей процесу соціалізації. Саме тому це важливий напрямок наукових пошуків, значення яких буде зростати в міру стабілізації нашого суспільства.

Визначальний вплив на процес соціалізації особистості має життєве середовище, яке по-різному може визначати роль людства в цілому та значення кожної людини зокрема. З одного боку, відбувається послідовно-спадкоємна зміна поколінь у суспільстві відповідно до загальносоціологічних законів. З іншого боку, особистість виступає не лише об'єктом соціального впливу, а й суб'єктом соціальної діяльності. І в цьому полягає дуальність підходу до вивчення процесу соціалізації, який має бути усвідомлений на теоретичному рівні і та закладений у методологію та методику будь-якого дослідження.

Проблема соціалізації особистості є однією з основних у соціальній психології, що вивчає встановлені і діючі в суспільстві механізми передачі соціального досвіду від покоління до покоління, співвідношення процесів і інститутів соціалізації. Специфіка соціально-психологічного аналізу соціалізації складається у виділенні соціально-типового в різноманітних процесах інтеграції індивідів у суспільство. Особливість соціологічного вивчення соціалізації особистості зв'язана з подвійністю об'єкта дослідження «особистість-суспільство». Одне з компромісних рішень полягає в запобіганні полюсних (тільки об'єктивістських або тільки суб'єктивістських) підходів. Соціалізація - це процес засвоєння індивідом протягом усього його життя певної системи знань, соціальних норм і культурних цінностей, настанов і зразків поведінки, які дозволяють йому функціонувати в якості повноправного члена суспільства, до якого він належить.

Сутність соціалізації полягає в поєднанні пристосування (адаптації) і

самоствердження людини в умовах конкретного суспільства. Соціалізація неможлива без активної участі самої людини в процесі засвоєння широкого кола цінностей, понять і навичок, на ґрунті яких складається її повсякденне життя.

Методологічні підходи до вивчення процесу соціалізації особистості, її структури цінностей, потреб та соціальних проблем на сучасному етапі полягають у наступних положеннях:

- людину або покоління необхідно розглядати в контексті конкретних соціальних умов та особливостей соціального середовища, усвідомлюючи їх динамічність;

- поруч з загальними проблемами людства відокремлювати ті, що притаманні саме цій специфічній соціально-демографічній групі, відповідно до її ролі та статусу в суспільстві;

- диференційний підхід до різних вікових груп має відбиватися на всіх етапах соціологічного дослідження - від розробки програми і формування гіпотез до формулювання узагальнюючих висновків і рекомендацій;

- потрібно забезпечити суб'єкт-суб'єктний підхід у вивченні взаємозв'язків між особистістю та суспільством, особистістю та різноманітними інститутами соціалізації, особистістю та іншими соціальними групами.

Останнім часом менш популярними стали дослідження впливу соціального походження особистості на успішність та особливості її соціалізації. Насамперед, це зумовлено відсутністю єдиних підходів до соціальної стратифікації суспільства, а також її нестабільністю. Разом з тим, це важливий напрямок наукових пошуків, значення яких можливо буде зростати в міру стабілізації сучасного суспільства.

Одна з задач соціалізації – це формування норм моралі, норм співжиття у соціальному суспільстві, норм поведінки та життєво-важливих цінностей. Процес соціалізації формує життєві цінності, а ціннісні уявлення є одним з важливих мотиваційних джерел діяльності людини у різноманітних сферах суспільного життя. Будучи узагальненими цінностями й засобами їх досягнення, цінності виконують роль фундаментальних норм. Система цінностей утворює внутрішній стержень культури, духовну гармонію потреб та інтересів індивідів і соціальних спільнот. Соціально-психологічний підхід до визначення цінностей полягає не у розгляді ціннісної системи суспільства як зовнішньої стосовно до людини сукупності норм і правил, а в аналізі соціально зумовленого характеру прийняття цінностей особистістю.

Список використаних джерел

1. Соціалізація особистості: монографія / В. Москаленко. К.: Фенікс, 2013. 540 с.

2. Алексеєнко Т.Ф. Соціалізація особистості: можливості й ризики (соціально-педагогічний аспект): соц.-пед. аспект : наук.-метод. посіб. К. : Пед. думка, 2007. 152 с.

Стецюк Є. С.

*магістрантка спеціальності 053 Психологія
Національний університет «Запорізька політехніка»*

Застело А. О.

*кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної роботи та психології
Національний університет «Запорізька політехніка»
Україна, м. Запоріжжя*

РОЗРОБКА ПРОГРАМИ АДАПТАЦІЇ ЕМОЦІЙНОЇ ЛАБІЛЬНОСТІ ЯК ПРОЯВУ СОЦІАЛЬНОГО ІНТЕЛЕКТУ У ІНДИВІДУ АЛЕКСИТИМІЧНОГО ТИПУ

Для загального розуміння алекситимії як прояв адаптації соціального інтелекту індивіду потрібно звернутися до концепції терміну, який запропонував Пітер Сіфнеос та розглядав алекситимію (буквальне значення «без слів для почуттів») як передумову психосоматичних захворювань, та наділяв алекситимію властивостями процесів захисту психіки у зв'язку з переживанням людиною великого психологічного стресу.[2, с. 130].

Отже, людина алекситимічного типу не має можливості розуміти та виражати свої емоції, а також має певні складнощі із ідентифікацією емоційного стану іншої людини, що певним чином негативно впливає на соціальну адаптацію та комунікацію індивідів. На сьогоднішній день, питання емоційної адаптації людини у соціумі має безпосередню актуальність, оскільки несе собою необхідність до вивчення та дослідження можливих складнощів у процесі становлення індивіду як одиниці соціальних відносин, а саме розуміння мови невербального спілкування, сублімація власних емоцій та вираження їх у контакті з іншим індивідом. Згідно з цим, необхідно зазначити важливість емпатії як головної соціальної навички [1, с. 456] та створення програми адаптації емоційної лабільності для людей алекситимічного типу.

Метою нашого дослідження є виявлення характеру взаємозв'язку рівня алекситимії від рівня соціального інтелекту та розробка, а також опробування програми психокорекції спрямовану на поліпшення розуміння емоційної сторони соціальної взаємодії алекситиміка із

соціумом. Робота несе у собі певні завдання.

1) Виявлення індивідів алекситимічного типу, та індивідів які відносяться до групи ризику можливого прояву алекситимії, за допомогою опитувальника TAS-26 «Торонської шкали алекситимії» Дж. Тайлера.

2) Виокремлення рівня соціального пристосування у алекситиміка та його сприйняття поведінкову інформацію за допомогою психодіагностичної методики Дж. Гілфорда «Соціальний інтелект».

3) Проведення методики М. Шнайдера «Діагностика комунікативного контролю» для усвідомлення емоційного контролю алекситиміка, як можливої умовну одиницю контролю власного емоційного стану [5, с. 120].

4) Проведення тренінгу власної розробки з використанням різних вправ та ігор, які спрямовані на навчання та адаптацію розуміння загального емоційного стану людини, поліпшення емпатичного рівня та сублімації власних емоцій алекситиміка та індивіду близького до алекситимічного типу який знаходиться у групі ризику за Торонською шкалою рівня алекситимії.

5) Повторне проведення тестового матеріалу для апробації результатів тренінгу в умовах можливого змінення емоційного рівня групи з алекситимічним типом для підтвердження чи спростування гіпотези, згідно з якою, до сприйняття емоційних станів індивіду схильного до ригідного типу прояву емпатії можливо вносити корекції та стимулювати його до збільшення рівня емоційної лабільності.

У ході проведення дослідження виявилась можливість проведення тренінгу росту емоційного інтелекту для студентів 2 курсу напрямку психології Національного університету «Запорізька політехніка». Метою тренінгу становила формування у студентів розуміння різновиду емоцій та почуттів у загальному та професійному розумінні. Отже, завданням тренінгу є виокремлення властивостей власних емоційних станів студентів та формування емпатії, як професійної властивості психолога. Згідно з цим, програма формувалася на два дні розділяючи блоки тренінгу на «Емоції» та «Відчуття» для більшого розуміння різниці між поняттями. У кожному блоці використовувалась лекційна частина згідно з темою зазначеного дня, яку підкреслювали вправами та іграми для закріплення отриманих знань після яких обов'язково проводився шерінг для сублімації студентами власного досвіду та контролю емоційних станів групового процесу. У тренінгу використовувалися такі вправи: «Знайди схожу емоцію», «Перекажи емоції», «Дзеркало», «Маятник», «Я відчуваю тебе», «Ромашка», «Три зони усвідомлення», «Двійник» - які, на нашу думку та згідно з

відгуком учасників тренінгу мали найбільшу ефективність у формуванні емпатичних властивостей як емоційної свідомості.

Результатами повторного проведення тестування соціального інтелекту є вищий результат у студентів з алекситимічним типом сприйняття, що свідчить про адаптацію та поліпшення сприйняття емоційної спрямованості співрозмовника, тим самим підтверджує зростання рівня емпатії та сублімації власних емоційних станів у певному контакті. Згідно до результатів тестування групи із 16 студентів - 5 належать до алекситимічного типу та 5 у групі ризику прояву алекситимії серед них 5 учасників у результаті проведення методики «Соціальний інтелект» Дж.Гілфорда мали результат композитивної оцінки нижче середнього, а вже при повторному тестуванні мали середні результати композитивної оцінки [3, с. 23]. Для підтвердження ефективності даної програми, маємо необхідність запровадження та проведення його з більшою аудиторією для статистичного аналізу ефективності тренінгової програми розробленої для поліпшення адаптації емоційної лабільності індивіду з алекситимічним типом.

Роблячи висновок необхідно зауважити важливість проведення повторного тренінгу для підтвердження статистичного результату зміни показників рівня алекситимії у контексті зростання емпатії як прояву емоційного інтелекту, але за участі результатів проведення програми з студентами можна спостерігати змінення рівня сприйняття емоційного прояву та підвищення лабільності соціального інтелекту у алекситиміків та індивідів які належать до групи ризику за Торонською шкалою алекситимії Дж. Тайлора. Отже, у результаті первинної апробації висновків проведеної програми психокорекції, яка спрямована на поліпшення розуміння емоційної сторони соціальної взаємодії алекситиміка із соціумом має позитивний результат зміни емпатичного прояву у контексті соціального інтелекту індивіду.

Список використаних джерел

1. Гоулман Д. Емоційний інтелект / пер. З англ. С.-Л.Гумацької. Х.:Віват, 2019. 512 с.
2. Гаранян Н.Г. Концепция алекситимии // Журнал социальной и клинической психиатрии. 2003. № 1. С. 128.
3. Михайлова Е С. Тест Гилфорда диагностика социального интеллекта: методическое руководство. СПб.: ИМАТОН, 2006. 56 с.
4. Соложенкин В.В. Алекситимия (адаптационный подход) и психотерапевтическая модель коррекции / В.В. Соложенкин, Е.С. Гузова // Социальная и клиническая психиатрия. 1992. Т. VIII. Вып. 2. С. 18-24.

5. Фетискин Н.П., Козлов В.В., Мануйлов Г.М. Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп. М.: Изд-во Института Психотерапии. 2002. 490 с.

6. Nemiah J.C., Sifneos P.E. Affect and fantasy in patients with psychosomatic disorders. Modern Trends in Psychosomatic Medicine (ed. By Hill O.W.). 1970. London, Butterworth

Стрюкова Ю. В.

*старший викладач кафедри соціальної роботи та психології
Національний університет «Запорізька політехніка»*

Спіцина Л. В.

*кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри практичної психології
Запорізький Національний Університет
Україна, м. Запоріжжя*

РОЗВИТОК СОЦІАЛЬНО – ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ ПРОТЯГОМ НАВЧАННЯ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У сучасній психологічній науці особливої актуальності набуває проблема дослідження психологічних чинників і особливостей відповідальності студентів. Звернення до проблеми відповідальності має важливе евристичне значення, яке полягає у можливості поглибленого вивчення розвитку особистості. Знання основних теоретичних підходів до вивчення відповідальності дозволяє глибше зрозуміти психологічні механізми розвитку особистості, в тому числі і професійного розвитку, що відкриває в перспективі нові шляхи оптимізації професійної діяльності.

Аналіз запропонованої проблеми базується на роботах вітчизняних дослідників і працях науковців з пострадянського простору: К.А. Абульханової - Славської, О.Є.Гуменюка, В.В. Ільїна, К.Муздибаєва, В.П.Прядеїна, Е.І. Рудковського, М.В.Савчина, А.Г. Спіркина, також проблема відповідальності була предметом уваги зарубіжних авторів: А. Блазі, Л. Колберг, Ж. Піаже, К Роджерса, Ф. Хайдера, К. Хелкана, та інших дослідників.

Аналіз психологічних джерел, в яких так чи інакше висвітлюється проблема відповідальності, дозволяє говорити про багатогранність і багатоаспектність досліджень феномену відповідальності: від питань виховання і розгляду поведінки в окремих життєвих ситуаціях до спроб пояснення через розкриття окремих сторін відповідальності [6]. Підходи до вивчення даного феномена близькі за своєю суттю і, в більшості

випадків, оперують єдиною системою понять.

В ході дослідження перед нами стояла наступна мета - емпірично дослідити розвиток соціально – психологічних особливостей відповідальності студентів під час навчання у закладах вищої освіти.

Екзистенційний напрям у філософії і психології в основі вивчення відповідальності вбачає проблему сенсу, прагнення до цінностей, до свободи і відповідальності [1]. На відміну від філософських наук, психологія не може оперувати метафізичними категоріями через свою наочність, тому вона потребує на допомогу екзистенціальний аналіз, можливості екзистенціальної психології, феноменології. Людина як об'єкт вивчення з позицій психології, насамперед психології буття, знаходиться, на думку С. Л. Рубінштейна, усередині буття і переживає його у своєму феноменальному світі [4].

Прядеїн В.П. вказує та те, що у вітчизняній і зарубіжній психології намітились два основні підходи в дослідженні відповідальності [3]:

1. Дослідження окремих аспектів відповідальності;
2. Системне дослідження відповідальності.

У дослідженні окремих сторін відповідальності виділяються, з точки зору того ж автора, наступні напрями:

- 1) співвідношення свободи і відповідальності;
- 2) соціальна і особистісна відповідальність;
- 3) відповідальність як етична категорія;
- 4) співвідношення внутрішнього і зовнішнього у відповідальності особистості;
- 5) відповідальність як дія;
- 6) відповідальність з позиції каузальної атрибуції;
- 7) виховання відповідальності.

3 позиції системного підходу відповідальність досліджується в наступних аспектах:

- 1) аналіз взаємодії функціональних блоків;
- 2) системний аналіз якості відповідальності.

Предмет відповідальності - це сукупність зовнішніх і внутрішніх соціально-психологічних, духовних і матеріальних потребностей та інтенцій, які особистість реалізує в своїй цілісній життєдіяльності. Його зміст включає конкретні обов'язки, завдання, доручення, способи їх виконання, дотримання норм, певної позиції, уникнення певних дій, наслідування морального ідеалу, виховання його у собі тощо. Характерною ознакою предмета відповідальності є його обсяг, що відображається в якісних та кількісних характеристиках доручень, завдань, обов'язків, які реалізує суб'єкт у своїй поведінці [5, с.106].

На рівні психологічного аналізу відповідальність - одна з найбільш

загальних властивостей особистості, яка поєднує в собі складові афективно-спонукальної, інтелектуальної та діяльнісно-поведінкової сфер людини як тілесно-духовної цілісності. На думку К. Муздибаєва, відповідальність - це «результат інтеграції всіх психічних функцій особистості: суб'єктивного сприймання навколишнього світу, оцінки власних особистісних ресурсів, емоційного ставлення до обов'язку, волі» [2].

Розуміння відповідальності лише як узятих особистістю на себе зобов'язань, як дисциплінованості, не розкриває всієї її глибинної психологічної суті. «Слово «відповідальність», - пише Е. Фромм, - втратило свій початковий зміст і використовується зазвичай як синонім обов'язку. Обов'язок - поняття із сфери несвободи, тоді як відповідальність - поняття зі сфери свободи». «Відповідальність - не нав'язаний ззовні обов'язок, а моя відповідь на звернене до мене прохання, яке я переживаю, як власну проблему. Не випадково відповідальність та відповідь мають однаковий корінь» [5, с.7]. Відповідальність у прямому значенні цього слова - цілком добровільний акт; це моя відповідь на потреби іншого, виражені або не виражені. Бути «відповідальним» - значить бути вільним і готовим відповісти [5].

Більшість визначень відповідальності, що зустрічаються у психолого-педагогічній літературі, відображають етико-філософський та соціально-психологічний зміст. Часто визначення мають надто узагальнений характер, причому аналіз суб'єктивної сторони (мотиви, особистісні можливості, переживання, самосвідомість, духовність тощо) лише передбачається або ж відноситься на другий план. Однак якраз відзначений аспект є головною психологічною характеристикою досліджуваної якості. Без його вивчення не можна дати відповіді на запитання про механізми розвитку й функціонування відповідальної поведінки особистості, про причини безвідповідальності.

Теоретичний аналіз дозволив виділити чотири основні сфери прояву відповідальності:

1) система «Я-інші»; 2) життєвиявлення та самоствердження Я (праця, пізнання, матеріальне життя); 3) відповідальність щодо інших людей і груп (діти, родичі, сім'я тощо); 4) відповідальність щодо функціонування, становлення та саморозвиток Я.

Л.А. Косолапова, Д. Муздибаєв, В.Ф. Сафін і ін. дослідники називають відповідальність інтегральною, системною якістю, яка може бути вивчене "тільки шляхом наукового аналізу тих систем, яким належить людина і закономірностям яких підкоряється її поведінка (і її життя в цілому)" [2, с. 98].

Основу емпіричного дослідження склала методика «Опитувальник

«Відповідальність» (В.П.Прядеін, А.І.Крупнов)[3]. Індивідуальні особливості відповідальності вимірювалися за наступними компонентами професійної відповідальності: когнітивний компонент, мотиваційно – ціннісний та конативний.

Вибірку склали студенти молодших (перших) та старших (четвертих та п'ятих) курсів. У дослідженні особливостей відповідальності студентів взяли участь 311 осіб – юнаків і дівчат у віці від 16 до 23 років, студентів Національного університету «Запорізька політехніка» (257 осіб) та Запорізького національного університету (54 особи). Серед опитаних було 90 студентів, які навчаються за технічними спеціальностями, пов'язаними з машинобудуванням, 101 – студентів гуманітарних спеціальностей, та 120 студентів-психологів, з яких 54 студенти ЗНУ, а 66 осіб – студенти ЗНТУ. Студенти психологи, досліджувались як представники і гуманітарної і природної науки.

За курсом навчання досліджувані розподілились таким чином: 165 осіб – студенти 1-го курсу, 125 осіб – студенти 4-го курсу й 21 особа – студенти 5-го курсу. Для завдань дослідження студенти 4-го та 5-го курсів, як студенти випускних курсів, були об'єднані в одну групу. Виокремлені вікові групи з великою ймовірністю ($p \leq 0,001$) співпадають із курсом, на якому навчаються досліджувані студенти: на 1 курсі навчаються 94,5% 16-18-річні студенти, на 4-5 курсах виключно 19-23-річні. Аналізуючи дані, ми використовуватимемо категорії вік/курс навчання як взаємозамінні, синонімічні.

Використана нами методика розроблена для виявлення індивідуально-психологічних особливостей відповідальності. Автором доведена її зовнішня та конструктивна валідність [3].

Насамперед, в нашому дослідженні, було проведено порівняльний аналіз особливостей відповідальності студентів різних курсів. Результати дослідження показали, що ергічна і стенічна відповідальність у студентів гуманітарних спеціальностей зростають з роками (від 19,2 до 22,1), тобто вони стають більш самостійними, ретельніше відносяться до виконання важких та відповідальних завдань та проявляють позитивні емоції при виконанні відповідальних справ. Такі ж показники і по гармонічній складовій відповідальності – з роками студентів - гуманітарісів вона зростає (від 63,7 до 71,7).

Цікавими у студентів цього напрямку освіти є результати за параметром суб'єктності у відповідальності, показники якої також з роками зростають (від 20,3 до 23,1), що свідчить про більшу направленість особистості на власне благополуччя та самореалізацію особистості. Тобто можна зробити висновок, що з роками навчання у вищому навчальному закладі студенти - гуманітарії становляться більш

орієнтованими на себе.

Показники активнісної (38,8 на молодших курсах, 43,5 на старших) та регулюючої гармонійності відповідальності (44,5 на молодших курсах, 49,6 на старших) в цих студентів також зростає. І за сумарним показником – тенденція зберігається (370,9 на перших курсах та 403,6 на старших), тобто можна зробити висновки, що студенти-гуманітарії становляться більш відповідальними к старшим курсам.

Цікаві результати продемонстрували студенти-психологи, у яких, навпаки, деякі прояви відповідальності зменшуються з роками. Це видно за наступними показниками: егоцентричність відповідальності (з 16,3 до 13,5), усвідомленість (з 24,4 до 20,8) та предметність у відповідальності (з 20,6 до 17,9), мотиваційно-смилова (з 62,9 до 55,7), спрямовуюча (з 42,3 до 37,7) гармонійність, та також спрямовуюча агармонійність відповідальності (з 32,4 до 27), а також, внаслідок – сумарний показник відповідальності (в молодших курсів він 267,7, в старших – 257,7). Це свідчить про те, що студенти молодших курсів є більш відповідальними, ніж студенти старших курсів, що видається нам цікавим спостереженням.

Що ж до структури відповідальності студентів технічних спеціальностей - показники їхньої відповідальності суттєво не змінюються, як видно з сумарного показника відповідальності (молодші курси – 271,4, старші – 267,8).

Надалі вважаємо доцільним привести загальні результати дослідження за всіма спеціальностями. Перш за все, виявились відмінності за першим параметром «Ергічність відповідальності». Студенти-психологи продемонстрували її в меншому ступені вираженості (18,3), ніж студенти інших спеціальностей (21,8 – технічні спеціальності, 20,6 – гуманітарні). Тобто можна припустити, що в «технарів» та «гуманітаріїв» більш вираженою є поведінкова активність, вони більш самостійні.

Полярним параметром є аергічна відповідальність, студенти – психологи виявили її в значно більшому ступені (16,7), ніж студенти-гуманітарії (13,8), що підтверджує наше попереднє ствердження.

Окрім цього, подібними виявились результати за показниками астенічності відповідальності: у студентів психологів показники вищі (20,3), ніж у студентів гуманітарних спеціальностей (17,6), що демонструє більшу їх схильність до негативних емоцій при необхідності виконання відповідальної справи.

Подібна ситуація і з агармонічною складовою відповідальності – ця ознака більше виражена саме в студентів-психологів (51,7), ніж у студентів гуманітарних спеціальностей (44).

Крім цього, показники «обізнаності» також в психологів вище (15), ніж у гуманітаріїв (12,5), що означає більш поверхове розуміння відповідальності з боку студентів-психологів.

Показники активної гармонійності відповідальності більш високі у студентів технічних спеціальностей (42,6), ніж у студентів-психологів (37,8).

А от регулююча агармонійність відповідальності більше виражена в студентів-психологів (35), ніж у студентів – гуманітаріїв (30,2).

За сумарним показником відповідальності видно, що більш відповідальними є студенти технічних спеціальностей (269,4) на відміну від студентів-психологів (263,6) та студентів гуманітарних спеціальностей (266,2).

В результаті проведеного емпіричного дослідження було виявлено соціально – психологічні особливості розвитку відповідальності студентів закладів вищої освіти. Дослідження показало, що студенти гуманітарних спеціальностей з роками становляться самостійнішими, ретельніше відносяться до виконання важких та відповідальних завдань, при цьому вони становляться більш спрямованими на себе. На відміну від них, студенти-психологи є більш відповідальними на молодших курсах. Студенти технічних спеціальностей за сумарним показником є більш відповідальними, але не виявлено практично ніякої динаміки відповідальності від молодших до старших курсів.

Отримані результати дають змогу краще зрозуміти особливості професійного становлення особистості та оптимізувати навчальний процес, враховуючи виявлені тенденції в динаміці особистісної відповідальності студентів.

Список використаних джерел

1. Знаков В.В. Понимание как проблема человеческого бытия // Психологический журнал. Т.21. 2000. № 2. С. 7-15.
2. Муздыбаев К. Психология ответственности / Под.ред: В.Е.Семенова. Ленинград: Наука., 1983. 240 с.
3. Прядеин В.П. Ответственность как системное качество личности. Урал. гос. пед. ун-т., Екатеринбург, 2001. 209 с.
4. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. СПб.:Питер, 2005. 713 с.
5. Савчин М. Психологія відповідальної поведінки : монографія. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2008. 280 с.
6. Сафіулліна Ю.В. Теоретичні підходи до вивчення відповідальності в психологічній науці // Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С Костюка НАПН України. Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2013. Том XI. с. 303 –

312.

7. Спіцина Л.В. Соціально-психологічні чинники професійної соціалізації особистості в період навчання у виші // Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка. 2013. Т.11, № 27. С.195-201.

Урсуленко О. Б.

*аспірант кафедри загальної та соціальної психології
Херсонський державний університет*

Блинова О. Є.

*доктор психологічних наук, професор,
завідувач кафедри загальної та соціальної психології
Херсонський державний університет
Україна, м. Херсон*

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Соціальні зміни, які є нормою сучасного світу, надають все більшої гнучкості та диференційованості процесам соціальної категоризації. У сучасних дослідженнях соціальна ідентичність представлена у межах не тільки певних великих соціальних груп, але й соціальних явищ, зокрема у просторово-часовому континуумі [1; 2; 3; 6]. Соціальна ідентичність означає усвідомлення своєї належності до соціальної спільноти разом зі ставленням до цієї спільноти.

Усвідомлення зв'язку людини з середовищем та її значення для індивіда досліджується як територіальна ідентичність, яка може бути розглянута як один із найбільш значущих видів соціальної ідентичності, поряд із професійною та організаційною. Поняття територіальної ідентичності є відносно новим у соціально-психологічних роботах та набуває різних смислових відтінків, тому іноді варіюється і власне термін. Різними авторами застосовують терміни: середовищна ідентичність [1; 5], ідентичність з місцем (place-identity) [8], міська ідентичність (urban-related identity) [3; 4]. Говорячи про «міську середовищну ідентичність» (social urban identity), С. Валера описує її як відповідь на питання «Звідки ти?» (по аналогії з традиційним для соціальної ідентичності питанням – «Хто ти?». Коли людина перебуває в іншій країні, вона називає країну, коли у чужому місті – називає місто, а коли у своєму місті – називає район проживання [8]

Термін «територіальна ідентичність» застосовується соціологами Н. А. Шматко, Ю. Л. Качановим для позначення «смислів системи територіальної спільноти, які переживаються та/або усвідомлюються,

формують практичне почуття та усвідомлення територіальної належності індивіда». Територіальна ідентичність передбачає описання себе у термінах «Я – член територіальної спільноти», тобто віднесення себе перш за все до соціальної, а не до просторової категорії [6].

Найбільш близьким із суміжних понять для територіальної ідентичності є поняття персонального простору особистості, який визначається як площа з невидимим кордоном, яка оточує тіло людини і в яку може увійти чужий [7]. Феномен персонального простору найбільш вивчено у такому дослідницькому напрямі, як проксемика, а саме, в структурі організації людського простору (personal space), дистанції спілкування, орієнтації (розташування партнерів у спілкуванні та закріплення меж території), територіальності (контроль і захист «своєї» території).

Згідно з класифікацією І. Альтмана, існують три основних види територій, в яких розкривається персональний простір особистості [1]:

1) Первинне постійне володіння – будинок, спальня, машина. Особливо – робоче місце, кімната (або місце) у гуртожитку або в готелі.

2) Вторинне: певні місця, що пов'язані із роботою або розвагами, місця спільного користування – шафа у роздягальні, постійне місце в аудиторії (постійно використовується, але не є особистим).

3) Публічне (тимчасове) – місце у бібліотеці, столик у ресторані.

М. Хейдметс описує ієрархію персоналізованих місць, які складаються із 7 рівнів [цит. за 1]:

1) Тіло людини.

2) Персональний простір (тобто особиста територія, яка контролюється).

3) Житлове місце, тобто сімейна територія, що має індивідуальні зони для кожного члена родини та спільні для всієї родини простори.

4) Оточення будинку, яке є розширення житла – двір, сад.

5) Позабудинкові персоналізовані місця, а саме, робоче місце на роботі, парта в школі, койка у лікарні.

6) Місце проживання – характеризується непрямим, опосередкованим контролем території та наявністю ідентифікації – «моя вулиця», «моє місто».

7) Вітчизна – є символічним рівнем персоналізованого простору.

С. Валера виходить із припущення, що люди відносять себе до соціальних категорій, що утворюються за просторовими ознаками, а саме, область, місто, район [8].

Дослідники визначають міський простір (urban space) як соціальне уявлення про спільні риси та особливості, що характерні для жителів даного міста та що належать до певної соціальної категорії [7]. Ці

уявлення дозволяють жителю міста, або частини міста, наприклад, району, відрізнати себе від жителів інших міст або районів на тому ж рівні абстракції, в одній системі виміру. При цьому рівень, що обирається, залежить від простору взаємодії: я із свого району на відміну від жителя іншого району; я із цього міста на відміну від жителя іншого міста і т. ін. На основі такого порівняння формується соціальна міська ідентичність [1; 2; 4].

У багатьох дослідженнях почуття міста (sense of place) та прив'язаності до міста (place attachment) представлений аналіз емоційного компонента територіальної ідентичності. Почуття міста визначається як сукупність символічних значень, прив'язаність та задоволеність просторовою локалізацією індивіда або групи. М. Лаллі описує два основних підходи до вивчення цього феномену [7]. У межах феноменологічного підходу почуття міста описується як почуття, яке ґрунтується на тривалості та глибині взаємодії з цим містом та залежить від соціальної мобільності. Досвід переживань, що пов'язаний із даним містом, має більше значення для почуття міста, ніж сам по собі ландшафт.

У контексті належності до міста особливе значення має символічний смисл, який надається «своєму» місту. Ідентичність з містом також передбачає ототожнення з містом, почуття належності (sense of belonging): відчуття себе вдома – в одному місці, і «не вдома» – в іншому. Ці психологічні утворення можуть належати до різних рівнів локалізації: від частини кімнати, квартири, будинку, до спільнот і навіть цілого регіону. Почуття належності, у відповідності до результатів досліджень, пов'язано із вибірковістю пам'яті, в особливості пам'яті на соціальні події [2; 3; 4].

Деякі теоретики [5] вважають ідентичність з місцем формою прояву прив'язаності до міста, поруч з почуттям місця та залежністю від місця. Прив'язаність формується через позитивне ставлення людини до місця внаслідок задоволеності ним, якщо це відповідає оцінці та ідентифікації з певним місцем. Ідентичність (або ідентифікація) з місцем, розуміється емоційна складова соціальної установки – прив'язаності до місця – та містить у собі символічну значущість місця як сховище емоцій та стосунків, які надають смисл та мету у житті.

Термін «ідентичність з місцем» (place identity) був запропонований Х. Прошански. За визначенням, яке він запропонував, ідентичність з місцем є «згадування, ідеї, почуття, цінності, переваги, значення, а також уявлення про поведінку та досвід» [цит. за 5]. Х. Прошански розглядає ідентичність з місцем як частину особистісної ідентичності, вказуючи, що це та частина, яка пов'язана з просторовим виміром.

Ідентичність з місцем виникає в результаті соціалізації людини у фізичному світі, за аналогією, як соціальна ідентичність – результат соціалізації людини у суспільстві. В цю частину особистісної ідентичності входять згадування, почуття та досвід, що належать до минулого, теперішнього та майбутнього місця проживання (daily life settings).

Інші дослідники вказують, що ідентичність з місцем, перш за все, є соціальною категорією та належить до соціальної ідентичності [4]. Ідентичність з місцем передбачає ідентичність місця (усвідомлення його унікальності) одночасно із включенням до групи «за місцем проживання». У більш різних роботах під ідентичність з місцем розуміють таку ідентичність, яка виникає на перетині особистісної та соціальної ідентичності, а також соціальних уявлень, пов'язаних із даним місцем.

Дослідження міської соціальної ідентичності впливають із досліджень ідентичності із місцем. М. Лаллі на основі аналізу теорій та напрямів досліджень ідентичності із місцем ввів поняття «ідентичність, що пов'язана із містом» (urban-related identity) [7]. Він описує міську середовищну ідентичність як частину особистісної ідентичності (Я-концепції) та пропонує розроблену ним шкалу виміру міської ідентичності (urban identity scale). В емпіричних дослідженнях були показані взаємозв'язки між «міською ідентичністю» та сприйняттям, пізнанням та досвідом взаємодії із міським середовищем.

Але місто – це не тільки особливе територіальне, але й соціальне утворення. Оточення передбачає певні норми та правила поведінки, частина символіки оточуючого середовища сприймається групою як вираження групової ідентичності.

На думку Т. В. Семенової, компоненти образу міста відображають його просторово-часові особливості та групові уявлення містян [цит. за 3]:

- міські орієнтири («символи міста», визначні пам'ятки, психологічно значущі для більшості жителів міста міські об'єкти, що формують основний каркас ментального образу міста);
- міські території («психологічні райони», що подобаються або не подобаються жителям за різними критеріями);
- міські маршрути («шляхи» – найбільш зручні з погляду більшості жителів направлення переміщень до значущих міських об'єктів);
- висотність («поверховість» – значення середньої висоти будинків міста, що сприймається суб'єктивно);
- динамічність («темпоритм» – швидкість життя у місті, що проявляється у першу чергу у середній швидкості переходів).

Міська ідентичність включає суб'єктивне відображення міського простору у теперішній час, але ж не тільки уявлення про нього у минулому та теперішньому, але й образ «Ідеального міста». Уявленням про ідеальне місто присвячено дослідження психолога М.-Л. Фелонью [цит. за 3]. Автор пропонує досліджуваному обрати із 18 характеристик міста 10, які обов'язково мають бути у ідеального міста. Половина із запропонованих якостей була характерною для міського середовища (мода, космополітизм, міська культура та ін.). Друга половина, навпаки, була представлена «неміськими» характеристиками, які скоріше притаманні образу села (зелень, тиша, привітливість, та ін.). Досліджувані частіше приписували ідеальному місту «неміські» характеристики. Автор також показала у дослідженні, що «сильна територіальна ідентичність», тобто наявність почуття прив'язаності, належності до міста, сприяє зниженню чутливості до соціальної дезорганізації (сміття, графіті, грязі, розбитим стеклам тощо).

Ідентифікація з певним місцем не зникає одразу після переїзду. трансформація нового будинку (new house) в старий будинок (old home) відбувається поступово через персоналізацію простору, насичення житла предметами-символами домашнього затишку, пов'язаними із особистісними особливостями. Для більшості людей переселення до нового будинку означає начало нового етапу життя.

Формування та розвиток територіальної ідентичності визначається тим, що місце проживання є не просто місцем життєдіяльності, але й місцем соціалізації. Люди соціалізуються та взаємодіють у своєму локальному середовищі, у селі, місті, або передмісті, і вони будують свої відносини із своїми сусідами.

Список використаних джерел

1. Абрамова Ю. Г. Психология среды: источники и направления развития. Вопросы психологии. 1995. № 2. С.130–131.
2. Блинова О. Є. Соціально-психологічні особливості ставлення приймаючої спільноти до вимушених переселенців. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Психологічні науки. 2017. Вип. 3. Том 2. С.136-142.
3. Губеладзе І. Г. Сільська молодь у місті: пошук ідентичності : монографія. К. : Міленіум, 2015. 236 с.
4. Микляева А. В., Румянцева П. В. Городская идентичность жителя современного мегаполиса: ресурс личностного благополучия или зона повышенного риска? СПб., 2011. Режим доступа: <http://humanpsy.ru/-miklyaeva/gorodskaya-identichnost>
5. Михайлов В. Т., Рунге Й. Идентификации человека. Территориальные общности и социальное пространство: опыт

концептуализации. Социологические исследования. 2019. № 1. С. 52-62.
DOI: 10.31857/S013216250003747-4

6. Шматко Н. А., Качанов Ю. Л. Территориальная идентичность как предмет социологического исследования. Социологические исследования. 1998. № 4. С.94-98.

7. Lalli M. Urban-related identity: Theory, measurement, and empirical findings. Journal of Environmental Psychology. V. 12. № 4. 1992.

8. Valera S., Guardia J. Urban social identity and Sustainability Barcelona's Olympic Village. Environment and Behavior. 2002. V. 34. № 1.

Шевяков О. В.

*доктор психологічних наук, професор,
завідувач кафедри загальної психології,
Дніпровський гуманітарний університет*

Шрамко І. А.

*кандидат психологічних наук,
доцент кафедри загальної психології,
Дніпровський гуманітарний університет*

Бабатенко О. В.

*кандидат психологічних наук,
доцент кафедри загальної психології,
Дніпровський гуманітарний університет*

Славська Я. А.

*кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін,
Дніпропетровська академія музики імені М. Глінки
Україна, м. Дніпро*

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА ПІДТРИМКА ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ ЖІНОК В УМОВАХ СОЦІОТЕХНІЧНИХ СИСТЕМ

На сучасному етапі розвитку суспільства проблема соціальної підтримки життєдіяльності жінок у соціотехнічних системах стала однією з важливіших проблем сьогодення. Наявність соціально-психологічного напруження, відсутність взаєморозуміння між людьми призводить до все більшого виникнення та розвитку в жінок негативних психологічних станів. Хронічна втома в загальному вигляді – це результат специфічної соціальної взаємодії, що виникає як наслідок розбіжності інтересів, поглядів або цілей і супроводжується негативними емоційними переживаннями [1, с.150].

Кожна особистість сповнена протиріч. Для ефективного вирішення

виникаючих протиріч сучасній жінці необхідно мати достатній рівень теоретичних знань, володіти практичними навичками поведінки, мати високо розвинений рівень емоційно-вольової сфери. Протиріччя, крім змістовної сторони, мають соціально-психологічну складову, яка виявляється в характері переживань особистості. Якщо емоції не контролюються, то фахівці іноді усуваються від вирішення проблемного питання і переключаються на докори й образи, що призводить до поглиблення протиріч. Тому важливою навичкою при розв'язанні протиріч життя є не стільки вивчення правил безконфліктного спілкування, скільки вміння жити в ситуації, керувати нею, усвідомлювати напрям її розвитку та вміти контролювати свої емоції. Тому проблема подолання негативних психологічних станів пов'язана з умінням керувати емоціями, які їх супроводжують [2, с.110].

Враховуючи вище сказане, актуальною стає проблема формування гармонійного стану фахівців у соціотехнічних системах діяльності, яка, як свідчить аналіз наукових досліджень, передбачає здатність жінки визначати свої цілі, позицію, інтереси і, у відповідній ситуації, задовільно і гідно їх відстоювати, вміння обрати ефективну стратегію поведінки та адекватні способи реагування.

Останніми роками проблема соціальної підтримки фахівців активно досліджується як зарубіжними, так і українськими авторами. Питання сутності соціальної підтримки розглядали Н. Авдєєва, Т. Анісімова, О. Бабатенко, Д. Боулбі, Т. Бредлі, Ф. Варга,

О. Шевяков та ін. Предметом уваги та вивчення дослідників були зміст понять «психологічне забезпечення» та «соціальна підтримка» (А. Брусиловський, О. Денисова, Ф. С. Кінг, О. Косякова, О. Кочерга, Ю. Корі, Ф. Лебойє та ін.), соціальні умови формування готовності до діяльності (Р. Овчарова, О. Первушина та ін.) [3-7].

Однак, незважаючи на широке коло досліджень, присвячених означеній проблемі, залишається багато питань, які потребують подальшого вивчення. Зокрема, у сучасних наукових роботах питання науково-теоретичного обґрунтування процесу формування психологічного забезпечення соціальної підтримки жінок у соціотехнічних системах діяльності представлені недостатньо. Залишаються дискусійними питання однозначного тлумачення поняття «психологічне забезпечення», єдиного розуміння його структури, особливостей його генези та функціонування в особистості. Отже, неоднозначність й суперечливість підходів стосовно явища соціальної підтримки, складність та багатоплановість означеного феномену потребують обґрунтованого його висвітлення і поглибленого вивчення.

За цих обставин особливо актуальним є здійснення дослідження

проблеми соціальної підтримки життєдіяльності жінок у сучасних соціотехнічних системах, що і зумовило вибір теми дисертаційного дослідження «Психологічне забезпечення соціальної підтримки розвитку життєдіяльності жінок у соціотехнічних системах».

Об'єкт дослідження – соціальна підтримка розвитку життєдіяльності людини.

Предмет дослідження – психологічне забезпечення соціальної підтримки розвитку життєдіяльності жінок у соціотехнічних системах.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та емпірично дослідити соціально-психологічні особливості формування соціальної підтримки розвитку життєдіяльності жінок у соціотехнічних системах.

Відповідно до мети визначено такі завдання дослідження:

Провести теоретичний аналіз сучасного стану та тенденцій розвитку проблеми соціальної підтримки розвитку життєдіяльності людей у соціотехнічних системах.

Розкрити зміст та структуру соціальної підтримки розвитку життєдіяльності жінок у соціотехнічних системах.

Емпірично дослідити соціально-психологічні особливості формування психологічного забезпечення соціальної підтримки розвитку життєдіяльності жінок у соціотехнічних системах.

Розробити й апробувати структурно-функціональну модель, спрямовану на формування психологічного забезпечення соціальної підтримки розвитку життєдіяльності жінок у соціотехнічних системах та оцінити її ефективність.

Теоретико-методологічну основу дослідження становили: теорії особистості та її розвитку (Б. Ананьєв, О. Леонтьєв, С. Рубінштейн та ін.); принципи цілісного, системного підходів до вивчення психіки людини в нормі та патології (Б. Ломов, О. Леонтьєв, Б. Зейгарник та ін.); теоретичні положення цілісного підходу до вивчення особистості (Н. Завацька, З. Карпенко, В. Роменець, С. Рубінштейн та ін.); наукові підходи до розгляду свідомості особистості (Г. Балл, Л. Виготський, В. Зінченко, О. Леонтьєв, С. Максименко, В. Москаленко, В. Скребець, Н. Чепелева); теоретико-методичні засади психологічного забезпечення розвитку соціальних та соціотехнічних систем (Г. Зараковський, О. Шевяков та ін.).

Методи дослідження. Для розв'язання поставлених завдань передбачається використати комплекс теоретичних та емпіричних методів:

- теоретичні методи: теоретичний аналіз та синтез, порівняння та узагальнення, інтерпретація сучасних теоретико-емпіричних досліджень у вітчизняній і зарубіжній психології, теоретичне моделювання для

вивчення психологічних засад формування психологічного забезпечення соціальної підтримки фахівців;

- емпіричні методи: бесіда, спостереження, психологічний експеримент (констатувальний, формувальний та контрольний етапи, методи індивідуальної та групової психотерапії (психологічне консультування, аутотренінг тощо), методи статистичної обробки даних і графічної презентації результатів дослідження з подальшою їх якісною та кількісною інтерпретацією та змістовим узагальненням.

Надійність та вірогідність результатів дослідження забезпечувались теоретичним аналізом проблеми, відповідністю використаних методів і послідовною реалізацією теоретичних положень у вирішенні завдань дослідження, кількісним та якісним аналізом емпіричних даних, а також репрезентативністю вибірки.

Теоретичне значення дослідження полягатиме в уточненні змісту поняття «психологічне забезпечення соціальної підтримки», суттєвою ознакою якого є те, що в жінок у соціотехнічних системах визначалися власні цілі, позиція та інтереси, здатність задовільно й відповідно до актуального стану їх відстоювати, мати засади формування психологічного забезпечення соціальної підтримки розвитку життєдіяльності.

Практичне значення дослідження полягатиме в тому, що підібраний психодіагностичний матеріал може бути використаний у діяльності практичних психологів, психотерапевтів, як засіб діагностики рівня сформованості психологічного забезпечення соціальної підтримки фахівця у соціотехнічних системах, та з опорою на які забезпечуватиметься організація індивідуальної та групової роботи, спрямованої на адаптацію та формування гармонійного психологічного стану.

Список використаних джерел

1. Шрамко І. А. Соціальна підтримка жінок у період грудного вигодовування WayScience : міжнародний електронний науково-практичний журнал. 2018. № 2. Вип. 12. С.149–161.

2. Шрамко І. А. Соціальна підтримка жінок у період вагітності та після пологів: емпіричні дослідження. Збірник наукових праць «Наукові записки національного університету «Острозька академія». Серія «Психологія». 2018. Вип. 17. С.108–113.

3. Бабатенко О.В. Психологічне забезпечення розвитку соціотехнічних систем діяльності. Фундаментальні та прикладні психологічні дослідження в практиках провідних наукових шкіл: реалії та перспективи : міжнар. кол. монографія / за ред. акад. Л.Ф. Бурлачука, акад. Т.П. Вісковатової, проф. В.М. Синельникова. London, Great Britain

: Nord-Press, 2012. С. 208 – 228.

4. Бабатенко О.В. Концепція психологічного забезпечення соціальної підтримки розвитку професіоналізму фахівців харчової промисловості. Теоретичні і прикладні проблеми психології : зб. наук. праць Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля. 2016. №1(39). Т.2. С. 14 – 29.

5. Бабатенко О.В. Гармонізація функціональних станів фахівців харчової промисловості в контексті розвитку професіоналізму. Теоретичні і прикладні проблеми психології : зб. наук. праць Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля. 2017. №1(42). Т.2. С. 13 – 24.

6. Бабатенко О.В. Профілактика та корекція негативних функціональних станів фахівців харчової промисловості. Актуальні проблеми психології : зб. наук. праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. 2019. Т. IX. Вип. 12. С. 5 – 14.

7. Бабатенко О.В. Психологічне забезпечення соціальної підтримки розвитку професіоналізму фахівців харчової промисловості: емпіричні дослідження. Теоретичні і прикладні проблеми психології : зб. наук. праць Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля. 2019. № 3 (50). Т.1. С. 7 – 17.

Шумейко О. В.

*студент факультету фізичної культури та спорту
Національний університет «Полтавська
політехніка імені Юрія Кондратюка»*

Атаманчук Н. М.

*кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології та педагогіки
Національний університет «Полтавська
політехніка імені Юрія Кондратюка»
Україна, м. Полтава*

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ УПРАВЛІНСЬКИХ ВІДНОСИН

Сьогодення потребує підходів до управління – таких, що ґрунтуються на взаємній повазі, довірі, взаєморозумінні. Ми маємо зрозуміти, що соціально-політичний і економічний розвиток держави повинен спрямовуватися на розвиток психологічного здоров'я людини, інакше під загрозу ставиться життєдіяльність людської особистості. Переконані, вирішенню проблем управлінських відносин, а саме: особистості, її самовдосконалення та саморозвитку у процесі праці; управлінської діяльності та її організації з точки зору психологічної

ефективності; групових процесів у трудовому колективі та їх регуляції допоможе гармонізація управління поведінкою людини на засадах людськості, моральності, гуманізму

Погоджуємося з думкою Дейла Карнегі, що навіть у такій технічній галузі, як інженерна справа, близько 15-ти відсотків фінансового успіху, досягнутого спеціалістом, слід віднести на рахунок суто технічних знань, і близько 85-ти – за рахунок особливостей його характеру, здібностей керувати людьми і вмінь у людській інженерії.

У роботі менеджера надзвичайно важливою складовою є психологічні аспекти управління. Пропонуємо рекомендації, що допоможуть налагодженню сприятливих управлінських відносин: збирайте максимум (значущої та не значущої) інформації про тих людей, до яких хочете застосувати управлінські техніки; зробіть все саме можливе і здавалося б, неможливе для того, щоб справити позитивне враження на людей; докажіть людям, що Ви справді заслуговуєте стати на чолі цієї групи; не зазнавайтесь, так названа «зіркова хвороба» не лише відштовхне людей від Вас, а й Ви самі можете стати людиною якою управляють; до перемог потрібно відноситись як до отримання бажаного, а не зазнаватись. Залишайтеся собою, радіючи перемозі; готуйте себе до непростой, але цікавої ролі управління; утілюйте в реальність те, що іншим не по силам, показуючи як ретельно та довго Ви до цього готувались, зробіть так щоб на Вас рівнялись та брали приклад; продемонструйте хватку лідера та людини на яку можна покластись.

Отже, менеджер у сучасних умовах життя має розуміти сутність та соціальну значущість психології управління персоналом; розвивати здібності до саморозвитку власних професійних якостей, їх відповідності службовому становищу в ієрархії управління; формувати ефективну управлінську команду, яка професійно використовуватиме людський потенціал у досягненні мети організації.

І на останок, пам'ятайте, не всі люди підлягають маніпулюванню. Є люди, якими керувати неможливо (в силу їх якихось характерологічних особливостей). Наші спостереження дають підстави стверджувати, що найпростіше управляти невпевненими людьми, закомплексованими, абсолютно не люблячими себе. Чому? По-перше, такі люди вірять у все, що завгодно. По-друге, такі люди найбільш поступливі. По-третє, у них спокійніший характер. Такі люди, як правило, не суперечать, не заперечують, швидко погоджуються з думками оточуючих. Запам'ятайте! При управлінні однією чи групою людей Ви берете на себе відповідальність, адже кожне Ваше рішення може як позитивно, так і негативно вплинути на життя та оточення тих людей, якими ви

управляєте, будьте дуже обережні та обдумуйте кожен свій крок.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ:

Албул Ірина Володимирівна – кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи Уманського державного педагогічного університету ім. Павла Тичини.

Альбіновська Світлана Юріївна — магістрантка спеціальності «Журналістика» Національного університету «Запорізька політехніка».

Атаманчук Ніна Михайлівна – кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології та педагогіки Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка».

Бабатенко Олександр Васильович – кандидат психологічних наук, доцент кафедри загальної психології Дніпровського гуманітарного університету.

Балухтіна Олена Миколаївна – кандидат історичних наук, ст. викладач кафедри соціальної роботи та психології Національного університету «Запорізька політехніка».

Баршацька Галина Юріївна – кандидат соціологічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи та психології Національного університету «Запорізька політехніка».

Баранецька Анна Дмитрівна — кандидат наук із соціальних комунікацій, доцент кафедри теорії комунікації, реклами і зв'язків із громадськістю Запорізького національного університету.

Березенко Віта Віталіївна – доктор наук із соціальних комунікацій, професор кафедри теорії комунікації, реклами та зв'язків із громадськістю Запорізького національного університету.

Беспалько Маргарита Манігірдовна – магістрантка спеціальності «Соціальна робота» Уманського державного педагогічного університету ім. Павла Тичини.

Бедарева Анна Андріївна – магістрантка спеціальності «Журналістика» Запорізького національного університету.

Білоус Руслана Миколаївна – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології, педагогіки та філософії Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського.

Блинова Олена Євгенівна – доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри загальної та соціальної психології Херсонського державного університету.

Блискун Олена Олександрівна – канд. психол. н., доцент кафедри психології та соціології Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля.

Бондаренко Ірина Станіславівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри теорії комунікації, реклами та зв'язків з громадськістю Запорізького національного університету.

Бондаренко Олена Миколаївна – доцент кафедри теорії та практики перекладу Національного університету «Запорізька політехніка».

Бородулькіна Тетяна Олександрівна – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи та психології Національного університету «Запорізька політехніка».

Бохонкова Юлія Олександрівна – доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри психології та соціології Східноукраїнського національного університету ім. В.Даля.

Бочелюк Віталій Йосипович – доктор психологічних наук, професор кафедри соціальної роботи та психології Національного університету «Запорізька політехніка».

Брутман Анна Богданівна – кандидат економічних наук, доцент, зав. кафедри іноземних мов професійного спілкування Національного університету «Запорізька політехніка».

Буровіна Оксана Володимирівна – асистент кафедри психології та соціології Східноукраїнського національного університету ім. В.Даля.

Бутиріна Марія Валеріївна – доктор наук із соціальних комунікацій, професор, завідувач кафедри масової та міжнародної комунікації Дніпровського національного університету імені О. Гончара.

Бутко Лариса Валентинівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри гуманітарних наук, культури і мистецтва Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського.

Велитченко Леонід Кирилович – доктор психологічних наук, професор, професор кафедри теорії і методики практичної психології Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д.Ушинського.

Віхляєва Яна Євгенівна – викладач кафедри соціальної роботи та психології Національного університету «Запорізька політехніка».

Войтовицька Марія Олександрівна – студентка другого курсу спеціальності «Психологія», група П-2 КЗВО «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» ЗОР.

Вознюк Юлія Володимирівна – студентка спеціальності «Соціальна робота» Тернопільського національного педагогічного університету ім. Володимира Гнатюка.

Волинець Галина Миколаївна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри журналістики Національного університету «Запорізька політехніка».

Гавриленко Яна Сергіївна – магістрантка спеціальності 053 Психологія, група СН-119м Національного університету «Запорізька політехніка».

Гав'як Василина Анатоліївна – студентка 4 курсу спеціальності «Журналістика» Національного університету «Запорізька політехніка».

Гайворонська Таїсія Олексіївна – кандидат філософських наук, доцент, декан факультету соціальних наук Національного університету «Запорізька політехніка».

Галаган Андрій Володимирович – здобувач вищої освіти першого (бакалаврського) рівню спеціальності 053 Психологія Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського.

Галунова Карина Олексіївна – магістрантка спеціальності «Журналістика» Національного університету «Запорізька політехніка».

Генералов Ростислав Михайлович – студент 3 курсу спеціальності «Журналістика» Бердянського державного педагогічного університету.

Герасько Анастасія Ігорівна – студентка другого курсу спеціальності «Психологія», група П-2 КЗВО «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» ЗОР.

Гнатчук Оксана Степанівна – кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри соціології, соціального забезпечення та місцевого самоврядування Чернівецького національного університету ім. Юрія Федьковича.

Горбань Луїза Валеріївна – студентка 3 курсу спеціальності «Журналістика» Економіко–правничого коледжу Запорізького національного університету.

Горбенко Інна Федорівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри видавничої справи та редагування Запорізького національного університету.

Горішна Надія Мирославівна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи Тернопільського національного педагогічного університету ім. Володимира Гнатюка.

Грибо Вікторія Валеріївна – студентка 4 курсу спеціальності «Журналістика» Національного університету «Запорізька політехніка».

Грицай Вікторія Анатоліївна – студентка 4 курсу спеціальності «Журналістика» Бердянського державного педагогічного університету.

Гридасова Яна Михайлівна – студентка спеціальності 053 Психологія, група ПС–16–1 Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського.

Гуч Вероніка Сергіївна – студентка спеціальності «Соціальна робота» Національного університету «Запорізька політехніка».

Данильченко Максим Володимирович – студент другого курсу спеціальності «Психологія», група П-2 КЗВО «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» ЗОР.

Данієлян Ліліт Володимирівна – студентка спеціальності «Соціологія» Херсонського державного університету.

Демченко Дар'я Леонідівна – магістрантка спеціальності «Українська мова та література. Медіакомунікації» Бердянського державного педагогічного університету.

Дерибик Мар'ян Петрович – магістрант спеціальності «Соціологія» Чернівецького національного університету ім. Юрія Федьковича.

Дичко Тетяна Валентинівна – магістрантка спеціальності 053 Психологія, група СНЗ-119м Національного університету «Запорізька політехніка» м. Запоріжжя, Україна.

Діброва Анна Анатоліївна – студентка другого курсу спеціальності «Психологія», група П-2 КЗВО «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» ЗОР.

Джерелейко Діана Сергіївна – студентка 1 курсу спеціальності «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського.

Доценко Катерина Олексіївна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри теорії комунікації, реклами та зв'язків із громадськістю Запорізького національного університету.

Дударьов Віталій Валентинович – кандидат політичних наук, доцент кафедри соціальної роботи та психології Національного університету «Запорізька політехніка».

Євсєєва Катерина Степанівна – студентка спеціальності «Соціальна робота» Національного університету «Запорізька політехніка».

Єськова Катерина Вікторівна – старший викладач кафедри журналістики Національного університету «Запорізька політехніка».

Жаболенко Анастасія Андріївна – магістрантка спеціальності 053 Психологія, група СН-119м Національного університету «Запорізька політехніка».

Жукова Валерія Ігорівна – магістрантка спеціальності «Журналістика» Національного університету «Запорізька політехніка».

Заїка Віталій Миколайович – кандидат психологічних наук, доцент кафедри соціальної роботи Полтавського інституту економіки і права Університету “Україна”.

Застело Анна Олександрівна – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи та психології Національного університету «Запорізька політехніка».

Закревська Анжеліка Валеріївна – студентка спеціальності «Соціальна робота» Національного університету «Запорізька політехніка».

Захарова Дар'я Євгенівна – магістрантка спеціальності «Соціальне

забезпечення» Національного університету «Запорізька політехніка».

Ігнатченко Ауріка Сергіївна – студентка спеціальності 053 Психологія, група СН-117 Національного університету «Запорізька політехніка».

Ігоніна Оксана Віталіївна – студентка 4 курсу спеціальності «Психологія», група ПС-16-1 Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського.

Іванець Тетяна Олександрівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри теорії комунікації, реклами та зв'язків із громадськістю Запорізького національного університету.

Каленчук Валентина Олександрівна – аспірант кафедри загальної та соціальної психології Херсонського державного університету

Капитова Аліна Олександрівна – студентка 4 курсу спеціальності «Журналістика» Національного університету «Запорізька політехніка».

Каранда Віра Олександрівна – студентка спеціальності «Соціологія» Херсонського державного університету.

Карпич Ірина Олександрівна – кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи Уманського державного педагогічного університету ім. Павла Тичини.

Катаєв Станіслав Львович – доктор соціологічних наук, професор, професор кафедри соціології та соціальної роботи Класичного приватного університету (м. Запоріжжя).

Клевака Леся Петрівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри психології та педагогіки Національного університету «Полтавська політехніка ім. Юрія Кондратюка».

Кленіна Каріна Віталіївна – студентка спеціальності 053 «Психологія», група 331–2 Херсонського державного університету.

Кобиляцька Марина Вікторівна – асистент кафедри психології та соціології Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля.

Коваленко Єлизавета Віталіївна, студентка 3 курсу спеціальності «Міжнародні економічні відносини» Національного університету «Запорізька політехніка».

Коваль Ганна Володимирівна – доктор наук з державного управління, професор Львівського державного університету безпеки життєдіяльності.

Коваль Владислав Олександрович – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи та психології Національного університету «Запорізька політехніка».

Коваль Геннадій Валерійович – аспірант кафедри психології Запорізького національного університету.

Ковальчук Єлизавета Семенівна – магістрантка спеціальності 053 Психологія, група СНЗ-119м Національного університету «Запорізька політехніка».

Ковпак Вікторія Анатоліївна – доктор наук із соціальних комунікацій, доцент, професор кафедри теорії комунікації, реклами і зв'язків із громадськістю Запорізького національного університету.

Колесник Валерія Валеріївна – магістрантка спеціальності «Соціальна робота» Національного університету «Запорізька політехніка».

Колодій Євгенія Олександрівна – магістрантка спеціальності «Філологія» (освітня програма «Германські мови та літератури (переклад включно)» Національного університету «Запорізька політехніка».

Комащенко Анна Тимофіївна – студентка спеціальності 053 Психологія, група СН-118 Національного університету «Запорізька політехніка».

Кондрико Анастасія Андріївна – кандидат наук із соціальних комунікацій, доцент кафедри видавничої справи та редагування Запорізького національного університету.

Костюк Віктор Володимирович – кандидат педагогічних наук, доцент, декан факультету журналістики Запорізького національного університету.

Костюк Юрій Вікторович – кандидат наук із соціальних комунікацій, доцент кафедри журналістики Запорізького національного університету.

Котляр Аліна Олександрівна – магістрантка спеціальності «Соціальне забезпечення» Національного університету «Запорізька політехніка».

Кошова Олександра Володимирівна – магістрантка спеціальності «Журналістика» Національного університету «Запорізька політехніка».

Кочубей Тетяна Дмитрівна – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи Уманського державного педагогічного університету ім. Павла Тичини.

Красуля Катерина Сергіївна – магістрантка спеціальності «Соціальне забезпечення» Національного університету «Запорізька політехніка».

Круглов Константин Олександрович – аспірант кафедри загальної та соціальної психології Херсонського державного університету.

Крупник Ганна Анатоліївна – аспірантка кафедри загальної та соціальної психології Херсонського державного університету.

Кручиненко Аліна Олександрівна – магістрантка спеціальності «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» Кременчуцького

національного університету імені Михайла Остроградського.

Кузьмін Віктор Володимирович – кандидат соціологічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи та психології Національного університету «Запорізька політехніка».

Кузьміна Марія Олегівна – викладач кафедри соціальної роботи та психології Національного університету «Запорізька політехніка».

Лагунов Іван Андрійович – магістрант спеціальності «Журналістика» Національного університету «Запорізька політехніка».

Лебединська Ганна Олександрівна – кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри психології, педагогіки та філософії Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського.

Лебідь Наталія Михайлівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри видавничої справи та редагування Запорізького національного університету.

Лецин Лоліта Володимирівна – студентка спеціальності 053 Психологія, група СН-116 Національний університету «Запорізька Політехніка».

Лещук Галина Василівна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи Тернопільського національного педагогічного університету ім. Володимира Гнатюка.

Ліндгрєн Володимир Русланович – магістрант спеціальності 053 Психологія, група СНЗ-119м Національного університету «Запорізька політехніка».

Літвінова Ольга Володимирівна – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології, педагогіки та філософії Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського.

Лут Катерина Анатоліївна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри теорії та практики перекладу Національного університету «Запорізька політехніка».

Любченко Юлія Валеріївна – кандидат наук із соціальних комунікацій, доцент, завідувач кафедри журналістики Запорізького національного університету.

Ма Фу – аспірант кафедри теорії і методики практичної психології Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського.

Майхер Сергій Михайлович – студент спеціальності «Соціальна робота» Тернопільського національного педагогічного університету ім. Володимира Гнатюка.

Максакова Руслана Миколаївна – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри конституційного, адміністративного та трудового права Національного університету «Запорізька політехніка».

Мартиненко Марина Юріївна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри філології та видавничої справи Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського.

Махоніна Анна Сергіївна – студентка 3 курсу спеціальності «Журналістика» Національного університету «Запорізька політехніка».

Махніборода Дар'я Олександрівна – студентка спеціальності «Соціальна робота» Національного університету «Запорізька політехніка».

Машко Ганна Дмитрівна – магістрантка спеціальності «Соціальне забезпечення» Національного університету «Запорізька політехніка».

Машталер Альона Ігорівна – студентка спеціальності «Соціологія», група СН-518, Національного університету «Запорізька політехніка».

Медіна Тетяна Вячеславна – кандидат соціологічних наук, доцент кафедри соціології, соціального забезпечення та місцевого самоврядування Чернівецького національного університету ім. Юрія Федьковича.

Мельнікова Юлія Олександрівна – кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри соціальних комунікацій Бердянського державного педагогічного університету.

Микитів Галина Володимирівна – старший викладач кафедри видавничої справи та редагування Запорізького національного університету.

Мкртічян Оксана Альбертівна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри теорії і технологій дошкільної освіти та мистецьких дисциплін Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди.

Недоступ Валерія Вячеславівна – студентка спеціальності «Соціологія» Херсонського державного університету.

Нестерова Ганна Олександрівна – магістрантка спеціальності 053 Психологія, група СНЗ-119м Національного університету «Запорізька політехніка».

Николаєва Валентина Іванівна – кандидат педагогічних наук, доцент Донецького державного університету управління (м. Маріуполь).

Новотарський Микола Євгенович – студент 2 курсу спеціальності «Психологія» Національного університету «Запорізька політехніка».

Носова Інна Іванівна – здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня зі спеціальності «Психологія» Східноукраїнського національного університету ім. В.Даля.

Онуфрієнко Галина Сергіївна – доктор філософії у філологічних науках, доцент, професор кафедри українознавства та загальної мовної підготовки Національного університету «Запорізька політехніка».

Островська Наталія Василівна – кандидат наук із соціальних комунікацій, доцент кафедри журналістики Національного університету «Запорізька політехніка».

Панов Микита Сергійович – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри спеціальної педагогіки та спеціальної психології КЗВО «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» ЗОР.

Панченко Світлана Анатоліївна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри журналістики Національного університету «Запорізька політехніка».

Педан Діана Володимирівна – магістрантка спеціальності 053 Психологія, група СНЗ-119м; Національного університету «Запорізька політехніка».

Пейчева Поліна Василівна – магістрантка спеціальності «Соціальне забезпечення» Національного університету «Запорізька політехніка».

Пелешенко Олена Вікторівна – старший викладач кафедри психології та соціології Східноукраїнського національного університету ім. В.Даля.

Передерій Вікторія Юріївна – студентка 4 курсу спеціальності «Журналістика» Національного університету «Запорізька політехніка».

Плаксий Тамара Миколаївна – кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри психології, педагогіки та філософії Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського.

Погребна Вікторія Леонідівна – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри журналістики Національного університету «Запорізька політехніка».

Пода Олена Юріївна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри журналістики Національного університету «Запорізька політехніка».

Полежаєв Юрій Григорович – кандидат наук із соціальних комунікацій, доцент кафедри іноземних мов професійного спілкування Національного університету «Запорізька політехніка».

Попович Василь Михайлович – доктор філософських наук, доцент, завідувач кафедри соціальної роботи та психології Національного університету «Запорізька політехніка».

Попович Ігор Степанович – доктор психологічних наук, професор, професор кафедри загальної та соціальної психології Херсонського державного університету.

Попович Яна Максимівна – кандидат філософських наук, доцент кафедри загально-правових та політичних наук Національного

університету «Запорізька політехніка».

Пугач Крістіна Сергіївна – студентка спеціальності «Соціальна робота» Національного університету «Запорізька політехніка».

Ревенко Вікторія Валеріївна – студентка спеціальності 053 Психологія, група ПС-16-1 Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського.

Резніченко Олена Леонідівна – старший викладач кафедри філології та видавничої справи Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського.

Різун Анастасія Сергіївна – магістрантка спеціальності «Журналістика» Національного університету «Запорізька політехніка».

Романюк Наталія Василівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри видавничої справи та редагування Запорізького національного університету.

Рудік Оксана Олександрівна – магістрантка спеціальності «Соціальна робота» Національного університету «Запорізька політехніка».

Садикіна Альона Сергіївна – студентка спеціальності 053 Психологія, група СН–116 Національного університету «Запорізька політехніка».

Санакоєва Наталія Дмитрівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри теорії комунікації, реклами та зв'язків із громадськістю Запорізького національного університету.

Санатарчук Валерія Олексіївна – магістрантка спеціальності «Журналістика» Запорізького національного університету.

Саприкіна Ксенія Максимівна – магістрантка спеціальності «Журналістика» Національного університету «Запорізька політехніка».

Свириденко Дарія Євгеніївна – студентка 2 курсу спеціальності «Журналістика» Національного університету «Запорізька політехніка».

Семенко Світлана Василівна – кандидат філологічних наук, професор, завідувач кафедри журналістики Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.

Сербін Юрій Вікторович – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології та соціології Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля

Серга Тетяна Олексіївна – кандидат соціологічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи та психології Національного університету «Запорізька політехніка».

Синиця Катерина Андріївна – студентка спеціальності «Соціальна робота» Донецького державного університету управління (м. Маріуполь).

Серищева Антоніна Сергіївна – студентка 4 курсу спеціальності «Реклама та зв'язки з громадськістю» Запорізького національного університету.

Сіленко Анастасія Олександрівна – магістрантка спеціальності 053 Психологія, група СНЗ-119м Національного університету «Запорізька політехніка».

Сінча Сергій Анатолійович – студент 4 курсу спеціальності «Журналістика» Бердянського державного педагогічного університету.

Сірінюк–Долгарьова Катерина Григорівна – кандидат наук із соціальних комунікацій, доцент кафедри журналістики Запорізького національного університету.

Скрипник Ірина Петрівна – магістрантка спеціальності 053 Психологія, група СНЗ-119м; Національного університету «Запорізька політехніка».

Сизоненко Олег Олександрович – аспірант спеціальності 231 «Соціальна робота» Національного університету «Запорізька політехніка».

Скуртул Ганна Сергіївна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри журналістики Національного університету «Запорізька політехніка».

Славська Яніна Анатоліївна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціально–гуманітарних дисциплін Дніпропетровської академії музики імені М. Глінки.

Соловійов Олег Володимирович – доктор психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології, педагогіки та філософії Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського.

Сорокін Владислав Сергійович – студент спеціальності 053 Психологія, група СН-117 Національного університету «Запорізька політехніка».

Спіцина Лариса Валеріївна – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри практичної психології Запорізького національного університету.

Старушок Карина Віталіївна – магістрантка спеціальності «Соціальне забезпечення» Національного університету «Запорізька політехніка».

Стеценко Людмила Григорівна – магістрантка спеціальності «Філологія» (освітня програма «Українська мова і література») Запорізького національного університету.

Стецюк Єлизавета Сергіївна – магістрантка спеціальності 053 Психологія, група СН-119м Національного університету «Запорізька

політехніка».

Сторчеус Надія Василівна – студентка другого курсу спеціальності «Психологія», група П-2 КЗВО «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» ЗОР.

Стрижевський Павло В'ячеславович – студентка спеціальності «Соціологія» Чернівецького національного університету ім. Юрія Федьковича.

Стріжко Ігор Сергійович – студент 1 курсу спеціальності «Міжнародні економічні відносини» Національного університету «Запорізька політехніка».

Стрюкова Юлія Вадимівна – старший викладач кафедри соціальної роботи та психології Національного університету «Запорізька політехніка».

Суровцева Ірина Юріївна – кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри соціології та соціальної роботи Приазовського державного технічного університету (м. Маріуполь).

Таран Аліна Юріївна – студентка 4 курсу спеціальності «Журналістика» Національного університету «Запорізька політехніка».

Таран Володимир Олександрович – доктор філософських наук, професор кафедри соціальної роботи та психології Національного університету «Запорізька політехніка».

Тарасенко Анна Віталіївна – студентка спеціальності «Міжнародна економіка» Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця.

Тернова Алла Іллівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри журналістики Запорізького національного університету.

Тишковець Ірина Олексіївна – магістрантка спеціальності «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського.

Ткаченко Анастасія Михайлівна – студентка другого курсу спеціальності «Психологія», група П-2 КЗВО «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» ЗОР.

Тонких Наталя Сергіївна – журналістка, гендерна експертка, волонтерка Центру допомоги постраждалим від сімейного та сексуального насильства (м. Хайфа, Ізраїль)

Тонких Ірина Юріївна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри журналістики Національного університету «Запорізька політехніка».

Точка Кристина Анатоліївна – студентка 4 курсу спеціальності «Журналістика» Бердянського державного педагогічного університету.

Турба Оксана Олексіївна – кандидат соціологічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи та психології Національного

університету «Запорізька політехніка».

Тхор Євген Анатолійович – магістрант спеціальності «Журналістика» Національного університету «Запорізька політехніка».

Тяпкіна Наталія Іванівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри видавничої справи та редагування Запорізького національного університету.

Урсуленко Олена Борисівна – аспірант кафедри загальної та соціальної психології Херсонського державного університету.

Усманова Олена Вікторівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри журналістики Запорізького національного університету.

Федоренко Світлана Анатоліївна – кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри психології, педагогіки та філософії Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського.

Філь Ірина Олександрівна – магістрантка спеціальності «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського.

Хавкіна Олена Миколаївна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри теорії та практики перекладу Національного університету «Запорізька політехніка».

Хітрова Тетяна Володимирівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри журналістики Національного університету «Запорізька політехніка».

Черкашина Т.О. – кандидат соціологічних наук, доцент кафедри соціальної роботи, соціальної педагогіки та соціології Херсонського державного університету

Черногор Олеся Олександрівна – магістрантка спеціальності «Соціальна робота» Національного університету «Запорізька політехніка».

Чернявська Людмила Віталіївна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри теорії комунікації, реклами і зв'язків з громадськістю Запорізького національного університету.

Чорноморд Євгенія Євгеніївна – студентка спеціальності «Міжнародна економіка» Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця.

Шевяков Олексій Володимирович – доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри загальної психології Дніпровського гуманітарного університету.

Шпірна Анна Русланівна – магістрантка спеціальності 053 Психологія, група СНЗ-119м Національного університету «Запорізька політехніка».

Шрамко Ігор Анатолійович – кандидат психологічних наук, доцент кафедри загальної психології Дніпровського гуманітарного університету.

Шубертій Наталія Георгіївна – старший викладач кафедри соціальної роботи та психології Національного університету «Запорізька політехніка».

Шукало Анна Валеріївна – студентка другого курсу спеціальності «Психологія», група П-2 КЗВО «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» ЗОР.

Шумейко Олександр Віталійович – студент спеціальності «Фізична терапія, ерготерапія», група 101–пГЗ Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка».

Щербина Сергій Степанович – кандидат соціологічних наук, доцент кафедри соціальної роботи та психології Національного університету «Запорізька політехніка».

Яланська Світлана Павлівна – доктор психологічних наук, професор, в.о. завідувача кафедри психології та педагогіки Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка».

Яцик Яна Русланівна – здобувач вищої освіти першого (бакалаврського) рівню спеціальності «Психологія», група ПС-16-1 Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського.

Наукове електронне видання
Можна використовувати в локальному
та мережному режимах

Суспільство і особистість у сучасному комунікаційному дискурсі

Матеріали II всеукраїнської науково-практичної
конференції
9-10 квітня 2020

Редакційна колегія не несе відповідальності за матеріали,
опубліковані в збірнику. Усі вони подані в авторській редакції та
виражають персональну позицію учасників конференції

Один електронний оптичний диск (DVD-ROM); супровідна документація.

Тираж 100 прим.

Видавець і виготовлювач

Національний університет «Запорізька політехніка»

Україна, 69063, м. Запоріжжя, вул. Жуковського, 64

Тел.: (061) 769–82–96, 220–12–14

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 6952 від 22.10.2019.